



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА
ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ»**

Одеса - 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
**«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА
ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ»**

для здобувачів вищої освіти IV курсу спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії» денної форми навчання

**Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри міжнародних відносин та права
Протокол № 1 від «30» серпня 2021 р.**

Одеса – 2021

Конспект лекцій з дисципліни **«Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»** для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл. Чістякова І. М., Кривдіна І. Б., Татакі Д. Д., Кудлай І. В., Гайтан В. В. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 291 с.

Рецензенти:

1. Марущак В. П., доктор наук державного управління, професор, завідувач кафедри права та законотворчого процесу Національної академії державного управління при Президентіві України

2. Львова Є. О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та законотворчого процесу Національної академії державного Управління при Президентіві України

Конспект лекцій містить 15 тем, які передбачені навчальною програмою дисципліни **«Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»**, для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Конспект лекцій є частиною навчально-методичного комплексу з дисципліни **«Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»**, який включає робочу навчальну програму, методичні рекомендації та завдання щодо виконання практичних занять, самостійної роботи тощо.

В лекціях аналізуються головні вектори зовнішньої політики країн Азії, Африки та Латинської Америки. Розкриваються особливості їхньої зовнішньої політики щодо інших суб'єктів міжнародних відносин. Характеризується участь країн Азії, Африки та Латинської Америки у провідних глобальних і регіональних міжнародних організаціях та проблемні аспекти міжнародних відносин у регіональному механізмі міждержавної взаємодії.

Крім загальних питань, у конспекті є короткий словник термінів і навчальна література, яка може бути використана здобувачами вищої освіти при підготовці до занять з навчального предмету **«Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»**. Конспект лекцій призначено для здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання гуманітарного спрямування загалом та для здобувачів за освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Конспект лекцій з дисципліни **«Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»** / Укл. Чістякова І. М., Кривдіна І. Б., Татакі Д. Д., Кудлай І. В., Гайтан В. В. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 291 с.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	5
СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 1	6
Змістовий модуль 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕОПОЛІТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНІВ	6
Лекція 1. Вступ до курсу «Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»	6
Лекція 2. Геополітичні особливості регіонів: контакти з сусідами та великими країнами	27
Лекція 3. Країни Центральної Азії та Закавказзя в системі сучасних міжнародних відносин	49
Лекція 4. Країни Південної Азії в системі сучасних міжнародних відносин.....	69
Лекція 5. Країни Південно-Східної та Північно-Східної Азії в системі сучасних міжнародних відносин	94
Лекція 6. Країни Південно – Східної Азії в регіональній та світовій політиці	121
Лекція 7. Характеристика основних проблем розвитку країн Африки та Латинської Америки.....	154
СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ II.....	165
Змістовий модуль II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В КРАЇНАХ АФРИКИ.....	165
Лекція 8. Формування зовнішньополітичної стратегії держав Африки. Особливості становлення та еволюції зовнішньополітичних курсів країн Тропічної Африки та Південної Африки	165
Лекція 9. Зовнішня політика Південноафриканської республіки.....	171
Лекція 10. Країни Африки в системі сучасних міжнародних відносин. Особливості інтеграційних процесів в Африці.....	178
Змістовий модуль III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ.....	193
Лекція 11. Становлення та розвиток зовнішньої політики країн Латинської Америки	193
Лекція 12. Формування основних напрямів зовнішньої політики держав Латинської Америки. Інтеграційні процеси у Латинській Америці.....	205
Лекція 13. Країни Північної та Латинської Америки в системі сучасних міжнародних відносин.....	213
Лекція 14. Зовнішньополітична стратегія окремих держав латиноамериканського регіону Зовнішня політика держав Андського регіону (Венесуела, Колумбія, Чилі, Перу, Болівія та ін.).....	261
Лекція 15. Український напрямок у зовнішній політиці держав Азії, Африки та Латинської Америки.....	270
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	288

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Сучасним міжнародним відносинам притаманні інтеграційні та глобалізаційні процеси, у яких активну участь беруть країни Азії, Африки та Латинської Америки. Незважаючи на спільне колоніальне минуле і тенденцію до співпраці, вони характеризуються різним рівнем економічного розвитку, відмінностями політичного та релігійного характеру, різними зовнішньополітичними пріоритетами, а також нерідко стають осередками конфліктів, що дестабілізують ситуацію у світі.

Основна мета курсу «Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки» полягає у: - вивченні здобувачами вищої освіти головних закономірностей і специфіки формування зовнішньополітичних концепцій, методів їх реалізації у країнах Азії, Африки та Латинської Америки; - формуванні у майбутніх спеціалістів системи знань про історію міждержавних стосунків, становлення векторів зовнішньої політики держав Азії, Африки та Латинської Америки, інтеграційних процесів, політичних блоків і союзів тощо; - оволодінні здобувачами вищої освіти сучасними політичними, економічними, суспільними процесами зазначених регіонів в контексті міжнародних відносин; - формуванні у здобувачів навичок аналізу сучасних процесів розвитку регіону з урахуванням політичних, історичних та культурних особливостей держав Азії, Африки та Латинської Америки.

Навчальна дисципліна «**Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки**» є складовою частиною вивчення циклу дисциплін професійної підготовки обов'язкової частини навчального плану.

Серед основних завдань вивчення дисципліни:

- комплексне вивчення зовнішньої політики країн Азії, Африки та Латинської Америки та основних тенденцій сучасних міжнародних відносин та геополітичних процесів регіону;
- досягнення достатнього рівня володіння дисципліною для самостійного аналізу, оцінки і здатності прогнозування сучасних міжнародних процесів у сфері зовнішньої політики країн Азії, Африки та Латинської Америки;
- розрізняти декларативні та реальні інтереси держав;
- виявляти проблеми зовнішньополітичної діяльності держав.
- Засвоєння здобувачами вищої освіти знань зовнішньополітичних доктрин країн світу, закономірностей розвитку міжнародних систем, особливостей взаємодії основних учасників міжнародних відносин в умовах трансформації сучасного світоустрою; вивчення основних категорій, понять, термінів; засвоєння основних напрямків зовнішньої політики держав Африки та Латинської Америки; опанування стратегічних напрямів розвитку зовнішньополітичних відносин держав в межах міжнародних організацій, вільно оперувати понятійно-категоріальним апаратом дисципліни; формування у здобувачів вміння осмислювати на глибокому теоретичному рівні процесів, які відбуваються у зовнішній політиці держав Африки та Латинської Америки; аналізувати еволюцію взаємовідносин держав регіону з провідними державами світу та міжнародними організаціями.

У запропонованому конспекті лекцій, на конкретному історичному матеріалі, розкриваються: зміст, специфіка та закономірності зовнішньої політики країн Азії, Африки та Латинської Америки в історичній ретроспективі; місце і роль країн Азії, Африки та Латинської Америки в сучасних міжнародних відносинах; характер двосторонніх відносин держав з провідними країнами світу; особливості інтеграційних процесів та безпекової політики.

Конспект розрахований на здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалаврів. Зміст конспекту лекцій відповідає науковим та методичним розробкам українських науковців останніх років та враховує досвід читання супутніх дисциплін викладачами кафедри.

Структурно конспект побудований за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах згідно до рекомендацій Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС).

СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 1

Змістовий модуль 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕОПОЛІТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНІВ

Лекція 1. Вступ до курсу «Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»

[10] С. 4-25; [4] С.4-9, 32-34; [15] С.4-12; [16] С.15-20.

1. Предмет і основні завдання курсу.
2. Вступ та загальні положення навчальної дисципліни. Історіографія курсу.
3. Хронологія афро-азійського постсередньовіччя.
4. Демографічно-етнографічні особливості країн Західної Європи та Північної Америки.
5. Традиційний Схід на початку нового часу: основні тенденції розвитку.

Ключові поняття:

Міжнародний порядок – комплекс взаємовідносин між членами міжнародного співтовариства, на основі взаємодії різномірних факторів, найбільш істотну роль серед яких відіграє співвідношення сукупних потенціалів окремих учасників і побудована на їх співвідношенні ієрархія (взаємне положення країн), а також принципи та правила цих взаємовідносин.

Конфронтація – тип відносин між країнами, за якого дія однієї сторони систематично протиставляється діям іншої сторони. Не виключаючи при цьому періодичного співробітництва за окремим напрямками між суб'єктами, які протистоять один одному.

Криза – різке загострення суперечностей між державами, здатне у будь-який момент перерости у повномасштабну війну. Як правило, кризи протікають на тлі гострої нестачі ресурсу часу для політикодипломатичного врегулювання спірних питань. У розвитку кризи виокремлюють декілька основних фаз: зародження, кульмінація (найвища точка), від якої події можуть розгортатися або до війни, або до компромісу й урегулювання (фаза виходу з кризи).

Ескалація – розростання, нагнітання напруженості, загострення ситуації або конфлікту.

Холодна війна – глобальна геополітична, економічна й ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, і США та Західною Європою та їх союзниками – з іншого, що тривала з середини 1940-х – до початку 1990-х років.

Modus vivendi – домовленість, якої сторони дотримуються незважаючи на відсутність формального договору. Доктрина Трумена – зовнішньополітична програма, висунута Президентом США Г. Труменом після Другої світової війни. Публічно була озвучена 12 березня 1947 р. Основою доктрини була політика «стримування» СРСР у всьому світі.

Стимування – стримування Радянського Союзу у рамках тих зон впливу, які він зумів набути, та безкомпромісна протидія будь-яким спробам СРСР вийти за їх межі за допомогою протиставлення радянським діям колективних зусиль західного світу на чолі із США

Предмет і основні завдання курсу.

В умовах трансформаційних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві великої уваги набувають політичні знання. Не випадково, у відповідності з програмою Ради Європи, серед п'яти основних компетенцій, які повинні набути молоді європейці, на перше

місце поставлені політичні і соціальні компетенції. Тому політичної освіченості сьогодні потребує будь-яка людина, в тому числі здобувачі, курсанти, юристи.

Потрібно відмітити, що політичні знання – це вагома частка загальної культури людства. Упродовж всього суспільного розвитку політика суттєво впливала і впливає нині на життя людей, держав, націй і народів. Це зумовлено тим, що політика корениться у самій природі людини як істоти соціальної, здатної повноцінно жити і розвиватись лише у суспільстві, тільки спілкуючись з іншими людьми. З найдавніших часів політика була і залишається бути найважливішим джерелом і механізмом організації суспільного життя людей, могутньою зброєю цілеспрямованих перетворень як в окремих країнах, так і житті соціуму в цілому.

Предметом вивчення курсу є зовнішня політика азійських, африканських, північноамериканських та латиноамериканських держав; вивчення та аналізування актуальних проблем міжнародних відносин в Азії, Африці та Латинській Америці сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків.

Сьогодні спостерігається подальше посилення взаємозалежності регіональних та світових процесів й водночас зростання впливу активності окремих держав на різні складові міжнародних систем усіх рівнів. У нових умовах відбувається ускладнення та урізноманітнення сутності і методів формування та здійснення зовнішньополітичної діяльності країн світу.

Звідси, актуальність курсу обумовлена потребою з'ясувати саме яким чином країни Північної Америки прагнуть самореалізуватись в масштабі світової системи міжнародних відносин та відповідно ефективно забезпечити свої національні інтереси у коротко- та довгостроковій перспективі.

Запропонований курс присвячений вивченню становлення зовнішньої політики країн регіону в історичній ретроспективі, ознайомленню з конституційно-правовим механізмом формування та реалізації зовнішньої політики, аналізу змісту та форм сучасної зовнішньої політики, вивчення позицій держав стосовно ключових світових проблем людства, визначення регіональних особливостей зовнішньополітичної стратегії, що дасть змогу сформувати більш цілісне й об'єктивне уявлення про їх діяльність.

Відтак, вивчення зовнішньої політики країн Північної Америки є необхідним елементом для адекватного та об'єктивного розуміння рольової функції цих держав у сучасних загальносвітових процесах. Контекст курсу тісно пов'язаний з потребою інтенсифікації співробітництва України з цим регіонам. Тому окремим чинником актуальності є дослідження становлення та динаміки розвитку двосторонніх з огляду на необхідність формування ефективнішої закордонної політики нашої держави щодо цього регіону.

Окрім того, з'ясування на конкретному прикладі сенсу, особливостей та механіки участі в системі міжнародних відносин цих держав має значне науково-теоретичне та практичне значення для вдосконалення зовнішньополітичної діяльності України. Навчальний курс розрахований для здобувачів-міжнародників, що вже вивчали історію міжнародних відносин та засвоєння базових понять і концепцій теорії міжнародних відносин.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Зовнішня політика країн Азії, Африці та Латинській Америки» є отримання здобувачами вищої освіти систематизованих наукових знань:

- про основні тенденції та етапи розвитку країн Азії, Африці та Латинської Америки;
- трансляція цих практик на зовнішньо-політичний курс;
- про особливості внутрішньої та зовнішньої політики країн Азії, Африці та Латинської Америки.

Загальна кількість населення Північної Америки перевищує 320 млн. чоловік. Середня густина 12 чол. на 1 кв. км. Найгустіше заселені деякі острови на півдні Північної Америки, схід США, південь Канади.

Гренландія, північ Канади, Аляска майже не заселені. Населення континенту складається з кількох груп, різних за походженням, расовою належністю і чисельністю: корінне населення — індіанці й ескімоси, нащадки європейських завойовників, вихідці з європейських країн, вихідці з Азії і негри. Іспанські завойовники почали називати корінних мешканців індіанцями, помилково вважаючи, що відкриті Х. Колумбом землі і є Індією.

Питання про походження індіанців довго лишалося не розв'язаним. Гіпотезу про одвічність корінного населення цього континенту тепер зовсім відкинута, оскільки в Америці не знайдено залишків ні людиноподібних мавп, ні давньої людини. Гадали, що людина прийшла в Америку з Європи через Атлантичний океан чи з Південно-Східної Азії через острови Тихого океану. Тепер більшість учених підтримує теорію, яка доводить, що предки сучасних індіанців переселилися в Америку із Східної Азії через Берінгову протоку. Вірогідно, що це відбувалося вже в післяльодовиковий період, близько 15—30 тисяч років тому. Усі індіанці мають спільні антропологічні риси, які зближують їх з монголоїдним населенням Азії. У них жовтуватий або червонувато-коричневий відтінок шкіри, жорстке пряме волосся на голові, слабко розвинуте волосяне покриття на тілі, широке обличчя і випнуті вилиці. Але на відміну від монголоїдів в індіанців відсутня монгольська складка віка, порівняно великий рівний ніс. Індіанці утворюють особливу гілку монголоїдної раси — американську, або америндську. Європейці застали індіанців на різних ступенях матеріальної і духовної культури.

Населення північно-західного узбережжя Північної Америки займалось рибальством і полюванням на морського звіра, мешканці тайги і прерій були мисливцями. Племена південно-східної частини материка займались землеробством. Високу культуру мали народи Мексики і Центральної Америки — майя й ацтеки. Вони не тільки були вмілими землеробами, а й добрими архітекторами, мали писемність, знали обробку металів. Мови корінного населення Північної Америки надзвичайно різноманітні: налічується до 1000 мов і діалектів, що об'єднуються майже в 100 лінгвістичних груп. Так, головними мовними групами індіанців є: атапаська, селиш, сну, хока, пенути, шошонська, кеддо, мускаги, нахуа, майя. За структурою мови індіанців досить складні і здебільшого належать до так званих полісинтетичних мов. Після відкриття Америки Колумбом в кінці XV ст. материк почали заселяти представники європейської раси. Прихід білих призвів до поневолення корінних мешканців, до фізичного винищення цілих племен. Першими переселенцями були іспанці. В Мексиці і в Центральній Америці вони підкорили індіанців, змішались з ними й утворили метисний антропогенний склад. Проте в Мексиці і в деяких країнах Центральної Америки до цього часу ще проживають індіанські племена, що зберегли свою мову і культуру. Всіх індіанців тепер налічується 9 млн. чол., з них у Мексиці — 6 млн., Гватемалі — 1,6 млн., в США — 520 тис, Канаді — 200 тис. Менш численна друга група місцевого населення Північної Америки — ескімоси.

Вони проникли в Північну Америку також з Азії, але значно пізніше, про що свідчать археологічні знахідки, які відносяться приблизно до початку нашої ери. Населення Північної Америки Ескімоси розселилися по всьому північному узбережжі Америки — від Аляски до Гренландії. За фізичною типізацією і за мовою вони відрізняються від індіанців (ескімоси мають жовтий колір шкіри, вузький розріз очей, пряме жорстке чорне волосся, невеликий зріст) — це найтипівіші монголоїди. При розкиданості ескімоських племен у них спостерігаються варіації типів. Ескімосів близько 40 тис. чоловік. Жоден народ земної кулі не зв'язаний з морем так тісно, як ескімоси. Тюлені, моржі, риба — основні продукти їх харчування. У пошуках звіра і риби мисливці виходять у море на своїх легких шкіряних човнах — каяках. Влітку ескімоси полюють на водоплавну птицю і канадських оленів карібу. Жінки в цей час збирають щавель, дудник, різні мохи, роблячи запаси на зиму. Близькі до ескімосів за характером життя і рівнем розвитку — алеути, їх збереглося дуже мало, якихось кілька тисяч у південно-східній частині Аляски. Коли на північ почали проникати англійці, а пізніше й американці, становище корінного населення дуже погіршало. Простодушні і чесні мешканці півночі потрапили в кабалу до торговців, які споювали і обдурювали їх. Основну масу сучасного населення Північної Америки становлять представники європеїдної раси.

Територію Канади і США колонізували переважно вихідці з Британських островів, а також з Франції. В цих країнах панує англійська мова, а в Канаді, крім того, поширена французька. Пізніше в Північну Америку переселилися вихідці і з інших країн Європи, в тому числі і з України. У США нині проживає 1 млн. українців, у Канаді — 700 тис. Значний процент населення Північної Америки становлять негри. Це нащадки рабів, привезених з Африки європейськими колонізаторами для роботи на плантаціях. Більша частина негрів (20 млн. чоловік) проживає в США. Становище їх у цій країні важке.

Вони зазнають жорстокої дискримінації. У більшості південних і в ряді північних штатів у законодавчому порядку передбачено суворий расовий поділ. Фабрикантів, в яких є робітники тієї чи іншої раси, закон зобов'язує мати окремі приміщення для білих і для чорних робітників, окремі вхід і вихід до фабрики, окремі вбиральні, їдальні, перукарні тощо. Для негрів і білих повинні бути окремі школи і вчителі, окремі майданчики для ігор, окремі бібліотеки, лікарні, будинки сиріт і в'язниці. Багато негрів проживає на островах Карибського моря.

У 7-му і 8-му століттях арабська експансія принесла ісламську культуру до південних Середземноморським берегів (від Сирії до Сицилії та Іспанії), все більш збільшуючи різницю між різними середземноморськими цивілізаціями. Були втрачені багато знань і технології, торгівля занепала і люди повернулися до місцевих аграрних співтовариствам-громадам.

Феодалізм створив новий порядок в світі без міст і замінив централізовану римську адміністрацію, яка була заснована на містах і високоорганізованій армії.

Єдиною установою, які пережили крах Західної Римської імперії була римо-католицька Церква, яка зберегла частину римського культурної спадщини і залишилася первинним джерелом навчання в його області принаймні до 13-го століття. Єпископ Риму, відомий як Папа Римський, став лідером західної церкви (на сході його перевага не було визнано).

Історіографія курсу. Розвиток провідних країн Азії, Африки та Латинської Америки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Крах колоніальної системи

Після завершення Другої світової війни колоніальна система вичерпала себе як таку. Саме у цей час почалися державотворчі процеси в країнах Азії та Африки.

Сьогодні виділяють декілька етапів процесу деколонізації:

I-й етап (1945–1955 рр.): крах французької та голландської колоніальної системи (1945 р. – незалежність отримав Лаос (остаточно у 1954 р.); 1954 р. – незалежність отримала Камбоджа); руйнація англійської колоніальної системи (1947 р. було створено незалежні уряди в Індії та Пакистані, 1948 р. – в Бірмі, Ізраїлі, Шрі-Ланці (Цейлон)). Таким чином, протягом першого етапу деколонізації з'явилося 15 суверенних держав із населенням 1,2 млрд. осіб.

I-й етап (середина 50 – кінець 60-х рр.): незалежність отримало 7 країн Азії, 37 – Північної та Екваторіальної Африки. Особливе значення мав **1960 р.**, коли Генеральна Асамблея ООН з ініціативи СРСР прийняла Декларацію про надання незалежності колишнім колоніальним країнам. Цей рік увійшов в історію як «**Рік Африки**», позаяк одразу 17 країн стали незалежними.

III-й етап (почався у першій половині 70-х рр.): остаточно ліквідовано залишки колись могутніх колоніальних імперій. У 1975 р. впала остання з них – португальська, надавши незалежність Анголі, Мозамбіку, Сан-Томе і Принсіпі. У 1990 р. незалежність отримала Намібія – остання колонія в Африці.

Варто відзначити, що країни які отримали незалежність обрали для себе різні шляхи розвитку. Такі країни як Індія, Пакистан, Філіппіни, Кенія, Марокко, Туніс та ін. обрали цінності ринкового плюралізму, зміцнення зв'язків із західними країнами. Для цих держав характерним було заохочення приватного підприємництва, зміцнення конституційних основ та становлення власного суверенітету.

Ангола, Алжир, Гвінея-Бісау, Ефіопія, Мозамбік, Народно-Демократична Республіка Ємен, зазнаючи постійного впливу СРСР обрали соціалістичний напрямок. Для цієї групи характерна наявність державного сектора, централізоване регулювання економіки,

насильницьке кооперування, створення авторитарних політичних структур із суттєвим обмеженням громадянських свобод, орієнтація на східний блок.

Феноменом трьох останніх десятиріч став вихід на передові позиції у світовій економіці нових індустріальних країн Сходу. Особливо сьогодні вражають темпи економічного розвитку таких держав: Південна Корея, Тайвань, Гонконг (1 липня 1997 р. Велика Британія передала суверенітет над Гонконгом Китаю), Сінгапур, яких називають «азіатськими драконами». Темпи їх економічного зростання у 70–80-ті рр. були чи не найвищими у світі й становили в середньому близько 8–10 % на рік. Це дозволило їм стати передовими державами.

Формально бойові дії у країнах Азії припинилися після підписання капітуляції Японії 2 вересня 1945 р. Політична ж ситуація у всіх країнах регіону, за винятком острівної частини колишньої Японської імперії, залишалася досить нестабільною. Практично у всіх країнах регіону після виведення японських військ розпочалася внутрішньополітична боротьба між різними політичними угрупованнями, які представляли різні верстви місцевого населення та були діаметрально протилежно орієнтованими у зовнішньополітичному вимірі.

Так, у Китаї загострилося суперництво між Комуністичною партією очолюваної Мао Цзедунем і партією Гоміндан (Китайська національна народна партія), на чолі з Чан Кайши. У В'єтнамі, який був частиною Французького Індокитаю (французьке колоніальне володіння у Південно-Східній Азії, що включало В'єтнам (з протекторатами Аннамом і Тонкіном і колонією Кохінхіна), Лаос і Камбоджу у 1887-1953 рр.) розгорнулася боротьба між революційно налаштованою Комуністичною партією на чолі з Хо Ши Міном і місцевими помірковано-буржуазними верствами населення орієнтованими на компроміс з Парижем. У Кореї, північна частина якої була окупована радянськими військами, а південна – американськими військами, зіткнулися представники комуністичної ідеології й антикомуністичні групи «американських» корейців, які емігрували до США у період японської окупації та повернулися на батьківщину після поразки Японії у Другій світовій війні. Національно-визвольний рух у повоєнний період динамічно зростав і в Індонезії (Голландській Ост-Індії (Голландська Ост-Індія – голландські колоніальні володіння на островах Малайського архіпелагу й у західній частині острова Нова Гвінея. Утворилася у 1800 р. внаслідок націоналізації Голландської Ост-Індійської компанії. Існувала до японської окупації у березні 1942 р.)). Настрої проти «імперської» політики Великої Британії різко посилювалися й у Британській Індії (Британська Індія – загальна назва колишніх британських володінь в Ост-Індії, що перейшли під управління Британської Ост-Індійської компанії у другій половині XVIII ст.), Бірмі та Малайї.

Специфічною рисою національно-визвольного руху країн АТР було тісне переплетення антияпонських настроїв з антиіноземними, націоналпатріотичними устремліннями. У цій ситуації колоніальні країни (Велика Британія, Франція та Нідерланди) прагнули утворити неформальну коаліцію з метою протидії процесам деколонізації. Разом з тим, позиція США була протилежною позиції «старих» колоніальних країн, вони виступали за надання колишнім колоніям і залежним територіям повної незалежності. СРСР також був налаштований антиколоніально. Москва прагнула надати підтримку лівим і революційним групам у національно-визвольних рухах, а Вашингтон – правим, реформістським і переважно антикомуністично налаштованим політичним угрупованням.

Індонезія. Визначальні події у регіоні розгорнулися насамперед у Південно-Східній Азії. 14 серпня 1945 р. японський уряд ухвалив рішення про капітуляцію, а вже 17 серпня 1945 р. один із засновників Індонезійської національної партії, лідер індонезійських націоналістів А. Сукарно проголосив Декларацію про незалежність Індонезії, яка протягом трьох століть була колонією Нідерландів і Португалії.

Індонезійсько-нідерландські переговори щодо визнання незалежності Індонезії, що проходили у складній внутрішньополітичній обстановці в Індонезії, привели до парафування 15 листопада 1946 р. угоди, яка дістала назву Лінгаджатської. У межах цієї угоди Нідерланди визнавали де-факто владу Індонезійської Республіки на Яві, Мадурі та Суматрі, де проживало 80 % населення країни. Республіка разом з утвореними на інших островах під Нідерландським

контролем «автономними державами» зобов'язувалася створити не пізніше січня 1949 р. суверенну федеративну державу Сполучені Штати Індонезії (СШІ), яка мала увійти до Нідерландсько-Індонезійського союзу. Офіційно індонезійсько-нідерландська угода, яку А. Сукарно порівнював з холодним душем для революції, була підписана 25 березня 1947 р. Цей акт відкрив шлях міжнародному визнанню нової держави. 31 березня 1947 р. Республіку Індонезію визнала де-факто Велика Британія, 17 квітня – США. На 1948 р. Індонезія мала офіційні та неофіційні представництва у Лондоні, Празі, Канберрі, Коломбо, Манілі, Рангуні. Дипломатичні відносини з СРСР, який підтримував Індонезійську республіку на міжнародній арені, зокрема в ООН, з перших днів її існування, були встановлені 3 лютого 1950 р. Посольствами ж сторони обмінялися тільки у грудні 1953 р. Таке зволікання пояснювалося політичним тиском Нідерландів і США й опором внутрішньої індонезійської опозиції.

Разом з тим, уряд Нідерландів прагнув зміцнити свої позиції в Індонезії. 20 липня 1947 р. до Індонезії прибув 100-тисячний нідерландський контингент з метою проведення «поліцейської акції» спрямованої на встановлення контролю щодо частин країни, які знаходились під владою А. Сукарно. Насправді ж, механізована нідерландська армія розпочала справжню колоніальну війну.

Нідерландці розраховували, що ця акція не викличе реакції з боку інших держав. Але Індія й Австралія звернулися з цього приводу до Ради Безпеки ООН, яка 31 липня 1947 р. приступила до обговорення індонезійського питання. 1 серпня 1947 р. РБ ООН прийняла рекомендацію про припинення воєнних дій і вирішення питання мирним шляхом. Хоча 4 серпня було оголошено припинення вогню, воєнні дії Нідерландів тривали. 9 серпня губернатор Х. ван Моок заявив, що зайняті нідерландськими військами території переходять під суверенітет Нідерландів, а 23 вересня Гаага запропонувала створити на окупованих територіях автономні органи управління, незалежні від Індонезійської республіки. Невдовзі ван Моок зібрав у Джакарті представників «автономних» територій, які висунули вимогу про негайне створення Сполучених Штатів Індонезії та запропонували запросити Індонезійській республіці увійти до їхнього складу.

3 грудня 1947 р. на борту американського корабля «Ренвіл» розпочалися індонезійсько-нідерландські переговори про мирне вирішення питань двосторонніх відносин організовані посередницькою комісією у складі США, Бельгії й Австралії, створеною згідно з рішенням РБ ООН від 25 серпня 1947 р. Поставлений у скрутне становище, індонезійський уряд змушений був підписати 17 січня 1948 р. Ренвільську угоду, яка передбачала припинення вогню та встановлення «лінії ван Моока», що з'єднувала пункти максимального просунення нідерландських військ на території Індонезійської республіки. Угода викликала бурхливу реакцію у республіці, прискорила процес розмежування політичних сил.

Новий уряд, який очолив М. Хатта, оголосив, що він погоджується з Ренвільською угодою і готовий продовжувати переговори на її основі, прискорити створення СШІ, а також вирішувати завдання відновлення господарства, реорганізації держапарату й армії. Створену 13 січня 1948 р. за сприяння Нідерландів Тимчасову індонезійську раду замінила Федеральна рада Індонезії, що мала діяти до 10 січня 1949 р. Саме на цю дату призначалося проголошення СШІ суверенною державою.

29 вересня 1948 р. була прийнята нова конституція федеративного державного об'єднання, уряд якого очолив Х. ван Моок (Хубертус Йоханнес (Хуїб) ван Моок (1894-1965) – голландський адміністратор і міністр в Ост-Індії. Під час Індонезійської революції служив в якості виконуючого обов'язки генералгубернатора Голландської Ост-Індії (1942-1948)). Проте відмова уряду Індонезійської республіки проголосувати за нову конституцію та приєднатися до неї привела до відставки 10 листопада 1948 р. ван Моока з поста верховного комісара Нідерландів у Сполучених Штатах Індонезії. Ця ж відмова, спричинила другу «операцію силами поліції» проти Індонезійської республіки, яку уряд Нідерландів розпочав 18 грудня 1948 р. Певно, має підстави і теза про те, що нідерландський уряд вирішив скористатися сприятливими обставинами для остаточного розгрому знекровленої збройним внутрішньополітичним конфліктом Індонезійської республіки. Фактично з 13 вересня

точилася «мала громадянська війна», яка, розколовши єдиний фронт боротьби проти колонізаторів, ослабила її.

Розпочата Нідерландами друга «операція силами поліції» завершилась арештом і висланням 22 грудня 1948 р. на острів Банка президента й інших найвищих посадових осіб Індонезійської республіки й окупацією значної частини її території нідерландськими військами. Проте ця успішна для

Нідерландів операція мала згубні наслідки для їхньої політики. Того ж дня РБ ООН на своєму надзвичайному засіданні розпочала обговорення індонезійського питання. Хоч Посередницька комісія і поклала всю відповідальність за вчинені дії на нідерландський уряд, Рада Безпеки змогла ухвалити лише компромісну резолюцію, що вимагала негайного припинення воєнних дій і звільнення індонезійських керівників. Проте агресія не тільки не була припинена, а й продовжувала розширюватися.

У цих умовах 7 січня 1949 р. РБ ООН відновила розгляд індонезійського питання та 21 січня ухвалила резолюцію про створення до 15 березня 1950 р. тимчасового уряду, проведення до 15 жовтня виборів і передання до 1 липня 1950 р. влади Сполученим Штатам Індонезії. Гаага змушена була піти на переговори з Джакартою як під тиском резолюції РБ ООН, так і в зв'язку зі значною активізацією антинідерландської боротьби на індонезійських островах. Весною 1949 р. о. Ява, за винятком великих міст, був очищений від окупантів, партизани та республіканські війська контролювали також низку районів островів Калімантан і Суматра.

23 серпня 1949 р. у Гаазі розпочала свою роботу конференція «круглого столу», в якій взяли участь делегації Нідерландів, Республіки Індонезія та делегації 15 створених ван Мооком «автономних» урядів, які представляв султан Понтінака Хамід II. Головними рішеннями конференції, що закінчила роботу 2 листопада, були:

- передання верховної влади республіці Сполучених Штатів Індонезії, до складу яких входили Республіка Індонезія та 14 інших територій або автономних держав;
- створення Нідерландсько-індонезійського союзу під верховною владою нідерландського суверена;
- виведення нідерландських військ.

27 грудня 1949 р. королева Нідерландів Юліана підписала ухвалу про надання суверенітету США, внаслідок чого Індонезія стала незалежною державою. 19 травня 1950 р. уряди США й Республіки Індонезії підписали угоду про скасування федерального устрою й утворення унітарної держави, яка дістала назву Індонезійська Республіка.

15 серпня 1950 р. обраний 16 грудня 1949 р. Президентом держави Сполучених Штатів Індонезії А. Сукарно (Сукарно (інд. Sukarno) Ахмед (6 червня 1901 – 21 червня 1970) – президент Індонезії у 1945-1967 рр. Один із засновників Індонезійської Національної партії та вважається одним з основоположників індонезійського націоналізму. Неодноразово піддавався переслідуванням з боку голландської колоніальної влади, у 1929 р. вперше арештований і засуджений до тюремного терміну, провівши з наступних 15 років 13 у вигнанні або за ґратами. У період японської окупації Індонезії співпрацював з японською адміністрацією, а після відновлення голландської адміністрації очолив військові дії проти неї, що завершилися проголошенням незалежності країни. Більше 20 років очолював країну на посаді президента (1945-1967). Був зміщений під тиском армії у 1967 р., після чого президентом країни став Сухарто) схвалив нову тимчасову конституцію унітарної індонезійської держави. Таким чином, Нідерландсько-Індонезійський союз припинив своє існування.

В'єтнам. Складні процеси відбувалися й у Французькому Індокитаї. Згідно рішення Потсдамської конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) на південь від 16 паралелі в Індокитаї капітуляцію японських збройних сил приймала Велика Британія, а на північ – Китай. Велика Британія виступала за збереження колоніального статусу Індокитаю, у той час, як Китай негативно ставився до французької присутності поблизу своїх кордонів. У свою чергу, США та СРСР «маневрували», прагнучи забезпечити собі підтримку Великої Британії та Франції в європейському повоєнному урегулюванні.

За кілька тижнів до офіційного підписання Японією Акта про беззастережну капітуляцію на території Індокитаю відбулися значні політичні зміни. Ще 1 серпня 1945 р. у Кохінхіні (Південний В'єтнам) постав автономний уряд з прояпонських елементів, уже 26 серпня повалений народним рухом. 14 серпня 1945 р. імператор Аннаму (Центральний В'єтнам) Бао Дай проголосив його незалежність і скасування договорів 1862 і 1874 рр., що перетворили Кохінхіну на французьку колонію. 15 серпня 1945 р. його приклад наслідував король Камбоджі. 18 серпня у столиці Тонкіну (Північний В'єтнам) і Ханой закріпився створений В'єтмінем (Ліга боротьби за незалежність В'єтнаму – організація створена для боротьби за незалежність В'єтнаму від Франції та Японії.) Комітет національного визволення, який, усунувши маріонетковий уряд, проголосив Народну Республіку В'єтнам. 29 серпня у Х'юе (столиця Аннаму) внаслідок переговорів із представниками республіки імператор Бао Дай зрікся престолу та змінив трон на посаду радника республіки. 2 вересня 1945 р. на багатотисячному мітингу у Ханой лідером в'єтнамських революціонерів Хо Ши Міном була урочисто проголошена Декларація незалежності В'єтнаму й утворення Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ).

Проте правлячі кола Франції не бажали миритися з втратою Індокитаю. Вони швидко замінили французьким експедиційним корпусом британські окупаційні війська на півдні від 16-ї паралелі, а у лютому 1946 р. підписали з гомінданівським Китаєм угоду про виведення китайських військ з північної від 16-ї паралелі частини В'єтнаму та з Лаосу. 7 січня і 27 серпня 1946 р. були підписані угоди з Камбоджею та Лаосом про надання їм статусу автономії у межах Французького союзу та Індокитайської федерації. 6 березня 1946 р. В'єтнам і Франція підписали угоду, за якою Франція визнала В'єтнамську республіку як незалежну державу зі своїми урядом.

Проте на розрив з Парижем керівництво ДРВ не пішло. 14 вересня 1946 р. Хо Ши Мін підписав у Парижі тимчасову угоду, яка передбачала рівні права громадян В'єтнаму та Франції, створення єдиної митної та грошової системи в Індокитаї, відкриття консульських представництв В'єтнаму у сусідніх країнах. Підписання тимчасової угоди викликало різку критику уряду ДРВ з боку певних політичних сил В'єтнаму. Для в'єтнамського ж керівництва підписання цієї угоди було ще однією спробою не допустити розширення колоніальної війни, яка фактично розпочалась у вересні 1945 р. після захоплення французькими збройними силами Сайгона й інших великих міст Південного В'єтнаму. Все це свідчило про намір французьких правлячих кіл перетворити Південний В'єтнам на плацдарм для подальшого наступу на В'єтнамську республіку.

Децю іншу політику проводили китайські окупаційні війська, розташовані на північ від 16-ї паралелі. Уряд Чан Кайши відкрито не виступав проти республіки, розраховуючи використати ослаблення французького колоніального управління у своїх інтересах. У свою чергу, війна на Тихому океані дала США змогу проникнути в Індокитай та інші країни азійського континенту. Американські військові неодноразово пропонували урядові ДРВ американську підтримку в обмін на пільговий режим для американського капіталу у В'єтнамі. Північнов'єтнамська сторона відхилила ці пропозиції.

Підписана 14 вересня 1946 р. французько-в'єтнамська тимчасова угода не стала кроком уперед у нормалізації двосторонніх відносин, на що розраховував Ханой. 13 грудня 1946 р. Париж розпочав відкриту колоніальну війну у В'єтнамі. Як причину відновлення воєнних дій в Індокитаї він висував напад в'єтнамців на французькі збройні сили. Війна в Індокитаї динамічно набирала антикомуністичної спрямованості, що спричинило рішучий поворот політики США в Індокитаї, яка спершу орієнтувалась на підтримку ДРВ. З 1950 р. Вашингтон почав постачати французьким військам зброю у великих розмірах. За останні роки війни у В'єтнамі США передали французькому експедиційному корпусові 340 літаків, 1400 танків і бронемашин, 350 десантних катерів, велику кількість важкої та легкої зброї, тисячі тонн боєприпасів. Але навіть за такої значної військової допомоги США французькі війська не зуміли домогтися рішучої переваги у в'єтнамській війні та зазнавали поразок.

Воєнні невдачі підштовхували Париж до нових маневрів. У цих умовах він уже не сподівався на відновлення безпосереднього володарювання Франції в Індокитаї та вдався до пошуків серед в'єтнамців «авторитетної особи», якій можна було б передати повноваження. Тим самим Париж розраховував відвернути більшість населення від В'єтміну.

Тривалі пошуки завершилися у травні 1948 р. створенням тимчасового уряду генерала Нгуен Ксю Ана, що становило перехідний крок до повернення колишнього імператора Бао Дая. США також взяли участь у формуванні маріонеткового уряду, розраховуючи згодом використати його у своїх інтересах. Створення цього уряду супроводжувалося спробою Парижа здійснити воєнний наступ на райони В'єтнаму, що перебували під контролем республіканського уряду. Проте добитись значних успіхів у воєнній кампанії правлячим колам Франції не вдалось.

8 березня 1949 р. у Парижі французький Президент Венсан Оріоль та імператор Бао Дай підписали тимчасову угоду, яка узаконила створення маріонеткової Держави В'єтнам і зберігала для Франції найважливіші економічні та політичні позиції в «об'єднаному» під владою Бао Дая – генерала Нгуен Ксю Ана В'єтнамі.

19 липня 1949 р. подібна угода була укладена з Лаосом, а 9 листопада – з Камбоджею. 29 січня 1950 р. всі ці угоди ратифікували Національні збори Франції. У січні 1950 р. ДРВ офіційно визнали Радянський Союз і КНР, а Велика Британія та США оголосили 7 лютого, що вони визнають уряд Бао Дая й уряди Лаосу та Камбоджі.

На початку 1950 р. у співвідношенні сил ДРВ та Франції спостерігалася ще певна рівновага, проте ініціатива поступово переходила до республіканської армії.

У 1953-1954 рр. армія ДРВ продовжувала успішні воєнні операції проти французів, визволивши багато районів В'єтнаму. Зірвавши наприкінці 1953 р. спробу французів перехопити ініціативу, збройні сили республіканського уряду оточили у районі Дьєнб'єнфу значне угруповання військ противника, а 7 травня 1954 р. розгромили його. Ця перемога стала вирішальною у війні проти французького поневолення.

Париж наочно переконався у марності спроб силою зброї зламати волю індокитайських народів до незалежності та свободи. Втративши близько 500 тис. солдатів і офіцерів, Франція мусила піти на припинення агресивної війни в Індокитаї. Борючись проти французької агресії, ДРВ надавала значну політичну та воєнну підтримку визвольним рухам лаоського та камбоджійського народів, які у 1954 р. добилися значних успіхів.

Унаслідок перемог, здобутих народами Індокитаю, визріли умови для врегулювання становища у цьому регіоні.

На Берлінській нараді міністрів закордонних справ СРСР, США, Англії та Франції у січні 1954 р. Москва висунула пропозицію скликати нову нараду міністрів закордонних справ за участі КНР для розгляду питання про припинення війни в Індокитаї. США висловились проти наради п'яти держав, особливо різко Вашингтон протестував проти участі у нараді КНР.

8 травня 1954 р. делегації СРСР, США, Великобританії, Франції, КНР, ДРВ, Камбоджі, Лаосу та Південного В'єтнаму розпочали розгляд питання про відновлення миру в Індокитаї.

20 і 21 липня 1954 р. були підписані угоди про припинення воєнних дій у В'єтнамі, Лаосі та Камбоджі і заключна декларація наради. США не приєдналися до угод про припинення воєнних дій в Індокитаї, хоча американський уряд заявив, що бере до уваги ці угоди й утримуватиметься від їх порушення.

Згідно з угодами Франція зобов'язалася вивести свої війська з країн Індокитаю, створювалася міжнародна комісія у складі представників Канади, Індії та Польщі зі спостереження та контролю за виконанням угод про припинення воєнних дій. Угоди містили положення про заборону введення в усі індокитайські країни іноземних військ і ввезення зброї та боєприпасів, створення на їхніх територіях іноземних військових баз, зафіксували відмову всіх індокитайських учасників наради від участі у будь-яких воєнних союзах. У заключній декларації учасники Женевської наради зобов'язалися поважати суверенітет В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі і не допускати втручання в їхні внутрішні справи. Декларація передбачала політичне врегулювання у В'єтнамі на основі його незалежності та територіальної цілісності.

Женевські угоди 1954 р. з Індокитаю стали важливим кроком на шляху зменшення напруженості міжнародних відносин у регіоні та у світі у цілому. Вони зміцнили міжнародне становище Демократичної Республіки В'єтнам, забезпечили незалежність народам Лаосу та Камбоджі.

У той же час усупереч женевським угодам США продовжували постачати до Індокитаю, переважно у Південний В'єтнам, зброю та військову техніку.

26 жовтня 1955 р. Держава В'єтнам за підтримки США була перетворена на Республіку В'єтнам на чолі з Президентом Нго Дінь Зьємом.

4 березня 1956 р. сайгонські власті провели сепаратні вибори у південно-в'єтнамські Національні збори, що зміцнило режим Нго Дінь Зьєма. У здійсненні цієї акції Сайгон дістав підтримку західних учасників Женевської наради, у тому числі й Франції, яка ще до проведення сепаратних виборів взяла на себе обов'язок надавати допомогу урядові Нго Дінь Зьєма.

Після того, як останні французькі солдати покинули в'єтнамську територію (26 квітня 1956 р.), Франція оголосила про припинення з 28 квітня 1956 р. діяльності у Південному В'єтнамі командування збройними силами Французького Союзу та про свою відмову брати участь у роботі спільних комісій з виконання женевських угод. Припинення французької військової присутності у В'єтнамі фактично означало надання поля діяльності США.

Виникнення «розділених націй». Корея. На Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р., США, СРСР та Велика Британія домовились розділити Корею на дві окупаційні зони, кордон між якими проходив би по 38-й паралелі. До Північної Кореї були введені радянські війська, а до Південної – американські. У 1947 р. США та Велика Британія виступили з ініціативою провести вільні вибори на території всього півострова, але Радянський Союз відхилив цю пропозицію, й у травні 1948 р. на півночі була проголошена прокомуністична Корейська Народно-Демократичної Республіка. У серпні на півдні було проголошено створення Республіки Корея. У 1949 р. більшість радянських та американських військових формувань були виведені з Корейського півострова.

Вранці 25 червня 1950 р. без попередження 90-тисячна північнокорейська армія перетнула 38-у паралель і почала швидке просування на південь. Увечері на позачерговому засіданні РБ ООН було прийнято резолюцію щодо припинення бойових дій і виведення північнокорейських військ до КНДР (у цей час СРСР бойкотував роботу Ради Безпеки за небажання прийняти до свого складу Китайську Народну Республіку та не скористався правом вето). 27 червня 1950 р., виконуючи рішення РБ ООН, Президент США Г. Трумен оголосив, що він направить до Кореї авіацію та флот, щоб захистити Південну Корею від агресії з півночі, а для запобігання можливої інтервенції Китаю на Формозу (Тайвань), до острова буде направлений 7-й флот, і віддав розпорядження про активізацію допомоги Франції, котра вела бойові дії у В'єтнамі.

Наступ на Південну Корею принципово змінив міжнародну ситуацію. Події у Кореї були сприйняті Сполученими Штатами Америки, як замах на їхні стратегічні інтереси в АТР і як доказ поширення комунізму в азійському регіоні. Г. Трумен у своїх мемуарах згадує, що якби режим у Південній Кореї був повалений, то це підштовхнуло б комуністичних лідерів до завоювання сусідніх країн. На думку американського експерта з міжнародних питань К. Менгеса, напад Північної Кореї на Південну був результатом радянсько-китайського союзу, оскільки «вдало випробувавши ядерну зброю у 1949 р., консолідувавши прорадянські режими у Східній Європі та маючи комуністичний уряд у Китаї, Сталін міг дозволити собі погодитись на ці дії».

Традиційно долю відповідальності за розв'язання Корейської війни покладають на держсекретаря США Д. Ачесона, який у своєму виступі 12 січня 1950 р. виключив РК за межі американського оборонного периметра на Далекому Сході. Головна провина у розв'язуванні корейського військового конфлікту лежить на КНДР, хоча свою частину провини несуть і СРСР, США, РК і Китай. Роль СРСР у розв'язанні Корейської війни була з'ясована після опублікування радянських секретних документів. Судячи з архівних документів, що

наводяться у монографії відомого російського корезнавця А. Торкунова, до початку 1950 р. радянське керівництво дотримувалося стратегічного курсу на збереження сформованого геополітичного балансу сил у регіоні та статус-кво на півострові. Радянська зовнішньополітична позиція щодо корейського питання почала змінюватися з кінця 1949 – на початку 1950 р., що було пов'язано із важливими міжнародними подіями. У першу чергу, проголошенням 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки та набуття СРСР статусу ядерної держави. Ці зміни спонукали Пхеньян, Москву та Пекін діяти рішуче у боротьбі проти світового імперіалізму. Так, у квітні 1950 р. у Москві на зустрічі з Кім Ір Сенем Й. Сталін зазначив, що міжнародна ситуація змінилася й активні дії з возз'єднання Кореї стали можливими; Комуністична партія Китаю звільнилася від необхідності воювати з Гомінданом і тепер може приділити увагу корейській проблемі; в екстремому випадку КНР допоможе військами.

Отже, Корейська війна була розпочата Кім Ір Сенем за згодою Й. Сталіна, адже СРСР таємно схвалив задуми Кім Ір Сена насильно об'єднати Корейський півострів військовим шляхом, надавав військову допомогу і тим самим сприяв створенню могутнього стратегічного потенціалу на Далекому Сході, що логічно підштовхувало Пхеньян до силових акції з об'єднання Кореї. СРСР прагнув закріпити за допомогою північнокорейського режиму свій монопольний політичний вплив на півострові.

Рішення ж США про вступ у Корейську війну було обумовлене завершенням формування Вашингтоном у повоєнні роки доктрини стримування комуністичної експансії.

Звертаючись до співвітчизників з приводу початку війни у Кореї, Президент Г. Трумен підкреслив: «Вільні нації вивчили урок 1930-х років. Цей урок полягає у тому, що агресія повинна зустріти твердий опір. Умиротворення приводить лише до подальшої агресії, й у кінцевому рахунку, до війни... Вільні нації стоять перед лицем всесвітньої загрози. Вона повинна бути зустрінена всесвітньою обороною. Сполучені Штати й інші вільні держави можуть збільшувати свою силу, об'єднуючись одна з одною у спільному зусиллі забезпечити цю оборону. Це наша найкраща надія на мир».

28 червня 1950 р. Рада Безпеки, знову ж таки за відсутності СРСР, прийняла резолюцію про використання сили проти КНДР. Разом з тим, 28 червня армія Північної Кореї взяла Сеул і продовжила наступ у південному напрямку. 2 липня 1950 р. війська КНДР вийшли на рубіж річки Нактонган, але були зупинені спільними діями південнокорейських військ і контингенту військ США, які ще залишалися на півострові. Таким чином, війна у Кореї набувала характеру інтернаціоналізованого збройного конфлікту.

7 липня 1950 р. РБ ООН приймає резолюцію щодо створення багатонаціонального контингенту сил ООН у Кореї під американським командуванням. Фактично з цього моменту присутність США у корейському протистоянні отримала правове підґрунтя. В операціях ООН у Кореї приймали участь незначні військові формування Австралії, Бельгії, Великої Британії, Греції, Канади, Колумбії, Люксембурга, Нідерландів, Нової Зеландії, Таїланду, Туреччини, Філіппін, Південно-Африканського Союзу та Ефіопії. Військова ситуація у Кореї внаслідок цього почала різко змінюватись. Війська КНДР почали поступово відступати.

Восени 1950 р., вийшовши за межі мандату ООН, американські війська у Кореї не лише очистили територію Південної Кореї від військ КНДР, але й розпочали наступ на північ, взявши столицю м. Пхеньян і вийшли на кордон КНДР з КНР та СРСР. Таким чином, фактично війна змінила спрямування: не за відновлення статус-кво, як передбачалося резолюцією Ради Безпеки ООН, а за приєднання Півночі до Півдня.

25 жовтня 1950 р. за настійливим наполяганням СРСР і КНДР у війну на боці Північної Кореї вступила КНР, армія якої, під командуванням маршала Пен Дехуая, зупинила просування коаліційних сил і перейшла у контрнаступ. Ці дії були досить успішними. 4 січня 1951 р. силами КНДР та КНР знову був узятий Сеул. Ситуація в якій опинилися війська ООН, основу яких становив американський контингент, виявилась досить складною. Необхідно зазначити, що ще 16 грудня 1950 р. Президент США Г. Трумен запровадив у країні надзвичайний стан. Це свідчило про підготовку Вашингтону до переростання «малої» війни

до масштабного збройного конфлікту за участю центросилових держав регіону та світу, зокрема КНР, а за найбільш несприятливого сценарію і СРСР.

Зважаючи на загрозу військової катастрофи, головнокомандувач збройними силами США на Далекому Сході генерал армії Д. Макартур у січні 1951 р. запропонував адміністрації розширити масштаби операції, організувавши блокаду узбережжя КНР і завдати ударів по Китаю. Разом з тим, США не прагнули поглиблювати конфлікт, особливо зважаючи на можливість залучення до нього СРСР на основі положень радянськочитайського договору 1950 р. «Про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу».

Об'єднаний комітет начальників штабів збройних сил США направив генералу Д. Макатуру директиву щодо розгляду питання негайної евакуації американських військ з Кореї до Японії з метою уникнення істотних жертв. Фактично порушуючи наказ, 23 березня 1951 р. Д. Макартур виступив на радіо з ультиматумом на адресу КНР, в якому погрожував застосувати проти неї ядерною зброєю, у випадку якщо наступ китайських військ у Кореї не припиниться.

Ця заява вкрай загострила ситуація, оскільки у випадку застосування ядерної зброї проти Китаю загальносвітовий конфлікт ставав неминучим. Загроза ядерної війни спонукала як США, та і СРСР шукати можливості з розв'язання конфлікту. Окрім того, європейські союзники США пов'язані з ними договором НАТО, були надзвичайно занепокоєні можливістю відкритого зіткнення СРСР та США. Зважаючи на конфліктогенність ситуації, союзники США в Європі здійснювали дипломатичний тиск на Президента США Г. Трумена, підштовхуючи його до компромісу. Британський прем'єр К. Етлі, після консультацій з Парижем, здійснив візит до Вашингтону, де домогся згоди США не застосовувати ядерну зброю у корейському конфлікті без консультацій з європейськими союзниками. З іншого боку, радянське керівництво активізувало діалог з керівництвом КНР щодо відмови від планів знищення об'єднаних військ під егідою ООН. Наступ китайських збройних сил був призупинений, що дало змогу стабілізувати лінію фронту приблизно по 38-паралелі, співпавши такими чином з демаркаційною лінією між КНДР та РК.

10 липня 1951 р. у м. Кесон, контрольованому північнокорейськими військами, почалися переговори. На них були представлені тільки сторони, які брали участь у прямих військових діях на всьому півострові: представники США, КНР, КНДР та РК. СРСР утримався від участі у переговорах, підкресливши, що не є стороною військового конфлікту. Хід переговорів супроводжувався активністю сторін на фронті. У результаті до кінця 1952 р. переговори зайшли у глухий кут у силу неможливості досягнення компромісу між їх учасниками з тих чи інших проблем.

Реальні та позитивні зрушення на переговорах сталися після обрання Президентом США Д. Ейзенхауера, який приступив до своїх обов'язків у січні 1953 р., і смерті у березні того ж року Й. Сталіна. У квітні 1953 р. між сторонами почався обмін військовополоненими, спочатку пораненими та хворими. Не будучи прямим учасником переговорів, СРСР уважно стежив за їх ходом і координував дії Китаю та КНДР, використовував різні дипломатичні канали для відшукування прийнятних рішень у роботі з державами, чиї війська входили до складу багатонаціональних сил ООН.

27 липня 1953 р. у м. Паньминьчжон поблизу м. Кесон була підписана Угода про перемир'я у Кореї. Під нею поставили підписи Нам Ір (Північна Корея) й У. Харрисон (США), а також не були присутні на церемонії Кім Ір Сен, Пен Дехуай, М. Кларк (командувач військами США у Кореї на момент підписання). Очільник південнокорейського режиму Лі Син Ман відмовився підписати документ, наполягаючи на продовженні війни до «переможного кінця». Лінія фронту залишилася у районі 38-ї паралелі та була покладена в основу демаркаційної лінії зі створенням навколо неї демілітаризованої зони.

Остаточне мирне врегулювання на Корейському півострові мало відбутися на скликаній у Швейцарії багатосторонній мирній конференції. Однак, всі спроби досягнути домовленості щодо можливого об'єднання Кореї, здійснені на Женевській конференції 26 квітня – 16 червня 1954 р., виявилися безуспішними. Таким чином, півострів залишився

поділений на Північну та Південну Кореї, мирний договір не укладено й досі. Тобто Сеул і Пхеньян фактично залишаються у стані війни. Таким чином виникла ситуація «двох Кореї».

Війна принесла корейському народу незліченні біди. Майже вся територія Південної Кореї стала ареною битв, а Північна Корея постраждала від могутніх бомбових ударів. У Корейській війні загинуло близько 150 тис. військових США, Південної Кореї та їх союзників і приблизно 800 тис. чоловік в арміях КНДР та Китаю. Серед радянських військових, що воювали у Кореї, за офіційними даними, загинуло 315 осіб. Серед мирного населення кількість вбитих оцінюється у 200 тис. з боку КНДР і близько 1 млн. з боку Південної Кореї.

Японія

Післявоєнна Японія. Після Другої світової війни Японія була окупована американськими військами. Верховна влада у країні перейшла до рук американської окупаційної армії, яку очолював генерал Дж. Макартур. Було зроблено усе для того, щоб ліквідувати японський милітаризм, та впровадити **3 травня 1947 р. Конституцію**. Протягом 1946–1949 рр. було проведено аграрну реформу, яка забезпечила ліквідацію поміщицького землеволодіння. Близько 80 % сільськогосподарських угідь було продано селянам. Таким чином, країна зазнала значного переформатування.

Наступним кроком було підписання мирної угоди. **20 липня 1951 р. у м. Сан-Франциско (США) було скликано мирну конференцію** за участю делегацій 52 країн. На ній держави-учасниці **7 вересня 1951 р. підписали з Японією мирний договір**. Згідно з ним відновлювався суверенітет Японії. Територіальні статті передбачали визнання Японією незалежності своєї колишньої колонії Кореї. Колишні японські підмандатні території – Каролінські, Маріанські та Маршаллові острови – було передано під управління США. Японія уклала кілька договорів та угод із Сполученими Штатами, зокрема «Пакт безпеки», договір про торгівлю і навігацію, угоду про допомогу у взаємній обороні та ін. Сан-Франциська система договорів зробила Японію союзницею США. Американці отримали право мати на японській території військові бази, найбільша з яких розташовувалася на острові Окінава. З укладенням мирного договору окупаційний режим у Японії перестав існувати.

Японське «економічне диво». Не дивлячись на те, що Японія програту війну і її економіка зазнала значних втрат, наприкінці 60-х рр. вона спромоглася посісти друге місце в капіталістичному світі за обсягом промислового виробництва, а на початку 70-х рр. – і за обсягом ВВП. Протягом 1955–1973 рр. темпи зростання японської економіки були найвищими у світі – близько 11 % на рік. Це явище дістало назву японського «економічного дива». Основними передумовами цього дива було: використання нових технологій, реформування податкової системи, відсутність військових витрат, відносна дешевизна японської робочої сили, надання значних кредитів США. Крім того, ще у 1955 р. був прийнятий 5-річний «план економічної незалежності», який передбачав прискорені темпи розвитку країни. Сьогодні економічні темпи розвитку країни дещо нижчі, але тим не менш у 2010 р. на неї припадало 12% промислового виробництва планети і майже 15 % світового ВВП.

Внутрішнє становище країни. У **1955 р.** відбулося утворення **Ліберально-демократичної партії (ЛДП)**, яка перебувала при владі протягом 38 років (до 1993 р.). За ці роки Японія перетворилася на одну із провідних країн світу. На три роки вона втратила владу через розкол в її лавах, але вже 1996 р. ліберальні демократи знову повернули собі всю повноту влади і твердо утримують її в останні роки.

Китай

Проголошення КНР. У **1945 р.** Китай повністю був звільнений від японської окупації. У країні був сформований уряд на чолі з лідером Гоміндана **Чан Кайши**. Проте значного впливу дедалі більше набирала Комуністична партія, лідером якої був **Мао Цзедун**. У **1946 р.** почалася **громадянська війна (1946–1949 рр.)** між Півднем (поширеним був вплив Гоміндана) і Півноччю (популярність мали комуністи). У підсумку перемогу отримали комуністи.

На час закінчення Другої світової війни на неокупованій японцями території Китаю існували два уряди: підтримуваний США гомінданівський уряд Чан Кайши у Чунціні (СРСР

також уклав із ним 14 серпня 1945 р. союзний договір) і комуністичний уряд Мао Цзедуна у Яннані.

США спробували налагодити порозуміння між супротивниками, запропонувавши посередництво у переговорах. За результатами їхнього першого туру у жовтні 1945 р. було досягнуто домовленості про скликання Політичної консультативної конференції, що мала вирішити подальшу долю країни. Московська нарада міністрів закордонних справ великих держав у грудні 1945 р. також застерегла КПК і Гоміндан від розгортання громадянської війни. Зрештою, у січні 1946 р. на Політичній консультативній конференції за участю всіх рухів і партій країни було вирішено створити спільні уряд (на пропорційній основі) та збройні сили (50 дивізій Чан Кайши та 10 – Мао Цзедуна) Китаю.

Однак, усвідомлюючи чисельну та технічну перевагу своєї армії, а також розраховуючи на допомогу США та невтручання у конфлікт СРСР, Чан Кайши вирішив силовими методами розв'язати майже 20-річну проблему двовладдя у країні. У липні 1946 р. він віддав наказ розпочати широкомасштабний наступ проти комуністичних військ, до зими гомінданівці ліквідували «червоні райони» у Центральному та Північному Китаї. Але це була «піррова перемога», що обійшлася величезними втратами, до того ж Народно-визвольна армія Китаю (НВАК), споряджена переданою СРСР трофейною японською зброєю, зберегла боєздатність і стратегічну базу у Маньчжурії.

Бажаючи продемонструвати перед світом народну підтримку своєї політики, Чан Кайши у жовтні 1947 р. оголосив про проведення виборів до парламенту, але в охопленій війною країні вони були фікцією. Комуністи, суттєво зміцнивши свої сили, розпочали контрнаступ із долини р. Хуанхе у напрямку до р. Янцзи. Чан Кайши змушений був оголосити загальну мобілізацію, проте насильницькі методи її проведення лише погіршили становище гомінданівського уряду. Заборона опозиційних до уряду партій прискорила їхній перехід до комуністичного табору, а гігантські військові видатки (70%) бюджету, незважаючи на 2-мільярдну фінансову допомогу від США, паралізували економіку. У гомінданівській армії почався занепад.

Економічна катастрофа (траплялися періоди, коли інфляція становила 600% на день) позбавила Чан Кайши підтримки середньої верстви, яка раніше була головною соціальною базою режиму. Водночас комуністи здійснили вдалий політичний маневр, оголосивши про «буржуазнодемократичний» характер китайської революції. Популяризуючи гасла створення «народного фронту» та розгортання «антиімперіалістичної боротьби» проти американського втручання, лідерам КПК вдалося привернути на свій бік частину колись ворожих сил. Винятково вдалим кроком для комуністів була розпочата ще у 1946 р. роздача земель селянам у контрольованих НВАК районах.

Упродовж 1948 р. військове становище Гоміндану суттєво погіршилося: армія втратила 500 тис. убитими та близько 1 млн. полоненими та перебіжчиками.

Наприкінці 1948 – початку 1949 рр. сталися три вирішальні операції у ході громадянської війни. 12 вересня – 2 листопада 1948 р. війська НВАК провели Ляошенську операцію у південній Маньчжурії, у ході котрої були розгромлені сили Гоміндану, відкривши таким чином дорогу до центральних районів країни. Після цієї операції НВАК за чисельністю перевершила армію Гоміндана (3 млн. проти 2,9 млн.). Війська НВАК були зведені у 4 фронти: 1-а польова армія під командуванням Пен Дехуая (Північно-західний Китай); 2-а польова армія під командуванням Лю Бочена (Центральний Китай); 3-я польова армія під командуванням Чень І (Східний Китай); 4-а польова армія під командуванням Лінь Бяо (Північно-Східний Китай). Три групи військ, що діяли у Північному Китаї, підкорялися безпосередньо Генштабу НВАК. 7 листопада 1948 – 10 січня 1949 рр. сталася Хуайхайська битва у Східному Китаї, 2-а та 3-я польові армії НВАК знищили найбільше угруповання противника, що складалося з 22 армій (56 дивізій). Війська НВАК на широкому фронті вийшли до р. Янцзи на ближні підступи до гомінданівської столиці Нанкіну. 5 грудня 1948 – 31 січня 1949 рр. війська 4-ї польової армії та двох груп військ Північного Китаю здійснили розгром

угруповання військ Гоміндану, що знаходилося у Північному Китаї (Пекінсько-Тяньцзинь-Калганська операція).

У квітні 1949 р. у Пекіні відбувалися переговори між делегаціями КПК і Гоміндана та була досягнута угода про припинення громадянської війни на основі умов, висунутих КПК. Оскільки гомінданівський уряд відмовився затвердити угоду, 21 квітня 1949 р. НВАК відновила наступ, форсувавши р. Янцзи. До початку 1950 р. була в основному звільнена континентальна частина Китаю, окрім Тибету. 30 вересня 1949 р. Народна політична консультативна рада Китаю утворила Центральний народний уряд. 1 жовтня 1949 р. було проголошено утворення КНР (Китайська Народна Республіка). У свою чергу, лідер Гоміндану Чан Кайши 1 березня 1950 р. проголосив себе Президентом Китайської Республіки на Тайвані та головнокомандуючим збройними силами Китаю, сконцентрувавши у своїх руках всю повноту влади на острові. Місто Тайбей отримало статус «тимчасової» столиці «Китайської Республіки». Так виникла ситуація «двох Китаїв», яка і на сучасному етапі має детермінуючий вплив на основні виміри механізму зовнішньополітичних регіональних взаємовідносин і трансформацію основних вимірів системи безпеки.

У вересні 1949 р. у Пекіні створена Центральна народна урядова рада на чолі з Мао Цзедунем.

1 жовтня 1949 р. на центральному майдані Пекіні відбулася урочиста церемонія **проголошення Китайської Народної Республіки**. Однак Чан Кайші **28 лютого 1950 р.** поновив за собою титул президента Китайської Республіки. Разом із більшістю членів уряду він вилетів літаком на о. Тайвань. На карті світу з'явилася друга китайська держава – Китайська Республіка.

Соціально-економічні експерименти комуністів. За взірць свого розвитку компартія Китаю взяла радянську модель. У **1953 р.** почалася реалізація першого п'ятирічного плану (1953–1957 рр.). Після смерті Й.Сталіна та XX з'їзду КПРС відносини із СРСР різко погіршилися. Мао Цзедун почав претендувати на першу роль у комуністичному русі. Наприкінці 50-х рр. Китай відійшов від погодженого з СРСР курсу і розпочав форсовану індустріалізацію з метою наздогнати передові країни світу. У **травні 1958 р. КПК прийняла «план червоних прапорів»**. Під ними малися на увазі **«великий стрибок»**, створення «народних комун» і здійснення побудови соціалізму. «Великий стрибок» повинен був перетворити Китай протягом дуже короткого часу на одну з найбільш економічно розвинених країн світу. У цей час виникло гасло **«Три роки завзятої праці – 10 тисяч років щастя»**. Але вже незабаром стало ясно, що курс на «великий стрибок» зазнав краху. Тому, у 1961 р. КПК проголосила курс на регулювання економіки. Новим випробовуванням для Китаю стала **«культурна революція» 1966–1976 рр.** Нічого спільного з культурою вона не мала. Це була цілеспрямована акція Мао і його прихильників, спрямована на усунення, аж до фізичного винищення, усіх критиків і опозиціонерів тоталітарного режиму. Після багатотисячного мітингу у серпні 1966 р. в Пекіні було створено спеціальні каральні загони «культурної революції». Розлючені й засліплені цитатниками Мао «червоні охоронці» (хунвейбіни: формувалися із старших школярів і студентів) і «бунтівники» (цзяофані: формувалися із робітників) громили партійні комітети і міністерства, захоплювали підприємства і вищі навчальні заклади. Так китайська молодь стала основним провідником «великої пролетарської культурної революції». Кількість постраждалих під час «культурної революції» досягла 100 млн. осіб.

Реформи Ден Сяопіна. Наприкінці 70-х рр. до влади в Пекіні повернувся **Ден Сяопін**, репресований під час «культурної революції». Після смерті Мао Цзедуня його реабілітували, і з **1978 р.** він став найвпливовішим політичним діячем Китаю, ініціатором і головним **архітектором реформ**, хоча й не обіймав найвищих посад у КПК і державі. Тоді ж було оголошено програму **«чотирьох модернізацій»**: у промисловості, сільському господарстві, науково-технічній сфері й освіті, а також у військовій сфері.

У сільському господарстві було розпущено кооперативи («народні комуни»), селяни отримали землю в довгострокову оренду, їм дозволялося реалізовувати більшу частину

врожая за вільними цінами, і лише певну кількість вони здавали на державне замовлення. Прибутки селян значно зросли. Держава стимулювала сільськогосподарську реформу, зокрема піднявши закупівельні ціни на 18 видів продукції села.

З 1984 р. розгорнулася реформа у промисловості, мета якої – відмова від централізованого директивного плану й перехід до ринкових відносин. На початку 1995 р. 85 % державних підприємств працювали за підрядними формами роботи. У березні 1985 р. було вирішено реформувати систему управління у сфері науки і техніки для її якнайскорішої модернізації відповідно до вимог науково-технічної революції.

Наприкінці 1993 р. керівництво вдалося до нових реформ, найбільш значних після 1978 р. Ці реформи консолідували і зміцнили національну валюту, поліпшили податкову систему, яка почала давати більше прибутку, посилили повноваження центрального банку й водночас передбачили велику кількість заходів, що зміцнювали права корпорацій і громадян, право власності.

Отже, реформи проведені у Китаї мали великий успіх. Завдяки ним країна змогла модернізувати свою соціально-економічну систему і посісти одне із провідних місць у світі. Так у 2010 р. за обсягом ВВП Китай посів друге місце у світі після США.

Політичний розвиток Китаю у 80–90-х рр. Політична система країни залишається без змін. У 1971 р. Китай відновив свою участь в ООН і став постійним членом Ради Безпеки організації. У 1982 р. було прийнято *«Конституцію модернізованого соціалізму»*. У ній закріплено керівну роль Комуністичної партії, яка зосередила у своїх руках усю законодавчу, виконавчу та судову владу. У зовнішній політиці КНР дотримується нейтральної зовнішньої політики. Однією із ключових проблем країни є відносини з Тайванем. Ден Сяопін ще у 1983 р. висунув концепцію мирного об'єднання континентального Китаю і Тайваню на основі концепції *«одна держава – два суспільні лади»*. На весні 1989 р. у країні відбулися мільйонні *мітинги студентів, інтелігенції і робітників*, які вимагали демократизації. Проте влада за допомогою військової сили розігнала студентів, які зібралися на майдані Таньаньмень у Пекіні. Ці дії призвели до численних жертв і арештів. У 1992 р. на XIV з'їзді КПК була поставлена задача побудови *«соціалістичної ринкової економіки»* (або «соціалізму з китайською специфікою»). У 1997 р. до Китаю перейшла британська колонія *Гонконг (Сянган)*, у 1999 р. – португальська колонія *Макао (Аомінь)*.

Індія

Друга світова війна ще тривала, коли в Індії почався новий виток національно-визвольного руху. Боротьбу індійського народу за незалежність очолив утворений ще у 1885 р. Індійський національний конгрес (ІНК). У серпні 1942 р. ІНК звернувся до англійської влади з вимогою негайно надати Індії незалежність, дати можливість сформувати національний уряд. Велика Британія відкинула ці вимоги. Тоді під керівництвом Магатми Ганді (Могандас Карамчанд Ганді (Магатма Ганді, 2 жовтня 1869 – 30 січня 1948 року) – індійський державний і політичний діяч, національний герой. Один із керівників та ідеологів національно-визвольних рухів Індії. Сформулював філософію ненасилля, що вплинула на національні та міжнародні рухи прихильників мирних змін) почалася нова «сатьяграха» (тактика ненасильницької боротьби за незалежність у двох формах: неспівробітництва та громадянської непокори) під гаслом «Геть з Індії!».

Встановлення незалежності Індії. Після Другої світової війни посилювався національно-визвольний рух в Індії. Керували ним дві партії – *ІНК (Індійський національний конгрес)*, лідером якої був *Джавахарлал Неру*, і Мусульманська ліга на чолі з Мухаммедом Алі Джинною. ІНК виступав за збереження цілісності та єдності країни, а Мусульманська ліга вимагала створення незалежної мусульманської держави Пакистан. Британія розуміла що примирення двох сторін неможливе.

У лютому 1946 р. повстали індійські моряки, якими керували одночасно ІНК, Мусульманська ліга та компартія. М. Ганді не підтримав цього повстання, оскільки воно суперечило його принципам ненасильницької боротьби.

У серпні 1946 р. лідер лівого крила ІНК Джавахарлал Неру (Джавахарлал Неру (14 листопада 1889 – 27 травня 1964) – перший прем'єр-міністр Індії. Махатма Ганді називав його своїм політичним наступником. Донька Джавахарлала Неру Індіра Ганді та онук Раджив (а також його дружина Соня, італійка за походженням) також займали в Індії найвищі державні посади) отримав від британців пропозицію сформувати уряд Індії. 2 вересня 1946 р. тимчасовий уряд було сформовано, а Дж. Неру став Віце-президентом при Віце-королі А. Уейвеллі.

Призначення Дж. Неру викликало різке невдоволення Мусульманської ліги. Почалися зіткнення індуїстів і мусульман. Останні висунули гасло утворення на частині території колонії нової ісламської держави – Пакистану. М. Ганді був проти утворення окремої держави, вбачаючи у цьому джерело ще більшої ескалації напруженості.

9 грудня 1946 р. Мусульманська ліга бойкотувала роботу Конституційної асамблеї Індії, яка обговорювала питання про незалежність. 23 березня 1947 р. британський віце-король Індії А. Уейвелл пішов у відставку. На його місце був призначений лорд Л. Маунтбаттен, який після консультацій з лідерами місцевих політичних рухів заявив, що індійські області, заселені переважно мусульманами, повинні бути об'єднані у незалежну державу. Віце-король запросив на переговори М. Ганді та виклав йому своє бачення проблеми. І в кінці кінців М. Ганді, як неминуче, прийняв рішення про поділ Індії на дві держави.

В червні 1947 р. з'явився план розділу Індії за релігійною ознакою на дві держави – Індію (або Індійський Союз) і Пакистан, які мали увійти до складу Британської співдружності націй на правах домініонів.

3 червня 1947 р. англійський уряд опублікував декларацію, в якій мова йшла про здійснення плану Л. Маунтбаттена. План Л. Маунтбаттена передбачав, що кордон між Індією та Пакистаном визначався на підставі звіту британської урядової комісії та спочатку мав назву «лінія Редкліффа» (за іменем лондонського юриста С. Редкліффа, який очолював британську урядову комісію). Пакистан виник як два не з'єднаних один з одним анклавів – Східний Пакистан (нині Бангладеш) і Західний Пакистан (нині власне Пакистан), між якими лежала Індія. Пакистан був утворений з територій, населених переважно мусульманами, а Індія – переважно індусями.

18 липня 1947 р. британський парламент прийняв Акт про незалежність Індії, який завершив формальне розділення. До Акту про управління Індією 1935 р. були внесені поправки, щоб створити законне підґрунтя існування двох нових домініонів. Після поділу Пакистан став новим членом ООН, а Індійський союз, утворений зі штатів з переважанням індуїзму, прийняв назву Індія, що автоматично дало йому право успадкувати в ООН місце Британської Індії (член ООН з 1945 р.) і стати її правонаступником.

15 серпня 1947 р. було прийнято «Акт про незалежність Індії». На картах світу з'явилися дві нові держави – **Індійський Союз (Індія) і Пакистан**. Кордони між новоутвореними державами не відображали особливостей національного складу, географії та історичних традицій, що призводило до збройних конфліктів між Індією і Пакистаном. Перший з них виник у князівстві Кашмір. Магараджа (князь Кашміру), за віросповіданням індус, хотів приєднати князівство до Індії, а основна маса населення, мусульмани, – до Пакистану.

Однак поділ не тільки не приніс миру Індії, але й ускладнив ситуацію. Мільйони віруючих знялися зі своїх місць і рушили у країну, де державною релігією є та, яку вони сповідували. Ці переміщення супроводжувалися кривавими зіткненнями. Безперервні сутички відбувалися у Бенгалії та Пенджабі. Західна та східна частини Пакистану були розділені смугою шириною у 1600 км, яка неминуче ставала зоною конфліктів. Справжня війна розгорнулася щодо приналежності князівства Кашмір. 75 % населення тут становили мусульмани, але уряд на чолі з магараджею складався з індуїстів, які, природно, тяжіли до Індії. Магараджа не поспішав приєднуватися до тієї чи іншої держави. 21 жовтня 1947 р. у Кашмір з боку Пакистану вторглися війська пуштунських племен. А 24 жовтня пакистанці проголосили створення на захоплених територіях самостійного утворення Азад (Вільний)

Кашмір. Коли пакистанські війська просунулися до столиці князівства Срінагар, магараджа звернувся до Індії з проханням про допомогу. І в підсумку наступ пакистанців було зупинено індійськими військами, а сам Кашмір офіційно приєднався до Індійського союзу. Втім, військові дії тут не припинилися.

30 грудня 1947 р. питанням про врегулювання конфлікту у Кашмірі зайнялася ООН. У 1948 р Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 39 про заснування Комісії ООН для Індії та Пакистану, а 1 січня 1949 р. під егідою ООН була встановлена лінія припинення вогню. Штат був розділений на дві частини. У 1965 р. відбулася друга індо-пакистанська війна через розбіжності з приводу визначення кордону по лиману Качський Ранн. Третя індо-пакистанська війна була пов'язана з громадянською війною у Східному Пакистані (нинішній Бангладеш). Індійські війська у грудні 1971 р. розгромили 93-тисячний контингент пакистанських військ; Бангладеш отримав незалежність. І понині відносини між Пакистаном та Індією залишаються вкрай напруженими. Додатковим фактором глобалізації цієї проблеми є розвиток ядерних програм в обох країнах. Проблема мусульманського населення у Північній Індії також далека від свого рішення.

Враховуючі те, що у **жовтні 1947 р.** між Індією й Пакистаном спалахнув збройний конфлікт через Кашмір, то його змогли припинити лише за посередництва ООН **1 січня 1949 р.**, коли було підписано угоду про припинення вогню. Проти індусько-мусульманської ворожнечі різко виступав Махатма Ганді. Він у черговий раз оголосив голодування на знак протесту. Але позицію Ганді не поділяли екстремісти з обох боків, У січні 1948 р. його було смертельно поранено під час одного з мітингів. Смерть М. Ганді дещо згасила пристрасті, змусила лідерів ІНК та Мусульманської ліги піти на поступки. **26 січня 1950 р. набрала чинності Конституція**, за якою Індія проголошувалася суверенною демократичною республікою й одночасно залишалася членом Співдружності націй.

26 січня 1950 р. була урочисто проголошена незалежна республіка Індія; вступила у силу її Конституція; Президентом був обраний Р. Прасад (сподвижник М. Ганді).

Внутрішня політика Дж. Неру. Першим прем'єр-міністром незалежної Індії став *Джавахарлал Неру*. Курс Дж. Неру орієнтувався на **створення «суспільства соціалістичного зразку»**. В розвитку економіки передбачалось створення державного сектора у промисловості, покликаного зайняти головні позиції. Держава також опікувалася приватним капіталом, який зміцнював свої позиції. Крім того, створювався змішаний сектор, фінансування якого здійснювалося як державою, так і приватними особами (переважно це були підприємства сучасних галузей економіки). Отож, у промисловості було створено три сектори: державний (важка промисловість, енергетика, транспортні засоби, зв'язок), змішаний (сучасні галузі економіки – аерокосмічна, приладобудівна, нафтохімічна), приватний (легка і харчова галузі). У **1952 р.** в Індії почалася **аграрна реформа**. Тепер земля від посередників-заміндарів переходила до тих, хто її обробляв. У 1953 р. уряд почав адміністративну реформу з метою реорганізації територій штатів за мовно-національним принципом, ліквідовувались князівства. У 1954 р. Індія і Китай уклали угоду про торгівлю. У ній вперше були зафіксовані п'ять принципів мирних відносин: рівність і взаємна вигода, мирне співіснування, взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету, взаємний ненапад, взаємне невтручання у внутрішні справи один одного. У **1961 р. Індія приєдналася до Руху неприєднання** – міжнародне об'єднання країн світу, що визнають неприєднання до воєнних союзів великих держав одним з основних принципів своєї зовнішньої політики.

Уряд Індіри Ганді. У 1966 р. прем'єр-міністром Індії стала *Індіра Ганді (1966–1977; 1980–1984)*. Уряд І. Ганді розумів необхідність рішучих соціально-економічних реформ. Перша програма їх здійснення передбачала націоналізацію банків і системи загального страхування, поступову передачу до рук держави експортної та імпоротної торгівлі, організацію кооперативної торгівлі товарами широкого вжитку в містах і сільській місцевості, встановлення обмежень на міське землеволодіння, якнайскоріше здійснення земельної реформи, скасування пенсій і привілеїв князів. Світова енергетична криза середини 1973 – початку 1974 рр. призвела значно погіршила економічне становище країни. Цим скористалася

опозиція. У **1977 р.** було створено сильну опозиційну партію «*Джаната парті*», яка того ж року перемогла на виборах, а її лідер М. Десаї сформував новий уряд. Так, закінчилася 30-річна епоха перебування при владі ІНК. Але вже у **1980 р.** І. Ганді знову отримає перемогу. Саме в цей час загострилася проблема сепаратизму. Нове вогнище напруженості виникло на півдні Індії, де проживало близько 50 млн. тамілів, які прагнули створити власну державу. Також значно активізувалася діяльність сикхських екстремістів. Навесні **1984 р.** вони захопили *Золотий храм в Амрітсарі* (таку собі сикхську Мекку), перетворивши її на штаб-квартиру. Сикхи розраховували, що ніхто не зазіхне на їхню святиню. Але у **червні 1984 р.** розпочалася воєнна операція урядових військ «*Блакитна зірка*» з очищення Золотого храму від сикхських терористів. Але це проблеми не вирішило, навпаки ще більше загострило. **31 жовтня 1984 р.** було здійснено *смертельний замах на І. Ганді*.

Індія наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. На загальних виборах до центрального парламенту у **грудні 1984 р.** індійський народ рішуче висловився на підтримку національної єдності й суверенітету республіки, перемогу отримав ІНК. Уряд очолив *Раджив Ганді (1984–1989 рр.)*, який проголосив основними завданнями у внутрішній політиці подальше зміцнення єдності країни, боротьбу проти сепаратистських елементів і «старих ворогів» індійського суспільства – бідності, безробіття, неписьменності, хвороб. Але все ж становище у країні було складним. Однією із головних проблем країни залишалося стрімке зростання населення. **21 травня 1991 р.** тамільським терористами був убитий Р. Ганді. На початку ХХІ ст. Індія посідає 5 місце у світі за сумою головних макроекономічних показників і входить у десятку країн, що найбільш динамічно розвиваються. У **2004 р.** *прем'єр-міністром країни став Манмохан Сінгх*. Потрібно зазначити, що сьогодні в Індії значного успіху набув розвиток ядерних та аерокосмічних технологій.

Держава Ізраїль

Утворення Держави Ізраїль. У **1946 р.** було винесено на обговорення ООН питання створення єврейської держави. США і СРСР підтримали таку ідею. **29 листопада 1947 р.** *ООН схвалила резолюцію про утворення на території Палестини двох держав: єврейської (56% території) та арабської (43%).* Місто Єрусалим оголошувалося міжнародною зоною. **14 травня 1948 р.** було проголошено *Державу Ізраїль*. Першим її прем'єр-міністром став Д. Бен-Гуріон. Палестинці ж не зуміли створити своєї держави через відсутність політичних структур.

Арабо-ізраїльські війни. Сусідні арабські країни не визнали Ізраїлю та відразу оголосили йому війну. **15 травня 1948 р.** їхні об'єднані сили (10 тис. єгиптян, 4 тис. йорданців, 4,5 тис. сирійців, 3 тис. іракців і 2 тис. ліванців) розпочали наступ. Але сили оборони Ізраїлю зупинили агресора і завдали удару у відповідь. У квітні–червні 1949 р. між сторонами було підписано договір про перемир'я. Палестинську державу знову не було створено. Територію, відведену для неї за рішенням ООН, захопили Ізраїль (6,7 тис. кв. км), Єгипет (сектор Газа), Йорданія (Західний берег р. Йордан). Ця війна поклала початок близькосхідній кризі, яка триває і сьогодні.

У **1956 р.** президент Єгипту Г. А. Насер оголосив про націоналізацію Суецького каналу. Єгипетська влада заборонила прохід через канал ізраїльських кораблів, а також транспортних суден. Розцінивши це як акт агресії, 30 жовтня 1956 р. ізраїльські війська почали вторгнення на Синайський півострів. Їх активно підтримали війська Великобританії та Франції, проте на боці Єгипту виступив СРСР. Наприкінці року була прийнята резолюція Радою Безпекою ООН про зупинення наступу. Велика Британія, Франція та Ізраїль змушені були вивести свої війська з єгипетської території.

У **1967 р.** розпочалася третя «*шестиденна війна*» була розв'язана Ізраїлем проти Єгипту, Сирії та Йорданії. У тій війні Ізраїль захопив Синайський півострів, Західний берег р. Йордан, сектор Газа, східну частину Єрусалима та Голанські висоти, що належать Сирії. Територія, захоплена Ізраїлем, втричі перевищувала його власну. Незважаючи на перемогу у війні, навколишня ситуація для Ізраїлю погіршилася. Сусідні арабські держави заявили, що не визнають його права на існування.

У 1973 р. відбулася війна «судного дня». Єгипет і Сирія намагалися відвоювати свої території, але безрезультатно. У **вересні 1978 р.** президент Єгипту А. Садат і прем'єр-міністр Ізраїлю М. Бегін зустрілися в Кемп-Девіді (США) і узгодили текст мирного договору між обома державами. Ізраїль погодився вивести свої війська із Синайського півострова. Уже в **березні 1979 р. у Вашингтоні було підписано мирний договір.**

Палестинська проблема. На відміну від євреїв араби не змогли створити своєї власної держави на території, яка була їм виділена. Після закінчення першої арабо-ізраїльської війни палестинські біженці розмістилися на території Єгипту, Йорданії та Сирії. Тому, в таких умовах вони вирішили вдатися до терористичних методів ведення боротьби. У **1964 р. було створено Організацію визволення Палестини (ОВП), головою якої з 1969 р. став Ясір Арафат.** У 1987 р. на палестинських територіях окупованих Ізраїлем було організовано першу «інтифаду» – збройна боротьба палестинських арабів проти Ізраїлю. Надалі спостерігалось певне поліпшення відносин. У **1988 р.** ОВП під керівництвом Я. Арафата проголосила створення **Палестинської держави.** У 1993 р. між Ізраїлем і ОВП були підписані в Осло (Норвегія) домовленості про взаємне визнання. У **1994 р. була створена Палестинська національна адміністрація** (керівний орган). Але вже у **2000 р.** відбувається повторне загострення ізраїльсько-палестинського протистояння. Того ж року почалася друга «інтифада». У **2002 р.** уряд Ізраїлю ухвалив **рішення щодо спорудження «стіни безпеки»** довжиною 364 км., що відгороджує Ізраїль від палестинських територій. У **2004 р.** помер Я. Арафат, новим лідером Палестинської автономії став **Махмуд Аббас.** Він почав політику примирення з Ізраїлем. Але у **2006 р.** відбулися вибори до Палестинської національної адміністрації, перемогу на них отримав Хамас (через свою діяльність, яка включає тактику атак на мирне ізраїльське населення, рух розглядається більшістю розвинених країн світу, як терористична організація), що дещо загострило відносини. У лютому **2007 р.** була досягнута Угода та створено коаліційний уряд між керівниками Фатх (одна з політичних партій Палестинської автономії) і Хамас. Міжнародне співтовариство у черговий раз зажадало, щоб новий уряд ПНА визнало Ізраїль, роззброїли бойовиків та припинило насильство. Тристоронні переговори між США, ПНА та Ізраїлем закінчилися безрезультатно. Сьогодні близькосхідне питання залишається нерозв'язаним.

Крах апартеїду на півдні Африки

Апартеїд – офіційна **політика расової дискримінації**, сегрегації та гноблення, яку впродовж **1948–1991 рр.** проводили правлячі кола Південно-Африканської Республіки (до 1961 р. Південно-Африканський Союз) проти місцевого чорношкірого населення, а також переселенців з Азії. В основу цієї політики було покладено ідею про відособлений розвиток європейського і неєвропейського населення Південної Африки. Внаслідок застосування норм апартеїду більшість населення ПАР була зведена до безправного стану. Кольорове населення (бантові, індіанці, метиси) не мало таких само цивільних прав, як білі (наприклад, 23 млн. негрів не мали права голосу на виборах у парламент). Світове співтовариство рішуче засудило расистський режим ПАР, а ООН запровадила проти нього економічні, політичні та інші санкції. Боротьбу проти апартеїду вела чорношкіра більшість населення ПАР, однак ця боротьба послаблялася міжплеменними протиріччями. У країні існували два ворогуючі політичні угруповання чорних – **Африканський національний конгрес** (АНК) і зулуський рух «Інката». У **1961 р.** АНК і компартія, яка також діяла в підпіллі, створили збройне формування «Спис нації», однак діяльність його паралізували масові арешти, а лідера АНК **Нельсона Манделу** засудили до довічного ув'язнення. Режим апартеїду дискредитував уряд ПАР перед світовою громадою. В **1976 р.** набрала чинності Міжнародна конвенція ООН про припинення злочинів апартеїду і покарання за нього. Ліквідація системи апартеїду почалася після приходу до влади в ПАР уряду **Фредеріка де Клерка (1989).** У **1991 р. президент ПАР Ф. де Клерк скасував дію основних елементів законів про апартеїд.** Було легалізовано всі опозиційні політичні партії, амністовано багатьох політичних в'язнів. У **1991 р.** вийшов на свободу Нельсон Мандела. У **квітні 1994 р.** в ПАР уперше відбулися **вибори до парламенту без расової дискримінації.** За підсумками виборів АНК, за якого проголосувало 62,55 % виборців,

здобув більшість місць у нижній палаті парламенту (національна асамблея), у верхній (сенат). **Президентом ПАР став Нельсон Мандела.** Новий президент та його уряд твердо здійснювали політику національного примирення, в тому числі через збереження статус-кво в економічній системі та становища білого населення з одночасним ужиттям масштабних заходів для поліпшення соціально-економічних умов життя чорних африканців.

Біполярність забезпечувала відносну стабільність як в Азії, так і в Європі. В Європі ця стабільність існувала на підставі ядерного протистояння, тоді як в Азії вона часто призводила до виникнення регіональних конфліктів. Так сталося у Кореї, Індокитаї, Тайванській протоці. Хоча слід визнати, що траплялися і більш масштабні міжнародні конфлікти: СРСР – Китай, Китай – Індія, В'єтнам – Кампучія тощо.

Запам'ятайте ці дати

- 1945 р.** 4-11 лютого – Ялтинська конференція союзників у Другій світовій війні
- 17 серпня – проголошення незалежності Індонезії
- 2 вересня – підписання Акту про беззастережну капітуляцію Японії
- 2 вересня – проголошення незалежності Демократичної Республіки В'єтнам
- 8 вересня – висадка американських військ у Південній Кореї
- 29 вересня – висадка британських військ у Джакарті та інших містах Індонезії
- 4 жовтня – введення до Індонезії частин голландської армії
- 1946 р.** 22 лютого – «довга телеграма» Дж. Кеннана
- 5 березня – промова У. Черчілля у Фултоні
- 19 грудня – висадка французького експедиційного корпусу в Індокитаї
- 1947 р.** 12 березня – проголошення США доктрини Г. Трумена
- 5 червня – проголошення США плану Маршалла
- 14-15 серпня – проголошення незалежності Індії і розділ її на два домініони – Індійський союз і Пакистан
- 21 жовтня **1947 р.** – 1 січня **1949 р.** – перша індійсько-пакистанська війна (27 липня 1949 р. Індія та Пакистан підписали угоду про лінію припинення вогню)
- 1948 р.** 15 серпня – проголошення Республіки Корея
- 9 вересня – проголошення Корейської Народно-Демократичної Республіки
- 1949 р.** Серпень-листопад – Голландсько-індонезійська конференція круглого столу у Гаазі
- 1 жовтня – проголошення Китайської Народної Республіки
- 2 жовтня – визнання СРСР КНР і встановлення дипломатичних відносин між Москвою та Пекіном. Заява уряду СРСР про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайши
- 1950 р.** 5 січня – визнання Великою Британією Китайської Народної Республіки
- 19 січня – визнання КНР Демократичної Республіки В'єтнам
- 26 січня – проголошення Індії суверенною республікою
- 30 січня – визнання СРСР Демократичної Республіки В'єтнам
- 14 лютого – підписання Договору про дружбу, союз і взаємодопомогу між СРСР та КНР
- 1 березня – проголошення Китайської Республіки на о. Тайвань. Обрання Чан Кайши її Президентом
- 25 червня 1950 – 27 липня 1953 р. – війна у Кореї
- 25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних добровольців» на стороні Північної Кореї
- 1951 р.** 10 липня – за негласної підтримки СРСР розпочалися переговори КНДР, КНР і США щодо перемир'я у Кореї
- 30 серпня** – укладення військово-політичного договору між США та Філіппінами
- 1 вересня** – підписання договору між США, Австралією та Новою Зеландією «про взаємну безпеку» (АНЗЮС)
- 8 вересня** – підписання у Сан-Франциско мирного договору 49 держав з Японією

1952 р. 28 квітня – підписання Японією мирного договору з Тайванем 9 червня – підписання мирного договору між Японією та Індією

1953 р. 5 березня – смерть керівника СРСР Й. Сталіна 2 квітня – підписання американсько-японського договору про дружбу, торгівлю та мореплавання 27 липня – підписання угоди про перемир'я у Кореї 1 жовтня – підписання договору між США і Республікою Корея «про взаємну оборону»

1954 р. 26 квітня – 21 липня – Женевська нарада міністрів закордонних справ СРСР, КНР, США, Великої Британії, Франції й інших зацікавлених країн з мирного врегулювання у Кореї та Індокитаї 8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-східній Азії» (СЕАТО) 2 грудня – підписання у Вашингтоні «Договору про взаємну оборону» між урядом Чан Кайши на Тайвані та США

1955 р. 10 травня – офіційне позбавлення влади у Південному В'єтнамі імператора Бао Дая. Встановлення диктатури Нго Дінь Д'єма

1956 р. 3 травня – ліквідація Нідерландсько-індонезійського союзу 18 грудня – прийняття Японії до складу ООН

Питання для самоконтролю:

1. Визначте предмет та задачі курсу «Зовнішня політика країн Азії, Африки та Латинської Америки»
2. Поясніть, у чому сутність біполярної конфронтації?
3. Визначте, як співвідносяться поняття «холодна війна» та «конфронтація»?
4. Охарактеризуйте зміст «довгої телеграми Дж. Ф. Кеннана».
5. Надайте відповідь, у чому полягали основні проблеми повоєнного міжнародного урегулювання в країнах Азії?
6. Визначте позиції СРСР і США щодо здобуття незалежності Індонезією.
7. Прокоментуйте, як розвивалися події на першому етапі Корейської війни? Яку роль відіграло міжнародне співтовариство?
8. Охарактеризуйте, які результати приніс вступ у війну КНР? Охарактеризуйте роль «ультиматуму Д. Макартура».
9. Проаналізуйте вплив Корейської війни на міжнародні відносини у цілому.

Лекція 2. Геополітичні особливості регіонів: контакти з сусідами та великими країнами

[20] С. 14-25; [4] С.14-28, 32-34; [15] С.10-30; [16] С.15-20.

1. Особливості контактів країн третього світу зі світовими політичними, силовими та економічними лідерами: США, Європейським союзом, Росією, Японією, Китаєм. Фактори зближення країн Африки та Латинської Америки з тим чи іншим політичним гравцем.

2. Особливості формування економічних та ідеологічних груп.

3. Особливості впливу великих країн світу на міжнародні відносини у регіонах, їх форми та перспективи. Реакція урядів країн Африки та Латинської Америки на збільшення уваги до їх регіонів з боку великих країн.

Ключові поняття:

Стратегічне партнерство – співробітництво між державами, яке передбачає спільну реалізацію ними своїх ключових національних інтересів. Таке партнерство повинно бути довготривалим, максимально ефективним і взаємовигідним. Воно відкидає будь-які несправедливі (дискримінаційні) дії однієї держави по відношенню до іншої. Ухвалені спільно рішення підлягають послідовному виконанню незалежно від зміни керівництва

країн-партнерів. Якщо сьогоденні інтереси однієї з держав протирічать духу стратегічного співробітництва між ними, то не виключається можливість поступитися такими інтересами на користь партнера (зادля досягнення компромісу). У будь-якому разі подібні дії мусять бути продиктовані умовами, що склалися, та спільним курсом, якого держави дотримуються на міжнародній арені.

Човникова дипломатія – спосіб організації діяльності посередника з налагодження каналу комунікації між опонентами; полягає в організації посередником зустрічей послідовно з кожною зі сторін. «Човникову дипломатію» ще називають «швидкісною дипломатією», «Конкорддипломатією». Застосування «човникової дипломатії» пов'язують з діяльністю у 70-х рр. ХХ ст. радника президента США з питань національної безпеки Г. Кіссинджера.

Основні тенденції розвитку геополітичної ситуації у світі

Основна тенденція розвитку геополітичної обстановки у світі останніх років — формування багатопольярної моделі світового устрою з двома глобальними центрами сили (США і Китаєм), мала місце і у 2014 році. Але минулий рік повернув на світову арену війну як інструмент не лише для вирішення політико-економічних проблем, але і перегляду територіальних державних кордонів. Причому, війна повернулася у формах і методах, на які міжнародна система безпеки не була готовою оперативно реагувати. Світ був приголомшений новими викликами. Він не зміг на них відповісти, і тепер йому доведеться переходити до нової, складнішої світової «архітектури» міжнародних відносин.

Зміна української влади в лютому 2014 р. внаслідок «Революції Гідності» змусила Росію вдатися до військової агресії з метою відновити російський контроль над Україною у рамках стратегічних планів Москви з відродження Російської Федерації, як «великої світової держави». При цьому передбачалося, в першу чергу, «повернути» Крим до складу Росії, а потім фактично ліквідувати Україну, як єдину державу, розколовши її і побудувавши т. зв. «Новоросію» на базі східних і південних українських областей. В основу такої ідеї Кремля була покладена ідеологія «російського світу», а також «захисту російських співвітчизників на території України від українських фашистів і націоналістів».

В процесі реалізації цих планів Росія використовувала нові методи т. зв. «гібридних війн», що дозволили їй в умовах на той момент шокового стану України (відсутність президента, повноцінного парламенту і уряду, деморалізація силових структур), а також повної розгубленості Заходу анексувати Крим, спровокувати збройний конфлікт на Сході України і створити самопроголошені республіки в Донецькій і Луганській областях.

Своїми діями Росія порушила найважливішу норму міжнародного права — принцип незастосування сили і загрози силою в міжнародних відносинах, закріплений Статутом ООН і Декларацією про принципи міжнародного права 1970 року, що забороняє окупацію території іншої держави. Крім того, Росія порушила підписаний нею ж в 1994 році Будапештський Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Сторони-підписанти цього меморандуму (Росія, США і Великобританія) тим самим зобов'язались поважати незалежність, суверенітет і наявні кордони України.

Основні інститути міжнародного управління — ООН і Рада безпеки — не змогли відповісти на нові виклики, система європейської безпеки виявилася не готовою гарантувати стабільність на континенті. Тобто, в цілому світ не був готовий відповісти на нові виклики, і вимушений наново вибудувувати правила гри і механізми захисту, які б змусили світових гравців їх дотримуватися.

У 2014 році США і Китай, не припиняючи політичне і економічне суперництво, знаходили способи розподілу глобальних сфер впливу у світі і можливості для спільного вирішення найбільш важливих питань світової і регіональної безпеки, а також для поглиблення співпраці в торговельно-економічній сфері.

В американсько-китайських стосунках існують істотні протиріччя, що стосуються впливу сторін, передусім, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), підходів до вирішення конфліктів на Близькому Сході, а також доступу до ринків і ресурсів Африки та Латинської Америки. Китай неабияк «обурила» т. зв. «переорієнтація Америки у бік Азії», в т. ч. розміщення 60 % військово-морських сил США в Тихому океані. При цьому Китаю в регіоні бракує явних військових союзників, а у США є договори про військову допомогу з Японією і Південною Кореєю, і вони підтримують тісні зв'язки з низкою країн Південно-Східної Азії.

В той же час на саміті Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) в листопаді 2014 р. КНР запропонувала ідею т. зв. «азіатсько-тихоокеанської мрії» — програму, що ґрунтується на відчутті спільності доль держав регіону і передбачає взаємовигідну співпрацю. Це, передусім, створення зони вільної торгівлі в АТР, процес якої був запущений на саміті затвердженням відповідної дорожньої карти. Китай також запропонував свою концепцію азійської безпеки. На міжнародному саміті Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії (травень 2014 р., Пекін) голова КНР Сі Цзіньпін оголосив про готовність Китаю активно просувати концепцію загальної, комплексної, стійкої і заснованої на кооперації безпеки в Азії. Таким чином Пекін сприятиме поглибленню і розширенню свого міжнародного впливу в регіоні.

Необхідно зазначити, що в листопаді 2014 р. під час офіційного візиту до Китаю президента США Б. Обами лідери США і Китаю вжили безпрецедентні заходи з врегулювання двосторонніх стосунків в АТР. Під час переговорів була підписана низка угод у сфері військової безпеки, що дозволяють США і КНР в майбутньому уникнути «непорозумінь» між збройними силами в регіоні, зміцнити взаємну довіру і збудувати «новий тип військових стосунків» між державами. Враховуючи непросту ситуацію, що склалася в АТР на тлі територіальних суперечок між Китаєм і стратегічними союзниками США (зокрема, про спірний статус островів Сенкаку і Спратлі), угоди між Пекіном і Вашингтоном можуть послужити приводом для стабілізації ситуації в регіоні. Зокрема, відповідно до підписаних документів, сторони повинні повідомляти одна одну про військові навчання й інші заплановані в Тихому океані великі військові заходи. У торговельно-економічній сфері США і Китай уклали угоди, що спрямовані, зокрема, на зниження тарифів на цілу низку технологічних продуктів і на боротьбу з глобальним потеплінням.

В той же час і США, і КНР прагнули ефективно відстояти свої національні інтереси. Разом із загостренням суперництва в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні в минулому році спостерігалася тенденція масштабного політичного і економічного протистояння між США і Китаєм в інших регіонах світу. Передусім, в Європі, що стала разом з АТР, Центральною Азією, Африкою і Латинською Америкою, новим об'єктом, за вплив над яким ведуть боротьбу США і КНР. США активізували заходи зі створення зони вільної торгівлі з Європейським союзом (хоча сім раундів переговорів, що відбулися протягом останніх 1,5 року не дали бажаних результатів) і нарощували свою військову присутність в Центрально-Східній Європі (у т. ч. розгортаючи елементи системи ПРО США/НАТО, розміщуючи підрозділи ВПС США в Польщі і країнах Балтії).

Китай же посилював кредитну, інвестиційну і торговельно-економічну діяльність в європейських країнах, пропонуючи їм нову китайську програму з побудови т. зв. «Економічного поясу шовкового шляху» (за допомогою якого передбачається встановити якісно новий рівень зв'язків КНР з країнами Центральної Азії, Каспійського і Чорноморського регіонів і Європи). У березні 2014 р. лідер КНР Сі Цзіньпін здійснив свій перший офіційний візит до Європи, відвідавши Нідерланди, Францію, Німеччину і Бельгію. До складу делегації, окрім державних міністрів, входило також до двох сотень представників китайського бізнесу. Об'єми китайських інвестицій в європейську економіку минулого року перевищили 140 млрд дол., а об'єми двосторонньої торгівлі сторін — понад 550 млрд дол., виводячи Європу на 2-е місце серед торговельних партнерів Китаю.

На розвиткові військово-політичних і безпекових процесів у світі істотно позначається те, що загострилися стосунки між США/НАТО/ЄС, з одного боку, і Росією, яка володіє одним

з найбільших військових потенціалів, з іншого, а також економічна криза в Росії, що збільшується західними санкціями і падінням світових цін на нафту.

Росія переживає найскладніший після розпаду СРСР і найважчий в плані стосунків із Заходом період. Анексія Криму і військова агресія проти України загострили деструктивні процеси у відносинах між Росією і Заходом. Санкції США і ЄС, тиск західних країн і міжнародних організацій, падіння світових цін на нафту відчутно позначаються на російській економіці. Це змушені визнати і представники уряду РФ, і близьке оточення В. Путіна. Минулого року Росія втратила, щонайменше, 40 млрд дол. через геополітичні санкції, і ще не менш ніж 100 млрд дол. через падіння світових цін на нафту. Крім того, за підсумками року, відтік капіталів з Росії склав не менше 150 млрд доларів. Причому, економічні негаразди вже спостерігаються не лише на макроекономічному рівні, але і в реальному житті населення: обвал російського рубля, зупинення підприємств, масові скорочення працівників, зростання інфляції, затримка заробітної плати, скорочення соціальних видатків і фінансування програм розвитку російської економіки. Але при цьому військові видатки Росії фактично не змінюються. Чи спроможна витримати тиск Заходу Росія, економіка якої в основному залежить від експорту нафти і газу, — на це питання поки що немає відповіді. Добре відомо, що СРСР в боротьбі за глобальний вплив не витримав головним чином економічного суперництва.

Намагаючись дискредитувати Україну, Росія вдається до активної інформаційної кампанії. Вона намагається виставити Україну «фашистською» і «нежиттєздатною» державою, від якої «потрібно захистити російськомовне населення». При цьому РФ категорично відмовляється визнати себе стороною конфлікту і, всупереч очевидним фактам, заперечує присутність своїх військовослужбовців на українській території.

Крім того, Москва прагне внести розкол в стосунки США і ЄС, а також протиставити інтереси окремих країн-членів Європейського союзу в питанні їх ставлення до Російської Федерації і вживання проти неї санкцій. З цією метою використовується економічна залежність окремих європейських країн від Росії, а також ведеться послідовна робота по дипломатичній лінії і за допомогою каналів російських спецслужб.

Між тим, світова спільнота вже не вірить, що Москва «не причетна до подій в Україні». Так, саміт «Великої двадцятки» в Австралії в листопаді 2014 р. підтвердив міжнародну ізоляцію В. Путіна і особисту недовіру до нього лідерів G20.

Колись найближчий компаньйон РФ в ЄС — Німеччина — перестала бачити в Росії партнера. За останній рік Росія, на погляд Берліна, перетворилася з багатогранного партнера у супротивника. А. Меркель, незважаючи на свої часті розмови з В. Путіним (з початку української кризи вона вже щонайменше 35 разів спілкувалася з президентом Росії телефоном), також не знає, як далеко той готовий зайти в конфлікті з Заходом.

Не менш важливий для Росії чинник — відчутне послаблення її міжнародних позицій. Практично Росія опинилася в дипломатичній ізоляції, адже анексія Криму була визнана тільки Кубою, Нікарагуа, Сирією і Венесуелою. Російська дипломатія отримала ще один дуже серйозний «удар», коли виявилось, що Куба і США вирішили відновити дипломатичні стосунки. Як з'ясувалося, велися дуже таємні переговори понад півроку за посередництва Папи римського, а кубинські партнери не визнали за належне повідомити про це Москву. І це після того, коли Гавані була списана велика частина боргів, що накопичилися ще з часів СРСР. Виник не лише дипломатичний, але й іміджевий конфуз.

Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію, у якій рішуче засуджується російська військова агресія проти України і анексія Криму. У зв'язку з цими подіями було вирішено позбавити російську делегацію права голосу, заборонити росіянам обіймати керівні посади в ПАРЕ і брати участь в місіях спостерігачів ПАРЕ до кінця року.

Таким чином, 2014 рік увійшов до історії Росії як рік, коли розпочалась нова «холодна війна». Обережне ставлення Заходу до війни Росії з Грузією і до громадянської війни в Сирії

зміцнило у Росії віру в себе. Збагатившись протягом останніх 15 років прибутками від продажу нафти і газу, Росія вже не хоче змиритися з тим, що Захід ігнорує її глобальні політичні амбіції. Саме тому в українському питанні РФ вперто дотримується своїх позицій.

Минулого року керівництво Росії і КНР надавало особливе значення розвитку своїх двосторонніх стосунків. Їм було притаманне подальше поглиблення в політичних, військових і економічних питаннях. Про стратегічний характер стосунків (передусім, для Росії) яскраво свідчать контакти на найвищому рівні — лідери країн, В. Путін і Сі Цзіньпін, зустрічалися минулого року п'ять разів. Одночасно розширюється взаємодія між КНР і Росією у рамках міжнародних організацій (в першу чергу, ООН, БРІКС, АТЕС і ШОС) з політичних, економічних питань і питань безпеки. Активізується співпраця сторін і у військових питаннях, в т. ч., що стосуються проведення спільних навчань антитерористичного і миротворчого характеру.

Обидві країни не на жарт стурбовані розширенням військового впливу США у світі. Те, що американські ВМС знаходяться біля китайських берегів, а війська НАТО стоять біля російських кордонів не може не викликати у них стурбованості. Тому цілком зрозуміло, що і Росія, і Китай невдоволені тим, що США не дозволяє їм сповна домінувати у їх власних регіонах. Обидві країни не задоволені зовнішньою політикою, яку проводять США, і ідеєю однополярного світу, що і примушує їх виділяти величезні кошти на оборону. При цьому Китай не бажає відмовлятися і від ролі головного економічного партнера США.

Проте Росія економічно нині набагато слабкіша за Китай. Стан її економіки далекий від бажаного, а стосунки Росії і США протягом минулого року настільки погіршилися, що, на відміну від Китаю, росіянам більше не випадає розраховувати на партнерство з Вашингтоном. Отож на переговорах в травні 2014 р. Росії довелося погодитися поставляти до Китаю газ на не вигідних для себе умовах. До того ж Китай тепер вимагає, щоб Росія продавала йому високотехнологічну зброю, яку раніше вона продавати відмовлялася. І навіть більше, Росія як і колись серйозно побоюється наслідків економічного розвитку Китаю. Російський Далекий Схід багатий на природні ресурси, щільність населення в регіоні украй низька, і його значні території були заселені китайцями ще в XIX столітті.

Тому в двосторонніх стосунках Росія переймається посиленням впливу і зміцненням позицій КНР в Далекосхідному і Східносибірському регіонах РФ. Крім того, провідні китайські економісти відверто попередили своїх експортерів, що торгівля з їх російськими партнерами матиме великі проблеми через відсутність в Росії необхідних ресурсів і можливість колапсу банківської системи. Навіть якщо це і не відбудеться, то тут спостерігається серйозна політична складова.

Помітну, хоча і не таку активну, як колись роль у світових геополітичних процесах відігравали й інші великі центри регіонального рівня — Індія, Бразилія, Аргентина, ЮАР, Іран і Туреччина.

Минулого року керівництво Індії продовжувало розвивати стосунки з США, країнами ЄС і Росією в економічній і військово-технічній сферах, прагнучи при цьому досягти військового паритету з Китаєм і протистояти погрозам з Пакистану. Знаковою подією стало підписання серйозних контрактів в області озброєнь і енергетики прем'єр-міністром Індії Н. Моді і президентом РФ В. Путіним в грудні 2014 р., що свідчить про особливі стосунки між двома країнами. Своєю чергою, президент США Б. Обама розпочинає 2015 рік з офіційного візиту саме до Індії.

А ось активність на міжнародній арені інших країн з групи БРІКС — Бразилії і Південно-Африканської Республіки — була відносно невисока. В основному вони зосереджувались на рішенні своїх внутрішніх проблем, що стосуються зниження темпів розвитку бразильської економіки і внутрішніх конфліктів в ЮАР.

Вчинки і позиція кожної із згаданих вище країн визначали характер і напрям діяльності провідних міжнародних організацій, а також позначалися на розвитку ситуації в ключових регіонах світу.

Особливості діяльності провідних міжнародних організацій

Окремий вплив на розвиток геополітичної ситуації у світі, в т. ч. на національні інтереси України, здійснювала діяльність провідних міжнародних організацій загальносвітового і регіонального масштабів.

Організація Об'єднаних Націй

Протягом минулого року ООН, у рамках 68-ої і розпочатої 69-ої сесій Генеральної асамблеї, продовжувала свою роботу з вирішення глобальних світових проблем і окремих важливих питань, що стосуються посилення безпеки у світі і окремих регіонах, забезпечення розвитку світової економіки, дотримання прав людини, подолання бідності, боротьби з транснаціональною злочинністю, недопущення поширення інфекційних хвороб і т. п.

В той же час діяльність ООН підтвердила свою низьку дієвість у вирішенні міжнародних конфліктів, коли спостерігаються принципові розбіжності інтересів провідних держав світу. Про це свідчить неспроможність ООН зупинити анексію Криму і військову агресію Росії проти України. Незважаючи на активне обговорення українського питання (відбулося більш ніж 20 засідань), Рада безпеки ООН не змогла ухвалити чіткої резолюції щодо дій Російської Федерації проти України і обмежилася лише загальними деклараціями. При цьому Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун підкреслював, що конфлікт в Україні погіршив ситуацію з безпекою і стабільністю в Європі і реанімував привиди «холодної війни».

Враховуючи неефективність роботи Ради безпеки ООН, низка країн виступили з ініціативою реформувати її у спосіб розширення складу постійних членів Ради (у т. ч. включення до її складу Бразилії, Індії, ФРН і Японії), а також відміни права вето при розгляді найбільш важливих питань, що знаходяться на перетині інтересів провідних світових центрів сили.

«Велика двадцятка» (G-20)

Протягом 2014 року група G-20 зосереджувала свої зусилля переважно на вирішенні питань забезпечення стабільного розвитку світової фінансової системи і економіки в умовах геополітичної і економічної нестабільності. Зокрема, у рамках роботи групи були досягнуті домовленості щодо погодження фінансової і економічної політики провідних країн світу, ліквідації торговельних бар'єрів між ними і формування прозорішого державного і приватного секторів економіки, а також збільшення об'ємів торгівлі і інвестицій, посилення конкуренції. Був також схвалений план дій щодо боротьби з корупцією на 2015-2016 рр.

В той же час більшість лідерів країн «Великої двадцятки» продемонстрували єдність в питаннях засудженні військової агресії Росії проти України. Яскравим свідомством цього стала відверта обструкція президента РФ В. Путіна на саміті G-20 в листопаді 2014 р. в австралійському Брісбені. Лідери західних країн безпосередньо звинуватили главу російської держави в незаконній анексії Криму, провокації збройного конфлікту на Сході України і військовому вторгненні до нашої держави. Така позиція лідерів G-20 змусила В. Путіна передчасно залишити саміт.

«Велика сімка» (G-7)

У зв'язку з окупацією Криму учасники «великої вісімки» в березні 2014 р. припинили співпрацю з Росією у форматі «G-8» і відмінили саміт «великої вісімки», який мав пройти в Сочі. Замість цього в червні була проведена зустріч у форматі G-7 в Брюсселі. Крім того, Росія не була запрошена на зустріч членів «великої сімки», що проходила у рамках форуму з питань ядерної безпеки в Гаазі в березні 2014 р.

Впродовж року лідери G-7 виступали в ролі одного з головних інструментів міжнародного тиску на Російську Федерацію, яка розв'язала агресію проти України. В той же час G-7 продовжувала спільно вирішувати питання розвитку світової економіки, поглиблення торговельно-економічних стосунків сторін, а також створення нових робочих місць.

Європейський союз

Минулий рік ознаменувався травневими виборами в Європарламент, за підсумками яких ЄНП і Прогресивний альянс соціалістів і демократів зберегли свої провідні позиції (разом 412 депутатів). Восени до виконання своїх обов'язків приступили новообраний президент Європейської ради Д. Туск і оновлений склад Єврокомісії на чолі з Ж.-К. Юнкером.

Ситуація в Україні помітно вплинула на діяльність Європейського союзу в 2014 році. Так, керівництво ЄС взяло активну участь в вирішенні внутрішньополітичного конфлікту в Україні під час «Революції Гідності», а згодом — і в заходах щодо заборони російської військової агресії проти України. В зв'язку з цим Європейський союз (разом з США) став ініціатором і провідником політики санкцій щодо Росії, а також з підтримки України.

Зокрема, в контексті ініціативи ЄС «Східне партнерство» важливе значення мали підписані в червні угоди про асоціацію і створення зони вільної торгівлі з Україною, Молдовою і Грузією. В той же час ЄС збільшив підтримку України і з низки інших напрямів, в т. ч. щодо врегулювання суперечностей між Росією і Україною в газовій сфері, надання фінансової допомоги Україні (1,6 млрд євро), зниження мита на українські товари, що експортуються до європейських країн, а також сприяв реформуванню українських правоохоронних структур (у рамках Консультативно-дорадчої місії ЄС в Україні — EUAM Ukraine).

Розробляється і т. зв. «План Маршалла для України», за яким може бути виділено до 30 млрд євро до 2020 року. У даному контексті позитивне значення для України мало обрання головою Європейської ради Д. Туска — стійкого прихильника європейського вибору України.

Політика НАТО і ЄС стосовно України і Росії підтримується більшістю європейських країн. При цьому активні позиції з цього питання займають ФРН, Франція, Великобританія, Польща і Литва. В той же час низка країн, зокрема, Італія, Угорщина, Болгарія, Словаччина, а також окремі політико-ділові кола ЄС демонструють більш обережне ставлення до заходів впливу на Росію, що пояснюється їх економічною і енергетичною залежністю від Російської Федерації. Крім того, негативним для України чинником є активізація угорських, румунських і русинських рухів націоналістичної спрямованості, які Росія використовує для збільшення напруженості в західних і південно-західних регіонах України.

Агресивності Росії керівництво ЄС протиставило посилення європейської безпеки у військовій і енергетичній сферах. Так, у рамках реалізації Спільної політики безпеки і оборони ЄС були ухвалені рішення з поглиблення співпраці між ЄС і НАТО в питаннях протидії військовим загрозам європейському регіону. Крім того, ухвалений новий План розвитку оборонних можливостей Європейського союзу на період 2015-2018 рр. Для посилення європейської енергетичної безпеки керівництво ЄС прискорило процеси створення «Південного енергетичного коридору» (включає систему газопроводів з Каспійського і Близькосхідного регіонів до Європи в обхід Росії), спорудження терміналів для прийому скрапленого газу, збільшення об'ємів власного видобутку газу, переходу на використання альтернативних джерел енергоносіїв, а також об'єднання енергетичних мереж європейських країн. Європейська комісія фактично заблокувала плани Росії з розширення потужностей газопроводу «Північний потік», а також процес спорудження газопроводу «Південний потік» (що примусило Москву відмовитися від планів його реалізації).

Підвищена увага приділялася питанням вирішення фінансово-економічних проблем Європейського союзу і забезпечення його стабільного розвитку. Зокрема, в листопаді 2014 р. Європейська комісія оприлюднила нову інвестиційну програму, що передбачає стійке зростання європейської економіки, створення близько 1,3 млн додаткових робочих місць, а також накопичення на рахунках спільних європейських фондів більш ніж 300 млрд дол. протягом наступних двох років.

Тривала реалізація інших програм ЄС, в т. ч. «Чорноморської синергії», «Дунайської стратегії ЄС», «Середземноморського партнерства» і «Балтійської стратегії ЄС». Було ухвалене рішення про надання Албанії статусу кандидата на вступ до ЄС, розпочалися переговори з Сербією про надання їй аналогічного статусу, а також парафрована Угода про стабілізацію і асоціацію між ЄС і Косово.

НАТО

У зв'язку з посиленням агресивності зовнішньої політики Росії і підвищенням рівня військових загроз з її боку, минулого року розпочався процес трансформації НАТО з метою

приведення діяльності Північноатлантичного альянсу у відповідність до умов нової міжнародної конфронтації.

Зокрема, в травні 2014 р. Північноатлантична рада ухвалила план заходів з посилення обороноздатності НАТО на Східному напрямі, а під час саміту НАТО у вересні в Уельсі був прийнятий комплексний план реформування НАТО. Цими планами передбачається активізувати заходи оперативної і бойової підготовки Об'єднаних збройних сил Північноатлантичного альянсу на Східному напрямі; посилити військову присутність сил НАТО в країнах Центрально-Східної Європи і Балтії, в т. ч. продовжити розгортання елементів системи ПРО США/НАТО; підвищити оперативність реагування на військові загрози безпеці Альянсу.

У рамках практичної реалізації цих планів даний старт заходам зі створення в структурі Сил реагування НАТО Об'єданого оперативного з'єднання надвисокої готовності; розпочалось розгортання батальйонної тактичної групи у складі підрозділів країн-членів (на ротаційній основі) на території Польщі і країн Балтії; збільшується кількість винищувачів у складі місії НАТО для захисту повітряного простору Литви, Латвії і Естонії; розміщуються мобільні протиракетні комплекси в Польщі і Румунії; активізуються військові навчання НАТО в Балтійському регіоні; розгортаються мережі передових пунктів логістичного забезпечення військ Альянсу у ФРН, Італії і Норвегії.

Крім того, НАТО вело активну співпрацю з країнами-партнерами, в т. ч. Україною, Молдовою і Грузією. При цьому керівництво Альянсу демонструє дотримання політики відкритості НАТО, а також надає допомогу Україні. Зокрема, реалізуються програми зі створення чотирьох трастових фондів, спрямованих на реформування оборонного сектора України, передусім, в сферах логістики, управління, кібернетичного захисту і медичного забезпечення.

Минулого року не припинялися операції НАТО в Косові і Афганістані. Незважаючи на наявні проблеми у взаєминах між албанським і сербським населенням Косова, зусилля НАТО у взаємодії з ЄС дали змогу стабілізувати обстановку в північних районах краю, що дало можливість продовжити процес скорочення миротворчих сил KFOR. Своєю чергою, у зв'язку з виведенням більшої частини Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (ISAF), з 1 січня 2015 р. на його території стартувала нова місія НАТО «Рішуча підтримка» (Resolute Support Mission/RSM), що передбачає надання допомоги для розвитку афганських силових структур.

БРІКС

На саміті країн БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка) в липні 2014 р. в бразильському м. Форталеза були укладені угоди про утворення Пулу умовних валютних резервів БРІКС (з початковим розміром 100 млрд дол.), про співпрацю в інноваційній сфері, а також про створення Банку розвитку БРІКС (заявлений капітал 100 млрд дол., початковий підписний капітал — 50 млрд дол.). Також російською стороною були представлені проекти Стратегії багатосторонньої економічної співпраці БРІКС і «Дорожньої карти інвестиційної співпраці», що включає 37 проектів в різних областях.

В умовах загострення геополітичного протистояння між Росією і Заходом через російсько-український конфлікт, російська сторона активно намагалася використовувати групи країн БРІКС як противагу США і ЄС, а також як засіб недопущення міжнародної ізоляції РФ і диверсифікації її торговельно-економічних зв'язків. Москва намагалася консолідувати позиції і потенціал БРІКС, використовувати альтернативні західним механізми з підтримки стабільного економічного розвитку членів об'єднання і орієнтованих на співпрацю з ним партнерів з числа країн, що розвиваються.

В той же час, Росія не змогла повною мірою реалізувати свої наміри у рамках організації, через невідповідність російських інтересів інтересам інших членів організації, а також їх небажання псувати стосунки зі США і ЄС через Російську Федерацію і загальні негативні тенденції в розвитку економік країн БРІКС.

Шанхайська організація співпраці (ШОС)

Характерною особливістю роботи ШОС у 2014 році стала активізація дій Росії з підтримки і просування своїх інтересів в умовах загострення відносин з США, НАТО і ЄС. Так, за ініціативою Москви в ході останнього саміту ШОС у вересні 2014 р. була підписана т. зв. «Душанбінська декларація», де подається позитивна оцінка роботі контактної групи у форматі «Україна-РФ-ОБСЄ», а також ініціативі президента РФ з «врегулювання ситуації навколо України».

В той же час з метою утримати і посилити свій контроль над транспортним сполученням між країнами АТР і Південно-Східної Азії та Європейського регіону, а також «компенсувати» зрив реалізації китайських інфраструктурних проектів в Криму, російська сторона внесла пропозицію створити спільну транспортну систему ШОС. Передбачається об'єднати російські Транссибірську і Байкало-Амурську магістралі з транспортними комунікаціями, що створюються Китаєм у рамках його концепції т. зв. «Нового шовкового шляху».

Китай же, своєю чергою, продовжував використовувати формат співпраці у рамках ШОС для зміцнення своєї економічної присутності в країнах-членах організації. Зокрема, голова КНР Сі Цзіньпін висловив готовність надати країнам-учасникам ШОС кредити на суму 5 млрд дол. для реалізації спільних інфраструктурних проектів.

Крім того, особлива увага ШОС приділялася гарантуванню безпеки країн-членів організації в умовах посилення погроз ісламського екстремізму з Афганістану. Так, під час засідання Ради міністрів оборони країн-членів ШОС в квітні 2014 р. в Таджикистані були досягнуті домовленості про створення спільного антитерористичного центру, а також про організацію спеціальних буферних зон в прикордонних районах з Афганістаном для недопущення проникнення терористів та ісламських екстремістів з афганської території.

АТЕС

На саміті країн Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) в листопаді 2014 р. в Пекіні лідери країн-учасниць організації обговорили спільні економічні дії в регіоні на період до 2025 року. У підсумкових документах знайшли своє віддзеркалення питання інноваційного прогресу, структурних реформ і зростання економіки, боротьби з корупцією в економічній сфері, протидії «епідемії століття» — вірусу Ебола. Також була ухвалена Пекінська дорожня карта зі сприяння просуванню до Азіатсько-Тихоокеанської зони вільної торгівлі (з 2020 року). Лідери країн АТЕС висловили рішучість прискорити проведення економічних реформ і впровадження інновацій, посилити координацію макроекономічної політики, а також вивчити нові області зростання з метою зміцнення ролі АТР як двигуна світового економічного розвитку.

Особливості розвитку ситуації в окремих регіонах світу

Америка

У 2014 році зусилля американського керівництва були спрямовані, в першу чергу, на збереження і зміцнення ролі Сполучених Штатів Америки як провідного центру сили у світі. Виходячи з цього, керівництво США намагалося, передусім, вирішити економічні проблеми держави, гарантувати його безпеку, а також зміцнити американські позиції в ключових регіонах світу, зокрема, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), Європі і на Близькому Сході. У минулому році відновилася позитивна динаміка розвитку американської економіки, що почала долати затяжну рецесію. Це дозволило Вашингтону активізувати зусилля для досягнення політичних і економічних цілей своєї стратегії.

З анексією Криму і подальшою агресією Росії проти України почали відбуватися зміни в зовнішній політиці США. Основну свою увагу Вашингтон перемкнув на європейський регіон. Саме США стали головним ініціатором і рушійною силою в діях західних країн і міжнародних організацій зі стратегічного стримування Росії, посилення безпеки Європи і підтримки України. Отримання Республіканською партією більшості в американському Конгресі на виборах в листопаді 2014 р. може з часом ще більше активізувати цю політику. Про це свідчить прийняття Конгресом в грудні «Акту про підтримку свободи в Україні», що

передбачає можливість запровадження додаткових санкцій проти Росії, а також надання Україні фінансової і військово-технічної допомоги.

У 2014 році новий імпульс дістав розвиток стосунків між США і ЄС у рамках переговорів про створення зони вільної торгівлі. Це дасть змогу створити найпотужнішу у світі торговельну організацію, а також компенсувати втрати Європейського союзу від скорочення об'ємів торгівлі з Росією. Крім того, окремим напрямом взаємодії між США і ЄС стала тісна координація і узгодження сторонами заходів щодо стримування Росії.

Одночасно США намагалися поглиблювати стосунки і врегулювати спірні питання з Китаєм. Важливим в зв'язку з цим був офіційний візит президента США Б. Обами до Пекіна в листопаді для участі в саміті АТЕС (Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво) і двосторонні переговори з головою КНР Сі Цзіньпіном. Сторони зробили безпрецедентні кроки з врегулювання двосторонніх відносин в АТР. Під час переговорів було підписано низку угод у сфері військової безпеки, що дозволяли США і КНР зміцнити взаємну довіру і вибудувати «новий тип військових стосунків» між державами. Також було узгоджено багато позицій в торговельно-економічній і інвестиційній сферах, в питанні боротьби з глобальним потеплінням.

Особливу увагу США приділяли співпраці з Індією (провідною країною Південно-Східної Азії), а також Японією, Австралією і Південною Кореєю (головними американськими партнерами в АТР). Пріоритетними напрямками зовнішньої діяльності США залишалися стабілізація обстановки в Афганістані і Іраку, тиск на режим Б. Асада в Сирії, боротьба з терористичною організацією «Ісламська держава», блокування розвитку ядерних програм Ірану і Північної Кореї. Своєю чергою, це змушувало США продовжувати певну співпрацю з Росією і погоджуватися на компроміси з окремих питань.

Економіка США в 2014 році продемонструвала рекордні темпи зростання за останні 11 років. ВВП країни, за підсумками 3-го кварталу, виріс на 5 % в річному обчисленні, а за підсумками року може вирости на 2,3-2,4 %, що пояснюється активністю споживачів, зростанням видатків влади різних рівнів і зваженою монетарною політикою Федеральної резервної системи. Споживачі дістали підтримку завдяки зниженню цін на паливо і скороченню безробіття (у 2014 році було створено 2,65 млн нових робочих місць). Як наслідок, зменшився дефіцит бюджету, знизилася інфляція, активізувався фондовий ринок.

Підбиваючи підсумки року, президент США назвав минулий рік «проривним» для Америки, хоча і затьмареним «деякими кризами». Б. Обама відзначив позитивну динаміку розвитку американської економіки і ринку праці, роль США в цілій низці конфліктів, в т. ч. у боротьбі з угрупованням «Ісламська держава», протистоянні з Росією через Україну, боротьбі з вірусом Ебола, а також оголосив про зміни в американсько-кубинських стосунках.

У 2014 році тривало нарощування американської військової присутності в Центрально-Східній Європі, в т. ч. розгортання елементів системи ПРО, розміщення підрозділів ВПС США в Польщі і країнах Балтії. У той же час, наприкінці року США офіційно оголосили про закінчення військової операції «Непохитна свобода» (Operation Enduring Freedom), що тривала з 2001 року в Афганістані і про виведення основного контингенту своїх військ. Одночасно з цим стало відомо про початок з 2015 року нової місії США в цій країні — операції «Вартовий свободи» (Operation Freedom's Sentinel), яка передбачена, в першу чергу, для навчання, консультацій і сприяння силам правопорядку і армії Афганістану.

Близький Схід і Північна Африка

У минулому році в регіоні Близького Сходу спостерігалася складна, а у низці країн нестабільна обстановка. Тривало жорстке збройне протистояння між прихильниками урядів і бойовиками різних антирежимних угруповань в Сирії, Іраку і Лівії.

У 2014 році на карті світу виникло нове державне утворення – «Ісламська держава». З'явившись ще в середині минулого десятиліття, радикальне угруповання «Ісламська держава» (ІД) влітку 2014 р. протягом кількох тижнів захопила декілька великих міст на сході Сирії, на півночі і заході Іраку. «ІД» прагне створити на підконтрольних територіях ісламській «халіфат». У нього є організована ієрархічна структура, постійний

доступ до отримання сучасного озброєння і екіпіровки і річний бюджет у розмірі понад \$2 млрд. Угрупування постійно здійснює військові злочини і дотримується політики неприкритого терору, передусім, на підконтрольних територіях, а в окремих випадках — і в інших регіонах. Відмінна риса цього угрупування — жорстокі розправи з полоненими, а також захопленими журналістами і представниками релігійних і етнічних меншин. Між «ІД» й іншими радикальними ісламістськими рухами джихаду мало ідеологічних відмінностей, але з точки зору географічної присутності вона стала реалією на карті світу. Тобто, з'явився феномен — ісламістський рух, що діє як регіональна держава. Поки що не зрозуміло, чи життєздатне це утворення, але прецедент створений. «ІД» породила геополітичний і економіко-соціальний хаос на глобальному і регіональному рівнях, і чимало країн регіону змушені пристосовувати свою політику до цієї нової реалії. Проти «ІД» виступила міжнародна коаліція — США разом з Бахрейном, Йорданією, Катаром, Саудівською Аравією і Об'єднаними Арабськими Еміратами. Союзники завдають в основному повітряних ударів: з 8 серпня по позиціях бойовиків в Іраку було завдано понад 800 ударів, по захопленій території в Сирії — понад 550. Проте, кампанія проти «ІД» може тривати не один рік.

Нестабільною залишалася ситуація в Єгипті, Лівані, Ємені, Афганістані і на північному заході Пакистану.

Наприкінці 2014 року Пакистан активізував антитерористичну боротьбу. Так, прем'єр-міністр Н. Шариф заявив, що масштабна антитерористична операція «Уражаючий удар», яка проводиться урядовими військами в прикордонній з Афганістаном зоні пуштунських племен (т. зв. «лінія Дюранда»), буде розширена, а її нова фаза спрямована на знищення екстремістів, які ховаються в сільських і міських районах. Н. Шариф підкреслив: «Ми не робитимемо різниці між терористами і тими, хто їм допомагає. І ті і інші мають бути ліквідовані. Настав час повністю викоренити екстремізм в нашій країні».

28 грудня завершилася бойова місія збройних сил США і НАТО з підтримки безпеки в Афганістані. Таким чином, за безпеку в країні відповідатимуть 350 тис. афганських військовослужбовців і поліцейських. В той же час, за угодою між США і Афганістаном, американці зберегли за собою право у разі потреби самостійно вживати заходи проти екстремістів на території країни, тоді як інші західні держави віднині можуть тільки навчати місцевих військовослужбовців.

Коли у 2011 році Сполучені Штати виходили з Іраку, вони вважали, що Багдад забезпечить рівновагу сил в країні, в т. ч. шляхом надання низці регіонів деякої автономії (формальної або неофіційної). Але поява «Ісламської держави» різко і докорінно змінила баланс сил в Іраку, що, врешті-решт, змусило Вашингтон знову втрутитися. Було вирішено доправити до зони бойових дій бойову авіацію, щоб завдати удару по ісламістських позиціях, а також нечисленний наземний контингент, на базі якого можна створити кістяк регіональної коаліції для боротьби з «ІД».

Сьогодні ключовий гравець цієї коаліції — Туреччина, яка стала реальною регіональною силою. У її розпорядженні потужні економіка і збройні сили. Стратегія Анкари при президентові Р. Ердогані полягає в тому, щоб уникати конфліктних ситуацій зі своїми сусідами. Проте США вважають що, Туреччина повинна направити свої збройні сили (в першу чергу, сухопутні війська) на боротьбу з «ІД». Анкара також має бути в цьому зацікавлена — інакше конфлікт в Іраку перекинеться і на турецьку територію. Турецький уряд наполегливо підтримував сирійський конфлікт усередині САР, обмежуючи свою безпосередню участь в сирійській громадянській війні. Зараз же Анкара опинилася в ситуації, коли їй загрожує тиск «ІД» на іракських курдів, який, врешті-решт, пошириться і на турецьких курдів, що складають майже третину турецького населення. Тому Туреччина знаходиться в досить непростій ситуації — якщо вона втрутиться своїми збройними силами у війну проти «Ісламської держави», то її армія вперше з часів Корейської війни змушена буде реально і повномасштабно воювати. За такого розкладу ризику — реальні, а перемога може виявитися примарною. Також слід зазначити, що 25 грудня Р. Ердоган оголосив про перемогу над опозиційним рухом Ф. Гюлена (ісламський громадський діяч, який живе в США), підкресливши, що боротьба проти

нелегальних структур триватиме. Президент знову закликав Ф. Гюлена не втручатися у внутрішні справи Туреччини і звинуватив США в його підтримці.

25 грудня в Саудівській Аравії був опублікований проект держбюджету на 2015 рік. В умовах різкого падіння світових цін на нафту, в ньому вперше за останні роки передбачається великий дефіцит в об'ємі майже 31,6 млрд євро. Незважаючи на передбачуваний дефіцит, уряд збільшує державні асигнування, що позитивно сприйняли інвестори. Цим кроком Саудівська Аравія продемонструвала, що зможе без потрясінь пережити період низької вартості енергоресурсів. *[Король Саудівської Аравії Абдалла в ніч на 23 січня помер у віці 90 років. Після його смерті трон зайняв Салман ібн Абдул-Азіз аль Сауд].*

В зв'язку з цим не можна не згадати про Іран. Тегеран виступає за проіранський (з домінуванням шіїтів) режим в Багдаді, що дуже важливо для підтримки його інтересів і для іранської політики гарантування національної безпеки. З точки зору Тегерана, «Ісламська держава» спроможна завдати потужного удару по уряду в Багдаді і потенційно ускладнити позиції Ірану в Іраку. Хоча це — поки що потенційна загроза. Також слід зазначити, що переговори «шістки» міжнародних посередників з Іраном не призвели до остаточної угоди щодо іранської ядерної програми. І новий термін був продовжений ще на 7 місяців. Те, що ще рік тому викликало б хвилю критики і погроз на адресу Тегерана, цього разу не призвело до ускладнень. Навіть більше, Вашингтон не вважає за доцільне вводити нові економічні санкції, підготовлені Конгресом щодо Ірану. Ця нова реальність означає не зміни у стосунках між Сполученими Штатами і Іраном, а швидше віддзеркалює нові потужні геополітичні зміни, що спостерігаються на усьому Близькому Сході і відтісняють на другий план невідкладність ухвалення рішення по Ірану.

В середині року різко загострилися і без того непрості відносини Ізраїлю і Палестинської автономії. Після арешту Ізраїлем кількох членів палестинського угруповання ХАМАС (у відповідь на викрадення і вбивство ізраїльських підлітків) і вбивства палестинського тинейджера єврейськими релігійними екстремістами з території сектора Газа розпочався обстріл ізраїльських міст ракетами (було випущено до 4,5 тис. ракет і мінометних снарядів). Ізраїль в липні-серпні у відповідь провів велику військову операцію «Непорушна скеля». Військова операція ізраїльтян включала авіаудари по цілях в секторі Газа і заходи наземних сил (було атаковано понад 5 тис. цілей). У серпні з великими труднощами, за посередництва Єгипту, сторонам вдалося домовитися про припинення вогню. Під час конфлікту загинуло 69 ізраїльтян (понад 800 дістали поранення) і більш ніж 2 тис. палестинців (понад 10 тис. дістали поранення). Ослаблений ХАМАС зберіг контроль над сектором Газа, але тепер серйозно залежить від палестинської адміністрації в Рамаллі.

Латинська Америка і Карибський басейн

У 2014 році ситуація в країнах Латинської Америки і Карибського басейну (ЛАКБ) залежала, в першу чергу, від протистояння «США-КНР» в регіоні. Останнім часом вплив США на країни ЛАКБ помітно зменшився, більш самостійними стали латиноамериканські держави, а Китай намагається обійняти місце головного торговельного партнера Латинської Америки. Світові лідери (Вашингтон відносно відкрито, а Пекін більш завуальовано) прагнуть реалізувати стратегію «сепаратного» переманювання держав ЛАКБ до табору своїх союзників. Цьому сприяє як традиційна ідеологічна спрямованість країн ЛАКБ (популістські режими низки країн т. зв. «лівого дрейфу» і історично проамериканські держави), так і наявність низки «заморожених» регіональних конфліктів. При цьому конфліктний потенціал використовується США і КНР для зниження монолітності позицій певних латиноамериканських інтеграційних об'єднань в політико-безпековій чи торговельно-економічній сферах.

Співпраця світових лідерів з країнами регіону ЛАКБ

Збільшена увага зовнішньої політики США до латиноамериканського напрямку віддзеркалює зміну підходів Білого дому до вибудовування стосунків з країнами регіону з метою відновити вплив в державах західної півкулі і одночасно послабити позиції Китаю і інших світових гравців (Росії, ЄС, Індії). Для цього Білий дім, серед іншого, реалізовує т. зв.

«стратегію вихоплювання», згідно якої США намагаються зосередити зусилля на роботі з окремими, «найбільш чутливими» лівими урядами країн регіону. Крім того, для США важливу роль продовжує відігравати Організація американських держав. Її Вашингтон розглядає як основний інструмент впливу на розвиток ситуації в ЛАКБ. Ці зусилля передбачають перезавантаження стосунків з «проблемними» державами (передусім з Венесуелою і Кубою) з одночасним поглибленням діалогу з традиційними партнерами з числа регіональних лідерів (Бразилія і Аргентина).

Свідченням успішної реалізації такої політики є історична заява лідерів США і Куби Б. Обами і Р. Кастро 17 грудня 2014 р. про відновлення дипломатичних стосунків між двома державами. У безпрецедентній заяві про зміну політичного курсу президент США визнав, що ізоляція Куби Сполученими Штатами (тривала з 1961 року) продемонструвала свою повну неефективність. Тепер американські банки можуть відкривати відділення на Кубі, а громадяни США матимуть можливість відправляти грошові перекази на острів на суму до \$2 тис. Буде дозволено експортувати на Кубу телекомунікаційне устаткування і вживатимуться заходи щодо розширення торгівлі. Приватні кубинські компанії зможуть купувати американські будматеріали і сільськогосподарське устаткування.

Для Китаю розвиток політичних і економічних контактів з країнами ЛАКБ є частиною оновленої зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на досягнення статусу глобальної держави. Основна мета Китаю на латиноамериканському напрямі — отримання доступу до природних ресурсів регіону, розширення ринків збуту для китайських товарів, створення мережі «друзів і союзників» КНР на міжнародній арені. Минулого року лідер КНР Сі Цзіньпін пообіцяв вкласти в держави Латинської Америки \$250 млрд до 2020 року і заявив про можливість подвоєння в наступному десятилітті об'єму торгівлі з регіоном з метою доведення його до більш ніж \$500 млрд. Економічна комісія для країн ЛАКБ (CEPAL) прогнозує, що Пекін в найближчій перспективі не зможе замінити США в ролі головного економічного партнера для країн Латинської Америки, що розвиваються. Проте, в 2015 році Китай повинен потіснити Євросоюз і стати другим після США інвестором в регіоні. Зараз КНР є головним торговельним партнером Бразилії, Чилі і Перу і посідає друге місце за об'ємами імпорту товарів з Аргентини, Коста-Ріки і Куби.

В той же час керівництво низки латиноамериканських країн сприймає Китай не лише як ключового інвестора, потужного економічного партнера і як протипагу впливу Вашингтона, але і в якості політичного і економічного конкурента. На цьому тлі не виключається можливість розвитку конфліктних ситуацій, викликаних прагненням промислових лобі низки країн ЛАКБ (Мексика, Бразилія і деяких центральноамериканських країн) перешкодити розширенню китайської економічної присутності, що, своєю чергою, зумовить активніший вплив КНР на політичне життя латиноамериканських країн.

У 2014 році спостерігалось нарощування інтенсивності політичних і економічних контактів Росії з країнами Центральної і Південної Америки. Особлива увага приділялася розвитку співпраці з членами групи АЛБА (Куба, Венесуела, Болівія, Еквадор, Нікарагуа, Домініка, Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Люсія). При цьому ключовими напрямками розвитку стосунків РФ з країнами ЛАКБ виступали військова і військово-технічна співпраця, а також інвестиційна і енергетична галузі. Крім того, враховуючи запровадження обмежень на імпорт сільськогосподарської продукції із західних країн, Росія демонструє зацікавленість в постачанні з держав Латинської Америки свинини, яловичини, м'яса птиці, молочної продукції, фруктів та овочів.

Розвиток ситуації в країнах регіону ЛАКБ

Щодо латиноамериканських країн, то вони намагалися активніше брати участь у світовій політиці як самостійні гравці. Особливу роль в цьому процесі відіграла найпотужніша країна Латинської Америки — Бразилія, що претендує на місце постійного члена Ради безпеки ООН і представляє регіон в об'єднанні «БРИКС». Крім того, три латиноамериканські країни (Аргентина, Бразилія, Мексика) є членами «Великої двадцятки».

За країнами Латинської Америки також зарезервовано два місця серед непостійних членів Радбезу ООН.

З іншого боку, однією з ключових тенденцій розвитку регіону стало істотне уповільнення інтеграційних процесів у рамках як політичних, так і торговельно-економічних об'єднань. Зокрема, протягом останніх років знизилися темпи інтеграції у рамках двох ключових і конкуруючих регіональних проектів в політичній сфері — Співтовариство латиноамериканських і карибських держав (**СЕЛАК**) і Союз південноамериканських націй (**УНАСУР**). СЕЛАК виникло як альтернатива Організації американських держав, що традиційно знаходиться під впливом Вашингтона. Головною причиною гальмування розвитку цього блоку є неможливість об'єднати різновекторні політичні інтереси його учасників, оскільки до блоку входять як держави «лівого дрейфу» (Венесуела, Куба, Болівія), так і країни, що традиційно орієнтуються на Сполучені Штати (Колумбія, Мексика, Чилі) або намагаються стати самостійними глобальними гравцями (Бразилія).

УНАСУР, незважаючи на амбітні плани (зі створення низки наднаціональних інститутів і структур безпеки), на сьогодні залишається тільки форумом для політичного діалогу з питань організації зони вільної торгівлі, охорони довкілля і культурно-гуманітарної співпраці. В той же час, впливові члени УНАСУР прагнуть уникати актуальних спірних питань у сфері оборони, делімітації кордонів, в т. ч. у виняткових економічних зонах, енергетики, фінансів, кіберзлочинності і т. п.

Також значно знизився рівень інтеграційної взаємодії і у рамках ключових торговельно-економічних об'єднань Південної Америки — Спільного ринку країн Південного конусу (**МЕРКОСУР**) і Боліваріанського альянсу для народів нашої Америки (**АЛБА**). Загострення торговельних протиріч Аргентини з Бразилією і Чилі фактично унеможливило визначення єдиних підходів до стратегії подальшого розвитку МЕРКОСУР. Невизначеним залишається і питання відновлення в об'єднанні членства Парагваю, припиненого в 2012 році. Внутрішній конфлікт лідерів МЕРКОСУР (Аргентини і Бразилії) з іншими членами, передусім Парагваем і Уругваем, також деструктивно впливає на перспективи його розвитку.

В той же час, ключовий інтеграційний проект країн «Лівого дрейфу» — АЛБА (безпосередньо залежного від стійкості ліворадикальних режимів Венесуели, Куби і Болівії) також демонструє помітне гальмування свого розвитку, що, передусім, обумовлено обмеженням Венесуелою об'ємів економічної допомоги союзникам внаслідок глибокої кризи своєї економіки. Враховуючи обмежені економічні можливості офіційного Каракаса (який, окрім нафти за пільговими цінами, фактично не може запропонувати партнерам по АЛБА інших преференцій), нинішні перспективи розвитку цього інтеграційного об'єднання є фактично «нульовими».

На цьому тлі єдиним регіональним об'єднанням, що зберігає динаміку розвитку, залишається Тихоокеанський альянс (Колумбія, Мексика, Перу і Чилі. У найближчій перспективі до них можуть приєднатися Коста-Ріка, Панама, Уругвай і Парагвай). Нинішні показники динаміки розвитку вдало вирізняють альянс від інших регіональних інтеграційних об'єднань і створюють умови для його перетворення в самостійний і впливовий суб'єкт міжнародних відносин, який проводитиме загальну зовнішню, оборонно-безпекову, торговельну, монетарну і енергетичну політику. В той же час, основні ризики для економік країн Тихоокеанського альянсу будуть виникати внаслідок можливого зростання внутрішньополітичної нестабільності в Колумбії, а також занадто високої соціальної орієнтованості економічної політики новообраного президента Чилі М. Бачелет.

У 2014 році можна було спостерігати уповільнення економічного зростання країн ЛАКБ (до 0,8 %), що пояснюється передусім падінням цін на сировинні продукти на світових ринках і низкою внутрішніх проблем окремих держав, передусім з найбільшими економіками, МЕРКОСУР (Бразилії, Аргентини і Венесуели). Соціально-економічна ситуація в цих країнах характеризується низькими темпами зростання ВВП, високим рівнем інфляції, значними проблемами на ринку праці, скороченням обсягів зовнішньої торгівлі і інвестицій. При цьому найбільш негативно вплинуло на подальший розвиток регіону оголошення у травні 2014 р.

урядом Аргентини технічного дефолту внаслідок неспроможності країни обслуговувати свої боргові зобов'язання. В той же час ситуація в державах Тихоокеанського альянсу характеризується більш динамічним економічним зростанням. Зокрема, найдинамічніше розвиваються економіки Панами, Болівії, Колумбії і Еквадору.

Беззастережний лідер регіону — Бразилія. Попри загострення соціально-економічної ситуації усередині країни, вона збільшуватиме свій відрив від інших держав ЛАКБ. Нинішнє бразильське керівництво не має наміру форсувати регіональні інтеграційні процеси, щоб не перебрати на себе роль головного спонсора цих об'єднань. Тому Бразилія зробить ставку на своє перетворення в глобального світового гравця, передусім шляхом забезпечення свого економічного і військового лідерства на регіональному і глобальному рівнях. Зокрема, адміністрація президента Д. Русефф вважає, що на сучасному етапі буде доцільніше зосередити зусилля на ситуативних союзах з приблизно однаковими світовими гравцями (у форматі «БРІКС» або «трикутника IBSA» — Індія-Бразилія-ЮАР) і зробити ставку на поліпшення іміджу країни на міжнародній арені (проведення Чемпіонату світу з футболу минулого року і Олімпійських ігор в Ріо-де-Жанейро в 2016 році), розширити культурний вплив шляхом перетворення Співдружності португаломовних країн (CPLP) в інструмент бразильської «м'якої сили». Погіршення економічної ситуації в країні у минулому році пояснюється, передусім, зниженням обсягів промислового виробництва і роздрібного продажу, а також рівня довіри інвесторів. На економіці також негативно позначається послаблення валют інших держав-партнерів (Росії, Індії і т. п.). Для того, щоб відновити економічне зростання, Д. Русефф (26 жовтня була переобрана на другий термін) планує посилити контроль витраток місцевих органів влади, підвищити фінансову стабільність, переорієнтувати державні банки на підвищення доступності позикового капіталу для здійснення інвестицій в розвиток інфраструктури.

Мексика, фактично відмовившись від лідерства в регіональних інтеграційних процесах, зараз шукає ефективний формат взаємодії на міжнародній арені з приблизно рівними гравцями. Зокрема, офіційний Мехіко зараз особливо цікавиться проектом «МІНТ» (куди потенційно можуть увійти також Індонезія, Нігерія і Туреччина). У внутрішній політиці країни триває робота зі зміцнення верховенства закону в окремих регіонах. Головними проблемами Мексики у сфері безпеки в 2014 році були: розширення діяльності місцевих загонів самооборони та процесів незаконного вилучення (крадіжки) палива, соціальні виступи в південно-західних регіонах і високий рівень кримінального насильства. Зниження бюджетних витраток у 2015 році, а також громадське обурення, викликане вбивством 43-х студентів і скандалом, пов'язаним з президентом і його дружиною, можуть призвести до ескалації вуличних протестів, а також підвищити політичну нестабільність.

Венесуела є найбільш проблемною країною регіону. Прибутки від нафти і газу складають четверту частину ВВП країни і забезпечують понад 90 % експортних надходжень. Тому внаслідок зниження світових цін на нафту країна опинилася на грані дефолту. Через державний борг у обсязі 50 % ВВП, нестабільну ситуацію в економіці і бюджетний дефіцит у розмірі 16 %, країна сьогодні досить уразлива. І навіть більше, уряд Н. Мадуро швидко втрачає підтримку усередині країни (у листопаді рівень підтримки знизився до 24,5 %), що може призвести до політичної нестабільності в 2015 році і серйозної політичної кризи.

У Еквадорі також важкий фінансовий стан, проте ризик політичної нестабільності у нього набагато нижчий, ніж у Венесуели. Цього року бюджетний дефіцит склав близько 5 %, але уряд визначив перелік заходів зі зниження витраток. Також країні довелося коригувати свій бюджет на 2015 рік, щоб врахувати нові ціни на нафту. Крім того, політичне становище президента країни Р. Корреа більш стабільне. Незважаючи на це, країна потопає у хвилях протесту, які можуть перерости в масові безлади.

У Колумбії важливою передумовою стабілізації збройного протистояння повинно стати оголошене 20 грудня повстанцями з Револьюційних збройних сил Колумбії (FARC) одностороннє безстрокове припинення вогню. Президент Колумбії Х. М. Сантос (у червні

2014 р. переобраний на другий термін) вітав таке рішення і повідомив, що уряд обговорить з повстанцями з FARC питання про двостороннє перемир'я (відповідні переговори проходять у Гавані з 2012 року). Мирна угода повинна покласти край систематичним нападам бойовиків на нафтові трубопроводи, що завдали в 2014 році збитків на \$500 млн, — майже стільки ж, скільки країна втратила внаслідок зниження світових цін на нафту (\$550 млн). Проте про повне припинення вогню з обох боків поки що не йдеться. Не маючи довіри до повстанців, уряд Колумбії відмовляється від такого кроку до підписання остаточної угоди про перемир'я.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон

Безперечний лідер регіону Китай продовжує свою прагматичну зовнішню політику, переслідуючи виключно власні національні інтереси. Зокрема, у рамках такої політики протягом 2014 року офіційний Пекін зосереджував зусилля на зміцненні своїх позицій у світі і у важливих для нього регіонах, передусім, в АТР, Південно-Східній і Центральній Азії, Європі, Африці і Латинській Америці. Серед головних напрямів реалізації зовнішньополітичних цілей керівництва КНР у 2014 році необхідно відзначити:

- нарощування Пекіном в регіоні АТР інтенсивності т. зв. «недружніх» (провокаційних) дій в стосунках з державами, з якими Китай має неврегульовані територіальні суперечки. При цьому збільшення випадків демонстрації китайською стороною сили сприймається більшістю країн як одностороннє намагання Пекіна змінити статус-кво в АТР, що створює загрозу світу і безпеці в регіоні;

- реалізація політичного курсу на подальше «добровільно-примусове» економічне зближення з КНР держав т. зв. «другого ешелону» АТР, передусім Південно-Східної Азії (на вигідних для Пекіна умовах), що штучно обмежує їх можливості в справі реалізації стратегії зближення з альтернативними Китаю центрами сили, в першу чергу, зі США.

Посиленню міжнародних позицій і розширенню китайської економічної присутності чимало сприяла небувала зовнішньополітична активність голови КНР Сі Цзіньпіна, який відвідав у 2014 році з державними візитами Європу, Південну Корею, Монголію, країни Середньої Азії, Індію, Бразилію, Австралію і Нову Зеландію, а також провів переговори з лідерами країн у рамках провідних міжнародних організацій («Великої двадцятки», ШОС, БРІКС, АСЕАН, АТЕС).

Офіційний Пекін ефективно використовував чинник головування в АТЕС для зниження загального рівня геополітичної напруги в регіоні шляхом досягнення домовленостей з США про створення «механізмів оповіщення» (про проведення великих військових маневрів) і «правил поведінки» (при зустрічі військових суден на морі або в повітрі). Крім того, сторони досягли прориву в питанні скорочення викидів парникових газів. Також США погодилися зняти ряд істотних обмежень на торгівлю з Китаєм в області високих технологій і спростити візову політику для китайських бізнесменів, туристів і студентів. Китайська сторона отримала істотний економіко-технологічний ефект від укладення китайсько-американського договору про зниження тарифів на цілу низку технологічних продуктів (напівпровідників, медичного устаткування, систем і пристроїв GPS). Загальний об'єм товарообігу продукції, що підпадає під дію цієї угоди, сягає \$1 трлн. У той же час, такі дії Китаю ослабили потенційні можливості Філіппін (як основного антагоніста Китаю в регіоні Південно-Східної Азії і головної в 2015 році країни в АТЕС) щодо блокування подальшого розвитку торішніх пріоритетів китайського головування в об'єднанні. Для військових союзників Вашингтона в АТР важливим підсумком домовленостей США і Китаю стала можливість діалогу з питань зовнішньої політики і безпеки на найвищому рівні (з урахуванням розбіжностей в позиціях сторін про приналежність островів Сенкаку/Дяоюйдао). Крім того, сформовано необхідне обґрунтування для відновлення китайсько-японського політичного діалогу, а також остаточного завершення переговорів між КНР і Південною Кореєю щодо створення зони вільної торгівлі.

На європейському напрямі спостерігалось зростання зацікавленості китайської сторони до поглиблення стосунків з Європейським союзом. Після жовтневого саміту АСЕМ (форум «Азія-Європа») в Мілані у рамках діалогу з керівництвом Євросоюзу Китай частково модифікував тактику переговорів. Керівництво КНР висловило велику стурбованість

ситуацією навколо російсько-українського конфлікту в контексті його впливу на зростання ризиків політико-економічної нестабільності не лише для регіону Східної Європи, але і для всього світу, не згадуючи того, що Китай виступає проти санкцій ЄС щодо РФ. Крім того, офіційний Пекін підтвердив відсутність конфлікту інтересів з ЄС, що сприятиме підготовці техніко-економічного обґрунтування угоди про вільну торгівлю «ЄС-Китай». При цьому китайська сторона інформує відповідних представників офіційного Брюсселю про підсумки обговорень «українського питання» у рамках зустрічей Сі Цзіньпіна з В. Путіним, що підтверджує прагнення Пекіна сформувати «базис довіри» для розвитку стосунків з Євросоюзом.

В умовах посилення тиску з боку США/ЄС на Росію в Китаї сформувалася досить обережна позиція щодо стосунків з Російською Федерацією. Це пояснюється намаганнями уникати ризиків в економічному співробітництві з РФ, а також не погіршити стосунки з західними країнами і міжнародними організаціями (що для китайської сторони більш цікаві, ніж Росія). Про це свідчить відмова Пекіна інвестувати і кредитувати російський проект газопроводу «Сила Сибіру», а також зволікання з вирішенням інших проблемних питань між Росією і Китаєм в енергетичній галузі. Незважаючи на стратегічне зближення з РФ і запуск Кремлем процесу фактичної переорієнтації свого енергетичного потенціалу на КНР, офіційний Пекін виявляє все більшу зацікавленість до співпраці в паливно-енергетичній сфері з країнами АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії). Усе це, у поєднанні з істотним зниженням вартості нафти на світовому ринку, дає змогу Китаю все більше відходити від концепції розвитку «рівноправних партнерських стосунків» і пропонувати Кремлю нові умови співпраці. Крім того, запровадження китайською стороною тактики надання російській стороні в основному лише «зв'язаних» кредитів, що передбачають цільове придбання китайських товарів і послуг, не дозволяє РФ в необхідному об'ємі використовувати фінансовий потенціал Пекіна у справі протидії стагнації російської економіки через запровадження санкцій Заходу. Також залишається стриманою і позиція Пекіна в питаннях розширення використання національних валют для розрахунків між КНР і РФ у рамках експортно-імпортних операцій, що є для Кремля стратегічно важливим аспектом співпраці. Істотні відмінності між РФ і Китаєм проявилися також і у рамках роботи Шанхайської організації співпраці. В той час, як Росія намагалася використовувати ШОС у якості «противаги» США і ЄС, Китай використовував організацію як інструмент посилення свого впливу в Центральній Азії.

Виходячи з програмних установок влади КНР, основна мета розвитку країни — реалізація т. зв. «китайської мрії», що передбачає таке національне відродження Китаю, яке дозволить йому досягти рівня розвитку провідних держав світу і забезпечити китайським громадянам гідний добробут. Для цього керівництво КНР зосередило свої зусилля на процесах переходу країни від старої економічної моделі стимулювання китайського експорту і капітального будівництва усередині країни до нових принципів господарювання, що базуються на розвитку внутрішнього ринку і високотехнологічних галузей промисловості. У 2014 році уряд Китаю вживав заходи зі стимулювання економіки країни, для чого було ухвалено низку фінансових ініціатив: субсидування інвестицій і експорту, послаблення кредитного боргу, податкові пільги. В той же час уряд не зміг вирішити основні структурні проблеми Китаю, що складають ризик зростанню економіки, включаючи надмірність виробничих потужностей, збільшення боргу місцевих органів влади та ін. Також минулого року уряд КНР мінімально просунувся в справі реалізації раніше запланованих реформ податкової системи, фінансової лібералізації, часткового обмеження на імпорт іноземних компаній. Усе це призвело до уповільнення темпів економічного зростання до 7,1 %, замість запланованих на 2014 рік 7,5 %.

Минулого року пріоритетним напрямом діяльності керівництва КНР було зміцнення обороноздатності країни. У рамках реалізації національної військової політики в АТР, Китай розширював у своїх південно-східних районах мережу військових баз, зміцнював ВМС для контролювання прибережних морів і виходів в Тихий і Індійський океани. При цьому на тлі

прагнення Китаю до мирного вирішення існуючих проблем збереглися протиріччя в його стосунках зі США (передусім в питаннях впливу на регіон), напруженість в стосунках з Індією (через прикордонні території і низку інших регіональних проблем), а також конфліктний потенціал щодо усунення протиріч з Японією, Філіппінами і В'єтнамом (щодо спірних островів). Китайська сторона продовжувала технічно переозброювати армію і флот. При цьому вище керівництво держави цілком усвідомлює, що, незважаючи на інтенсивне зростання оборонного бюджету КНР (зі \$100 млрд в 2012 році до \$148 млрд у 2014 році), високий рівень корупції в Народно-визвольній армії Китаю (НОАК) зменшує реальний військовий потенціал країни. Крім того, надмірна політизація армійського керівництва, а також протидія представників військової еліти, тісно пов'язаної з попереднім поколінням китайського керівництва, частково обмежують на нинішньому етапі можливості Сі Цзіньпіна з використання ресурсу НОАК.

Друга половина року нагадала про проблеми забезпечення внутрішньої стабільності Китаю. Передусім це стосується подолання ризиків, пов'язаних з рухом протесту «Оссуру Central» в САР Сянган (Гонконг). При цьому, у разі застосування силових заходів, можуть з'явитися передумови для втрати довіри до національної концепції «одна країна, дві системи» у спеціальних автономних районів КНР (передусім, у Тайваню). Залишається актуальною і необхідність посилення контролю держави над населенням в регіонах з високими ризиками існуючої чи потенційної нестабільності (Сінцзян-Уйгурський і Тибетський автономні райони, провінції Цінхай, Ганьсу і Сичуань).

Минулого року загострилися територіальні суперечки між країнами АТР, що може спровокувати регіональні конфлікти з залученням до них провідних держав світу. Передусім, це стосується взаємних претензій між Китаєм, Філіппінами і В'єтнамом щодо приналежності спірних островних територій (Парасельських, Спратлі, Скарборо) в Південно-Китайському морі, а також між Китаєм і Японією щодо островів (Сенкаку/Дяоюйдао) в Східно-Китайському морі. Спорудження КНР штучних островів в районі спірних територій в Південно-Китайському морі збільшило напруженість в регіоні. Нові ризики розширили китайську військову присутність поблизу Філіппін і В'єтнаму (у т. ч. мається на увазі будівництво нових військово-повітряних і військово-морських баз). У ситуації, що склалася, США, що традиційно підтримують Японію і Філіппіни, проводять заходи з демонстрації сили в регіоні у рамках спільних військових навчань, що ускладнює протистояння між США і Китаєм за вплив в АТР.

Проведення китайською стороною геологорозвідувальних робіт в спірних шельфових зонах загострило відносини між Китаєм і В'єтнамом. У цьому контексті слід згадати про інцидент із затопленням в'єтнамського рибальського судна і розміщенням китайською стороною нафтової бурової платформи у супроводі військових кораблів в районі спірних островів. В той же час, вірогідність повномасштабної війни між країнами є незначною. Передусім, це пояснюється міцними економічними зв'язками (Китай є потужним торговельним партнером В'єтнаму з річним об'ємом товарообігу в \$50 млрд). У разі ж ескалації китайсько-в'єтнамського протистояння Ханой буде вимушений звернутися за допомогою до третіх країн, зокрема, до США і Японії — основних суперників Китаю в регіоні. На відміну від Росії, що останнім часом вдається до широкої економічної і військово-технічної експансії у В'єтнамі, але не хоче ризикувати стосунками з Пекіном, США вже висловили готовність підтримати країни регіону в територіальних суперечка з Китаєм як юридично, так і своєю військовою присутністю.

В цілому на розвиток ситуації у сфері безпеки в регіоні впливатимуть багато чинників, основними з яких є:

- оновлення військової присутності США в Тихому океані у рамках політики «стримування Китаю». Уряд США розпочав будівництво військово-морської бази в Сінгапурі і переговорний процес з В'єтнамом про стратегічне партнерство. Крім того, з Південною Кореєю обговорюється питання про можливе повернення тактичної ядерної зброї на півострів. В той же час США використовуватимуть сейсмічні, гідроакустичні і інфрачервоні станції

спостереження (розташовані в Австралії, Новій Зеландії і Японії) для моніторингу стратегічних ядерних сил КНР;

- спроби Китаю поступово модернізувати свої ядерні сили шляхом розробки нових міжконтинентальних балістичних ракет з сучасними системами подолання ПРО, а також будівництва нового типу атомних підводних човнів. В той же час, без технологічної допомоги Росії КНР самостійно не спроможна вирішити згадані завдання;

- вплив ситуації на Корейському півострові на військову політику Японії. Зокрема, через ракетну загрозу з боку КНДР Японія придбала у США нові комплекси ПРО, використання яких може розглядатися як прецедент застосування Японією зброї поза архіпелагом;

- невизначеність в регіоні з питань поширення ядерної зброї. Так, існує вірогідність ухвалення рішення урядами Південної Кореї і Японії про вихід з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї і про початок розробки власної ядерної зброї, незважаючи на невдоволення США. При цьому теоретичний і практичний потенціал дозволяють обом сторонам приступити до розробок в цій сфері.

Африка

В умовах зростання суперництва США і Китаю за глобальне домінування і перерозподіл сфер впливу існує висока вірогідність загострення конфліктів на багатому природними ресурсами африканському континенті. Війни і збройні конфлікти в Африці мають комплексні причини, що включають як економіко-ресурсні, так і національно-етнічні, територіальні, соціально-політичні і релігійні розбіжності. Слабкий економічний стан африканських країн, обмеженість їх фінансових можливостей і перманентна політична нестабільність призводять до соціальних викликів, що посилюються високими темпами приросту населення, бідністю, голодом, епідеміологічними загрозами, суперництвом за водні ресурси і неконтрольованою міграцією через прозорість кордонів. В умовах прискореної урбанізації це призводить до маргіналізації населення, погіршення криміногенної обстановки, зростання контрабанди і нелегальних поставок зброї, наркотиків.

Не зважаючи на те, що африканський континент є традиційною зоною політичних і економічних інтересів Франції, Великобританії і США, Китай останніми роками приділяє цьому регіону особливу увагу, і в першу чергу через наявність там великої кількості необхідних йому природних ресурсів (передусім, нафти). КНР активно розвиває економічне співробітництво з країнами Африки, об'єм китайських проектних інвестицій в африканські країни сягає десятків мільярдів доларів. Сукупний об'єм торгівлі країн континенту з Китаєм складає вже понад \$210 млрд, що перевищує показники торгівлі з країнами Європейського союзу (\$200 млрд) або США (\$60 млрд).

КНР надає значну підтримку державам регіону, що відстоюють свої інтереси в ООН і інших міжнародних організаціях, бере активну участь в миротворчій діяльності при врегулюванні окремих конфліктів (зокрема, в суданському Дарфурі), а також у складі військових контингентів ООН. Сьогодні китайські «блакитні шоломи» в Африці налічують до 1,8 тис. осіб (у Західній Сахарі, Малі, Конго, Ліберії, Кот-д'Івуарі, Судані). При цьому військова присутність КНР зводиться, головним чином, до військової співпраці з африканськими країнами в таких питаннях, як навчання і матеріально-технічне забезпечення. Одночасно Китай постачає зброю низці африканських режимів. Так, за даними конгресу США, КНР за останні роки продала африканським країнам зброї на суму понад \$600 млн.

Зростаючі об'єми експорту Китаєм африканських сировинних ресурсів змушують США проводити щодо країн регіону активнішу політику з відстоювання власних економічних інтересів. Триває зміцнення створеного в 2008 році Об'єднаного командування збройних сил США в африканській зоні, що включає території 53-х країн. Крім того, вагомим інструментом поширення американського впливу і контролю є військова допомога африканським державам, зокрема, у рамках програм міжнародної військової освіти і підготовки.

Франція зосередила свої зусилля на забезпеченні доступу французьких компаній до розробки нафтогазових родовищ, а також на просуванні на африканські ринки продукції власного ВПК. Незважаючи на поетапне скорочення військової присутності в Африці з 8 до 5 тис. військовослужбовців (у рамках політики зменшення військових видатків), французькі військові бази розташовані в Сенегалі, Габоні, Кот-д'Івуарі, Чаді, Буркіна-Фасо, Нігерії, Центральноафриканській Республіці (ЦАР) і Джибуті. При цьому пряме збройне втручання французьких збройних сил у внутрішній конфлікт в Кот-д'Івуарі, а також проведення військової операції зі звільнення Малі і ЦАР від ісламських екстремістів свідчать про готовність Парижа відстоювати свої зовнішньополітичні інтереси в африканському регіоні за допомогою будь-яких методів, включно силових. Крім того, особливості внутрішньополітичних процесів у країнах Західної і Центральної Африки останніми роками дозволяють Франції успішно реалізувати стратегію «повернення до Африки».

Зростає вплив на африканські країни фінансово-банківського капіталу провідних країн ісламського світу, що загострює конкурентну боротьбу на континенті. Так, необхідно відзначити активізацію економічного співробітництва країн Перської затоки і Туреччини з африканськими державами, що володіють значною мінерально-ресурсною базою і мають чималу кількість мусульманського населення.

Крім того, для переважної більшості країн регіону у край гостро стоїть питання збереження під контролем інфляційних процесів, викликаних скороченням об'ємів експорту. Така тенденція вимагає від африканських країн виконання значних валютних інтервенцій. В умовах дефіциту золотовалютних резервів це призводить до ключового впливу на стан їх економік міжнародних донорів і великих транснаціональних компаній. Як наслідок, спроби світових гравців отримати доступ до природних ресурсів Африки збільшують напруженість, призводять до ескалації наявних і до виникнення нових збройних конфліктів.

Зокрема, в 2014 році тривали збройні протистояння між Суданом і Південним Суданом, конфлікти в Лівії, Західній Сахарі, Малі, Нігерії, Нігері, Чаді, Ліберії, Кот-д'Івуарі, Гвінеї-Бісау, ЦАР, східних провінціях Демократичної Республіки Конго (ДРК) і в районі Великих африканських озер, Сомалі і Кенії. Одну з найсерйозніших загроз міжнародній безпеці і безпеці Африки складають терористичні організації, що зміцнюють свою присутність на континенті. «Аль-Каїда» активізувалася на півночі в країнах ісламського Магрибу, «Боко Харам» — на заході континенту (Нігерія і Камерун), «Аш-Шабааб» — на сході в районі Африканського рогу (Сомалі і Кенія). Гостро стоїть проблема іноземних бойовиків і найманців у складі терористичних угруповань, в яких налічується кілька тисяч іноземців. Сьогодні мішенню терористичного насильства стали 22 африканські країни.

У травні 2014 року розпочалася громадянська війна в Лівії. Генерал лівійської армії Х. Хафтар на чолі підконтрольних йому військ виступив проти ісламістських угруповань в Бенгазі, звинувативши прем'єр-міністра А. Майтигу в підтримці бойовиків. Йому протистояли лояльні до уряду збройні загони. Бої перемістилися до Тріполі й інших міст країни. Військова криза в Лівії супроводжується політичною — був зміщений зі свого поста прем'єр-міністр, з країни виїхали дипломатичні місії іноземних держав. Сьогодні вже можна констатувати, що лівійське керівництво, яке з'явилося після усунення М. Каддафі, не спроможне утримати під контролем країну. Відсутність легітимної державної влади, протистояння конкуруючих збройних угруповань на тлі етнічних і племенних конфліктів призводить до розпаду держави. Крім того, Лівія перетворилася на притулок для радикальних ісламістських рухів, що використовують розвал держави і внутрішні конфлікти для зміцнення своїх позицій і підняття сепаратистських настроїв в регіонах.

У Судані і Південному Судані тривали суперечки за доступ до родовищ нафти, збройні напади на бази ООН, відзначалася активна діяльність різного роду повстанських угруповань, не згасали міжплеменні конфлікти. Зіткнення між урядовими військами і силами лідера повстанців, колишнього віце-президента Р. Машара, розпочалися в грудні 2013 року, коли повстанці протягом двох-трьох тижнів захопили кілька міст. Під час переговорів в серпні минулого року сторони досягли угоди щодо розподілу влади, але це не поставило остаточної

крапку в конфлікті. За даними ООН, з початку боїв загинуло, щонайменше, 10 тис. чоловік, 1,8 млн були змушені покинути свої будинки, більш ніж 5 млн потребують гуманітарної допомоги. У листопаді 2014 року Рада безпеки ООН продовжила мандат Місії ООН в Республіці Південний Судан (UNMISS) ще на півроку.

У 2014 році в Сомалі тривала війна з ісламістами руху «Аш-Шабааб», що тісно пов'язаний з «Аль-Каїдою». У країні практично не функціонує центральний уряд, а бойовики останніми роками постійно влаштовують напади в різних районах країни, в т. ч. і в столиці. Допомогу в боротьбі з ісламістами сомалійським військовим надають війська Африканського союзу, чисельність яких в Сомалі сягає 22 тис. чоловік. Крім того, бойовики здійснюють напади на територію сусідньої Кенії, чії війська представлені в контингенті Африканського союзу.

У Демократичній Республіці Конго ситуація загострилася в результаті збройного протистояння урядових військ з незаконними збройними формуваннями на сході країни і через ускладнення санітарно-епідеміологічної обстановки на конголезькій території.

У Кот-д'Івуарі тривають виступи збройних загонів бойовиків і злочинних угруповань внаслідок неврегульованості ситуації на кордоні з Ліберією.

У Нігерії продовжується релігійний конфлікт між мусульманами і християнами. Після активізації ісламістської організації «Боко Харам» конфлікт загострився (зокрема, «Боко Харам» розширила географію нападів з північного сходу на південні райони країни). У квітні бойовики угруповання викрали більш ніж 200 дівчаток однієї з шкіл, у квітні-травні країну накрила серія вибухів, в серпні угруповання оголосило на підконтрольних їй територіях «халіфат», в листопаді сталося кілька вибухів в мечеті м. Кано. Тільки у листопаді жертвами джихадистів в Нігерії стали 786 чоловік, в основному, цивільні особи. Уряд намагається боротися з угрупованням, йому допомагають сусідні держави. Проте ця боротьба ускладнюється браком коштів, поганим управлінням і прозорістю кордонів. Існує ризик подальшого зростання протистояння, в т. ч. особливо в період підготовки до президентських виборів у 2015 році.

На півночі Малі в останні місяці 2014 року (незважаючи на прогрес переговорів в Алжирі) погіршився стан у сфері безпеки через активізацію умисних нападів на миротворців ООН і громадян, які проживають вздовж кордону з Нігером.

Центральноафриканська Республіка вже понад рік не може отямитися після державного перевороту, коли ісламістським угрупованням «Селека» був повалений режим президента країни (який, у свою чергу, прийшов до влади, завдяки заколоту в 2003 році). У країні не припиняються акти насильства проти цивільного населення, кровопролитні зіткнення на релігійному підґрунті. Впродовж року спостерігалися постійні сутички між угрупованнями «Селека» і християнським ополченням «Анти-Балака». При цьому обидві сторони діяли з особливою жорстокістю. Так, на початку лютого в м. Бода в зіткненнях загинуло 75 чоловік. У вересні 2014 року миротворчі повноваження африканської військової місії в цій країні були передані місії ООН зі стабілізації в ЦАР (MINUSCA).

Ще більше ускладнюють ситуацію в регіоні важка економічна і внутрішньополітична ситуація в Південно-Африканській Республіці (ЮАР), подвійний військовий переворот в Буркіна-Фасо (жовтень-листопад), спроба військового заколоту в Лесото (серпень), загострення територіальних суперечок в країнах Західної Африки (передусім, в Сьєрра-Леоне, Ліберії, Гвінеї і Нігерії). До ескалації військово-політичних погроз, розгортання міжетнічних і релігійних конфліктів, проблем гуманітарного порядку на континенті додався новий епідеміологічний виклик у вигляді спалаху лихоманки Ебола.

У 2014 році активізувалися заходи міжнародного співтовариства з об'єднання зусиль африканських країн з метою вирішення конфліктів в Африці і протидії тероризму. У цьому контексті важливий саміт Африканського союзу, що відбувся в червні 2014 року в Малабо (Екваторіальна Гвінея). Учасники саміту підтримали ідею створення Африканських сил оперативного кризового реагування з подальшим формуванням Африканських сил постійної готовності. Для протидії угрупованню «Боко Харам» в травні 2014 року в Парижі

представники низки країн (Беніну, Камеруну, Нігеру, Нігерії, Чаду, США, Франції, Великобританії) погоджували спільний план з координації дій в питаннях розвідки, обміну інформацією, централізованого управління силами і засобами, спостереження за кордоном, можливості втручання у разі виникнення якої-небудь небезпеки.

Крім того, сьогодні в країнах Африки проводиться дев'ять активних операцій ООН з підтримки миру. Миротворці ООН несуть службу у складі контингентів в суданській провінції Дарфур (разом з силами Африканського союзу), суданському м. Аб'ей і Південному Судані, Західній Сахарі, Малі, Ліберії, Кот-д'Івуарі, ЦАР і ДРК. Свій внесок в стабілізацію конфліктів на континенті роблять спеціальна політична місія ООН в Лівії і місія сил Африканського союзу в Сомалі.

Вагомими чинниками ризику для африканських країн сьогодні також вважаються:

- недостатній внесок інвестицій в людський капітал і низький відсоток писемності населення. Так, за прогнозами ЮНЕСКО, в Африці незабаром проживатиме до 50 % безграмотного населення світу;
- авторитарний стиль керівництв провідних нафтовидобувних країн регіону (Ангола, Нігерія, ДРК, Екваторіальна Гвінея, Габон, Чад, Камерун) і тривалі терміни їх перебування за владним кермом;
- наближення президентських виборів у Нігерії, ДРК і Уганді, парламентських виборів в Танзанії і ЮАР. Особливу загрозу складає ризик ескалації нестабільності через прагнення лідерів Уганди (Йовері Мусевені) і ДРК (Джозеф Кабіла) бути переобраними на наступний термін;
- інфраструктурні проблеми, в першу чергу, у галузі енергетики. В той же час такі країни, як Кенія, Танзанія, Нігерія, Гана, ЮАР і Ефіопія досягли значного прогресу в розвитку галузей відновлюваних і невідновлюваних джерел енергії. Так, за прогнозами Африканського банку розвитку, стан інфраструктури в деяких країнах регіону свідчить про політичні наміри лідерів континенту розвивати економічне співробітництво між державами, а регіональна інтеграція в Африці має назву «Основа стратегії наступного десятиліття»;
- зменшення світових цін і попиту на бюджетоутворюючі для африканських країн види сировинних ресурсів, в першу чергу, на нафту і корисні копалини;
- різкі коливання цін на продовольство внаслідок несприятливих погодних умов і девальвації національних валют.

Подолати у край високу конфліктність африканських країн можливо тільки у спосіб вирішення таких першочергових завдань, як індустріалізація країн континенту, реформування аграрного сектора, підвищення ролі громадянського суспільства, забезпечення гендерної рівності і поваги до прав людини, ліквідація бідності, боротьба зі змінами клімату, запобігання інфекційним захворюванням, забезпечення доступу населення до якісних систем освіти і медицини, джерел енергії, їжі і питної води.

Інші чинники впливу на світ і регіональні процеси

Збройні конфлікти, міжнародний тероризм і екстремізм, кіберзлочинність залишалися в 2014 році джерелами загроз світового і регіонального рівнів. Окремим викликом усієї світової спільноті став спалах лихоманки Ебола в країнах Західної Африки. У 2014 році у світі були розв'язані, як мінімум, два великі військові конфлікти — на сході України і в Лівії. На кордоні Іраку і Сирії утворилася нова «Ісламська держава», продовжувався сирійський конфлікт, а також деякі інші. Крім того, у світі залишається багато т. зв. «заморожених» конфліктів.

Міжнародний тероризм протягом останніх років значно розширився в географічному відношенні, отож, щорічно зростає кількість жертв терактів. Помітна активність терористів спостерігалася в Нігерії, Іраку, Сирії і Пакистані. Великі терористичні акти сталися в Індії, Франції, ЦАР, ДРК, Кенії, Ємені і Єгипті. Головним спонукальним мотивом тероризму в Африці, на Близькому Сході і в Південній Азії залишається релігійна ідеологія, що базується на екстремістській інтерпретації ваххабізму (радикальний іслам). У інших регіонах тероризм частіше зумовлений політичними або націоналістичними мотивами. Відповідальність за

більшість атак, що сталися, покладається на радикальні угруповання – «Ісламська держава», «Фронт Джабхат ан-Нусра», «Талібан», «Боко Харам» і «Аль-Каїда».

Злочини у царині інформаційних технологій (кіберзлочинність) набули відвертого міжнародного характеру. Наймасовішою в 2014 році залишалася фінансова кіберзлочинність – цілеспрямовані атаки на банківські, платіжні системи, кредитні картки і банкомати (витік банківських і платіжних даних, розкрадання грошових коштів). Активно тривали і кібернапади, поширення шкідливих вірусів, зламування мереж, програм, паролів і т. д. В той же час, за минулий рік активізувалася інформаційна кіберзлочинність: витік (розкрадання) персональних даних, державних і військових документів, поширення протиправної інформації (свідомо неправдивої інформації, матеріалів, що розпалюють міжнаціональну і міжрелігійну ворожнечу тощо). Особливу небезпеку складають масові атаки «кібер-джихадистів» з «ІД». Кіберзлочинність завдає збитків торгівлі, конкуренції, інноваціям і, як наслідок, економічному зростанню. У світі зросли і масштаби кіберзлочинності. За різними підрахунками, втрати світової економіки від злочинів, здійснених за допомогою Інтернету, сягають \$400 млрд на рік або приблизно 0,5 % від світового ВВП, що вже наближається до 0,9 % втрат від незаконної торгівлі наркотиками. При цьому практично неможливо оцінити безпекові, іміджеві та інші втрати.

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізувати статус країн «третього світу» у сучасному світі.
2. Охарактеризувати роль великих держав у сучасних міжнародних відносинах у Африці.
3. Охарактеризувати роль великих держав у сучасних міжнародних відносинах у Латинській Америці.
4. Охарактеризувати роль великих держав у сучасних міжнародних відносинах у Азії.
5. Проаналізувати реакцію урядів країн Азії, Африки та Латинської Америки на збільшення уваги до їх регіонів з боку великих країн.
6. Визначити особливості регіональної та світової інтеграції, участь у глобалізаційних проектах.
7. Визначити особливості входження та нові включення в світові процеси, вплив на формування міжнародної «повістки дня»

Лекція 3. Країни Центральної Азії та Закавказзя в системі сучасних міжнародних відносин

[20] С. 15-30; [21] С.24-39, 32-34; [15] С.16-31; [16] С.18-27.

1. Геополітична ситуація в регіоні.
2. Роль країн Закавказзя в системі сучасних міжнародних відносин.
3. Заморожені конфлікти в регіоні. Формування системи регіональної безпеки.
4. Інтереси провідних держав світу (США, Росії, ЄС, Китаю, Туреччини) в регіоні.
5. Геополітична ситуація в Центральній Азії. Роль країн регіону в системі сучасних міжнародних відносин. Проблема правового статусу Каспію.
6. Формування системи регіональної безпеки. Участь країн регіону в інтеграційних процесах. Інтереси провідних держав світу (США, Росії, ЄС, Китаю) в регіоні.

Ключові поняття:

Нові індустріальні країни (НІК) – країни, що за відносно короткий час створили значний промисловий потенціал, розвинули сучасні галузі економіки, різко збільшили свій промисловий експорт; здійснили стрибок від типової для країн, що розвиваються, відсталого економіки, до високорозвиненої. НІК «першої хвилі» у Східній Азії: Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг («азіатські тигри» або «азіатські дракони»); НІК «другої хвилі»: Малайзія, Таїланд, Індонезія.

Зовнішня політика – це частина міжнародних відносин, діяльність держави й інших політичних інститутів суспільства щодо здійснення своїх інтересів і потреб на міжнародній арені. Головною метою зовнішньої політики є забезпечення сприятливих умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави, забезпечення національної безпеки та добробуту народу.

«38 паралель» – розмежувальна лінія бойових дій радянських та американських військ у Кореї, лінія розколу Кореї на Південь і Північ, кордон між Республікою Кореєю та Корейською Народною Демократичною Республікою.

«Північна дипломатія» – зовнішня політика Республіки Корея періоду президентства Ро Де У (1988-1993 рр.), спрямована на розширення контактів Південної Кореї з країнами Східної Європи та Китаєм, шляхом встановлення дипломатичних відносин, інтенсивних торговельних та економічних зв'язків.

Рух неприєднання – міжнародне об'єднання держав, що розвиваються, які проголосили основою свого зовнішньополітичного курсу неучасть у військово-політичних групах та угрупованнях. Організаційно оформився у вересні 1961 р. на Першій конференції неприєднаних країн у Белграді; у ній взяли участь представники 25 країн; сьогодні до нього входять 119 держав.

Нейтралітет – неучасть у війні, а у мирний час відмова від участі у військових блоках.

Концепція «двох Китаїв» – зовнішньополітична концепція визнання де-факто одночасно двох незалежних китайських держав – Китайської Народної Республіки та Тайваню («Китайської Республіки»).

Азійська фінансова криза – економічна криза, що охопила спочатку такі країни як Таїланд, Філіппіни, Індонезію, Малайзію, Південну Корею, а згодом поширилась на Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Криза вибухнула у липні 1997 року і стала найсерйознішим потрясінням світової економіки у 1990 роках. Після багатьох років швидкого зростання економіки, азійські країни раптово увійшли у глибоку рецесію. У цей час відбулося найбільш масштабне падіння фондового ринку Азії з часів Другої світової війни.

Південно-Східна Азія (ПСА) – субрегіон Азії, до якого належать держави М'янма, Таїланд, Малайзія, Сінгапур, Лаос, Камбоджа, В'єтнам, Філіппіни, Індонезія, Бруней, Східний Тимор.

Дипломатія «сонячного світла» – політика Президента Республіки Корея Кім Де Чжуна (1998-2003 рр.), щодо Корейської Народної Демократичної Республіки, основою якої є принцип толерантності та компромісу.

Корейська проблема – має комплексний характер і включає низку аспектів: ядерне, ракетне озброєння Корейської Народної Демократичної Республіки, проблему об'єднання двох корейських держав

Геополітична ситуація в регіоні.

Азіатський регіон сьогодні — це те місце, де, з одного боку, Китай, як друга наддержава світу, розминає свої океанські м'язи, а з іншого — адміністрація Б. Обама реалізує політику «перебалансування» (або «Тихоокеанського повороту» — Pacific Pivot), яка частіше носить назву політика стримування Китаю. І якщо американська стратегія ще набуває своєї форми, то Китай вже доволі тривалий час демонструє сусідам свої амбіції. Так, наприкінці 2013 року Пекін змусив понервувати Японію та Південну Корею, коли повітряний простір над Східнокитайським морем оголосив своєю «охоронною зоною».

Таким чином, поточному розвитку політико-економічних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) притаманна стала тенденція подальшого розпорошення світових центрів сили, які зміщуються в АТР внаслідок зростання ролі Китаю та Індії, намагання Росії посилити свій вплив на процес перерозподілу балансу сил в регіоні, а також відносного зниження активності США в цьому регіоні через ситуативне переорієнтування на Східну Європу у зв'язку з агресією РФ проти України.

Основним ризиком для країн АТР вважається зростання залежності темпів розвитку регіональної економіки від безпекових чинників. Передбачається, що подальше поглиблення

територіальних суперечок між ключовими гравцями супроводжуватиметься ескалацією перегонів озброєнь, що загрожуватиме започаткуванню спільних проектів та поглибленню коопераційних міждержавних зв'язків.

На тлі фактичного переформатування традиційної системи міжнародних відносин, до якого спричинила російська агресія проти України, для основних регіональних гравців, насамперед Китаю, Японії, Республіки Корея, Індії, Індонезії та Малайзії, стає важливим процес стратегічної самоідентифікації й передбачення конкретних економічних здобутків та збитків від обраної позиції щодо порушення Росією світової системи безпеки, принципів підтримки міжнародного миру та стабільності. Це — **головна причина посилення конкуренції між китайською та американською моделями трансформації політико-економічних і безпекових процесів в АТР, що призводить до стагнації ініціатив, які просуватимуться як у рамках АТЕС, так і Транс-Тихоокеанського партнерства (ТТП).**

Російська анексія Криму та агресія на сході України наразі розглядається більшістю країн Південно-Східної Азії, насамперед В'єтнамом та Філіппінами, як чинник, що провокує нарощування «войовничої» риторики Китаю у відносинах з цими країнами у рамках подальшого вирішення питань спірних територій у Південно-Китайському морі.

У травні 2014 року Китай розпочав видобувати нафту на шельфі Південно-Китайського моря в спірному з В'єтнамом районі. До речі, прикордонний конфлікт в цьому районі має вже сорокарічну історію. Цього разу офіційний Ханой намагався заблокувати роботу китайської нафтової платформи «Хайян Шюю-981», що була встановлена китайцями в Парасельському архіпелазі (Парасельські острови — це невеликий безлюдний архіпелаг розмірами приблизно 250x100 км, що знаходиться в Тонкінському морі. Немає ані гаваней, ані бухт, але є летовище. Обидві сторони направили в зону конфлікту бойові кораблі, але вогнепальна зброя не була застосована, вистачило водометів. При цьому інцидент на морі супроводжувався погрозами у В'єтнамі китайських фабрик та заводів.

На перший погляд, нафтове родовище спірне, оскільки входить у 200-мильну зону В'єтнаму та Китаю. Однак, за морським правом воно належить В'єтнаму, тому що знаходиться на краю його морського шельфу. Цього разу Китай виступає виключно з позиції сили. І навіть більше, Пекін хоче прокласти кордон вздовж морських берегів всіх країн, що омиваються водами Південно-Китайського моря, в тому числі і архіпелаг Спратлі, що знаходиться на відстані тисячі кілометрів від КНР. Якщо так станеться, то Китай захопить до 80 % морської поверхні.

За оцінками вчених, запаси нафти в Південно-Китайському морі складають від 23 до 30 млрд тонн, газу — біля 16 трільйонів кубічних метрів. Щонайменше 70 % запасів вуглеводнів знаходиться на глибоководному шельфі.

Вказане, у поєднанні з довготривалим китайсько-японським конфліктом навколо архіпелагу Спратлі та островів Сенкаку у Східнокитайському морі і перманентною нестабільністю на Корейському півострові через агресивну політику КНДР, зумовлює певне зростання ризику перетворення Південно-Східної та Східної Азії на зону військового конфлікту у разі радикалізації форм китайсько-американського протистояння в АТР.

Архіпелаг Спратлі розташований в південно-західній частині Південно-Китайського моря та складається з більш ніж ста невеликих островів, атолів та рифів. Загальна площа — до 400 тис. квадратних кілометрів. На теперішній час на островах побудовано 4 летовища, на 21 острові архіпелагу розміщені військові бази В'єтнаму, на 8 островах — філіппінські гарнізони. Малайзія контролює 3 острови. Тайвань контролює ключовий і найбільший острів архіпелагу, де знаходяться його військово-повітряна і військово-морська бази.

У 2012 році Китай побудував на одному з островів місто Саньша з населенням в 1 тисячу осіб, розмістив гарнізон «дивізійного рівня», який повністю контролює, за деякими даними, від 3 до 9 островів.

На архіпелаг Спратлі свої права заявляє і Бруней. Все пояснюється покладами нафти, газу, фосфору та запасами риби. До того ж через архіпелаг проходять морські комунікації постачання палива в країни Східної Азії. Ще на початку 2000-х рр. Пекін заявив, що без його дозволу судноплавство в цій зоні неможливе. А також у 2011 році Китай оголосив про своє право робити обшук всіх суден, що проходять через Спратлі. Щоправда, Китай жодного разу цього не зробив, але і не відмовився від цього права.

Політика позарегіональних гравців

США. Попри вимушене зміщення офіційним Вашингтоном фокусу геополітичної уваги з Азіатсько-Тихоокеанського регіону на Європейський континент (де триває російсько-український конфлікт) та значне загострення ситуації в Сирії та Іраку через дії «Ісламської держави», беззаперечним стратегічним пріоритетом США залишається політика стримування Китаю.

В американському військово-політичному керівництві досягнуто консенсусу з приводу того, що інтенсивний процес перетворення КНР на військово-політичну та економічну наддержаву становить ключову загрозу національним інтересам США. З огляду на це, у рамках задекларованої адміністрацією Б. Обама стратегії «повернення в Азію», стримування Китаю має відбуватись у спосіб нарощування військового тиску Сполучених Штатів по периметру кордонів КНР, транспортно-транзитної ізоляції Китаю, створення антикитайських коаліцій з ключовими регіональними гравцями, а також обмеження можливостей доступу Пекіна до світової ресурсної бази, насамперед, вуглеводнів та сучасних технологій, що, за задумом, гальмуватиме його прискорений розвиток.

При цьому, чималою загрозою своїм національним інтересам американська сторона вважає можливе створення політико-військового альянсу між КНР і РФ.

Враховуючи те, що Кремль сьогодні обмежений у своїх формах та методах протидії політиці країн Заходу, які посилюють економічну ізоляцію РФ, рух Москви у бік Пекіна розцінюється Вашингтоном як такий, що може прискорити темпи зростання військової могутності та геополітичної ваги КНР, яка у перспективі наблизиться до сучасного рівня США. Це, своєю чергою, змусить США радикально переглянути доктрину стримування Китаю, щоб не втратити стратегічну ініціативу у рамках нинішнього китайсько-американського статус-кво.

Офіційний Вашингтон змушений вдаватися до витратної дипломатичної та економічної політики з посилення міжнародної ізоляції РФ, протидіяти зміцненню КНР та укріплювати єдність між країнами-учасниками т. зв. «антикитайської коаліції» (Японія, Філіппіни, Республіка Корея), а також орієнтованими на них регіональними гравцями зі складу держав АСЕАН (Малайзія, Бруней, Таїланд, Сінгапур, частково В'єтнам).

За таких умов США активізували роботу зі своїми союзниками в АТР, намагаючись їх консолідувати для вироблення спільної антикитайської позиції, про що, зокрема, свідчить турне Б. Обама по країнах регіону в 2014 році (Японія /23-24 квітня/, Республіка Корея /25 квітня/, Малайзія /26-27 квітня/, Філіппіни /28-29 квітня/).

Паралельно США, за підтримки ЄС, намагаються залучити Китай до більш активної участі у справі врегулювання українсько-російської кризи, що, за задумом американської сторони, дозволить частково відтермінувати строки створення альянсу КНР-РФ. Для цього країни Заходу на китайському напрямі намагаються:

— звузити можливості Кремля в забезпеченні диверсифікації постачання енергоносіїв (нафта, газ) шляхом збільшення експортних поставок на внутрішній ринок КНР.

— спонукати офіційний Пекін використати свій вплив на РФ для деескалації ситуації в Україні.

Так, ключовими підсумками зустрічі президента США Б. Обама та глави КНР Сі Цзіньпіна (24 березня у рамках Гаазького саміту з питань ядерної безпеки) є досягнення домовленостей щодо:

прискорення переговорів про укладання інвестиційної угоди на фоні позитивних оцінок з боку лідерів країн сучасного стану та перспектив розвитку торговельно-економічного та

інвестиційного співробітництва, а також декларації американською стороною наміру створити умови для справедливої конкуренції й інвестиційної діяльності китайських підприємств у США;

визнання наявності «важливих спільних інтересів в АТР», демонстрація готовності активізувати діалог і координувати дії для забезпечення миру, стабільності і процвітання регіону. При цьому Сі Цзіньпін висловив готовність формувати разом зі США нову модель відносин між великими державами, а також вирішувати проблемні питання, щоб стабілізувати розвиток двосторонніх відносин;

інтенсифікації контактів оборонних відомств США та КНР для прискорення процесу створення механізму взаємного інформування про важливі військові дії;

вироблення консенсусного рішення щодо необхідності максимального використання механізму щорічних зустрічей між Міністерством громадської безпеки КНР і Агентством національної безпеки США з метою протидії тероризму (на фоні підготовки за результатами зустрічі спільної заяви про засудження будь-яких його форм);

продовження співпраці з протидії кліматичним змінам і розвитку відновлювальних джерел енергії та охорони довкілля, активне просування практичної співпраці в рамках китайсько-американської робочої групи зі змін клімату.

ФРН. Домовленості, що досягнуті за підсумками візиту глави КНР Сі Цзіньпіна до ФРН 28-30 березня 2014 року та канцлера Німеччини А. Меркель до Китаю 5-8 липня минулого року, передбачають:

поглиблення двосторонньої співпраці до рівня комплексного стратегічного партнерства (ініціатива китайської сторони);

впровадження концепції комплексного стратегічного партнерства між ЄС та КНР, а також виконання зобов'язань щодо імплементації Стратегічної програми співробітництва до 2020 р. (ініціатива німецької сторони);

розширення двосторонньої торгівлі (насамперед, за рахунок боротьби з протекціонізмом) та співпраці у фінансовій сфері (заснування у ФРН офшорного центру з розрахунків в юанях, а також китайського клірингового банку);

започаткування інноваційного партнерства, яке включатиме співпрацю у сферах індустріалізації, урбанізації, інформаційних технологій та сільського господарства, а також в галузі транспорту, електротранспорту, технологій сучасного виробництва, енергетики, продовольчої безпеки, чистих водних ресурсів та енергетичної ефективності;

запровадження обміну інформацією з актуальних регіональних та міжнародних питань, зокрема, щодо ситуації в Україні, Афганістані та Сирії.

РФ. Саме зараз Москві необхідні добрі відносини з Пекіном. По-перше, РФ сподівається, що КНР дотримуватиметься нейтралітету щодо Криму та Південного Сходу України. По-друге, Росії конче потрібен резервний трубопровід, щоб зменшити залежність від нових економічних санкцій ЄС. Тому «Газпром», який раніше видобував нафту в Південно-Китайському морі і не зважав на «лінію володінь» Китаю, зараз повністю припинив ці роботи.

Далі, Москва не підтримує В'єтнам у конфлікті з Китаєм через Парасельський архіпелаг, незважаючи на те, що його право підкріплюється міжнародними законами. В'єтнам, своєю чергою, відмовився від російської стрілецької зброї, надавши перевагу ізраїльській. Аналітики вважають, що це не сильно вдарить по Росії, оскільки зараз вона зосередилась на розвиткові відносин з Пекіном.

21 травня 2014 року завершився офіційний візит Путіна до КНР. Під час візиту російський президент мав переговори з Головою КНР Сі Цзіньпіном, брав участь у відкритті російсько-китайських військових навчань «Морська взаємодія-2014» та у 4-му саміті «Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії» (Fourth Summit of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA). Крім того, в Шанхаї він зустрівся з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном, главами Ірану, Афганістану та Монголії.

Російські аналітики та економісти вважають одним зі значних досягнень візиту підписання до 50 угод з питань торгівельно-економічного та гуманітарного співробітництва

між РФ та КНР. Серед них на першому місці, безумовно, контракт між «Гозпромом» та китайською державною корпорацією CNPC, що передбачає поставки газу до КНР протягом 30 років.

Нагальна потреба Кремля у зближенні з КНР була обумовлена наступними чинниками:

- прагненням об'єднати інтеграційні євразійські й тихоокеанські проекти шляхом адаптації своїх ініціатив (*Митний союз/Євразійський економічний союз*) із загальними регіональними процесами, що у перспективі зумовить перебування Росії і партнерів у фарватері азіатських економічних тенденцій, та також надасть Москві можливість закріпити за певними секторами російської економіки стійкі позиції у регіональній спеціалізації; (РФ вживає активні заходи щодо створення аналогу «Організації безпеки та співробітництва в Європі» (ОБСЄ) — «Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії» (*Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA)*). До CICA на теперішній час у якості членів входять 24 країни, ще 9 країн і 4 міжнародні організації співпрацюють з CICA у якості спостерігачів. Зустрічі глав держав та урядів відбуваються раз на чотири роки.

Головним завданням CICA вважається забезпечення права держав Азії «на вільний вибір і розвиток політичної, соціальної, економічної і культурної систем». Фактично, йдеться про підписання «антиєвроатлантичної хартії»).

- неможливістю збереження «зовнішньополітичної автономії» в умовах політичного й економічного тиску країн Заходу через розв'язання агресії проти України, а також необхідністю компенсувати передбачені втрати від погіршення відносин та прогнозованого обмеження торговельно-економічного співробітництва з ЄС і США;

- бажанням Москви, завдяки новим стратегічним угодам з Пекіном, подолати стійкі негативні тенденції в економіці, які сформувалися протягом останніх 2-х років на тлі відносно сприятливої зовнішньої кон'юнктури, зберегти у такий спосіб існуючу в РФ політико-економічну модель та забезпечити розвиток Східного Сибіру і Далекого Сходу, поєднавши його з динамічним економічним розвитком країн АТР.

При цьому вважається, що основою нових російсько-китайських відносин можуть бути наступні чинники:

- врахування Москвою інтересів Пекіна під час реалізації її зовнішньополітичних та економічних ініціатив у регіоні, у т. ч. з державами, які традиційно є союзниками Росії — В'єтнамом, Північною Кореєю, Монголією, Лаосом, Камбоджею, Індією, не поступаючись при цьому своєю позицією. Налагодження координації між керівництвом держав шляхом чіткого розмежування сфер російського і китайського впливів у Центральній і Південній Азії, вирішення суперечливих питань на двосторонньому рівні з використанням взаємних поступок, а також у рамках ШОС і БРІКС;

- розширення співпраці в енергетичній сфері як у двосторонньому форматі (досягнення домовленостей на умовах Пекіна щодо постачання до КНР природного газу обсягом 38 млрд м³, що дорівнює чверті усього обсягу споживання газу в КНР та понад 20 % газового експорту Росії), так згодом і в тристоронньому форматі Росія-Іран-Китай (забезпечення зростаючих потреб КНР у нафті покладами Східного Сибіру та іранською сировиною);

- формування російсько-китайського альянсу з постачання КНР сучасних зразків озброєнь (на традиційних китайських умовах — незначними партіями);

- виправлення негативних тенденцій у російсько-китайській торгівлі (зниження темпів двостороннього товарообігу, поглиблення структурного дисбалансу, переважання в російському експорті сировинної продукції) шляхом часткової переорієнтації Росії на Китай щодо закупівель технологічного обладнання, враховуючи прогнозоване скорочення, а за деякими показниками і практично повне припинення його надходження з Європи і США. Мірка Активізація реалізації спільних російсько-китайських проєктів за принципом «російські технології — китайські інвестиції», насамперед в енергетичній та видобувній галузях;

- активізація російсько-китайської співпраці у сфері атомної енергетики та розвиток у КНР підприємств зі збагачення урану.

Водночас зближення Москви і Пекіна на тлі міжнародних санкцій проти РФ та вимушеної готовності йти на поступки у питаннях, які складають стратегічний інтерес для КНР, загрожує посиленням наявних і виникненням нових ризиків для Росії, а саме:

- закріплення за РФ статусу сировинного додатку КНР, прискорення економічного й технологічного відставання від провідних країн АТР і зменшення внаслідок цього авторитету у регіональних об'єднаннях — **ШОС, БРИКС, АТЕС**;

- перетворення Китаєм ШОС на інструмент реалізації своїх інтересів у Центральній Азії та недопущення його підпорядкування інтересам Росії;

- невідповідність інтересам Китаю інтеграційних ініціатив РФ на пострадянському просторі (**Митний союз, ЄАЕС, ОДКБ**), що робить сумнівною перспективу створення та повноцінного функціонування Євразійського економічного союзу. Посилення економічної експансії КНР у Центральній Азії й домінування в інвестиційній і торговельно-економічній галузях може призвести до того, що країни регіону надаватимуть перевагу преференційному торговому режиму з Китаєм, відмовляючись від інтеграції з Росією.

КНР. Основними напрямками у загальному розвитку Китаю у 2014 р. були наступні:

- дотримання політики подальшої індустріалізації та урбанізації;
- посилення ролі планування і збалансування основних показників з метою підтримки «розумних» темпів економічного зростання (передбачалось зростання ВВП на 7,5 %, споживчих цін на 3,5 %, збереження балансу міжнародних платежів та утримання коефіцієнту зареєстрованого безробіття в містах і селищах у межах 4,6 %).

Досягнення зазначеного забезпечувалось дотриманням таких політичних орієнтирів як:

- поглиблення реформ, які мають бути основною рушійною силою трансформації суспільства із акцентом на зростання ролі ринкових відносин у системі розміщення продуктивних сил (очікується збереження ключового впливу держави у сфері макрорегулювання і макроконтролю за напрямками стабілізації росту, забезпечення зайнятості, монетарної політики);

- збільшення фінансового дефіциту і держзобов'язань пропорційно зростанню обсягу економіки та утримання питомої ваги фінансового дефіциту на рівні 2,1 % ВВП. На думку китайських економістів, це забезпечить дотримання принципу наступності у фінансовій політиці;

- впровадження помірної гнучкої монетарної політики, що, окрім підтримки балансу між сукупним попитом і пропозицією, забезпечуватиме стабільність фінансово-грошової системи в цілому, але при цьому вимагатиме посилення відповідальності урядових структур із координації дій у сфері мікрорегулювання фінансової, монетарної, виробничої та інвестиційної політик;

- покращення життя громадян. Передбачалось зростання ролі внутрішнього попиту як основного двигуна економіки, тому особлива увага приділялась підвищенню доходів населення. Паралельно збільшувались видатки на освіту, охорону здоров'я та охорону навколишнього середовища.

Серед базових принципів щодо реалізації концепції розвитку визначались реформа адміністративної системи та системи оподаткування, перехід на прозору для суспільства систему формування доходів й управління бюджетними коштами. Також передбачалось проведення реформи фінансової системи і оптимізація структури державного сектора економіки.

Серед пріоритетів визначені програма створення економічної смуги уздовж «Шовкового шляху» і «Морського шовкового шляху XXI століття», діючих економічних коридорів «Бангладеш-Китай — Індія-М'янма» і «Китай-Пакистан», у т. ч. за рахунок розробки т. зв. «опорних» проектів, які забезпечуватимуть прискорений розвиток інфраструктури комунікацій та створення зон вільної торгівлі (ЗВТ), що відповідали б високим міжнародним стандартам.

На цьому тлі одним із ключових чинників, що у найближчій перспективі формуватимуть регіональну та світову політику Китаю, стане отримання Пекіном додаткових

можливостей із переведення своєї економічної моделі з екстенсивного варіанту розвитку на інтенсивний, а також використання загальних регіональних тенденцій і принципів кооперації для власного глобального піднесення.

Китай, головуючи у 2014 р. в АТЕС, ініціював в регіоні низку необхідних для себе проектів, орієнтованих на розвиток транспортно-комунікаційної інфраструктури, заснування Азіатського банку інфраструктурних інвестицій, розвиток інформаційної, енергетичної, продовольчої кооперації, створення умов для використання юаня як однієї з майбутніх резервних валют.

Все це дозволяє Пекіну використати свій зростаючий вплив в своїх інтересах, які стосуються процесів реформування міжнародних інститутів, що, зрештою, може призвести до зміни існуючого світового порядку. У цьому процесі підвищуватиметься вплив орієнтованих на КНР і РФ політико-економічних утворень (насамперед БРІКС, ШОС), завдяки тому, що їх члени надаватимуть пріоритетного значення спільним інтересам. Відтак головування в АТЕС, а також членство у БРІКС і ШОС, можуть бути використані Пекіном для послаблення позицій США, які зберігають у регіоні статус головного інтегратора та гаранта безпеки.

Водночас прогнозується, що колективна платформа БРІКС і ШОС не буде здатна згуртувати своїх членів у випадку геополітичного конфлікту. Не виключається, що у разі запровадження нових жорстких фінансово-економічних санкцій проти Росії спроможність банківських механізмів цих об'єднань обмежиться, за винятком трикутника Росія-Індія-Китай, у рамках якого може бути посилена тристороння інтеграція. Проте, реакція Китаю й Індії на можливі пропозиції РФ (насамперед у військовій й енергетичній сферах) обумовлюватиметься прагматичними розрахунками, що ґрунтуватимуться на концепції отримання максимальних зисків від напруженості у російсько-американських відносинах. Зокрема, Піднебесна орієнтується на те, що Кремль на фоні передбачуваного посилення міжнародної ізоляції потребуватиме дедалі більшої економічної підтримки з боку Китаю. А останній використовуватиме це для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, коли Росія і надалі сприйматиме його як потенційного супротивника через існування таких нездоланих протиріч, як:

неврегульовані територіальні претензії з боку КНР до Росії;

конкуренція між РФ та КНР за політичне домінування, територіальні та економічні ресурси, а також у науково-технічному прогресі.

Таким чином, у середньостроковій перспективі *ситуація в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні характеризуватиметься динамічним накопиченням політичних проблем через посилення суперництва між країнами на фоні відродження націоналізму, територіальних претензій і нарощування перегонів озброєння, що посилюватиме риторику у діалозі між регіональними лідерами.*

В Євразії реваншизм Китаю й Росії поки що не зруйнував існуючий геополітичний порядок. Водночас, завдяки зміні політичної динаміки, створив передумови для відміни існуючого статус-кво в регіоні, встановленого державами Заходу після Другої світової війни.

Попри це, жоден з регіональних представників не зацікавлений у кардинальній зміні свого місця в існуючому балансі сил, а також у посиленні конфронтації між ключовими гравцями. Так, Москва вважає Сполучені Штати в АТР основним джерелом підтримки балансу сил, а не потенційною загрозою. Водночас Кремль, у спосіб підтримки бойовиків на сході України, прагне продемонструвати Вашингтону уразливість основних засад американської стратегії національної безпеки, змусивши США до додаткових фінансових видатків для її оптимізації і, відповідно, до нових глобальних викликів і загроз.

Брюссель вважає за необхідне впроваджувати концепцію комплексного стратегічного партнерства та інноваційного партнерства з КНР, яке включатиме співпрацю у сферах індустріалізації, урбанізації, інформаційних технологій, транспорту, енергетики, продовольчої безпеки, чистих водних ресурсів та енергетичної ефективності.

Збільшення економічної та політичної ваги Китаю відбуватиметься поступово і супроводжуватиметься перманентним переорієнтуванням країн-сателітів регіону з

традиційних держав-донорів (США, ЄС, Японії) на Китай. Привабливість такої тенденції формуватиметься завдяки тому, що Пекін утримується від висування політичних умов у процесі розширення економічної співпраці — доступ до нового фінансування надаватиметься в обмін на вигідні контракти й поступки для китайських інвесторів. При цьому надмірна залежність економік, що розвиваються, від єдиного донора збільшуватиме нестабільність у регіоні.

Зближення Росії з Китаєм матиме значні позитивні наслідки для КНР у змаганні за світове лідерство — фактично воно буде закріплене за КНР в АТР за російського сприяння (в обмін на відмову Китаю від експансії у північному напрямку), поживавить в подальшому глобальне китайсько-американське протистояння, а також обумовить корегування сусідніми з КНР країнами своєї політики внаслідок поляризації інтересів.

Формування російсько-китайського альянсу матиме обмежений позитивний вплив на політико-економічне становище Росії у короткостроковій перспективі та негативні наслідки — у довгостроковій.

Водночас зміщення акцентів у зовнішній політиці Китаю внаслідок агресії РФ щодо України формуватиме обережне ставлення Пекіна до ініціатив Москви, оскільки ЄС і США залишатимуться стратегічними ринками збуту та джерелами технологій для КНР. Крім того, не виключено, що зближення Росії і Китаю може вже у середньостроковій перспективі завершитись черговим охолодженням відносин після досягнення сторонами своїх тактичних цілей. При цьому аналіз наявної інформації вказує, що *офіційний Пекін надто не трансформуватиме власну позицію щодо українсько-російського конфлікту як під впливом країн Заходу, так і РФ.*

Таким чином, початок ХХІ століття ознаменувався настанням нового етапу глобалізації, результатом якого стало виникнення нових центрів сили. Основою нового світового порядку стає поліцентрична система, ключовим фактором якої є домінування колективних інтересів держав над національними. Зростання взаємозалежності світу, виникнення і загострення глобальних проблем надзвичайно збільшили потреби в посиленні багатостороннього співробітництва і сприяли розширенню його сфер. Сьогодні це вже не тільки питання торгівлі, митних правил або пересування капіталу, але і завдання, пов'язані з врегулюванням міжнародних кредитно-грошових відносин, реорганізацією боргів розвинених країн і т. д. Для вирішення зазначених проблем створено безліч формальних та неформальних міжнародних організацій, таких як: Шанхайська організація співробітництва, група країн БРІКС, НАФТА, Євросоюз, Група двадцяти, Паризький клуб кредиторів і багато інших.

БРІКС (BRICS) – це міжнародне угруповання, до складу якого входять п'ять країн, що найбільш швидко розвиваються, Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка. На п'ять країн БРІКС припадає четверта частина земної поверхні, 40 % світового населення і 15 % світової торгівлі. В свою чергу, Шанхайська Організація Співробітництва сьогодні охоплює значну територію Азіатського континенту. На відміну від ШОС, БРІКС не є міжнародною міжурядовою організацією, в її основі не лежить установчий договір. Як для БРІКС, так і для ШОС загальним напрямом виступає діяльність в економічній сфері. Представники країн регулярно беруть участь у різних міжкраїнових ініціативах, в рамках яких обговорюють найбільш актуальні питання світової економіки та світової політики. Країни БРІКС і ШОС намагаються посилити взаємодію в галузі освіти. БРІКС підкреслюють важливість розвитку освіти, а також ефективність та соціальну значущість інвестицій в дану сферу. Так, ШОС створили свій університет, який прийняв перших студентів-магістрів у вересні 2010 року. Окрім посилення своїх позицій в МВФ, країни БРІКС намагаються зміцнити вплив у рамках ООН та ОЕСР. Діяльність Шанхайської Організації Співробітництва в Центральній Азіатському регіоні перетинається з діяльністю багатьох міжнародних структур за своїми основними напрямками

Використання аббревіатури **БРІК** було вперше запропоновано в 2001 році аналітиком банку «Голдмен енд Сакс» Джимом О'Нейл. У лютому 2011 року, в зв'язку з приєднанням до

угруповання Південно-Африканській республіці, замість БРІК стало використовуватися скорочення БРІКС.

Країни, що входять в БРІКС, об'єднують найбільш високі темпи зростання серед країн, що розвиваються, а також зростаючий вплив на світовій арені. Сьогодні БРІКС активно розвивають співпрацю в галузі економіки, фінансів і торгівлі. За останні 10 років сукупний економічний ріст розвинених країн склав близько 60 %, в той час як економіки країн БРІКС вирости в 4,2 рази. Згідно з визнанням Джима О'Нейла, навіть найоптимістичніші прогнози не припускали такого значного і швидкого зростання. Згідно з прогнозами Світового Банку, очікується, що до 2025 року розмір економік країн БРІКС буде еквівалентний половині економік Великого Шістки, а до 2040 перевищить їх.

На п'ять країн БРІКС припадає четверта частина земної поверхні, 40 % світового населення і 15 % світової торгівлі. Номінальний ВВП БРІКС становить близько 18,5 % (з урахуванням ПКС – 26,7 %) загальносвітового показника. На країни об'єднання також припадає приблизно 13 трлн дол. виробництва ВВП на рік, що дорівнює 21 % світового виробництва. У свою чергу, Шанхайська Організація Співробітництва сьогодні охоплює значну територію Азіатського континенту. Багатостороння регіональна структура має значний потенціал: площа держав-членів (Казахстан, Китай, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан) приблизно 30 млн 189 тис. км² або 3/5 площі Євразії, населення становить 1 млрд. 455 млн. осіб. Крім того, країни володіють потужними економічними ресурсами. Інституційному закріпленню Шанхайської Організації Співробітництва як міжурядової регіональної організації передувала спільна діяльність країн так званої «Шанхайської п'ятірки» на тлі рішення прикордонних питань КНР з Росією, Казахстаном, Киргизією і Таджикистаном, а також активного розвитку двосторонніх відносин чотирьох країн. Основою створення Шанхайської Організації Співробітництва послужило прагнення держав на оновленій колективній основі протистояти загрозам безпеки на тлі потреби створення регіонального центру, який міг би гарантувати військово-політичну безпеку в регіоні. На відміну від ШОС, БРІКС не є міжнародною міжурядовою організацією, в її основі не лежить установчий договір, у БРІКС немає штаб-квартири, секретаріату, бюджету і т. д. БРІКС являє собою сучасну форму інституціонального міжнародного співробітництва і стоїть в одному ряду з Великою Вісімкою, Групою 77.

Як для БРІКС, так і для ШОС загальним напрямом виступає діяльність в економічній сфері. Представники країн регулярно беруть участь у різних міжкраїнових ініціативах, в рамках яких обговорюють найбільш актуальні питання світової економіки та світової політики. Починаючи з 2009 року, країни БРІКС проводять щорічні саміти на рівні глав держав, для того щоб проаналізувати процес розвитку світової економіки та політики, а також зміни, що відбулися за рік.

Важливим кроком на шляху до подальшої співпраці країн стала спільна заява країн БРІКС про бажання відійти від використання долара у взаємних розрахунках на користь національних валют. Також країнами БРІКС неодноразово піднімалося питання про створення альтернативної резервної валюти, а також єдиної наднаціональної валюти. Однак ці плани поки залишаються нереалізованими. Основною причиною цього є залежність валют країн БРІКС від американського долара і недостатній рівень взаємодії у фінансовій сфері. Група країн БРІКС мають намір створити власний Банк Розвитку, основними цілями створення якого є фінансування проектів у галузі інфраструктури, а також сприяння стабільному зростанню економік країн, що розвиваються та країн БРІКС. Крім цього, функціонування такого банку сприятиме зміцненню позицій БРІКС по відношенню до країн.

Крім рішень, що стосуються установи Банку Розвитку, важливим досягненням країн БРІКС стало підписання угоди між Бразилією та Китаєм, що передбачає використання у взаємній торгівлі національних валют. Дана угода дозволить країнам здійснювати значну частину торгових операцій без використання долара, що є дуже важливим кроком на шляху до досягнення однієї з ключових цілей БРІКС: усунення долара з процесів взаємодії між країнами БРІКС.

У той же час питання економічної взаємодії в рамках ШОС обговорюються на Раді глав держав-членів ШОС, Раді глав урядів, Раді національних координаторів, в рамках роботи Спеціальних робочих груп. На сьогоднішній день реалізується низка проектів.

Проект «Організація транскордонної взаємодії з використанням електронного цифрового підпису держав-членів ШОС» був розроблений з метою переходу на більш високий рівень розвитку торгово-економічного співробітництва. В області розвитку транспорту здійснюється будівництво автомобільних доріг, перевантажувального терміналу для організації перевезень. З російською участю реалізується низка технічних проектів по спорудженню чотирьох теплоелектростанцій (найбільша Тяньваньська ТЕС) на території Китаю, реконструкція металургійного комбінату.

Співпраця в галузі інвестицій в рамках ШОС здійснюється у вигляді двосторонніх угод. Наприклад, в Узбекистані ведуть роботу 1273 підприємств за участю інвесторів ШОС, з них 246 підприємств із 100 % іноземним капіталом.

Таким чином, перспективними напрямками економічної взаємодії є транспорт, енергетика та природокористування. Інституалізація та остаточне оформлення всіх механізмів і можливих варіантів співпраці в економічній сфері на цей час остаточно не завершено. Окрім співробітництва ШОС в економічній сфері, в Хартії зафіксовано, що співпраця в гуманітарній області є одним з пріоритетних завдань організації. Найбільш затребуваними напрямками в культурно-гуманітарній сфері діяльності є наука, освіта, культура, спорт, комунікації. Країни-учасниці мають величезний духовно-історичний та географічний потенціали для взаємодії. Виходячи з цього, ШОС володіє унікальними умовами для сприяння обміну і співробітництву з напрямку розвитку зв'язків між націями регіону.

Крім цього, країни БРІКС і ШОС намагаються посилити взаємодію в галузі освіти. БРІКС підкреслюють важливість розвитку освіти, а також ефективність та соціальну значущість інвестицій в дану сферу: інвестиції в освіту доповнюють інвестиції у фізичний капітал сприяють прискореному економічному розвитку країни. Також країни БРІКС беруть участь у низці освітніх проектів та інвестують на потреби освіти в країни з низьким рівнем доходу. Серед основних цілей виділяється зміцнення зв'язків між ВНЗ країн БРІКС, визнання країнами дипломів і вчених ступенів один одного і створення загального інформаційного простору. В свою чергу, ШОС створили свій університет, який прийняв перших студентів-магістрів у вересні 2010 року.

Здобувачі вищої освіти будуть навчатися в різних університетах протягом усього терміну отримання освіти. Кожна країна висуває від себе кілька головних вузів, які представляють кращі наукові школи. За свій університетський термін третину навчання студенти пройдуть в одній з країн-членів ШОС. Це дасть їм можливість глибше пізнати культуру інших етносів, перейнятися ідеями євразійського співробітництва.

Що стосується співпраці з міжнародними організаціями, то крім посилення своїх позицій в МВФ, країни БРІКС намагаються зміцнити вплив у рамках ООН та ОЕСР. Сьогодні тільки Росія і Китай є постійними членами Ради Безпеки ООН. Решта країн БРІКС активно виступають за реформування ООН з метою його демократизації та підвищення ефективності. Щодо Організації економічного сприяння і розвитку (ОЕСР), то на даний момент жодна з країн БРІКС не стала її членом. Усі п'ять країн БРІКС беруть участь в переговорах про їх включення в організацію. Однак ОЕСР прогнозує зниження темпів зростання економік Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР надалі, що значно знижує їх привабливість для організації.

Так, діяльність Шанхайської Організації Співробітництва в Центральній-Азійському регіоні перетинається з діяльністю багатьох міжнародних структур за своїми основними напрямками. Відкритість союзу в напрямку розвитку співпраці з іншими міжнародними структурами була проголошена офіційно в Хартії ШОС. Організація, як крупна міжурядова структура, націлена на розвиток партнерських відносин з провідними міжнародними акторами в регіоні. Одним з ключових партнерів ШОС в регіоні є ООН. В офіційних заявах з боку держав-членів Шанхайської Організації Співробітництва наголошують особливу роль Організації Об'єднаних Націй у підтримці міжнародної безпеки.

З 2004 року ШОС має статус спостерігача при Генеральній Асамблеї і тісно співпрацює з Економічною і соціальною комісією ООН для Азії і Тихого океану. Крім того, підтримуються інформаційні контакти з Секретаріатом ООН, здійснюється регулярний зв'язок з установами системи ООН, представленими в Пекіні. Шанхайська Організація Співробітництва також взаємодіє з Євразійським економічним співтовариством (ЄврАзЕС). Членами останнього є країни, які беруть участь і в ШОС (Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан). ШОС підтримує контакти з Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). На цей час АСЕАН являє собою одну з найбільш впливових в Азії регіональних організацій, що має п'ятисотмільйонним населення і охоплює більше 4,5 млн км² території.

Сферами співробітництва між ШОС і АСЕАН є боротьба з тероризмом, контрабандою наркотиків і зброї, відмиванням грошей та незаконною міграцією. Сторони домовилися співпрацювати у сфері економічного та фінансового співробітництва, туризму, охорони навко лишнього середовища та використання природних ресурсів, у сфері енергетики. Таким чином, у вирішенні ключових питань сучасного розвитку учасники організації підтримують низку напрямків багатосторонньої діяльності в рамках Шанхайської Організації Співробітництва. Подібно до ШОС, значна увага приділяється співпраці країн БРІКС в такій області, як продовольча безпека. В рамках БРІКС створена експертна робоча група по сільському господарству, на зустрічах якої обговорюються питання продовольчої безпеки, зокрема, стан аграрних секторів країн БРІКС, найбільш гострі проблеми, що існують по даному напрямку, а також відбувається обмін накопиченим досвідом. На п'ять країн БРІКС припадає близько 40 % населення і більше 30 % орних земель, вони виробляють в сукупності майже половину всього продовольства в світі, що робить даний напрямок взаємодії вкрай важливим і актуальним. Під час конференції в Єкатеринбурзі в 2009 році Бразилія, Росія, Індія і Китай зробили спільну заяву щодо глобальної продовольчої безпеки. Взаємодія передбачалося по 4 ключових напрямках, а саме: обмін досвідом, технологіями та інформацією, а також підтримка найбільш вразливих верств населення.

Таким чином, Бразилію, Росію, Індію, Китай і Південну Африку об'єднують спільні проблеми, що стосуються необхідності модернізації та економічного та соціального життя країн, найбільш серйозними з яких є висока інфляція і недостатньо розвинена інфраструктура, а країн-учасниць ШОС протистояння загрозам безпеці. На літо 2015 р. заплановані саміти ШОС і БРІКС в Уфі. Саміт БРІКС 2015 важливий насамперед тому, що держави почнуть обговорювати можливість створення резервної валюти (на саміті БРІКС в Нью-Делі група п'яти домовилася створити єдиний банк розвитку БРІКС і кредитувати один одного в національних валютах). У свою чергу, на саміт ШОС планується обговорення питання зміцнення ролі організації як ефективного механізму регіональної безпеки, запустити багатосторонні економічні проекти, зміцнити культурні та гуманітарні зв'язки.

На основі вищенаведеного можливо виділити спільні та відмінні риси в історії створення ШОС і БРІКС. Угрупування країн БРІКС виникла на основі аналітичного звіту аналітика банку «Голдман енд Сакс», згідно з яким країни володіють найбільш високими темпами зростання серед країн, що розвиваються. Тим самим Шанхайська Організація Співробітництва створена для протистояння загрозам безпеці та освіти регіонального центру, який міг би гарантувати військово-політичну безпеку в регіоні. Такі країни, як Росія і КНР входять в обидві організації. І БРІКС, і ШОС об'єднують значну частину земної поверхні, світового населення. Відмінним виступає і те, що на БРІКС також припадає 15 % світової торгівлі. ШОС, на відміну від БРІКС, є міжнародною міжурядовою організацією, яка має свій статут, установчий договір, штаб-квартиру, органи (ради, секретаріат і ін.). Отже, загальним напрямом діяльності ШОС і БРІКС є економічна сфера, оскільки БРІКС орієнтована на розвиток економічної політики. Що стосується ШОС, то країни взаємодіють у сфері безпеки, культурно-гуманітарній співпраці. Також, подібно до діяльності ШОС, БРІКС співпрацюють у сфері продовольчої безпеки. Угрупування співпрацюють з міжнародними організаціями. ШОС проводить спільну діяльність з організаціями, які більше орієнтовані на міжнародну безпеку, а саме ООН, ЕСКАТО, ЄврАзЕС, АСЕАН, СНД, ОДКБ, РАТС. В свою чергу БРІКС,

в більшості випадків, співпрацюють з економічними організаціями, такими як МВФ, ОЕСР, а також з ООН.

Окрім посилення своїх позицій в МВФ, країни БРІКС намагаються зміцнити вплив у рамках ООН та ОЕСР. Діяльність Шанхайської Організації Співробітництва в Центрально-Азіатському регіоні перетинається з діяльністю багатьох міжнародних структур за своїми основними напрямками.

Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Аналіз основних тенденцій розвитку сучасної геополітичної ситуації свідчить, що формується нова багатополарна модель світового устрою, в межах якої поряд зі США з'являються нові центри сили, в т. ч. КНР, ЄС, Індія, Бразилія, Росія тощо. Власні інтереси кожної з цих країн не співпадають у політичній, економічній, безпековій та інших сферах, що призводить до протистояння між ними і на світовому, і на регіональному рівнях, і як наслідок — до посилення світової нестабільності, розв'язання війн чи збройних конфліктів. При цьому спостерігається і зниження ефективності діяльності провідних міжнародних організацій, в т. ч. ООН та ОБСЄ, в політичному врегулюванні існуючих у безпековій сфері проблем. Про це свідчать військові конфлікти в Афганістані, Іраку, Лівії та Грузії, а також розвиток подій довкола Сирії та Ірану.

Нові центри сили у світі

Зрештою, таке поглиблення процесів глобалізації так чи інакше спонукає провідні країни до певних компромісів задля розв'язання глобальних проблем світової безпеки. Прикладом такого компромісу може бути укладення США та Російською Федерацією Договору СНО-3, що передбачає подальший контроль та запровадження обмежень на стратегічні ядерні озброєння.

Щодо розширення фінансово — економічних та торговельних зв'язків між різними країнами, розвитку глобальних транспортних мереж та телекомунікаційних систем, то все це сприяє, з одного боку, зростанню світової економіки, а з іншого — створенню передумов для виникнення масштабних фінансово — економічних криз. Остання з таких розпочалась у 2008 році та донині негативно позначається на економічному стані більшості країн.

США як локомотив геополітичних змін

Головною рушійною силою у вищенаведених процесах і надалі залишаються США, яким притаманна досить ефективна політика зі збереження та посилення своїх геополітичних позицій, усупереч існуючим власним проблемам (в т. ч. погіршенню стану американської економіки через світову фінансово — економічну кризу, ускладненню відносин з союзниками по НАТО, розтягуванню у часі військової операції в Афганістані). Про це свідчить низка стратегічних заходів США, які, за своїми результатами, можна порівнювати з наслідками Другої світової війни чи розпаду СРСР. Так, протягом останнього часу Сполученим Штатам Америки вдалося досягти низки революційних зрушень у найбільш важливих сферах, що стосуються їхніх національних інтересів, а саме:

- *військовій та військово-технічній* — внаслідок реалізації принципово нових концепцій ведення бойових дій (зокрема мережоцентричних, повітряно-космічних, кібернетичних тощо), а також розробки та взяття на озброєння новітніх зразків озброєння, військової техніки, що за своїми характеристиками набагато випереджають зброю та техніку ймовірних супротивників, разом з новими бойовими космічними системами багаторазового використання, системами високоточної зброї, лазерними ударними комплексами, роботизованими та безпілотними апаратами, багатофункціональними літаками 5-го покоління, стаціонарними та мобільними засобами протиракетної оборони тощо;

- *енергетичній* — шляхом розробки та масового впровадження нових енергетичних технологій, в т.ч.: видобування сланцевих вуглеводнів; переходом до гнучкої системи виробництва, транспортування та використання скрапленого газу замість жорстких стаціонарних мереж магістральних трубопроводів; енергозбереження та застосування відновлювальних і нетрадиційних джерел енергії;

- *інформаційній* — за допомогою якісного стрибка у розвитку телекомунікаційних та кібернетичних технологій, що надало можливість Сполученим Штатам Америки відчутно посилити свій вплив на інші країни, зокрема на їх керівництво, оперативно організувати та підтримувати масові соціальні заворушення, а також перешкоджати роботі державних, військових і промислових систем автоматизованого управління і зв'язку.

Загалом, Сполученим Штатам Америки вдалося суттєво зміцнити і власну безпеку (в т. ч. військову, економічну та інформаційну), і посилити наступальні можливості щодо досягнення своїх геополітичних цілей. На цьому етапі до таких цілей відносяться заходи з закріплення здобутків, отриманих США у «холодній війні», подальше зміцнення своїх лідерських позицій, а також нейтралізація викликів і загроз з боку потенційних супротивників чи геополітичних суперників.

Тут основні зусилля США концентруються на наступних основних напрямках:

- забезпечення політичної, економічної та військової присутності США у ключових регіонах світу;
- стримування економічного, військового та політичного зростання інших силових центрів, насамперед КНР та Європейського Союзу;
- подальше послаблення ролі Росії та обмеження її геополітичного впливу, недопущення відновлення Російської Федерації як потужної світової держави.

Згідно з низкою оцінок (разом із західними експертами), на цьому етапі одним із способів досягнення бажаного є реалізація Сполученими Штатами Америки так званої стратегії «керованих криз та конфліктів» у світових регіонах, для чого активно залучаються також і американські союзники та партнери, у яких є власні регіональні інтереси. Такими союзниками та партнерами США вважаються країни-члени НАТО, а також [сунітські](#) країни Близького Сходу.

Стратегія керованих криз і конфліктів (стратегія керованого хаосу)

Прикладом практичного застосування цієї стратегії можуть слугувати військові операції США та їхніх союзників в Іраку, Афганістані та Лівії, а також підтримані чи фактично спровоковані соціальні заворушення в країнах Північної Африки та Близького Сходу (так звана «арабська весна»). Незважаючи на низку суттєвих для себе проблем, Сполучені Штати Америки досягли певних своїх цілей, таких як:

- зміцнення своїх позицій в регіонах Північної Африки та Близького Сходу через повалення антиамериканських режимів в Іраку, Афганістані та Лівії, а також усунення від влади не повністю контрольованих Вашингтоном лідерів Тунісу, Єгипту та Ємену;
- отримання Сполученими Штатами Америки, їх союзниками ширшого доступу до іракських і лівійських нафтових і газових родовищ та ринків (в т. ч. збройних) північно-африканських та близькосхідних країн;
- послаблення впливу Росії у північно-африканському та близькосхідному регіонах через усунення від влади режимів, які підтримували партнерські стосунки з Російською Федерацією (в першу чергу М. Каддафі в Лівії та Х. Мубарака в Єгипті);
- створення передумов (так званого ефекту доміно) для поширення соціальних заворушень в інших країнах Близького Сходу (насамперед Сирії, Ірані, Лівані та Йорданії), а також опрацювання механізмів їх подальшого вигідного для себе використання.

Реалізуюючи наведену вище стратегію, США та їхні європейські та близькосхідні союзники підтримують виступи сирійських опозиційних сил проти режиму Президента Сирії Б. Асада, усунення якого дасть змогу Сполученим Штатам Америки і надалі зміцнювати свої позиції на Близькому Сході, а також створить сприятливі умови (враховуючи союзницькі стосунки між Сирією та Іраном) і для досягнення стратегічної мети США щодо зриву іранської ядерної програми та заміни ісламістського керівництва Ірану. Це ліквідує іранські ракетно-ядерні загрози Сполученим Штатам та їх союзникам, насамперед Ізраїлю. Зміниться ситуація також з балансом сил на Близькому Сході, зміцнюватимуться регіональні позиції США та їхніх партнерів з числа сунітських країн (насамперед Туреччини і Саудівської Аравії) з одночасним в подальшому послабленням впливу Росії, яка втрачатиме своїх останніх

партнерів в регіоні (Сирії та Ірану), США, їх союзники з числа європейських країн дістануть безпосередній вихід до Центральної Азії та Південного Кавказу, що посилить їх вплив на ці регіони і витіснить згодом з них Росію. Виникнуть сприятливі умови для втілення американсько-європейської ініціативи щодо «Нового шовкового шляху», а також для посилення енергетичної безпеки ЄС через проведення нових транспортно-енергетичних коридорів з Європи до Центральної Азії в обхід Російської Федерації, Сполучені Штати дістануть можливість контролювати основні джерела енергетичного забезпечення КНР (з Ірану та країн Північної Африки), і в подальшому впливатимуть на економічний поступ Китаю.

На погляд незалежних експертів, США використовують у своїх інтересах також процеси, що пов'язані зі світовою фінансово-економічною кризою. Впливаючи на ці процеси, з одного боку, їм вдається спровокувати соціальні заворушення у так званих проблемних країнах, а з іншого — як стримувати ЄС, так і послаблювати Росію і КНР та інших своїх супротивників.

Великий Близький Схід: Усе це зумовлює глобальні геополітичні зміни на всьому Євразійському просторі та так званому Великому Близькому Сході, зміцнюючи позиції США від Північної Африки до Центральної Азії, даючи їм змогу одночасно посилювати ізоляцію Росії з південно-східного напрямку та суттєво знижувати її роль в енергетичному забезпеченні Європи, що вкрай негативно впливатиме на російську економіку, а також значно ускладнюватиме реалізацію російських стратегічних планів щодо створення Євразійського союзу.

Збільшуватиметься присутність США (в т. ч. військова) поблизу західних кордонів КНР, що стане важливим проявом нової стратегії США щодо стримування впливу Китаю зі східного напрямку на Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Усі ці наведені заходи Сполучених Штатів надають нового імпульсу у розвитку та діяльності Північноатлантичного союзу як основного інструменту реалізації американських інтересів. З урахуванням змін у розвитку світової воєнно-політичної обстановки, керівництво Альянсу продовжує спрямовувати свої головні зусилля на імплементацію положень нової Стратегічної концепції НАТО, яка була ухвалена на Лісабонському саміті в листопаді 2010 року. Це насамперед стосується розвитку військового потенціалу та реформування структур воєнної організації НАТО з метою забезпечення її спроможності виконувати завдання щодо захисту національних територій країн-членів організації та участі в операціях на інших театрах військових дій; розгортання системи ПРО США/НАТО в Європі; завершення військової операції в Афганістані; продовження процесу розширення НАТО за рахунок країн Західних Балкан (Чорногорії, Македонії та Боснії і Герцеговини) та розвитку співробітництва з країнами-партнерами Альянсу, разом з Україною. Щоправда, незважаючи на низку суперечностей, триває співпраця НАТО з Російською Федерацією, зокрема в питаннях стабілізації обстановки в Афганістані, а також боротьби з тероризмом, морським піратством та транспортуванням наркотиків.

На цьому тлі важливими питаннями у діяльності НАТО є зменшення оборонних видатків країнами-членами організації через загострення їх внутрішньо економічних проблем (що автоматично знижує оперативні та бойові можливості Альянсу), а також через внутрішні розбіжності у поглядах членів Північноатлантичного союзу на цілі та перспективи його діяльності. Водночас, як продемонстрували лівійські події, самостійно (без США) НАТО не спроможне проводити військові операції середньої тривалості та інтенсивності.

Китайський варіант досягнення світового потенціалу

Останнім часом позицію другого за своїм потенціалом центру сили у світі впевнено утримує Китай, який, активно нарощуючи свою військову потужність та економічно розвиваючись, вже наздоганяє США. Щоправда, КНР поки що не позиціонує себе в якості світового лідера і зосереджує зусилля насамперед на зміцненні китайських позицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), Південно-Східній Азії, Центральній Азії та сусідніх з ним Східносибірському та Далекосхідному регіонах Росії. Прагнучи до цього,

Китай вдається до послідовних заходів воєнно-політичного та економічного характеру, які включають:

- стримування регіональних опонентів КНР (зокрема США, Індії та Японії) посиленням китайської військової присутності в АТР способом розвитку системи військово-морських та військово-повітряних баз в регіоні, а також зміцнення угруповання ВМС КНР (введення до його складу авіаносців, атомних підводних човнів і ударних ракетних кораблів) та активізації і розширення географії його діяльності;

- поглиблення економічної співпраці з країнами зазначених вище регіонів. При цьому особливу увагу КНР надає отриманню доступу до центральноазіатських енергоносіїв та природних ресурсів;

- реалізацію спільних з Росією проектів щодо освоєння природних ресурсів Далекого Сходу та Східного Сибіру РФ, а також проведення демографічної експансії у зазначені регіони Росії.

До щойно перелічених напрямів діяльності КНР можна також додати наступні пріоритети: збереження та посилення китайських позицій на ринках Сполучених Штатів (США залишаються найбільшим торговельно-економічним партнером КНР); проведення фінансово-економічної експансії в країнах Європи, Африки та Латинської Америки способом активізації кредитно-інвестиційної діяльності; отримання ширшого доступу до природних ресурсів інших регіонів світу, в т. ч. близькосхідних, африканських та південно-американських.

Центральна Азія як яблуко розбрату

Події на Близькому Сході та в Афганістані, що сталися у 2019 році і про що ми вже писали на шпальтах сайту «Борисфен Інтел», дають можливість стверджувати, що в середньостроковій перспективі слід очікувати змін у країнах Центральної Азії (далі ЦА). І не обов'язково позитивних. Йдеться про процеси тюркської інтеграції, які розпочались кілька років тому.

Щоб у цьому впевнитись, досить згадати міжнародну науково-практичну конференцію «Центральна Азія і Росія: перспективи взаємовигідного співробітництва», проведену в Москві у жовтні 2019 року в Російському університеті транспорту (МІІТ). В її роботі брали участь представники Ірану, Китаю, Казахстану, Киргизії, Таджикистану, Узбекистану та деяких інших країн. Цю подію широко не висвітлювали засоби масової інформації ані Росії, ані Заходу. Цікаво, що після її відкриття робота тривала в двох секціях:

- Зростання геополітичної конкуренції в ЦА;
- Економічне та енергетичне співробітництво країн ЦА і Росії: транспортні коридори.

Під час роботи першої секції на порядку денному обговорювалася політика Китаю щодо країн ЦА, вплив Росії та США в регіоні, геополітичне суперництво в Афганістані і нові загрози регіональній безпеці, роль присутності Ірану і Росії в ЦА, суперництво і партнерство там Туреччини і РФ. По завершенню роботи секції учасники підготували доповідь на тему: «Центральна Азія на перехресті глобальної, геополітичної, економічної і технологічної конкуренції».

На іншій секції детально розглядалися питання розвитку євразійської транспортної системи, формати та перспективи торговельної та економічної взаємодії Росії з країнами ЦА, визначення орієнтирів між проектами ЄАЕС та «Пояс і шлях».

Довідково:

«Пояс і шлях» — ініціатива КНР, що передбачає 1 трлн доларів інвестицій і може охопити понад 60 країн. Її мета — використати багатство і промислові ноу-хау Китаю, залучаючи країни та компанії на китайську орбіту і, таким чином, очолити процеси глобалізації. Ініціативу проголосив у вересні 2013 року лідер Китаю Сі Цзіньпін. Водночас США і багато їхніх основних європейських та азійських союзників виважено сприйняли цей проект, не поспішаючи підігравати стратегічним цілям Китаю. Деякі з них, такі як

Австралія, категорично відкинули пропозицію Пекіна долучитися до проекту. Індія, незважаючи на інфраструктурні проекти на її території, не в захваті від того, що китайські торговельні шляхи пролягатимуть по спірній території у Кашимірі.

В межах проекту «Економічного поясу Шовкового шляху» передбачається створення трьох трансєвразійських економічних коридорів:

- північного: «Китай — ЦА — Росія — Європа»;
- центрального: «Китай — Центральна і Передня Азія — Перська затока — Середземне море»;
- південного: «Китай — Південно-Східна Азія — Південна Азія — Індійський океан».

Проектом «Морський Шовковий шлях XXI століття» передбачається створити два морські маршрути:

- перший: «Китай — Південно-Китайське море — Південно-Тихоокеанський регіон»;
- другий: «Китай — Південно-Китайське море — Індійський океан — Європа».

Безумовно, нас більше цікавлять не економічні розрахунки та плани щодо створення транспортних коридорів, а саме геополітична складова проекту. І можливі наслідки економічної експансії Китаю та Туреччини в Центрально-Азійському регіоні взагалі і країнах Середньої Азії, що стали незалежними після 1991 року — зокрема.

Відповідних висновків можна дійти, ознайомившись з виступами китайських експертів: директора регіонального відділу Китайського дослідного інституту Росії, Центральної Азії та Східної Європи Чжан Ніна та голови китайського Центру міжнародних енергетичних стратегій Ші Цзе. Обидва стверджували, що зовнішньополітична спрямованість Китаю в регіоні не передбачає «вичавлення» Росії, Туреччини та Ірану з ЦА. Однак, інформація щодо фінансово-економічної залежності країн регіону від Піднебесної говорить сама за себе.

На сьогодні зацікавленість основних гравців регіону ЦА та навколо нього стосується «великого шматка пирога», який можна отримати в результаті інвестицій та початку роботи транспортних коридорів.

Доцільно розглянути позиції гравців на полі Центральної Азії.

Тюркська рада або Рада співробітництва тюркомовних країн (РСТК) — міжнародна організація, що об'єднує тюркомовні держави: Азербайджан, Казахстан, Киргизію, Туреччину й Узбекистан (Угорщина та Туркменістан є спостерігачами). Створена у жовтні 2009 року з метою зближення політичних поглядів, обміну інформацією, пропаганди тюркської культури, розширення економічних зв'язків, реалізації спільних проектів, знаходження шляхів вирішення проблем тюркського світу тощо. Офіційними мовами є азербайджанська, казахська, киргизька, турецька, узбецька та англійська. Штаб-квартира (Генеральний секретаріат) знаходиться в Стамбулі (Туреччина). В Баку (Азербайджан) розташована Парламентська асамблея, в Астані (Казахстан) — Академія Тюркської ради.

Країни-члени Тюркської ради розташовані на історичному Шовковому шляху, який як раніше, так і тепер «з'єднує континенти і культури». Після саміту Тюркської ради в Астані у 2015 році товарообіг між країнами зріс на 22 %, склавши приблизно 9 млрд доларів США, а загальний об'єм торгівлі становить приблизно 16 млрд доларів. Валовий національний продукт країн-членів ради складає біля 1 трлн доларів, що робить їх вагомим економічною силою у світі.

На сьогодні головними завданнями Ради вважається спрощення торговельних процедур, усунення перешкод в обміні товарами та послугами. Тюркська рада також намагається реалізувати ідею створення загального інвестиційного фонду, який став би важливим фінансовим інструментом у розвитку малого та середнього бізнесу.

З дня створення Тюркської ради **Анкара** обрала відвертий курс на протурецьку інтеграцію в регіоні. Турецький, і особливо західний енергетичний бізнес сьогодні жорстко утримує позиції у каспійських нафтогазових консорціумах Азербайджану та Казахстану. Тільки турецькі прями та «портфельні» інвестиції в регіоні ЦА складають майже 90 млрд

доларів, з них 50 млрд — у Туркменістані. Даний факт пояснюється тим, що Туреччина розглядає Туркменістан у якості свого головного форпосту для виходу на весь регіон ЦА.

У жовтні 2019 року в Баку відбувся черговий саміт голів шести країн-членів Ради співробітництва тюркомовних країн та країн, які стануть членами Ради у 2020 році. Президент Туреччини Р. Ердоган на церемонії відкриття саміту заявив, що «наступний саміт пройде у 2020 році в Туреччині і ми будемо раді бачити там Туркменістан, і тоді всі 6 країн одного тюркського народу будуть разом! До 2021 року Угорщина також має приєднатись до Ради!».

Дії Анкари в регіоні ЦА можна розцінити і як намагання прибрати конкурента в особі Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). На користь цього припущення говорить той факт, що коли Узбекистан офіційно оприлюднив бажання вступити до ЄАЕС в 2020–2021 роках, ЄС та особливо США відразу ж заявили, що у такому разі у нього виникнуть проблеми і зі вступом до ВТО. Слід згадати, що вступ тюркомовних країн колишнього СРСР до Тюркської ради не викликає питань ані у ЄС, ані у Вашингтона. Можна зробити ще одне припущення, що залучення цих країн до системи США-ЄС-НАТО входить у плани «протурецької інтеграції» в регіоні ЦА, що, своєю чергою, на руку Вашингтону, який був би не проти, щоб там послабилася роль Китаю і Росії.

Довідково:

За турецького сприяння в регіоні створено біля 1300 різнопрофільних економічних об'єктів (30 % в Казахстані, по 20 % в Азербайджані та Туркменістані). Турецько-азербайджанський банк Ziraat Bank Azerbaijan та турецький Turk Eximbank в жовтні 2019 року підписали в Баку меморандуми про співробітництво з Агенцією розвитку малого та середнього бізнесу Азербайджану. Турецька банківська асоціація (ТКВВ) підписала меморандум про співробітництво з Агенцією сприяння експорту Угорщини (НЕРА). В рамках проекту TransCaspian Fiber Optic казахстанські компанії «Транстелеком» та KazTransCom разом з азербайджанською AzerTelecom планують до кінця 2021 року прокладку кабелю зв'язку завдовжки біля 400 км по дну Каспійського моря з пропускнуою потужністю 4–6 терабіт в секунду.

В 1994 році у складі турецького МЗС було створено Турецьку агенцію співробітництва та координації (ТІКА), а у складі уряду Туреччини запроваджено нову посаду у ранзі віце-прем'єра — міністра у зв'язках з тюркомовними республіками колишнього СРСР. Мету нової агенції та урядової посади чітко сформував колишній керівник ТІКА Абдульхалук Мехмет Чей: «Турецька Республіка є спадкоємницею Османської імперії і вона має створити союзне об'єднання з Азербайджаном, Казахстаном, Узбекистаном, Киргизією та Туркменістаном. Навіть, якщо буде потрібно, ціною різкої конфронтації з Росією».

Таким чином, не зважаючи на видимість дружніх стосунків між Анкарою та Москвою і наявність спільних амбіційних проектів, ідеологія ТІКА продовжує існувати і не спростована офіційною владою Туреччини. Туреччина досі є членом НАТО і, не зважаючи на періодичні «непорозуміння» з Вашингтоном, стримування Росії, Китаю та Ірану в регіоні ЦА входить до її планів.

Як мовиться плани-планами, але Анкарі досить важко суперничати з **Пекіном**. Сумарні прямі інвестиції КНР в країни ЦА на сьогодні вже перевищують 60 млрд доларів США, а їх борг становить біля 30 млрд доларів. Головною сферою співробітництва залишається експорт енергетичних ресурсів. Так, в короткостроковій перспективі планується будівництво 4-ої газової нитки паралельних газопроводів «Туркменістан — Узбекистан — Казахстан — КНР» потужністю біля 20 млрд кубічних метрів газу на рік, що підвищить потужність всієї системи до рівня в 55 млрд кубометрів.

Для Китаю країни Центральної Азії досить важливі з огляду на сепаратистські настрої в уйгурській провінції Сінцзян. Згідно зі стратегією «маршу на Захід», Пекін входить у Євразію з тим, щоб вирватись з оточення на Сході, де США зі своїми союзниками створили для КНР досить жорсткі умови. На сьогодні надпотужна економіка Китаю дозволяє створювати важелі впливу в регіоні Центральної Азії.

В 2018 році Китай став головним торговельним партнером Киргизстану, Туркменістану та Узбекистану. На сьогодні Росія вже не спроможна конкурувати з КНР, а з огляду на незацікавленість США в регіоні Центральної Азії (принаймні відкрито) за президента Д. Трампа, то регіон є вільним для китайської експансії. При цьому Пекін активно використовує «боргову дипломатію», бо такі країни, як, наприклад, Таджикистан і Киргизстан, більшу частину зі своїх боргів винні саме йому. І оскільки вони зараз не спроможні обслуговувати свої борги, то будуть змушені погодитися, щоб Китай частково контролював їх стратегічні активи.

Китай посилює свій вплив в ЦА не тільки у сфері економіки, але і в сфері безпеки. У 2016 році Пекін уклав угоду про антитерористичне співробітництво з Пакистаном, Афганістаном та Таджикистаном. За деякими даними, Китай створив таємну військову базу у Гірському Бадахшані (Таджикистан) з метою контролювати Ваханський коридор, який веде на територію Сінцзян-Уйгурського автономного району КНР, з метою перешкодити пересуванню бойовиків ІД («Ісламської держави») із числа уйгурів, які досі базуються на території Афганістану та Пакистану.

Що ж до **Росії**, то вона втрачає свій вплив усюди і безупинно. Це стосується і її політики в регіоні ЦА. Після підписання низки домовленостей між Москвою та Анкарою по Сирії деякі російські політики почали робити натяк на поширення російсько-турецького співробітництва у Сирії і на Центральну Азію. Але, ясна річ, це лише фантазії. Туреччина ніде не поступиться своїми інтересами на користь Росії, ані в Сирії, ані в Азії. Свідченням падіння російського впливу може служити те, що на сьогодні в рамках Тюркської ради розроблено та знаходиться в стадії реалізації понад 40 проектів та різноманітних програм, що повинні сприяти інтеграції цих країн одна з одною, але при цьому жодна не передбачає участь Росії, хоча вона продовжує розглядати даний регіон, з точки зору національної безпеки, як сферу свого впливу!

Росія очолює регіональну Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ), але Китай до неї не входить, проводячи свою політику. В рамках тристоронньої динаміки розвитку відносин між великими державами — США, Китаєм та Росією — російська ініціатива створення Євразійського економічного союзу розглядається не інакше, як спроба Москви реінтегрувати колишні країни СРСР і зберегти свій статус наддержави, на противагу США і КНР. Але ми розуміємо, що сьогодні ці спроби примарні. Можливо, саме з цих міркувань Росія і Китай у 2015 році домовились про зближення ініціатив, щоб уникнути проблем у двосторонніх стосунках. Але й це не вирішило всі проблеми. Москва намагається тиснути на Пекін, щоб він реалізував свої ініціативи «Економічного поясу Шовкового шляху» через такі організації, як Шанхайська організація співробітництва (ШОС) та ЄАЕС, де вона головує, а наразі починає втрачати свій вплив.

Прагнучи зберегти свій статус, Москва запропонувала створити «Велике євразійське партнерство», що базувалося б на платформі багатостороннього співробітництва між регіональними ініціативами, такими, наприклад, як ШОС, СНД, ЄАЕС, АСЕАН та такими країнами, як Іран, Індія, Японія, Туреччина та Південна Корея, маючи за мету послабити тиск Китаю в регіоні.

Російські політики остерігаються, і не безпідставно, що ініціатива Китаю «Пояс і шлях» стане основним сухопутним транспортним коридором між Азією та Європою, і тоді вже Транссибірська магістраль стане непотрібною. Москва намагається також вплинути на Китай та змусити його будувати залізничну магістраль «Китай — Європа» по території Росії, а не країн Центральної Азії, і хоч таким чином взяти до своїх рук важелі впливу на Китай. Можна з впевненістю передбачити, що її намагання марні. Напруга у стосунках з ЄС та НАТО і США змушує Росію основні свої зусилля зосереджувати на Заході, а тим часом Китай досить успішно реалізує свої амбіції в ЦА. Розпочинаючи з 2015 року, **Москва програла дві стратегічні битви, які вже неможливо переграти:**

- **перша** — крах проекту ЄАЕС, який без участі України втратив будь-який сенс. ЄАЕС ще існує, але винятково з точки зору збереження політичного іміджу Росії;

- **друга**— програш у «газовій» війни та перешкоди у реалізації обхідних щодо України маршрутів постачання газу до Європи. Наразі Москва веде боротьбу тільки за збереження своєї частки газового європейського ринку.

За таких розкладів Туреччина почала боротися за свій статус газового хабу на півдні. Можливо, саме для гарантування безпеки своїх газових інтересів Анкара намагатиметься створити свою військово-морську базу на території турецького Кіпру (самопроголошена Турецька республіка Північного Кіпру) в місті Трікомо (турецька назва Ені Іскеле).

До речі, 12 лютого поточного року турецький президент Р. Ердоган вкотре і не безпідставно звинуватив Росію та урядові сирійські війська у загибелі мирних сирійців в межах Ідлібської зони. Зважаючи на дії російської авіації в районі міста Ідліб, Р. Ердоган категорично заявив, що Туреччина знищуватиме всі літальні апарати в цьому районі. Треба бути відвертими і усвідомити, що Анкара занепокоєна не стільки загибеллю сирійців, скільки одним–двома мільйонами біженців, які можуть вирушити із зони бойових дій у напрямку турецького кордону. Ось це і буде реальна загроза!

Німеччина також намагається вибороти своє місце в регіоні Центральної Азії. 23 жовтня минулого року МЗС Німеччини разом з Німецько-казахською спілкою організувало конференцію щодо нової стратегії Євросоюзу в Центральній Азії. До речі, на сьогодні загальна сума інвестицій Європейського банку реконструкції та розвитку у більш ніж 750 проектів у приватному секторі регіону сягнула 14 млрд доларів США.

Іран також не залишається осторонь від вищезгаданих регіональних процесів, і був би не проти відкусити свій шматок «пирога». Перш за все, Тегеран намагатиметься утримати центрально-азійські країни від їх подальшого зближення зі США. За оцінками іранських експертів, розмір іранських інвестицій до економіки регіону значно поступається китайським чи турецьким, але зберігає стійку тенденцію до зростання в подальшому.

У цьому зв'язку досить згадати проект будівництва нафто-газогону «Іран — Китай» на території країн ЦА. Дійсно, він не реалізований, але проект існує і до нього можуть повернутись за сприятливих умов.

В квітні 2019 року Узбекистан приєднався до транспортного коридору «Китай — Казахстан — Туркменістан — Іран», що значною мірою сприяло зростанню контейнерних перевезень в регіоні. І навіть більше, Іран, як країна-учасник транспортного коридору «Північ — Південь», з'єднуватиме прикаспійські країни с державами Центральної Азії, що, своєю чергою, значно прискорить та полегшить товарообіг між такими країнами, як Індія і Іран, з Європою та всіма країнами регіону.

Всі вищезгадані процеси, що відбуваються в регіоні Центральної Азії, свідчать про досить складні відносини між Пекіном, Анкарою, Москвою та Тегераном. На сьогодні явно перемагає Китай. За оцінками німецького Інституту світової економіки в Кілі (IfW), станом на серпень 2019 року майже половина всього обсягу інвестицій Китаю та Туреччини в країни ЦА знаходиться під грифом «таємно». І дійсно, там є що приховувати. Наприклад, Киргизстан заборгував Китаю до 30 % свого волового внутрішнього продукту, Туркменістан — майже 30 %, Таджикистан — 15 %, Казахстан — трохи більше 10 %. Борг цих країн перед Туреччиною становить 20, 25, 10 і біля 15 % — відповідно.

Щодо геополітичного пасьянсу в регіоні, то можна передбачити, що в середньо- та у довгостроковій перспективі ситуація може розвиватись за таким сценарієм:

1. **Сполучені Штати** і надалі намагатимуться усунути Іран з політичної арени в регіоні, але при цьому їх кінцевою метою є Росія. З послабленням Ірану, як одного з основних партнерів Москви в регіоні, Вашингтон більш вільно зможе впливати на ситуацію як на всьому Близькому Сході, так і в регіонах Центральної Азії та Південного Кавказу, де Азербайджан, Вірменія та Грузія втрачатимуть підтримку з боку Ірану.

2. Згодом, в умовах «слабкого Ірану», питання Нагорного Карабаху відійде на другий план і зросте вірогідність його розв'язання військовим шляхом за участі Туреччини на боці Азербайджану.

3. Успішне розв'язання карабахської проблеми остаточно зведе нанівець роль Росії на Близькому Сході і в регіоні ЦА та Кавказу і дозволить США вкотре подолати незрозумілості з Анкарою та певною мірою контролювати ситуацію в цих регіонах.

4. Підвищення ролі та посилення впливу Китаю в Центральній Азії може поновити його колишні протиріччя з Росією та загострити їх.

Також можна очікувати, що у середньостроковій перспективі економічні і геополітичні інтереси Китаю змусять його на пряме воєнно-політичне втручання у Центральну Азію.

І останнє. Протягом 2018–2019 років в засобах масової інформації регіону Центральної Азії кілька разів порушувалось питання про створення «Об'єднаної тюркської армії» («Євразійських воєнних сил») за участі Туреччини, Азербайджану, Киргизії та Монголії. Це щось таке на кшталт азійського НАТО з базовим суб'єктом у вигляді турецької жандармерії.

Таким чином, сьогодні не тільки регіон Близького Сходу переживає досить важкі часи, але і Центральна Азія і Південний Кавказ стоять на порозі досить великих змін.

Питання до самопідготовки:

1. Охарактеризуйте геополітичну ситуацію в регіоні.
2. Визначте роль країн регіону в системі сучасних міжнародних відносин.
3. Охарактеризуйте інтереси провідних держав світу (США, Росії, ЄС, Китаю, Туреччини) в регіоні.
4. Охарактеризуйте участь країн регіону в інтеграційних процесах. Інтереси провідних держав світу (США, Росії, ЄС, Китаю) в регіоні.

Лекція 4. Країни Південної Азії в системі сучасних міжнародних відносин

[20] С. 25; [21] С.4, 32-34; [15] С.4; [16] С.15-20.

1. Геополітична ситуація в регіоні. Роль Південної Азії в системі сучасних міжнародних відносин.

2. Проблема ядерного протистояння між Індією та Пакистаном. Формування системи регіональної безпеки.

3. Участь країн регіону в інтеграційних процесах. СААРК. Інтереси провідних держав світу (США, Росії, ЄС, Китаю, Туреччини) в регіоні.

4. Війна антитерористичної коаліції на чолі з США в Афганістані після терактів 11 вересня 2001 р. в Нью-Йорку.

5. Миротворчі сили НАТО в регіоні.

6. Вибори президента в Афганістані у 2014 р. Виведення миротворчого контингенту з території Афганістану. «Аль-Каїда».

Геополітична ситуація в регіоні. Роль Південної Азії в системі сучасних міжнародних відносин

Південна Азія є надзвичайно своєрідним геополітичним регіоном, який в умовах розвитку багатопольсного світу намагається посилити свої позиції. Це великий субконтинент із власною історичною долею та цивілізаційними особливостями, який має чітко окреслені природні кордони. Південна Азія об'єднує великі (Індія, Пакистан, Бангладеш) та малі (республіки Шрі-Ланка, Мальдівська, Непал та королівство Бутан) держави, що мають багато спільного, передусім в історії та культурно-цивілізаційних особливостях. Це полегшує діалог і сприяє взаєморозумінню між окремими країнами, проте існують також чинники, які створюють певні складнощі у регіональних відносинах, зокрема:

- різні політичні системи;
- складне внутрішньополітичне становище, а в окремих випадках – перманентна нестабільність;

- багатоетнічний та поліконфесійний склад населення та особливості ідеологічного розвитку;
- напружені двосторонні відносини між окремими країнами;
- відмінність у забезпеченні природними ресурсами та в економічному потенціалі;
- загальний невисокий життєвий рівень і складна демографічна ситуація (найбільш густонаселений і один із найбідніших у світі регіон).

Протягом останніх п'ятдесяти років субконтинент залишається проблемним з точки зору міжконфесійних та міждержавних конфліктів, лише посилила ризики нестабільності поява в арсеналі двох найбільших держав регіону ядерної зброї та активна мілітаризація Індії і Пакистану. Посилюється увага до подій у Південній Азії й через збільшення загроз тероризму, зокрема, активізацію ісламського фундаменталізму. Доречно пригадати, що у політичній традиції багатьох південноазійських країн до регіону також зараховується Афганістан (принаймні, такий підхід є усталеним в Індії). Цей факт лише збільшує безпекові ризики і чинники нестабільності регіональної системи, з огляду на внутрішню ситуацію в Афганістані та його позицію у світовій безпековій конфігурації.

Південна Азія – один з найбільш населених і найменш інтегрованих регіонів світу, як з точки зору внутрішньої ситуації, так і з огляду на стан відносин з рештою світу. Тут зосереджені 22 % світового населення, проте тільки 6-7 % ВВП припадає на субконтинент. При цьому характерною ознакою південноазійської регіональної системи є передусім домінування по всім показникам Республіки Індія, що викликає з боку інших країн регіону певну протидію та намагання підтримувати більш активні міждержавні відносини між собою. Натомість поведінка Індії має чітко виражений патерналістський характер: оголошуючи свою здатність захистити сусідів і дбати про їхні інтереси, Індія фактично часто вдається до прямого тиску, передусім – на малі держави Південної Азії. З точки зору цих країн такий підхід є певною мірою лицемірством, адже Індія постійно виступає проти проявів гегемонізму на міжнародній арені в будь-якій формі. Натомість прикладів подібного гегемонізму та проявів «індійської доктрини Монро» достатньо: активна участь Індії у боротьбі за незалежність Бангладеш, інтеграція Сиккіму, військове втручання в етнічний конфлікт в Шрі-Ланці, економічна блокада Непалу тощо. Тому зрозумілим є бажання менших держав у Південній Азії дещо позбутися такої зайвої опіки. З іншого боку, реалії господарського життя, а саме збільшення економічних проблем у всіх без виключення сусідніх з Індією країнах стали значним стимулом до розвитку регіонального співробітництва. Протириччя між бажанням отримати певні економічні дивіденди, необхідні для сталого розвитку цих держав, та побоюванням і навіть страхом, який ці держави відчувають по відношенню до Індії, змушують країни маневрувати та домовлятися, в тому числі – між собою.

У 1985 р. у країн Південної Азії з'явилася нова перспектива розвитку співробітництва: за офіційною ініціативою Бангладеш (започаткування цього проекту президентом Зія ур-Рахманом відбулося у 1977 р., хоча тоді ж ідею про регіональну взаємодію висловив король Непалу Бірендра) було створено Асоціацію регіонального співробітництва країн Південної Азії (SAARK, СААРК), яка об'єднала сім країн – Індію, Пакистан, Бангладеш, Шрі-Ланку, Непал, Бутан та Мальдіви. Організаційний процес тривав декілька років, перша конференція на вищому рівні відбулась у м. Дакка (зважаючи на провідну роль Бангладеш у процесі консолідації) у грудні 1985 р. Метою створення такої асоціації був насамперед розвиток регіональної кооперації та взаємодопомоги, сприяння зростанню добробуту, соціальному і культурному розвитку країн. Окремо постали питання політичного і суспільного розвитку та безпеки Південної Азії, спільного захисту інтересів регіону на міжнародних форумах. Поряд з метою економічної інтеграції ставилося завдання відтворення цивілізаційно-культурної і політичної ідентичності регіону, відродження спільної долі регіону, при цьому найбільшу заінтересованість у проекті показали менші та середні держави регіону.

Насправді, «малі країни регіону мали намір нівелювати свою хронічну залежність від Індії в рамках цього багатостороннього форуму». Проте Індія від самих початків претендувала на роль лідера у цій організації під гаслом «Успіхи Індії сприятимуть успіхам інших країн

Південної Азії». Насправді ж – намагалася слідувати традиційній політиці і зберегти та навіть посилити важелі впливу на сусідні країни.

Принципи роботи СААРК визначені Уставом організації: регіональна кооперація мала відбуватися на основі взаємоповаги суверенітету, територіальної цілісності і незалежності країн-учасниць, невтручання у внутрішні справи одна одної; багатостороннє співробітництво жодним чином не повинно було заперечувати існуючі дво- та багатосторонні контакти, а відбуватися паралельно. Для ефективної роботи Асоціації створений відповідний механізм: країни-члени збираються на саміт щорічно, тоді як міністри закордонних справ, які формують Раду міністрів СААРК, зустрічаються не менш ніж, двічі на рік. Секретаріат СААРК працює а столиці Непалу Катманду, пізніше були засновані додаткові комісії. Для того, щоб мати уяву про спектр діяльності Асоціації, достатньо назвати декілька ініціатив у межах СААРК:

- Регіональна конвенція з боротьби проти тероризму – 1987 р.
- Створення асоціації спікерів і парламентарів країн-членів СААРК – 1992 р.
- Заснування Фонду розвитку Південної Азії – 1996 р.
- Прийняття конвенції про запобігання та боротьбу з залученням жінок і дітей до проституції – 2002 р.
- Додатковий протокол з боротьби проти тероризму – 2004 р.

Ряд проектів присвячені гуманітарному напрямку діяльності – схема для розвитку туризму, програма обміну між юнацькими організаціями, схема стипендій і грантів та інші.

На жаль, ідеї і гасла СААРК в більшості своїй не були втілені в життя, багато в чому організація, незважаючи на проголошені цілі, нагадувала формальне політичне об'єднання, і вже на початку 90-х років багатьма експертами розглядалася як безперспективна. На цей час ряд подій політичного характеру як у світі, так і всередині багатьох країн регіону (зміна урядів в Індії та Пакистані, провал миротворчої місії в Шрі-Ланці, збільшення конфліктів на релігійній основі в Індії та ін.) спричинили фактичну паузу у регіональному співробітництві. VII-й саміт СААРК був перенесений у зв'язку з виступами екстремістів-мусульман у Бангладеш, що їх спричинили мусульмано-індуські протистояння в Індії у грудні 1992 р. Врештірешт саміт був скликаний у столиці Бангладеш в квітні 1993 р. Саме на цьому форумі започатковано новий проект – САПТА (SAPTA, South Asian Preferential Trade Agreement), який на наступному саміті 1995 р. в Делі був переформований у САФТА (SAFTA, South Asian Free Trade Agreement). Ці угоди зі створення преференцій та зони вільної торгівлі враховували економічні потреби країн регіону в нових умовах світового розвитку і були націлені передусім на активізацію господарської діяльності у межах субконтиненту. Передбачалося, що на початку III тисячоліття в регіоні буде створена зона вільної торгівлі подібно до інших регіонів планети (ЄС, НАФТА). Важливим рішенням для країн регіону, більшість населення яких потерпає від нестачі харчів (40 % населення СААРК мешкає поза межею бідності), стало створення у рамках СААРК Регіонального продовольчого резерву.

Слід зазначити, що до сих пір діяльність СААРК в економічній галузі залишається низько результативною, хоча би тому, що вона не призвела до подолання вкрай негативної тенденції збереження недостатнього економічного співробітництва між країнами Південної Азії. В 90-х рр. внутрішньо-регіональний торговельний обіг становив лише 1 %-3 % загальної торгівлі країн-членів СААРК (наразі – 6 %). Заснування СОТ у 1995 р. провокувало додаткові проблеми, пов'язані з складнощами у доступі товарів з Південної Азії на світовий ринок. Проблема потребувала вирішення шляхом кооперації, проте тут існує цілий ряд реальних бар'єрів:

- різний рівень ресурсного потенціалу та суспільно-економічного розвитку країн регіону, їх державної політики у цьому напрямку;
- розрив існуючих традиційних господарських стосунків та перерозподіл характеру економічних зв'язків після розділу Британської Індії 1947 р.;
- в свою чергу, такий розрив зумовив створення до 80-х р. в кожній країні економічних структур, орієнтованих здебільшого на внутрішній ринок;

- схожість природних ресурсів та базова однотипність економік, побудованих на використанні цих ресурсів;
- побоювання решти південноазійських країн щодо ще більшого посилення індійського капіталу за їх рахунок.

Тому робота СААРК досить часто є плідною лише щодо створення бюрократичних механізмів та розробки амбітних планів, тоді як реалізація проектів виявляється непростою справою. З часом тенденція до посилення регіональних зв'язків в економічній галузі стала набирати сили: на IX саміті СААРК в Малі (1997 р.) розпочався процес переговорів щодо реального створення до 2005 р. зони вільної торгівлі в Південній Азії. Офіційно САФТА «стартувала» у січні 2006 р., проголосивши за основні цілі відміну всіх абсолютно торговельних бар'єрів, вільний обмін товарами і послугами та заснування інституційної мережі для сприяння регіональній кооперації. САФТА – мабуть, самий масштабний проект у межах Асоціації, проте саме його масштабність створює нові проблеми: хоча принципово усі країни погоджуються на його необхідність, існує багато не вирішених питань, пов'язаних в тому числі з труднощами двосторонніх відносин (як приклад можна назвати небажання Пакистану надавати Індії статус країни «найбільшого сприяння», від якого він відмовився лише 2012 р.).

З іншого боку, представники бізнес-еліт та керівники комерційних відомств країн проявляють велику заінтересованість у якомога скорішій реалізації проекту. Звертається увага на те, що Південна Азія загалом – один з найбільш стрімко зростаючих в економічному плані регіонів, щорічні темпи зростання тримаються на рівні 8 %, і навіть внутрішня торгівля поступово збільшується. Країни докладають значних зусиль до мінімізації існуючих обмежень та зняття тарифних бар'єрів, і за останній час це призвело до пожвавлення економічного співробітництва.

Ювілейний XIII саміт у листопаді 2005 р. пройшов в столиці Бангладеш і був відзначений пріоритетною увагою його учасників до розвитку взаємовигідної торгівлі і економічної кооперації, як і планувалося наприкінці II тисячоліття. З цією метою були підписані три нових угоди: щодо утворення спеціальної Ради арбітрів, створення механізму адміністративного сприяння з митних питань та Договір про уникнення подвійного оподаткування. Всі ці засоби спрямовані на підтримку діяльності країн у межах САФТА, яка саме з цього часу поширювалася також на торгівлю послугами, а не лише товарами. Оскільки однією з найбільших проблем країн регіону залишається бідність, саміт оголосив спеціальне рішення про проведення Декади (2006 – 2015 рр.) полегшення становища бідного населення в регіоні. Розглядалися також й інші актуальні соціальні проблеми регіону – захист прав дітей, боротьба з наслідками катастроф та стихійного лиха. Беручи до уваги нагальність питань охорони зовнішнього середовища, 2007-й рік було оголошено «Зеленим роком СААРК».

Слід зазначити, що окрім суто економічних проектів, СААРК завжди намагався приділяти увагу вирішенню важливих соціальних питань а регіоні. Наприклад, ще у 1989 р. Було організовано проведення Року боротьби з наркоманією, у 1993 р. Пакистан виступив з ініціативою проведення року допомоги інвалідам, молоді та жінкам, а у 1995 р. за пропозицією Індії був проведений «рік СААРК з боротьби зі злиденністю». В межах Асоціації створений фонд регіональних проектів, в столицях різних країн працюють важливі регіональні центри – метеорологічний, з боротьби проти туберкульозу, сільськогосподарської інформації та ін. Таким чином, не можна говорити про абсолютну невдачу цього регіонального проекту, оскільки різноманітні прояви його діяльності свідчать про шляхетні цілі та досягнуті окремі успіхи. Можна цілком погодитися з думкою українського дипломата, Посла в Пакистані та Індії І. З. Поліхи, що основним «ідеологічним» провалом асоціації слід вважати те, що створений як регіональний форум для відродження ідентичності регіону, він не виповнив такого призначення. Більш того, СААРК відрізняється від більшості асоціацій країн Азії, зокрема від АССАН, відсутністю консенсусу з проблем внутрішньорегіональних та позарегіональних джерел загрози безпеці країнам регіону. Дається взнаки як затяжна індійськопакистанська конфронтація, так й індійський гегемонізм і побоювання менших

держав. Успіхи Індії не сприяли успіхам інших країн, як це очікувалося, а визначили зростання відриву більшої за усіма показниками держави від своїх сусідів. В такому разі можна припустити, що лише затвердження в першу чергу у самій Індії більш поміркованих настроїв і відмова від шовінізму в регіональній політиці сприятиме посиленню кооперації в межах СААРК.

На тлі достатньо низької результативності СААРК чи не головним наслідком її діяльності стало створення механізму для проведення неформальних зустрічей і дискусій лідерів країн регіону (згідно з рішенням країн-засновниць, офіційно питання двосторонніх відносин не обговорюються під час форумів СААРК). Кількість зустрічей керівників семи країн-засновниць СААРК на двосторонній основі під час окремих форумів перебільшує кількість переговорів на найвищому рівні, що відбулися взагалі в Південній Азії. Причому такий формат дає можливість відновлення контактів навіть тоді, коли на офіційному рівні вони перервані. Так, після військового перевороту в Пакистані восени 1999 р. та перемоги в Індії на позачергових виборах коаліції на чолі з БДП контакти на вищому рівні між двома країнами-суперниками майже перервалися, у 2000 р. не відбулося жодної зустрічі на міністерському рівні. Лише XI саміт СААРК на початку січня 2002 р., який відбувся у столиці Непалу Катманду, і який було присвячено розгляду актуальних політичних проблем регіону, дав можливість хоча б якогось контакту лідерів Індії і Пакистану. Яскравою подією цього саміту став виступ нового президента Пакистану П.Мушаррафа, який закінчився підкресленим зверненням до індійського прем'єр-міністра А.Б.Ваджпай з пропозицією дружби.

Співробітництво у межах СААРК та інших регіональних форумів також широко використовується дипломатією Делі, зокрема для інтенсифікації діалогу між Індією та Пакистаном, що підтвердив XII-й саміт цієї організації у січні 2004 р., який проходив в Ісламабаді. Крім обговорення питань співробітництва лідерами країн-учасниць, відбулася також зустріч між президентом Пакистану та прем'єр-міністром Індії, результатом якої стала Спільна індійсько-пакистанська заява. В ній сторони оголосили про обопільне бажання подальшої нормалізації відносин. Щодо загальних перспектив подальшої регіональної кооперації, саміт відзначив провідну роль інформаційних технологій у сучасному розвитку і підкреслив, що регіон зробив значний внесок у комунікаційну революцію людства і буде нарощувати прогрес у цій галузі. Нове принципове рішення було досягнуто щодо створення у 2015 – 2020 рр. Економічного Союзу Південної Азії з введенням єдиної валюти для країн регіону.

Південноазійське співтовариство все більше усвідомлює можливість вирішення багатьох регіональних проблем лише спільними зусиллями. Черговим доказом на користь такого розуміння стало підписання додаткового протоколу до Конвенції СААРК зі стримування тероризму та боротьби проти будь-яких його проявів. Делегати оголосили про необхідність перегляду стратегічного бачення ролі та характеру діяльності цієї організації, яка через двадцять років свого існування має навчитися адекватно реагувати на виклики часу та зміни як регіонального, так і глобального характеру. Зокрема, підтверджуючи відданість своєї країни ідеалам регіонального співробітництва, вперше закріпленим у 1985 р., у своїй промові прем'єр-міністр Індії М.Сінгх наголосив: «Ми, як організація, маємо продумати, яким чином стати органічною частиною всіх трансформацій, які відбуваються у світі».

XIV саміт СААРК, який проходив у квітні 2007 р. в індійській столиці, як і передбачалося, відзначився змінами в роботі цієї організації та в її складі. До СААРК повноправним членом було прийнято Афганістан, тим самим дискусії щодо змісту терміна «Південна Азія» добігли логічного кінця, принаймні – з політичної точки зору. Слід зауважити, що питання розширення СААРК час від часу виникають на порядку денному: Афганістан і М'янма претендували на участь в Асоціації від самого початку її створення, але з політичних причин рішення відкладались протягом багатьох років. Цікаво, що на цьому саміті у якості спостерігачів були присутні делегації Європейського Союзу, Сполучених Штатів, Китаю, Республіки Корея та Ірану, що свідчить про існування інтересу до регіону з боку провідних міжнародних акторів.

В переліку самітів особливе місце займає наступний, XV-й, який проходив 2-3 серпня 2008 р. у Коломбо: під час його роботи країни-учасники і справді досягли певного прогресу у переході від звучних заяв до реальних кроків на шляху посилення регіональної кооперації.

Результатом стало підписання чотирьох нових угод:

- Хартія Фонду розвитку СААРК (секретаріат в Тхімпху);
- Меморандум про заснування Організації з регіональних стандартів СААРК;
- Конвенція про взаємну правову підтримку з кримінальних питань;
- Протокол про прийняття Афганістану до Зони вільної торгівлі Південної Азії.

Лідери країн-учасників також підписали «Заяву Коломбо» щодо безпеки у харчовій галузі, пов'язану з харчовою кризою глобального масштабу та підвищенням цін на продукти. В документі йдеться про можливість повернення ситуації в Південній Азії до такої, коли фактично вона була житницею світу, а також про необхідність спільними зусиллями забезпечити харчову безпеку регіону. Тож зустріч а Коломбо мала високу результативність, і, найголовніше – відповідала викликам часу. Також на саміті у якості спостерігача учасники саміту вітали Маврикій та розглянули пропозиції про надання такого статусу М'янмі та Австралії.

Таким чином, саміт в Коломбо знаменував перехід від політики концептуалізації до актуальної імплементації важливих рішень. Це надзвичайно важливо з огляду на те, що діяльність СААРК постійно піддається жорсткій критиці з боку експертів, як в регіоні, так і за його кордонами, – за низьку результативність, невідповідність проголошеним намірам та відсутність реальних здобутків. Однією з принципових вад називають і неспроможність посилити реальне спілкування і співпрацю між народами: «Хоча усі держави Південної Азії поділяють спільну культурну історію і географічну єдність, було дуже мало контактів на рівні спілкування простих людей. А це є дуже важливим, оскільки жодна життєво необхідна внутрішньорегіональна політична інтеграція не може відбутися без розвитку широкомасштабних суспільно-економічних і культурних відносин». СААРК називають аморфним утворенням, яке не спроможне захистити життєві інтереси своїх членів. Відомо, що свого часу саме Індія категорично відхилила ідею перетворення СААРК на військово-політичний союз, тож діяльність СААРК присвячена винятково економічному, технічному та культурному співробітництву країн регіону, та поки що потенціал організації залишається невичерпаним. З цим неможливо не погодитися, адже багато проблем країн-учасниць залишаються на порядку денному, серед них в першу чергу – економічні, демографічні і соціальні.

В Індії діяльність СААРК також піддається критичному аналізу. «Проект СААРК, запущений декілька десятиріч тому під великі фанфари, зараз виглядає таким, що вмирає, і нам потрібно по-справжньому повірити в нього та важко над ним попрацювати, щоб врятувати від загибелі». Але ж Індія життєво заінтересована у продовженні цього проекту, передусім з точки зору глобальних політичних завдань, оскільки це дозволяє контролювати регіональну ситуацію і забезпечувати надалі роль гегемону на субконтиненті. Слід наголосити, що Індія продовжує надавати стосункам з найближчими сусідами традиційно велику увагу, оскільки для сталого розвитку передусім необхідно мати мирну та спокійну периферію, бути впевненими у можливості розбудови взаємовигідних відносин із сусідами. В умовах майже постійної конфронтації з Пакистаном першочергове значення для Індії має розвиток політичного діалогу та досягнення повного порозуміння з усіма державами регіону. З іншого боку, Індія розглядає Південну Азію як великий ринок, і відновлення єдності субконтиненту в нових умовах може відбутися шляхом саме економічної інтеграції. Цей процес свого часу перервався політичним розділом регіону, наразі ж є потреба відновити господарську єдність субконтиненту, країни якого мають спільну історію та поділяють багато підходів до проблем сучасного розвитку. В Індії також розуміють, що процес справжньої інтеграції можливий лише за умов, якщо найбільша країна регіону зможе відновити довіру до себе з боку менших держав. Тому потрібні реальні дії на доказ того, що Індія – справжній «старший брат», від якого очікують допомоги та підтримки, але не втручання у внутрішні справи. Останніми роками

усвідомлення подібних реалій поступово починає переважати серед вчених-аналітиків та державних діячів, від політичної волі яких залежить певною мірою подальший розвиток інтеграційних процесів.

Підсумовуючи, зазначимо: проект СААРК, не дивлячись на великі прорахунки в його реалізації, ще має певний потенціал розвитку. Необхідним є перегляд як самих інституцій, так і оновлення концепції діяльності організації. Реформи повинні стосуватися механізму реалізації цілей та мотивацій всіх членів-учасників, стратегія повинна полягати не у проведенні нескінчених засідань, а у конкретному розгляді реальних потреб населення південноазійських країн. «Для того, щоб ефективно вирішувати питання як регіонального, так і глобального характеру, СААРК потребує більшої серйозності у дотриманні термінів та напрямків виконання проектів... СААРК має бути виведений за межі 5-зіркових готелів та наближений до чисельного населення регіону для забезпечення його добробуту». Радник Уряду Індії з питань безпеки Ш. Ш. Менон зазначає доволі оптимістично: «Ми в Південній Азії маємо гарну звичку бути дуже скромними і недооцінювати себе (що не так вже і добре), коли йдеться про рівень інтеграції та сучасну ситуацію в субрегіоні... Але я вважаю (хоча поки що – це позиція меншини), що те, що насправді відбувається в Південній Азії, набагато краще за те, що традиційно песимістично змальовується».

Такий оптимізм цілком зрозумілий: збереження й активізація проекту СААРК є одним з принципово важливих завдань зовнішньополітичної стратегії Республіки Індія. Через інститути регіональної інтеграції може бути забезпечене вкрай необхідне для глобальної стратегії країни лідерство у регіоні Південної Азії. Завдяки інтеграційним проектам Індія має шанс продемонструвати світу свою особливу позицію у регіоні, значення якого для міжнародної спільноти посилилося останнім часом: «Світове співтовариство не може почувати себе у безпеці і процвітанні без того, щоб не залучати до прийняття усіх важливих рішень з питань миру, безпеки і розвитку понад мільярдне населення Південної Азії». Населення субконтиненту все ще має безліч нагальних проблем економічного й суспільного розвитку, проте демонструє досить швидкі темпи зростання й намагається брати активну участь не лише в регіональних, але й світових справах. Для Індії процес розробки та впровадження спільної позиції країн регіону є надзвичайно важливим для реалізації стратегічної лінії Делі: перетворення Південної Азії на один з полюсів в багатополлярній світовій конфігурації.

Взаємозв'язок між інтеграцією та модернізацією з особливою очевидністю прослідковується в країнах, що розвиваються, в яких суспільнополітичні трансформації сприяли розвитку міжнародного співробітництва і в багатьох випадках призвели також до перегляду змісту і пріоритетів зовнішньої політики. Одним із найбільш цікавих, і, водночас, найбільш виразних прикладів взаємозв'язку суспільно-політичної модернізації та інтеграції є досвід трансформацій країн АСЕАН, що мали своїм наслідком специфічну модель регіональної інтеграції: від самого початку її основним завданням був не лише саморозвиток форм і пришвидшення темпів завдяки модернізації країн-членів Асоціації – принципи, закладені в основу АСЕАН, мають на меті сприяти модернізації регіональних держав, виступають запорукою формування стабільного та передбачуваного міжнародного середовища, в якому відбуваються процеси модернізації.

Специфіка суспільнополітичної і економічної модернізації, а надалі моделі інтеграції країн Південно-Східної Азії обумовлена унікальністю і самотністю азійських суспільств як важливої частини «незахідного» світу. Трансформуючи політичні і економічні інститути, деякі країни Сходу вступили на цей шлях пізніше, ніж Захід, запропонувавши свій шлях, нерівнозначний вестернізації, та зберігши свою культурно-цивілізаційну своєрідність. Процес суспільнополітичної і економічної модернізації у Південно-Східній Азії був швидшим, ніж, наприклад, в Європі. Його можна охарактеризувати як «стислий» або «згущений», оскільки він мав місце у відносно короткій проміжок часу і головним чином в урбанізованих центрах. Результати подібної модернізації – «стислі» або «складні», які азійський вчений К. Чанг назвав «одночасність» (синхронність) неодночасності», вказуючи, що при включенні в поле дії

зовнішніх викликів, екзогенних факторів в Східно-Азійському регіоні цей процес прискорився в умовах збереження самоідентифікації, а швидкі тимчасові рамки реалізації модернізаційних політичних проєктів призвели до трансформації інститутів і соціальних відносин в новій соціальній конфігурації, стиснувши сучасність і породивши «несистемних» акторів як всередині держави, так і на міжнародній арені, причому розвиток в цих країнах не мав на меті радикальну зміну соціокультурних основ.

Важливою і помітною специфічною рисою політичної модернізації в державах Південно-Східної Азії виступає її авторитарний характер. В цілому, політичні особливості південно-східно-азійської моделі модернізації характеризуються наступними тенденціями:

- особливу роллю урядів у плануванні стратегії модернізації на основі теорії економічного зростання, яка передбачає високий рівень накопичень, заощаджень та інвестицій;

- провідною позицією в проведенні перетворень державних інститутів, що займалися розробкою стратегій і планів, вирошуванням окремих підприємств, стратегічно-важливих галузей і національних лідерів;

- компетентністю бюрократії за мінімального ступеню корупції;

- авторитарними методами проведення перетворень.

Політичний авторитаризм в цих країнах не лише спирався на традиційну політичну культуру, а й трансформував її. Як правило, посилення ролі держави в процесі модернізації супроводжувалося встановленням авторитарних режимів, які по праву вважаються «модернізаторськими авторитаризмами». Такі режими забезпечували модернізацію як економічними, так і адміністративними методами. Країни Південно-Східної Азії проводили політику, спрямовану і на технологічну модернізацію існуючої промисловості, і на створення принципово нових для країни галузей господарства, забезпечували умови для підготовки відповідної робочої сили, створювали національні системи освіти і наукових досліджень. Модернізаторський авторитаризм сприяв формуванню владної піраміди з національним лідером на чолі, який персоніфікує політичний режим і є гарантом проведення перетворень. Важливим є і той факт, що в процесі модернізації держав регіону було здійснено синтез традиційного національного і сучасного західного.

Прикладом можуть слугувати такі країни, як Сінгапур чи Південна Корея, які використали переваги мобілізаційної моделі розвитку, взявши під абсолютний контроль практично всі сфери життя, реалізували стратегію модернізації і продовжили повністю контролювати розвиток економіки, демографічну, освітню, екологічну сфери і чий моделі розвитку запозичили і адаптували інші країни Південно-Східної Азії, що ставали на шлях модернізації. Ця модель характеризується особливими параметрами – основне в ній те, що відбувається лише часткова модифікація інститутів авторитаризму в політиці і економіці. Політичні системи дещо мімікрували, набули певних рис демократії, таких як вибори, парламентаризм, тощо; економічні – рис демонополізації, посилення інститутів ринку.

Дослідження моделей модернізації національних економік країн Південно-Східної Азії показує, що усі країни, які застосували мобілізаційні моделі розвитку (основа моделі – політична воля), швидко вирішували соціальні і економічні проблеми модернізації суспільств. Ті ж, які на практиці сповідували ліберальні цінності, досі знаходяться на низькому рівні розвитку, і, зважаючи на досвід більш успішних сусідів, на даний час намагаються активізувати саме потенціали мобілізаційного розвитку.

Більшість держав Південно-Східної Азії на початковому етапі системної трансформації мали несприятливі суспільно-економічними та політичні передумови для демократизації політичної системи. Тому для швидкого і успішного здійснення ринкових перетворень в країнах цього регіону відповідним виявилось встановлення режиму «модернізаційного» авторитаризму. У важких умовах перехідного періоду важелі жорсткого державного управління виявилися мобілізуючим механізмом і найбільш придатною формою для послідовного проведення ринкових реформ в цих Азійських країнах. Багато в чому, цей момент визначався культурно-історичними чинниками, які також мали місце в цих країнах.

Досвід країн «модернізаційного авторитаризму» показав, що жорстка державна влада в країнах з перехідною економікою має великий реформаторський потенціал. При цьому сам автократизм влади, що мав місце в країнах Південно-Східної Азії (в Сінгапурі, Південній Кореї, Індонезії, В'єтнамі, Філіппінах), виправдовувався зростаючою роллю владних структур в цей період. «Положення «наздоганяючої країни», мабуть, потребує більшої опори на державне втручання в периферійні галузі економіки; подолання критичних порогів при накопиченні капіталу може навіть вимагати звернення до авторитарних методів управління, якщо не до відвертого бюрократично-авторитарного правління».

Коллективний досвід країн АСЕАН свідчить, що успішне здійснення політики модернізації, економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності потребує врахування специфіки функціонування їхніх економік - комунітарності і високої ролі взаємодії держави і приватного сектора. Тільки чітке бачення стратегії зростання і шляхів досягнення конкурентоспроможності та державний вплив на приватний сектор дозволяли державі проводити ефективну політику модернізації. У сфері економіки країн ПСА державна політика покликана справляти потужний вплив на модернізацію всіх галузей економіки. Держава брала на себе відповідальність за прийняття правильних рішень, здатних забезпечити ґрунтовне довгострокове економічне зростання, тому модернізаційна роль держави в країнах ПСА полягає не лише в створенні ефективного підприємницького середовища (як у західних країнах), але і в формуванні бази розвитку цього сектору, аж до створення достатніх резервів кваліфікованих кадрів з базовою і університетською освітою. Крім того, держава бере на себе підтримку локального дослідницького потенціалу за допомогою оборонних замовлень і контрактів на технічне консультування, а також субсидування досліджень і розробок приватного сектора. Така політика знаходить повну підтримку АСЕАН – усі країни регіону в процесі модернізації стимулювали економічне зростання і посилення конкурентоспроможності. Аналіз свідчить, що хоча не існує єдиного для всіх секторів стандартного набору факторів економічного зростання і що рушійні сили розвитку в кожному секторі найчастіше різні, але спектр участі держав у формуванні основних його напрямків приблизно однаковий, причому, особливо останнім часом спостерігаються тренди, спільні для країн інтеграційного утворення, які свідчать про узгодженість модернізаційних політик і прагнення до створення єдиного економічного простору.

Характер державного впливу на групу компаній приватного сектора, які вважаються стійкими, зокрема в обробній промисловості та зайняті у виробництві товарів і послуг, що перебуваючи в конкурентному середовищі створюють близько 50 % ВВП (конкурентні галузі промисловості - автомобілебудування, харчова індустрія та інші, а також сфери послуг - наприклад, роздрібна торгівля, будівництво, фінансовий сектор) реалізується через гарантування прав власності і чіткі правила виконання державних контрактів, контролі за дотриманням юридичних і фінансових вимог корпоративної звітності, впровадження конкурентного регулювання і відповідного законодавства, усунення недоліків функціонування ринку (наприклад, інформаційну асиметрію), забезпечення безпеки товарів і послуг для споживачів, а також через підтримку стратегічних цілей соціального характеру (податкове зонування території та ін.).

Спектр заходів підтримки та стимулювання досить широкий і включає в себе захист місцевого виробництва від глобальної конкуренції (зазвичай за допомогою торгових бар'єрів або регулювання місцевого ринку), стимули для експорту (пільгове фінансування локальних виробників або пільги іноземним інвесторам), фінансову підтримку неконкурентоспроможних, але необхідних для збалансування структури країни, чи АСЕАН в цілому вітчизняних компаній. У деяких випадках, наприклад в автомобільній промисловості, державне регулювання не тільки впливає на міжнародну торгівлю та виробничі моделі бізнесу, а й сприяє розширенню потужностей глобального ринку, змінюючи характер функціонування галузі в цілому.

До другої групи належать неконкурентні галузі, що створюють приблизно від 10 до 20 % ВВП. Серед представляють ці галузі приватних компаній не може бути створена ефективна

конкурентне середовище внаслідок якої існування природної монополії (енергетика, комунальне господарство, телекомунікації), або ексклюзивного доступу до природних ресурсів (таким як нафта, вугілля та ін.). Тут держава встановлює особливі правила конкуренції та стимули для державного і приватного бізнесу або, як це має місце в багатьох країнах регіону ПСА, умови для розвитку державних компаній.

Перш за все, модернізаційна роль держав ПСА в ресурсномістких галузях зазвичай набагато ширша, ніж просто створення ефективного ринкового середовища – держава, враховуючи обмеженість ресурсів і власність суспільства на них змушена диктувати умови доступу до природних ресурсів, визначаючи стимули і масштаби забезпечення економічного зростання та ефективності. По-друге, низка галузей проходять в своєму розвитку так званий U-цикл, і держава коригує процес еволюції галузевої структури, яка внаслідок значних фіксованих витрат зазвичай повільніше адаптується до нових умов, ніж інші галузі. На ранніх стадіях держава допомагає розвитку нових потужностей безпосередньо, створюючи державні, приватно-державні компанії, або забезпечуючи торговельний захист галузі, або надаючи пільгове фінансування приватним компаніям. На етапі зрілості цих галузей держава переносить акцент на оптимізацію розмірів підприємств і їх реструктуризацію, контролюючи оптимальність використання ресурсів.

Наприклад, у В'єтнамі, Індонезії, Малайзії держава розглядає металургію в якості стратегічної галузі і активно бере участь в її становленні. Зазвичай мова йде про інвестування в державні металургійні компанії для створення виробничих потужностей, надання кредитів і позик, земельних ділянок, податкових звільнень і перепідготовки робочої сили (такі інструменти широко використовувалися в Європі, Південній Кореї, Бразилії, Індії, Туреччині і багатьох інших країнах). Деякі країни використовували торгові бар'єри для захисту своїх виробників (Південна Корея, Індія, Туреччина) або заохочували олігополію в галузі (найбільш відомий приклад такої політики - Південна Корея). У період становлення і розвитку металургійної галузі, країни ПСА також намагалися забезпечити локальним виробникам низькі витрати виробництва, субсидуючи поставки енергії та залізничні перевезення, а також обмежуючи імпорт зарубіжної сталі в країни, стимулюючи становлення державних монополій, отримувала фінансову підтримку і захист від іноземної конкуренції. Водночас компаніям була надана висока ступінь самостійності в пошуку сировини, капіталів і технологій за кордоном, але переважно в країнах АСЕАН і азійського регіону.

Крім того, до цієї групи належать народжуються, інноваційні для країн галузі. Мінливий характер галузей цієї групи ускладнює пряме державне регулювання конкурентоспроможності та стимулювання економічного зростання. Держава робить акцент на підготовці кваліфікованої робочої сили, створення умов для інтенсивних досліджень і розробок, підтримки НДДКР через університетські та інші дослідницькі фонди, а також створює внутрішній попит на нові технологічні рішення. Велике занепокоєння і побоювання у багатьох західних економістів викликає те, що надмірна державна підтримка в країнах ПСА призведе до автаркії цих секторів і унеможливить вільне входження зарубіжних інвесторів, але саме це і є метою урядів країн АСЕАН, які дійшли колективної згоди, що така закритість дозволить розвивати національні виробництва.

Наприклад, істотного успіху в автомобілебудуванні в регіоні ПСА досягали, як правило, країни з відносно великим, але закритим внутрішнім ринком. Організація власного виробництва здійснювалася шляхом створення національних компаній і захистом їх від міжнародної конкуренції за допомогою торгових бар'єрів і заборони прямих іноземних інвестицій (Малайзія, Південна Корея). Крім захисних заходів, держава часто вдається до стимулювання експорту, формуючи державні автомобільні компанії. В рамках АСЕАН держави розробляли стратегію зростання, спрямовану на створення експортних автомобільних кластерів, що також стало формою прихованої автаркії. Обмінні валютні курси також часто служили фактором розвитку експортоорієнтованої автомобільної промисловості - в країнах з більш високим рівнем економічного розвитку розроблялися моделі і здійснювалася збірка із запчастин, вироблених в менш розвинених країнах. Особливі режими

обмінних курсів в рамках АСЕАН впливали на рівень витрат і багато в чому визначали прийняття рішень про розміщення виробничих потужностей на території регіону. Стратегія розвитку автомобільної промисловості в Малайзії передбачала конкуренцію державних компаній з приватними корпораціями, при цьому державні компанії виростили до значних розмірів, перетворюючись на монополії.

Держави АСЕАН від самого початку були налаштовані на підтримку інноваційних галузей, як основних структуроутворюючих напрямків модернізації - вони стали безпосередніми об'єктами державного втручання. Так Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Індонезія, В'єтнам активно фінансували дослідження в області розробок програмного забезпечення за допомогою державних інноваційних фондів і дослідницьких грантів. У Малайзії і Південній Кореї, В'єтнамі на етапі виникнення цієї галузі найважливішим фактором її зростання стали державні замовлення для оборонної промисловості. Окремі компанії в цих країнах отримували до 80 % своїх доходів від державних контрактів.

Характерним прикладом, також, служить напівпровідникова промисловість. Державна підтримка зіграла головну роль у формуванні і розвитку всіх відомих напівпровідникових кластерів в регіоні ПСА. За прикладом Японії, уряд якої оголосив напівпровідникову промисловість стратегічною галуззю і підтримувало її з 1960-х років, стимулюючи вітчизняні поставки для японських електронних компаній, інвестуючи значні кошти у великі проекти НДДКР і надаючи фінансування за пільговою ставкою кредиту місцевим компаніям, Сінгапур, Південна Корея, Малайзія, В'єтнам, Індонезія підтримували формування конкурентоспроможних місцевих компаній за допомогою пільгового фінансування і міжурядових грантів АСЕАН. Інші країни регіону, задіяні на цьому напрямку як початківці у менш трудомістких складальних операціях, поступово освоюючи нові технології (в трудомісткий сегменті з виробництва чіпів існувала інтенсивна міжнародна конкуренція), також отримують гранти АСЕАН. Інструменти державного регулювання наукомістких галузей включають в себе також створення сприятливого підприємницького середовища шляхом фінансування освітніх програм і НДДКР, зміна «грального поля» за допомогою державних контрактів і інвестиційних пільг, в деяких випадках - пряме фінансування вітчизняних компаній. Нарешті, третю групу складають неринкові галузі, які становлять 25-35 % ВВП і включають в себе державні, соціальні і приватні послуги (наприклад, оборона, охорона здоров'я та освіта): вони характеризують соціальну ефективність держави, але не можуть забезпечити чисто ринкові транзакції. Тут держава відіграє найактивнішу роль регулятора або безпосереднього оператора. Існують об'єктивні труднощі в оцінці конкурентоспроможності даних галузей через відсутність надійного зв'язку між їх розвитком, продуктивністю і витратами на функціонування, а також достовірної інформації про соціальний ефект.

Використовуючи в якості початкового поштовху до розвитку оборонні замовлення компанії Сінгапуру, Малайзії, Камбоджі, а зараз і В'єтнаму разом з національними університетами спільно розробляють оборонні системи для АСЕАН в цілому. Ці проекти не тільки наблизили академічні дослідження до бізнесу, але і змінили характер освітнього процесу, зорієнтувавши його на підготовку інженерів. Але, головне, під егідою АСЕАН була створена велика кількість малих підприємств в міждержавному кластері, що дозволило задіяти велику кількість висококваліфікованих кадрів, тепер готових до модернізації всього інтеграційного простору. Держави брали участь в цьому як безпосередньо, так і опосередковано, граючи ключову роль. Крім підтримки університетської освіти і військових контрактів, національні уряди направляли фінансові потоки НДДКР на підтримку досліджень і розробок компаній.

На сьогодні ці соціально значущі галузі, з яких, як правило і починалася модернізація в країнах регіону, розглядаються в якості структуроутворюючих в АСЕАН: їм приділяється величезна увага на міжурядовому рівні.

В цілому модель державного управління модернізаційними процесами зводилась до наступної логіки – застосування мобілізаційної моделі можливе за умови вираженої

національно-орієнтованої внутрішньої політики, що, в свою чергу потребує: – наявності національного лідера (партії або харизматичної особистості

- лідерів суспільної думки);
- формування егоїстичної національної стратегії розвитку на тривалу перспективу;
- створення ідеологічного підґрунтя підтримки обраного шляху (як правило, базованого на ліберальній риторичі, але з обґрунтуванням підпорядкування приватних інтересів загальнонаціональним інтересам на перехідному етапі);
- законодавчого оформлення правових важелів автаркії і важелів впливу держави на суспільно-економічні процеси.

Особливістю економічних перетворень у порівнянні з ліберальними стандартами (денационалізація, демонополізація, приватизація) в таких країнах як Південна Корея, Сінгапур, пізніше – Індонезія, В'єтнам, було те, що державне керівництво цими процесами спиралось на управління діяльністю державних підприємств і великих монополістичних утворень, що володіли значними фінансовими ресурсами і концентрованим ієрархічним каналом управління. Ці ресурси і канали ставились під контроль держави і виконували державне замовлення на розбудову економічної структури. Більше того, для формування такої структури за сприяння держави створювались нові монополістичні об'єднання, стимулювались і заохочувались процеси концентрації і централізації капіталів. Одним із головних завдань модернізації було формування експортоорієнтованої національної економічної структури і уряди справедливо вважали, що його виконання під силу лише великим акторам.

Контроль держави за рівнем заробітної плати, структурою ринку праці, оподаткуванням і структурою споживання мав на меті формування власного, національного фінансово-ресурсного джерела інвестицій – у цих країнах критично ставились до зовнішнього джерела фінансування, оскільки вважали, що це може вплинути на заплановані параметри структури економіки, спотворити її і дестабілізувати.. Критичним, також, було ставлення до зовнішніх запозичень – побічні ефекти модернізації перекладались на плечі населення.

Загалом, результативність модернізації великою мірою залежала від підготовки і використання людського ресурсу. Зокрема в контексті його формування. Приміром у Південній Кореї, Сінгапурі, а на сьогодні, В'єтнамі, Таїланді та Індонезії, питання освіти, особливо у прив'язці до потреб національних пріоритетів розвитку економіки віднесено до найважливіших напрямків розвитку соціальної сфери. Розвиток саме цього напрямку у цих країнах покликаний вирішити основні соціальні завдання: підвищення рівню заробітної плати і соціального вирівнювання. На відміну від ліберальної вимоги створення ринку освітніх послуг, держави ПСА беруть на себе відповідальність за підвищення рівню освіченості усього населення, водночас вирішуючи економічні завдання – удосконалення економіки в напрямку створення інноваційної структури, зростання національної бази інвестування, скорочення державних витрат на субсидії, тощо.

Щодо важелів впливу на економіку, у цих країнах використовуються усі демократичні та недемократичні інструменти як то державно-приватне партнерство, де рішення приймаються державою; пряме регулювання і планування державного сектору та індикативне планування діяльності корпорацій; акціонерна участь у корпоративній власності, де незалежно від кількості акцій у держави останнє слово залишається за нею; контроль над валютним курсом; макроекономічне регулювання напрямів розвитку і його показників.

Отже, «Східно-Азійське диво» 1980-х рр. – надзвичайно швидке зростання економік більшості країн цього регіону, висунуло на перший план питання про специфічні «Азійські цінності», що сприяють економічному розвитку, але в той же час відрізняють Південно-Східну Азію від Заходу в таких питаннях, як права людини і демократія. Тобто можна з впевненістю констатувати, що результати процесу демократизації в регіоні ПівденноСхідної Азії не дозволяють говорити про ліберально-демократичний характер перетворень в країнах регіону. Істотні проблеми в процесі демократизації країн Південно-Східної Азії автор, як і інші дослідники, пояснює не лише відсутністю достатнього досвіду у встановленні класичних

демократичних інститутів, що нібито гальмує модернізацію в цьому регіоні, а, швидше, цивілізаційно-культурними особливостями – схильністю до комунітаризму, в основі якого традиція пошуку гармонії в різноманітті, прагнення примирити протилежності, зберігаючи спадкоємність в ході змін, традиція, пов'язана з навчаннями конфуціанства, буддизму і даосизму в основі яких звичка до копіткої праці, своєрідний соціальний патерналізм, повага до авторитету старших і держави, як і відданість общинним принципам. Варто зазначити, що політичний клімат цих країн характеризується обмеженням свободи ідеології, яка за своєю суттю так і залишилася національно-орієнтованою і виключає космополітизм. Ідеологія авторитаризму, комунітаризму та ієрархічності, притаманна усім цим країнам, лежить в основі економічної моделі розвитку. Її основні риси – опір на власні сили та “полюси розвитку” – монополії, автаркія, наявність довгострокової стратегія розвитку, плановість (таргетування), сильна роль держави і державно-приватне партнерство, яке також є елементом планової системи.

У контексті пошуку моделі інтеграції подібність систем і породила прагнення до об'єднання в регіональні інтеграційні співтовариства на основі дотримання принципу комунітаризму, з якого випливає “модернізаційний авторитаризм”, що є характерним і має важливе значення не лише для самих країн-учасниць АСЕАН – на думку вчених, АСЕАН є зразком економічної і політичної інтеграції для багатьох східних країн, всього східно-азійського, в тому числі й для центрально-азійського регіону.

Щодо висхідних природи інтеграційних процесів у Південно-Східній Азії, то застосування мобілізаційних моделей модернізації слугувало основним чинником специфічної парадигми інтеграції, тобто інтеграційні процеси були прямим наслідком застосування моделей модернізації, в основі яких лежав принцип економічного націоналізму. Очевидно, що національноорієнтовані держави не могли створити угруповання, яке б обмежувало національний суверенітет.

Від самого початку діяльність АСЕАН передбачала більш-менш синхронне зміцнення національних держав, їхньої співпраці на рівні регіону і системи їх глобальних зв'язків за умови пріоритетності завдання національно-державної інтеграції. Вже на ранніх етапах існування АСЕАН її члени мали намір «виокремити» в межах Південно-Східної Азії субрегіональний простір, захищений від «проблемної» зони Індокитаю. Спільними зусиллями на цьому просторі вдалося забезпечити такий «високого рівню політичний контроль» і стабільність, таку високу якість державного регулювання господарського життя, які, сукупно зі стійким регульованим припливом іноземних інвестицій дали значне прискорення суспільно-політичної та суспільно-економічної модернізації.

На момент створення АСЕАН у кожній з країн «п'ятірки» було більш ніж достатньо невирішених проблем у сфері національно-державного будівництва або з іншої позиції національно-державної інтеграції. Що стосується регіональної інтеграції, яка передбачає, в цілому, створення наднаціональних інститутів, то вона, в кращому випадку, уявлялася справою не близького майбутнього. Об'єднуючись, «п'ятеро сусідів» ПівденноСхідної Азії прагнули компенсувати один одному ті чи інші слабкості, включаючи дефіцит управлінського досвіду, закономірний в умовах недавно проголошеної незалежності. У своєму колі вони прагнули забезпечити певний рівень захищеності і історичної перспективи, якої їм не вистачало в розпал холодної війни. На досягнення цього ефекту працювало і сприяння Заходу, кровно зацікавленого в тому, щоб на Азійському південному сході виник міждержавний союз, учасники якого б зробили вибір на користь капіталізму і протидіяли «червоній експансії».

Завдяки державній політиці держав-учасниць АСЕАН, що спрямовані на інтеграцію зростає і рівень суспільно-економічного розвитку регіону. Важливу роль в цьому процесі зіграли реформи, які при всіх відмінностях у рівні розвитку країн АСЕАН, як зазначалось, мали низку принципово важливих спільних рис. Так, особлива роль в модернізації східно-азійських суспільств належить державним інституціям, що доповнює ринкові механізми і забезпечує їх ефективне функціонування. Регулююча роль держави, особливо на перших етапах перетворень, була надзвичайно потужною, і лише згодом, за умови посилення

конкурентоспроможності економік і їхньої адаптації до ринкових умов і реалій світового поділу праці державні органи почали надавати більшій самостійності господарським одиницям. В процесі інтеграції враховувалися національні особливості і менталітет народів всіх країн, специфіка побудови суспільних відносин. Великого значення при виробленні ідеологічного підґрунтя спільного економічних концепцій розвитку надавалось розумному використанню настроїв суспільства, які часто були націоналістичними.

Вслід за Сінгапуром, раніше інших членів АСЕАН «зарахованих до бренду» нових індустріальних країн, до угруповання долучились Малайзія, Таїланд та Індонезія, причому ще до Азійської кризи. Кожна з цих країн проходила періоди, коли економіка зростала зі швидкістю, що перевищувала 8 % на рік. Їхня історія успіху справила належне враження на правлячі кола В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі і М'янми, налаштувала їх на проведення власних модернізацій і на політичний діалог з АСЕАН в інтересах якнайшвидшого врегулювання конфлікту в Індокитаї, а, за великим рахунком, і на вступ до Асоціації.

Об'єднання всіх держав Південно-Східної Азії в рамках однієї інтеграційного угруповання символізувало подолання серйозних політичних суперечностей в регіоні, що сприяло суспільно-політичній модернізації. З часу створення АСЕАН було також досягнуто значного прогресу в області суспільно-економічної модернізації. До очевидних досягнень можна віднести формування особливої культури міжнародного спілкування учасників Асоціації, яка не передбачає домінування будь-якої країни-учасниці в інтеграційних процесах. Цілком ймовірно, що формування регіональної ідентичності в Південно-Східній Азії як стратегічної мети інтеграційних процесів також стане цілком досяжною. Однак участь у регіональному об'єднанні ніяк не означало прагнення країн регіону до транснаціональності або наднаціональності, а скоріше відбивала бажання учасників сформувати інституційний формат мирного узгодження позицій приблизно рівних учасників регіонального економічного простору. В умовах глобального біполярного протистояння двох блоків в 1960-1970-ті рр. багато конфліктних ситуацій між самими учасниками Асоціації сприймалися як другорядні, що відкладало їх вирішення на кілька десятиліть. Міжнародні норми, що були створені в рамках АСЕАН, понизили масштаб застосування насильницьких методів у вирішенні конфліктних питань країнами регіону, проте не привели до повної відмови від них.

Стратегія АСЕАН з самого початку будувалася на особливих принципах. Основне, але не завжди відкрито деклароване, завдання Асоціації країн ПСА полягало в підтримці свого індиферентного і, по можливості, автономного стану відносно великих позарегіональних держав з метою не допустити виникнення в регіоні великомасштабного конфлікту за їхньою участю. При цьому наявність ліній поділу всередині самого регіону посилювала ризик подібного зіткнення, а їх нівелювання, навпаки, сприяло реалізації цілей Асоціації. Тому, за оцінкою вчених, реальне прагнення АСЕАН полягало не в максимально можливій інтеграції, а в зниженні ризику міждержавної конфронтації за зовнішньої участі.

Природа регіональної інтеграції в Південно-Східній Азії зумовлюється низкою причин і факторів, що сприяють також інтеграції в Азії в цілому, і перш за все, вони коріняться в особливому суспільному кліматі – моделі державного управління комунітарним суспільством, у якому суспільні інтереси є пріоритетними щодо індивідуальних. З іншого боку у зв'язку з цим можна зазначити, що загалом «глобалізм», як прояв цього зовнішнього світу, і «регіоналізм», як спроба створити локальну спільноту, що протистоїть його загрозам, справедливо розглядаються як дві тенденції в розвитку системи суспільних відносин в сучасному світі, причому прояви цих тенденцій існують у всіх сферах. Однак перша завжди супроводжується другою, вони тісно пов'язані і взаємообумовлені. Країни регіону йдуть шляхом локальної інтеграції, намагаючись захистити свої ментальні і національні цінності.

В контексті модернізаційного розвитку в країнах Азійськотихоокеанського регіону і особливості формування АСЕАН в першу чергу робиться наголос на важливості внутрішнього регіонального розвитку країн Південно-Східної Азії. Проводячи, наприклад, порівняльний аналіз модернізаційних процесів в Європі і Південно-Східної Азії необхідно відзначити, що процеси демократизації спільнот Південно-Східної Азії, на відміну від Східної Європи, не

вийшли за рамки модифікації старої системи і не перетворилися в глибокі трансформації суспільно-політичного устрою країн регіону. І що ефективна економічна модернізація даного регіону не викликала настільки ж масштабну суспільно-політичну трансформацію. Саме тому в державах Південно-Східної Азії не відбулося остаточного утвердження демократичних інститутів.

Отже, принципи, що покладались в основу формування інтеграційних об'єднань країн Південно-Східної Азії, прямо витікають і враховують (відбивають) національні політики цих країн, які за своїми характеристиками авторитарні.

По-перше, така інтеграція не повинна була посилювати конкуренцію між країнами, оскільки нерівномірність економічного розвитку апріорі зумовила б поглинання сусідніх економік і розшарування країн за ознакою “центр-супутність-периферія”. Натомість, економічні стосунки в інтеграційному об'єднанні вносились у політичні межі і вибудовувались за принципами взаємодоповнення і сприяння розвитку – створення свого роду міжнародного кластера.

По-друге, це інтеграційне об'єднання повністю відмітало можливості для втручання у внутрішню політику держав.

По-третє, інтеграція мала на меті сприяти подальшій соціальній модернізації кожної з країн і відбивати потребу кожної з країн наблизитись до внутрішніх стандартів регіону. Вона мала перетворитися на логічне продовження і важіль модернізації кожної з країн.

По-четверте, інтеграція мала забезпечити захист специфічного колективного економічного і політичного простору, убезпечити країни від протистояння всередині регіону та прямого або корегуючого втручання з боку глобального простору і країн – провідних глобальних акторів.

В цілому необхідно відзначити, що, звичайно ж, простежується і схожість між інтеграційними процесами в ЄС і АСЕАН. Вона полягає в:

- наборі висхідних мотивацій, серед яких важливу роль грає спроба запобігання внутрішньорегіональним конфліктам, необхідність об'єднання перед обличчям більших, в тім числі, внутрішньорегіональних гравців;

- орієнтації на спрощення умов внутрішньорегіонального економічного обміну і створення умов для підвищення конкурентоспроможності інтеграційного утворення в цілому відносно «сторонніх» держав;

- зусиллях зі створення символів спільної ідентичності, заснованих на політичних міфах про загальну історико-культурну спадщину і спільність історичних і економічних доль в майбутньому;

- механізмі управління інтеграційним процесом, який характеризується акцентом на перевагах міжурядової підходу до прийняття важливих рішень.

Але відмінність у класично-ліберальній і комунітарній версіях вирішення проблеми інтеграції, як вже зазначалось, носить глибинний характер, а їхня схожість проявляється лише в сфері регіональних протистоянь і підходах до їхнього подолання. У цьому контексті казахський дослідник С. Кушкумбаєв вважає, що АСЕАН, як комунітарне за характером угруповання здатне домогтися поставлених цілей і загальносвітова тенденція регіоналізації міжнародного життя об'єктивно сприяє цьому. Якщо говорити про те, в яких саме аспектах країни АСЕАН здатні домогтися своїх цілей, і яким чином це пов'язано з процесом суспільно-політичної та суспільно-економічної модернізації, то потрібно відзначити, що значних успіхів країни АСЕАН домоглися, в першу чергу, у зовнішньополітичному аспекті: миротворча діяльність цієї організації справило значний вплив на припинення ряду гострих конфліктів в Південно-Східній Азії, сприяла створенню бази регіональної безпеки, а також позитивно вплинула на розширення зон стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Політико-соціальна (комунітарна за характером) інтеграція в свою чергу сприяє позитивному розвитку модернізації в країнах Південно-Східної Азії.

Унікальність регіональної інтеграції в контексті модернізації в країнах АСЕАН полягає в тому, що її багатовимірне різноманітність не тільки не руйнує регіональну спільність,

закладену факторами позиційності і природного споріднення, спільною історією, повторюваністю ідеологічних, культурних, господарських елементів, але як раз і становить її найяскравішу характерну рису. Інституційне втілення регіональної спільності АСЕАН дозволяє країнам регіону протистояти викликам глобалізації, робить регіон великим економічним гравцем і інтегральною частиною Азійсько-Тихоокеанського регіону; за домінування на його ринках конкурують США, Японія, Китай, а сьогодні і Росія, що свідчить про його якість і ємність.

Таким чином, в умовах глобальної суспільно-економічної нестабільності, формування глобального суспільства ризику парадигма суспільно-політичної модернізації в країнах Південно-Східної Азії вимагає суттєвого переосмислення з точки зору продуктивності мобілізаційного характеру розвитку. Глобалізація і універсалізація ризиків, реальні загрози тероризму, війн, епідемій і екологічної катастрофи змушують сучасні суспільства Південно-Східної Азії відмовитися від постулату непорушності ідеалів і принципів класичної версії проекту модернізації: індивідуальної свободи, свободи підприємництва і ринку, розмивання суверенітету національних держав, зовнішнього походження джерел науково-технічного і соціального прогресу. Більше того, саме ці ризики підштовхують країни до застосування неліберальних важелів впливу і уникнення глобальних впливів. Рефлексивний (цивілізаційно-ментальний) шлях розвитку полягає у варіативності проектів національних суспільно-політичних модернізацій, постмодернізації і антимодернізації. Для цих країн актуалізується необхідність удосконалення механізмів автаркічності національних і регіонально-інтеграційних з метою протистояння маніпулюванню глобальними процесами з боку країн-лідерів, міжнародних структур та організацій. Для дослідників це підвищується значимість наукового і філософського знання, що пропонує комплексне бачення інтеграційної ситуації, яка склалася у регіоні, обґрунтоване прогнозування її розвитку і конструктивності спільних кроків подолання викликів глобалізації. Глобальна ситуація, що склалася на початку третього тисячоліття і вимагає від людства особливої відповідальності та безпрецедентних практичних дій як у сфері соціоприродних взаємодій, у стосунках між представниками різних культур з метою забезпечення сталого розвитку цивілізації в майбутньому може бути пом'якшена завдяки використанню взірцевої моделі інтеграційного співробітництва між країнами Південно-Східної Азії.

Дослідження стратегії регіональної інтеграції у контексті політичної і суспільно-економічної модернізації країн Південно-Східної Азії дозволяє зробити низку узагальнень, які відбивають специфічний характер процесів, що протікають в цьому регіоні.

Було встановлено, що південно-східно-азійська сучасність характеризується наступними базовими принципами, які лежать в основі політик модернізації і, відповідно, впливають на параметри моделі інтеграції:

– наявністю сильною і дієздатною державною традицією, яка спирається на цивілізаційну ментальність традиціоналізму – провідну роль в процесах модернізації відіграє держава і її інститути спираючись на мобілізуючу силу ідеології;

– наявністю вивіреної цілісної стратегії та послідовністю її реалізації з метою розвитку і оновлення суспільства та наявністю чіткого, покрокового плану дій;

– застосуванням мобілізаційної моделі розвитку, характерною ознакою якого є комунітаризм (солідаризм), а провідною складовою – економічний націоналізм, що передбачає пріоритетність загальносуспільних інтересів щодо приватних;

– органічним баченням суспільства не як сукупності індивідів, що мають егоїстичні цілі, а як спільноти, для якої важливе виконання патріотичного обов'язку і служіння спільним інтересам, тобто обов'язки членів суспільства пріоритетніші їхніх прав: республіканської моделі громадянства – суспільство, його інститути і соціальні зв'язки модернізуються, але комунітарні принципи і традиції – “спочатку обов'язки, а потім права” – залишаються непорушними;

– регіональною інтравертністю та інтрацентризмом (локалізацією) і дуалізмом політики: процес модернізації відбувається в умовах автаркії, яка не поширюється на країни регіону; ринкові відносини будуються свідомо і неринковими методами;

– високою керованістю процесів перетворень націлених на встановлення довгострокової політичної стабільності і безпеки, базованої на стійкому економічному зростанні;

– введенням національного господарства в режим самопідтримки зростання;

– опором на модернізуючу роль науки, техніки і технологій;

– підвищенням культурної гомогенності нації, що базується на використанні переваг повного циклу безперервної освіти;

– вдосконаленням ринкового механізму у напрямку його соціальної орієнтації.

Ця модель розвитку в різних країнах ПСА на тлі слабкої системи політичного представництва, успішна тому, що вона реалізує прагматичний, не заідеологізований (чи “завестернізований”) підхід до модернізації – залучення всього суспільства в процес економічного зростання. За всіма ознаками – це мобілізаційна модель розвитку, яка багато в чому зумовила існуючу модель міжнародних зв'язків країн Південно-Східної Азії, зокрема регіональної інтеграції. Ця модель характеризується пріоритетністю спільних інтересів щодо глобальних, інтроцентричністю і локалізацією (зосередженістю спочатку на проблемах країни, далі – регіональних, і вже потім глобальних проблемах) і частковим автаркізмом щодо зовнішнього, глобального середовища; ступінчастістю (різношвидкісністю) включення різних країн до регіонального інтеграційного поля; селективністю – повагою до національних пріоритетів і визнанням суверенного права на обрання партнерів та визначення напрямків взаємодії з ними; взаємодоповненням і кластеризацією в економічній діяльності, а також колегіальністю в прийнятті рішень.

В цілому модель державного управління модернізаційними процесами зводилась до наступної логіки – застосування мобілізаційної моделі можливе за умови вираженої національно-орієнтованої внутрішньої політики, що, в свою чергу потребує:

– наявності національного лідера (партії або харизматичної особистості – лідерів суспільної думки);

– формулювання егоїстичної національної стратегії розвитку на тривалу перспективу;

– створення ідеологічного підґрунтя підтримки обраного шляху (як правило, базованого на ліберальній риторичі, але з обґрунтуванням підпорядкування приватних інтересів загальнонаціональним інтересам на перехідному етапі);

– законодавчого оформлення правових важелів автаркії і важелів впливу держави на суспільно-економічні процеси.

Особливістю економічних перетворень у порівнянні з ліберальними стандартами (денационалізація, демонополізація, приватизація) в таких країнах як Південна Корея, Сінгапур, пізніше – Малайзія, Індонезія, В'єтнам, було те, що державне керівництво цими процесами спиралось на управління діяльністю державних підприємств і великих монополістичних утворень, що володіли значними фінансовими ресурсами і концентрованим ієрархічним каналом управління. Ці ресурси і канали ставились під контроль держави і виконували державне замовлення на розбудову економічної структури. Більше того, для формування такої структури за сприяння держави створювались нові монополістичні об'єднання, стимулювались і заохочувались процеси концентрації і централізації капіталів. Одним із головних завдань модернізації було формування експортоорієнтованої національної економічної структури і уряди справедливо вважали, що його виконання під силу лише великим акторам.

Така модель модернізації справила суттєвий вплив на парадигму інтеграції у регіоні: принципи її організації було кодифіковано АСЕАН. Завдяки такій моделі інтеграційних зв'язків країнам південно-Східної Азії вдається уникнути низки ефектів, які негативно позначаються на стабільності і динаміці національного розвитку і розвитку інтеграційного об'єднання АСЕАН в цілому:

- ефекту диференціації – утворення ядра лідерів, які вирішують долю країн-членів угруповання;
- ефекту концентричних кіл, коли країни диференціюються за ознакою домінуючої, супутньої і периферійної;
- ефекту доміно – коли провали в політиці і економіці однієї країни експортуються до іншої країни угруповання і завдають їй шкоди;
- ефекту зрощування, коли політика і економіка і країни в цілому стають занадто залежними одна від одної;
- ефекту посилення суперництва, коли конкуренція між країнами переростає у відкрите політичне протистояння;
- ефекту розширення, коли розвиненіші країни поглинають слабші; – ефекту звуження, коли країни шантажують партнерів по угрупованню виходом із кооперації чи політичних угод.

Подібний авторський підхід дозволяє більш повно висвітлити еволюцію парадигми модернізації та окреслити можливі перспективи її подальшого дослідження у контексті впливу на інтеграційні процеси у регіоні.

В цілому позиціонування країн у інтеграційному об'єднанні АСЕАН базується на солідаристській концепції, в основі якої лежать принципи дотримання вимог міжнародного права, паритетності відносин в міжнародній політичній і економічній сфері, суверенності внутрішньої політики. Це прямо пов'язується із розбудовою стійкої і самодостатньої конкурентоспроможної національної економіки в країнах і інтеграцію на умовах паритетного міжнародного поділу праці та створення міжнародних суспільно-економічних кластерів. Така модель інтеграції відкидає усі зовнішні спроби перетворити національні економіки регіону на ресурсний та сировинний додаток, на монокультурні чи супутні.

Кашмір — один із найбільш мілітаризованих регіонів у світі, а також найнестабільніша "гаряча точка", де протистоять одна одній дві ядерні держави — Індія і Пакистан.

Залізний принцип міжнародної системи безпеки: наявність ядерної зброї стримує держави щодо її застосування. Після атомних бомбардувань США японських Хіросіми та Нагасакі у серпні 1945 року ядерна зброя у світі більше не застосовувалась. Однак наявність ядерних бомб не обов'язково є для таких країн фактором стримання щодо ведення війни. Отже, небезпека ескалації конфлікту до рівня атомного зберігається, навіть якщо вихід на цей рівень вважається гіпотетичним, тобто малоймовірним.

Пакистансько-індійські відносини є прекрасним унаочненням цієї ситуації. Нині вони перебувають у найгострішій кризі за останні десятиліття. Обидві країни мали між собою три великі війни, перш ніж у 1999 році отримали статус ядерних держав. З того часу між ними виникали збройні конфлікти, але обмеженого характеру: здійснювались артилерійські обстріли спірного фактичного кордону в Кашмірі ("line of control"). У першому десятилітті 2000-х Індія провела кілька обмежених військових операцій по той бік кордону, у 2016-му індійські військові виступили проти терористів у регіоні неподалік від кордону на території Пакистану.

"Превентивний" повітряний удар Індії

І от з початку цього тижня - нове загострення. Внаслідок нападу ісламістів, що мають коріння у Пакистані, в індійській частині Кашміру загинули понад 40 індійських силовиків. Відповідальність за напад взяли на себе бойовики терористичного угруповання "Джаїш-е-Мохаммад".

Згідно з офіційною заявою Нью-Делі, після цього індійські військові літаки перетнули кордон, пролетіли над пакистанською частиною Кашміру та завдали удару по базах терористів у Пакистані. Джерела в уряді Індії повідомили про знищення щонайменше 300 бойовиків внаслідок авіаудару. Останньою сенсаційною іноземною військовою операцією на території Пакистану було знищення лідера "Аль-Каїди" Усами бін Ладена спецназом США у 2011 році у Абботтабаді.

Офіційний Нью-Делі назвав операцію превентивним заходом: таким чином Індія запобігла терористичним атакам з боку ісламістів. І продемонструвала, що виступатиме проти терористичної загрози у Пакистані військовими засобами, при цьому не тільки у прикордонних районах, але й глибше на пакистанській території.

Таким чином Індія слідує так званій доктрині "холодного старту" щодо обмеженого застосування військової сили проти Пакистану нижче рівня використання ядерної зброї. Пакситан, зі свого боку, завдав на "превентивний удар" Індії "удар у відповідь" по цілях індійських військових у Джаммі та Кашмірі. Вочевидь Індія та Пакистан вбачають достатньо простору для конвенційних воєнних зіткнень на рівні нижче ядерного. Однак цей простір не безмежний.

Ризик ядерної ескалації зберігається

Однак ризик атомної війни між Індією та Пакистаном збільшують не тільки різні низькопорогові ескалації. Тривожним є також систематичне збільшення арсеналу тактичної атомної зброї у Пакистані. До цього додається, що Пакистан ще жодного разу не заявляв, що ніколи не застосує атомну зброю першим. Будь-який конвенційний напад з боку Індії теоретично може стати для Пакистану підставою для відповіді ядерними засобами.

У цьому аналізі не йдеться про те, щоб продемонструвати сценарії жахів. Атомний конфлікт і надалі залишається малоімовірним. В умовах актуальної кризи ескалація мала б загостритись ще на декілька рівнів, перш ніж досягти критичного. Крім того, якщо напруження загрожуватиме виходом з-під контролю, задля заспокоєння ситуації у конфлікт втрутиться міжнародна спільнота, очолювана Вашингтоном та Об'єднаними Націями. Однак можливість драматичного загострення ситуації зберігається, і новітня історія пропонує достатньо прикладів, які це підтверджують.

Кампанія 1999 року як прецедент

У 1999 році - у той час, коли Індія і Пакистан офіційно оголосили себе ядерними державами, - бойовики, підтримувані Пакистаном, напали на індійську частину Кашміру. Індія відповіла на це повітряним ударом - так звана Каргільська війна тривала від травня до липня. Американська розвідка на початку липня отримала інформацію про конкретні плани Пакистану привести у бойову готовність ядерну зброю та, ймовірно, застосувати її. І тодішній уряд США під керівництвом президента Білла Клінтона успішно сприяв завершенню цієї війни.

Перший конфлікт між Індією та Пакистаном стався незабаром після здобуття Індією незалежності від Британської корони й виникнення Пакистану на карті світу, в 1947-1948 роках.

Зараз територія розділена на зони. Індія й Пакистан управляють різними частинами регіону, також невеликою його частиною керує Китай.

У найближчому майбутньому очікувати потепління відносин між Індією і Пакистаном не доводиться. Обидві країни мають ядерну зброю, і будь-яке нове зіткнення між ними отримує новий вимір.

Тяжкість конфлікту між Індією й Пакистаном відчуває в основному місцеве населення.

В історії цього протистояння дві війни (в 1947 і 1965 роках), кілька військових операцій, безліч дрібніших сутичок і нападів як на військових, так і на мирних жителів.

У результаті сьогодні економіка регіону нестійка, як і політична ситуація в ньому. У Кашмірі високе безробіття. На думку лорда Назіра Ахмеда — члена британського парламенту і фахівця щодо Кашміру, регіон став розплідником тероризму.

Експерти, такі як лорд Ахмед, вважають, що ігнорування замороженого кашмірського конфлікту ускладнить боротьбу з такими угрупованнями, як "Ісламська держава" і "Талібан".

Старший професор Університету Джона Хопкінса Даніель Маркі розповів ВВС, що "на жаль, завжди існує реальна загроза ядерної ескалації між Індією та Пакистаном, але ми все ще за декілька кроків від цього". За його словами, використання ядерної зброї виглядає мало ймовірним без значного погіршення ситуації.

Ще до закінчення британського правління в Індії в 1947 році Кашмір став спірною територією. Британці розділили субконтинент на дві частини — переважно індуїстську Індію і переважно мусульманський Пакистан.

Махараджа Кашміру спочатку не міг вирішити, до якої держави приєднатись його території. Можливості провести референдум у нього не було.

Врешті-решт він схилився до вступу в Індійський союз, але було вже пізно.

Індія та Пакистан почали війну за регіон, яка тривала два роки.

Десятиліття конфліктів майже знищили кашмірську туріндустрію. Коли країни уклали перемир'я, Пакистан відмовився виводити війська, і Кашмір розділили на дві частини.

На тлі цього протистояння частину регіону поступово зайняв Китай — під його управлінням з 1950-х років знаходиться східна частина Кашміру під назвою Аксайчін, на яку також претендує Індія.

Друга війна між Пакистаном і Індією почалася в 1965 році. Між 1980-ми й 1990-ми роками невдоволення керівним режимом призвело до виникнення руху опору, зі збройними нападами, масовими протестами й зростанням числа спонсорованих Пакистаном збройних угруповань.

У 1999 році — на той час і Індія і Пакистан оголосили, що володіють ядерною зброєю — індійській владі знову довелося вступити у швидкоплинний, але руйнівний Каргільський конфлікт з силами, які підтримував Пакистан. Офіційно пакистанська сторона заперечувала свою участь у цьому конфлікті.

З першого дня боротьби за Кашмір загинуло кілька десятків тисяч осіб.

Напад на конвой 14 лютого став найбільш смертоносним за десятиліття в Кашмірі

З 1950-х років ООН закликає провести в Кашмірі референдум, аби врахувати думку місцевих жителів у прийнятті політичних рішень.

Індія від початку підтримувала цю ідею, але потім вирішила, що референдум не потрібен, бо в "індійській" частині Кашміру проходять вибори.

Пакистан не згоден і вважає, що багато жителів регіону не хочуть жити під контролем Індії, а замість цього воліли б жити в Пакистані або в незалежній державі.

Населення "індійської" частини Кашміру на 60% складається із мусульман — це єдиний штат в Індії, де вони становлять більшість.

Історія революцій, зради, громадянської війни та терору. Виведення миротворчого контингенту з території Афганістану. «Аль-Каїда».

Ісламська Республіка Афганістан розташована на роздоріжжі між Сходом і Заходом й з найдавніших часів є центром торгівлі та міграції. Вигідне геополітичне розташування — між Південною і Центральною Азією з одного боку, і Близьким Сходом з іншого, дозволяє йому відігравати важливу роль в економічних, політичних і культурних відносинах країн регіону.

Через територію Афганістану проходили старовинні торговельні шляхи, що вели від Середземного та Каспійського морів і країн Середньої Азії до узбережжя Індійського океану. Віддавна через Афганістан рухалися численні полчища завойовників, починаючи від Александра Македонського до Надір-шаха.

Афганістан — це країна, яка вистояла в трьох афгансько-британських війнах, пережила радянську «допомогу братерському афганському народу», протягом багатьох років веде кровопролитну війну з «талібами» та т. зв. «Ісламською державою» (ІД). Фактично, одне покоління афганців народилось, виростало в умовах війни і почало тримати зброю в руках, раніше ніж олівець. Покоління, яке погано читає та пише, але добре стріляє та розуміється на вироццванні опійного маку та контрабанді. Більше двадцяти останніх років одні афганці відстоюють право на гідне життя, інші тягнуть у середньовіччя.

Багато років афганську війну підігриває Пакистан, який став базою спочатку для «Аль-Каїди», потім для руху «Талібан» та «Ісламської держави».

Зважаючи на свій досвід, сьогодні новітню історію Афганістану умовно розділяю на п'ять етапів:

Перший (1973–1978 рр.) — *17 липня 1973 року королівську владу повалено внаслідок державного перевороту і до керівництва прийшов Мухаммад Азіз Дауд Хан.* (Мухаммад Азіз Дауд Хан народився в аристократичній сім'ї, пуштун з племені Мухаммадзай. Батько — сардар Мухаммад Азіз Хан, зведений брат короля Афганістану Надір Шаха. Двоюрідний брат короля Захір-шаха, був одружений на його сестрі).

У ніч на 17 липня 1973 року М. Дауд очолив військовий заколот, що привів до повалення монархічної влади. Король Захір-шах, який знаходився тоді в Італії, відкріся від престолу, а М. Дауд очолив новий найвищий орган влади — Центральний комітет Республіки Афганістан, ставши також головою держави і прем'єр-міністром, міністром національної оборони і міністром закордонних справ. Низку міністерських посад в його уряді отримали молоді офіцери.

Період правління М. Дауда характеризувався досить нестабільною політичною ситуацією, намаганнями впровадити чималу кількість реформ, але не склалося. Прийшли бурхливі 1978 і 1979 роки, які змінили державно-політичну систему Афганістану.

27 квітня 1978 року після перемоги т. зв. «квітневої революції» (Саурська революція / місяць саур афганського календаря) до влади прийшла Народно-демократична партія Афганістану (НДПА), яка обрала своєю ідеологічною основою науковий соціалізм.

28 квітня революціонери розстріляли самого М. Дауда і 18 членів його сім'ї, включно з п'ятьма дітьми і його братом Мухаммадом Наїмом (за іншими даними, загинули близько 30 членів сім'ї М. Дауда). Подібний фінал важко «списати» на наслідки перестрілки, як повідомляли потім засоби масової інформації, ймовірніше, що йшлося про фізичне знищення правлячої еліти. Тим паче, що як під час «перестрілки», так і в наступні дні було вбито багато прихильників президента, зокрема визначних членів уряду і воєначальників.

30 квітня 1978 року країну було проголошено Демократичною Республікою Афганістан (ДРА). Вся повнота влади перейшла до рук Революційної ради, 1 травня був сформований уряд на чолі із Нур Мухаммадом Таракі. Чинність Конституції від 14 лютого 1977 року було скасовано.

Правління Н. М. Таракі відзначалося жорстокими чистками. Радянські джерела повідомляли, що приблизно 500 членів НДПА було страчено фактично без суду. Для придушення заворушень Хафізулла Амін склав список із 18 тис. осіб, яких стратили за участь у «змові з метою вбивства Таракі».

Насаджуючи марксистську ідеологію в Афганістані та у прискореному режимі силоміць впроваджуючи соціально-економічні реформи, партія під керівництвом Н. М. Таракі викликала масове невдоволення у населення країни та активний збройний спротив, що згодом переріс у громадянську війну.

Загальне керівництво цією акцією здійснював начальник президентської гвардії майор Джандад, а безпосередніми виконавцями цього злочину стали начальник КАМ (служби безпеки) капітан Абдул Хадуд, командир одного з підрозділів, що охороняли палац Х. Аміна, старший лейтенант Мухаммед Екбаль і заступник начальника президентської гвардії з політичної частини старший лейтенант Рузі.

Х. Амін не користувався популярністю, тому незабаром нажив собі численних ворогів — родичів страчених. Всі члени НДПА відчували страх за своє життя. В цей період чимало афганців втекли до Ірану й Пакистану й почали організовувати визвольний рух проти атеїстичного режиму НДПА, що захопила владу за підтримки СРСР. Пізніше, після радянського вторгнення, західні джерела оголосили ці групи борцями за свободу (моджахеди).

Впродовж 104 днів свого правління Х. Амін активно проводив політику пуштунізації країни та зближення із Пакистаном і США, нехтуючи порадами Москви. В середині листопада 1979 року Х. Амін розпочав широку військову кампанію проти Саїда Карамы в південній провінції Пактія, що на кордоні із Пакистаном. Наступ був успішним, було знищено понад 1 тис. бійців опору, їхні родичі та прибічники змушені були втекти до Пакистану. Села, що допомагали заколотникам, були повністю зруйновані.

Період правління М. Дауда характеризувався досить нестабільною політичною ситуацією, намаганнями впровадити чималу кількість реформ, але не склалося. Прийшли бурхливі 1978 і 1979 роки, які змінили державно-політичну систему Афганістану.

27 грудня 1979 року в країну були введені радянські війська з метою надання підтримки уряду НДПА. В ніч на 27 грудня 1979 року Х. Аміна у його палаці вбили бійці радянського спецназу. Разом з Х. Аміном загинули всі члени його сім'ї, а також усі присутні на той момент урядовці.

Розстрілу передувала спроба отруїти Х. Аміна на бенкеті за день до цього таємними агентами КДБ, що були у складі президентської прислуги.

Державним і партійним лідером країни став Б. Кармаль, який перетнув гірський перевал Саланг на броні радянських танків.

Епоха Б. Кармаля, що тривала з 1979 по 1986 рік, відзначена найбільшими радянськими військовими операціями в Афганістані. Політика Б. Кармаля не принесла миру в зруйновану війною країну, і в 1986 році його змінив на посту генерального секретаря НДПА доктор Мухаммад Наджибулла.

Незгодних із політикою Б. Кармаля та радянською присутністю в Афганістані почав опікати Пакистан, який не бажав мати на своїх кордонах нову демократичну державу.

Другий (1979–1992 рр.) — 13 квітня 1980 року ухвалено тимчасову Конституцію під назвою «Основні принципи ДРА», яка діяла до квітня 1985 року. 4 травня 1986 року Б. Кармаля звільнили з посади генерального секретаря ЦК НДПА «за станом здоров'я», а з 1 жовтня 1986 року головою Револьюційної ради ДРА став доктор М. Наджибулла.

30 листопада 1987 року було ухвалено постійну Конституцію, згідно з якою країна знову почала називатися Республіка Афганістан. В той же день Лойя Джирга (всеафганська Рада старійшин (представників) всіх племен та народностей країни) обрала М. Наджибуллу президентом країни та фактично підтримала політику національного примирення.

Новий президент Афганістану виступив з ініціативою припинити бойові дії і розпочати мирний діалог між протиборчими сторонами. За його наказом створюється Комітет національного примирення. Планувалось залучити для ведення переговорів впливових старійшин та вождів племен. У якості доброї волі з в'язниць звільнили кілька тисяч політичних в'язнів, афганська армія кілька разів пропонувала ввести режим припинення вогню, але моджахеди відмовлялись. В цей період було знято заборону на діяльність політичних партій, вище керівництво Афганістану запропонувало керівникам моджахедів сісти за стіл переговорів. Моджахеди знову відмовились через розбіжності поглядів та цілей лідерів ісламістських організацій і рухів, відсутність між ними єдності.

В цілому політика національного примирення не надала очікуваного ефекту, проте за цей період біля 30 тис. бойовиків склали зброю, тисячі афганців повернулися до Афганістану із Ірану та Пакистану.

Заяви М. Наджибулли про «національне примирення» й необхідність перемовин із контрреволюціонерами частина офіцерів армії та силових структур сприйняла негативно. Вони цього не розуміли і вважали згубним для революції.

В цей же час Пакистан, Сполучені Штати та Королівство Саудівська Аравія досить щедро фінансували моджахедів в їх боротьбі з радянськими військами. На політичну арену вийшла «Аль-Каїда».

Під тиском загонів моджахедів та Женевських угод, за рішенням радянського керівництва 15 травня 1988 року розпочалося виведення контингенту радянських військ, яке закінчилося 14 лютого 1989 року.

Наприкінці лютого 1989 року в Пешаварі (Пакистан) відбулось засідання Ради представників афганської опозиції, де обрали голову «Перехідного уряду моджахедів». Ним став лідер «Альянсу сьоми» Себгатулла Моджаддеді. З цього часу загони опозиції стали планувати та проводити широкомасштабні операції проти комуністичного режиму.

На Заході очікували швидкої перемоги моджахедів, але афганські збройні сили, «царандой» (поліція) та загони народного ополчення (малиша) 6 місяців поспіль відбивали

наступи загонів збройної опозиції на Джелалабад, Гардез, Кандагар, Шинданд, Файзабад, на перевалі Саланг.

Протягом трьох років режим М. Наджибулли був при владі, до відомих подій в Москві у серпні 1991 року. Відразу після поразки ДКНП (ГКЧП) міністр закордонних справ РСФСР Андрій Козирєв заявив, що «в Афганістані все готово для мирного врегулювання конфлікту, заважає цьому тільки радянська підтримка екстремістів на чолі із Наджибуллою». 15 листопада міністр закордонних справ СРСР Борис Панкін дав офіційну згоду на припинення військової допомоги Афганістану. З 1 січня 1992 року поставки військової техніки та спорядження Афганістану припинились і військово-політична ситуація почала стрімко погіршуватись. Наблизився колапс режиму.

Третій (1992–1996 рр.) — «перехідний період», коли війна охопила весь Афганістан.

Незважаючи на зраду «великого брата», на початку квітня 1992 року М. Наджибула особисто сприяв поверненню останніх радянських військових радників до Ташкенту. У березні 1992 року М. Наджибулла об'явив про свою готовність піти у відставку та звільнити місце для тимчасового уряду. Сам президент М. Наджибула (разом зі своїм братом, начальником канцелярії та начальником охорони) сховався у місії ООН в Кабулі, де, як відомо, провів останні чотири роки свого життя. 27 вересня 1996 року, коли таліби ввійшли до Кабулу, вони захопили М. Наджибуллу разом із братом, катували їх і прилюдно стратили.

27 квітня 1992 року загони моджахедів на чолі із Ахмад Шахом Масудом практично без бою увійшли в Кабул. Епоха НДПА закінчилась, але громадянська війна в Афганістані запалала ще з більшою силою.

Наступного дня, 28 квітня, до Кабулу прибув С. Моджаддеді і в присутності іноземних дипломатів перебрав владу президента з рук віце-президента колишнього режиму. Його також обрнали головою Ради Джихада (спільна комісія, обрана відповідно до Пешаварських домовленостей). 6 травня 1992 року на першому засіданні Ради Джихада ухвалено рішення щодо:

- розпуску кабінету міністрів колишнього режиму;
- розпуску Національної ради Афганістану;
- заборони діяльності партії «Ватан» (Батьківщина);
- втрати чинності всіх законів, які протирічать ісламу;
- закриття університетів та всіх розважальних закладів;
- введення обов'язкових молитов;
- заборони алкоголю та книг антиісламської спрямованості.

В тому ж році С. Моджаддеді передав владу лідеру таджицького етнічного угруповання Бурхануддіну Раббані. Лідери різноманітних угруповань опозиції (пуштунських — Гульбеддін Хекматіяр; таджицьких — Ахмад Шах Масуд та Ісмаїл-хан; узбецьких — Абдул-Рашид Дустум) продовжували воювати між собою за владу, контроль наркотрафіку та іноземну допомогу.

Наприкінці 1994 року авторитет Б. Раббані у якості загальнонаціонального лідера настільки ослаб, що його уряд практично припинив своє існування, зникла навіть слабка видимість центральної влади. Систему центрального державного управління та економічних зв'язків було порушено. Афганістан, як і раніше, поділився за етнічним принципом, на місцях польові командири тримали під контролем зони свого впливу, вирощували опійний мак, займались контрабандою та воювали між собою, знову ж таки за владу та вплив.

На фоні колапсу державної системи, на півдні, в зоні «вільних пуштунських племен» народжувався новий ісламістський радикальний рух — «Талібан», духовним лідером якого був мулла Мухаммад Омар.

Таліби оголосили себе «захисником інтересів афганського народу». За мету вони поставили створити ісламську державу, базою для існування якої має стати Шаріат.

Четвертий (1996–2001 рр.) — кривавий період влади талібів, які намагалися відкинути Афганістан у середньовіччя.

Весною 1996 року мулла Омар запросив до Кандагару провідних мусульманських богословів. Прибуло більше тисячі мул та улемів, і це була найбільша мусульманська рада за всю історію Афганістану. Лідер талібів заявив, що «Коран є єдиною можливою конституцією для Афганістану» і зажадав отримати благословення своєї влади. Більшість учасників зібрання підтримали М. Омара. Богослови оголосили муллу Омара «амір уль-мумініном» — лідером всіх мусульман.

Тут слід згадати, *з якої причини виник рух «Талібан».*

З перемогою моджахедів і перерозподілом влади на місцях, польові командири почали силоміць насаджувати свої порядки, чим викликали невдоволення серед певної частини молоді. В районі Кандагару лідером такої невеликої групи і став мулла Омар, а молодь називала себе «талібами» (учні, студенти). Спочатку таліби охороняли каравани вантажівок від нападу моджахедів, а потім почали нападати на їх невеликі загони. Моджахеди, своєю чергою, почали називати талібів «пакистанськими шпигунами», але це не так. Ісламабад звернув увагу на талібів лише восени 1994 року, а причиною став напад моджахедів поблизу Кандагару на пакистанський караван вантажівок з ліками і гуманітарною допомогою для населення Туркменістану. Пакистан звернувся до талібів з проханням про допомогу. Загін М. Омара розгромив моджахедів і повернув майно Пакистану, саме з цього випадку Ісламабад почав надавати талібам військову і фінансову допомогу.

М. Омар досить часто говорив, що веде боротьбу з мусульманами, які схибили і пішли невірним шляхом та зі всіма невірними. Однак, за словами деяких журналістів, які зустрічались з М. Омаром, майбутній правитель Афганістану розпочав боротьбу без будь-яких планів про владу. «Все просто, — казали вони, — мулла Омар хотів звільнити країну від моджахедів».

>В листопаді 1994 року рух талібів став настільки потужним, що зумів захопити Кандагар, який М. Омар зробив своєю столицею. Тоді і стало очевидним, що таліби у вигляді Пакистану отримали могутнього союзника. М. Омар за весь час свого правління практично не залишав своєї резиденції в Кандагарі та не спілкувався з «невірними». В Кабулі лідер талібів з'являвся тільки чотири рази.

26 вересня 1996 року загони талібів штурмом захопили Кабул. Уряд Б. Раббані разом із Г. Хекматіаром та його найближчим оточенням втекли на північ та «перейшли у збройну опозицію». Радикальне ісламське угруповання прийшло до влади. 28 вересня США та ООН запропонували новій владі встановити стосунки. Однак тільки Пакистан, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати визнали режим талібів легітимним.

29 вересня 1996 року таліби проголосили Ісламський Емірат Афганістан та сформували Тимчасову правлячу Раду чисельністю в 6 членів на чолі із муллою Омаром.

Таліби за досить короткий термін зуміли частково стабілізувати ситуацію в країні, щоправда, ціною багатьох заборон. Весь пропагандистський апарат країни почав активно насаджувати цінності фундаменталістського ісламу. На підконтрольних територіях запроваджувалося право Шаріату.

30 вересня таліби запропонували Дустуму переговори і почали пересуватись на північ, слідом за загонами Ахмад Шаха Масуда. Але моджахеди зуміли зупинити талібів на підступах до Пандшерської долини. 9 жовтня 1996 року у передмісті Мазарі-Шаріфа (північ Афганістану) зустрілись лідери моджахедів: Ахмад Шах Масуд, Абдул-Рашид Дустум, Бурхануддін Раббані і Карім Халілі. Вони сформували Верховну раду для координації боротьби з талібами. Фактично, це був день народження Північного альянсу і створення незалежної держави на півночі Афганістану на період з 1996 року по 2001 рік. Назва держави залишилась попередня — Ісламська Держава Афганістан.

П'ятий (з 2001 по 2019 рік) етап розпочався з терористичних актів у США 11 вересня 2001 року. США створили коаліцію і донині ведуть жорстку боротьбу з талібами і ІД на боці афганського уряду. 18 років кровопролиття, без сподівань на перемогу.

Проте США змогли зачистити Кабул від талібів і створили умови, за яких «Талібан» навряд чи поверне собі контроль над більшою частиною території Афганістану. Спецназ США

ліквідував лідера «Аль-Каїди» Усабу бен Ладена, голову руху «Талібан» муллу Омара та його наступника Ахтара Мансура. Вашингтон зумів сформувати національний уряд та збройні сили Ісламської Республіки Афганістан, проте не зміг ліквідувати «пакистанський» фактор діяльності талібів, які з пакистанської території досі продовжують боротьбу проти існуючого режиму в Афганістані.

З другої половини 2018 року, на початку 2019-го відбулась ціла низка переговорів з талібами. США оголосили, що йдуть із Афганістану, а президент США Д. Трамп — про необхідність припинити міжнародний конфлікт до президентських виборів у США в 2020 році. В самому Афганістані також розпочалися політичні процеси, на основі яких можна прогнозувати, що стартував шостий етап в історії країни. Чому можна робити такі припущення?

Президент Афганістану Мухаммад Ашраф Гані 11 березня ц. р. підписав указ про проведення 29 квітня 2019 року в Кабулі Лойя Джирги. Опозиція намагається перешкодити її проведенню, оскільки вважає, що рішення Джирги допоможуть чинному президенту виграти назначені на 20 липня ц. р. президентські вибори.

Спочатку планувалось, що Лойя Джирга відбудеться в березні, але з кліматичних причин (гірські перевали засипані снігом до середини березня – початку квітня) було вирішено провести її у квітні. У разі, якщо частина старійшин не братиме участі у зібранні, то рішення можуть бути визнані нелегітимними. Для А. Гані дуже важливо, щоб Джирга його підтримала.

Друга причина перенесення дати проведення — безпека. Найближчими тижнями президент намагається переломити ситуацію на свою користь і силові відомства та армія мають забезпечити переїзд делегатів до столиці.

Не можна не зважати і на те, що спеціальний представник Вашингтона на переговорах із талібами Залмай Халілзад заявив нещодавно, що сподівається на успішний переговорний процес. Якщо це вдасться і представники талібів братимуть участь у роботі Джирги, то виникнуть передумови для формування коаліції і визначення періоду для переформування влади з метою досягти миру. Чинна влада розуміє, що така надія досить непевна, але не хоче нею знехтувати.

Очікується, що Лойя Джирга обговорюватиме питання примирення і припинення багаторічного конфлікту, і що може ініціювати внесення змін до Конституції та переформуванням влади в країні.

Підготовка Джирги певним чином активізувала політичні процеси об'єднання колишніх союзників та ворогів. Так, президент М. Гані і колишній президент Афганістану Хамід Карзай досягли домовленостей щодо проведення Джирги, згідно з якими він буде другим співголовою і разом із відомим політиком і головою «Ісламського союзу звільнення Афганістану» Абдул Рабі Расулом Сайяфом очолить її роботу. А. Гані сподівається, що Джирга підтримає його політичний курс на національне примирення. «Мир в Афганістані має стати справою всього народу, а не змовою еліт», — наголосив він. Можна з певною мірою припущення передбачити, що після проведення Джирги Х. Карзай може отримати посаду у вищій ланці країни.

Доречним буде сказати кілька слів і про талібів. На сьогодні, за оцінками афганських політиків, рейтинг їх популярності не перевищує 10–15 %, а це означає, що їх більше бояться, аніж поважають. Відмова від участі у роботі Лойя Джирги призведе до їх політичної ізоляції всередині країни і перекриє всі шляхи для вояжів їх лідерів закордон з метою пошуку підтримки.

Слід зауважити, що афганська політична спільнота не однозначно відреагувала на ініціативу президента щодо проведення Лойя Джирги. Якщо Х. Карзай, як ми згадували раніше, вітав її проведення, то інший відомий лідер моджахедів, голова «Ісламської партії Афганістану» та колишній прем'єр-міністр Г. Хекматіяр досить скептично зауважив, що рішення Джирги не мають юридичної сили, їх можна сприймати як поради для уряду країни.

Таким чином, президент Афганістану А. Гані може заручитись підтримкою широких мас населення і перетворити рішення Лойя Джирги у ключову частину своєї передвиборної

кампанії. І навіть більше, Джирга може стати першим кроком у великій перебудові державної та політичної систем Афганістану, яка все більш стає реальною.

Крім того, з урахуванням геополітичного положення Афганістану, Іран, Росія, Китай, Індія та Пакистан і надалі триматимуть його у сфері свого впливу та зацікавленості.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте характеристику геополітичній ситуації в регіоні. Визначте роль Південної Азії в системі сучасних міжнародних відносин.
2. Проаналізуйте проблему ядерного протистояння між Індією та Пакистаном. Формування системи регіональної безпеки.
3. Охарактеризуйте участь країн регіону в інтеграційних процесах. СААРК. Інтереси провідних держав світу (США, Росії, ЄС, Китаю, Туреччини) в регіоні.
4. Вибори президента в Афганістані у 2014 р. Виведення миротворчого контингенту з території Афганістану. «Аль-Каїда».

Лекція 5. Країни Південно-Східної та Північно-Східної Азії в системі сучасних міжнародних відносин

[4] С. 14-25; [15] С.13-24, 32-34; [16] С.18-42; [21] С.15-20.

1. Геополітична ситуація в регіоні. Роль країн регіону в системі сучасних міжнародних відносин.
2. Формування системи регіональної безпеки.
3. Участь країн регіону в інтеграційних процесах. АСЕАН як основне інтеграційне об'єднання країн Південно-Східної Азії. Інтереси провідних держав світу в країнах АСЕАН.
4. Регіональні та субрегіональні конфлікти. Інтереси країн регіону в суперечностях у Південно-Китайському морі. Становлення азіатсько-тихоокеанської спільноти - нового центру економічної могутності і політичного впливу в світі. Зменшення значення євроцентризму.
5. Японо-американський інтеграційний комплекс, його суперечливість. Зовнішньоекономічна стратегія Японії та її особливості: конституційний пацифізм і "економічна дипломатія". Нова військова доктрина Японії. Суперечності Росії та Японії за Курильські острови. Суперечності Японії та Китаю.
6. Еволюція зовнішньої політики Китаю на рубежі ХХ-ХХІ ст.. Прагматичний підхід до країн Заходу. Значення принципу "дві системи - одна держава" для завершення деколонізації територій Китаю і для вирішення проблеми Тайваню.
7. Ядерна програма Північної Кореї. Реакція світового співтовариства на дії Північної Кореї. Роль Південної Кореї в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Ключові поняття:

Зони вільної торгівлі – тип міжнародної інтеграції; у країнах-учасниках скасовуються усі митні обмеження (митні збори і податки), а також кількісні обмеження у взаємній торгівлі згідно з міжнародним договором. За кожною країною-учасницею зберігається право на самостійне та незалежне визначення режиму торгівлі щодо третіх країн.

Між країнами-учасницями зберігаються митні кордони та пости, які контролюють походження товарів, що перетинають їхні державні кордони.

Інтернаціоналізація економічна – посилення взаємозв'язку та взаємозалежності економік окремих країн, формування стійких економічних зв'язків між країнами, вплив міжнародних економічних відносин на національні економіки.

Неоколоніалізм – нові форми залежності (передусім економічні, фінансові) країн, що розвиваються від країн метрополій.

Регіональна економічна інтеграція – це процес взаємодії економік країн певного регіону та їх внутрішньо-економічних структур, що здійснюється з метою економічної

взаємовигоди та виявляється як інтернаціоналізація виробництва. Регіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються.

Відмінним компонентом інтеграції від простого співробітництва є наявність регіональних (субрегіональних) інститутів, що відповідають за спільну торговельну політику.

Регіональне економічне співробітництво – це співпраця між регіонами, спрямована на укріплення економічних відносин, забезпечення національних інтересів та удосконалення правових механізмів взаємовигідного співробітництва.

Регіоналізмом – процес формування економічних співтовариств державами певного регіону, за допомогою укладання торговельних угод преференційного типу.

ПСА - тут перетинаються інтереси провідних країн світу: США, КНР, Індії, Японії, Австралії. Відтак її геополітична важливість у найближчій перспективі неодмінно зростатиме, як і роль її основного інтеграційного угрупування – АСЕАН.

Після Другої світової війни цей регіон залишався регіоном з мінімальним обсягом економічного та політичного співробітництва. Зберігалися великі перепони на шляху до регіонального співробітництва, а саме:

- багато країн перебували у колоніальній залежності, зокрема країни Південно-Східної Азії, основною ідеєю для них був антиколоніальний рух, а після отримання незалежності – прагнення до політики нейтралітету;

- низький рівень розвитку, політична нестабільність молодих незалежних держав Азії, однотипні економічні структури та залежність від світових держав розділяло країни для налагодження взаємного економічного співробітництва;

- вплив холодної війни, регіон був поділений на сфери впливу між двома наддержавами США і СРСР, військово-політична напруженість в окремих субрегіонах (Корея, В'єтнам), політичне протистояння (КНР – Тайвань);

- різні моделі національного розвитку, ідеологічні розбіжності;

- історичні та соціокультурні відмінності, відсутність єдиних цінностей, територіальні суперечки, психологічний бар'єр, зокрема через історичне минуле.

До того ж регіон вирізняється значними розмірами, суттєвими перепадами у рівнях економічного розвитку, чисельністю населення.

Проголошена незалежність не гарантувала повну самостійність молодим державам. Низький рівень економічного розвитку більшості колишніх колоній, змусив їх співпрацювати з розвиненими державами, у тому числі і з колишніми метрополіями, що сприяло трансформації колоніалізму у неокolonіалізм. Елементами неокolonіальної політики стали кредити та позики, надання різних видів допомоги, контроль за цінами на сировину, продукцію на світових ринках, створення філій найбільших західних компаній і змішаних підприємств у колишніх колоніях тощо. Це дозволило економічно розвиненим країнам закріпитися на внутрішніх ринках колишніх колоній, використовувати дешеву працю місцевого населення, впливати на внутрішню та зовнішню політику цих країн. Молоді незалежні держави здійснювали певні кроки, спрямовані на зміцнення економічної самостійності. Прагнення цих держав до спільних дій проти неокolonіалізму сприяли виникненню міждержавних організацій економічного характеру у регіоні.

Отже, незважаючи на низку складнощів, у післявоєнний період відбувається процес економічної інтернаціоналізації, що є об'єктивним процесом глобальної економічної взаємодії, здебільшого у сфері торгівлі та інвестицій. Виникають перші субрегіональні та регіональні організації.

У 1947 р. була створена Економічна комісія ООН для країн Азії та Далекого Сходу (ЕКАДВ), пізніше (1974 р.) перейменована в Економічну комісію ООН для країн Азії і Тихого океану (ЕСКАТО).

ЕСКАТО є організацією багатостороннього співробітництва, мета якої сприяти соціально-економічному розвитку країн Азії і Тихого океану, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному співробітництву. З правом вирішального голосу увійшли

представники 22 держав. ЕСКАТО виступає ініціатором, координатором і спонсором багатьох програм розвитку, надає технічну допомогу у підготовці кадрів, збирає та надає інформацію, статистичні дані щодо гострих соціально-економічних проблем. Сьогодні до складу ЕСКАТО входить 53 постійних (з правом вирішального голосу), включаючи нерегіональних членів (США, Великобританія, Франція, Нідерланди) та 9 асоційованих членів. Вищим органом ЕСКАТО є щорічна сесія. Допоміжну функцію виконують 8 профільних комітетів ЕСКАТО, сесії яких проводяться раз на два роки, відповідно по чотири комітети щороку. Під егідою ЕСКАТО регулярно проводяться регіональні міністерські конференції.

Комісія для країн Південної частини Тихого океану (South Pacific Commission, КПТО) була створена у 1947 р. згідно Канберрської угоди.

Членами організації є 26 країн і територій, включаючи Австралію, Нову Зеландію, 22 острівних держави і території південної частини Тихого океану, а також США та Францію. Цілями організації є сприяння розробці та реалізації концепції регіонального розвитку, поліпшення соціально-економічних умов життя народів регіону, модернізація засобів зв'язку та транспорту, обмін технологіями й ін. Держави-члени отримують допомогу від КПТО. Вищий орган КПТО – конференція урядів та адміністрацій країн-членів, на якій приймається робоча програма та бюджет організації, призначається адміністративний комітет.

У 1950 р. створена організація «План Коломбо» (ПК), основою якої є британський план допомоги колишнім колоніям. Угоду про її заснування було підписано у столиці Шрі-Ланки м. Коломбо, звідти і назва плану. До організації увійшли не тільки колишні колонії Британії, а й інші у минулому залежні держави. Згодом організація розширилася за рахунок деяких незалежних держав Південної Азії та США й Японії. Головною метою Плану Коломбо є стимулювання економічного та соціального розвитку країн регіону, в основі якого донорські вливання з боку розвинених країн в економіку держав, що розвиваються на двосторонній основі. Донорами були Великобританія, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія; одержувачі допомоги: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан, Іран, Непал, М'янма, Мальдівська Республіка, Бутан, Бангладеш, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Монголія, Таїланд, Сінгапур, Папуа-Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Республіка Корея.

Сьогодні організація налічує 27 членів.

Особливістю «Плану Коломбо» є специфічний механізм розподілу допомоги. Спільного фонду допомоги немає: кожна країна-член з групи, що розвиваються, визначає свої потреби у допомозі та веде переговори на двосторонній основі з країною-донором. Ці переговори здійснюються у рамках політики «Плану Коломбо» та координуються відповідними органами. Існує економічна, фінансова, технічна допомога; консультації.

Ця міжнародна економічна організація в останні роки активізувала свою діяльність. Щорічний внесок постійних членів у 2000 р. був збільшений до 14,5 тис. дол. Інтерес до вступу у ПК проявляють КНР, КНДР, В'єтнам, Норвегія.

За ініціативою ЕСКАТО з 1966 р. діє Азіатський банк розвитку (АзБР) – міжурядова, кредитна організація, покликана надавати фінансову та технічну допомогу країнам регіону, що розвиваються на основі надання позик (зокрема, на пільгових умовах) державним і приватним структурам. Причини створення АзБР носили економічний і політичний характер. Політичний аспект полягав у прагненні розвинутих країн (зокрема, США) посилити свій геополітичний вплив у колишніх колоніях. Економічний аспект полягав у необхідності надання зовнішньої фінансової допомоги, з метою боротьби з бідністю у країнах, що розвиваються. В АзБР сьогодні входить 67 членів, 48 регіональних і 19 позарегіональних держав. Найбільші акціонери АзБР – Японія, США, Китай, Індія, Австралія, Індонезія, Канада. Головні позичальники – Індія, КНР, Пакистан, Індонезія, Бангладеш. Основні сфери фінансування: транспорт і комунікації, енергетичні проекти, сільське господарство тощо.

Військово-політичні об'єднання. Після Другої світової війни, в регіоні складається Сан-Франциська система міжнародних відносин, побудована на двосторонніх військово-політичних договорах. У регіоні Тихого океану зміцнюють свої позиції США, які укладають

договори з Японією (8 вересня 1951 р., 19 січня 1960 р.), Австралією та Новою Зеландією (АНЗЮС, 1 вересня 1951 р.), Філіппінами (30 серпня 1951 р.).

На початку 50-х років ХХ ст. до цієї системи приєднується Тайвань і Республіка Корея (1 жовтня 1953 р.), а у 60-х рр. – Таїланд. Основу двосторонніх союзницьких відносин між США і Таїландом заклала Спільна заява про політику США щодо Таїланду 1962 р. (комюніке «РаскТанат»). Ця система безпеки мала антикомуністичну спрямованість, стратегічним завданням було не допустити встановлення китайського або радянського домінування у регіоні та формування у країнах Азії комуністичних режимів. Зазначені пакти та договори із США практично не вплинули на формування багатостороннього співробітництва у Східній Азії, на відміну від Європи. Основу регіональної системи безпеки становили двосторонні (США – Японія, США – РК, СРСР – КНДР, СРСР – Монголія тощо), а не багатосторонні (НАТО – ОВД) військовополітичні інститути.

Разом з тим, спроби створення об'єднання у регіоні здійснювалися після закінчення Другої світової війни. Ініціатива зі створення військовополітичного об'єднання країн Східної Азії та Тихого океану належала США. 1 вересня 1951 р. між США, Австралією та Новою Зеландією був укладений «Договір безпеки» та подальше створення у 1952 р. Блоку АНЗЮС (англійська аббревіатура назв Австралії, Нової Зеландії та США).

Метою пакту був захист миру у районі Тихого океану, координація зусиль щодо створення регіональної системи безпеки, колективні воєнні дії у випадку нападу на одну з країн-членів пакту. Передбачалося, що блок буде першим кроком в організації комплексної системи безпеки у Тихому океані у рамках оборонної системи Заходу.

Цей план був підкріплений на Манільській конференції 8 вересня 1954 р. Тоді підписали декларацію про створення військово-політичного блоку СЕАТО – «Договір про колективну оборону у Південно-Східній Азії» у складі США, Великобританії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду. Передбачуваний регіональний аналог НАТО, проіснував до 1977 р. Блок так і не зміг створити політичноекономічний союз, спрямований проти проникнення комуністичних ідей у регіон. Однією з головних проблем стало питання розширення складу СЕАТО.

У серпні 1961 р. Таїланд, Філіппіни та Малайя підписали Бангкокську декларацію про утворення Асоціації Південно-Східної Азії (АСА). Ця організація до офіційного саморозпуску у 1967 році так і не змогла залучити до своїх лав нової держави Південно-Східної Азії. Діяльність АСА була паралізована конфліктом між Філіппінами та Малайєю через Сабах. Разом з тим, необхідно підкреслити позитивне значення у створенні АСА, вбачаючи тут передумови для більш широкого регіонального співробітництва без участі нерегіональних держав.

Через гострі суперечності між Малайєю, Філіппінами та Індонезією не вдалося втілити у практичну площину і проект Мафіліндо (Maphilindo).

Це проект конфедеративного державного об'єднання, що мав включати Малайю, Філіппіни й Індонезію, країни так званої «малайської раси».

План формування конфедерації був сформульований у підсумкових документах тристороннього саміту, що відбувся наприкінці липня – початку серпня 1963 року у Манілі.

У 1966 р. була створена Азіатсько-тихоокеанська рада (Asian and Pacific Council, АЗПАК) – регіональна політико-економічна організація.

До її складу входили Японія, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни, Малайзія (до 1973 р.), Республіка Корея, Південний В'єтнам (до 1975 р.) і Тайвань. АЗПАК проголосив метою розширення економічного, науково-технічного та культурного співробітництва країн, що входять до нього. П'ять країн АЗПАК (Австралія, Нова Зеландія, Південна Корея, Філіппіни, Південний В'єтнам) брали участь у В'єтнамській війні. АЗПАК підтримував політику США щодо Демократичної Республіки В'єтнам, Китаю, тайванського та корейського питань. США не входили до АЗПАК, але були пов'язані військовими зобов'язаннями з усіма його членами.

Ситуація в Індокитаї, прагнення країн Південно-Східної Азії до роззброєння та співробітництва, мирного співіснування привели до кризи АЗПАК. У березні 1973 року постійний комітет АЗПАК не зміг прийняти рішення про проведення чергової сесії Ради, тому що Австралія та Малайзія не брали участь в її засіданні, а Японія та Нова Зеландія були представлені спостерігачами. У червні 1973 р. було вирішено відкласти сесію на певний час, що практично паралізувало діяльність Ради. У 1975 році Нова Зеландія і Таїланд відкликали своїх представників з АЗПАК.

З початку 1970-х рр. в оєгоні діє система Оборонних заходів п'яти держав: Великобританії, Австралії, Федерації Малайзії, Нової Зеландії та Сінгапуру. Їх взаємодія будується на низці документів: про систему єдиної військово-повітряної оборони; про співробітництво у галузі оборони Великобританії, Австралії та Нової Зеландії з Сінгапуром; про співпрацю перших трьох країн з Малайзією.

Отже такі механізми, як військово-політичний блок СЕАТО, АСА, Мафіліндо, АЗПАК не змогли стати об'єднаннями, що включили б усі країни Південно-Східної Азії. Причини неуспіхів перших спроб формування співробітництва країн ПСА, багато у чому пояснювалося відсутністю спільних інтересів (приклад СЕАТО), конфліктами членів організації (приклад АСА) та відсутністю довіри між членами (приклад Мафіліндо).

Разом з тим, у 1970-і рр. з'явилася нова хвиля інтересу до регіональної інтеграції завдяки динаміці економічного зростання нових індустріальних економік Азії, зростанню економічної взаємозалежності у регіоні, а також невизначеності соціально-політичної ситуації, викликаній виведенням американських військ з Південно-Східної Азії. Ці фактори стимулювали нові ініціативи щодо інтенсифікації економічного співробітництва. Досвід діяльності регіональних організацій довів важливість спільних зусиль країн з реалізації проектів економічного співробітництва, з метою підвищення рівня економічного розвитку. На розвиток тихоокеанських ініціатив вплинув і успішний результат функціонування європейських інтеграційних угруповань, що стало стимулом розробки пропозиції про створення зони вільної торгівлі у Тихоокеанському басейні.

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст., ідея створення Тихоокеанського співтовариства надихнула Японію. У 1965 р. відомий японський економіст К. Кодзіма сформулював ідею створення Тихоокеанської зони вільної торгівлі (Pacific Free Trade Area, PAFFTA). Пропонувалося включити до складу зони вільної торгівлі – США, Канаду, Японію, Австралію та Нову Зеландію, а також надати торгівлі преференції країнам, що розвиваються. Ідея не була реалізована, позначилися об'єктивні причини – відсутність політичного бажання з боку передбачуваних країн-учасниць; негативна реакція з боку країн, що розвиваються (які нещодавно домоглися політичної незалежності) і вбачали у ній спробу збереження економічного тиску з боку розвинених країн.

Разом з тим, ідеї Японії були підхоплені Австралією, та спільними зусиллями були створені Економічна рада країн басейну Тихого океану (ТЕС) у 1967 р. (неурядова організація у складі керівників понад 1000 компаній з 17 країн) і Тихоокеанська конференція з торгівлі та розвитку (Pacific Trade and Development Conference, PAFDTAD) у 1968 р.

Головною метою яких було концептуальна розробка основ регіонального економічного співробітництва у рамках проведення конференцій і складання аналітичних оглядів. Діяльність даних організацій сприяли розширенню контактів та обміну думками між економістами та представниками ділових кіл, а також зростанню числа країн-учасниць, зацікавлених у поглибленні економічної співпраці.

Пізніше, у 1980 р. за пропозицією Японії створюється ще одна регіональна організація – Рада з тихоокеанського економічного співробітництва, РТЕС (Pacific Economic Cooperation Council), як тристороння рада за участю представників урядових, підприємницьких і наукових кіл, з метою визначення напрямів регіональної економічної політики та створення зони вільної торгівлі. Сьогодні до складу РТЕС входять 26 країн, не тільки держави АТР, але й Європейський Союз.

Отже, у даний період інституціоналізація економічного співробітництва у регіоні відбувалася за допомогою створення неурядових регіональних економічних організацій – Тихоокеанської конференції з торгівлі та розвитку, Тихоокеанської економічної ради, Ради з тихоокеанського економічного співробітництва. Ці неурядові організації, створені за активної участі ділових кіл, поклали початок інтеграційного співробітництва в АТР. Пізніше ця співпраця отримала свій розвиток на рівні держав та урядів.

Тим часом, 8 серпня 1967 р. міністри закордонних справ з п'яти країн – Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру і Таїланду у Бангкоку підписали Декларацію Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) (Association of South East Asian Nations), більш відому як Бангкокська декларація.

Створення АСЕАН фактично поклала початок субрегіональної інтеграції в АТР і зародило першу успішну форму співпраці країн Південно-Східної Азії для вирішення своїх проблем до кінця холодної війни.

Війна у В'єтнамі, активізація лінії Китаю на поширення «культурної революції» у Південно-Східну Азію, антикомуністичний переворот Сухарто в Індонезії у 1965 р. та зацікавленість США в об'єднанні антикомуністичних сил у ПСА стали основними факторами, що сприяли утворенню АСЕАН. До того ж, у регіоні ПСА загострилися у 70-х роках ХХ ст. територіальні суперечки, в які були залучені Малайзія, Філіппіни, Індонезія, Сінгапур. Постає необхідність подолання внутрішньорегіональних протиріч та об'єднання, з метою колективного визначення моделей подальшого розвитку регіону, забезпечення безпеки, ефективного економічного та політичного співробітництва і невтягування регіону у холодну війну. Отже, формування АСЕАН було викликано необхідністю військово-політичної стабілізації ПСА, задля регіональної безпеки, а не стало проявом економічної логіки (на відміну від ЄС, де економічна інтеграція стимулювала політичну співпрацю).

У прийнятій Декларації АСЕАН ставилися наступні цілі: прискорення економічного розвитку, соціального та культурного прогресу країн Південно-Східної Азії; зміцнення миру та регіональної стабільності; розширення активного співробітництва та взаємодопомоги у галузі економіки, культури, науки, техніки та підготовки кадрів; розвиток ефективного співробітництва у сфері промисловості та сільського господарства; розширення взаємної торгівлі і підвищення життєвого рівня громадян країн-учасниць; встановлення взаємовигідного співробітництва з іншими міжнародними та регіональними організаціями. В основу Бангкокської декларації було покладено завдання зміцнення економічної, соціальної стабільності та забезпечення мирного національного розвитку.

Ставилася мета об'єднання всіх десяти держав регіону, з тим щоб Асоціація змогла висловити «єдину волю держав Південно-Східної Азії, зв'язати себе узами дружби і співробітництва...». Базові принципи, закладені при утворенні організації: принцип прийняття рішень консенсусом, тобто пошук компромісу як єдиного способу врегулювання взаємних інтересів, дотримання принципу невтручання у внутрішні справи країн-членів Асоціації, вирішення суперечок мирним шляхом, відмова від застосування сили.

До АСЕАН спочатку увійшли Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни, а упродовж наступних років – Бруней (1984 р.), В'єтнам (1995 р.), Лаос (1997 р.), М'янма (1997 р.) і Камбоджа (1999 р.). Пізніше з'являться партнери АСЕАН – Російська Федерація, Республіка Корея, США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія.

Роль АСЕАН у міжнародних відносинах у перші роки її існування залишалася незначною. Початком самостійного курсу АСЕАН в міжнародних відносинах стало проголошення у 1971 р. Декларації про створення зони миру, свободи і нейтралітету у ПСА (Куала-Лумпурська декларація). У ній проголошувалася мета нейтралізації регіону, вимагалася від країн-учасниць вжити необхідних зусиль щодо забезпечення визнання і поваги регіону як зони, що не приймає втручання ззовні. План нейтралізації допускав врегулювання суперечностей на двох рівнях: серед членів АСЕАН і між Асоціацією та позарегіональними державами, готовими прийняти зобов'язання визнати нейтральний статус асеанівського субрегіону та гарантувати невтручання у його внутрішні справи. Члени Асоціації окреслили

незалежне від США, СРСР, інших країн бачення міжнародних проблем та обґрунтували новий принцип в їх міжнародній політиці: регіоналізм і регіональне співробітництво, тобто пріоритет регіональних інтересів над позарегіональними та поступове витіснення нерегіональних сил з регіону. Країни АСЕАН показали, що готові самостійно захищати свої інтереси та проголошені ними цінності.

Щоб зайняти незалежну та збалансовану позицію між великими державами, у 60-80-ті роки ХХ ст. країни АСЕАН розвивали відносини і з США, і з Китаєм, і зміцнювали контакти з СРСР.

Задля зміцнення власних позицій в регіоні, члени АСЕАН активно співпрацювали, відбувався обмін військовими делегаціями всередині АСЕАН, Індонезія та Малайзія підписали угоду про спільну боротьбу з комуністичними повстанцями на кордоні, аналогічну угоду уклали також Малайзія і Таїланд. Члени АСЕАН на двосторонній основі регулярно проводили військові маневри, здійснювали стандартизацію озброєнь.

Договірне оформлення АСЕАН відбулося у 1976 р. у підписаних на острові Балі Договору про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії, що передбачав створення Високої ради на рівні голів зовнішньополітичних відомств для мирного урегулювання можливих конфліктів між членам Асоціації та Декларації згоди АСЕАН. У Декларації згоди проголошувалося, що члени АСЕАН, спільно й індивідуально будуть прагнути до створення сприятливих умов для встановлення та розвитку співробітництва між державами регіону. Вона відкрила шлях до укладення у 1977 р. угоди про преференційне торговельне урегулювання на 71 вид товарів. Це започаткувало процес лібералізації торгівлі у рамках АСЕАН.

Позитивно на єдність АСЕАН вплинув камбоджійський конфлікт.

Країни-члени Асоціації виступили за виведення в'єтнамських військ, проведення у Камбоджі виборів і мирне врегулювання проблеми. Ця незалежна позиція викликала довіру до АСЕАН позаблокових країн, дозволила зблизити погляди країн АСЕАН і країн Індокитаю. Успіх АСЕАН, заснований і на тому, що вона широко використовує консультації, вироблення спільного підходу та взаємне співробітництво.

Для взаємодії країн регіону у 1960-70-і рр. є характерним закритий регіоналізм, що означає політику зниження бар'єрів для учасників угоди, яка не поширюється на інших. Закритий регіоналізм протидіє глобалізації та спрямований винятково на захист даного регіону від її негативних наслідків. Він представляє розширену до регіональних меж політику «опори на власні сили».

Значне зростання обсягу внутрішньорегіональної торгівлі у 70-80-і рр. ХХ ст. між країнами призвело до зміцнення економічних зв'язків між ними. Починають з'являтися нові форми співпраці на багатосторонній основі, продовжує розвиватися АСЕАН і формуються нові центри інтеграційних процесів у різних субрегіонах. Відбувається зміцнення організаційних засад економічного співробітництва в регіоні від консультативних рамок до спроби створення загальнорегіонального угруповання, а також інтенсифікація інтеграції на субрегіональному рівні.

Ще з 70-х рр. ХХ ст. країни Північно-Східної та Південно-Східної Азії шукали шляхи для зміцнення співробітництва між цими субрегіонами.

Зусилля окремих держав і міждержавних об'єднань, передусім Японії та АСЕАН, сприяли зростанню зацікавленості тихоокеанських держав до таких проектів, а посилення їх економічної могутності дозволяли наповнити проекти регіонального співробітництва конкретним змістом.

У другій половині 80-х років ХХ ст. розпочалася практична реалізація планів створення регіональних міждержавних інститутів. Центральним у процесах інституалізації співробітництва, стало створення у 1989 році першої в АТР регіональної міжурядової економічної організації – Форум «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво», АТЕС (Asia Pacific Economic Cooperation Forum). **Спочатку до складу АТЕС увійшли 12 країн: США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Республіка Корея та країни-члени АСЕАН (Сінгапур, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія і Бруней).** АТЕС вивів

економічну інтеграцію у регіоні на новий рівень, зі створенням цієї організації можна говорити про новий етап регіоналізму, що будується на принципах недискримінації та добровільної згоди всіх учасників (консенсусу). *Принцип відкритого регіоналізму, який став основою розвитку організації АТЕС зміг об'єднати 21 державу регіону. Так, у 1991 р. були прийняті КНР, Гонконг і Тайвань, у 1993 р. – Мексика та Папуа-Нова Гвінея, у 1994 р. – Чилі, у 1998 р. – Російська Федерація, Перу та В'єтнам.* Створення АТЕС зробило можливим формування механізму вироблення регіональних правил ведення торгівлі й інвестиційної діяльності.

Отже, упродовж тривалого періоду в країнах регіону у регіональному форматі розвивалося економічне співробітництво, а у субрегіональних рамках – економічна інтеграція; домінуючою тенденцією була субрегіональна, а не регіональна інтеграція. На межі 80-90-х рр. ХХ ст. сформувалися об'єктивні передумови для початку активної розбудови структур регіонального співробітництва. Діяльність АСЕАН і АТЕС підготувала ґрунт для створення регіонального інтеграційного об'єднання за участю країн Східної та Південно-Східної Азії. Пом'якшення економічної та політичної диференціації, інтенсифікація економічного співробітництва, поглиблення господарської інтернаціоналізації між країнами регіону дозволили вийти на новий рівень співпраці – розпочинається формування зон вільної торгівлі у рамках АСЕАН, АТЕС, зростає число субрегіональних інтеграційних угруповань, з'являються нові міждержавні організації, активізуються багатосторонні ділові форуми.

Сучасний стан інтеграції (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)

Закінчення холодної війни, оздоровлення міжнародної військовополітичної ситуації сприяло внутрішнім політичним та економічним реформам країн Південно-Східної Азії, що позитивно впливало на економічне зростання, інтенсифікацію політичних і торговельно-економічних зв'язків, формування умов для переходу від двостороннього до багатостороннього діалогу та співпраці. Зріс інтерес азійських країн до інтеграції. 90-і рр.

ХХ ст. виявилися багатими щодо нових інтеграційних ініціатив, зокрема, створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) у рамках АСЕАН (угоду підписано 28 січня 1992 р.) й у рамках АТЕС (1994 р.).

Разом з тим, інтеграція в Південно-Східної Азії є складним і суперечливим процесом, і має низку відмінних рис:

- країни пов'язані одна з одною переважно торговельно-економічними відносинами. Саме економічна інтеграція отримала пріоритетний розвиток, а інтеграція у політичній і культурній сферах майже відсутня. Економічна інтеграція є важливим політичним інструментом регулювання регіональних міжнародних процесів;

- в інтеграційних процесах беруть участь держави, території яких знаходяться одна від одної на великій відстані, держави розділяють води Тихого й Індійського океанів;

- до інтеграції залучені країни з різними рівнями економічного розвитку, різними культурами та соціально-політичними системами, при цьому метою інтеграції не є вирівнювання цих рівнів;

- інтеграційні процеси Східної Азії є багаторівневими, пересікаються сфери діяльності регіональних організацій. Багато держав Південно-Східної Азії входять у кілька регіональних міжнародних організацій. У свою чергу, це призводить до виникнення труднощів у здійсненні окремих проектів у рамках тієї чи іншої організації;

- низький ступінь формалізації інтеграційних процесів, обумовлено широким розмаїттям держав регіону, а також наявністю проблем, викликаних історичною спадщиною Другої світової війни, територіальними суперечками, низкою інших причин. Нерівномірність розвитку країн регіону спричинила появу різних форм економічної інтеграції, як у межах інституційно оформлених економічних угруповань, так і на неформальних засадах у вигляді приватних підприємницьких ініціатив, що отримала назву «м'якої регіоналізації»;

- характерні м'які схеми інтеграції в Південно-Східній Азії (процес прийняття спільних рішень та їх виконання не підпорядковані чітким алгоритмам);

– процеси інтеграції часто мають неформальний, неурядовий характер, що надає відкритість економічному регіоналізму.

Особливістю інтеграційної ситуації є те, що на відміну від Західної Європи тут відсутня міждержавна структура типу Європейського Союзу. Інтеграційна взаємодія здійснюється на трьох рівнях: Форум Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва; субрегіональні інтеграційні міждержавні групи (АСЕАН, АСЕАН+3 тощо); двосторонні міждержавні зв'язки.

Інтеграційний процес в АТР активізувався у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Згідно з даними Азіатського банку розвитку, кількість інтеграційних об'єднань зросла до 54 у 2007 р., з них 40 об'єднань реально функціонують, ще 78 угод знаходяться у стадії переговорного процесу. Найбільш активні у створенні регіональних інтеграційних об'єднань такі держави регіону, як Сінгапур, Японія та Китай.

У регіоні відбувається процес економічної інтеграції. Саме економічні інтереси азійських держав є основним рушієм регіональної інтеграції.

Процес азійської інтеграції порівняно з європейською відбувається повільніше. Водночас, динамічне економічне зростання Японії та Республіки Корея (РК), перетворення Китаю у важливий фактор світової та регіональної економіки і політики, високий рівень торгівельної, інвестиційної, технологічної взаємозалежності на регіональному рівні, покращення китайсько-японських відносин, нарощування взаємодії між Японією, КНР, РК зміцнюють інтеграційний процес. Азійські країни зацікавлені в об'єднанні економічних ресурсів для підтримки високих темпів росту та підвищення конкурентоспроможності економіки регіону.

Зміцненню інтеграційних процесів частково сприяла світова економічна криза та наявність загальних проблем, вирішити які легше/можливо спільними зусиллями. Масштабна Азійська економічна криза 1997-1998 років змусила країни замислитися над перспективами інституціоналізації регіонального співробітництва. Головний висновок, зроблений постраждалими від кризи країнами, полягає у тому, що ризики дезінтеграції вище, ніж ризики інтеграції. У 2009 р. на тлі світової фінансової кризи країни Східної Азії розробили масштабні програми стимулювання своєї економіки, досягли угоди про створення найбільшого у світі регіонального валютного фонду обсягом 120 млрд. дол. Для надання допомоги країнам регіону. 80 % обсягу фонду склали кошти, внесені КНР, Японією і РК, що дозволило цим країнам відігравати у ньому ключову роль. Нестабільність фінансових ринків змушує держави шукати нові шляхи подолання загроз за допомогою створення регіональних об'єднань задля вирішення не лише економічних проблем, а й забезпечення стабільності та безпеки регіону. Так, криза сприяла появі й активному обговоренню ідеї створення двох нових регіональних організацій – Азіатсько-Тихоокеанської та Східноазійської спільнот; а також проекту Транс-Тихоокеанського стратегічного економічного партнерства (ТТП). Автором першої ідеї був прем'єр-міністр Австралії Кевін Радд (2008 р.), другої – прем'єр-міністр Японії Юкіо Хатояма (2009 р.).

У регіоні діє багато офіційних і неофіційних організацій інтеграційного типу.

Провідною з них залишається АСЕАН, що включає 10 країн Південно-Східної Азії; США, Японія, РК, РФ, КНР, Австралія, Нова Зеландія, Індія, Канада є державами-партнерами Асоціації. Метою АСЕАН є розвиток економічної інтеграції, збереження стабільності, сприяння соціально-економічному розвитку членів Асоціації, регіональне співробітництво, проведення науково-дослідних робіт. Одним з головних її завдань було завершення процесу формування зони вільної торгівлі та Економічної спільноти АСЕАН до 2015 р. Остання має складатись з ***трьох співтовариств: безпеки, економічного та соціально-культурного розвитку.***

Необхідно підкреслити, що АСЕАН активно просуває ідею створення широкої зони вільної торгівлі, яка об'єднає країни АТР. Економічна інтеграція, як стратегічна мета розвитку АСЕАН, розпочалася зі створення у Південно-Східній Азії зони вільної торгівлі. З 1 січня 2010 р. діє Зона вільної торгівлі АСЕАН / Free Trade Asia (АФТА), яка надає систему тарифних

преференцій для сприяння вільного потоку товарів у межах АСЕАН. Головною метою АФТА є підвищення конкурентоспроможності країн-членів шляхом усунення торговельних бар'єрів, зростання інвестиційної привабливості держав АСЕАН і досягнення економічної ефективності у регіоні.

Цільові напрями АФТА включають: скорочення ставок ввізного мита до 0-5 % на промислову та сільськогосподарську продукцію, за винятком продукції нафтохімії, автобудування та металургії; впровадження загального ефективного преференційного тарифу; гармонізацію національних стандартів відповідно до міжнародних норм; ліквідацію кількісних обмежень у взаємній торгівлі промисловими товарами; введення принципу взаємного визнання щодо сертифікатів якості; координацію макроекономічної політики.

Вищим органом АСЕАН є зустрічі лідерів держав та урядів, з 2001 р. такі саміти проходять щорічно. Керівний механізм – регулярні наради міністрів закордонних справ. Також робота ведеться у 29 комітетах, 122 робочих групах, що дозволяє проводити щорічно більше 300 заходів у рамках АСЕАН. Головування в організації здійснюється у порядку встановленої черговості з терміном в один рік відповідно до алфавітного розташування країн англійською мовою. Основними документами, що окреслюють основні політичні й економічні орієнтири організації на найближчу перспективу, є програма розвитку АСЕАН до 2020 р.

«Партнерство у динамічному розвитку», «Друга декларація згоди АСЕАН» (2003 р.). У Другій декларації проголошувалося створення економічного об'єднання АСЕАН до 2020 р. як кінцевої мети економічної інтеграції. Окреслені такі головні завдання: створення єдиного ринку; інтеграція та підвищення конкурентоспроможності; впровадження нових механізмів контролю за виконанням основних економічних програм; поглиблення регіональної інтеграції у провідних галузях економіки.

У листопаді 2007 р. держави АСЕАН підписали Статут (Хартію) АСЕАН, що визначає відносини між членами АСЕАН і надає самій Асоціації міжнародний юридичний статус. У Хартії декларовано такі принципи, як: повага до територіальної цілісності, суверенітету, невтручання у внутрішні справи та національна самоідентифікація членів АСЕАН; сприяння регіональному миру та мирному вирішенню спірних питань; дотримання міжнародного права у питаннях прав людини, соціальної справедливості та багатосторонньої торгівлі, сприяння регіональній інтеграції торгівлі. Введення у дію з 15 грудня 2008 р.

Статуту АСЕАН, після його ратифікації всіма країнами – членами АСЕАН, стало вирішальним кроком у процесі поглиблення економічної інтеграції у рамках АСЕАН. Розпочався новий етап розвитку Асоціації як регіональної структури.

Асоціація виступає ядром таких впливових об'єднань, як Регіональний форум з питань безпеки; організація Азійсько-Європейського співробітництва (АСЕМ), до якого входять учасники АСЕАН, КНР, Японія, РК і країни ЄС; механізмів АСЕАН+3 (Китай, РК, Японія) та Східно-азіатський саміт.

Позитивні зміни у світовому політичному ландшафті початку 90-х років ХХ ст. створили сприятливі передумови для налагодження в АТР співробітництва з питань безпеки. З 1994 р. функціонує по ініціативі АСЕАН Регіональний форум (АРФ) з питань безпеки, в якому співпрацюють країни АСЕАН, а також США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, КНР, Росія; беруть участь у його роботі також представники Південної та Північної Кореї, Європейського Союзу. Форум проводиться на щорічній основі. Метою АРФ є: стимулювання діалогу та консультацій з питань політики та безпеки; створення вагомого внеску у зусилля, спрямовані на встановлення довірчих відносин і превентивної дипломатії в АТР. Це єдина на сьогоднішній день міжурядова структура в АТР, у рамках якої на регулярній основі ведеться обговорення комплексу питань, пов'язаних зі зміцненням безпеки та стабільності у цьому районі світу. Ця організація дає можливість її членам домогтися уваги до своїх проблем, а у разі появи реальних загроз сформувати неформальну коаліцію для їх усунення.

15 грудня 1995 р. був підписаний Договір про створення у Південно-Східній Азії зони вільної від ядерної зброї (Бангкокський договір).

Договір набув чинності 28 березня 1997 р. після того, як всі крім однієї з держав-членів, ратифікували його. Повну юридичну силу набув 21 червня 2001 р. після того як його ратифікували Філіппіни, і фактично заборонив ядерне озброєння у регіоні.

Країни АСЕАН, які найбільше постраждали від фінансової кризи, зрозуміли, що без співробітництва з трьома найбільшими економіками регіону – Китаєм, Японією та Південною Кореєю їм не вдасться швидко відновити динаміку економічного зростання та політичної стабільності на рівні регіону і кожної країни окремо. Враховуючи переваги економічного співробітництва, країни Східної та Південної Азії у 1997 р. Заснували формат АСЕАН+3 (АПТ), через який забезпечується розвиток співробітництва й інтеграційних зв'язків АСЕАН з лідерами Північної Азії – Китаєм, Японією та РК.

У листопаді 2000 р. країни проголосили прагнення створити Східноазійську ЗВТ у форматі АПТ для посилення конкурентоспроможності їх економік. Зазначимо, що форум АСЕАН+3 об'єднав не лише тільки азійські держави, а також Південно-Східну та Північно-Східну Азію в єдиній регіональній структурі. За останні роки співпраця у рамках АПТ досягла значного розвитку як за масштабами, так і за глибиною: покращився клімат розвитку регіону, зростає його сукупна потужність, що є вигідним для країн. Так, товарообіг «десятки» у 2009 р. з Китаєм становив 178,2 млрд. дол., з Японією – 159, із РК – 74,7. АПТ є провідною регіональною структурою Східної Азії, у рамках якої відбувається співпраця за ключовими напрямками економічної інтеграції (торговим і фінансовим).

Окрім економічної сфери, країни зацікавлені у підтримці стабільності на глобальному та регіональному рівні, що обумовлює їх співробітництво в інших галузях. Для взаємодії використовуються регулярні контакти між лідерами держав, спеціальні консультації тощо. У рамках АСЕАН+3 проводяться міністерські конференції з проблем регіонального розвитку та щорічні саміти на високому рівні. Укріплення політичної взаємодії є важливим фактором посилення інтеграційних тенденцій і сприяє подальшому співробітництву, й оформленню певних організацій у регіоні.

У той же час, Китай та Японія є конкурентними «центрами» за завоювання прихильності країн-членів АСЕАН.

У рамках АПТ у 2000 р. було підписано «Чіангмайську ініціативу» щодо створення системи своп-угод задля взаємної підтримки національних валют. З 24 березня 2010 р. набрала чинності угода «Спільне підприємство – Чіангмайська багатостороння ініціатива», що стала початком нового етапу у розвитку валютно-фінансового співробітництва у рамках формату АСЕАН+3. Угода передбачала створення надзвичайного стабілізаційного фонду обсягом у 120 млрд. дол., 80 % внесків до якого зробили Китай, Японія та РК. Реалізація Чіангмайської ініціативи підтверджує те, що країни Східної Азії послідовно об'єднують свої зусилля задля захисту регіону від валютнофінансових потрясінь.

У Східній Азії діють неформальні форуми: економічний форум і конференція Північно-Східної Азії, що обговорюють проблеми економічного співробітництва на рівні представників ділової й експертної еліти, газовий форум ПСА, політичні форуми «Діалог співпраці» (за участю США і країн ПСА), Рада з проблем безпеки і співпраці у тихоокеанській Азії (учасники АРФ), шестисторонній діалог з вирішення ядерної проблеми КНДР, нарада з взаємодії та заходів довіри в Азії, Міжпарламентська Асамблея АСЕАН, Східноазійський саміт (САС) тощо.

У грудні 2005 р. набув формального оформлення Східноазійський саміт у форматі АСЕАН+6 (КНР, Японія, РК, Індія, Австралія, Нової Зеландії). З 2011 р. кількість членів збільшилось до 18 (АСЕАН+8), за рахунок приєднання на постійній основі РФ та США. Була прийнята Декларація про формування Східноазійського економічного співтовариства до 2020 р. у складі країн-учасниць. За допомогою формату АСЕАН+8 відбувається формування нової моделі інтеграції країн Східної Азії та Тихоокеанського регіону. У цьому форматі також представлено проект створення ЗВТ. Отже, створення ЗВТ є однією з головних цілей АПТ й АСЕАН+8.

Відбулося зміцнення двосторонніх відносин АСЕАН окремо з Китаєм, Японією, РК, було оформлено двосторонні угоди АСЕАН+Китай, АСЕАН+Японія, АСЕАН+РК задля створення індивідуальних вільних зон цих країн з країнами АСЕАН. Визначено терміни досягнення угоди про економічне партнерство до 2011 р., про ліквідацію тарифів – до 2016 р.

Вже з 1 січня 2010 р. діє зона вільної торгівлі АСЕАН+Китай для шести держав Асоціації і Китаю, а з 2015 р. – ще для чотирьох інших держав. Діє угода про ЗВТ між АСЕАН і РК та АСЕАН та Японією. Вступ у дію угод про ЗВТ стали важливим етапом на шляху до інституційно-правового оформлення економічної інтеграції. У 2010 р. вступила у дію і угода про зону вільної торгівлі АСЕАН+Індія. Асоціація підписала угоди про вільну торгівлю також з Австралією та Новою Зеландією (2009 р.).

Таким чином, в регіоні формується мережа багатосторонніх та двосторонніх зон вільної торгівлі, які сприяють активізації східноазійського регіоналізму. Так, Китай підписав 15 угод про ЗВТ, зокрема з АСЕАН (2002 р.), Гонконгом (2002 р.), Макао (2003 р.), Таїландом (2003 р.), Чилі (2006 р.), Новою Зеландією (2008 р.), Перу (2008 р.), Сінгапуром (2008 р.). Продовжуються переговори з Австралією, Тайванем, РК про ЗВТ. Японією підписані 13 угод з країнами АТР: Сінгапуром (2002 р.), Малайзією (2004 р.), Мексикою (2004 р.), Філіппінами (2006 р.), Індонезією (2007 р.), Чилі (2007 р.), Таїландом (2007 р.), АСЕАН (2008 р.), В'єтнамом (2008 р.). Продовжуються переговори про ЗВТ з РК, Австралією, Індією. Наявність такої значної кількості двосторонніх угод про ЗВТ, двостороннє економічне співробітництво між державами є специфічною рисою інтеграційних процесів у СА. Частково це пов'язано з віддаленістю у часі реалізації багатосторонніх інтеграційних процесів. Разом з тим, не виключено, що інтеграційні об'єднання на субрегіональному рівні й у двосторонніх рамках у перспективі можна об'єднати у більш широку інтеграційну спільноту.

В регіоні основні багатосторонні контакти з економічних питань здійснюються за допомогою АСЕАН, що закріплює за Асоціацією ключову роль у просуванні східноазійських інтеграційних процесів. Той факт, що кількість членів АСЕАН за роки її існування розширилась, а інтереси вийшли за межі Південної Азії й охопили провідні країни, свідчить про успішну діяльність організації та про те, що у ХХІ ст. вона буде одним із гарантів стабільності у регіоні; центром тяжіння і для азіатських, і позарегіональних гравців.

Серед різних фінансових інститутів, що працюють у регіоні, особливе місце продовжує займатися Азіатський банк розвитку (АзБР). АзБР об'єднує понад 40 країн Центральної, Південно-Східної, Північно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону. АзБР зіграв важливу роль у подоланні наслідків фінансово-економічних криз, надаючи країнам-членам додаткові програми фінансування, підтримку приватному сектору та стимулюючи внутрішньо-регіональну торгівлю.

У 1996 р. були започатковані зустрічі у форматі Азія – Європа на найвищому рівні. Форум Азіатсько-Європейського співробітництва (Asia-European Meeting, АСЕМ) функціонує стабільно. На сьогодні його членами є 48 учасників і він покликаний об'єднати економічне та політичне співробітництво Європи й Азії, є своєрідним мостом для налагодження трансконтинентального співробітництва. За час існування, АСЕМ значно посилила вплив на розвиток співробітництва не тільки у політичній і політико-правовій, а й у багатьох галузях економіки, інтелектуальної сфери, освіти, науки і туризму. Через АСЕМ здійснюється політичний діалог на найвищому рівні. З використанням механізму консультацій, засідань робочих груп, взаємних візитів парламентаріїв, чиновників, експертних груп, двосторонніх (ЄС – АСЕАН) форумів, семінарів і круглих столів налагоджується азіатсько-європейська взаємодія.

Суттєвим компонентом співпраці виступає міжцивілізаційний діалог.

Важливим організаційним форумом у регіоні залишається Азіатсько-Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС). Він об'єднує США, Канаду, Мексику, Чилі, Австралію, Нову Зеландію, Японію, КНР, Гонконг, Тайвань, Папуа-Нова Гвінея, Республіку Корея, країни АСЕАН, Російську Федерацію. Основними органами АТЕС є Міністерські зустрічі, Комітет з торгівлі та інвестицій, Тихоокеанський діловий форум, робочі групи.

Це єдина загально регіональна економічна організація міждержавного характеру. Основне призначення АТЕС – визначення правил регіональної торгівлі й інвестицій. Метою форуму є сприяння економічному процвітання країн завдяки створенню системи вільної торгівлі й інвестицій. Згідно Богорської декларації від 1994 р. передбачалося до 2010 р. завершити лібералізацію торгівлі й інвестицій у провідних країнах, до 2020 р. – формування зони вільної торгівлі для країн, які розвиваються. Проте, перша частина мети повністю не досягнута.

Торговельна й інвестиційна лібералізація в АТЕС відстає за темпами та строками від лібералізації у країнах АСЕАН. Зазначимо, що АТЕС має консультативний статус, всі рішення приймаються на основі консенсусу та мають добровільний характер виконання. У рамках організації розробляються правила ведення торгівлі, інвестиційної та фінансової діяльності; проводяться зустрічі галузевих міністрів та експертів з питань співробітництва. Проте добровільний характер виконання прийнятих рішень є причиною невисокої практичної ефективності форуму. Це стимулює створення нових інтеграційних механізмів, які можливо дозволяють швидше провести торгівлю й інвестиційну лібералізацію.

Окремо визначимо особливості інтеграційних процесів у ПівнічноСхідному субрегіоні АТР. Не дивлячись на динамічний розвиток Північно-Східної Азії до сьогодні не створена регіональна організація, торговельний блок, неповною мірою реалізовані регіональні проекти інтеграції та багатосторонньої співпраці. Більш того, об'єднання в економіці не супроводжується об'єднанням у політиці. Особливістю розвитку Північно-Східної Азії є поглиблення економічних зв'язків між країнами за збереження геополітичного суперництва між ними. Субрегіон відстає від інших регіонів у формальному оформленні процесів інтеграції. Разом з тим, у ньому склався процес «реальної інтеграції».

Його особливість у тому, що процес інтеграції розвивався швидше, ніж склалися його формальні інституційно-правові форми. Іншими словами, економічні зв'язки розвиваються активніше, ніж створюються органи й організації для управління ними. Так, відповідно концепції Фроста східноазіатський регіоналізм постає двополюсною системою, на одному кінці (Північно-Східна Азія) вирує економічне життя та відбувається реальне інтегрування, а на іншому (Південно-Східна Азія) – п'ять десятиліть проходять засідання, йде дипломатичний процес. У ПівнічноСхідній Азії відбувається не стільки інтеграція, скільки регіоналізація – природний процес взаємозв'язку економік сусідніх держав, під дією мікроекономічних факторів: взаємних недержавних інвестицій, трудової міграції, створення спільних підприємств. Регіоналізація може привести або не привести до регіоналізму – формальної інтеграції, зі створенням керівних органів (інститутів) і свідомих дій з оптимізації регіоналізації.

Серед перешкод на шляху до формування інтеграційних структур та інтеграції у субрегіоні, відзначимо високий рівень суперництва між північно-східноазійськими державами, зокрема, схожість структури виробництва й експорту країн (вони є виробниками й експортерами продукції електроніки та електротехніки), що веде до загострення конкуренції між ними на світових ринках; неузгодженість і відмінність політичних курсів; культурних цінностей; політичних та економічних систем держав; історичні розбіжності; територіальні суперечки; конфліктність інтересів; диференціація у рівнях соціально-економічного розвитку; брак спільного розуміння інтеграційних процесів і координації політики країн регіону, конкуренція за ресурси тощо. Так, у Північно-Східній Азії зберігається чимало політичних проблем: північнокорейська ядерна програма, територіальні спори між Китаєм та Японією щодо о. Дяоюйдао, між РФ та Японією, складні міжкорейські відносини, політичний конфлікт між Китаєм і Тайванем тощо. Немає єдності щодо лідера східноазіатської інтеграції, багато країн не приймають можливу панівну роль КНР або Японії. Більш того, відбувається суперництво за лідерство у регіоні між Японією, КНР і РК, що є дезінтегруючим чинником і заважає реалізації регіональних інтеграційних ініціатив.

США і Росія також прагнуть до більшої залученості в інтеграційні процеси й економічні відносини у регіоні. Великі тихоокеанські країни намагаються отримати важелі

впливу на регіон, зокрема, і через інтеграційні процеси. Кожна з держав намагається «організувати» інтеграцію у своїх інтересах. Цей фактор також визначає специфіку формування інтеграційних структур у регіоні й ускладнює даний процес.

Так, присутність і зацікавлення впливових акторів у регіональні справи зумовлює існування конкурентних трансрегіональних інтеграційних проектів. Китай робить ставку на формат АСЕАН+3, США намагаються посилити АТЕС, Транс-Тихоокеанське стратегічне економічне партнерство (Trans Pacific Partnership Agreement, ТТП). Остання – це запланована до оформлення міжнародна торгово-економічна організація, метою якої є створення зони вільної торгівлі в АТР. Угоди з ТрансТихоокеанського економічного співробітництва за участю 8 країн – Чилі, Перу, Нової Зеландії, Австралії, Сінгапуру, Брунею, В'єтнаму та США розпочались у лютому 2008 р. У ТТП мають увійти поки що 12 країн, вищезгадані, плюс Малайзія, Японія, Канада, Мексика. У вересні 2013 р. Тайвань оголосив про зацікавлення щодо переговорів з ТТП. За допомогою ТТП, США намагаються створити торгову зону в АТР без участі КНР.

Провідні країни Північно-Східного субрегіону окремо обговорюють ідею формування регіонального спільного ринку, східноазійської ЗВТ у складі Японії, РК та Китаю, що сприятиме подальшому інтегруванню цих економік між собою та стимулюватиме економічний розвиток у регіоні.

Зокрема, у 2009 р. було проведено перший саміт Пекін – Токіо – Сеул, під час якого країни домовились про посилення кооперації між ними як ключовими торговельними партнерами. У 2011 р. Китай, Японія і РК оголосили про початок роботи над тристороннім договором про ЗВТ між державами. У січні 2015 р. відбувся 6 раунд переговорів Китаю, Японії та Республіки Корея щодо зони вільної торгівлі. На ньому три сторони провели консультації відносно моделей зниження мит на торгівлю товарами, способів торгівлі послугами та відкриття інвестицій, кордонів і сфер угоди. Створення ЗВТ між цими країнами матиме важливе значення для просування економічної інтеграції у Східній Азії.

Отже, у ХХІ ст. спостерігається зміцнення та посилення регіональної економічної взаємодії та співробітництва між азійськими державами у таких сферах, як торгівля, виробниче й економічне співробітництво, прямі інвестиції. Важливим фактором посилення інтеграційних тенденцій є зростання економічно-торгівельних зв'язків і взаємозалежності між державами АТР. До того ж, посилюються не лише економічні, але й політичні імпульси до співробітництва у регіоні. Затверджуються ініціативи, підписуються угоди, тривають переговори щодо активізації інтеграційних процесів. Останні розвиваються як на двосторонньому (угоди про ЗВТ), так і на багатосторонньому рівнях (у форматах АТЕС, АСЕАН+3, АСЕАН+8). Формування мережі багатосторонніх і двосторонніх зон вільної торгівлі, спрямовано на створення ринку у масштабі регіону, заснованого на принципах вільної торгівлі, лібералізації відносин. Трансформація всього АТР у зону вільної торгівлі товарами та послугами, вільного руху капіталів і трудових ресурсів є проблематичною. В інтеграційному плані у найближчій перспективі слід очікувати часткової лібералізації умов торгівлі й інвестування. Разом з тим, процес регіональної економічної інтеграції продовжується, є важливі досягнення, що дозволяє говорити про можливе формування у майбутньому гігантської ЗВТ з елементами спільного ринку.

Таким чином, Асоціація країн Південно-Східної Азії сформувалася як особливий тип інтеграційного об'єднання з власним, унікальним підходом до регіонального співробітництва. При цьому впродовж майже півстолітньої інституційної діяльності АСЕАН вдалося закріпити за собою статус якщо не основного, то, щонайменше, одного із ключових механізмів у забезпеченні регіональної стабільності в Південно-Східній Азії.

Особливість виникнення АСЕАН полягає в тому, що організація була створена відносно молодими незалежними країнами (за винятком Таїланду), що не мали практичного досвіду прийняття зовнішньополітичних рішень на міжнародній арені, або стійких традицій участі в міждержавних союзах чи багатосторонніх інститутах. Незважаючи на це, країнам-членам АСЕАН вдалося втілити у життя унікальний механізм міжнародного співробітництва,

орієнтований на зміцнення інтеграційних процесів і архітектури безпеки в ПСА. Принцип «асеоцентричності», тобто головної ролі Асоціації у вирішенні проблем свого регіону, донині залишається провідним в умовах зростаючого протистояння між супердержавами Азійсько-Тихоокеанського Регіону: КНР і США, а також прагнення решти регіональних лідерів, таких як Японія, Індія, Австралія, впливати на локальні політикобезпекові процеси.

Формування організації відбувалось в умовах непростої внутрішньополітичної обстановки в країнах Південно-Східної Азії на тлі геополітичного протистояння між США та СРСР в рамках Холодної війни. Країни-засновниці АСЕАН усвідомили важливість узгоджених зусиль як в подоланні регіональних проблем та потенційних загроз безпеці, так і в створенні сприятливого зовнішнього середовища для економічного розвитку. Показовою у цьому відношенні стає розбудова відносин з позарегіональними великими державами. Так уже з 1970-х рр. починається функціональне розширення діяльності організації, що передбачало впровадження діалогового формату відносин. Це стимулювало зацікавленість позарегіональних гравців у стабільному розвитку ПСА та залучало їх до низки регіональних процесів. У 1977 р. відбулася перша зустріч з прем'єр-міністрами Австралії, Японії та Нової Зеландії. Згодом механізм діалогових партнерств включив усіх великих гравців (Австралія, ЄС, Індія, Канада, Китай, Нова Зеландія, Пакистан, Південна Корея, Росія, США, Японія). Поступово «асеоцентричність» стає одним із базових принципів у багатосторонніх відносинах організації з іншими країнами в ПСА.

Зі свого боку АСЕАН усіяко намагалась закріпити власні норми та принципи поведінки, так званий Шлях АСЕАН, у питаннях спільного вирішення проблем та вироблення рішень. Зокрема це стосується принципу консенсусного прийняття рішень та системи неформальних переговорів, коли враховуються всебічні інтереси, а позиція кожної зі сторін максимально поважається. Такий акцент на уникненні конфліктів сприяв інклюзивному іміджу АСЕАН та позитивно відобразився на динаміці розвитку регіону в цілому. Спільнота АСЕАН, що оформилася в 2015 р., стала закономірним підсумком закріплення еволюційних змін, що відбувалися в організації з моменту підписання установчої Бангкокської декларації 1967 р.

Спільнота втілює взаємозв'язок трьох важливих сфер (в офіційних документах АСЕАН вони іменуються колонами) – *політико-безпекової, економічної та соціокультурної* задля *зміцнення відносин між членами Асоціації і підвищення рівня міжнародного співробітництва*. Наприклад, поглиблення і розширення інтеграційних процесів і створення єдиного економічного простору передбачає здійснення політичних реформ і допомагає формуванню регіональної ідентичності; вміння перетворювати конфронтацію в діалог, а суперництво в співробітництво сприяє полегшенню економічної кооперації та зближення народів регіону; нарешті, ініціативи щодо зміцнення міжкультурного взаємодії надають міцність інститутам АСЕАН.

Серед трьох колон найбільш розвинутою вважається економічна, що багато в чому пояснюється пріоритетністю економічних відносин для членів організації. Цей факт вплинув на те, що механізми економічної інтеграції АСЕАН характеризуються найбільшою динамікою. Секрет успіху економічної інтеграції в ПСА лежить у вигідному географічному положенні регіону на перетині найважливіших торгових морських шляхів між Індією, Китаєм та США. З огляду на різний економічний потенціал учасників Асоціації, ними була апробована модель різношвидкісної поетапної інтеграції для забезпечення стійкого зростання і запобігання ризикам.

Посилення економічної взаємозалежності національних економік на субрегіональному, регіональному та міжрегіональному рівнях стало вимогою сучасних міжнародних економічних відносин, адже очевидно, що економіка однієї країни не може замикатися в національних рамках, а повинна брати участь у міжнародному поділі праці, спираючись на порівняльні переваги. Характерною рисою сучасної світової економіки, і зокрема Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), є поширення тенденції до регіоналізації, особливістю якої є поглиблення економічних зв'язків між країнами.

Найбільш яскравим прикладом успішно діючого інтеграційного об'єднання є Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), створена у 1967 р. у складі Сінгапуру, Таїланду, Філіппін, Індонезії та Малайзії. Пізніше приєдналися Бруней (1984 р.), В'єтнам (1995 р.), Лаос, М'янма (1997 р.), Камбоджа (1999 р.). Формування АСЕАН було зумовлене не економічними причинами, а необхідністю воєнно-політичної стабілізації в Південно-Східній Азії. У подальшому політичний чинник сприяв інтеграційній взаємодії в економічній сфері, а також забезпечив сприятливий імідж АСЕАН на світовій арені.

Особливістю АСЕАН є співробітництво з іншими країнами за ступенем значущості: визначаються партнери для діалогу та консультацій, а також спостерігачі. Асоціація має позитивний досвід колективного напрацювання спільної лінії поведінки на міжнародній арені й практики колегіального вирішення внутрішніх проблем Південно-Східної Азії на основі принципів консенсусу. АСЕАН наразі перетворилася на базову структуру багатостороннього співробітництва, що відіграє ключову роль в основних механізмах взаємодії в регіоні. Об'єднавши країни Південно-Східної Азії, АСЕАН продемонструвала прихильність до проголошення принципів загально регіональної економічної співпраці, що базується на дотриманні міжнародних правових норм державного суверенітету та праві кожної країни-члена самостійно обирати модель державного розвитку. Асоціація утвердилася як сильний центр регіонального тяжіння, про що свідчить потенціал макроекономічних показників країн АСЕАН.

На дату створення АСЕАН торгівля між її учасницями була несуттєвою. Але внаслідок успішної інтеграції вона зросла вдвічі лише за декілька років, що свідчить про зміцнення їхнього співробітництва та розширення інтеграційних зв'язків. Найбільша частка у внутрішньорегіональному експорті АСЕАН припадає на Сінгапур – 39,3 %, Малайзію – 25,6 % і Таїланд – 14,9 %.

Характерною рисою зовнішньої торгівлі АСЕАН є помітні зміни її географічних напрямків. У 1990–2012 рр. частка експорту в зовнішній торгівлі початкових країн-учасниць АСЕАН – відносно аналогічного показника АСЕАН-10 збільшилася від 2,14 % до 10,11 %, але більш відчутно зросла питома вага ринків Японії, ЄС та США в імпорті товарів із АСЕАН. Поясненням таких змін можуть бути взаємоприйнятні двосторонні договори, в яких закладено менші розміри мита або зміна квоти. Станом на 1.01.2009 р. імпортне мито на 80 % товарів було скасовано, знято тарифи на імпорту усіх інформаційних і комунікаційних продуктів. Мито на товари, що належать до переліку інтеграційних пріоритетів, знизилося до межі 0 %, а на всі інші товари митний тариф для АСЕАН-6 і М'янми, Лаосу та В'єтнаму становить 5 % і менше (для Камбоджі цей тариф діє на 80 % товарного асортименту). У першій групі товарів на окремі види продукції для АСЕАН-4 діє митний тариф, що не перевищує 7 % і буде скасований до 2018 р.

Зниження тарифів на торгівлю усередині блоку не захищає від впливу дезінтегруючих чинників (юридично оформлені зобов'язання, економічна нерівність країн, обмеження на пересування робочої сили тощо), а також не може розв'язати проблем зовнішньої торгівлі АСЕАН. Однак впровадження безмитної торгівлі в межах Асоціації, за оцінками експертів, стимулює надходження іноземних інвестицій для виробництва й подальший експорт товарів між країнами-учасницями.

Асеанівський шлях інтеграції, що ґрунтується на політичній основі та взаємній безпеці, – це своєрідна альтернатива регіональній інтеграції ЄС, яка має економічне підґрунтя. Такий варіант інтеграції може стати привабливим для тих регіонів світу, де економічний розвиток ще не досяг високого рівня, але існує усвідомлена необхідність об'єднання в рамках регіонального угруповання. Асоціація знаходиться на початковому шляху до класичної інтеграції (по типу колишнього Європейського Економічного Співтовариства), що потребуватиме певного часу. Але все одно це буде особливий азійський напрям інтеграції.

Отже, інтеграційний потенціал АСЕАН демонструє усталену тенденцію до зростання на основі використання перевагу внутрішньорегіональної кооперації та поглиблення економічних зв'язків із країнами-сусідами. Основними завданнями АСЕАН на перспективу є

завершення формування зони вільної торгівлі, поліпшення інвестиційного клімату та посилення інвестиційного потенціалу, розбудова інституціональних структур.

Політико-безпекова діяльність організації спрямована на недопущення військових конфліктів в регіоні. Спільнота Безпеки АСЕАН спирається на інституційні органи, переговорні канали, структури напівофіційного та неофіційного характеру (Track 1.5 та Track 2 відповідно), де відбувається регулярне обговорення проблем безпеки. Частково завдяки ним останні роки в ПСА відсутні повномасштабні бойові дії чи відкрита військова агресія. Об'єднання більшості держав Південно-Східної Азії в рамках одного інтеграційного угруповання символізувало подолання значного числа розбіжностей і, по суті, означало формування режиму безпеки.

В рамках Соціо-культурної Спільноти, як зазначено в Хартії АСЕАН, перед Асоціацією стоїть непросте завдання вироблення колективної регіональної ідентичності з урахуванням високого ступеня гетерогенності регіону Південно-Східної Азії. Програми співробітництва в соціальнокультурній сфері максимально пов'язані з планами розвитку економіки і регіональної безпеки та орієнтовані на зростання рівня добробуту місцевих громад. Пріоритетне значення в документах цієї колони приділяється вирішенню соціальних проблем. Зближенню країн і народів регіону сприяє також розвиток культурно-освітніх обмінів і контактів.

Ліберальні підходи до аналізу проблем інтеграції постулюють, що держави, приєднуючись до міжнародних об'єднань інтеграційного типу неминуче змушені обмежувати свої прагнення вдатися в односторонньому порядку до насильницьких форм вирішення протиріч. При цьому в міру розвитку інтеграційних процесів населення таких країн все більш відчуває на собі переваги міждержавного співробітництва на різних рівнях. У сукупності зазначені аспекти зводять ризик міждержавних конфліктів до мінімуму.

Оцінюючи ризики і загрози для існуючої конфігурації регіональної безпеки, АСЕАН намагається балансувати між Китаєм і США. За останні роки, в тому числі за сприяння США, Китай сприймається країнами Південно-Східної Азії як потенційний агресор в регіоні. Крім того, регіональні великі держави, включаючи Японію, Індію та Австралію, поділяють подібне сприйняття. Свідченням цього слугує функціонування Чотиристороннього діалогу по безпеці (Quadrilateral Security Dialog – QSD, також відомий як Quad) в складі США, Японії, Індії та Австралії. Quad – це неформальний міжнародний стратегічний форум, який передбачає регулярні саміти з питань безпеки, обмін інформацією та проведення військових навчань між країнами-членами. Форум був започаткований як діалоговий механізм у 2007 р. Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе за підтримки віце-президента США Діка Чейні, австралійського Прем'єр-міністра Джона Говарда та індійського Прем'єр-міністра Манмохана Сінгха. Дипломатичні та військові угоди були спрямовані на скорочення впливу Китаю в регіоні Індійського і Тихого океанів.

Коротко охарактеризувавши **основні досягнення Асоціації**, слід виділити **деякі проблемні моменти в сучасному розвитку АСЕАН**, які безпосередньо впливають на регіональну стабільність.

По-перше, характер нормативної дипломатичної культури, що сформувалася в рамках АСЕАН. Асоціація системно продовжує спроби екстраполувати власну дипломатичну культуру не лише в ПСА за допомогою ряду регіональних механізмів (наприклад Форум безпеки АСЕАН) на існуючі діалогові формати. Однак така діяльність поки не дала бажаних результатів і може вважатися успішною лише частково, оскільки реально працюючі регіональні механізми врегулювання міжнародних спорів, реагування на військові загрози чи навіть координації дій в разі їх виникнення так і не були сформовані. Шлях АСЕАН непогано зарекомендував себе на переговорних майданчиках, особливо неформального характеру, однак як інструмент *ad hoc* в умовах теоретичної ескалації, коли необхідно приймати оперативні рішення, він виглядає малоефективним. Так, в рамках саміту АСЕАН в Куала-Лумпурі в квітні 2015 р. країни-члени АСЕАН виступили із закликом до врегулювання

конфлікту в південно-китайському морі шляхом укладення юридично зобов'язуючої угоди, тим самим визнаючи необхідність більш дієвого міжнародно-нормативного інструментарію.

По-друге, проблема збереження центральності АСЕАН в регіональній архітектурі безпеки. На фоні торгівельного протистояння США та КНР АСЕАН стає дедалі важче дотримуватися позиції, спрямованої на збереження status quo в регіоні. Загострення відносин з Китаєм з приводу спірних територій в Південно-Китайському морі також свідчить про те, що економічні взаємозв'язки не залагоджують в повній мірі політичні протиріччя. В умовах розвороту США від Близького Сходу до АТР, Вашингтон активно просуває ідею трансформації Азійсько-Тихоокеанського регіону в Індо-Тихоокеанський регіон.

Концепт «Індо-Тихоокеанський регіон» відображає пошук спільного контр-балансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю. Стратегія Індо-Тихоокеанського регіону прийшла на зміну малоефективної політики повороту в Азію і перебалансування адміністрації Б. Обами. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний простір. Це вимагає вироблення нової стратегії дій, яка дозволить забезпечити гнучке розгортання сил і засобів військового стримування КНР.

Останні десятиліття геополітичний зв'язок між Індійським океаном і західною частиною Тихого океану поступово ставав все більш відчутним як в гео економічному плані, так і в плані безпеки. Яскравим прикладом слугує критична залежність Східної Азії від природних ресурсів Західної Азії та Африки, які надходять через Індійський океан. І з роками ця тенденція лише зростає.

Безпековий аспект представлений суперництвом між Індією і КНР не тільки в Південно-Китайському морі, але і в Індійському океані. В Індійському океані Китай давно здійснює довгострокову стратегію залучення в орбіту свого впливу ряду країн регіону Південної Азії. Дана стратегія була проголошена в 2005 р. і отримала назву «Нитка перлин» (String of Pearls). Вона стосується мережі китайських військових і комерційних об'єктів уздовж його морських комунікацій, які простягаються від материкової частини Китаю до Порт-Судану на Африканському Розі.

Поява Індо-Тихоокеанської стратегії обумовлена прагненням США збалансувати очевидне посилення позицій Китаю в регіоні. Вона спрямована на захист і просування національних інтересів Америки в регіоні шляхом інтенсифікації її економічних і дипломатичних зв'язків зі своїми традиційними союзниками і новими партнерами, такими як Індія. Такий підхід Вашингтону обумовлений рядом причин. Укріплення Китаю і його цілеспрямована зовнішня політика створює напруженість в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка загрожує військовим, економічним і політичним інтересам домінування США в регіоні. До того ж США зацікавлені в Індо-Тихоокеанському регіоні для стимулювання власної економіки за рахунок бурхливого розвитку азійських ринків, зокрема індійського та окремих країн ПСА.

По-третє, ефективність інтеграційної моделі АСЕАН. Відкинувши західну модель інтеграції та досвід ЄС, АСЕАН на даному етапі намагається сформувати власну інтеграційну модель із врахуванням східної специфіки відносин та гетерогенності країн ПСА. В цілому розбудова економічного співтовариства як основної опори Співтовариства АСЕАН корелюється із загальними підходами АСЕАН до інтеграції. Організація не прагне до структурно складних чи наддержавних форм інтеграції. Економічний блок у цьому сенсі надає найбільш гнучкий формат співробітництва.

Що стосується політико-безпекового та соціокультурного блоку, то тут усе набагато складніше. Питання безпеки потребують чітких вертикальних структур прийняття рішень і відмову від частки суверенітету на користь колективних інтересів, що йде врозріз з принципами Шляху АСЕАН.

Актуальним залишається також питання формування спільної ідентичності, особливо на фоні відчутних економічних, політичних та етнічних диспропорцій серед країн-членів АСЕАН.

В 1997 р. у Східній Азії розпочалася потужна фінансова криза (Азійська криза 1997–1998 рр.), яка нанесла значні збитки економікам АСЕАН, передусім Таїланду, Індонезії, Малайзії. На думку малайзійського Прем'єр-міністра Махатхіра Мохаммада, азійська фінансова криза була «добре спланованою спробою підірвати економіку всіх країн АСЕАН». Саме він став апологетом доктрини ворожості до установ прозахідного типу, на зразок Міжнародного валютного фонду та Світової організації торгівлі. Доктор Махатхір також звинуватив США у валютних спекуляціях пов'язаних із ім'ям Джорджа Сороса.

Криза мала важливі політичні наслідки для вражених країн та накреслила нові напрямки регіонального розвитку. Серед політичних наслідків найбільш очевидними стали крах режиму Сухарто і початок періоду політичної нестабільності в Індонезії, що завершився перемогою на президентських виборах 2004 р. демократа-реформатора Сусіло Юдойоно [10, с. 203]; підрив позицій Національного Фронту М. Махатхіра в Малайзії; тривала політична і соціальна криза на Філіппінах; прийняття нової конституції в Таїланді, що відкрило шлях приходу до влади Таксіна Чінаварта і врешті призвело до військового перевороту восени 2006 р. та прийняття нової конституції.

Незважаючи на те, що каталізатором Азійської кризи стали зовнішні чинники (різкий відтік іноземних капіталів), вона продемонструвала внутрішні недоліки існуючих економічних моделей країн АСЕАН. Тож їх було переглянуто у відповідності зі змінами в глобальній економіці в напрямку зростання на основі новітніх досягнень НТП, корегування експортно-орієнтованих стратегій, структурної перебудови економіки.

Водночас азійська фінансова криза стала ще одним виразним сигналом уразливості регіону до нетрадиційних викликів безпеки в умовах взаємозалежних економік, що сприяло пошукові таких програмних механізмів, яким став формат АСЕАН+3 (АСЕАН, Японія, Китай, Республіка Корея). Попередником формату АСЕАН+3 був проект Східноазійської економічної групи (САЕГ; англ. East Asia Economic Group). Ініціатором його виступив Прем'єр-міністр Малайзії М. Махатхір у 1990 р. Запропонована малайзійським лідером концепція Східноазійської економічної групи передбачала створення торгового об'єднання за участю шести країн Південно-Східної Азії, які на той час входили до АСЕАН (Бруней, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд та Філіппіни) і трьох країн субрегіону Північно-Східної Азії - КНР, Японії та Республіки Корея. Особливістю цього проекту була відсутність серед його учасників західних країн, зокрема Австралії та США. Певним чином, це була реакція М. Махатхіра на створення у 1989 р. форуму АТЕС, який потенційно міг нівелювати результати діяльності АСЕАН за період її існування або ж поглинути її. Більш того, створення такого угруповання, на думку М. Махатхіра, мало стати відповіддю країн регіону на провал Уругвайського раунду переговорів ГАТТ восени 1990 р. та на плани створення зони вільної торгівлі у Північній Америці і економічного та політичного союзу у Західній Європі, які втілились у заснуванні в 1992 р. НАФТА і ЄС. На офіційному рівні ідея Східноазійської економічної групи була анонсована на 23-й зустрічі міністрів економік країн-учасниць АСЕАН у жовтні 1991 р. у Куала-Лумпурі. Під час виступу, що відбувся після міністерського засідання, М. Махатхір наголосив на необхідності співробітництва економік країн Східної Азії у напрямку формування САЕГ, яка мала відповідати вимогам ГАТТ, бути сумісною з АТЕС та не підірвати згуртованості членів АСЕАН. Проте цей проект викликав критику більшості країн-учасниць Асоціації за його «антизахідний» характер.

У перший період функціонування «АСЕАН+3» – 1997–2006 рр. – відбулося організаційне становлення форуму і вироблення спільних проектів у валютнофінансовій сфері, зокрема підписання у 2000 р. «Чіанг-Мейської ініціативи» (об'єднання валютних резервів, щоб забезпечити екстрене фінансування в разі виникнення спекулятивних атак на валюти країн-членів АСЕАН).

У другий період розвитку форуму – 2007–2014 рр. – фінансова інтеграція країнучасниць «АСЕАН+3» була доповнена іншими напрямками співробітництва у сферах політики і нетрадиційної безпеки, енергетики, захисту навколишнього середовища, протидії зміні клімату, сталого розвитку та у соціокультурних питаннях. Однак в основі діяльності

«АСЕАН+3» залишилася фінансова інтеграція, яку було розширено шляхом перетворення «Чіанг-Мейської ініціативи» на багатосторонню угоду. Валютно-фінансова інтеграція і надалі займатиме провідне місце у роботі «АСЕАН+3», а нові питання порядку денного розширюватимуть сфери співробітництва членів форуму, з огляду на його довгострокову мету – формування Східноазійської спільноти.

Фінансова криза водночас стала для всіх регіональних політиків переконливим доказом того, що брак ефективних регіональних механізмів реагування на надзвичайні ситуації призвів до надмірної залежності від МВФ та впливу сильних держав світу, зокрема США. Політичні мотиви щодо демонтажу моделі східноазійського розвитку вплинули на спосіб боротьби з кризою, яка лише посилила незадоволення цією моделлю. Нерішучість міжнародної спільноти у час азійської фінансової кризи засвідчила водночас і про потребу реформування міжнародної фінансової системи.

Це змусило уряди країн Східної Азії та Південно-Східної Азії переглянути регіональні рішення, а не покладатися на глобальні рішення, які не були швидкими та ефективними. Країни цих двох азійських регіонів також усвідомлювали, що для подолання чергової загрози потрібні значно більші ресурси, ніж ті, які може надати Міжнародний валютний фонд. Уроки азійської фінансової кризи змусили лідерів цих регіонів розробити різні схеми взаємодопомоги та самопомоги, щоб у майбутньому впливати на будь-які валютно-фінансові кризи. Саме тому уряди цих регіонів без традиційних пересторог і зволікань визнали «АСЕАН+3» як найефективніший спосіб реалізації цих ініціатив.

Подальша інституційна розбудова АСЕАН матеріалізувалася 14 грудня 2005 р., коли у Куала-Лумпурі було проведено перший Східноазійський саміт (САС) за участі шістнадцяти країн (10 членів АСЕАН, КНР, Японія, Республіка Корея, Австралія, Нова Зеландія та Індія), а також представників Росії, що були запрошені малайзійською стороною у якості спостерігачів. Учасники саміту домовилися про створення до 2020 р. Східноазійського економічного співтовариства – САЕС (East Asian Economic Community). У 2009 р. на під час 64-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН Прем'єр-міністр Японії Ю. Хатояма знову озвучив ідею створення САС - своєрідного аналога Європейського Союзу, але як «чисто азійської спільноти».

Останньою сходинкою інституційної розбудови АСЕАН, яка була юридично закріплена в Малайзії – це створення в листопаді 2015 р. у Куала-Лумпур під час 27 Саміту АСЕАН Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН (ASEAN Political Security Community). Саміт проходив під девізом «Наші люди, наша спільнота, наше бачення» («Our People, Our Community, Our Vision»).

Ініціатива створення Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН була озвучена ще в 2003 р. на 9-му саміті країн АСЕАН, який проходив в Індонезії. На той час лідери країн вирішили створити Політико-Безпекову Спільноту АСЕАН до 2020 року як відповідь на терористичну атаку на США 11 вересня 2001 р. і теракти на о. Балі 12 жовтня 2002 р. А на 12-му саміті АСЕАН в січні 2007 р. було прийнято Декларацію Себу щодо прискореного заснування співтовариства АСЕАН до 2015 р.

Політико-Безпекова Спільнота АСЕАН, до якої на стадії її створення увійшли десять країн ПСА, стала одним із перших регіональних об'єднань, що обрали модель багатовекторної політики з розширеною географією. Ця спільнота дотримується фундаментальних принципів АСЕАН: принципу національного суверенітету та принципу невтручання. Визначальним організаційним принципом цієї організації є комплексний підхід до розв'язання різних проблем безпеки, що засновується на прагненні членів АСЕАН «покладатися винятково на мирні способи врегулювання міжрегіональних відмінностей».

Висновки. Сучасний етап розвитку АСЕАН пов'язаний з необхідністю подолання певних інтеграційних та геополітичних викликів. Перед АСЕАН стоїть складне завдання зберегти центральне місце в багатосторонніх регіональних відносинах. Для АСЕАН просування концепту ІТР в американському варіанті може означати не лише деконструкцію колишньої регіональної системи відносин, але і втрату власного впливу. Це може позбавити

Асоціацію статусу «рушійної сили» на азійсько-тихоокеанських багатосторонніх майданчиках, одночасно знижуючи їхню значимість в регіоні. Довгий час АСЕАН задавав параметри і тон в багатосторонніх механізмах взаємодії в ПСА, що було невід'ємною частиною ідентичності організації. Ще одним ризиком для Асоціації залишається ризик «політичної девальвації» власних багатосторонніх механізмів. В умовах наростання біполярного протистояння в регіоні АСЕАН буде вимушена балансувати і зберігати нейтралітет, що з кожним днем буде дедалі важче. За таких обставин обидві наддержави прагнутимуть вибудувати власну моноцентричну систему безпеки, що безсумнівно знизить актуальність та ефективність асеанівських діалогових безпекових форматів. Комбінація внутрішніх проблем в країнах Південно-Східної Азії і зміна регіонального балансу сил в результаті економічного підйому Китаю і розвороту США в Азію можуть істотно ускладнити збереження регіонального status quo, за який виступає АСЕАН.

Підкреслимо, що одним з основних чинників зацікавленості КНР в регіоні є створення сприятливих економічних умов для розвитку країни в довгостроковій перспективі; основними інструментами інституціоналізації відносин між країнами АСЕАН та КНР є практична реалізація зон вільної торгівлі та спільне впровадження регіональних проектів співробітництва.

Таким чином, доведено важливість побудови стабільної двосторонньої співпраці в контексті реалізації Пекіном геоекономічної ініціативи «Один пояс, один шлях». Даний проект передбачає укладення двосторонніх меморандумів про співробітництво з державами, розташованими на транспортних євразійських маршрутах.

Оцінено вплив американо-китайського суперництва на регіональну трансфігурацію сил в Південно-Східній Азії. Підкреслена стратегічна зацікавленість США в регіоні через те, що постійною складовою зовнішньої політики Америки було недопущення того, щоб інша держава могла домінувати в регіоні.

З'ясовано, що Пекін стурбований потенційною дестабілізацією поблизу своїх кордонів. Ось чому основною метою південно-східного напрямку китайської стратегії стає не стільки одноосібне володіння енергоресурсами Південно-Китайського моря, скільки забезпечення політичної та економічної безпеки, необхідної для довгострокового сталого розвитку.

Наголошується на важливості морських комунікацій регіону для безпеки КНР в цілому. По мірі потужного економічного зростання КНР, щоб стати великою торговою державою з постійно зростаючим попитом на нафту, що імпортується і природний газ, а також з більшою частиною імпорту енергоносіїв транзитом через Малаккську протоку, безпека Південно-Східної Азії на морських комунікаціях має вирішальне значення для безпеки КНР. Підкреслено, що забезпечення безпечного буфера по периметру своїх кордонів є для Пекіна однією з першочергових цілей.

Оцінка ефективності діяльності АСЕАН варіюється в залежності від політологічної парадигми, прихильником якої є той чи інший актор.

Встановлено, що «Шлях АСЕАН» є ключовим елементом для розуміння природи міжнародних відносин у Південно-Східній Азії, який у загальному вигляді можна охарактеризувати як сукупність норм та принципів, якими керуються держави регіону у відносинах між собою та у процесі прийняття рішень в межах Асоціації. Цей феномен має *два взаємопов'язані компоненти, які притаманні традиційним механізмам прийняття рішень в громадах ПСА*: тривалі неформальні консультації та дотримання принципу консенсусу з ключових питань. Базові елементи «Шляху АСЕАН» характеризуються високим рівнем неофіційності (informality) та ситуативності (ad hoc) і чітко простежуються у внутрішньо-регіональній взаємодії в період становлення організації. Феномен «Шлях АСЕАН» також включає в себе фундаментальний керівний принцип невтручання у внутрішні справи країн субрегіону, що став перешкодою для використання такого ключового інструменту сучасної регіональної безпеки у світі, як регіональна інтервенція.

Отже, «Шлях АСЕАН» є дуже важливим і складним комплексним поняттям, що використовується учасниками Асоціації для характеристики природи і специфіки процесів

взаємодії в субрегіоні Південно-Східної Азії і потребує подальшого дослідження на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Спільнота АСЕАН - базова безпекова ініціатива організації, націленої на забезпечення необхідного рівня взаємодії держав-членів у питаннях вирішення нагальних проблем безпеки в ПСА.

Формування Спільноти безпеки АСЕАН стало закономірним етапом еволюції Асоціації в умовах перебалансування геостратегічного простору у постбіполярний період.

Проект Спільноти безпеки АСЕАН – це не оборонний союз і не структура колективної безпеки в традиційному розумінні цього терміна. Це здебільше специфічна форма співробітництва держав, національні безпеки яких настільки взаємозалежні, що їх неможливо розглядати у відриві одна від одної. Складається така ситуація, за якої національні інтереси у сфері оборони та безпеки кожної окремо взятої держави залежать від стану безпеки всієї групи представлених країн.

Спільнота безпеки АСЕАН може також розглядатися як система заходів спільного управління кризовими і конфліктними ситуаціями. Характерною рисою Спільноти є те, що вона не передбачає створення класичної військової організації, що координує дії генеральних штабів держав-членів, на кшталт Організації Північноатлантичного договору.

Важливо підкреслити, що в структурі Спільноти також відсутні об'єднані збройні сили, а в її нормативних актах не міститься аналога ст. 5 Північно-атлантичного договору, що автоматично оголошує напад на будь-якого члена організації агресією проти блоку в цілому.

Таким чином, Спільнота Безпеки АСЕАН значною мірою відрізняється від західних безпекових інституційних моделей, поєднуючи в собі «східні» особливості прийняття рішень та специфіку відносин у сфері безпеки. Відображенням цього є відсутність чіткої командної вертикально-інтегрованої структури, а також суворе дотримання принципів «Шляху АСЕАН».

Розпад біполярної системи міжнародних відносин на початку 1990-х рр. викликав значні стратегічні та геополітичні метаморфози. Закінчення «холодної війни» між США та СРСР призвело до зміни розстановки сил не лише в Європі, але і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Беручи до уваги зростаючий геостратегічний потенціал та позитивну динаміку економічних процесів АТР у постбіполярну добу, а також перспективу трансформації його в Індо-Тихоокеанський регіон, зростає теоретична і практична актуальність безпекових досліджень у його ключовому субрегіоні – Південно-Східній Азії.

На початку 90-х рр. ХХ ст. у Південно-Східній Азії актуалізувався ряд загроз не лише традиційного (конвенційного), але і в більшій мірі нетрадиційного (транснаціонального/транскордонного) характеру. Процеси глобалізації, специфіка регіоналізму, динаміка економічних процесів призвели до появи низки проблем та викликів безпеки, з якими зіштовхнулися країни регіону Південно-Східної Азії.

Зокрема, мова йде про міжнародний тероризм, морську безпеку, незаконну міграцію, торгівлю зброєю та наркотиками, сепаратизм, погіршення стану навколишнього середовища, подолання наслідків стихійних лих, епідеміологічні колапси. Зростає також занепокоєння з приводу загроз безпеці людини (Human Security), таких як бідність, голод, порушення прав людини та інфекційні хвороби.

Кризи, викликані тяжким гострим респіраторним синдромом у 2003 р., «пташиним грипом», вірусом H1N1 («свинячий грип»), а також епідемією COVID-19 2020-2021 рр. чітко демонструють, що загрози безпеці в Південно-Східній Азії набувають транснаціонального характеру, розмиваючи чіткі кордони між внутрішньою та зовнішньою безпекою.

Взаємозалежність безпеки стає дедалі очевиднішою в Південно-Східній Азії, оскільки те, що відбувається в одній країні, безумовно, впливає на інші. Боротьба з цими проблемами, які представляють істотну загрозу для регіональної стабільності та безпеки, є серйозним викликом для АСЕАН.

В умовах безпекової невизначеності постбіполярності в ПСА постала нагальна потреба у створенні регіонального органу з питань безпеки, який включав би не лише держави-члени АСЕАН, але і їх партнерів по діалогу та інші країни для розробки спільних процедур колективного реагування на загрози, що стоять перед регіоном. Відтак було прийнято рішення про започаткування багатостороннього Форуму АСЕАН з питань безпеки, який був покликаний об'єднати зусилля міжнародної регіональної спільноти для координації дій, спрямованих на розв'язання найбільш гострих проблемних вузлів у сфері безпеки, в першу чергу – транснаціонального характеру. Наголошується, що створення у 1994 р. такої колективної дискусійної платформи стало важливим етапом еволюції АСЕАН, оскільки АРФ був одним з небагатьох широкопредставницьких багатосторонніх форумів в регіоні, який об'єднав майже три десятки країн АТР, а також країни Євросоюзу.

Одним із основних завдань Форуму на початковому етапі було визначення достатнього рівня діалогового комфорту серед країн- учасниць. Водночас в роботі зазначається, що ця діалогова платформа надавала малим та середнім державам регіону певну гарантію, що США – як єдина на той час наддержава – чи Китай (як регіональний лідер в Східній Азії) будуть частково стратегічно обмежені у беззастережному однобічному лобюванні своїх інтересів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Координуючи та направляючи роботу АРФ, Асоціація, зі свого боку, усіляко сприяє культивуванню норм та принципів «Шляху АСЕАН». У питаннях безпекового співробітництва організація відстоює позиції інкрементального (поетапного) підходу до багатосторонньої співпраці в галузі безпеки з наголосом на превентивну дипломатію та зміцнення заходів взаємної довіри.

Зазначається, що діяльність АРФ у сфері безпеки включає три послідовні етапи розвитку: реалізація заходів довіри в регіоні, превентивна дипломатія та створення в АТР механізмів запобігання і врегулювання конфліктів.

Взагалі, увага сфокусована на визначенні ролі недержавних акторів в процесі формування безпекового дискурсу в Південно-Східній Азії. Наголошено, що новітні нетрадиційні виклики та загрози безпеці потребували сучасних і водночас більш гнучких форм співпраці та комунікації не лише між країнами ПСА, але також і між представниками недержавного сектору. Поступово діалог з питань безпеки почав ефективно доповнюватися неофіційним процесом по так званому «другому каналу», або як його ще називають дипломатією Другої доріжки (Track 2 Diplomacy).

Дипломатія Другої доріжки – це практика зустрічей, на яких фахівці з аналітичних центрів та представники академічних кіл генерують і аналізують ідеї, в подальшому надаючи урядам рекомендації з безпекових питань. Азійські аналітичні центри та створена ними мережа – це механізм, завдяки якому видатні представники громадянського суспільства мають змогу долучатися до процесів неофіційної дипломатії та сприяти розбудові атмосфери довіри та взаєморозуміння серед наукових громад та політичних еліт Південно-Східної Азії. Зосередившись на розбудові мережі локальних науково-дослідних інститутів, свого роду генераторів регіонального соціально-політичного та безпекового дискурсу, вони ділились результатами своїх досліджень з представниками офіційної влади. Таким чином, сам факт діалогу, навіть на неофіційному рівні, слугує потужним заходом зміцнення довіри між сторонами та сприяє виробленню відчуття колективної ідентичності.

У контексті високої імовірності формування нового глобального протистояння США та Китаю на світовій арені простежується тенденція до утворення аналогу біполярної підсистеми антагоністичного типу в ПСА, в основі якої лежить протистояння двох вищезазначених великих держав.

Одним із основних елементів такого протистояння на регіональному рівні залишаються відносини держав-членів АСЕАН з ключовими позарегіональними країнами. Південно-Східна Азія за багатьма показниками займає ключове положення в Індо-Тихоокеанському регіоні, органічно об'єднуючи Тихий і Індійський океани, що робить АСЕАН стратегічно важливим партнером як для КНР, так і для США (міжнародна торгівля, контроль над основними водними

шляхами і протоками, доставка енергоносіїв, тощо). Концепт Індо-Тихоокеанського регіону відображає пошук спільного контрбалансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю з боку США та їх союзників. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний та геополітичний простір.

Основними дестабілізуючими чинниками та загрозами безпеки є гонка озброєнь, розповсюдження ядерної зброї, розділені держави та територіальні проблеми. Окрім того, існують суперечності між США та КНР в економічній сфері й у політичних підходах щодо вирішення деяких міжнародних проблем:

а) між США та Японією протиріччя у сфері економіки, валютнофінансової політики; між Японією та КНР протиріччя у галузі військового й оборонного будівництва; суперечності між двома корейськими державами;

б) протиріччя між субрегіонами Південно-Східної Азії та ПівнічноСхідної Азії щодо підходів до проблем безпеки, питань інвестиційної політики;

в) протиріччя міжцивілізаційного характеру, що виникають у відносинах США та європейських держав, з одного боку, та країн Азії – з іншого. Чітко ці протиріччя простежуються у підході щодо прав людини, проблем створення нової системи міжнародних відносин.

Слід зазначити, що не дивлячись на поглиблення регіонального співробітництва та взаємозалежності в економічній і політичній сфері, АТР залишається найбільш мілітаризованим регіоном світу. Зростання військових витрат США і КНР прокує зустрічні кроки інших країн регіону. Росія, Індія, Японія збільшують свою військову міць. Значно ускладнює ситуацію те, що в АТР розташована найбільша кількість ядерних держав (Китай, Індія, Пакистан, КНДР, РФ). Існують і такі нові загрози безпеці як тероризм, наркотрафік, нелегальна міграція, екологічні проблеми.

Ядерна проблема КНДР є ключовою для регіону, яку можливо вирішити тільки колективними зусиллями. Нестабільність ситуації на півострові ускладнюється економічним становищем Північної Кореї, непростими відносинами між двома корейськими державами. У політиці США, Китаю, РФ, Японії на Корейському півострові існують як конкурентні мотиви, так і елементи взаємодії. Спільною метою для країн є мирним шляхом розв'язати цей конфлікт, тому що КНДР з ядерним потенціалом загрожує не тільки регіонові, але й світовій міжнародній безпеці. Для країн важливо недопустити поширення ядерної зброї та розширення ядерної зони на Японію, Республіку Корея і Тайвань. Ці сприятиме послабленню режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Разом з тим, кожний із учасників шестисторонніх переговорів має свої стратегічні цілі, обумовлені насамперед високою зацікавленістю США, Росії, Китаю та Японії у зміцненні своїх позицій на півострові.

Локальні конфлікти Індії та Пакистану, які отримали ядерну зброю, негативно впливають на стабільність АТР. Підкреслимо, що ядерний аспект проблеми забезпечення безпеки в Азії набув особливої актуальності після проведених Індією та Пакистаном у 1998 р. ядерних випробувань, що серйозно похитнули режим нерозповсюдження в Азії й у світі. Передбачувана наявність у низки країн технологій для створення ядерної зброї (Японії, РК) є додатковим фактором напруженості. Отже, в АТР існує величезний потенціал для нового витка гонки ядерного озброєння.

Великі тихоокеанські держави, згідно їх заяв і національних інтересів, зацікавлені у режимі нерозповсюдження ядерної зброї, мирному вирішенні регіональних проблем. Проте кожна з держав прагне їх врегулювати згідно власних інтересів, що заважає остаточному розв'язанню регіональних проблем.

Проблемою регіону залишаються розділені народи: китайський і корейський. Проблема двох Кореї є нерозв'язаною. Об'єднання Кореї важливо не тільки з погляду возз'єднання народу, але й для збереження миру та безпеки на Корейському півострові й у регіоні Північно-Східної Азії. Останнім часом просування міжкорейського діалогу знову наштовхується на перепони, пов'язані з ядерною та ракетною програмами КНДР.

Тайванська проблема. Китай наполягає на об'єднанні з Тайванем на основі «один Китай – дві системи», і навіть готовий застосувати військову силу, якщо Тайванем будуть зроблені серйозні дії, спрямовані проти політики КНР. Тайвань, у свою чергу, прикладає зусилля до того, щоб міжнародне співтовариство визнало його суверенною державою.

Зберігаються і проблеми у взаємовідносинах країн АТР через територіальні питання. В основі територіальних претензій окремих країн регіону до сусідніх держав лежать ресурсно-сировинні потреби. Існують суперечки щодо переділів юрисдикції та володіння островами і територіями, таких близько 330 проблем. Зокрема, територіальні суперечки у Південно-Китайському морі щодо о. Парасельських та о. Спратлі, навколо Сенкаку (Дяоюйдао) зачіпають інтереси регіональних держав (КНР, Тайваню, Індонезії, Малайзії, Брунею, В'єтнаму та Філіппін) і на сьогодні не є вирішеними. Існує суперечка Росії та Японії за Південнокурильські острови.

Питання приналежності архіпелагу Спратлі (до 100 дрібних островів і рифів) є одним з найгостріших у регіоні. Сутність взаємних претензій сторін у суперечках зводиться до боротьби за право розпоряджатися ресурсами континентального шельфу і вод Південно-Китайського моря, а також до необхідності гарантувати безпеку стратегічним морським транспортним маршрутам. За оцінками західних експертів, через цей район щорічно здійснюється 50 % світових і близько 80 % китайських вантажних перевезень, а до Японії, Кореї та на Тайвань надходить понад 80 % споживаної ними нафти. Володіння островами Спратлі дає можливість встановлення часткового або повного контролю над цими морськими судноплавними шляхами. Окрім того, у районі архіпелагу можлива наявність великих родовищ нафти, газу й інших корисних копалин.

Офіційні претензії на встановлення державного суверенітету над усім архіпелагом Спратлі пред'являють Китай і В'єтнам. На низку островів і рифів претендують Філіппіни, Малайзія, Бруней і Тайвань. Нині під контролем В'єтнаму перебуває 40 островів, Китай займає 15, Філіппіни – 8, Малайзія – 6. Зазначені держави розмістили військові підрозділи на підконтрольних островах, активно розвивають їх інфраструктуру, освоюють природні ресурси.

Особливу активність проявляє КНР, запобігаючи консолідації АСЕАН на антикитайській основі, а також не допускаючи втручання у вирішення спірних питань США. Прагнучи встановити контроль над важливими торговими шляхами та ресурсами у Південно-Китайському морі, КНР зустрів особливий опір В'єтнаму, який вважає острова Парасельські та Спратлі своєю територією. Ситуація ускладнюється спробами перешкодити виборам у Національні Збори В'єтнаму на островах Спратлі, обміном дипломатичними нотами, проведенням у В'єтнамі антикитайських демонстрацій, а також спільними військовими маневрами із США у районі спірних територій. В'єтнам сповнений рішучості відстоювати свої позиції і звертається за підтримкою до провідних світових держав, насамперед до США.

Стратегічне зближення США та Китаю, союз цих держав.

Припустимо, що Китай стає американським стратегічним партнером і такий розклад сил призведе до зміцнення військово-політичної співпраці Індії та Росії. Сценарій стратегічного зближення США – КНР прогнозував відомий американський політолог і державний діяч Зб. Бжезинський. Він вважає, що стратегічне співробітництво Пекіна та Вашингтона може вивести світ із ситуації невизначеності. Безглуздою є політика перешкоджання розвитку Китаю. Навпаки, слід сприяти такому його розвитку, який відповідатиме інтересам США. Якщо ж Пекін віддалиться від цього курсу, відразу має бути адекватна реакція Вашингтона.

США можуть у черговий раз запропонувати КНР варіант «Великої двійки» (G 2). Можливо запрацює концепція «спільної еволюції» від колишнього держсекретаря США Генрі Кіссинджера, у процесі якої обидві країни допомагали б розвиватися одна одній. Китайсько-американські відносини доречно охарактеризувати не як партнерство, а як «спільну еволюцію». Це означає, що і та, й інша країна «переслідують свої внутрішні імперативи, співпрацюючи там, де це можливо, та пристосовуючи свої відносини таким чином, щоб звести

до мінімуму конфлікт». Засновані на співпраці відносини між США і Китаєм «необхідні для глобальної стабільності та миру».

Якщо між двома країнами розпочнеться холодна війна, вона загальмує розвиток для цілого покоління по обидві сторони Тихого океану та внесе розбрат у внутрішню політику усіх регіонів у той час, як такі глобальні проблеми, як ядерне розповсюдження, навколишнє середовище, енергетична безпека та зміна клімату, вимагають глобального співробітництва. Тому відносини між Китаєм і США не можна перетворювати на антагоністичну гру.

Частина дослідників вважають, що більш вірогідно чекати нову конфронтацію КНР і США. Китай прагне усунути США із Тихоокеанського регіону, а Вашингтон, у свою чергу, не збирається відступати та намагається стримувати Китай. Регіон поступово перетворюється на арену економічного та політичного суперництва США з КНР.

У 2012 р. Зб. Бжезинський опублікував свої погляди у книзі «Америка та глобальна криза», де зазначається, що нові світові держави (КНР, Індія, Японія) мають великі амбіції на головну роль у новому світовому порядку, що може призвести до їх взаємного суперництва. Посилення Азії кидає виклик американському лідерству, а небезпека азіатських суперечок загрожує стабільності в Азії, світі та США.

У статті «Після Америки» у журналі «Foreign Policy» (січень-лютий 2012 р.) Зб. Бжезинський висловив думку, що занепад впливу США може призвести до таких негативних наслідків: посиляться невизначеність на міжнародній арені, загострення непорозумінь між глобальними суперниками, що загрожує настанням хаосу; перемога китайського націоналізму призведе до загострення відносин з сусідами. У такому випадку Азія у XXI столітті стане схожа на Європу XX століття, та потоне у безодні воєн і конфліктів. Тайвань стане вразливим перед натиском Китаю і це посилить перспективу возз'єднання на умовах, вигідних Пекіну. Відповідно, для США це означатиме ризик (або спокусу) серйозної конфронтації з Китаєм. Південна Корея опиниться перед дилемою: змиритися з регіональним пануванням Китаю, або зміцнити відносини з Японією. Це означає загрозу військово-економічної дестабілізації на Корейському півострові, а також кризі довіри Японії та РК до існуючих американських зобов'язань.

Сценарій другий: США, Японія та Корея проти Китаю, Росії й Індії.

Цей сценарій припускає зміцнення існуючого союзу США та Японії, об'єднання двох Корей під американським впливом. За такої ситуації, інтереси Росії, Китаю та Індії значно зближаться, держави створять військово-політичний союз для противаги американського впливу у регіоні. **В АТР можуть утворитися дві сфери впливу – американояпонсько-корейська та китайсько-індійсько-російська.**

США будуть намагатись зберегти свою провідну роль, і в найближчому майбутньому вони ще будуть переважати інші країни за багатьма параметрами – військовим, інформаційним, науково-технічним.

США будуть залишатися провідною державою, але їх лідерство буде піддаватись ерозії, зокрема з боку КНР. Вищезгадані американські аналітики Зб. Бжезинський і Г. Кіссинджер відкрито називають Китай стратегічним суперником США, а зростання впливу цієї країни в Азії та світі кваліфікують як зовнішньополітичний виклик надзвичайної ваги.

У книзі Г. Кіссинджера «Про Китаї» («On China»), звертається увага, що Китай намагатиметься відсунути американців подалі від своїх кордонів, обмежити масштаби американських військово-морських сил і зменшити вплив Америки у міжнародних справах. США, у свою чергу, будуть намагатися організувати сусідів Китаю таким чином, щоб створити противагу китайському пануванню.

На сьогоднішній день, Китай перетворився на домінуючу регіональну державу й очевидні його прагнення до статусу світової держави. Та чи зможе Китай стати наддержавою та змінити хід спіралі міжнародної системи.

Питання майбутнього лідерства КНР на міжнародній арені не є однозначним. КНР до 2025 р. може стати найбільшою за розмірами економічною потугою світу. Економічний імпульс дозволить набути військової могутності такого рівня, що Китай стане загрозою для

своїх сусідів і, ймовірно, навіть для віддалених географічно супротивників. Зміцнивши свої позиції завдяки можливому приєднанню Гонконгу, Макао і Тайваню, «Великий Китай» перетвориться не лише у провідну державу АТР, а й у світову державу. Можна вказати на низку чинників, що стануть перешкодою на шляху трансформації Китаю у наддержаву світового масштабу. А саме: КНР буде складно зберегти високі темпи зростання, проблемою для Китаю може стати питання про нові джерела сировини й енергії, продовольча проблема. Крім цього, міжнародна ситуація в АТР має вибухонебезпечні питання, кожне з яких здатне втягнути Китай у міжнародні конфлікти (зокрема, територіальні суперечки створюють небезпеку зіткнення між Китаєм і державами Південно-Східної Азії; Японією і Китаєм, конфлікт КНДР і РК може втягнути Китай у війну на півострові). Є ще низка проблем у внутрішній політиці КНР, зокрема соціальні питання залишаються невирішеними, що порушує стабільність розвитку Китаю зсередини. Всі ці фактори дозволяють припустити настання політичної нестабільності у КНР.

Китайські амбіції, територіальні претензії у Південно-Китайському морі турбують азійські держави. Країни АТР, незважаючи на свої тісні економічні зв'язки з Пекіном, все активніше прагнуть до тісніших відносин із Сполученими Штатами, щоб сховатися під американською «парасолькою». Одночасно з цим, Японія та США, Китай прагнуть укріпити відносини з Індією, оскільки ця країна «сила, що ще не визначилася», у майбутньому може забезпечити вирішальну перевагу у спорі.

Концепція С. Хантінгтона, ґрунтована на цивілізаційній парадигмі (зіткнення цивілізацій). Звертаючись до майбутнього, він позначив потенційним супротивником США комбінацію «конфуціансько-ісламських» країн. Він прогнозує (як найбільш ймовірно) протистояння Вашингтона з Пекіном і Тегераном. Дві головні загрози США сьогодні:

демографічне зростання ісламського світу та неприборкане економічне зростання Китаю. Якщо говорити про конфлікт між Західною та Сінською цивілізацією, то на перший план вийде протистояння США і Китаю. В Азії посилюється китайський вплив, так як економічне процвітання цієї держави дозволяє нарощувати військову міць, тим самим привертати на свій бік не тільки азійські країни, а й, наприклад, Австралію.

С. Хантінгтон робить висновок, що виникнення нових великих держав – процес вкрай дестабілізуючий, і якщо подібне відбудеться, то вихід Китаю на міжнародну арену затьмарить будь-які подібні явища упродовж другої половини другого тисячоліття.

Таким чином, можуть виникнути наступні геополітичні союзи: посиляться взаємозв'язок конфуціанського й ісламського світів, стануть тісними взаємини між Пакистаном, Іраном і Китаєм; Японія поступово стане відходити від США, зближуючись з Китаєм; Індія буде прагнути стати противагою китайської могутності.

Після терористичної атаки проти США, автор роботи «Кінець історії» (1989 р.) американський філософ Ф. Фукуяма опублікував статтю під назвою «Історія продовжує йти нашим шляхом: ліберальна демократія неминуче переможе». Ф. Фукуяма вказує, що настали похмурі часи експансії Росії та Китаю, однак вона обмежена у часі. У довгостроковій перспективі виживе лише одна система: та, що побудована на ідеї демократії в умовах ринкової економіки.

Цікавими є можливі сценарії безпеки в Азії, які прогнозує Б. Челлані, індійський професор:

1. втілиться у життя китайський варіант – сіноцентрична Азія. Китай прагне до багатопольярного світу, але однопольярної Азії. США, навпаки, хочуть однопольярного світу, але багатопольярної Азії;
2. головним оплотом безпеки в Азії залишаються США;
3. з'явиться сузір'я азійських держав із спільними інтересами, які співпрацюватимуть разом, щоб забезпечити баланс сили та не допустити утворення однопольярної Азії;
4. кілька держав будуть протистояти прагненню КНР лідирувати в Азії. Цими країнами можуть стати Японія, Індія, В'єтнам, Індонезія та возз'єднана Корея.

З чотирьох сценаріїв, перший – Азія з центром у КНР є найменш можливим.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте процес формування АСЕАН, її структура, механізми діяльності;
2. Проаналізуйте історичні коріння зовнішньої політики країн Південно-Східної Азії.
3. Визначте основні віхи еволюції регіоналізму в Південно-Східної Азії. Структура і механізми функціонування АСЕАН (АСЕАН +, АРФ, ВАС).
4. Визначте роль АСЕАН і її роль в міжнародних відносинах в Східній Азії;
5. Проаналізуйте систему зовнішніх зв'язків АСЕАН. Шлях АСЕАН і особливості дипломатії.
6. Визначте роль АСЕАН у вирішенні міжнародних проблем.
7. Охарактеризуйте перші міжнародні економічні організації. Визначте особливості формування регіональних структур військової безпеки в АТР періоду холодної війни.
8. Охарактеризуйте особливості становлення та розвитку АСЕАН у період біполярності. Проаналізуйте сучасний рівень і перспективи інтеграції в АСЕАН.
9. АТЕС: основні етапи становлення та розвитку. Мета, визначальні принципи діяльності, значення АТЕС.
10. Дайте характеристику Асеановському регіональному форуму з питань безпеки (АРФ).

Лекція 6. Країни Південно – Східної Азії в регіональній та світовій політиці

[4] С. 35-42; [15] С.20-32, 39-54; [16] С.32-54; [21] С.25-39.

1. В'єтнам та еволюція його зовнішньополітичного курсу
2. Утворення Малайзії.
3. Лаос, Джакарти.
4. Проблема Східного Тимору та її розв'язання

Ключові поняття:

Конкуперация – це взаємовідносини між країнами, які не відносяться ні до «стримування», ні до «залучення», а є результатом їх синтезу. Цей термін ввів американський бізнесмен Р. Нурда, згідно з принципами якого компанії, які, як правило, конкурують одна з одною, будуть також співпрацювати.

Месіанська політика – політика однієї країни по відношенню до іншої, яка покликана кардинально змінити, навіть врятувати державу, націю перед загальною кризою.

Регіоналізм – врахування національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіону тієї чи іншої країни; політика, спрямована на об'єднання групи держав певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та воєнному аспектах.

«Ресурсний меркантилізм» – переважання ресурсних інтересів країни над усіма іншими.

Стратегія «конгейджмент» – стратегія стримування та залучення. Основними функціями цієї стратегії є не допустити тій чи іншій країні стати ворогом, а також зашкодити можливості тій чи іншій державі кинути виклик інтересам іншій державі у стратегічному для неї регіоні.

«Хеджована» політика – політика країни, яка спрямована на зменшення ризику у відносинах з іншим суб'єктом міжнародних відносин, шляхом укладання протилежної угоди

Південно-Східна Азія – це світ півостровів та островів, що межує з Індією на північному-заході і Китаєм на північному-сході. У фізико-географічному відношенні Південно-Східна Азія включає півострів Індокитай, а також Малайський архіпелаг. У політико-географічному відношенні до Південної Азії належать наступні держави: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни і Східний Тимор.. Загальна площа регіону становить 4, 47 млн. км². Станом на липень 2010 року

в регіоні проживає 607,1 млн. осіб, а це 8 % усього населення Землі. Серед держав регіону одна абсолютна монархія – Бруней, три конституційні – Таїланд, Камбоджа, Малайзія, а також республіки: В'єтнам, Сінгапур, Індонезія, Лаос, Філіппіни, М'янма. За формою державного устрою лише Малайзія та М'янма є федеративними, а усі решта – унітарними державами.

Південно-Східна Азія розташована на території півострова Індокитай і численних островах Малайського архіпелагу. Країни регіону межують з Південною та Східною Азією, Австралією та Океанією. Південно-Східна Азія з'єднує Євразію з Австралією, розмежовуючи разом з тим басейни Тихого і Індійського океанів. Територію регіону омивають моря, найбільшими з яких є Південно-китайське і Філіппінське моря Тихого океану, Андаманське море Індійського океану.

Через країни Південно-Східної Азії пролягають важливі повітряні і морські шляхи: Малаккська протока має таке ж велике значення для світового судноплавства, як і Гібралтарську протоку, Панамський і Суецький канали.

Розташування між двома давніми осередками цивілізації і найбільшими чисельності людей державами сучасного світу - Китаєм та Індією - позначилося на формуванні політичної карти регіону, процесах господарського освоєння, етнічного та релігійного складу населення, розвитку культури.

Серед держав регіону одна абсолютна монархія - Бруней, три конституційні - Таїланд, Камбоджа, Малайзія, всі інші - республіки.

Країни Південно-Східної Азії є членами ООН. Все, крім Камбоджі, входять в АСЕАН; Індонезія - в ОПЕК; Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней, В'єтнам - до блоку Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва.

Країни регіону за три останніх десятиліття зробили справжній стрибок від відсталості до високого рівня розвитку. Цьому сприяло:

по-перше, країни АСЕАН мають виключно вигідне географічне положення. Вони розташовані на перетині найважливіших морських, повітряних шляхів, що ведуть з Тихого океану в Індійський;

по-друге, країни Південно-Східної Азії мають у своєму розпорядженні найбагатшим мінерально-сировинним потенціалом. У цьому регіоні знаходяться запаси світового значення олова, вольфраму, хрому, деревини. Є великі родовища нафти, газу, нікелевої, кобальтової, мідної руд, золота, дорогоцінних каменів, кам'яного вугілля, а також великі запаси гідроенергетичних та агрокліматичних ресурсів;

по-третє, країни Південно-Східної Азії в даний час знаходяться на 1-му місці у світі за припливом інвестицій, вони склали 39,5 млрд. дол. У міру накопичення власних капіталів в ряді країн Південно-Східної Азії утворилися інвестиційні потоки всередині регіону. Країни АСЕАН реалізують численні проекти у В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі;

по-четверте, трудові ресурси цих країн величезні, і для них характерні високі темпи відтворення, що дозволяє підприємцям дешево оцінювати їх;

по-п'яте, за модель розвитку країни Південно-Східної Азії взяли японський капіталізм з його підвищеною увагою до останніх досягнень НТР і їх прискореного впровадження у практичну діяльність. Вони летять за Японією «журавлиним клином»;

по-шосте, розвиток експортоорієнтованого виробництва, що забезпечує цим країнам швидке вростання в світову економіку (електронно-обчислювальна техніка, побутова та промислова, текстиль, взуття, одяг, годинники, супертанкери, балкери, контейнеровози, автомобілі і т. д.); виробляються засоби інформатики, біотехнології, волоконної оптики; в країнах Південно-Східної Азії відбувається поступовий перехід від трудомістких до капіталомістким виробництвам;

по-сьоме, ростуть витрати на НДДКР, які складають 1-2 % від ВВП, і обсяг ВВП на 1 чол. у Гонконгу, Сінгапурі - 14-15 тис. ам. дол.;

по-восьме, зростає невиробнича сфера - транзитні міжнародні фінансові операції, туризм (5 млн. чол. в рік), тропічний курорт і т. д.

Ісламський Султанат Бруней – держава в Південно-Східній Азії, розташована на північно-західному березі острова Борнео, що межує з Малайзією на суші, а на півночі омивається Південно-Китайським морем. Площа – 5765 км².

Столиця – Бандар-Сері-Бегаван. Найважливіші острови: Калімантан (Борнео). Долина Лімбанг поділяє Бруней на дві частини; приєднання частини Сарваху до Малайзії в 1890 оспорується Брунеєм. Державний устрій – абсолютна монархія.

Глава держави і уряду – султан. Він одночасно є і релігійним лідером мусульман країни. Уряд складається переважно з його близьких родичів. Країна розділена на 4 округи: Белайт, Бруней-Муагара, Тембуронг, Тутонг.

Офіційна мова – малайська. Приблизно дві третини населення країни сповідують офіційну релігію – іслам. Законодавча рада виконує дорадчі функції, в якій 30 членів призначаються султаном, а 15 обираються громадянами країни. Кабінет міністрів – це один з дорадчих органів при главі держави. Приблизно такий характер повноважень мають Таємна рада, Рада у справах престолонаслідування і Релігійна рада.

Грошова одиниця – брунейський долар.

Республіка Індонезія – держава в Південно-Східній Азії, на островах Малайського архіпелагу і західній частині о. Нова Гвінея (Іріанджая). Межує з Малайзією, Папуа-Нова Гвінея. До складу Індонезії входить 18 108 островів, з яких близько 1000 мають постійне населення. Столиця – Джакарта. Більше половини території Індонезії займають гори. Найвища точка країни – гора Джая (5029 м) знаходиться на острові Нова Гвінея. Всього вулканів налічується близько 400, з них 80 діючих. Особливо багато вулканів на острові Ява, а найвищий з діючих вулканів, Керінчі (висота – 3800 м), розташований на Суматрі. Близько третини всієї території країни покрито вологими тропічними лісами.

Індонезія – президентська республіка. Президент є главою держави і уряду і обирається загальним голосуванням на п'ятирічний термін. З 2004 року при владі Сусіло Бамбанг Юдхойоно.

Виконавча влада знаходиться в руках президента, якому допомагає віце-президент. До 2002 р. обоє обиралися Народними Дорадчими Зборами кожні п'ять років, але цього року був прийнятий указ про обрання президента безпосередньо народом. Міністри та голови департаментів призначаються та звільняються президентом, який також є головнокомандувачем армії, військово-морського флоту та повітряних сил. У президента є повноваження видавати розпорядження, забезпечити виконання указів та укласти договори з іноземними державами. Вищим органом законодавчої влади є Народний консультативний конгрес, НКК (індон. НКК, який не є постійно діючою структурою, скликається на сесії не рідше, ніж раз на п'ять років, і складається з двох палат: Ради народних представників, і Ради представників регіонів, СПР).

Вища судова влада належить Верховному суду. У його веденні знаходяться системи кримінального, цивільного, адміністративного, торговельного та податкового правосуддя, він є вищою апеляційною інстанцією з відповідних справ.

Камбоджа Королівство Камбоджа – держава в Південно-Східній Азії, на півдні півострова Індокитай, зі столицею Пном Пень. Конституційна монархія, глава держави – король. На сході межує з В'єтнамом, на півночі – з Лаосом, на північному заході – з Таїландом. Омивається на південному сході Південно-Китайським морем; територія 181 035 км². Сучасна Камбоджа – розташована на території багатьох стародавніх держав. Відомо про існування кхмерської держави ще в I ст. н. е. Сучасне Королівство Камбоджа сформувалося в нинішній території на рубежі XX ст., але остаточно сформувалося лише в другій його половині.

Офіційна назва – Королівство Камбоджа. Держава ПівденноСхідної Азії, що межує на півночі і північному заході із Таїландом, на півночі з Лаосом, на сході і південному сході з В'єтнамом. Столиця – Пномпень.

Формою правління у королівстві є конституційна монархія. Глава держави: принц Нородом Сіанук з 1991 року. Територія країни поділяється на 20 провінцій та 4 міста

центрального підпорядкування. Провінції діляться на округи, які, в свою чергу, складаються з комун. Пномпень Камбоджа. Вигляд на карті світу.

Офіційна мова Камбоджі – це Кхмерська мова. Релігія: 95 % населення Камбоджі є буддистами, а інші камбоджійці – це християни і мусульмани. Також в Камбоджі поширені китайська, англійська і французька мови. Законодавча влада: двопалатний парламент, що складається з Національної асамблеї (122 місця; члени палати обираються загальним голосуванням строком на 5 років) і Сенату (61 місце; два члени Сенату призначаються монархом, два обираються Національною асамблеєю і 57 обираються «офіційними виборцями», термін повноважень палати 5 років).

Грошова одиниця – ріель.

Лаос Лаос, повна назва Народна Демократична Республіка Лаос – країна в південно-східній Азії, що межує на півночі з Китаєм, сході з В'єтнамом, півдні з Камбоджею, заході з Таїландом. Країна не має виходу до моря. Загальна площа – 236 800 км².

Столиця – В'єтъян. Лаос поділений на 16 провінцій, столичну префектуру та особливу зону. Провінції поділяються на 140 районів, які, в свою чергу, складаються з 11000 комун. Офіційна мова – Лао, використовуються також французька, англійська. Релігія – буддисти становлять 60 % населення, анімізм та інші сповідує 40 %. Сьогоднішня назва була дана країні в період французького правління, через місцеву мову – Лао. Походження її назви спірне, але, можливо, вона походить від давньо-китайської назви тайських народностей – «Аі-Лао». Раніше Лаос був відомий як «Lan Xang» – «земля мільйона слонів». Культура Лаосу має багаті і стародавні традиції. Вона складалася і розвивалася під сильним впливом буддиської релігії. До цих пір у звичаях і моралі народностей і етнічних груп, що населяють країну, знаходять відображення багато старих традицій. Лаос – соціалістична республіка.

Офіційно головою держави є президент, що обирається строком на 5 років депутатами Національних зборів. При владі – Тјуммалі Саясон. Вищим законодавчим органом є Національні збори у складі 109 чоловік, що обираються на п'ять років голосуванням поміж громадянами віком понад 18 років. У сферу контролю зборів входять діяльність судової та адміністративної систем, вибори та зміщення з посади президента, голови Верховного Суду та Генерального прокурора.

Грошова одиниця – лаоський кіп.

Малайзія Малайзія (Федерація Малайзія) – держава в Південно-Східній Азії. З 2005 року федеральна столиця Малайзії – місто Путраджайя.

До складу Малайзії входять 13 штатів і 3 федеральні території – місто Куала-Лумпур, федеральний центр Путраджайя і острів Лабуан (біля узбережжя Сабаха). Сусіди: Таїланд – на півночі, Сингапур і Індонезія – на півдні. Омивається Південно-Китайським морем, а також морями Сулавесі і Сулу. Площа складає 328 550 км².

У дев'яти штатах правлять султани, кожен з яких на п'ять років стає королем Малайзії. У чотирьох штатах правлять губернатори.

Державний устрій – конституційна монархія (федерація). Столиця – Куала-Лумпур. Найбільші міста: Куала-Лумпур, Іпох, Джохор-Бару, Джорджтаун. Малайзія – конституційна монархія. Глава держави – верховний глава (король), що обирається на 5 років з числа правителів штатівсултанатів. Законодавча влада: Сенат (верхня палата, на чолі з Президентом Сенату) формується з 70 сенаторів, з яких 44 призначаються Верховним правителем, а 26 обираються від штатів (по два від кожного). Президент Сенату – Абдул Хамід Павантех (з липня 2003 року). Державна мова – бахаса малайзія, англійська мова є основною мовою комерції і промисловості. Релігія: мусульмани – 55 %, буддисти – 30 %.

Грошова одиниця – рингит, що складається зі 100 сенів.

М'янма Республіка Союзу М'янма (Myanmar, до 1989 року Бірма) – країна на південному сході Азії, що межує на північному заході з Індією, на північному сході – з Китаєм, на південному сході – з Лаосом і Таїландом, на південному заході омивається водами

Бенгальської затоки; площа 676 577 км²; столиця країни – Найп'їдо, її найбільше місто та головний порт – колишня столиця Янгон (раніше Рангун).

Великі міста: Янгон, Мандалай, Малам'яйн. Країна розділена на 7 адміністративних областей та 7 штатів. Офіційна мова – бірманська. М'янма – демократична республіка. Президент є главою держави. При владі Тейн Сейн. Союз М'янма – федеративна республіка, до складу якої входять власне М'янма (поділена на 7 областей) і автономні національні держави Шан, Качін, Карен, Кайя та особливий округ Чін.

Законодавча влада здійснюється двопалатним парламентом, який має 5-річний термін повноважень. До складу нижньої палати – Народних зборів (П'їду хлудо) входять 440 депутатів, з яких 330 обираються по одному представнику від кожного виборчого округу, а 110 депутатських місць резервуються для військових, призначених головнокомандувачем збройними силами – одним з віце-президентів країни.

Грошова одиниця – М'янмський к'ят.

Сингапур Республіка Сингапур – місто-державка в Південно-Східній Азії на краю Малаккського півострова. Площа 622 км²; столиця – Сингапур. Складається з острова Сингапур і 57 дрібних островів. Політична система: ліберальна демократія з обмеженнями для опозиції.

Сингапур – парламентська республіка з вестмінстерською системою урядування та однопалатним парламентом. Головою держави є президент, якого обирають на 6 років.

Голова уряду – Прем'єр-міністр. Сингапур Урбаністичний оазис в Сингапурі Адміністративно Сингапур поділяється на 5 районів.

Офіційні мови – стандартна сингапурська англійська, і простонародна креольська мова, що називається сингліш. Релігія: буддизм – 42,5 %, іслам – 14,9 %, даосизм – 8,5 %, індуїзм – 4 %, католицизм – 4,8 %, інші християни – 9,8 %, інші 0,7 %, не релігійні 14,8 %. Законодавчий орган – парламент, до якого входять 84 депутати, вибрані загальним голосуванням раз на 5 років, а також до 9 депутатів, призначених президентом. Правлячою партією Сингапуру з часів отримання незалежності є і залишається Партія Народної Дії очолювана незмінним лідером країни Лі Куаном Ю.

Грошова одиниця – сингапурський долар.

Таїланд Таїланд – офіційна назва Королівство Таїланд, до 1939 року відомий як Сіам – країна в Південно-Східній Азії, розташована на півостровах Індокитай і Малакка, межує на сході з Лаосом і Камбоджею, півдні з Малайзією, на заході з М'янмою (раніше Бірма). Таїланд – єдина країна Індокитаю, що ніколи не була колонією європейських держав. Власне, назва Таїланд перекладається як «земля вільних» або «земля свободи». Таїланд розташований на півногах Індокитай і Малакка, країна має вихід до Тихого й Індійського океанів. Перлини Таїланду Таїланд Загальна площа території – 514 000 км².

Столиця – Бангкок.

Офіційна мова – тайська, широко розповсюджена англійська. Релігія – буддизм, яку сповідують 95 % населення. Територія Таїланду поділяється на 75 провінцій (чангват) та метрополію Бангкок (Крунгтхепмаханакхон). Провінції поділяються на райони (ампхе), райони в свою чергу поділяються на субрайони (тамбон). Таїланд – конституційна монархія. Нинішній монарх – Пхуміпон Адульядет (Рама ІХ) – вступив на престол 9 червня 1946 року (коронований 5 травня 1950 року). Пхуміпон Адульядет є монархом, що має найтриваліший час царювання у світі.

Найвищим законодавчим органом Таїланду є двопалатна Національна асамблея (парламент), що складається з Сенату і Палати представників. За конституцією 1997 року, обидві палати парламенту є виборними і включають 500 депутатів в Палаті представників і 200 депутатів в Сенаті. Членів обох палат обирає народ Таїланду, за винятком 50 % членів Сенату, які призначаються монархом. Нижня палата (Палата представників) обирається на 4 роки, Сенат – на 6 років. Виконавча влада покладена на уряд на чолі з прем'єр-міністром, який

з 1992 року призначається тільки з числа депутатів Національної асамблеї загальним голосуванням нижньої палати строком на чотири роки.

Грошова одиниця – бат.

Філіппіни Філіппіни – країна на архіпелазі в західній частині Тихого океану і заході Південно-Китайського моря. Офіційна назва – Республіка Філіппіни. Знаходиться в Південно-Східній Азії, на Філіппінському архіпелазі в Тихому океані. На сході та північному сході береги Філіппін омиваються Філіппінським, а на заході та північному заході – Південно-Китайським морем, на півдні розкинулося море Сулавесі. Площа країни становить 300, 8 тисяч кв. км. Найближчі острови сусідніх держав: Калимантан (Борнео) і Сулавесі (Целебес) на південному заході, Молуккські – на півдні і Тайвань – на півночі.

Столиця – Маніла. Фестиваль у Філіппінах Великі міста: Кессон-Сіті, Давао, Себу, Багіо. Країна розділена на 74 провінцій, провінції поділяються на муніципалітети. Офіційні мови – філіппінська та піліпіно (на базі тагальської). Релігія – християни 92 % населення, в основному католики.

Філіппіни – президентська республіка. Президент є главою держави, уряду і верховним головнокомандувачем і обирається прямим загальним голосуванням терміном на 6 років без права переобрання на повторний термін. З 2010 р. при владі Бенігно Акіно Вищий законодавчий орган, Конгрес, який складається з палати представників та сенату. Палата представників обирається загальним голосуванням строком на 3 роки у складі 291 депутата. Сенат складається з 24 сенаторів, які обираються загальним голосуванням строком на 6 років, але не більше ніж на 2 строки підряд.

Грошова одиниця – філіппінський песо.

Сучасна зовнішня політика і дипломатія країн офшорної ПСА:

Малайзія, Сінгапур. З 1941 р. територія Малайського півострова була окупована японцями. У вересні 1945 р. до Малайї прибули англійські війська та сформували англійську військову адміністрацію, задля відновлення довоєнних колоніальних порядків. Розвиток антиколоніального руху у Малайї та невдоволення адміністративними реформами англійців, змусили Великобританію у лютому 1948 р. створити Малайську федерацію, виключив з її складу Сінгапур (що став окремою колонією Великобританії), відновивши привілеї султанів та особливі права малайців, обмеживши можливості отримання громадянства немалайців. Зазначимо, що етнічною особливістю півострова було те, що малайці становили половину населення, а китайці, які займали провідні позиції у бізнесі, склали 37 %. У Сінгапурі більшість населення склали китайці. Проте, антиколоніальні настрої не припинялися та змушували Великобританію до подальших поступок. У результаті переговорів з англійцями, Малайська федерація 31 серпня 1957 р. стала незалежною державою Малайя. Відбулося це у складних геополітичних умовах і нестабільної внутрішньої ситуації у зв'язку з комуністичним рухом (1948-1960 рр.).

17 вересня 1957 р. новоутворена держава вступила до ООН. Перший Прем'єр-міністр Малайї Тунку Абдул Рахман проводив антикомуністичну та прозахідну політику, зберігаючи тісні зв'язки з колишню метрополією.

У 1957 р. Малайя стала членом Британської Співдружності та підписала Англо-малайський договір про оборону та взаємну допомогу, згідно якого Британія гарантувала їй безпеку, було узаконено присутність британських військ на території Малайї. Саме підтримка Англії була одним з факторів перемоги малайського уряду у війні з комуністичним рухом. Англія, згідно з договором, отримала право використовувати свої військові бази у Малайї для дій у рамках СЕАТО (Організація договору Південно-Східної Азії), хоча сама Малайя відмовилася вступити у цей блок. Разом з тим, існували тісні зв'язки між нею та членами СЕАТО – США, Великобританією, Австралією, Новою Зеландією, Пакистаном, Таїландом і Філіппінами. Малайя розвивала відносини та військове співробітництво з Південним В'єтнамом. Спостерігалось прагнення країни зміцнити відносини з Індією, у 1962 р. відбувся візит Абдул Рахмана до Індії.

Пожвавилися малайсько-американські відносини, зросла торгівля із США.

Восени 1960 р. Абдул Рахман здійснив візит до США. У Малайї діяв «корпус миру» та різні американські фонди. Зміцніли зв'язки з Японією та Федеративною Республікою Німеччина, які, як і США, стали найбільшими торговими партнерами Малайї.

У 1961 р. прем'єр-міністр Малайї запропонував створити Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСА). До АСА увійшли лише Малайя, Таїланд і Філіппіни. Ця організація до офіційного саморозпуску у 1967 році так і не змогла залучити до своїх лав нової держави Південно-Східної Азії. Діяльність АСА була паралізована конфліктом між Філіппінами та Малайєю через Сабах.

У 1961 р. Абдул Рахман запропонував план об'єднання Малайї, а також Сінгапуру, Сабаху, Сараваку та Брунею, що залишалися під верховною владою Великобританії, у Федерацію Малайзія. Після тривалих переговорів така держава була утворена. Особливо складними були малайсько-сінгапурські переговори. Зазначимо, що Сінгапур у 1959 р., за умовами угоди з Великобританією, отримав статус «самоврядної держави» у складі Британської Співдружності. Одразу відбулися вибори, що закінчилися перемогою Партії народної дії, яка виступила під гаслом незалежного, демократичного, некомуністичного Сінгапуру, а її лідер Лі Куан Ю став прем'єр-міністром.

31 серпня 1963 р. була проголошена Федерація Малайзія: до її складу увійшли Малайя, Сінгапур, Саравак і Сабах. Бруней відмовився вступити у Федерацію. Сінгапур 31 серпня 1963 р. проголосив про свою незалежність і вступив до Федерації як незалежна держава.

Нову країну – **Федерацію Малайзію** визнали уряди великих держав, але не визнали Філіппіни та Індонезія, які претендували на певні її території. Країни розірвали дипломатичні відносини з Федерацією, а Індонезія (після консультацій з КНР) проголосила курс «зруйнуємо Малайзію» та розпочала військові дії. Індонезійсько-малайзійський конфлікт (1963-1966 рр.) був одним з основних чинників, який впливав на політику малайзійського уряду. Малайзія звернулася за військовою підтримкою до Англії, Австралії, Нової Зеландії та отримала її. США надали позику на купівлю військового спорядження. Конфліктна ситуація зберігалася до повалення лідера Індонезії А. Сукарно у 1965 р. Зазначимо, що малайський уряд надавав підтримку сепаратистським силам Індонезії, які виступали проти Сукарно та правим силам у Лаосі.

З середини 60-х рр. ХХ ст. Малайзія зміцнювала відносини з афроазійськими, особливо мусульманськими країнами. Відбулася у 1964-1965 рр. низка візитів до ОАР, Марокко, Алжиру, Малі, Гвінеї, Гани, Кенії, Берега Слонової Кістки, Індії, Тунісу, Пакистану, Лівану, Судану, Ефіопії, Сомалі, Уганди, Танганьїку, Цейлону. У 1969 р. Малайзія стала біля витоків Організації Ісламської Конференції (ОІК), генеральним секретарем якої став А. Рахман.

У 1965 р. загострилися відносини між Малайзією та Сінгапуром.

Причини були різними й існували з часу створення Федерації, охоплюючи комплекс економічних, національних і політичних проблем, особливо загострилися суперечності між малайською та китайською політичними елітами. Так, у рамках нової федерації Лі Куан Ю очолив боротьбу за створення не «малайської», а «малайзійської» держави, де китайці мали б рівні права з малайцями, а, відтак, змогли б зберегти домінуючі позиції в економіці нової держави.

7 серпня 1965 р. керівники Малайзії та Сінгапуру підписали угоду про вихід останнього з Федерації. Угода передбачала підписання малайзійсько-сінгапурського договору про оборону та взаємну допомогу, збереження малайзійських військових баз у Сінгапурі. 9 серпня відбулося формальне відділення Сінгапуру від Малайзії.

Під керівництвом Лі Куан Ю, Республіка Сінгапур успішно розвивала економіку, зробивши вірний вибір: вільний ринок і співпраця з іноземними компаніями. Важливу роль у розвитку Сінгапуру зіграло його вигідне положення на перетині морських торговельних шляхів.

Об'єднуючою ідеєю у період становлення Республіки було гасло «вижити» у Південно-Східній Азії як незалежна держава (забезпечити безпеку, здобути кошти для існування,

переконати інвесторів (створивши необхідні умови для них) вкласти гроші у проекти Сінгапуру). Політика забезпечення «національного виживання», що стала головною стратегічною лінією держави, призвела до встановлення авторитарного режиму. Основними складовими якого були: відмежування від комуністів; концентрація влади в одних руках; контроль над свідомістю широких верств населення; обмеження діяльності політичної опозиції.

Уряд незалежного Сінгапуру висловив прагнення розвивати дружні відносини з усіма державами незалежно від їх суспільного ладу, зокрема і з КНР. Проте, до 1970 р. Пекін не визнавав існування незалежного Сінгапуру, вважаючи його частиною Малайзії. Лише у 1971 р. Китай припинив публічні нападки на уряд Сінгапуру. У вересні 1965 р. Сінгапур вступив до ООН, у жовтні він став членом Британської Співдружності націй, а у серпні 1967 р. – одним із засновників Асоціації країн ПівденноСхідної Азії (АСЕАН). Для молодої незалежної держави членство у Співдружності було великою цінністю, оскільки дозволяло налагодити зв'язки з багатьма урядами та їх лідерами. Були збережені у країні англійські військові бази (до 1971 р.). Після Другої світової війни і австралійські війська повернулися до Сінгапуру, щоб допомогти у придушенні комуністичних повстанців у Малайї.

Сінгапур уклав договір про співпрацю з *Австралією та Японією*. У жовтні 1966 р. Сінгапур отримав компенсацію у сумі 50 млн. дол., половину – у вигляді кредитів, а половину – безоплатна допомога від Японії (за роки японської окупації). Держава прагнула до співпраці з Токіо для сприяння індустріалізації Сінгапуру; вже у жовтні 1968 р. Лі Куан Ю здійснив офіційний візит до Японії.

У 1965 р. США визнали незалежність Сінгапуру, у 1966 р. Між країнами були встановлені дипломатичні відносини. Курс на зміцнення відносин із США сприяв перетворенню США до кінця 1970-х років на найбільшого зовнішньоторговельного партнера Сінгапуру та найбільшого інвестора у його економіку. Регулярно між державами відбувалися контакти на вищому рівні, обмін торговими та науковими делегаціями.

Сінгапур надавав певну допомогу Вашингтону під час В'єтнамської війни (американські військові, які служили у В'єтнамі приїжджали до Сінгапуру для відпочинку).

Найважливіше місце у зовнішньополітичній діяльності Сінгапуру належало регіональній політиці, насамперед відносинам з *Малайзією й Індонезією*. Переворот в Індонезії у 1965 р. призвів до припинення малайзійсько-індонезійського протистояння та нормалізації відносин Малайзії і Сінгапуру з Індонезією. Загальне урегулювання було ознаменоване утворенням у 1967 р. Асоціації країн Південно-Східної Азії за участю Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру та Таїланду. Асоціація проголосила об'єднати дані держави узами дружби та співробітництва, з метою створення їх народам і майбутнім поколінням миру, свободи та процвітання. Метою АСЕАН проголошено укріплення стабільності та забезпечення мирного національного розвитку. АСЕАН зайняла важливе місце у зовнішній політиці і Малайзії, і Сінгапуру. Спільний ворог – комуністична загроза, що виявлялася у партизанському русі, який отримував підтримку Північного В'єтнаму, Китаю, СРСР сприяв зміцненню солідарності між країнами АСЕАН.

Після отримання незалежності Сінгапур мав неформальні відносини з Тайванем. У 1969 р. Тайвань відкрив у Сінгапурі Торгове представництво, проте між державами була досягнута домовленість, що обмін торговельними представництвами не був формою взаємного визнання держав або урядів. Коли в ООН проходило голосування щодо резолюції про прийом КНР у члени організації, делегація Сінгапуру проголосувала на користь Китаю, але утрималася при голосуванні щодо резолюції про виключення Тайваню з членів ООН. Політика Сінгапуру щодо Тайваню була послідовною: існує «єдиний Китай», а возз'єднання КНР і Тайваню є їх внутрішньою проблемою. Розвивалось і військово-оборонне співробітництво: сінгапурські військові бази розташовувалися на Тайвані, а військові відомства Тайваню здійснювали навчання сінгапурських військових під час регулярних спільних навчань.

Починаючи з 1970 р. відбувається економічний підйом Федерації Малайзії та Сінгапуру.

У 1970 р. новим Прем'єр-міністром Малайзії став Абдул Разак.

Змінилась і зовнішня політика, основою якої стали принцип неприєднання та мирного співіснування, регіоналізм. Країна зберігала тісні зв'язки з Заходом, разом з тим, в її політиці посилювалися тенденції розвитку дружніх відносин з усіма країнами, включаючи соціалістичні, підтримки процесу міжнародної розрядки, мирного співіснування. Держава стала офіційно себе ідентифікувати як мусульманська країна.

Виведення американських військ США з В'єтнаму та регіону, а також рішення Англії вивести військові підрозділи з баз Малайзії та Сінгапуру до 31 березня 1971 р. сприяло відходу від прозахідної політики до політики неприєднання та нейтралізму. Адже з цього моменту країнам необхідно було самим відповідати за забезпечення власної безпеки.

Австралійський військовий контингент був також виведений з Малайзії та Сінгапуру у 1971-1972 рр.

У 1970 р. Малайзія та Сінгапур стають учасниками Руху неприєднання (виник у 1961 р., бореться за мир, співробітництво, не входження у військові блоки). Країни АСЕАН у листопаді 1971 р. Підписали Декларацію про проголошення ПСА зоною миру, свободи та нейтралітету. Нейтралітет у малайзійській інтерпретації був варіантом «антилідерського неприєднання», тобто політичної орієнтації на дистанціювання від лідируючих країн (СРСР, США, Китаю), задля невтручання лідерів у регіональні справи. Із США та СРСР країни Південно-Східної Азії, зокрема Малайзія і Сінгапур, починають будувати відносини за принципом рівновіддаленості.

Щоб заповнити вакуум, який утворився із закінченням англomалайзійської оборонної угоди, Великобританія запропонувала укласти іншу угоду. У 1971 р. був підписаний Оборонний договір п'ятьох, згідно якого Британія, Малайзія, Австралія, Нова Зеландія та Сінгапур погодились співпрацювати у сфері оборони та проводити консультації у випадку загрози нападу на Малайзію чи Сінгапур.

Новому зовнішньополітичному курсу відповідало встановлення контактів між Федерацією Малайзією та соціалістичними країнами. Так, між СРСР і Малайзією були встановлені дипломатичні відносини 3 квітня 1967 р. Держава встановила дипломатичні та торгові відносини з Болгарією, Угорщиною, Польщею, КНДР, Соціалістичною Республікою В'єтнам і низкою інших соціалістичних країн. Малайзія у 1974 р. перша з країн ПСА встановила дипломатичні відносини з КНР, визнаючи політику «єдиного Китаю» і проводячи прагматичну економічну політику щодо Тайваню. До встановлення відносин з КНР, дотримувалася концепції «двох Китаїв».

Сінгапур також встановив дипломатичні відносини з СРСР 1 червня 1968 р., але контакти між країнами були мінімальними. Лише у жовтні 1990 р. Сінгапур відновив дипломатичні відносини з КНР.

У цілому, держави продовжували проводити політику рівновіддаленості від блоків, особливо у 1980-і роки, коли зближення з СРСР було підірвано війною останнього в Афганістані. Концепція необхідності збереження нейтралітету розглядалась як одна з найважливіших у зовнішній політиці Малайзії. Після радянського вторгнення до Афганістану, Сінгапур приєднався до бойкоту Олімпійських ігор у Москві у 1980 році, заморозив програму культурного обміну та відстрочив всі візити радянських економічних делегацій.

Таїланд (Королівство Таїланд) є єдиною з країн регіону, яка ніколи не була колонією. Держава займає важливе стратегічне положення у Південно-Східній Азії, межує з Бірмою, Малайзією, Лаосом і Камбоджею.

У роки Другої світової війни країна виступила на боці Японії, у 1944 р. відбулася зміна уряду і Таїланд перейшов на бік союзників. Згідно з мирним договором, підписаним 1 січня 1946 р. у Сінгапурі, Таїланд повертав анексовані під час війни території Малайї та Бірми, і зобов'язувався виплатити компенсацію збитків, нанесених англійській власності й утримувати британські війська до того часу, поки ці репарації не будуть виплачені. 17 листопада 1946 р. був підписаний мирний договір між Таїландом і Францією, за яким у французьку колоніальну

імперію повертались частини Камбоджі та Лаосу, захоплені Таїландом на початку 1941 р. 16 грудня 1946 р. Королівство Таїланд було прийнято до ООН.

У післявоєнний період країна прагне до союзу із Заходом, поділяючи антикомуністичні погляди. Військове й економічне співробітництво Вашингтона та Бангкока успішно розвивалося з другої половини 1940-х рр.

З приходом до влади навесні 1948 р. диктатури Пібунсонграма (*Луанг Плек Пібунсонграм (1897-1964) – військовий і політичний діяч, Прем'єр-міністр Таїланду (1938-1944 та 1948-1957), фельдмаршал. У квітні 1948 р. після державного перевороту (листопад 1947), вчиненого верхівкою армії, став Прем'єр-міністром і Міністром оборони. Проводив політику правонаціоналістичних кіл. Після державного перевороту 1957 р. емігрував*), Таїланд активізував курс на зміцнення контактів із США та їх союзниками.

19 вересня 1950 р. Бангкок і Вашингтон підписали Угоди про економічне та технічне співробітництво. 17 жовтня 1950 р. – Угоду про взаємну військову допомогу. У короткі терміни таїландська армія була збільшена з 32 тис. до 80 тис. чол. й озброєна новітньою американською зброєю. На території Королівства спільно із США проводилися військові маневри, йшло будівництво аеродромів, комунікацій, баз. Таїланд підтримав США у війні у Кореї та В'єтнамі, зокрема, Бангкок відправив до Кореї 4 тис. солдатів.

8 вересня 1954 р. у Манілі США, Англія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Філіппіни, Пакистан і Таїланд підписали Договір колективного захисту Південно-Східної Азії (СЕАТО). Штаб-квартира СЕАТО розташувалася у Бангкоку. У 1976 р. з ініціативи Філіппін і Таїланду його організаційні структури були розпущені, але формально пакт не денонсований. Фактично обидві країни відмовилися від участі у багатосторонній військовій структурі, зберігаючи свої двосторонні зобов'язання у співпраці зі США.

Зовнішньополітичний курс уряду Таїланду був зорієнтований на розвиток тісних відносин не лише із США, але і Японією, країнами Західної Європи. Так, у 1950 р. Бангкок надавав допомогу Великобританії у боротьбі з антиколоніальними силами у Малайї. Англія, Японія, ФРН надали Таїланду технічну й економічну допомогу, зокрема, у 1955 р. Між Таїландом та Японією було укладено угоду про сплату японського військового боргу у сумі 41,67 млн. дол.; ФРН надала Таїланду за 1957-1966 рр. 156 млн. марок кредиту та 10 млн. марок субсидій.

Таїланд прагнув розвивати тісні зв'язки і з сусідніми некомуністичними країнами. Успіхи комуністичних сил у Південносхідній Азії у 1950-х рр., утворення в Індокитаї незалежних держав, підтримка антиколоніальних рухів Китаєм і СРСР стали для Бангкоку доказами загрози комуністичної агресії у регіоні.

Серйозно ускладнили політичну ситуацію у регіоні громадянська війна у сусідньому Лаосі між прокомуністичним Патріотичним фронтом Лаосу (ПФЛ) і праворадикальними силами у 1958-1959 рр.; ескалація збройного протистояння у Південному В'єтнамі між комуністичним об'єднанням і проамериканським режимом диктатора Нго Дінь Д'єма.

ПФЛ і південнов'єтнамських комуністів підтримували Демократична республіка В'єтнам, Китай, СРСР; В'єт'ян і Сайгон – США та їх союзники з СЕАТО, зокрема і Таїланд.

Уряд Таїланду на чолі з С. Танаратом, в умовах загрози комуністичного нападу на територію Таїланду з боку Лаосу, прийняв американську військову допомогу. Основу двосторонніх союзницьких відносин між США і Таїландом заклала Спільна заява про політику США щодо Таїланду 1962 р. (комюніке «Раск-Танат»). Цей документ не містив прямого зобов'язання США захищати Таїланд, але передбачав надання американської допомоги задля зміцнення його спроможності протистояти прямій або непрямій зовнішній агресії. Зазначена угода стала підставою для американської військової присутності у Таїланді в 1960-1970-і рр. На території Таїланду були створені американські військові бази, збільшилося число американських військ. На прохання тайського уряду близько тисячі американських військовослужбовців, які брали участь у спільних навчаннях СЕАТО на території Таїланду, були спрямовані до таїландсько-лаоського кордону. 14-15 травня 1962 р. Адміністрація Кеннеді прийняла рішення направити до Королівства додатково 4 тис. солдатів. У травні 1962

р., коли Лаоська криза досягла піку, у Таїланд були введені частини не лише збройних сил США, а й Австралії, Нової Зеландії та Британії загальною чисельністю 10 тис. чол., які залишалися там до кінця 1962 р.

Таїландський режим надавав активну військову допомогу правим проти комуністичних сил Лаосу. Навесні 1962 р. до Лаосу були направлені підрозділи тайських військово-повітряних сил; перші формування тайських найманців. У 1966 р. з санкції В'єт'яну до Лаосу був введений військовий контингент Таїланду, який взяв участь у бойових діях проти комуністичних сил.

З початком військової операції США у Південному В'єтнамі у 1965 р. американська військова присутність у Таїланді збільшувалася. У 1965-1966 рр. на території країни було створено 7 військово-повітряних баз США і розміщено 50 тис. американських військових. Продовжувалося будівництво військових об'єктів. Авіаційні бази в Удоні, Удорні, Корате та У Тапао стали основними місцями дислокації особового складу та літаків американської авіації. У 1965 р. Таїланд вступає у В'єтнамську війну та відправляє до 15 % своєї армії у Південний В'єтнам. Натомість Таїланду була надана значна американська економічна та військова допомога, яка позитивно сприяла розвитку основних галузей тайської економіки: промисловості, енергетики, транспорту.

Складними та суперечливими були відносини Таїланду з Камбоджею.

На кордоні між країнами неодноразово виникали збройні сутички. Таїланд проводив політику, спрямовану на вступ Камбоджі у СЕАТО та підтримував політику «червоних кхмерів». Зазначимо, що в умовах холодної війни вся опозиція, включаючи «червоних кхмерів», користувалася підтримкою країн Заходу й інших країн Південно-Східної Азії.

Таким чином, упродовж другої половини ХХ ст. Таїланд був одним з ключових союзників США у Південно-Східній Азії. У 1965-1975 рр. Він став найбільшим тиловим районом військових сил США, що діяли в Індокитаї. З тайських військових аеродромів було здійснено 80 % бойових вильотів американської авіації для бомбардувань В'єтнаму та Лаосу, а у 1967-1975 рр. – Камбоджі. Військові сили Таїланду брали активну участь у бойових діях у перерахованих країнах, цьому сприяло виділення США значної фінансової підтримки Бангкоку. Так, у 1951-1971 рр. Вашингтон надав Таїланду військову допомогу на суму 936 млн. дол.

Несприятливий для США результат війни в Індокитаї посилив антиамериканські настрої тайської ліберальної опозиції та викликав протести населення: у 1973 р. влада військових була повалена у результаті студентських заворушень і відновлено цивільне правління. Проте незабаром у країні спалахнуло повстання Патріотичного фронту, що тривало до 1983 р. і призвело, зокрема, до зміни цивільного режиму військовим у 1976 р.

Американці влітку 1976 р. вивели свої війська з території країни, передавши бази під контроль Таїланду. Разом з тим, військове співробітництво США та Таїланду не припинилося. Утворення Соціалістичної республіки В'єтнам, Лаоської Народно-Демократичної республіки у 1975-1976 рр., загрожувало інтересам США у регіоні. У таких умовах, Білий дім збільшив економічну та військову підтримку Таїланду, що сприяло зміцненню влади військового режиму Таїланду та деякій стабілізації економіки королівства.

Наслідки В'єтнамської війни, виведення американських військ з регіону, нормалізація американо-китайських відносин змушує Таїланд корегувати свою політику на міжнародній арені, відходити від односторонньої орієнтації на США. У червні 1975 р. між Таїландом і Китаєм були встановлені дипломатичні відносини. Зазначимо, що до цього року, Таїланд визнавав уряд Тайваню, а не комуністичну КНР. Під час В'єтнамської війни Китай і Таїланд підтримували протилежні сторони і їх відносини набули характеру відкритої ворожнечі.

Змінилися і відносини Таїланду з СРСР. Дипломатичні відносини між державами були відновлені ще у 1946 році. Проте Таїланд був союзником США, членом СЕАТО, брав участь у корейській та індокитайській війнах проти чого виступав СРСР. Новим етапом двосторонніх відносин став офіційний візит Прем'єр-міністра Таїланду Кріангсака Чаманана до СРСР у 1979 р. З середини 1980-х рр. у зв'язку з позитивними змінами на світовій політичній арені

двосторонні відносини поступово стали зміцнюватися. У 1987 р. відбувся перший обмін візитами міністрів закордонних справ двох країн, у травні 1988 р. та лютому 1990 р. відбулися офіційні візити.

Закінчення В'єтнамської війни сприяло регіональному співробітництву. У лютому 1976 р. на о. Балі відбулася перша нарада лідерів держав та урядів «п'ятірки АСЕАН», під час якої були підписані Декларація АСЕАН і Договір про дружбу і співробітництво у ПівденноСхідній Азії. Слід підкреслити, що Таїланд приймав активну участь у міжнародних і регіональних організаціях: він є член АСЕАН, один з ініціаторів створення Азіатсько-тихоокеанської економічної ради.

У 1979 р. ситуація у регіоні погіршилася, адже відбулося вторгнення в'єтнамських військ при підтримці СРСР у Камбоджу. На камбоджійсько-таїландському кордоні зберігалася загроза зіткнення в'єтнамської та таїландської армій. У східні райони Таїланду хлинули тисячі біженців з Камбоджі; країна звернулася до Китаю та США за допомогою й отримала її. Таїланд і Китай співпрацювали в організації антиурядових сил у Камбоджі, райони уздовж кордону з Таїландом залишалися у руках «червоних кхмерів», які отримали можливість створювати бази на території Таїланду та спиралася на допомогу з КНР. Лише зміна міжнародного клімату у кінці 1980-х років, реформи у СРСР і В'єтнамі дозволили розпочати пошук вирішення камбоджійської проблеми. У вересні 1989 р. В'єтнам вивів свої війська з країни. Із завершенням евакуації в'єтнамських військ з Камбоджі, Таїланд намагався зберігати нейтралітет у зовнішній політиці.

Отже, нові індустріальні країни у роки холодної війни вступили у союз із Заходом, що відображало їх занепокоєння у зв'язку з поширенням комунізму, загрозою комуністичного проникнення на їх територію.

Зовнішньополітичний курс Республіки Корея, Федерації Малайзія, Сінгапуру, Таїланду характеризувався антикомунізмом, розвитком тісних відносин із США, Великобританією й іншими західними країнами. Після В'єтнамської війни, зовнішня політика змінюється, країни намагалися розвивати відносини і з соціалістичними країнами, зокрема з СРСР і КНР.

Відбувається перехід від прозахідної політики до політики неприєднання та нейтралізму, мирного співіснування. У 80-ті рр. ХХ ст. для вищеперерахованих держав були характерними високі темпи економічного зростання, що дозволило їм на початку 1990-х рр. увійти до нових індустріальних країн.

Зовнішньополітичні курси НІК у 90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. (Республіка Корея, Республіка Сінгапур, Федерація Малайзія, Королівство Таїланд)

В'єтнам та еволюція його зовнішньополітичного курсу

Соціалістична Республіка В'єтнам – країна в південно-східній Азії, на узбережжі Південно-Китайського моря, межує на півночі з Китаєм, на півдні та заході з Камбоджею і Лаосом; омивається Південнокитайським морем (затока Тонкін). Площа країни становить 329 560 км²; населення близько 90,4 млн чоловік (2012). Столиця Ханой. Великі міста: Тяудок, Хатьєн, Бухта Халонг. Країна розділена на 58 провінцій. Офіційна мова – в'єтнамська, частина населення може говорити англійською, французькою, китайською. У країні широко розповсюджений атеїзм (близько 80 %) решта сповідує буддизм. В'єтнам – президентська республіка. Глава держави – президент, який обирається Національними Зборами строком на 5 років. Президент є головнокомандувачем збройних сил країни, керує Радою національної безпеки. Президент СРВ – Чіонг Танг Шанг. Вищий Законодавчий орган, Національні Збори (вибори проходять один раз на 5 років). Національні збори здійснюють верховний контроль за всією державною діяльністю, регулюють законодавчу систему, мають право контролювати діяльність президента, прем'єр-міністра, головного прокурора, верховного судді. Грошова одиниця – в'єтнамський донг.

У в'єтнамському вузлі поступово спліталися інтереси великих держав: Китаю, СРСР, США. Перший мав негласну домовленість з ДРВ про введення своїх військ у разі

висадки американського десанту на Півдні. Лідер СРСР Микита Хрущов неодноразово заявляв про "готовність радянського народу виконати свій інтернаціональний обов'язок. до братньої соціалістичної країни". Американська адміністрація, у свою чергу, оголосила боротьбу з комуністичною експансією в усіх країнах світу.

У серпні 1964 р. втручання США переросло у війну проти ДРВ. У Токійській затоці (сучасна назва Балбо) кораблі ДРВ напали на два американські есмінці. результатом токійського інциденту стало прийняття "Токійської резолюції" конгресом США, яка дала можливість американському президентові вдаватись до будь-яких дій у В'єтнамі – аж до використання збройних сил...

С 1966 р. проти сайгонського уряду почали виступати буддисти, які становили більшість населення Південного В'єтнаму (до 10,5 млн. осіб із 15 млн. населення). Вони дедалі наполегливіше вимагали миру, дехто навіть спалював себе живцем, щоб привернути увагу світової громадськості.

Тим часом, американські війська продовжували бомбардувати Північний В'єтнам, сподіваючись зламати волю ханойського уряду. Сухопутна армія США не перетинала 11-ї паралелі, проте бойові дії ставали дедалі масштабнішими. Мільйонній сайгонській армії і 50-ти тисячному експедиційному корпусу США протистояло (за даними американського уряду) 50 тис. північно-в'єтнамських вояків. І до 200 тис. солдатів національного Фронту Визволення.

Війна стала надзвичайно запеклою. Громадськість світу вразила акція взводу лейтенанта Коллі, якій розстріляв усіх жителів та спалив селище Сонгмі. За цей злочин офіцера було засуджено судом США.

У в'єтнамській війні США вперше застосували кулькові бомби і напалм. Для знищення зелені джунглів застосовувалась токсична речовина (Оранж). Тяжкі екологічні наслідки відчутні дотепер.

Проте ДРВ готова була до останку боротися проти іноземної агресії. 31 січня 1968 р. почався наступ північно-в'єтнамських, який засвідчив, що сподівання США на перемогу марні.

Навесні 1968 р. було досягнуто домовленості про початок попередніх переговорів, але переговорний процес виявився складним і тривалим. Президент Ніксон взяв курс на затягуванні переговорів і навіть розширив військові дії на Лаос і Камбоджу.

Хоча уряди цих країн заявили про свій нейтралітет. вони не спроможні були контролювати прикордонні з В'єтнамом райони. Там активно діяли партизанські загони Народно-революційних партій Лаосу (комуністичних за своєю суттю) та компартії Камбоджі. Крім того через територію цих країн пролягала "стежка".

Лише 16 січня 1969 р. в Парижі почала роботу конференція за участю чотирьох делегацій: американської, південно-в'єтнамської з одного боку, північно-в'єтнамської та від Національного Фронту Визволення з іншого.

Тим часом під тиском світової громадськості, широких верств населення у самих США американський уряд розпочав виведення американських військ із В'єтнаму.

США витрачали на війну у В'єтнамі 25-27 млрд. дол. щорічно, отже в країні проходили широкомасштабні рухи проти війни у В'єтнамі. По всій країні розгорнулись марші і демонстрації, компанії відхилення від призиву в армію, і спалювання призивних карточок. Найбільш яким проявом цього руху була облога військового відомства США, що продовжувалася на протязі декількох діб. Джонсон мусив оголосити згоду наведення мирних переговорів з ДРВ.

Нарешті в січні 1973 р. у Парижі було підписано угоду про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі.

Залишившись один на один з комуністичними силами, південно-в'єтнамські війська невдовзі зазнали поразки. Маріонетковий режим, що залишився в Сайгоні після відходу американських військ намагався закріпити свої позиції, застосовував репресії, і підривав план мирного об'єднання країни. Весною 1975 р. в'єтнамські патріоти нанесли удар по Сайгону. не

дивлячись на мільйонну армію, повністю озброєною американською технікою, анти-націоналістичний сайгонський режим упав під ударами збройних сил в'єтнамських патріотів.

День 30 квітня 1975 р. став днем тріумфальної перемоги, завершивши тридцятирічний період боротьби в'єтнамського народу за незалежність.

Наслідки війни в Індокитаї

У квітні 1976 р. були проведені вибори до національних зборів, котрі принесли рішення про з'єднання двох частин В'єтнаму в Соціалістичну Республіку В'єтнам. (СРВ). Столицею СРВ стало м. Ханой. Сайгон було перейменовано на місто Хо Ші Мін. Фактичним керівником СРВ став генеральний секретар ЦК КПВ Ле Зуан, посада ж президента після смерті Хо Ші Міна почала носити в основному представницький характер.

Комуністи захопили владу також у Камбоджі і Лаосі. Усі три комуністичних режими країн Індокитаю проголосили своїм завданням побудову соціалізму, шляхом переводу народного господарства від мілкого виробництва до індустріалізації країни.

Провідне місце на цьому шляху, займала СРВ, і проголошений нею курс на індустріалізацію і колективізацію сільського господарства. На кошти СРСР було реконструйовано і побудовано сотні економічних об'єктів. Тим часом помилки в плануванні величезні капіталовкладення в крупні об'єкти, будівництво котрих затягувалось на довгі роки, привело до того, що значна частина коштів, була витрачена даремно. Це невдовзі привело до значних економічних проблем. Промисловість країни, головним чином оборонна с труднощами переходила на мирні рейки. Існувала повна залежність країни від поставок СРСР.

Отже внаслідок війни в Індокитаї його країни здобули незалежність, відбулося поширення комуністичних ідей та прихід комуністів до влади в цьому регіоні; що призвело до зміцнення позиції СРСР і зменшення впливу США.

Таким чином, 60 років тому в'єтнамський народ здійснив легендарну Серпневу мирну революцію, скинув 80-літнє панування колонізаторів і поклав край багатовіковому феодальному гнобленню, встановив Демократичну Республіку В'єтнам — першу народно-демократичну державу в Південно-Східній Азії. Однак, після здобуття незалежності, в'єтнамський народ був змушений вести тривалу, виснажливу боротьбу проти іноземних загарбників за національну незалежність і об'єднання країни.

Після повної перемоги в'єтнамського народу — північ і південь країни знову об'єдналися навесні 1975 року У цей важкий час усі сили було спрямовано на виконання головного завдання: відновлення та будівництва В'єтнаму Необхідно було визначити правильний шлях розвитку держави і відповідну політику було окреслено як «курс оновлення».

Сучасна політика та дипломатія В'єтнаму:

Курс на оновлення В'єтнаму, визначений на 6-му З'їзді партії в грудні 1986 р. і вдосконалений на наступних З'їздах партії (7-му в 1991 р., 8-му в 1996 р., 9-му в 2001 р.), а також на пленумах компартії, формувався поступово. Він постає як шлях будівництва соціалізму у В'єтнамі через всебічне відновлення, від соціально-економічної сфери до політичної, зовнішньополітичної та ідеологічної. На цьому шляху розвиток економіки — головне завдання, надзвичайної ваги набуває й розбудова партії. Крім того, оновлення передбачає перехід від централізованої, дотаційно-розподільної до ринкової економіки соціалістичного спрямування, оновлення економічної структури; розбудова багатоукладної економіки; орієнтація економіки на соціальний розвиток, розвиток внутрішніх ресурсів поряд із регіональною та світовою інтеграцією. Також важливими є гармонійне поєднання соціально-економічного розвитку й соціально-політичної стабільності, розвиток економіки і забезпечення соціальної рівності паралельно з оновленням політичної та законодавчої системи.

Від 1996 р. починається новий період втілення курсу — період посилення індустріалізації та модернізації соціалістичного спрямування, створення фундаменту для того, щоб до 2020 р. В'єтнам став переважно промисловою країною — із сучасною матеріально-технічною базою, раціональною структурою економіки, високим рівнем матеріального та

духовного життя, сильною обороною, — тобто багатою й могутньою країною з цивілізованим, демократичним, справедливим устроєм.

Досягнення курсу відновлення. Розвиток економіки

Курс оновлення, що реалізується вже близько 20 років, приніс і продовжує приносити значні результати в усіх сферах діяльності, як внутрішньої, так і зовнішньої: економіка піднялася на досить високий щабель, рівень життя народу невинно поліпшується, політична і суспільна обстановка стабільна, зовнішні відносини розширилися, і роль В'єтнаму на світовій арені з кожним днем зростає.

Здійснення програми оновлення принесло В'єтнаму важливі плоди. Економіка в середньому піднялася на 7,5 % за минулі 10 років (займає друге місце в Азії за відповідним показником). За 10 років з 1991 по 2000 р. ВВП В'єтнаму збільшився вдвічі, середній відсоток збільшення за рік становить 7,5 %. Із 2001 р. до сьогоднішнього дня ВВП у середньому збільшується на 7 % у рік. Тільки в 2004 р. ВВП зріс на 7,6 % порівняно з 2003 р., а за перших шість місяців 2005 р. швидкість збільшення ВВП досягла 7,6 %.

Структура економіки й далі перебудовується в прогресивному напрямку, питома вага промисловості й сфери обслуговування у ВВП поступово росте, а частка сільського господарства поступово зменшується: продукція сільського, лісового та рибного господарства знизилася з 40,2 % до 21,76 % у 2004 р., відповідно показники промислово-будівельної галузі збільшилися з 27,4 % до 40,09 %, сфери обслуговування — з 32,5 % до 38,15 %.

У сфері іноземних інвестицій стало набагато вільніше. Закон про іноземні інвестиції у В'єтнамі разом із безліччю інших правових документів поступово утворили систему чітких законів, привабливих для іноземних підприємців. Щорічні інвестиції з різних джерел дорівнюють 36 % ВВП; прямі іноземні інвестиції з зареєстрованим капіталом становлять більше 60 млрд дол. США і реалізованим капіталом 26 млрд доларів. Більше 100 великих підприємств транснаціональних компаній, що присутні у В'єтнамі, привнесли продукцію й обслуговування високої якості. Підприємства з прямими іноземними інвестиціями — це складова частина в'єтнамської економіки. Загалом В'єтнам оцінюють як країну з багатим потенціалом для іноземних інвесторів і підприємців.

Конкретно, до кінця листопада 2004 р. налічувалося більш як 5100 чинних інвестиційних проектів із загальним зареєстрованим капіталом понад 45,5 млрд дол. США, понад 50 % проектів з реалізованим капіталом 26 млрд дол. уже було впроваджено. Тільки в 2004 р. В'єтнам залучив 4,1 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій, у т. ч. 2,3 млрд — на нові проекти, а 1,8 млрд — це додатковий капітал. Підприємства з прямими іноземними інвестиціями дали 15 % ВВП, що становило понад 30 % загального експортно-імпортного обороту, також вони дали 4,9 % загального прибутку державного бюджету і створили десятки тисяч робочих місць. Особливо за перші 6 місяців 2005 р. обсяги іноземного інвестиційного капіталу в країні істотно зросли. Більш як 350 проектів отримали ліцензію з зареєстрованим капіталом понад 1,9 млрд дол. США (на 24,6 % більше за кількістю проектів і в 2,3 раза більше з зареєстрованим нововиділеним капіталом порівняно з таким самим періодом 2004 р.). Якщо підсумувати нововиділений капітал і збільшення за перші 6 місяців року, побачимо, що В'єтнам залучив 2,7 млрд дол. США, це дало 60 % річного плану. Реалізований капітал за 6 місяців 2005 р. досяг 1,5 млрд дол., тобто зріс на 8,7 % порівняно з цим самим періодом за 2004 р., (переважно він зосереджений у сфері обслуговування).

Експортно-імпортний оборот перевищив 100 % ВВП. Темпи розвитку торгівлі досягли близько 20 % у рік. Обсяги експорту постійно зростають протягом багатьох років. У 2004 р. вони досягли 26 млрд дол. США, збільшившись на 30 % порівняно з 2003 роком. Експортний оборот за перші 6 місяців 2005 р. досяг 14,439 млрд дол., підвищився на 17,4 % порівняно з відповідним періодом 2004 року. В'єтнам — одна з країн — світових лідерів з експорту таких товарів, як рис, кава, перець... Товари, експортний оборот яких становить понад 2 млрд дол. США, — це нафта-сирець, товари швейно-текстильної промисловості, взуття. Два нових найменування товару, що досягли обороту 1 млрд дол., — меблі й електронні товари.

Імпортний оборот 2004 р. сягнув близько 31,5 млрд дол., що на 25 % вище, ніж у 2003 році. Пасивний баланс приблизно 5,5 млрд дол. США, що дорівнює 21,2 % експортного обороту. Оборот імпорту за перші 6 місяців 2005 р. досяг близько 18 млрд дол. США, що на 22 % вище, ніж за той самий період 2004 року.

З 2000 р., коли було прийнято Закон про підприємництво, вже утворилося більш 150 тис. підприємств із зареєстрованим капіталом понад 15 млрд дол. США, що зробило державну економіку динамічною. Приватні підприємства принесли близько 10 млрд дол. США, що становить 27 % інвестиційного капіталу всього суспільства, вирішена проблема робочих місць майже для 6 млн людей.

В'єтнам зараз усуває «бар'єри», створює умови рівноправної конкуренції для всіх форм підприємництва. Разом із процесом еквітизації (передача у власність, за рахунок випущених акцій, компаніям, приватним особам, державним структурам) державних підприємств Уряд створить умови для приватних інвестицій, для підприємництва в багатьох сферах: електроенергетиці, страхуванні, виробництві цементу і т. ін.

Сектор державної економіки перебудовано, оновлено. Його ефективність підвищилася. Кількість державних підприємств зменшилася з 12 тис. до майже 4700, серед яких 1 тис. підприємств уже приватизована. У 2005 р. планувалося передати у власність в акціях (тобто еквітизувати) понад 2 тис. підприємств. Нині В'єтнам працює над Законом про конкуренцію з обмеженням і монополюючим контролем над бізнесом із метою створення умов для рівноправної конкуренції, відповідно до міжнародних стандартів.

Великий інвестиційний капітал, особливо з бюджету, призначено для підвищення системи інфраструктури транспорту, комунікацій, енергетики, водопостачання, охорони навколишнього середовища, створення умов для зниження виробничих витрат, підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг. Законодавча система В'єтнаму проходить процес удосконалення, відповідно до прийнятого міжнародного порядку, що сприяє стимулюванню процесу вступу до СОТ. Торік уряд подав Національним Зборам на розгляд і затвердження Закон про підприємництво і Закон про інвестиції, єдині для всіх галузей економіки. Ці закони закладуть правову основу для подальшого розширення ринку обслуговування відповідно до міжнародних зобов'язань, а також створять поле рівноправності, свободи, прозорості для інвестицій і бізнесу. На 7-му засіданні Національних Зборів 9-го скликання (червень 2005 р.) було прийнято 15 законів, що створили важливі передумови прискорення темпів законотворчості, швидкого вдосконалення законодавства В'єтнаму. На 8-му засіданні Національних Зборів 9-го скликання (18/10–30/11/2005) прийнято 13 законопроектів, обговорено ще 9.

Фінансово-банківській реформі уряд приділяє особливу увагу. Досягнення в цій сфері вносять лепту в стабілізацію мікроекономіки, обмежують дефіцит бюджету, стримують інфляцію, гарантують чіткість державного фінансування, сприяють зменшенню обсягів дотацій за допомогою кредиту, використанню валютного курсу і відсотків відповідно попиту та пропозиції на ринку, підвищують залучення й ефективність використання капіталу.

У В'єтнамі всі види фінансових ринків, включно з фондовою біржею, валютним і грошовим ринками вже сформувалися, розвиваються і перебувають на шляху інтеграції до світового фінансового ринку. У грошовому ринку країни беруть участь 31 філія 26-ти іноземних банків і 4-х спільних банків (таких як ANZ австралійсько-новозеландський банк (Австралія), Citibank (США), Standard Charter Bank (Англія), ABN-Ambro (Голландія)). До 2002 р. функціонувало 6 державних торговельних банків, 47 акціонерних торговельних банків, 8 компаній, які надають фінанси в кредит, і 959 народних кредитних фондів із широкою мережею по всій країні. Що стосується фондових бірж, то до кінця 2003 р. на в'єтнамській біржі було виставлено 22 види акцій із загальним капіталом 1109 млрд донгів (0,12 % ВВП) і 102 види виставлених облігацій до 11200 млрд донгів. Також помітно розвинулася верства посередників на ринку, включаючи 13 біржових фірм, 16 депозитних організацій, один банк напрямку платежів, більше 16 тис. комерційних рахунків. Уже з 1993 р. іноземні організації і приватні особи офіційно присутні на в'єтнамській фондовій біржі. До 30 червня 2004 р. на цій

біржі було 35 іноземних інвесторів, які діяли в основному у формі інвестицій у цінні папери. До січня 2005 р. Ханойська Центральна фондова біржа офіційно почала працювати, створивши нове поле для інвесторів поряд з Центральною фондовою біржею міста Хошіміна. В'єтнам поглиблює співробітництво й інтеграцію у сфері цінних паперів із країнами регіону, насамперед, розвиває співробітництво ринків капіталів В'єтнам — Сінгапур і бере участь на азійському ринку облігацій.

10 років тому туристична галузь країни стояла на найнижчій позиції в регіоні з розвитку, а нині В'єтнам у цій галузі наздогнав і перегнав Філіппіни, і перед ним тільки Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Індонезія. СОТ оцінила В'єтнам як країну з найвищими темпами розвитку туризму в регіоні й у світі.

В'єтнам зустрічає все більше іноземних туристів, в'єтнамців, які приїжджають провідати батьківщину, й самі в'єтнамські громадяни подорожують по країні і за кордоном. Період 1990–2000 р. — це період буму в зростанні кількості туристів, а отже і доходів для країни. Іноземних туристів побільшало в 9 раз, від 250 тис. (у 1990 р.) до понад 2,05 млн (у 2000 р.); внутрішніх туристів — в 11 раз, від 1 млн до 11 млн осіб; дохід від туризму збільшився в 13 раз, від 1350 млрд до 17400 млрд донгів. За п'ять останніх років (2001–2005) темп прискорення в галузі туризму досяг у середньому дворазового розміру і за інфраструктурою, і за кількістю туристів, із джерелом доходів більш 1 млрд дол. США щорічно, що становить близько 4 % ВВП усієї країни. Незважаючи на вплив негативних світових чинників, таких як війна, тероризм, САРС або курячий грип, завдяки своєчасному вирішенню пов'язаних із ними проблем, кількість туристів продовжує зростати.

Відкрита політика, скасування віз для туристів з Японії, Південної Кореї і деяких країн Південно-Східної Азії, відкриття прямих авіаліній до головних туристичних ринків, туристичні заходи державного значення, зокрема Рік туризму в Дієнбієнфу «Шлях спадщини центрального В'єтнаму», Тисячолітній маршрут в'єтнамських столиць, Трансазійський туризм — все назване сприяло тому, що в 2001 р. кількість іноземних туристів досягла 2,33 млн осіб, у 2004 р. — 2,93 млн осіб., збільшилося на 20,5 % у порівнянні з 2003 роком. Тільки за 7 місяців 2005 р. кількість іноземних туристів досягла 2,048 млн чоловік. Головні туристичні ринки для СРВ, що зберігаються і розвиваються, — це Японія, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Австралія, США і Китай.

Туристичні структури мають партнерські відносини з більш як 1 тис. туристичних корпорацій, у т. ч. — багато корпорацій з 60-ти країн, територій і членів Міжнародної туристичної організації, спілок туризму Азійсько-Тихоокеанського регіону і Південно-Східної Азії. В'єтнам підписав 25 двосторонніх Угод про співробітництво в галузі туризму, активно бере участь у туристичному мікрорайонному, регіональному і міжрегіональному співробітництві; звідти залучаються джерела капіталу, технологія, досвід для розвитку людських ресурсів, прискорення інтеграції в міжнародний туризм.

На початку 2005 р. уже проведено й до кінця року ще буде організовано велику кількість заходів, від Као Банга до мису Камау. Туристична галузь разом із провідними промисловими підприємствами братиме участь у 11-ти виставках з міжнародного туризму. За попередніми підрахунками, кількість іноземних гостей у В'єтнамі і доходи від туризму піднімуться в два рази порівняно з 1999 р. і буде більше 3,2 млн туристів. Прибуток становитиме понад 2 млрд дол. США.

Вирішення соціальних проблем: Приділяючи увагу розвитку економіки, держава турбується й про вирішення соціальних проблем, виділяє більш 1/3 інвестиційного капіталу всього суспільства на такі завдання, як ліквідація голоду і подолання бідності, розвиток людських ресурсів, освіта, наука і техніка, охорона здоров'я, культура...

За 60 років загальні показники здоров'я в'єтнамського населення набагато покращилися порівняно з країнами з подібним середнім рівнем доходів на людину. Показник розвитку людини невпинно збільшується протягом 20 минулих років; середня тривалість життя у В'єтнамі досягла 71 року.

Життя в'єтнамського народу у всіх сферах, від села до міста, від рівнини до гірських районів стрімко поліпшується. Майже всі показники соціального розвитку досягнуті і план щодо них перевиконано: за період 2001–2005 рр. щороку створювалося 1,5 млн нових робочих місць, дохід ВВП на людину збільшився вдвічі за період 1995–2003 рр. У 2003–2004 рр. середній дохід однієї людини на місяць за наявною ціною збільшився на 36 % порівняно з 2001–2002 роками. За останніми оцінками (1/7/2005) Інституту соціальних наук В'єтнаму, Програми розвитку ООН (ПРООН) і Організації зі співробітництва й міжнародного розвитку Швеції (на 2-му з'їзді за підсумками 20 років відновлення В'єтнаму), підраховуючи за графіком середніх світових доходів 150 країн, В'єтнам перемістився з низької маргінальної позиції в 1980 р. на високу маргінальну позицію в 1999 році. У той же час майже всі країни залишилися на тому самому місці за період 1980–1999 років.

В'єтнам успішно здійснив Програму Національного значення з ліквідації голоду і подо-лання бідності в 2001–2005 рр., швидко зменшив відсоток бідних родин з 17,2 % у 2001 р. (2,8 млн родин) до 8,3 % у 2004 р. (1,44 млн родин). Уряд затвердив такі нові критерії для бідних родин на період 2006–2010 рр.:

- щодо сільського регіону, родини із середнім доходом на людину на місяць від 200 тис. донгів і нижче;
- для міста, родини із середнім доходом на людину на місяць від 260 тис. донгів і нижче.

За цими новими нормами бідності у кінці 2005 р. у країні мешкало близько 4,6 млн бідних родин, що становить 26–27 % родин усієї країни. Райони з найбільшою кількістю бідних родин — Тайбак (62,3 %), Тайнгуен (52,2 %); із найменшою кількістю — південно-східний район (10,8 %).

Розширення демократії: Народовладдя здійснюється за принципом «народ знає, народ обговорює, народ робить, народ перевіряє, народ споживає». За роки відновлення В'єтнам провів багатоступінчасту реформу, оновив організацію та діяльність політичної і законодавчої системи. Політичний лад і законодавча система В'єтнаму безперервно вдосконалювалися з метою побудови правової держави народом і в ім'я народу. Відновлення політичної системи здійснюється за трьома основними напрямками.

Підняття ролі виборних органів, серед них — Національні Збори і Народні комітети всіх рівнів. Національні Збори — найвищий представницький орган народної влади, орган найвищої державної влади В'єтнаму, що має обов'язок творити конституцію та закони; контролювати, вирішувати основні питання зовнішньої і внутрішньої політики, соціально-економічні завдання, питання оборони і безпеки — основні принципи державного апарату, а також вирішувати проблеми суспільних відносин і діяльності громадян (окреслення витрат держбюджету, контроль за діяльністю і спрямування запитів урядові). Багато нових законів, що їх оприлюднили Національні Збори, урядових указів, регулюють відносини у всіх соціально-економічних сферах. Партія не втручається в діяльність Національних Зборів, яка відбувається у межах Конституції і законів В'єтнаму.

Здійснюючи демократію на міському, районному рівні, державні установи і підприємства спонукають громадян цікавитися і брати участь у реалізації свого права народовладдя. Установки партії і держави щодо розвитку економіки, культури, суспільства, гарантій держбезпеки народ добре розуміє, бере участь в обговоренні і змагається в реалізації, тому досягнуто кращих результатів, зроблено внесок у зміцнення співдружності народу, створено атмосферу дружби, відкритості в співтоваристві, що має важливе значення для збереження політичної і громадської стабільності.

Будівництво відкритого суспільства: В'єтнам має більш як 500 професійних спілок і всебічно розвинуту систему журналістики (в арсеналі якої — різноманітні журналістські жанри), що задовольняє право народу на інформацію і передачу інформації про діяльність усіх сфер в'єтнамської країни, культури, громадян, а також діаспори за рубежом, іноземних друзів. Це робить свій внесок у процес відновлення країни, інтеграції з іноземними друзями. Право на свободу преси, свободу слова громадян у пресі поважається і розвивається в соціально-

економічному житті. Зараз у В'єтнамі діють 553 органи журналістики, у т. ч. 157 газет і 396 журналів. Діють центральне телебачення, 4 регіональних, 64 у провінції, всі міста центрального підпорядкування охоплено телерадіомовленням; в'єтнамське інформаційне агентство — банк інформаційних даних — має близько 90 філій у країні і за рубежом; електронні газети, що їх недавно створено відповідно до Закону про пресу (поправка 1999 р.), нині їх кількість становить 50 одиниць електронних газет і постачальників інформації, близько 2500 веб-сторінок, які діють у всій країні і 13 тис. репортерів, редакторів — членів спілки журналістів...

Цивільні права, записані в Конституції, у т. ч. свобода віросповідання і законної релігійної діяльності у В'єтнамі є реально гарантованими, їх поважають. Свободу віросповідання закріплено в Конституції (Конституція 1992 р. СРВ, пункт 70) і конкретизовано у багатьох правових документах. Указ про віросповідання й релігію, що набрав чинності з 15 листопада 2004 р., установив курс політики про вірування, релігію в'єтнамської держави, забезпечив громадянам реалізацію права на свободу віросповідання. 1 березня 2005 р. уряд оприлюднив Постанову 22/2005/ND-CP, що роз'ясняє деякі пункти Указу про віросповідання і релігію. Стосовно протестантства, прем'єр-міністр видав Розпорядження 01/2005/СТ-ТТ від 4 лютого 2005 р. про деякі дії щодо протестантства з метою створення умов діяльності вірних і служителів протестантської церкви.

Кількість вірних, ченців у В'єтнамі повсякчас зростає. Близько 20 млн осіб беруть участь у релігійному житті, 62500 священнослужителів, ченців і 22354 релігійних храми; розвинено мережу релігійних шкіл. Нині у В'єтнамі діє 10 релігійних університетів, 3 інститути буддизму, 6 католицьких семінарій, 1 духовний біблійний інститут протестантського союзу В'єтнаму, 40 шкіл для священнослужителів різних рівнів; видання релігійної друкованої продукції, особливо священних книг, здійснюються на вимогу.

Віруючі вільні в проведенні релігійних обрядів, у вираженні свого віросповідання. Священнослужителі, ченці всіх релігій вільні в реалізації релігійних заходів відповідно до релігійних канонів. Релігійні організації, визнані як юридичні особи, за останні роки збільшили кількість громад, вірних, служителів, ченців, храми заново побудовано або відремонтовані... Священнослужителі, ченці навчаються в країні і за кордоном або беруть участь у тамтешньому релігійному житті. Багато іноземних релігійних організацій контактують із в'єтнамськими релігійними організаціями.

Реалізація незалежної зовнішньої політики, суверенітету, відкритості

Зовнішня політика «готовності бути другом, надійним партнером усіх країн» дала державі позитивні результати. Досі В'єтнам налагодив дипломатичні стосунки з 168-ти країнами світу й економічні відносини з 165-ти країнами і територіями. Було підписано безліч двосторонніх і багатосторонніх договорів, угод, зокрема 80 двосторонніх Торговельних угод, 41 двостороння Угода, що заохочує і захищає інвестиції, а також багато інших угод майже у всіх галузях. В'єтнам має нормальні відносини з усіма могутніми державами світу; зовнішні відносини країни розширюються з кожним днем та переходять на більш глибокий рівень. Нині В'єтнам — активний член багатьох міжнародних і регіональних організацій, форумів, таких як ООН, АСЕАН, АПЕК, АСЕМ...

В'єтнам подав офіційну заяву у січні 1995 р. на вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) За багатосторонніми переговорами, донині В'єтнам провів 10 засідань (у т. ч. одне неофіційне) з Комітетом з прийняття В'єтнаму до СОТ, а з 7-го засідання вже почалися власне переговори. На 9-му засіданні (15 грудня 2004 р.) почалося обговорення проекту Протоколу про вступ В'єтнаму до СОТ На неофіційному засіданні (20 травня 2005 р.), В'єтнам надав чимало багатобічних зобов'язань, це зокрема об'єднання акцизного збору з мотоциклів, зроблених у країні й імпортованих; урівноваження акцизного збору з розливного й свіжого пива; ліквідація спонсорства експорту у формі прямих платежів державного бюджету на основі експортних успіхів; розширення права на експортну та імпортову діяльність підприємствам з іноземним капіталом (крім деяких найменувань товарів). В'єтнам підписав також угоди про завершення двосторонніх переговорів з 20-ти партнерами: Кубою, ЄС, Сінгапуром,

Бразилією, Чилі, Аргентиною, Уругваєм, Колумбією, Південною Кореєю, Японією, Індією, Канадою, Китаєм, Тайванем, Норвегією, Швейцарією, Туреччиною, у той час переговори з такими партнерами, як Австралія, Нова Зеландія і США мають значні зрушення. Національні Збори й парламент В'єтнаму і надалі здійснюватимуть активні реформи в сфері законодавства, регулюватимуть економічну структуру країни, щоб відповідати міжнародним торговельним стандартам і прийнятим порядкам, а також основним принципам СОТ для створення умов стимуляції процесу вступу до цієї організації.

Результати дипломатичних зусиль зміцнили та підняли міжнародну позицію В'єтнаму, надійно зберегли безпеку, створили сприятливі умови для розбудови й захисту Батьківщини.

Аналіз досягнень і проблем

Успіхи в справі будівництва зміцнили сукупну силу нашої держави, змінили вигляд і життя народу, усталився незалежний соціалістичний лад, також піднялися позиції й авторитет В'єтнаму на міжнародній арені.

Причини названих досягнень наступні.

По-перше, Комуністична партія обрала правильний курс оновлення. Це є важливим моментом. Без правильної політики держави, не було б зростання й успіхів.

По-друге, уряд В'єтнаму доклав величезних зусиль в управлінні справами, у реалізації курсу партії.

По-третє, велике значення мають консолідовані зусилля народу, його патріотизм, мужність, працьовитість, динамічність, творчість у процесі оновлення.

По-четверте, політична стабільність — це передумова для розвитку країни.

Отже **висновок** такий: **правильний курс і політична стабільність — два важливих фактори в успіху курсу оновлення В'єтнаму.**

Однак поряд з успіхами в реалізації курсу є і недоліки, проблеми.

Перше. Економіка розвивалася, але не дуже ефективно, конкурентність була невисокою. В'єтнам ще залишається економічно відсталою країною, порівняно з деякими державами регіону. Продуктивність праці є низькою, якість продукції невисокою, а собівартість товарів висока, контрабанда, фальсифікація товарів й торговельне шахрайство негативно вплинули на соціально-економічне становище країни; фінансово-банківська система ще слабка, держсектор має багато проблем.

Друге. Повільно вирішуються гострі та злободенні соціально-культурні проблеми: якість освіти і підготовка кадрів не задовольняють високих вимог, деякі культурні і моральні цінності знижуються, життєвий рівень у деяких регіонах дуже низький, швидко відбувається розшарування на багатих і бідних, поширилися соціальні пороки: наркоманія, СНІД.

Третє. Спостерігаються корупція, марнотратство і бюрократія.

Четверте. Адміністративну реформу проводили повільно нерішуче й малоефективно, організаційна кадрова робота повільно оновлювалася, не відповідала вимогам керівництва.

П'яте. Деякі концепції та установки не усвідомлено у єдиний спосіб у різних інстанціях і галузях, як-от: створення ринкової економіки, орієнтованої на соціалізм, оновлення і розвиток держпідприємств, земельна політика, інтеграція до світової економіки.

Проте в реалізації Курсу відновлення ми досягли великих успіхів, хоч ще є деякі труднощі. Щоб досягти поставлених цілей, ми мусимо докласти ще багато зусиль і впевнені: В'єтнам буде багатою, могутньою, справедливою, демократичною і цивілізованою державою.

Починаючи з перших відомостей про Тимор, населення якого у XIV ст. виплачувало данину яванській імперії Маджапахіт, острів виступав як периферія Великих Зондських островів. Коли на зміну ранньофеодальним острівним утворенням на кшталт Сурвіангу прийшли португальські (1511 р.) та голландські (1613 р.) завоювальники, Тимор став ареною їх протиборства, що тривало два століття, доки за Лісабонським договором 1859 р. південно-західна частина острова з центром у Купангу не відійшла до Нідерландів, а східна з центром у Ділі (початково в Ліфау) залишилася за португальцями. Цікаво буде зазначити, що Західний Тимор після економічної кризи 1997-1998 рр. є одним із найбільш депресивних регіонів Індонезії – показники безробіття та бідності перевищують тут 80 %.

Таким чином, аж до 1975 р. Східний Тимор був найвідсталішою колонією найвідсталішої з європейських колоніальних імперій – Португалії (володіння якої також включали нинішні Анголу, Мозамбик, Гвінею-Бісау, Кабо-Верде, Сан-Томе і Прінсіпі, а також Макао, або ж Аоминь китайською, та ряд індійських прибережних територій з центром у Гоа). Орієнтоване на експорт (кава, каучук, копра) сільське господарство, що велося примітивними знаряддями праці, навіть не забезпечувало локальних продовольчих потреб. Наприкінці португальського панування близько 32 % бюджету йшло на військові витрати (утримання 7-тисячного контингенту колоніальних військ), у той час як на соціальне забезпечення — всього 4 %. Разом із тим, традиції тривалої визвольної боротьби тиморців також беруть початок у колоніальній добі: жорстокість португальських плантаторів неодноразово ставала причиною антиколоніальних повстань (1719, 1726, 1769, 1895-1912 рр.).

Щоправда, Друга світова війна могла породити надію, що країни антигітлерівської коаліції не допустять збереження залежності Східного Тимору від Лісабона, де при владі знаходився фашистський режим Салазара. Проте розвиток подій на Тихоокеанському театрі всього лише продемонстрував, що на зміну традиційним господарям острова приходять нові: 12 грудня 1941 р., щоб не допустити японського вторгнення, Тимор був окупований військами Австралії – країни, що надалі відіграватиме важливу роль у вирішенні його долі. У лютому 1943 р. австралійський контингент став останнім з числа союзницьких сил, евакуйованих з Південно-Східної Азії. Війна дорого обійшлася місцевому населенню: у результаті японської окупації, що тривала до самого вересня 1945 р., загинуло від 40 000 до 70 000 осіб («можливо, їх героїзм допоміг вберегти Австралію від японського вторгнення», – зазначає Ноам Хомський. А сам Східний Тимор був після війни повернутий португальським фашистам – салазарівська диктатура цілком влаштовувала панівні кола США, які дозволили стати їй однією із співзасновниць НАТО.

Тим часом у «Нідерландській Індії», яка 17 серпня 1945 р. проголосила свою незалежність як Індонезія, на повну силу розгорнулася антиколоніальна боротьба. У результаті деколонізації Західний Тимор, який у роки боротьби за незалежність у 1945-1949 рр. виступав як оплот пронідерландських лоялістів, став частиною Індонезії. Остання не виказувала інтересу у приєднанні східної, португальської, частини острова аж до знаменного падіння Салазара із крісла-качалки і наступного падіння фашистського режиму його спадкоємця Каетану. У середовищі найближчих сусідів антиімперіалістична риторика індонезійського президента Сукарно стосувалася виключно приналежності Західного Іріану та правомірності існування Малайської Федерації. Натомість Португальський Тимор, який у 1955 р. одержав статус «заморської території», обрісся організованими колоніальними властями концтаборами для політв'язнів. Тиморських ж опозиціонерів (у їх числі був, наприклад, 21-річний журналіст Жозе Мануель Рамуш-Орта, який сам був сином дисидента, засланоного до Тимору Салазаром), висилали до Мозамбіку. Коли у 1960 р. Генеральна Асамблея ООН включила пункт «Тимор та залежні території» у список несамоврядних територій, до яких застосовні положення глави XI Статуту ООН, Лісабон відмовлявся визнати належність цієї та решти своїх колоній до даної категорії.

1975: Революційні сподівання і тінь Сухарто

Португалія, будучи останньою з відкрито колоніальних держав, відмовлялася надати найменші самоврядні повноваження своїм володінням, але цим тільки стимулювала наростання незадоволення підкорених народів. Поширення антиколоніальних та соціалістичних ідей, якому так протидіяли колоніальні власті, стало стрижнем для оформлення політичних організацій, які ставили за мету національне і соціальне визволення колоній імперії, часто за зразком африканських націоналістичних рухів. Заснована у 1970 р. Тиморська соціал-демократична асоціація, перейменована через деякий час на Революційний фронт за незалежність Східного Тимору (більш відомий за своєю аббревіатурою ФРЕТІЛІН), ставила за свою мету національне визволення і вимагала негайної незалежності. Загальні риси ФРЕТІЛІН, яка проголосила своїми засадами «універсальні доктрини соціалізму» та «право на самовизначення», нагадували подібні революційні рухи лівого спрямування в інших

португальських колоніях – ФРЕЛІМО у Мозамбіку, МПЛА в Анголі, ПАІГК у Гвінеї-Бісау та Кабо-Верде (схожим чином, після розпаду Радянського Союзу у 1990-их рр. вони перейшли на соціал-демократичні позиції і були прийняті до Соціалістичного Інтернаціоналу – ФРЕТІЛІН має там консультативний статус).

Як і для решти португальських колоній, перемога «Революції гвоздик» 25 квітня 1974 р. у метрополії відкривала перед Східним Тимором перспективу здобуття незалежності під проводом лівонаціоналістичного руху. Легалізація політичних партій, проведена губернатором Маріо Лемушем Пірешем у світлі підготовки до запланованих на 1976 р. виборів до Установчих зборів, підтвердила статус ФРЕТІЛІН як найбільшої політичної сили. Однак ситуація в регіоні на цей момент сильно змінилася: у Джакарті у ході військового перевороту 1965 р. Сукарно був усунутий генералом Сухарто, який встановив жорстку антикомуністичну та проамериканську диктатуру в Індонезії. Аби не допустити до влади в Ділі лівих, індонезійська військова розвідка (БАКІН), розробляючи програму під кодовою назвою «Операція Комодо», надавала допомогу ряду альтернативних організацій, таким чином вносячи розлад у єдність тиморських активістів. Серед одержувачів індонезійських коштів особливо виділялася АПОДЕТІ (Народно-демократична асоціація Тимору), що вимагала тісної інтеграції з Індонезією. АПОДЕТІ, у яку влився помітний відсоток колишніх колабораціоністів з японськими окупантами, проголошувала себе виразником інтересів мусульманської меншини, чим різко контрастувала із підкреслено світським фронтом ФРЕТІЛІН (до якого входили як вихідці із католицького населення, включно із священнослужителями, так і мусульмани, зокрема нинішній генеральний секретар партії, єменець у третьому поколінні Марі Алкатірі; відкритість для всіх тридцяти етнічних груп, котрі проживають на острові, стала запорукою широкої підтримки руху). Крім ФРЕТІЛІН та АПОДЕТІ, у політичному спектрі присутні були також УДТ (Демократичний союз Тимору), що спирався на традиційні еліти у їх прагненні зберегти Тимор у «тіні португальського прапора», та маргінальна монархічна КОТА (Асоціація тиморських героїв), заснована місцевими вождями (ліураї).

У червні 1975 р. сили ФРЕТІЛІН, очолювані колишнім португальським військовиком Герменгільдо Альварешем, узяли під контроль Окусі, невеликий анклав португальської території у Західному Тиморі; проте у результаті переговорів вони погодилися розділити владу з УДТ, що здавалося прологом майбутнього незалежного шляху решти Східного Тимору. Але цим надіям не судилося справдитися: у ніч на 11 серпня 1975 р. УДТ за підтримки місцевої поліції здійснив переворот, зайнявши столицю володіння Ділі. Змовники заарештували понад 80 прибічників ФРЕТІЛІН, після чого стратили низку активістів фронту. У відповідь на терор з боку проіндонезійських сил і бездіяльність скинутого губернатора, ФРЕТІЛІН, який весь цей час намагався заручитися підтримкою португальської адміністрації, формально підпорядкованій лівоцентристському уряду в Лісабоні, зневірився у пошуках зовнішньої підтримки і перейшов до рішучих дій. До кінця вересня 1975 р. сили УДТ були відтіснені регулярними частинами, які перейшли під контроль ФРЕТІЛІН, до індонезійського кордону. Однак там безпосередні операції проти східнотиморських військ почала і індонезійська армія (яка відзначилася ще й вбивством п'яти австралійських тележурналістів у Балібо).

У таких умовах Фронт в односторонньому порядку проголосив 28 листопада 1975 р. незалежність Демократичної республіки Східний Тимор на чолі з президентом Франшишку Амаралем. У числі 18 членів її уряду знайшлося місце для двох арабів та одного португальця. Іноземні держави у своєму загалі – і «західний», і «східний» блоки – одностайно проігнорували проголошення незалежності Тимор-Лешті. Якщо міжнародне визнання найвідомішого прецеденту самовільного проголошення незалежності у 60-их рр., а саме нігерійської Біафри, охопило два десятки держав, то незалежний Східний Тимор був визнаний лише Албанією, Гвінеєю, Гвінеєю-Бісау, Кабо-Верде та Сан-Томе і Прінсіпі – у списку три інші деколонізовані португальські колонії, а також очолювана відомим діячем антиколоніального руху Ахмедом Секу Туре Гвінея та ізоляціоністська ходжаїстська Албанія, яка знаходилася у стані неоголошеної війни мало не з усім світом. Не допомогла і відправка 4

грудня 1975 р. делегації від ФРЕТІЛІН у складі Хосе Рамуш-Орти, Марі Алкатірі та Рожеріу Лобату, покликаної здобути дипломатичну та економічну допомогу для новоутвореної держави. Посланники Демократичної республіки Тимор-Лешті об'їздили два з половиною десятки країн, від яких можна було сподіватися на допомогу – від Радянського Союзу до Швеції – але все було марно.

Та й самій першій незалежності Тимор-Лешті судилося тривати всього 9 днів: уже наступного дня, 29 листопада 1975 р. індонезійська армія перетнула кордон між двома частинами острова, а міністр збройних сил Індонезії підписав документ про приєднання території Східного Тимору. 30 листопада індонезійці домоглися підписання сервільних лідерами «чотирьох партій» (дві з яких були без перебільшення мікроскопічними) спільної декларації, що заднім числом виправдовувала дії агресорів у Тиморі (офіційно місцем її підписання було названо Балібо на Тиморі, хоча насправді все відбувалося на індонезійському острові Балі). Виставляючи події як «громадянську війну», а не зовнішнє втручання, Індонезія завершила окупацію країни. Не інакше, як «громадянською війною», називала вона й наступну окупацію незалежної республіки, яка триватиме ще 24 роки – за словами Ноама Хомського, на таких самих підставах «громадянською війною» індонезійські пропагандисти могли б називати окупацію Європи нацистами.

7 грудня 1975 р. індонезійські війська вдерлися до Ділі, а 17 липня 1976 р. Східний Тимор було офіційно анексовано Індонезією у якості 27-ї провінції – Тимор Тимур. Проте тиморці, перейшовши до партизанської війни у важкодоступних східних районах, продовжували збройний опір. До кінця 1976 р. 32-тисячне індонезійське військо у Східному Тиморі понесло 10-тисячні втрати у боях з менш чисельними і гірше вишколеними тиморськими партизанами; за окремими оцінками, воно контролювало не більше 20% зайнятої території. «Швидкої переможної війни», на яку сподівалися генерали у Джакарті, не вийшло; повномасштабні бойові дії тривали до 1980 р. І навіть після проголошеної «нормалізації» у 1980-их рр. індонезійське командування у Ділі визнавало, що підпільні мережі ФРЕТІЛІН та контрольовані ним загони – оголошені у офіційних документах «бандами порушників безпеки» – існували «у всіх поселеннях, всіх селах, так само, як і в містах».

24 роки індонезійської окупації: Геноцид, терор, голод

Що ж дозволило індонезійському диктатору безперешкодно окупувати незалежну державу та почати фізичне знищення її населення? Те саме, що десятиліттям раніше дозволило винищити величезну кількість політичних опонентів, переважно з числа комуністів, всередині власної країни – мовчання «світової спільноти» та «зелене світло» для репресій з боку Сполучених Штатів. Перемога у В'єтнамській війні соціалістичної Півночі вкотре розбурхала параноїдальний страх у середовищі американського істеблішменту: побоювання «поширення комунізму» в Азії за «ефектом доміно» спонукало його до агресивної протидії будь-якому більш-менш радикальному національно-визвольному руху у регіоні. Словесна підтримка, надана лівій іредентистській партії ФРЕТІЛІН з боку маоїстської Китайської народної республіки, була для Вашингтона цілком достатньою, аби проголосити тиморський національно-визвольний рух комуністичним і санкціонувати індонезійську розправу над ним. Вкрай показово, що у день вторгнення Сухарто зустрівся у Джакарті з президентом Джеральдом Фордом та держсекретарем Генрі Кіссінджером. Останній, майбутній лауреат Нобелівської премії миру, порадив індонезійському диктатору «діяти швидко» у відношенні Східного Тимору (згадуючи ту зустріч пізніше, Кіссінджер набрався нахабства стверджувати, що тема вторгнення на ній навіть не піднімалася). Ще за півроку до цієї події, 5 липня 1975 р., ця ж трійка джентльменів зустрічалася у Кемп-Девіді; саме спливало два місяці з дня остаточної перемоги комуністів у В'єтнамі. Ще тоді Сухарто заявляв стосовно Тимору, що усі прибічники незалежності «знаходяться під комуністичним впливом», звертаючи особливу увагу на активістів ФРЕТІЛІН з числа студентів-маоїстів, котрі брали участь у революційних подіях у Португалії. Оголосивши східнотиморських борців за свободу «лівоекстремістською загрозою», глави держав одночасно зійшлися на думці, що камбоджійські «червоні кхмери», як противага «радянсько-в'єтнамському експансіонізму», є цілком прийнятними партнерами.

Геноцид, здійснений індонезійською армією у Тиморі, був неможливим без систематичного надходження озброєнь вартістю понад мільярд доларів від «західних демократій» – Великої Британії, Франції, Австралії і, звичайно ж, США. 90 % зброї, що застосовувалася індонезійськими силами під час вторгнення, походило із США; американці ж тренували одіозні ескадрони смерті «Копассос», користуючись багатим досвідом підготовки ультраправих офіцерів та парамілітарес у Центральній Америці. А представник США Данієл Патрік Мойніган міг успішно блокувати у Раді Безпеки ООН спроби накласти санкції на агресора (звичайно ж, РБ одногосно закликала Джакарту вивести війська зі Східного Тимору, але вона могла тримати їх там необмежений строк під виглядом «добровольців»; а вже через рік США не дали ходу спробам дрібних держав типу Гвінеї-Бісау чи Ісландії ініціювати дії для забезпечення самовизначення народу Тимор-Лешті). Тому хоча Генеральна Асамблея ООН і прийняла запропоновану Алжиром, Гайяною, Кубою і Сенегалом резолюцію, яка не визнавала окупації Східного Тимору, нічого більшого за церемоніальне засудження порушення міжнародного права хунтою Сухарто міжнародні організації зробити не могли. До того ж, Австралія як важливий союзник США в особі прем'єрів Е. Г. Вітлема та Д. М. Фрезера також підтримала індонезійську агресію: Вітлем ще у 1974 р. навіть заявив на зустрічі з Сухарто, що «незалежний Португальський Тимор був би нежиттєздатним утворенням і потенційною загрозою стабільності у регіоні».

Сумнозвісний індонезійський диктатор Сухарто, чия родина на момент його скинення контролювала активи на суму понад 40 млрд. доларів США, «відзначався» на ниві державного терору і масового геноциду не вперше: він був організатором наймасштабніших політичних репресій у повоєнній історії (усього за 1965-1967 рр. було знищено від півмільйона до півтори мільйонів осіб, запідозрених у симпатіях до найбільшої у «Третьому світі» трьохмільйонної Комуністичної партії Індонезії) та етнічних зачисток у провінціях Ачех та Західний Іріан (Папуа). За висловом Таріка Алі, репресії у Тиморі проводилися за командою офіцерів, на руках яких ще не встигла висохнути кров від вбивства мільйона власних громадян.

Не варто забувати, що ринковий фундаменталізм, впроваджуваний економічними радниками диктатора («берклійською мафією», яка хронологічно випередила «чиказьких хлопчиків» Піночета у справі насадження неоліберальної економічної моделі) теж мав трагічні наслідки для пересічних індонезійців. Наомі Кляйн, зупиняючись у книзі «Доктрина шоку» на тій ролі, яку Індонезія відігравала як тестовий майданчик неолібералізму задовго до штурму Ла Монеди 11 вересня 1973 р. і рейганівсько-тетчерівських 80-их, згадує, що мандрівники, які побували на Східній Яві після антикомуністичного перевороту 1965 р., «розповідали про маленькі ріки, буквально запруджені тілами». Схожим чином описує ситуацію у Східному Тиморі Едуардо Галеано: «У 1994 р. Джон Пілгер відвідав Східний Тимор. Куди би він не глянув – поля, гори, дороги – всюди виднілися хрести. Весь острів було перетворено на велетенське кладовище. Ніхто у світі не знав про ці бійні».

У результаті індонезійської окупації загалом було вбито, закатовано чи доведено до голодної смерті від 150 000 до 250 000 чоловік (відповідно, від 1/5 до третини населення), майже стільки ж стали біженцями. Було знищено 80 % домівок. Жахи, втілені у Східному Тиморі, змушували згадати про найтемніші сторінки планомірного винищення цілих народів у ХХ столітті, включаючи нацистський терор та геноцид вірмен у Османській імперії.

Індонезійсько-східнотиморська Комісія з правди та примирення, сформована за подобою аналогічних ініціатив у Південній Африці та Центральній Америці, підготувала докладну статистичну доповідь, у якій доводиться загибель внаслідок іноземної окупації і політики індонезійської влади 102800 чоловік, з яких 84200 були заморено голодом чи померли від хвороб у «стратегічних селах», куди заганялося майже все населення східної половини острова. Злочини сухартівського режиму в Східному Тиморі за усіма параметрами підпадають під категорію геноциду за міжнародною конвенцією «Про попередження злочину геноциду і покарання за нього». Разом із тим, міжнародний трибунал, який би засудив відповідальних за військові злочини і злочини проти людяності у Східному Тиморі та Індонезії загалом так і не був скликаний, попри всі заклики правозахисників. Видається, що видача

організаторів геноциду на Малайських островах лякає великі держави, які наполягали на створенні аналогічних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди.

Ряд західних дослідників, зокрема Бен Кірнан, наводять крамольні з точки зору панівного ідеологічного дискурсу паралелі політики Індонезії із діями кривавого режиму «червоних кхмерів» у Кампучії – адже, окрім масовості геноциду (хоча чисельність жертв у Східному Тиморі набагато нижча в абсолютних показниках, але у відсотковому співвідношенні до загальної чисельності населення приблизно рівна кількості загиблих у Камбоджі), їх ріднить ще й те, що як Сухарто, так і Пол Пот користувалися підтримкою Сполучених Штатів на міжнародній арені. Безпрецедентною для другої половини ХХ століття була і тривалість геноциду в Тиморі – він починався майже одночасно із початком полпотівського геноциду в Кампучії, коли Іді Амін масово винищував людей в Уганді, а праві диктатури в Латинській Америці полювали за своїми політичними опонентами, а закінчився після того, як Руандою та колишньої Югославією прокотилися етнічні зачистки 90-их.

По суті, геноцид почався вже у перші дні «яванської окупації», як ці події сприйняло багатонаціональне населення острова. Скажімо, на другу добу після здобуття Ділі (8 грудня 1975 р.) націоналістично налаштовані індонезійські військові розстріляли 500 китайців – при тому, що ця етнічна група, становлячи основу міської торгівельної буржуазії, в масі своїй не підтримувала ФРЕТІЛІН (на кінець окупації, практично вся 20-тисячна китайська діаспора на Тиморі була знищена «расовими воїнами» індонезійської хунти). Про селища Ремешіо та Аілеу, на південь від Ділі, говорили, що у них індонезійці застрелили все населення, старше за 3 роки. У червні 1976 р. армія вчинила бійню у таборі біженців у західнотиморському Ламакнані, підпаливши поселення, у якому знаходилося до 6 000 чоловіків, жінок і дітей, і розстрілюючи всіх, хто намагався вирватися із вогняного полону. Із особливою жорстокістю війська Сухарто вбивали «носіїв марксистської зарази» – на місці страчували цілі родини, в оселях яких виявляли партійні прапори ФРЕТІЛІН. Сам міністр закордонних справ Індонезії у 1979 р. визнав, що у Східному Тиморі загинуло 120 000 чоловік.

Не менш безжально, ніж із своїми політичними опонентами, котрі не боялися боротися проти окупації зі зброєю в руках, індонезійці обійшлися і з проіндонезійською «п'ятою колоною». Коли окупанти висадилися у Ділі, визволені з в'язниць прибічники АПОДЕТІ вийшли привітати своїх індонезійських «визволителів», а ті, у свою чергу, холоднокровно відкрили кулеметний вогонь по дружній їм демонстрації, вбивши понад 30 осіб. Колишні політичні лідери, орієнтовані на Індонезію, у переважній більшості втекли з країни, після чого індонезійські власті оголосили про «саморозпуск» усіх тиморських партій (31 січня 1976 р.) і про всяк випадок заборонили їх. На чолі провінції Тимор Тимур режим Сухарто поставив маріонеткового губернатора з числа вождів-ліураї.

Щоб виправдати геноцидальну політику у переважно католицькому Східному Тиморі (як і в інших немусульманських територіях, зокрема в провінції Ачех та на Молукських островах), індонезійські власті активно використовували ісламістську риторіку. На цьому фоні не можна розцінювати інакше, як прояв виняткового цинізму, зроблений Сухарто у 1996 р. «подарунок» тиморській християнській громаді – статую Христа Спасителя на горі Фатукама, що віддалено нагадує відомий прототип у Ріо-де-Жанейро.

Довгий шлях до свободи: 25 років опору індонезійській окупації – ось те, що дозволило тиморцям вижити в умовах здійснюваного прозахідним авторитарним режимом Сухарто жахливого геноциду, про який так рідко згадували у «цивілізованих країнах». Ключову роль у спротиві зіграли ліві повстанці зі Збройних сил національного визволення (скорочено ФАЛІНТІЛ – воєнізоване крило ФРЕТІЛІН), масову базу яких складало загнане індонезійською верхівкою на межу фізичного виживання селянство. Не можна не відмітити і важливий внесок у боротьбу за свободу Східного Тимору студентського та молодіжного руху, а також місцевої католицької церкви (остання виступала з прогресивних позицій часто на противагу офіційним директивам Ватикану, що ріднило її з латиноамериканською «теологією визволення»).

Революційний фронт за незалежність Східного Тимору (ФРЕТІЛІН) не був однорідною організацією. По суті, він об'єднав усіх, хто був готовий до рішучої визвольної боротьби – спочатку із португальськими колоніалістами, а згодом із індонезійськими окупантами. Між 1975 та 1978 рр. сили ФРЕТІЛІН/ФАЛІНТІЛ контролювали більшість внутрішніх районів країни, узявши під свій захист значну кількість населення, яке індонезійська армія обернула на біженців. На з'їзді Фронту у Соїбаді у 1976 р. було прийнято маоїстську стратегію «Народної війни», а також встановлено «визволені зони» (*zonas libertadas*) та «бази опору» (*bases de apoio*). Хоча у лютому 1979 р. окупаційні війська покінчили з останніми двома «базами опору», розташованими на заході країни, однак широка мережа підпілля продовжувала вести підривну боротьбу проти ворога.

Попри організаційно-політичну єдність Фронту у протистоянні режиму Сухарто, усередині ФРЕТІЛІН точилася тривала дискусія щодо стратегії боротьби та майбутнього країни після здобуття незалежності. Три питання, що викликали ідеологічні розбіжності у середовищі національно-визвольного руху, стосувалися можливості компромісу з ворогом, природи війни та перспектив соціалістичного розвитку Тимору. Марксистське крило ФРЕТІЛІН підтримувало егалітаристську соціальну політику, інноваційний розвиток села на основі передачі землі тим, хто на ній працює, та механізації сільського господарства, і універсалістське бачення своєї боротьби, що потребувало подолання етнорегіональних розбіжностей, а також солідарності з революційними рухами по всьому світу. Натомість «помірковані» вихідці із феодально-традиціоналістських кіл намагалися зберегти традиційні ієрархічні та локально роз'єднані структури. У цілому, слід констатувати, що ФРЕТІЛІН залишався аморфною в ідейному плані організацією передусім з об'єктивних причин – давалися взнаки умови окупації, існування пережитків кланової структури суспільства та низький рівень освітньо-теоретичної підготовки лідерів тиморського визвольного руху. Міністр освіти ФРЕТІЛІН Гаміс Бассерван, відповідальний за ідеологічну підготовку партійних кадрів, визнавав, що навіть його досвід участі в лівому русі Португалії був недостатнім: «У Лісабоні я з моїми товаришами із Португальської комуністичної партії витрачав більшість часу, обмальовуючи стіни гаслами».

Часто суттєвих трансформацій зазнавали і світоглядні позиції того чи іншого діяча. Прикладом може слугувати міністр інформації та національної безпеки в кабінеті ФРЕТІЛІН Аларіко Фернандеш, метеоролог за фахом. Почавши свою політичну діяльність як соціал-демократ, який орієнтувався на економіко-політичні моделі Австрії та скандинавських країн, під впливом заколоту УДТ він перейшов на радикальніші позиції. Підтримавши «марксизм як єдиний шлях до визволення нашого народу», Фернандеш одночасно приєднався до фракції професійних військових, що мали за плечима минуле у колоніальній армії Португалії і заперечували проти знаменитої тези Мао Цзедуна «Наш принцип – партія командує гвинтівкою; цілком недопустимо, щоб гвинтівка командувала партією», перешкоджаючи, зокрема, озброєнню селян. Розчарувавшись у марних пошуках підтримки справи тиморської незалежності у країн «розвинутого соціалізму», Фернандеш почав відстоювати опортуністичний компроміс із Індонезією. Ще ілюстративнішим є приклад Шанани Гужмау, обраного свого часу командуючим ФАЛІНТІЛ та національним політичним комісаром Центрального комітету ФРЕТІЛІН: у 1987 р., виражаючи незгоду з генеральним курсом свого власного Фронту, він домігся переведення Збройних сил національного визволення під контроль союзу усіх тиморських іредентистських партій.

12 листопада 1991 р. індонезійські військові у Ділі відкрили вогонь по мирній демонстрації молоді, що супроводжувала похорони юнака, вбитого тими самими військовими. Стрілянина солдат призвела до загибелі 271 цивільних осіб і поранення ще 362. Ця «бійня у Санта-Круз» стала переломною для сприйняття масштабів трагедії Східного Тимору у світі. Міжнародні кампанії солідарності, хоч і пізно, але стали приносити плоди. Утім, світ би міг і не дізнатися про масштаби вбивств, якби не героїчні дії двох незалежних журналістів лівого спрямування зі США – Емі Гудмен, нині ведучої на радіостанції «Democracy Now!», та Алана Нерна, які, ризикуючи своїм життям, записали розстріл людей на плівку і самі ледве

врятувалися від розстрілу індонезійськими властями. До речі, Нерну, який пізніше оприлюднив свідчення участі американців у підготовці «загонів смерті» у Східному Тиморі, нещодавно висунули звинувачення у... «розголошенні таємної інформації», яка стосувалася масового винищення громадських активістів режимом Сухарто за американського сприяння.

Якщо раніше на захист народу Східного Тимору виступали лічені одиниці відомих діячів, як-от лінгвіст із світовим ім'ям Ноам Хомський, котрий ніколи не приховував своїх ліворадикальних і анархістських поглядів та виступав із жорсткою критикою зовнішньої політики США, чи лівий історик Бенедикт Андерсон (брат іншого відомого історика-марксиста Перрі Андерсона), котрий був удостоєний від індонезійських властей заборони в'їжджати в країну, то у 1996 р. на тиморських борців за незалежність свою увагу нарешті звернув Нобелівський комітет, нагородивши премією, яку раніше вручав Кіссінджеру, двох активістів, що відкривали світу правду про злочини індонезійських окупаційних військ. Ними були Жозе Мануель Рамуш-Орта, котрий виступав як «міністр закордонних справ у вигнанні» та представник ФРЕТІЛІН при ООН, і єпископ Карлуш Феліпе Хіменес Белу, який протестував проти масових вбивств та переховував у себе учасників підпілля – для сухартівського «Нового порядку» святий отець був таким самим «ворогом № 1» у священницькій рясі, як Десмонд Туту для режиму апартеїду чи Оскар Ромеро для сальвадорської хунти. Знаком часу було й те, що у 1997 р. Нельсон Мандела, здійснюючи візит до Індонезії, відвідав не лише Сухарто, а й ув'язненого 5 роками раніше Шанану Гужмау (тоді для демонстрації своєї «доброї волі» Джакарта навіть погодилася скоротити 20-річний термін репресованого лідера ФРЕТІЛІНу... на цілих три місяці).

Після падіння режиму генерала Сухарто у 1998 р. масові народні виступи та тиск світової спільноти змусили нового президента Хабібі погодитися на широку автономію та особливий статус для Східного Тимору. Одночасно Джакарта давала знати, що про жодну незалежність мова йти не може. Референдум щодо питання самовизначення Східного Тимору, що проходив під егідою ООН 30 серпня 1999 р., був відмічений атмосферою залякування і терору з боку індонезійських властей. Проте 78,5 % голосів жителів східної частини острова, подані «за» самовизначення, були незаперечним аргументом. Проіндонезійська поліція інспірувала спалах насильства і розв'язала неприхований терор – результатом стали майже 2 тисячі людських жертв, включаючи міжнародних спостерігачів та дітей, та до 300 тисяч біженців, половина з яких фактично опинилася наприкінці року у стані полонених. До того ж, за оцінками фахівців ООН, з 880 000 населення Східного Тимору 750 000 покинули свої домівки. Тільки присутність сил ООН, що почали прибувати з 17 держав 12 вересня 1999 р. і досягли чисельності у 9900 чоловік, дозволила припинити бійню, але одночасно вона робила нове східнотиморське керівництво фактичними заручниками іноземної підтримки.

Протягом 1999 р., американська, австралійська та британська військова допомога індонезійському авторитарному режиму не припинялася, ба навіть зростала, коли звірства досягли масштабів, що набагато переважали ті, припинення яких було офіційною мотивацією для втручання цих самих держав до Косова під приводом «гуманітарної інтервенції». «ВПС, що спромоглися завдати точних ударів по цивільним цілям у Нові-Саді та Белграді за декілька місяців до того, не мали можливостей скинути харчі для сотень тисяч людей, які стояли на порозі голодної смерті у горах, куди їх витіснили індонезійські війська, озброєні та натреновані США та їх не менш цинічними союзниками», – коментує Ноам Хомський.

Саме у рік «гуманітарної інтервенції» у Косові, у лютому 1999 р., індонезійські командуючі Адам Дамірі та Махідін Сімболон віддали розпорядження «винищити усіх лідерів та прибічників» руху за незалежність, а підполковник Яхьят Судраджад закликав вбити не лише керівників опору, а й «їхніх дітей та онуків». Призначений із Джакарти губернатор Суареш наказав – цілком у дусі сальвадорського шанувальника Гітлера і паяльних ламп д'Обюссона – вбивати ще і «священиків та монахинь», цих «розповсюджувачів комунізму». Нарешті, в індонезійському військовому документі травня 1999 р. містилося розпорядження знищити східнотиморський рух за незалежність «від верхівки до самого низу».

Історик Індонезії Джон Руза, який входив до числа запрошених міжнародних спостерігачів, так оцінив дану ситуацію: «Враховуючи, що погром був цілком передбачуваним, його можна було легко запобігти... Але напередодні волевиявлення адміністрація Клінтона відмовилася обговорювати з Австралією та іншими країнами створення [міжнародного контингенту]. Навіть коли спалахнуло насилля, адміністрація залишалася бездіяльною протягом двох днів, поки міжнародний та внутрішній тиск не змусив піти на деякі нерішучі кроки. Ці обмежені заходи зводилися до спонукання індонезійського генералітету змінити курс і погодитися на міжнародну присутність, чим підтвердили, що [у США] постійно був вплив, особливо після економічного колапсу Індонезії у 1997 р.»

Коли останні індонезійські війська покинули окуповану територію 30 жовтня 1999 р., здавалося, що для Тимор-Лешті століття колоніальної залежності нарешті закінчилися. Створена 23 лютого 2000 р. Тимчасова адміністрація ООН замістила попередню владу, але «перехідний період» виявився помітно довшим за заплановані 3 місяці. Довгоочікувана незалежність була проголошена у столиці нової держави, Ділі, на спеціальній церемонії, що відбулася лише через два з половиною роки після деколонізації – 20 травня 2002 р.

ФРЕТІЛІН при владі: між молотом та наковадлом

Незадовго до проголошення незалежності у Тимор-Лешті були проведені перші загальні вільні вибори: 30 серпня 2001 р. – до Установчих зборів (Конституційної асамблеї, як стали часто перекладати це словосполучення), трансформованих за Конституцією від 22 березня 2002 р. в однопалатний національний парламент; 14 квітня 2002 р. – президентські. Парламентські вибори принесли колосальний успіх лівим із Революційного фронту за незалежний Східний Тимор (ФРЕТІЛІН), беззаперечний авторитет якого базувався на десятиліттях героїчного спротиву: вчорашні партизани одержали 57,3 % голосів, що конвертувалися у 55 із 88 депутатських місць. На президентських ж виборах з великим відривом (82,69 % голосів) переміг Жозе Алешандрі Гусман (Кай Рала Шанана Гужмау), колишній повстанський лідер ФРЕТІЛІН, тюремне ув'язнення якого дало підстави називати його «Нельсоном Манделою Східного Тимору». Перший уряд незалежної Тимор-Лешті очолив генеральний секретар ФРЕТІЛІН Марі Алкатірі, який взявся за серйозні соціально-економічні перетворення.

І все ж, попри успішні демократичні перетворення (іноземні спостерігачі в один голос визнають, що вибори проходять без суттєвих порушень), Тимор-Лешті було вкинуто в атмосфері постійної політичної напруги, що значною мірою підсилюється ззовні, з боку регіональних потуг, які змагаються за контроль над енергетичними ресурсами на дні Тиморського моря, що прилягає до острова. Станом на початок століття сумарні запаси нафти та газу в цьому районі оцінювалися у \$30 мільярдів – а це 12 річних обсягів ВВП країни. Австралія та Індонезія домовилися про спільне користування нафтогазовим шельфом Тиморського моря ще за часів диктатури Сухарто, 11 грудня 1989 р. (Timor Gap Treaty). Питання шельфу має для новоствореної держави таке велике значення, що її першим міжнародним актом у день проголошення незалежності 20 травня 2002 р. стало підписання нової угоди з Австралією, що дозволяла Тимор-Лешті почати промислову розробку природного газу. Угода передбачала, що тиморська сторона одержуватиме 90% прибутків від експлуатації газозносного родовища Баю-Ундан. Проте, незважаючи на укладену угоду, Канберра продовжує висувати претензії на поклади нафти та газу, які лежать у територіальних водах Східного Тимору.

Слід зазначити, що Марі Алкатірі, маючи репутацію одного з найбільш непоступливих критиків МВФ, був вкрай «незручним» для впливових кіл у країні та за кордоном. Особливе невдоволення у транснаціональних корпорацій та фінансових інституцій викликало те, що кабінет Алкатірі намагався рівнятися на венесуельський досвід використання прибутків від продажів нафти. Зокрема, він ініціював у серпні 2005 р. створення Нафтового фонду (90 % активів якого відводилися під довгострокові інвестиції, а 10 % – під різноманітні освітні, медичні та сільськогосподарські програми), покликаного стати запорукою сталого розвитку для прийдешніх поколінь тиморців. Існування такого фонду ще й забезпечує країну від

нафтодоларової залежності, а також від сповзання до корупції та громадянських конфліктів за нігерійським сценарієм. До того ж, уряд ініціював створення державної компанії, яка б співпрацювала з Малайзією, Китайською народною республікою та Бразилією у видобутку нафтогазових ресурсів в Тиморському морі. У списку потенційних партнерів цілком свідомо відсутні Австралія та Індонезія – ті регіональні потуги, які об'єктивно прагнуть до економічного поглинання Східного Тимору.

Недивно, що консервативний уряд у Канберрі вів активну підричну кампанію, спрямовану на дестабілізацію положення кабінету, сформованого ФРЕТІЛІН. Австралійська верхівка висувала претензії у переговорах щодо проведення лінії морського кордону з Тимор-Лешті, від яких залежить розмежування нафтогазового шельфу Тиморського моря. По суті, австралійська сторона заперечувала і проти права Східного Тимору як суверенної держави на вільне і самостійне визначення кола іноземних партнерів у видобутку викопних вуглеводнів. Тверде небажання Ділі поступитися позиціями у двосторонніх переговорах дозволило зберегти контроль над більшістю нафтогазових покладів, зокрема досягти сприятливого компромісного рішення по найбільшому газоносному родовищу «Greater Sunrise». Однак у той самий час в умовах, коли питання про проходження кордону на морі залишається відкритим, Австралія здобула важливу стратегічну перевагу, нав'язавши як складову угоди умову, за якою сторони зобов'язувалися відмовитися у наступні 50 років від звернень до міжнародних організацій, судів чи арбітражу для врегулювання спірних питань. У результаті, у коротко- і середньостроковій перспективі дрібна острівна держава залишилася один на один із регіональним гігантом у питанні, від якого залежить її економічне виживання.

Але соціально-економічний курс Східного Тимору не вдовольняв неолібералів не тільки у столиці Австралії, а й у економічних столицях світу. Маючи перед очима приклад сусідньої Індонезії, де руйнівна економічна криза 1997 року була спричинена сліпим слідуванням рецептам Міжнародного валютного фонду і Світового банку, ФРЕТІЛІН, не піддавшись тиску фінансових інституцій, узяв курс на створення потужної системи соціального забезпечення. Попри недоброзичливі прогнози економістів монетаристської школи, така стратегія давала плоди і у зростанні економічної ефективності. Так, на 2004 р. виробництво рису зросло до 65 000 тон у порівнянні з 37 000 на 1998 р., при цьому державні субсидії витрачалися на громадські елеватори, що йшло врозріз з рекомендаціями Світового банку. Ще одна важлива ціль, яка була поставлена перед тиморським суспільством – створення системи безкоштовної освіти та охорони здоров'я на державних засадах – також йшла в розріз із заповідями Мілтона Фрідмена та інших гуру неолібералізму. Тим паче, що для її реалізації кабінет Алкатірі активно використовував кубинську допомогу. Кубинські спеціалісти були залучені до кампанії з ліквідації неписьменності, у якій вдалося досягти певних успіхів, особливо враховуючи, що система середньої освіти, як і медицини, створюється фактично з нуля: частка неписьмених серед осіб старше 15 р., котра становила понад 90 % на 1975 р., скоротилася з 65 % станом на 1999 р. до 49 % у 2009 р. Сотні тиморських студентів вивчають медицину на Кубі – адже на їх батьківщині налічувалося всього 55 дипломованих лікарів. Відчутна і діяльність десанту з 250 кубинських медпрацівників, які прибули на острів після 1999 р.

Нарешті, уряд Сполучених Штатів, який не помічав злочинів індонезійських властей за два десятиліття геноциду, виступив із засудженням такої чергової «лівацької витівки» незалежної східнотиморської влади, як відділення церкви від держави. Варто пам'ятати, що Тимор-Лешті представляє собою одну з двох (поруч із Філіппінами) азіатських країн, де тривале європейське панування мало своїм наслідком домінування католицької церкви. Після здобуття незалежності шляхи революціонерів з ФРЕТІЛІН та католицького кліру, які плідно співпрацювали у справі боротьби із іноземною окупацією, розійшлися, оскільки католицька церква претендувала на законодавчо закріплене привілейоване становище, а учорашні партизани бажали створити секулярну державу з правом на свободу совісті (примітно, що у 2002 р. країну покинув згаданий вище єпископ Белу, який через його прогресивні погляди розглядався як своєрідний місток між двома таборами – Нобелівський лауреат очолив

єпископат у мозамбікській столиці Мапуту, що, за його словами, «було мрією усього життя»). Коли відмова уряду впровадити обов'язкове релігійне навчання в школі викликала протести клерикальних кіл, останні були підтримані посольством США. У числі висунутих ними вимог, ясна річ, фігурувало й усунення «комуністів» з уряду,

2006: Головною підставою для політичної кризи 2006 р., яка призвела до відставки уряду Марі Алкатірі, стали протиріччя всередині армії, що відображають суперечності всередині тиморського суспільства загалом. Збройні сили ДРТЛ (F-FDTL) свого часу були засновані на базі майже 5-тисячних партизанських загонів ФАЛІНТІЛ, що склалися переважно із вихідців зі східних областей, у той час, як поліцейські сили залишилися у спадок від часів окупації і комплектуються більшою мірою із вихідців із заходу та навіть колишніх індонезійських військових. У лютому 2006 р. 593 військовослужбовців (а це більш ніж третина із загального складу в 1433 чоловік) дезертирували зі своїх казарм, вимагаючи пом'якшення правил армійського статуту та регіонально-етнічного перерозподілу контролю над армією.

Незадоволеним військовим було віддано наказ повернутися на місце служби. Ухильники, які відмовилися виконувати це розпорядження, були звільнені з лав збройних сил бригадним генералом Тауром Матаном Руаком, проте з казарм вони пішли зі зброєю в руках. До дезертирів приєдналися вуличні банди безробітної молоді та частина військової поліції під проводом майора Алфреду Рейнаду, що спричинило мародерство, погроми, сутички та вибухи у самому центрі Ділі. Вуличні сутички почалися 24 квітня, коли хода звільнених військовослужбовців завершилася погромом ринку, на якому торгували місцеві китайці. Уряд кинув проти демонстрантів, чий настрій ставав усе більш агресивним, віддані йому війська, а ті відкрили по натовпу вогонь, у результаті чого загинуло 5 чоловік. Ділі охопили масові безлади і підпали, і вихідці зі сходу тисячами покидали столицю. Бунтівні військові висунули президенту Гужмау ультиматум: відставка прем'єра та розформування існуючої армії.

Ситуація ускладнювалася тим, що миротворчі сили ООН покинули Тимор ще у травні 2005 р., залишивши лише обмежений поліцейський контингент. Керівництво в Ділі зробило офіційний запит на відправку спеціального посланника ООН з прав людини, після чого звернулося за безпосередньою військовою допомогою до урядів Австралії, Нової Зеландії, Малайзії та Португалії. Іноземні сили, оснащені бронетранспортерами-амфібіями та вертольотами для захисту офіційних установ, стали надходити вже наступного дня, 25 травня 2006 р., але безпорядки, які забрали життя щонайменше 23 людей, не вщухали ще місяць, доки не відбулася зміна уряду. У всіх відношеннях масові протести грали на руку президенту Гужмау. Справа в тому, що президент Тимор-Лешті, будучи формальним главою держави, має обмежені владні повноваження; сили, що стояли за Гужмау, прагнули поставити його на чолі уряду, де він би мав усі можливості для згортання «занадто підозрілої» економічної політики, яку здійснював тодішній прем'єр Алкатірі. Користуючись вибухонебезпечною ситуацією, президент Гужмау впровадив надзвичайний стан, в умовах якого перебрав одноосібний контроль над армією та поліцією. Були відправлені у відставку міністри оборони (Рокі Родрігеш) і внутрішніх справ (Рожеріу Лобату), після чого настала черга і самого голови уряду – Марі Алкатірі. В умовах, коли майор Рейнаду оголосив Алкатірі «злочинцем» і винуватцем у збройному розгоні демонстрантів, пообіцявши вести збройну боротьбу до його усунення, президент Гужмау у червні 2006 р. теж висловився на користь відставки прем'єр-міністра, погрожуючи власною відставкою. Нарешті, Алкатірі, знаходячись під багатостороннім тиском з боку озброєних бунтівників, президента та іноземних гравців, покинув свою посаду. До наступних виборів його заступив Жозе Рамуш-Орта, але його заступником залишався близький соратник Алкатірі Естаніслау да Сілва.

Загалом на кінець травня на острів прибули 1000 австралійських військовослужбовців, а також 120 солдат і офіцерів португальської республіканської гвардії. Врешті-решт, мандат Інтегрованої місії ООН в Тимор-Лешті (UNIMET) був подовжений до 2009 р., а нещодавно – за закликком президента Рамуш-Орти – і до 2012 р. Знову, як і в 1999 р., військове втручання та його результат виявилися вигіднішими для регіональної субімперіалістичної потуги Австралії (чий найчисельніший контингент на острові, до речі, не підкоряється безпосередньо

багатонаціональним силам ООН), яка підтвердила залежність Ділі від неї – «гаранта стабільності та миру». Дійшло до того, що прем'єр-міністр Австралії Джон Говард, який до цього відкрито підтримував маніфестації проти уряду ФРЕТІЛІН, в інтерв'ю «The Times» поставив під сумнів доцільність незалежності Східного Тимору: мовляв, він одержав її «занадто рано».

Дестабілізація уряду сприяла падінню рейтингу ФРЕТІЛІН. На парламентських виборах, проведених 30 червня 2007 р., Фронту все ж вдалося повторити перше місце, але при цьому він продемонстрував значно гірші показники – 29,02 % голосів і лише 21 місце. Значною мірою це пов'язано з відколом від Фронту экс-президента Гужмау, який створив власний Національний конгрес за тиморську реконструкцію (CNRT; 24,1 %). По суті, напередодні виборів поляризація протистояння між ФРЕТІЛІН та його колишнім провідником Гужмау досягла свого завершеного вигляду. Протиріччя між ними стали явними вже наприкінці боротьби проти індонезійської окупації, коли майбутній президент закинув Центральному комітету Фронту, а також контрольованій ним Верховній раді опору, звинувачення у «політичному інфантілізмі» та «доктринерському марксизмі». Проте претензії радше мали стосуватися «прагматика» Гужмау, котрий у світлі зовнішньополітичної кон'юнктури різко змінив свій курс, щоб задовольнити Захід і заретушувати своє ліворадикальне минуле в угоду неоліберальному мейнстріму. На попереднє місце працевлаштування Гужмау – у президентський кабінет – дещо раніше, у другому турі президентських виборів, що пройшов 9 травня, було обрано Жозе Рамуш-Орту, котрий висувався як незалежний кандидат (69,18 % голосів громадян проти 30,82 % у його опонента, спікера парламенту від ФРЕТІЛІН «Лу Оло» Гутьєреша).

Тривалі переговори після виборів 2007 р. закінчилися формуванням коаліції без участі ФРЕТІЛІН (Гужмау став прем'єром), хоча президент Жозе Рамуш-Орта закликав до утворення коаліції національної єдності. Не зайвим буде зазначити, що і ФРЕТІЛІН, і CNRT проголосили своїми принципами демократичний соціалізм, прогресизм та секуляризм; дві інші провідні політичні сили країни – ліволіберальна Демократична партія та альянс Тиморської соціал-демократичної асоціації та Соціал-демократичної партії – ідентифікуються з лівоцентристським спектром. Формально розбіжності між чотирма силами радше стосуються регіональної підтримки, ніж проголошеного ідеологічного спрямування. Таким чином, в умовах функціонуючої плюралістичної демократії ліві ідеї майже здобули грамшіанську гегемонію: на виборах 2007 р. до парламенту не пройшла жодна сила, що позиціонувала себе як ліберальна чи християнсько-демократична; виняток становила лише правоконсервативна «Асоціація тиморських героїв» з 2 місяцями. У цьому плані ситуація схожа на політичний дискурс у колишній метрополії, Португалії, та іншій колонії останньої, Бразилії, де навіть правоцентристські політичні партії приміряють на себе назву «соціал-демократичних».

Інша справа, що назви і декларації зазвичай насправді мають мало що спільного з дійсністю. Скажімо, Революційний фронт за незалежність Східного Тимору, усередині якого у роки визвольної боротьби точилися гострі суперечки між маоїстами, реформістськими соціалістами, лібералами та націоналістами, вже давно не стільки «революційний» чи ліворадикальний, скільки соціал-демократичний. А та сама коаліція декларовано лівоцентристського Національного конгресу за тиморську реконструкцію та Тиморської соціал-демократичної асоціації (ця партія не дарма носить ту ж назву, що і попередниця ФРЕТІЛІН – засновником обох був Франсішку ду Амарал, перший номінальний президент Східного Тимору у 1975 р., арештований своїми ж та виключений з ФРЕТІЛІН у 1977 р. за відстоювання ним діалогу із індонезійськими окупантами), прийшовши до влади, насправді взялася за згортання соціал-демократичної політики.

2008: Відголоском безладів 2006 р. стала спроба фізичної ліквідації вищого керівництва Тимор-Лешті, у якій чимало політиків вкотре побачили спробу закордонних сил дестабілізувати ситуацію в країні, щоб прибрати до рук її національні багатства. Ситуація набула нових обертів у січні 2008 р., коли президент Рамуш-Орта пообіцяв амністію майору Алфреду Рейнаду, якому у серпні 2006 р. вдалося втекти з ув'язнення, якщо той здасться

власням. Одночасно Рейнаду у розповсюдженому ним зверненні звинуватив свого колишнього союзника Гужмау у підбурюванні збройних сил до бунту у 2006 р. Йшлося про телезвернення Гужмау, тоді ще президента, у березні 2006 р., у якому той звинуватив урядовців з ФРЕТІЛІН у авторитарних замашках, корупції і непотизмі по відношенню до вихідців зі східних районів. Справді, цей виступ стимулював незадоволених всередині армії на протести, які у кінцевому рахунку призвели до відставки головного опонента Гужмау – прем'єра Алкатірі, – чию посаду той одразу ж зайняв.

11 лютого 2008 р. заколотники на чолі з майором Рейнаду напали на будинок глави держави з імовірною метою його викрадення чи вбивства. Президентська варта відкрила вогонь по цим невідомим озброєним порушникам. Змовники ж тричі вистрілили у президента Жозе Рамуш-Орту (який, довідавшись про стрілянину від представника австралійського банку, котрий саме здійснював прогулянку на велосипеді, прибув до свого будинку аж через годину після вторгнення сторонніх осіб) і завдали йому важке поранення, причому Рейнаду, один його спільник та охоронець президента загинули в стрілянині. Решті нападників вдалося втекти з місця подій, а Рамуш-Орта у важкому стані був відправлений на літаку до госпіталю у північноавстралійському місті Дарвін. Майже синхронно було обстріляно автомобіль, у якому знаходився голова уряду Гужмау, та його будинок, однак прем'єр не постраждав. Принаймні, так стверджує офіційна версія.

Проте обставини цих драматичних подій змусили засумніватися в правдивості такого їх викладення. Скептики, а у їх числі і колишній прем'єр Алкатірі, котрий назвав офіційну трактовку «подвійного замаху» «дешевою вигадкою», звернули увагу на численні уразливі моменти. Зокрема, надуманим видавався інцидент із обстрілом автомобіля Гужмау – так, як повідомили представники ФРЕТІЛІН, на транспортному засобі було насправді сліди від 2, а не 16, пострілів. Та й мотивація Рейнаду не зрозуміла: навіщо майору вбивати президента, котрий збирався його амністувати? Натомість виграв від теорії, як і в результаті подій 2006 р., знову Гужмау: під приводом заходів безпеки і надзвичайного положення було арештовано понад 200 чоловік, включаючи журналістів, політичних активістів та депутатів парламенту. До того ж, були зірвані домовленості президента Рамуш-Орти та опозиції провести дострокові вибори у 2009 р. Тому ряд критиків офіційної версії, зокрема, оглядачі «World Socialist Web Site» Патрік О'Коннор та Майк Гід, вважають, що насправді Рейнаду прибув для переговорів і був вбитий урядовими солдатами, причому вони ж стріляли і в Рамуш-Орту; замах на Гужмау ж був повністю інсценованим. У такому разі, прем'єр-міністр, стоячи за підготовкою замаху на президента, свідомо підставив майора Рейнаду, щоб не дати розголосу гучним викриттям, зробленим останнім. Здається, останні новини з острова говорять на користь спростування офіційної версії: зокрема, було виправдано юриста і коханку Рейнаду Анжеліту Піреш, яку звинувачували, поруч із 27 соратниками бунтівного майора, у державній зраді та спробі заколоту. До того ж, було доведено, що звинувачений у пораненні Рамуш-Орти спільник Рейнаду Марселу Каетану (дуже промовисте ім'я та прізвище!) не стріляв у президента (який, до речі, декілька раз змінював покази і відмовився свідчити в суді), хоча у результаті все одно отримав максимальний строк у 16 років.

До того ж, ситуацією у країні вкотре скористалася Австралія, яка знову збільшила чисельність свого контингенту, дислокованого у Східному Тиморі. Попри те, що ФРЕТІЛІН покладав надії на зміну зовнішньополітичного курсу новим лейбористським кабінетом Кевіна Радда, той продовжив лінію своїх консервативних попередників, виголосивши, що австралійські війська залишатимуться у Східному Тиморі «стільки, скільки потрібно». Економічно стратегія Австралія зрозуміла – на той момент Канберра вже витратила на проведення воєнно-поліцейської операції на території острівної держави \$4 млрд., починаючи з введення контингенту під егідою ООН у 1999 р. (для порівняння: на допомогу у відновленні та розвитку Тимор-Лешті з австралійських коштів пішло всього \$550 млн., причому більша частина матеріальної допомоги осідала у австралійських компаній, що вели тут свою діяльність).

Та хитка рівновага, яка встановилася після провалу спроби заколоту, зберігається до сьогоднішнього часу. Одночасно уряд у Ділі був змушений піти на помітні поступки у міжнародних установах, що стосуються пацифізму та неприєднання, задекларованих при поверненні незалежності: за договором зі США, що передбачає розміщення американської військової бази на Тиморі, військовий персонал одержує повний дипломатичний імунітет від будь-якого юридичного переслідування (навіть перед міжнародним трибуналом).

Разом із тим, свідченням продовження політичної нестабільності став фактичний розпад правлячої коаліції у травні 2008 р., коли Тиморська соціал-демократична асоціація покинула уряд «альянсу парламентської більшості». ТСДА підтримала ініціативу опозиції з ФРЕТІЛН, яка закликала президента Рамуш-Орту провести дострокові вибори або ж сформувати «уряд національної єдності», у якому політичні партії були б представлені пропорційно кількості місць у парламенті. В умовах, коли пропагандистська кампанія прем'єра Гужмау, розгорнута за гарячими стопами подій 2008 р., обернулася для нього протилежними результатами, підмоченою виявилася сама його репутація як національного героя. Образ голови уряду, створений у роки боротьби за незалежність, втрачає довіру, особливо у середовищі молоді, якій він видається австралійською маріонеткою та інтриганом, а його розтиражована «поміркованість» дає привід для здогадок на рахунок його співпраці з індонезійськими силами у якості командуючого ФАЛІНТІЛ для боротьби з радикальним крилом партизанського руху. Козирем опозиції у дебатах із нинішньою владою виступає і перегляд останньою попередньої соціально-економічної політики: наприклад, у планах створення «фонду економічної стабілізації» за рахунок активів Нафтового фонду (\$4,2 млрд. на кінець 2008 р.) вона вбачає прагнення перерозподілити державні фінанси на користь бізнесменів, пов'язаних із вищими ешелонами влади.

Не можна забувати і про активні антисоціальні заходи, до яких вдалася влада після усунення Алкатірі: зменшення податків для великих приватних компаній, урізання пенсій ветеранам визвольної боротьби, підвищення цін на рис та пальне, обмеження державних пайків біженцям і особам, які втратили домівку (згідно з даними «Міжнародної амністії» на 2009 р., число переміщених осіб і надалі складає близько 40 000 чоловік, які потребують харчів, укриття, питну воду та медичну допомогу). Таким чином, кабінет Гужмау взяв курс на скорочення державних витрат і максимальне сприяння місцевій капіталістичній верхівці. Це задовольняє функціонерів МВФ, але не тиморських трудящих. Адже високі показники росту економіки, характерні не тільки для Тимору, а й для доволі значної кількості держав, що розвиваються, не означають автоматичного покращення умов життя громадян: так, за 2007 р. зростання ВВП склало 21 % (реальне зростання – без продажів нафти і газу – становило 12,5 %, що також вражає), тоді як через поганий врожай культур люди в одинадцяти районах голодували.

Говорячи про труднощі становлення першої незалежної держави третього тисячоліття, слід пам'ятати, що Східному Тимору дістався важкий постколоніальний спадок. Він обумовив економічну відсталість країни з річним доходом близько \$400 на душу населення, яка до того ж була відкинута ще далі через спровоковані індонезійцями безлади 1999 р. Покидаючи країну, окупанти подбали про знищення транспортної інфраструктури, комунального господарства, системи охорони здоров'я. Низький ВВП, невелика тривалість життя і система освіти, яку змушені будувати з нуля – усе разом це означає, що за Індексом розвитку людського потенціалу Тимор-Лешті займає 162 місце – передостаннє в Азії після Афганістану.

Східний Тимор, переживши іноземну окупацію та неприхований геноцид, став зрештою прикладом країни, де партизанська боротьба у сільських районах, що відповідала маоїстським установам «Народної війни», увінчалася перемогою. Уже наприкінці війни за незалежність Тимор-Лешті, подібне повстання підняла Комуністична партія Непалу (маоїстська), яка у кінцевому рахунку домоглася ліквідації монархії та проголошення федеративної республіки, довівши життєздатність маоїстських ідей у країнах «Третього світу». Проте майбутнє моделей радикальної суспільно-політичної трансформації у Тимор-Лешті та Непалі залишається відкритим, особливо з урахуванням небезпеки виродження

революційного процесу в умовах замикання його в рамках окремо взятої держави, про яку говорив ідеолог непальських маоїстів Бабурам Бхаттарай, визнаючи правоту «перманентної революції» Троцького в історичному протистоянні зі сталінським «соціалізмом в окремо взятій країні».

Проте, у будь-якому разі, говорити про ДРТЛ як про «failed state» у термінології американського Держдепу передчасно. Це країна, чиї економічні проблеми витікають зі століть колоніалізму, а політичні суперечності супроводжують становлення її як молодого політичного утворення. До того ж, слід мати на увазі, що перманентна нестабільність у Тимор-Лешті означає необхідність іноземної військової присутності. Іноземна військова присутність означає австралійську. Австралійська присутність означає вплив на політичні та економічні процеси, а це, в свою чергу, означає контроль Австралії над природними ресурсами країни. Аби не стати жертвою неокolonіального зашморгу, **Східний Тимор** потребує продовження революції – як мінімум, у тому сенсі, що його політичне майбутнє залежить від виконання обіцянок радикальних соціально-економічних перетворень, раціонального використання нафтогазових ресурсів та розвитку інститутів громадянського суспільства, які б дозволяли забезпечити реальне рівноправ'я для вихідців з різних регіонів цієї маленької, але неоднорідної країни.

Питання для самоконтролю:

1. Визначити та охарактеризувати країни Південно – Східної Азії в регіональній та світовій політиці.
2. Розповісти про утворення Малайзії.
3. Охарактеризувати Лаос, Джакарти, Філіпіни та ін.
4. Охарактеризувати сучасну зовнішню політику і дипломатію країн офшорної ПСА.
5. Описати В'єтнам та еволюцію його зовнішньополітичного курсу.
6. Розкрити проблеми Східного Тимору та їх розв'язання.

Лекція 7. Характеристика основних проблем розвитку країн Африки та Латинської Америки

[4, с. 66-73; 15, с. 55-59, с. 62-68, с. 71-72; с. 68-72, 6, с.75-99].

1. Визначення та обґрунтування основних проблем розвитку системи міжнародних відносин у регіонах Африки та Латинської Америки.
2. Економічні проблеми: їх походження та класифікація.
3. Соціальні, демографічні та культурні перепони у повноцінному функціонуванні як двосторонніх, так і багатосторонніх локальних груп у названих регіонах.
4. Інтегративні та ізоляціоністські настрої в країнах Африки та Латинської Америки: передумови та особливості.
5. Історичні претензії як обставина розвитку міжнародних відносин у Африці та Латинській Америці.

Ключові поняття:

Декларація – документ, офіційна заява, де проголошуються основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики держави чи програмні положення партій та організацій.

Демілітаризація – роззброєння. У міжнародному праві ліквідація арсеналу, військових укріплень і споруд на окупованій території противника. Демілітаризація може включати в себе як часткову заборону мати військову промисловість, військові бази, так і повну заборону мати збройні сили.

Дестабілізуючий фактор – це будь-яка дія, що призводить до втрати стабільності у будь-якій системі, – це дія, що призводить до порушення його запланованого функціонування та має деструктивну силу.

Демократизація – політична реформація, система заходів і законів, направлених на впровадження елементів демократії (народовладдя) у країні, суспільстві.

Доктрина – вчення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад, військова доктрина) або нормативна формула.

Економічна доктрина – доктрина, яка сприяє поясненню теорії та здійсненню аналізу економічних механізмів, відображає необхідність вибору між сукупностями основоположних принципів, на основі яких може розвиватися пояснювальна теорія.

Військова доктрина – система офіційних поглядів і положень, що встановлює напрямок військового будівництва, підготовки країни та збройних сил до війни, способи та форми її ведення. Військова доктрина виробляється та визначається політичним керівництвом держави. Основні її положення складаються та змінюються у залежності від політики та суспільного устрою, рівня розвитку продуктивних сил, нових наукових досягнень і характеру очікуваної війни.

Концепція – система поглядів, те чи інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум. Концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю. Очевидно, її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знання, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей. Проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточнюється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може і не витримати випробування практикою та бути знехтуваною. Особливо часто це відбувається на тих етапах розвитку науки, коли потреба у поясненні об'єктів зумовлює виникнення безлічі концептуальних підходів, які інтегрують знання та дають більш-менш коректні пояснення

Загальна характеристика країн Латинської Америки

Регіон Латинська Америка об'єднує країни південної частини материка Північна Америка, острівні країни Вест-Індії та всі країни Південної Америки. Вони мають подібні історії європейської колонізації, формування держав і націй, їхніх мов, що мають романське (латинське) походження.

У Латинській Америці живе понад 530 млн осіб. Половина загальної кількості населення зосереджена у двох країнах — Бразилії та Мексиці. Чисельність населення регіону зростає доволі швидко — середній природний приріст складає 17 %. Майже для всіх латиноамериканських країн характерний другий тип відтворення населення і лише для Аргентини, Уругваю і Куби — перший.

Населення характеризується змішанням расових ознак людей. Різноманітний расовий та етнічний склад населення пояснюється історією заселення регіону. Давні мешканці Центральної і Південної Америки — індіанці, які належать до т. зв. американської гілки монголоїдів — прийшли сюди через Північну Америку з Азії понад 20 тис. років тому. Індіанські народи створили розвинені цивілізації (наприклад, держава ацтеків на території сучасної Мексики та інків — сучасна країна Перу). З XVI ст. їх почали завойовувати європейці. Першими переселенцями стали іспанці та португалці, згодом — вихідці з інших країн Європи. У XVI — XIX ст. для робіт на плантаціях у східну частину Південної Америки (Бразилію) і на Ангільські острови були привезені з Африки мільйони негрів-рабів.

У наш час автохтони-індіанці представлені десятками не дуже численних народів, розселених у Центральній Америці (ацтеки, майя), Амазонії (каріби, араваки) і високогірних районах Анд (кечуа, аймара). Найбільше індіанців проживає в Мексиці, Гватемалі, Перу, Болівії, Еквадорі. Нащадки європеїдів заселяють Аргентину, Уругвай, частково Бразилію. Однак більшість населення материка належить до змішаних типів, які утворилися внаслідок змішання прийшлого населення між собою і з корінними народами: метисів, що є нащадками від шлюбів європейців та індіанців, мулатів — європейців та негрів, самбо — індіанців та негрів. Утворилися нові народності та нації (бразильці, колумбійці,

венесуельці, мексиканці, кубинці та ін.), у житті яких поєднуються європейська, індіанська й африканська (негритянська) культури.

Більшість мешканців Латинської Америки розмовляють іспанською мовою, у Бразилії — португальською, збереглися й деякі індіанські мови. Наприклад, у Перу індіанська мова кечуа поряд з іспанською є державною мовою.

Майже все населення регіону сповідує християнську релігію (католицизм). Це — результат діяльності європейських місіонерів.

Латинська Америка заселена нерівномірно. Середня щільність населення — 26 осіб на 1 км². Найщільніше заселені Антільські острови, Мексиканське нагір'я, південноамериканське узбережжя Атлантичного океану, Пампа та деякі області Анд, де колись існувала держава інків. Дуже незначне заселення території Амазонії, пустель тропічного і помірного поясів, більшості високогірних андських районів. Понад 3/4 населення регіону проживає в містах. Багато з них є містами-мільонерами, а навколо Мехіко, Буенос-Айреса, Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро утворилися агломерації, що входять до числа найбільших у світі. Між двома останніми агломераціями формується потужний мегалополіс.

У Латинській Америці нараховується 33 держави. Майже всі континентальні країни були колоніями Іспанії (Бразилія — Португалії) і домоглися незалежності в першій половині XIX ст. Острівні країни Вест-Індії здебільшого стали незалежними у другій половині XX ст. Тут і зараз збереглися володіння Великобританії, Франції, Нідерландів, США.

Більшість країн регіону є республіками й унітарними державами, Найбільші країни (Бразилія, Мексика, Аргентина, Венесуела) — федерації.

Найбільшою країною Латинської Америки і однією з найбільших у світі за розмірами території, чисельністю населення та економічним потенціалом є Бразилія. Вона, а також **Мексика, Аргентина, Уругвай і Чилі є найбільш розвиненими в економічному плані країнами Латинської Америки.** Куба дотепер зберігає соціалістичний шлях розвитку.

У Латинській Америці є понад 40 країн і територій, які належать до типу країн, що розвиваються. Вони мають надзвичайно різні характеристики господарського розвитку. За обсягами виробництва ВВП виділяються Бразилія (8-ме місце у світі), Мексика та Аргентина. Для них, а також Уругваю, Чилі й низки острівних країн Вест-Індії характерні доходи населення, вищі від середніх (3 — 10 тис. дол. на 1 особу), а для «екзотичних» Кайманових островів — дуже високі (понад 30 тис. дол.). Такі показники здебільшого досягаються острівними країнами завдяки вузькій спеціалізації на міжнародному туризмі й обслуговуванні валютно-фінансових операцій, далеко не всі з яких є прозорими (через банки цих країн відбувається т. зв. «відмивання брудних капіталів»). Реальну багатогалузеву економіку має обмежена група країн регіону. Водночас багато країн володіють низькими показниками економічного розвитку, а Нікарагуа і Гаїті належать до найбільш бідних країн світу.

Провідними у господарстві більшості країн Латинської Америки є галузі сільського господарства і гірничодобувної промисловості. Вони продовжують визначати спеціалізацію країн у міжнародному поділі праці, маючи сприятливі природно-ресурсні передумови для свого розвитку й давні його традиції.

Аграрно-сировинна експортна спеціалізація країн була сформована ще в колоніальний період і закріплена пануванням американського, західноєвропейського та японського капіталів в умовах незалежного політичного існування латиноамериканських держав. При цьому спектр товарної продукції розширювався: до відкритих європейцями в Латинській Америці кукурудзи, соняшнику, стручкового перцю, картоплі, томатів, ананасів, арахісу, какао, кориці тощо додалися завезені зі Старого Світу для масового вирощування пшениця, банани, кава, цукрова тростина, цитрусові, бавовник, соя. З'явилися великі плантації, які тяжіли до портів на морських узбережжях. Продукцією гірничодобувної промисловості попри благородні метали стали руди і концентрати чорних, кольорових і рідкісних металів, алмази і нафта.

Найбільш розгалужену структуру промисловості мають т. зв. «нові індустріальні країни» — Бразилія, Мексика, Аргентина. Поряд із традиційними харчовою і текстильною

промисловістю вони у другій половині ХХ ст. активно почали розвивати різні галузі важкої індустрії, насамперед, ті, що опиралися на власну сировинну базу (електроенергетику, нафтопереробку, чорну й кольорову металургію, хімічну й нафтохімічну, лісову й деревообробну), а також машинобудування (важке, транспортне, сільськогосподарське, електротехнічне) й фармацевтику. Ці країни вступають у стадію наукомістких галузей промисловості, у структурі економіки в них доволі висока частка сфери послуг. **До нових індустріальних країн у Латинській Америці відносять також Уругвай, Чилі, Колумбію.**

Обробна промисловість латиноамериканських країн (у т. ч. нових індустріальних) наразі працює здебільшого на внутрішній ринок. У їх експорті ще висока частка мінеральної сировини, металів, сільськогосподарських культур і продовольства.

У наш час сільське господарство переважає серед галузей матеріального виробництва лише в найменш розвинених країнах Центральної Америки і Вест-Індії (Нікарагуа, Гватемала, Гаїті). Однак і в решті країн його роль доволі значна як у забезпеченні продовольством зростаючого населення, так і в експорті (усього експортується майже 50% сільськогосподарської продукції, виробленої в регіоні).

У сільському господарстві поєднується дрібновласницьке землеволодіння та господарство великих латифундій. Провідна галузь — рослинництво. У посівних площах переважають зернові (кукурудза, пшениця, сорго), а також цінна харчова і кормова культура — соя. У тропічних і субекваторіальних широтах вирощують основні експортні культури: каву, какао, банани, апельсини, лимони, бавовник, а в Аргентині — соняшник.

Тваринництво представлене скотарством, свинарством, вівчарством. На країни регіону припадає 15 % виробництва м'яса у світі, однак експортує його лише Аргентина, Уругвай, частково Бразилія. Перші дві країни є головними постачальниками на світовий ринок вовни.

75 % промислової і 80 % сільськогосподарської продукції виробляється у п'яти країнах регіону — Бразилії, Мексиці, Аргентині, Венесуелі та Колумбії.

Територіальна структура промисловості поєднує гірничодобувні басейни і промислові центри та агломерації, найбільші з яких сформувалися у столицях і великих портах, міських агломераціях. У центральній Мексиці (навколо Мехіко) і південно-східній Бразилії (Сан-Паулу — Ріо-де-Жанейро), склалися великі промислові райони.

Найбільш важливими сільськогосподарськими районами є Мексиканське нагір'я, схід Бразилії, степи Пампи в Аргентині та Уругваї (це єдиний серед країн, що розвиваються, район високотоварного тваринництва). Ареали інтенсивного землеробства поширені вздовж усього Тихоокеанського узбережжя Латинської Америки.

Транспортна система країн регіону розвинена недостатньо. Найбільш розгалужену залізничну й автомобільну мережу мають Бразилія, Мексика й Аргентина.

Загальна характеристика країн Африки

Багато вчених вважають Африку місцем появи людини. У Східній Африці археологи виявили останки «людини вмілої», вік якої приблизно 2,7 млн. років, а в Ефіопії знайдені останки людини віком майже 4 млн. років.

За чисельністю населення Африка йде слідом за Азією. Загальна чисельність на початку ХХІ ст. сягнула понад 810 млн. осіб. Населення швидко зростає, темпи його приросту найвищі у світі — 24 %. В окремих країнах природний приріст складає 30–34 % (Сомалі, Нігер, Демократична Республіка Конго).

Населення континенту здебільшого корінне. **Тут є представники різних рас.** Північну Африку населяють народи південної гілки європеїдної раси — араби, бербери, туареги. На решті території материкової Африки переважає негроїдне населення, що включає різні підраси і численні групи народів. Характерним для всіх них є темний колір шкіри. Найбільш розмаїте населення — на півдні від Сахари і на узбережжі Гвінейської затоки. Западина Конго, Східна і Південна Африка населені народами, що належать до групи банту, басейн верхнього Нілу — нілотами. В екваторіальних лісах живуть пігмеї, які виділяються серед негроїдів малим зростом (до 150 см). Пустелі та напівпустелі Південної Африки населяють готтентоти і

бушмени, які мають ознаки негроїдів і монголоїдів. Частина населення материка має змішане походження, оскільки утворилося воно в зонах контактів різних рас. Це жителі Ефіопського нагір'я (амхара), острова Мадагаскар (малагасійці).

Відносно незначну частину населення материка складають прийшли народи. Майже в усіх країнах — колишніх колоніях — живуть вихідці з Європи. Нащадками голландських переселенців є африканери (бури), що проживають на півдні Африки.

Релігійний склад населення Африки доволі різноманітний. Тут поширилися дві світові релігії: у країнах Північної Африки — *іслам*, у решті — *християнство*. Однак у багатьох районах і досі існують численні місцеві вірування, які інколи домінують серед мешканців.

Населення материка розміщується на території доволі нерівномірно. Найбільш людними країнами Африки є Нігерія (майже 120 млн. осіб), Єгипет, Ефіопія, Демократична Республіка Конго, Південна Африка. Середня щільність населення становить 27 осіб на 1 км², найвища — понад 1000 осіб на 1 км² — у долині Нижнього Нілу, найнижча — менше 1 особи на 1 км² — у пустелях і деяких районах екваторіальних лісів. Ареали високої щільності поширені на узбережжі Гвінейської затоки, Ефіопському нагір'ї. 4/5 усього населення Африки становлять сільські мешканці, однак чисельність міського населення швидко зростає. Найбільшими містами континенту є Каїр, Александрія, Йоганнесбург, Лагос, Касабланка.

Народи багатьох країн Африки мають давню цивілізацію (Єгипет, Гана, Ефіопія, Бенін). До початку ХХ ст. майже вся територія материка була поділена між європейськими країнами. До Другої світової війни на континенті було тільки чотири незалежних держави — Єгипет, Ефіопія, Ліберія, Південно-Африканський Союз. На початку 1960-х років в Африці розгорнулася активна національно-визвольна боротьба. У 1990 р. здобула незалежність остання колонія на материк — Намібія.

Усього на континенті та прилеглих до нього островах існує 57 країн, майже всі вони, крім деяких острівних, є незалежними державами. Лише 3 країни — королівства (у т. ч. Марокко), решта республіки. В багатьох країнах при владі диктаторські режими, зміна політичної влади здійснюється шляхом переворотів і кривавих громадянських війн.

За винятком Південної Африки — країни, доволі розвиненої економічно, усі інші країни зараховуються ООН до тих, що розвиваються, причому більш як 30 із них — до найменш розвинених країн світу.

Країни Африки об'єднують у кілька регіонів — Північну, Західну, Центральну, Східну та Південну Африку. Крім ПАР, вищим рівнем економічного розвитку відзначаються арабські країни Північної Африки — Єгипет, Лівія, Алжир, Туніс, Марокко. Водночас такі великі за площею і населенням країни, як Нігерія, Демократична Республіка Конго, Судан, Кенія, Танзанія, Ефіопія та інші, мають доволі низькі показники соціально-економічного розвитку.

Особливості територіальної та галузевої структури господарства країн Африки.

Країни Африки успадкували від колоніального минулого значну соціально-економічну відсталість. Із завоюванням незалежності вони почали вживати заходів щодо її подолання. У результаті цього темпи розвитку дещо прискорилися, розпочалася перебудова галузевої і територіальної структури господарства. Однак високий приріст населення, який у більшості країн випереджав приріст ВВП, не сприяв реалізації поставленої мети. Навпаки, у багатьох країнах Африки рівень душевих доходів у наш час став нижчим, ніж був у колоніальний період. **Із 45 країн світу, які за класифікацією ООН належать до найменш розвинених, 30 знаходиться в Африці** (це понад 1/2 кількості країн континенту). Африка займає останнє місце серед регіонів світу за рівнем індустріалізації, за врожайністю сільськогосподарських культур, за розвитком транспортної мережі. Господарському розвитку багатьох країн перешкоджають соціальна нестабільність, політичне, етнічне та релігійне протистояння, громадянські війни.

У більшості країн континенту ще зберігається колоніальний тип галузевої і територіальної структури господарства. **Для сучасної галузевої структури характерним є:** а) багатоукладність господарства; б) переважно аграрний характер економіки; в) різке розмежування в сільському господарстві товарно-експортного виробництва, натурального і

дрібнотоварного господарства, яке обслуговує місцеві потреби; г) переважання у промисловості там, де вона є, гірничодобувних галузей. Так, у половині африканських країн сільське господарство переважає над промисловістю у структурі матеріального виробництва (у деяких — у 5—7 разів: Сомалі, Ефіопія, Бурунді, Уганда, Танзанія). У решті країн — переважає промисловість, представлена в основному видобутком корисних копалин і, частково, заготівлею лісу. Чимало країн перебувають на доіндустріальній стадії, де промисловість майже відсутня або у зародковому стані.

Аграрно-сировинний розвиток економіки країн часто досягає стадії монокультури, тобто вузької спеціалізації господарства на виробництві одного-двох, як правило, продовольчих чи мінеральних товарів, призначених головним чином для експорту. Товарами монокультурної спеціалізації для окремих країн є какао, кава, чай, арахіс, бавовник, тютюн, жива худоба, нафта, боксити, залізні руди, мідь, уран, алмази тощо. Від експорту монокультурного товару залежить розвиток навіть таких великих країн, як Нігерія й Ангола (нафта і нафтопродукти), Ефіопія (кава) та ін.

Лише країни Північної Африки (Єгипет, Лівія, Туніс, Алжир, Марокко), ставши на шлях індустріалізації, створили більш розгалужену структуру обробної промисловості (нафтопереробна, текстильна, хімічна, будматеріалів, чорна металургія, машинобудування і металообробка). Проте і в них у структурі експорту доволі висока частка мінеральної сировини (нафти, газу, а в Марокко — фосфоритів).

Територіальна структура господарства країн також слабкорозвинена і має значні диспропорції. Виділяються лише окремі райони обробної промисловості (в основному столиці і найбільші портові міста), гірничодобувної промисловості (наприклад, «мідний пояс» у Замбії і Демократичній Республіці Конго) та високотоварного плантаційного сільського господарства. Ці райони мають слабкі транспортні зв'язки з рештою території, де існує переважно споживче сільське господарство, а сполучені здебільшого з портами вивозу на узбережжі материка. Найбільші промислові центри і райони складаються на північному узбережжі континенту (дельта Нілу в Єгипті, Касабланка-Рабат у Марокко, столичні в Алжирі, Тунісі).

Найбільш розгалужену галузеву структуру господарства на континенті має Південна Африка. Її промисловість представлена добувними й обробними галузями (у т. ч. наукомісткими галузями машинобудування і хімії, атомною енергетикою). Вона дає більше продукції, ніж промислове виробництво усіх решти африканських країн. Тут сформувалися найпотужніші промислові центри і райони (Дурбан, Кейптаун, Йоганесбург — Преторія). Сільське господарство багатогалузеве і високопродуктивне.

Економічні проблеми: їх походження та класифікація. Інтегративні та ізоляціоністські настрої в країнах Африки та Латинської Америки: передумови та особливості.

Сучасні міжнародні відносини розвиваються під впливом двох протилежних тенденцій: з одного боку, відбувається глобалізація та зростання світових політичних та фінансово-економічних зв'язків, а з іншого — спостерігається регіоналізація міжнародних відносин, поглиблення регіональних інтеграційних процесів.

Завдяки геополітичному положенню чималий вплив на міжнародні процеси має зовнішня політика США. Якщо відстежувати світову історію, бачимо, що американська влада завжди прагнула направляти розвиток своїх регіонів у потрібне русло та зберігати домінуюче становище в світі.

Протягом своєї історії з дня заснування Сполучені Штати Америки були з одним із ключових чинників міжнародних відносин.

Починаючи з середини ХХ ст., ставши однією з двох наддержав, США стали активно проявляти себе в міжнародних справах, формуючи свої національні інтереси та виробляючи власну стратегію зовнішньої політики, керуючись перш за все національними інтересами. Як і личить наддержаві, Сполучені Штати прагнули організувати свою зовнішню політику на

всіх напрямках. Вато звернути увагу на латиноамериканський та африканський напрями як одні з найважливіших та найперспективніших.

Якби всі країни світу розвивалися рівномірно, однаковими темпами, то нині світова економіка була б структурно-функціонально однорідною.

Загальна тенденція полягає в тому, що протягом двох століть (XIX і XX ст.) усе більше країн і народів прагне перейти від доіндустріального економічного рівня до індустріального, а домігшись значних успіхів на шляху індустріального економічного зростання, роблять спроби перейти до етапу постіндустріального розвитку. Процеси зростання і розвитку окремих країн і глобальної економіки загалом характеризуються нерівномірністю, нестійкістю, кумулятивністю, конвергенцією і дивергенцією.

Для пояснення сутності розвитку світової економіки найбільш визнаною є концепція розвитку світу в вигляді моделі «центр – периферія». Її формування і розвиток йшли в межах політичної економії та інших наук на Заході, починаючи з кінця XIX ст., особливо активно після Другої світової війни. В кінці 40-х і в 50-х рр. в західній історіографії переважав погляд про незалежний розвиток Заходу. Дискусія про особливості розвитку була розпочата роботами Френка (1967), який стверджував, що слабкий розвиток країн третього світу (периферія) був результатом їх експлуатації країнами зростаючого капіталізму (зона центру). Це здійснювалося через поділ праці, витяг додаткового продукту і створення ринку для поширення продуктів технологічно розвинених країн. Склалися поняття «центр» і «периферія». При цьому підкреслювалося, що слабкий розвиток периферійних суспільств – не результат їхньої архаїчної структури, а зумовлений їхніми історичними зв'язками з високорозвиненими центрами.

Відповідно до такої моделі розвитку світової економіки вважається, що індустріально розвинені країни – це центр сучасного економічного зростання, а країни, що розвиваються, – периферія індустріального економічного розвитку.

Спираючись на ідеологічні засади зовнішньої політики США і її пріоритети в постбіполярній системі міжнародних відносин, слід розглянути один з основних векторів США – регіон Латинської Америки.

Розглядаючи Латинську Америку, можна відзначити, що в останні два десятиліття стратегія Вашингтона в Латинській Америці ґрунтувалася на двох базових принципах.

Просування вільної торгівлі, фінансової сфери, охорони і розвитку демократії в політиці, незаконної міграції і наркотрафіку.

Країни Латинської Америки і Карибського басейну входять у так званий «природний» резерв експансіоністської геополітики правлячого класу США.

У пошуку своїх концептуальних основ США виділили основний вектор зовнішньої політики – це Латинська Америка. Нині важливість країн Латинської Америки зросла, оскільки їхня політика може істотно змінити геополітичну картину світу. Головний напрям Латинської Америки – це прагнення звільнитися від впливу США й оголосити себе вільним актором на міжнародному просторі. Більшість південноамериканських країн – це колишні колонії Іспанії та Португалії. Латиноамериканський регіон відіграє більш значну роль у сучасному світі. Цьому сприяють величезні природні ресурси регіону, економічні успіхи, а також місце на міжнародній арені.

У всіх країнах цього великого географічного району, починаючи з зародження креольських аристократій, національний проект завжди був дуже слабким. Місцева олігархія була ніяк не пов'язана з європейськими країнами, які здобули цей регіон. Формування США як держави в Новому Світі відбувалося на основі власного національного проекту, зі своїми нормами і правилами життя, а також експансіоністськими устремліннями.

Країни Латинської Америки – найближчі сусіди США. Крім сильних країн, таких, як Бразилія, Мексика або Аргентина, в регіоні є величезна кількість слабких розграбованих держав, які за рівнем багатства і розвитку можуть конкурувати з найбільш бідними країнами Африки чи Близького Сходу. Однак навіть передові латиноамериканські економіки не можуть похвалитися порядком і політичною стабільністю.

США вкрай жорстко поведуться зі своїми найближчими сусідами. Лідери латиноамериканських країн можуть мати на словах різні відносини з США. Це може бути і відверто антиамериканський уряд, що надає деякий опір політиці США в регіоні, і поміркований уряд, що намагається лавірувати, й американські маріонетки. У будь-якому разі уряди цих держав сильно (часом вкрай сильно) залежать від США. Населення латиноамериканських країн, незалежно від риторики уряду, як правило, ставиться до США вороже.

Розрахунок для США очевидний: ніхто з їхніх південних сусідів не становить для США загрози, при цьому Латинська Америка справно постачає США майже безкоштовну робочу силу і ресурси. США регулярно і майже відкрито втручаються у внутрішні справи латиноамериканських держав (недоторканні мабуть тільки британські колонії в Латинській Америці), перешкоджаючи їхньому посиленню. У хід йдуть як економічні і політичні засоби, так і державні перевороти і фізичне усунення тисяч людей.

Латиноамериканські країни були орієнтовані на виробництво сільськогосподарської продукції та видобуток природних ресурсів (з мінімальною доданою вартістю), а історія їхнього становлення рясніла прикладами зради національних інтересів.

Місцеві олігархи відчували комплекс неповноцінності і завжди шукали виправдання своєму расистському і дискримінаційному поведженню щодо місцевого населення на прикладі імперій (спочатку прикладом були Іспанія і Португалія, пізніше Великобританія, а потім і американська доктрина Монро).

Безсумнівно, що причиною імперської політики Вашингтона щодо країн Латинської Америки і Карибського басейну значною мірою стала їхня економічна відсталість, а також їхня прихильність до диктаторських режимів не тільки на протязі всього ХХ століття, але і нині.

Латинська Америка займає особливе місце в системі американського глобального панування, насамперед як постачальник сировини та джерел енергії. Слід зазначити, що 25 % всіх сировинних ресурсів, які споживають Сполучені Штати Америки, надходять із латиноамериканського субконтиненту.

У Латинській Америці знаходяться 35% світових запасів гідроенергетики, 27 % вугілля, 24 % нафти, 8 % газу і 5 % урану. До цього потрібно додати 40 % світового біорізноманіття та 25 % світового лісового покриву. У цьому регіоні знаходяться стратегічно важливі родовища корисних копалин (боксити, колтан, ніобій, торій), які необхідні для виробництва військової техніки й озброєння.

Зростаючий попит на природні ресурси, такі необхідні для нових виробничих потужностей, привів до масового притоку іноземних інвестицій у видобувну сферу. Причому основний капітал йде зі США, іноді під брендом канадських компаній, які виглядають більш привабливими через більш поважне ставлення до охорони навколишнього середовища.

З усіх держав Латинської Америки Бразилія є явно одним з пріоритетних напрямів американської зовнішньої політики в регіоні.

Причина криється не тільки у визнанні за бразильським державою лідерства в біопаливної галузі, але і в розумінні ролі Бразилії в регіоні і усвідомленні її глобальних амбіцій. Визнання за Бразилією статусу «Центру» регіону веде за собою посилення співпраці на двосторонньому і регіональному рівнях.

Відмінною рисою країн Латинської Америки в останні роки стало їхнє прагнення до регіональної інтеграції. Серед безлічі інтеграційних об'єднань можна виділити УНАСУР, який об'єднав держави Південної Америки, Тихоокеанський альянс (Мексика, Перу, Чилі, Колумбія), що відрізняється особливим динамізмом в економічній сфері, і Спільноту країн Латинської Америки і Карибського басейну (СЕЛАК), в яку увійшли всі 33 країни регіону, включаючи Кубу, а США і Канада залишилися за межами об'єднання. СЕЛАК багато в чому виник як альтернатива Організації американських держав, що традиційно знаходиться під впливом Вашингтона. Водночас інтеграційні процеси в регіоні ускладнює наявність цілої низки об'єднань, які дублюють одне одного, а також внутрішні протиріччя учасників, що часто

заважають їм створювати зони глибокої інтеграції і більш ефективно координувати свої дії, в тому числі під час кризових ситуацій. Все більш явним стає бажання латиноамериканських країн активніше брати участь у світовій політиці як самостійний гравець. Особлива роль у цьому належить найбільшій країні Латинської Америки – Бразилії, яка претендує на місце постійного члена в Раді безпеки ООН і члена «Великої двадцятки». За країнами Латинської Америки зарезервовано два місця серед непостійних членів. Ради безпеки ООН (нині ці місця займають Аргентина і Чилі). Таким чином, можна зробити висновок, що важливими нововведеннями у міжнародних відносинах держав Латинської Америки спочатку XXI ст. стали: більш відчутне зниження престижу і впливу США в регіоні; формування латиноамериканських структур і схем регіональної взаємодії; все більш упевнений економічний підйом низки провідних латиноамериканських країн на чолі з Бразилією. Це і допомогло посиленню взаємозв'язків держав Латинської Америки за межами власного регіону. Позиції багатьох країн Латинської Америки під час кризи в Сирії і в Україні показали, що вони ніяк не хочуть йти в системі зовнішньої політичної діяльності Америки, а мають свою обґрунтовану думку. Загалом можна констатувати, що велика частина країн Латинської Америки зацікавлена в перерозподілі глобальної влади на користь країн, що розвиваються. У взаємозв'язку з цим вони виступають за зміну світової фінансової архітектури і за трансформування засад політичного регулювання системи міжнародних взаємин.

Головні проблеми відносин США та Латинської Америки можна поділити на 2 основні категорії: регіональні, що охоплюють відразу кілька країн, і локальні, що зачіпають специфічності двосторонніх проблематичних відносин.

Розглядаючи загальні регіональні проблеми, можна виокремити такі основні блоки проблем: труднощі пересування, проблеми забезпечення безпеки людей Сполучених Штатів і країн Латинської Америки, проблеми енергетики, проблеми міграції та безпеки. Сучасні проблеми міграції та безпеки людей вважаються головними для Сполучених Штатів і країн Латинської Америки. Ці дві проблеми в основному пов'язані з Мексикою, Колумбією, Болівією і деякими невеликими країнами Карибського басейну. Причинами гострих міграційних проблем вважаються низький рівень якості життя в країнах Центральної Америки і велика економічна та соціальна нерівність у регіоні, що призводить до масового переселення людей у Сполучені Штати.

Згідно з доповіддю Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, опублікованою 11 вересня 2013 року, найбільшими у світі міграційними коридорами стали Мексика і США. У США проживає найбільша кількість мігрантів – 47 мільйонів чоловік. Також можна виділити, що проблеми безпеки громадян щільно пов'язані з міграційними викликами і містять у собі такі «підпроблеми», як наркотрафік, поширення нелегальної зброї, незаконний оборот коштів, зростання злочинності. Так само це призводить до нестабільної і небезпечної ситуації на кордонах зі США, переселення громадян країн в основному Центральної Америки у найбільш спокійні і безпечні умови проживання в Сполучених Штатах.

Наступна проблема пов'язана з енергетичними викликами. Розроблення нових джерел енергії і, відповідно, нових технологій в цій сфері вважається однією з головних цілей співробітництва Сполучених Штатів з країнами Латинської Америки.

Пріоритетними напрямками в цій проблемі стають розвиток відносин із Бразилією як лідером у сфері виробництва і торгівлі, співпраця з Мексикою щодо ліміту викидів парникових газів, інвестування в науково-технічне співробітництво з Чилі в сфері сонячної енергії, з Сальвадором – у сфері геотермальної енергії.

Міграційні виклики, проблеми безпеки та енергетика є основними питаннями. Однак є, *по-перше*, варіації формулювання кола проблем, по-друге, доповнення списку питань відносин США і Латинської Америки. Можна виділити три пріоритетних напрями американського стратегічного курсу щодо Латинської Америки: боротьба з бідністю і соціальною нерівністю шляхом розвитку соціальних і економічних можливостей кожної людини в регіоні і розвитку конкурентоспроможності; надання безпеки громадянам США і

країнами Латинської Америки, а також забезпечення зростання і зміцнення демократичних інститутів і захист прав людини в регіоні.

Другий пріоритетний напрям пов'язаний із міграційними викликами, проблемою наркотрафіку і зростанням злочинності. Основний акцент полягає на цьому стратегічному напрямі, пояснюючи соціальну та економічну неспроможність, що стосуються відносин Сполучених Штатів з латиноамериканськими державами.

Третій напрям належить до традиційно значущої для США проблеми стійкості демократичних інститутів. Велика частина демократичного дискурсу в офіційних джерелах більшою мірою пов'язана з певною обстановкою – переворотом у Гондурасі, якому було присвячено значну кількість виступів американської верхівки.

Таким чином, проблема демократії і прав людини істотно пов'язана з ситуаційним контекстом, як зазначалося в питанні з Гондурасом, а також із проблемою прав людини в Колумбії.

Нині важливість країн Латинської Америки зросла, оскільки їхня політика може істотно змінити геополітичну картину світу. Головний напрям Латинської Америки – це прагнення звільнитися від впливу США й оголосити себе вільним актором на міжнародній арені. Країни латиноамериканського регіону в сучасному світі намагаються побудувати нові економічні і політичні відносини з Китаєм, Росією, Індією, країнами АТЕС, тим самим намагаючись знайти протизвагу тиску США в регіоні.

Наступний континент периферії, якому слід приділити увагу, – це Африка як безпосередня зона інтересів США.

Колишня бельгійська колонія Конго (нині Демократична Республіка Конго) також після здобуття незалежності в 1960 році була в громадянській війні, в якій опосередковано були задіяні і деякі закордонні сили. Радянський Союз підтримував прем'єр-міністра Патріса Лумумбу (втім, через брак коштів на демонстрацію сили за межами своїх кордонів підтримка виражалася більше на словах, ніж у діях); а колишні колонізатори-бельгійці підтримували відділення південної провінції Катанга, багатой на природні копалини. США, в свою чергу, сприяли поваленню Лумумби (який був убитий в 1961 році, ймовірно, за згодою ЦРУ) і передачі влади головнокомандувачу армією Мобуту Сесе Секо. Конго (в 1971 році отримало назву Республіка Заір) навіть після завершення Холодної війни являло собою прозахідну диктатуру, яка у фінансовому відношенні активно підтримувалася Штатами.

У 1979 році в Нікарагуа рух сандиністів за активної фінансової підтримки Куби і Радянського Союзу скинуло династію диктаторів Сомоси. У відповідь на це США почали озброювати антикомуністичних контрас. Підсумком стала кривава громадянська війна в Нікарагуа і в сусідньому Гондурасі, в якій контрас за підтримки американських військ протистояли сандиністам. Жертвами конфлікту стали 50 тисяч осіб.

Соціалістичний Фронт національного визволення, що протистояв консервативному уряду в розташованому неподалік від зони конфлікту Сальвадорі, також отримував через сандиністів і кубинський уряд радянську зброю. США зі свого боку в період з 1981 по 1991 рік виділили уряду в Сан-Сальвадорі 5,5 мільйона доларів США економічної та військової допомоги.

На прикладі Нікарагуа і Сальвадору стає зрозуміло, як в умовах протистояння двох блоків навіть громадянські війни в країнах третього світу могли тривати десятиліттями, підігриваючись наддержавами і країнами регіону, що знаходяться під їхнім впливом. Ці конфлікти роздувалися за рахунок поставок озброєння і навмисно посилювалися, щоб практично за будь-яку ціну перешкодити перемозі протестуючого блоку.

Країни третього світу і без впливу протистояли одна одній Сходу і явно не були мирним місцем у другій половині ХХ століття. Не в останню чергу внаслідок європейського колоніального панування й економічної переваги Заходу, а також через відсутність розуміння, наскільки цінним є мирне вирішення конфліктів – це розуміння в північній півкулі було здобуто після мільйонів загиблих в двох світових війнах – у великій частині Африки, а також

у багатьох регіонах Азії були і тривають соціальні та етнічні конфлікти, регіональні та громадянські війни.

Ці конфлікти підігрівалися Холодною війною, відбувалася їх ескалація, часто через це вони затягувалися і ставали розмінною монетою в ідеологічному конфлікті Заходу і Сходу. При цьому Холодна війна надавала місцевим владним елітам великий простір для дій. Вони могли розраховувати на солідну зарубіжну підтримку в своїй боротьбі за владу і нерідко могли зіштовхувати між собою наддержави заради власної вигоди. Якщо до 1945 року опозиційні рухи, які виступали проти уряду в будь-якій країні третього світу (найчастіше йшлося про західний колоніальний уряд), були ізольовані від зовнішнього світу, то тепер ідеологічні противники того чи іншого режиму мало не автоматично отримували сильного союзника.

У кінцевому рахунку, найбільше через загострення ситуації в гарячих точках страждали народи країн третього світу. Про це свідчать не тільки 22 мільйони людських жертв у результаті Холодної війни (практично всі ці люди загинули за межами ключових територій північної півкулі) і триваюче зубожіння багатьох конфліктних регіонів третього світу, а й наслідки військовотехнічного військового постачання сторін регіональних конфліктів, яке забезпечили наддержави. Навіть сьогодні, через двадцять років після завершення Холодної війни, міни, які мільйонами закладалися під час тодішніх збройних конфліктів у таких країнах, як Ангола, Мозамбік, Афганістан або Нікарагуа, заважають економічному розвитку цих держав і гублять безневинних людей.

Нині, в умовах глобальної нестачі ресурсів, насамперед енергетичних, країни Африки виступають тим партнером, співпраця з яким є стратегічно необхідною. У зв'язку з цим наростає боротьба за цей геополітичний ресурс. Одним із найбільш «сильних» конкурентів, які претендують на право бути головним партнером для Африки, є США.

Останнім часом Вашингтон демонструє високий інтерес до цього регіону, що підтверджується нещодавніми спробами розгорнути широкомасштабну багатогалузеву програму взаємодії з країнами Африки. Йдеться про саміт «США – Африка» 4–6 серпня 2014 р, який пройшов за участю лідерів 50 країн Африки та Президента США. Специфіка порядку денного цього заходу і перелік охоплених питань говорять про грандіозні плани керівництва Білого Дому на африканському континенті.

Основні інтереси США в Африці можна розбити на блоки: насамперед це розвиток бізнесу. Серед 54 країн Африки багато держав досягли чималих успіхів. На цьому континенті знаходяться дев'ять із 20 найбільш швидко в останні двадцять років економік світу. Там зменшується рівень бідності, розвивається система освіти, поліпшується здоров'я людей.

Багато країн Африки проводять розумну макроекономічну політику і тримають курс на належне врядування, але інвестицій їм явно не вистачає. У результаті навіть у тих країнах, де здійснюються реформи і забезпечуються високі темпи зростання, досі слабкі показники зайнятості в різних галузях, а робоча сила не знаходить собі застосування.

Як і очікувалося, США зробили багато фінансових заяв, що стосуються інвестицій в країни Африки.

У майбутньому Африка може стати дуже успішним регіоном. Саме тому бізнес США прагне запропонувати свою продукцію, послуги і досвід, щоб допомогти країнам Африки ще більше зміцнити свій потенціал і, як наслідок, забезпечити великі фінансові вигоди для Сполучених Штатів.

Боротьба з тероризмом. У країнах Африки зосереджено до 5 тисяч військових США. Головна база розташовується в Джібуті, де розміщені дронибезпілотники, які контролюють пустелю Сахель і формування бойовиків Аль-Каїди в Ісламському Магрибі.

Крім Джібуті, опорними базами США вся значна частина регіону. У Сомалі Пентагон підтримує боротьбу місцевої 22-тисячної армії з терористичним угрупованням Аль-Шабаб. У Центральноафриканську Республіку транспортні літаки доставили 1700 миротворців з Бурунді і Руанди, однак. США утрималися від участі свого контингенту. У Нігерії розгорнута база з безпілотниками для підтримки французьких і африканських військ у Малі та інших країнах. У Ємені за останні два роки Міністерство оборони поступово

продовжувало збільшувати свою присутність, пославши близько 50 висококласних фахівців для навчання і тренування єменських сил безпеки.

Водночас варто згадати, що США у своїй політиці щодо Африки переслідує не тільки економічні і військові інтереси. Вашингтон також прагне відстояти свої геополітичні позиції в конкурентній боротьбі зі ще одним претендентом на ресурси Африки – Китаєм.

Висновки: Нині важливість країн Латинської Америки зросла, оскільки їхня політика може істотно змінити геополітичну картину світу. Головний напрям Латинської Америки – це прагнення звільнитися від впливу США й оголосити себе вільним актором на міжнародній арені.

Сьогодні світова спільнота сприймає Африку як перспективний регіон, що динамічно розвивається, який незабаром може стати одним із найбільш бажаних і вигідних напрямів для стратегічного партнерства. Володіючи колосальними природними і людськими ресурсами, цей континент продовжує підігрівати інтерес провідних світових дипломатій.

Підсумовуючи вищесказане, Сполучені Штати Америки мають величезні геополітичні ресурси, одну з найефективніших економічних систем, будучи найбільшою військовою державою планети, володіючи колосальними культурними ресурсами та беручи активну участь у багатьох інститутах глобального і регіонального рівня.

В сучасній моделі світової економіки Африка залишається її елементом, який забезпечує більш розвинені економіки ціннішими сировинними ресурсами. Однак довготривалість експлуатації цих ресурсів на континенті та неефективне використання доходів від видобутку сировини становить загрозу майбутньому Африки. Бурхливий економічний розвиток з початку цього століття та підвищення економічного суперництва в Африці з боку світових економік дає країнам континенту унікальний шанс щодо диверсифікації африканських економік та зміни ролі Африки в сучасній моделі світової економіки. Однак цей шанс може бути використаний тільки за умов зусиль урядів африканських країн щодо накопичення людського капіталу, перш за все, дієвих заходів щодо підвищення освіченості населення.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте та обґрунтуйте основні проблеми розвитку системи міжнародних відносин у регіонах Африки та Латинської Америки.
2. Проаналізуйте економічні проблеми: їх походження та класифікацію.
3. Охарактеризуйте соціальні, демографічні та культурні перепони у повноцінному функціонуванні як двосторонніх, так і багатосторонніх локальних груп у названих регіонах.
4. Проаналізуйте інтегративні та ізоляціоністські настрої в країнах Африки та Латинської Америки: передумови та особливості.
5. Проаналізуйте історичні претензії як обставини розвитку міжнародних відносин у Африці та Латинській Америці.

СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ II

Змістовий модуль II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В КРАЇНАХ АФРИКИ

Лекція 8. Формування зовнішньополітичної стратегії держав Африки. Особливості становлення та еволюції зовнішньополітичних курсів країн Тропічної Африки та Південної Африки

[4, с. 66-73; 15, с. 55-59, с. 62-72; 16, с. 99-113].

1. Становлення незалежних держав регіону.
2. Основні етапи формування зовнішньої політики.
3. Геополітичні інтереси європейських держав в регіоні.

Становлення незалежних держав регіону та основні етапи формування зовнішньої політики.

Африканські країни знаходяться в процесі вироблення власних моделей соціально-економічного і політичного розвитку. Не є вони достатньо чітко структуризованими і стосовно формування окремих субрегіонів. На території Африки нині налічується 53 суверенні держави. В основному переважають республіки (50). Є також три монархії. Сучасний стан справ в Африці донині визначає той факт, що до початку Першої світової війни близько 90 % африканської території належало різним європейським державам. Після деколонізації материка ці країни втратили свої володіння, але залишили по собі вагомий слід — від форм державного правління до мов. Колишні метрополії, зокрема Франція та Велика Британія, все ще мають свої інтереси в колишніх колоніях, нерідко активно їх відстоюючи. Крім того, колонізатори захоплювали території зовсім не за особливостями національного складу тих чи інших територій. Так виникли організовані ними держави, де один і той самий народ виявився розділеним між двома, а то й кількома країнами. Було закладено "міну сповільненої дії" гострих міжнаціональних і міждержавних конфліктів, які продовжують вибухати і в наш час.

На території Африки можна виділити субрегіони, які утворюють такі держави: Північна Африка — Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Судан, Туніс, Західна Сахара; Західна Африка — Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того; Центральна Африка представлена Анголою, Габон, Демократичною Республікою Конго, Камеруном, Конго, Островом Святої Єлени (володіння Великої Британії), Сан-Томе і Прінсіпі, Центральнo-Африканською Республікою, Чадам, Екваторіальною Гвінеєю; до складу субрегіону Східна Африка входять Бурунді, Джибуті, Замбія, Зімбабве, Кенія, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Реюньон (заморський департамент Франції), Руанда, Сейшельські Острови, Сомалі, Танзанія, Уганда, Еритрея, Ефіопія.

У південній частині материка знаходиться субрегіон Південна Африка, і складається з таких країн: Ботсвана, Лесото, Намібія, Свазіленд, Південно-Африканська Республіка.

Після провалу франко-англійської агресії проти Єгипту в 1956 р. Англія визнала повний суверенітет Судану, а Франція — незалежність Тунісу й Марокко. У 1957 р. Особливе значення мав 1960 р., коли Генеральна Асамблея ООН за ініціативою СРСР прийняла Декларацію про надання незалежності колишнім колоніальним країнам. Цей рік було визнано «роком Африки», оскільки одразу 17 країн стали незалежними: Габон, Дагомея, Верхня Вольта, Берег Слонової Кості, Чад, Центрально-Африканська Республіка, Конго (Браззавіль), Республіка Конго (Заір), Камерун, Мавританія, Малі, Нігерія, Мадагаскар, Сенегал, Сомалі, Того, Малагасійська Республіка.

Тільки в Алжирі Франція використала всі сили та засоби, щоб перешкодити незалежності. Протягом 1954-1962 рр. вона вела колоніальну війну, яка була пов'язана з більшою інтегрованістю двох економік, а також зі знайденням в Алжирі родовищ нафти. Лише у 1962 р. завдяки підтримці світової громадськості та ООН Алжир став незалежним. У подальшому розпочався процес деколонізації британських володінь на сході Африки. У 1961 р. незалежність здобула Танганьїка, у 1962 р. - Уганда, у 1963 р. - Кенія, 1964 р. - Занзібар, Замбія, Малаві, у 1965 р. - Гамбія. Отже, до середини 60-х років ХХ ст. більшість країн Тропічної Африки звільнилися від колоніального гніту. У 1970-ті роки проходив третій етап деколонізації, коли впала остання найстаріша колоніальна імперія - португальська. В 1973 р. після тривалої збройної боротьби здобула незалежність Гвінея-Бісау. Після повалення військової диктатури в Португалії в результаті «революції гвоздик» (квітень 1974 р.) незалежність здобули й інші португальські колонії: Острови Зеленого Мису, Ангола, Мозамбік, Сан-Томе і Прінсіпі. В 80-90-ті роки ХХ ст. здобули незалежність останні уламки колоніальних імперій. У 1980 р. було остаточно врегульовано проблему Південної Родезії (Зімбабве), у 1982 р. Англія надала незалежність Белізу, у 1990 р. під тиском світової громадськості ПАР надала незалежність Намібії.

Здобуття реальної політичної незалежності країнами Африки перетворило їх на рівноправних суб'єктів міжнародних відносин. 18-24 квітня 1955 р. у Бандунзі (Індонезія) з ініціативи Індонезії, Бірми, Індії, Пакистану та Цейлону відбулася конференція, в якій взяли участь представники 29 країн та територій Азії й Африки, в їх числі КНР і Японії.

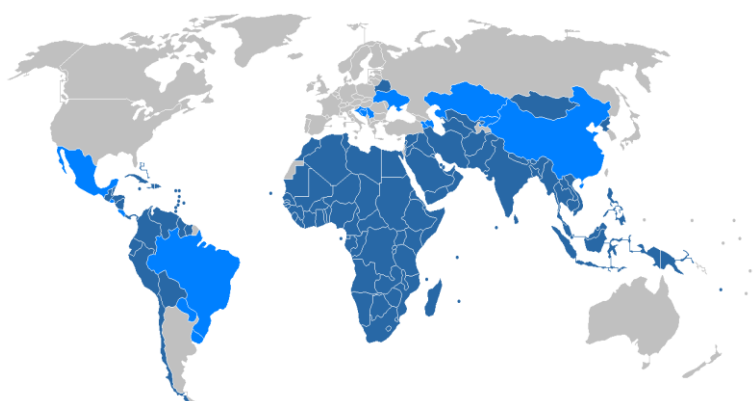
Конференція схвалила принципи мирного співіснування і співробітництва держав з різним суспільним ладом; висловила рішучість народів Азії та Африки повністю і назавжди покінути з колоніалізмом; засудила агресивні блоки, поставила вимоги заборонити ядерну зброю. конференція заклала засади Руху неприєднання - нового напрямку у світовій політиці. Подальші міжнародні конференції країн, що визволилися, 1950-х років (Конференція солідарності народів Азії й Африки в Каїрі 1957 р.; Конференція незалежних країн Африки в Аккрі 1958 р.; Конференція народів Африки в Тунісі 1958 р. та ін.) доповнили, розширили й уточнили принципи мирного співіснування міжнародних відносин. З 1973 р. конференції Руху неприєднання проводяться регулярно кожні три роки.

Політика неприєднання - У міжнародному праві відмова держави від приєднання до будь-яких військово-політичних блоків, угруповань. П.н. виникла після 2-ої світової війни в умовах розпаду колоніальної системи. В основі зовнішньої політики неприєднаних країн (велика група держав Азії, Африки і Лат. Америки) - відмова від надання своєї території під іноземні військові бази, мирне врегулювання спірних міжнародних питань, розвиток рівноправного співробітництва і мирне співіснування держав.

Рух неприєднання (англ. Non-Aligned Movement) - міжнародна організація, що об'єднує 120 держав світу на принципах неучасті у військових блоках (під якими на момент заснування організації малися на увазі, насамперед - НАТО і Варшавський договір, а також Багдадський пакт, СЕАТО, АНЗІОС і т. п.). Рух неприєднання офіційно створено 25 державами на Белградській конференції у вересні 1961 року. Створенню Руху передували Конференція в Бандунзі 1955 і тристоронні консультації Йосипа Броз Тіто, Гамалі Абдель Насера і Джавахарлала Неру в 1956 році.

Цей рух призвів до утворення афроазіатської групи в ООН, серйозно змінив у міру вступу до неї нових членів співвідношення сил в цій організації. У зв'язку з тим, що в афроазіатську групу ООН входять країни, що мають відмінності в соціально-економічному ладі, рівні розвитку і політичному устрої, ця група не завжди послідовно і спільно виступає з тих чи інших питань в ООН. Але загальна зацікавленість у боротьбі з колоніальними режимами і расовою дискримінацією, прагнення до збереження і зміцнення миру, до подолання економічної відсталості об'єднала членів цієї групи.

Рис. 1. Країни Руху неприєднання



конференції у вересні 1970 в Лусаці з усіх учасників більше половини (33) становили африканські держави.

На всіх трьох конференціях країни заявляли про свою підтримку політики мирного співіснування, боротьби за мир, за припинення гонки озброєнь, виступали проти існування військових баз на чужих територіях, за вирішення спірних питань шляхом переговорів.

Африканські держави є активними членами руху неприєднаних країн. При цьому їх питома вага на конференціях глав держав і урядів неприєднаних країн безперервно зростає. Якщо на першій конференції в Белграді в 1961 р з 25 учасників 11 були представниками африканських держав, а на другій конференції в Каїрі в 1964 р з 47 учасників африканців було 19, то на третій

Ряд країн Африки після здобуття незалежності обрали некапіталістичний шлях розвитку, таким чином потрапивши в зону впливу СРСР: ПАР, Гвінея, Алжир, Народна Республіка Конго та деякі інші. Ситуація змінилась після розпаду Радянського Союзу та зміни геополітичної ситуації у світі.

Однак вирішити проблему африканської єдності і подолати існуючі відмінності між африканськими державами, багато з яких залишалися під впливом колишніх метрополій виявилось нелегко.

Геополітичні інтереси європейських держав в регіоні.

Геополітика наших днів під Північчю розуміє всю сукупність західної цивілізації, де головна увага приділяється матеріальній, економічній стороні життя. Північ багата насамперед тому, що будує все своє життя, систему на принципі максимальної вигоди, яку можна отримати шляхом експлуатації всіх ресурсів (природних, економічних, фінансових, людських та ін.). Дуже докладно ця проблема оглянута в роботі М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму», а тема «Місця фізичних рас» розвинена в працях Юліуса Еволи. Термін «бідний Південь» - синонім Третього світу - з'явився у часи холодної війни, коли, на думку мондіалістів, в ролі Першого світу виступали розвинені країни Заходу, Другого - країни соціалістичної системи, а Третій світ – це території, де багато дешевих природних і людських ресурсів, це насамперед країни Африки, Латинської Америки, Азії та Середнього Сходу. Вміло граючи на релігійних та політико-ідеологічних розбіжностях Третього світу, завойовники Заходу століттями жили за рахунок колоній і домініонів. Як результат Третій світ, або «бідний Південь», маючи духовні переваги перед Північчю, не може бути серйозною альтернативою країнам з Півночі, він може бути союзником будь-якого нового геополітичного силового поля, здатного перекроїти планетарне простір. У 70-80-х роках такий геополітичний силою був Другий світ, або табір соціалізму, але з певних причин він зазнав поразки в холодній війні і був зруйнований.

Перед цим «континентом, що прокидається» стоїть гамма складних геополітичних проблем, одні з яких мають давню, багатовікову історію, наприклад, колоніалізм, работоргівля і т.д., інші зародилися або загострилися недавно, в порівняно невеликий період, наприклад, з руйнуванням СРСР змінився баланс світових геополітичних сил, змінюються соціально-економічні, політичні, духовні сфери життя цього континенту. Багато народів Африки порівняно недавно отримали політичну незалежність, але в економічному і соціальному плані більшості з них як і раніше не торкнулися реальні позитивні зміни. Серед більшості африканських країн не знайшла підтримки Концепція вестернізації, орієнтації їх на соціальні інститути, еталони права, Заходу, а зокрема США. У той же час не отримала розвитку та ідея геополітичного тяжіння Африки (острови) до Європи, зокрема до Росії.

За Африкою досить міцно утвердилася репутація найбільш конфліктної геополітичної сфери планети. В останній чверті ХХ сторіччя, стабільність мала стійку тенденцію до зниження. На континенті було зафіксовано 35 великих збройних конфліктів, в яких загинуло понад 10 млн. осіб, більше 90% з них – цивільне населення. На континенті налічується майже половина загальносвітової кількості біженців (за різними оцінками, від 7 до 10 млн. осіб) і 60% переміщених осіб (близько 20 млн. чоловік). Це обумовлено складним переплетінням різних конфліктогенних чинників: етнічного, кланового, конфесійної ворожнечю, протиріччями соціально-економічного і політичного характеру та іншими причинами. Будь-яких глибоких робіт з аналізом геополітичного положення Африки в науковій літературі західних країн, самої Африки практично немає. Є спроби осмислити окремі напрямки геополітики та політології, зокрема, вивчення проблем вибору шляху соціально-політичного розвитку африканських країн наприкінці ХХ ст., роль диктаторських режимів і армії в житті континенту, конфлікти та їх типологія, роль релігійного чинника у морально-політичному житті, культура і суспільство: синтез традиційного і сучасного, перспективи геополітичного розвитку Африки в ХХІ ст.

Нова геополітична ситуація, що склалася після руйнування СРСР і країн соціалістичного табору, наклала додатковий негативний відбиток на геополітичний розклад у

світовому балансі сил. Сучасні африканські держави мають різну соціально-політичну та соціально-економічну спрямованість. Разом з тим незалежно від соціальної орієнтації, ступеня суспільного розвитку характерною рисою африканських країн є боротьба за ліквідацію вікової відсталості, за зміцнення свого соціального суверенітету, економічної незалежності, соціального прогресу, боротьба за право розпоряджатися багатством своїх надр, своїми людськими та фінансовими ресурсами. Африка в продовження століть роздирається етнічними протиріччями. Найбільш кровопролитне з них почалося в 1994 р в Руанді і тривало майже два роки. Уряд, що знаходився при владі з радикально налаштованих представників народності хуту вирішив назавжди «закрити» національне питання, організувавши масове знищення «ворожої» народності тутсі. Ініціатори вирізали більше мільйона осіб.

Найхарактерніша риса розвитку країн континенту - незавершеність формаційних процесів: відносно короткий період після завоювання ними політичної незалежності. На континенті складно переплелися різні типи економічних відносин - від общинно-патріархальних до капіталістичних і соціалістичних. Слабка соціально-класова диференціація суспільства, соціальна структура включає залишки общинно-племенних і навіть родових відносин. У політичній системі панують різні види влади: авторитарно-військово-диктаторські, однопартійні, багатопартійні, демократичні і монархічні. У сфері духовного ідеологічного життя – широкий спектр різних поглядів: від традиційних африканських культур і вірувань до мусульманської та християнської релігій, буржуазних і соціалістичних ідей.

Мабуть, як ніякий інший континент Африка зберігає політичну та економічну залежність від зовнішнього світу, особливо від країн Західної Європи та США, транснаціональних корпорацій, міжнародних фінансових центрів. Ця залежність постійно стимулюється глобальними і соціальними проблемами: голодом, злиднями, хворобами, неписьменністю, низькою політичної та загальною культурою народу, гострими економічними та політичними кризами, загостренням міжетнічних, релігійних протиріч. Сучасна Африка в політичному плані являє собою в основному авторитарні режими (вони панували в середині 90-х років в 38 з 45 держав Тропічної Африки). Тому є внутрішні і зовнішні причини. До числа перших відносяться економічна відсталість, слабка соціально-класова диференціація суспільства, спадщина колоніальної системи (диктатори - вожді племен, народностей - ставленики колоніальної адміністрації), відсутність елементів громадянського суспільства та правової держави, низька політична культура населення, міжетнічні суперечності, архаїчна інфраструктура: погані дороги, зв'язок та ін. Крім внутрішніх причин, формуванню авторитарних режимів сприяло і протиборство двох світових систем - капіталізму і соціалізму - в боротьбі за сфери впливу на континенті. Протягом 30 років Африка була полем різних видів суперництва цих двох систем. Ці системи утримували при владі різних диктаторів, які проводили їхні інтереси. Народ, як правило, беззаперечно підкорявся диктаторам, яким би чином вони не приходили до влади. Населення, за винятком національної еліти, було об'єктом, а не суб'єктом політики і геополітичних відносин. Звідси і нестабільність у всіх сферах життя Африки: після 1960 року в незалежних державах континенту сталося понад 100 військових переворотів.

Специфічним феноменом більшості африканських країн залишається особлива роль армії і політичної опозиції у вигляді сепаратистських рухів. В очах народу армія залишається гарантом і символом державної незалежності, організацією, здатною встановити і підтримувати хоч якийсь порядок всередині країни і домогтися більш-менш рівноправних відносин із зовнішнім світом. Армія - опора і важіль влади практично у всіх країнах Африки - у великих, як Нігерія, Заїр, Судан, Ефіопія, Чад, Сомалі, і в державах менших розмірів. У геополітичному, регіональному розкладі сил в Африці, природно, велику роль відіграють країни, що володіють більш потужною (численною, навченою, озброєною і т.д.) армією і значним людським потенціалом. На кінець ХХ в. на цьому континенті під рушницею знаходились приблизно близько 2 млн. чоловік. Найбільш великі армії: Єгипту - 440 тис. при населенні більше 61 млн. чоловік, Марокко - близько 196 тис. при населенні більше 28 млн.

чоловік, Алжиру - близько 122 тис. при населенні більше 28 млн., Ефіопії - 120 тис. при 50 млн. чоловік, Анголи - 82 тис. і більше при 11 млн., ПАР -79 тис. і 40 млн. чоловік.

У північноафриканських країнах, які сповідують, як правило, іслам, посилюється течія, що прагне створити «ісламську державність». Ісламські угруповання фундаменталістського спрямування з початку 90-х років відверто стали на шлях екстремістських дій, «священної війни» проти світських форм державності (Алжир, Єгипет, Судан та ін. Країни). Наступним специфічним фактором африканського континенту, що робить великий вплив на його геополітичне становище, є міжетнічні відносини. Етнічний склад Африки - строката мозаїка націй, народностей, племен. На континенті живе приблизно 50 націй і народностей, 3 тис. племен, що говорять на тисячі мов. В результаті колоніального розмежування території Африки державні кордони не мають нічого спільного з природно-географічними та історичними кордонами проживання населення. 44% кордонів проведено по меридіанах і паралелях, ще 30% - за прямими і дугоподібними лініями. Такий поділ території був міною уповільненої дії, основою міжетнічних конфліктів і воєн. Підігрівали їх протистояння між Сходом і Заходом, вибір шляху соціального розвитку, геополітичних орієнтацій. Цей чинник сприяв виникненню не тільки локальних міжетнічних конфліктів, але і кровопролитних воєн, про що вище вже говорилося.

З початку 90-х років ХХ ст. в суспільній свідомості на континенті стали вкорінюватися ідеї міжрегіонального, міжконтинентального співробітництва. У столиці Танзанії – Дар-ес-Саламі створений Африканський центр з врегулювання конфліктів. Зроблено це, за словами співробітників Центру, «щоб спонукати африканців самостійно вирішувати власні проблеми, замість того, щоб покладатися на іноземне посередництво». Проте багато представників мондіалізму вважають, що його вплив буде настільки великим, що втягне в свою орбіту населення африканського континенту. Але С. Хантінгтон, з цього приводу пише: «Було б явною дурістю вважати, що через крах радянського комунізму Захід завоював весь світ». На його думку, світову геополітику визначатиме конфронтація різних цивілізацій, де вирішальну роль відіграватимуть західна і незахідна цивілізації. До числа останніх він відносив, як ми знаємо, конфуціанську, слов'яно-православну, латиноамериканську і африканську. На розподіл, взаємодію силових полів на субрегіональному, континентальному і міжконтинентальному рівнях впливають багато факторів. Але вирішальне значення, вважає С. Хантінгтон, має те, що народи різних цивілізацій мають різні уявлення про взаємини між Богом і людиною, індивідом і групою, громадянином і державою, про співвідношення прав і обов'язків, свободи і влади, рівності та ієрархії. Ці відмінності породжені багатовіковою історією. Вони більш глибокі, ніж відмінності політичних ідеологій та режимів.

Доля Африки історично давно пов'язана з долями усього світу. Цей континент став колискою людства, дав найпотужніші цивілізації (Найдавніший Єгипет, Арабський халіфат та ін.), Але колоніальна епоха значно загальмувала розвиток його народів, ізолювала їх від впливу світу. Колонізатори (країни Європи) прищеплювали населенню новий спосіб життя, що різко відрізняється від традиційних цінностей. Після отримання незалежності кожна з країн Африки вибирала свій шлях розвитку: капіталістичний чи соціалістичний. Але, як показало життя, західна і радянська моделі розвитку не враховують реалії життя континенту, призвели до ще більшого поглиблення економічної кризи, соціальної та політичної нестабільності, регіональних і етнічних (включаючи і військові) конфліктів, до посилення голоду, злиднів, зростання залежності від країн-союзників. Наприклад, у середині ХХ ст. обсяг виробництва товарів і послуг країн Тропічної Африки дорівнював обсягу виробництва маленької європейської країни – Бельгії.

За даними економістів Інституту Африки РАН, рівень виробленого ВВП на континенті на душу населення наприкінці ХХ ст. був більш ніж в 20 разів нижче, ніж у розвинених капіталістичних країнах. Іншими словами, ХХІ століття більшість африканських країн зустріли в стані системної кризи, наслідком якого є недоїдання і навіть голод, неграмотність, жахлива дитяча смертність, епідемії, що забирають та вражають десятки мільйонів життів. Плюс до цього катастрофічно погіршується екологія і майже повна відсутність коштів для

охорони навколишнього середовища. Перелічені та інші соціальні «болячки» загострюють гонку озброєнь, військові конфлікти. Наприклад, щорічна іноземна допомога країнам континенту становить 11 млрд. дол., а витрати на озброєння і утримання військових перевищують 12 млрд. дол. По суті на межі національної катастрофи стоять Ефіопія, Ангола, Заір, Мозамбік, Судан, Сомалі та деякі інші країни. Як вважає професор Жорж Нзонгола Нталажа (Заір), винуватцями краху заірської економіки є США, Франція і Бельгія. На його думку, ці держави діяли в країні «виключно в інтересах правлячої маріонеткової кліки, яка більше дбала про особисте збагачення, ніж про інтереси народу». Геополітичне положення Африки, її позиція в системі міжнародних відносин багато в чому залежать від докорінної зміни міжнародного економічного порядку на користь формування кращих (пільгових) умов для цього континенту.

Найважливішу роль у зовнішньоекономічних зв'язках країн Африки відіграє зовнішня торгівля. В експорті переважає гірничорудна і сільськогосподарська сировина, в імпорті — готова продукція. Африка — світовий постачальник багатьох видів тропічної рослинницької сировини: какао, кави, арахісу, пальмової олії, прянощів, також експортують банани, каучук, бавовну, чай, ваніль та горіх кеш'ю, цитрусові і вино.

Гірничодобувна та гірничо-металургійна промисловість — найрозвинутіші галузі промисловості Африки. В Африці зосереджено 1/10 запасів нафти та 1/5 гідроресурсів світу. Є великі поклади вугілля. Головним паливним ресурсом у країнах Африки стала нафта.

На Африканському континенті борються за сфери впливу США, Франція, Велика Британія і Японія. Інвестиції спрямовуються в розробку сировинних ресурсів континенту. Європейці також винесли на периферію енергомісткі і «брудні» в екологічному сенсі виробництва у галузі металургії, металообробки та хімічної промисловості.

Африка володіє 10 % світових запасів нафти, 40 % золота, 80-90 % хрому і металів платинової групи.

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте становлення незалежних держав регіону.
2. Охарактеризуйте основні етапи формування зовнішньої політики.
3. Визначте та прокоментуйте геополітичні інтереси європейських держав в регіоні.

Лекція 9. Зовнішня політика Південноафриканської республіки

[21] С. 35-47; [22] С.4, 32-34; [15] С.54-71; [16] С.35-62.

1. Економічний розвиток ПАР.
2. Політичний розвиток ПАР.
3. Зовнішня політика ПАР на сучасному етапі.

Економічний та політичний розвиток ПАР

Південно-Африканська Республіка (ПАР) займає територію на крайньому півдні африканського континенту. На заході країну омивають води Атлантичного океану, на півдні і сході — Індійського океану. Тут знаходиться південний край Африки — мис Голковий. Площа країни (у т. ч. о. Маріон і о-ви Принс-Едуард в Антарктиці) становить 1,22 млн. км².

Із 1948 р. було проголошено політику апартеїду, що передбачав окреме проживання, навчання, відпочинок та інші види послуг для білого і чорного населення. У 1959 р. було утворено кілька псевдонезалежних держав корінних мешканців Африки (бантустанів). Систему апартеїду скасували у 1990 році. Відтак у ПАР відбулися демократичні перетворення, пройшли вільні вибори, змінені конституція, прапор.

Офіційна назва країни — Південно-Африканська Республіка. Столиця — Преторія (Pretoria), місцезнаходження парламенту — Кейптаун.

Населення Преторії налічує 1,5 млн. осіб. Площа міста із передмістями становить 560 км². Преторія розташована у північно-східній частині країни, на висоті 1738 м, з обох берегів

несудноплавної ріки Апіс. Найхолодніший місяць — червень (+10° С), найспекотніший — січень (+21° С). Опадів випадає 750 мм на рік.

Преторія — важливий промисловий центр країни, в якому знаходяться підприємства машинобудівної, металургійної, хімічної, текстильної, харчової, тютюнової, цементної, скляної і поліграфічної промисловості. Місто є важливим транспортним вузлом (залізничні і шосейні магістралі, аеропорт міжнародного значення «Сметса»).

ПАР — президентсько-парламентська республіка. Президент є главою держави і Кабінету міністрів. Він обирається Національною асамблеєю (нижньою палатою парламенту) із депутатів на 5 років і очолює виконавчу владу разом із віце-президентом. Законодавча влада належить двопалатному парламенту, який формується із Сенату (кожний з дев'яти провінційних законодавчих органів обирає по 10 senatorів) і Національної асамблеї (400 депутатів, з яких 200 обираються за списками загальнонаціональних партій і 200 — за списками провінційних партій), що обирається на 5 років. Країна є федеративною, поділена на 9 провінцій.

Кордони. ПАР на північному заході межує з Намібією (967 км), якою вона керувала у 1920—1966 рр. за мандатом Ліги націй і зберігала контроль аж до 1990 р., коли Намібія здобула незалежність. На півночі ПАР межує з Ботсваною (1840 км), на північному сході — з Зімбабве (225), Мозамбіком (491 км) та Свазілендом (430 км). На території ПАР знаходиться анклав — держава Лесото. Загальна довжина кордонів країни становить 4862 км, берегової смуги — 2798 км.

ПАР є державою-засновницею ООН, учасницею Британської Співдружності. У 1994 р. вступила до Африканського Союзу і Співтовариства розвитку Півдня Африки.

ПАР володіє різноманітними природними ресурсами, насамперед мінеральними.

ПАР — єдина африканська країна, більшість населення якої є етнічними європейцями (бури й англійці). Населення ПАР у 2004 р. становило 44,3 млн. осіб. Порівняно з 1980 р. кількість населення збільшилася майже на 13 млн. осіб, що зумовлено високими темпами природного приросту населення.

Офіційними проголошено 11 мов основних груп населення країни, однак послуговуються переважно англійською й африкаанс, основою якої є нідерландська мова. Чорне населення розмовляє мовами чотирьох основних груп — нгуні, сото-тсвана, тсонга, венда. Біле населення поділяється на дві мовні групи: понад 50 % розмовляє на африкаанс (здебільшого нащадки голландських, французьких і німецьких поселенців), для решти рідною є англійська мова.

Середньорічні темпи природного приросту населення ПАР у 2004 р. були від'ємними — 0,31 %, внаслідок переважаючої смертності (21,22 ‰) над народжуваністю (18,48 ‰). У країні зафіксована висока дитяча смертність (передусім у народів малих етнічних груп) — 61,78 ‰. Частка молоді (30%) набагато перевищує частку осіб літнього віку (5 %). Середня тривалість життя невелика: для чоловіків — 43,4 року, для жінок — 43,06 року.

Етнічний склад населення ПАР різноманітний. Понад 75 % населення становлять народи банту (зулу, коса, тсвана, педі, суто, тсонга, свазі, ндебеле) і малі етнічні групи (бушмени та готтентоти). Мешкають також 8,6 % метисів — нащадки від шлюбів європейців з африканцями. Серед білих переважають африканери (нащадки голландців, французьких протестантів (гугенотів і німецьких переселенців), які прибували до країни з 1652 р. і англо-африканці (13 %). Азійське населення представлене нащадками завербованих для роботи на цукрових плантаціях індійців.

Протягом 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. більше половини негроїдного населення мешкало у 10 бантустанах, які було створено урядом білої меншості, щоб позбавити африканців громадянства ПАР. У кожному бантустані проживало одна чи кілька етнічних груп на чолі з вождем. Уряд визнав незалежність 4 бантустанів (Бопхутхатсвани, Сіскею, Транскею і Венди), однак жодний не отримав міжнародного визнання. У 1994 р. країна стала державою багато-расової демократії і всі бантустані було ліквідовано.

Майже 29 % африканців дотримуються своїх традиційних вірувань, однак більшість сповідують християнство (68 %), переважно протестанти, католики, є прихильники ісламу (2 %). Середня густота населення країни становить 33 особи/км². Густо заселені вологі східні й північні території, узбережжя океанів, гірничопромислові райони (провінція Квазулу-Наталь, Високий Вельд і Бушвелд). Майже не заселеними є північні пустельні райони. Більшість африканців проживають у великих містах і міських районах ПАР. Для країни характерний високий рівень урбанізації (56 %). Численними є невеликі міста із населенням від 2 до 10 тис. осіб. Найбільшими містами ПАР є Кейптаун або Капстад (2,7 млн. осіб), Йоганнесбург (2 млн.), Преторія (1,5 млн.), Дурбан (1,2 млн.), Порт-Елізабет (800 тис.) та ін. Загальна кількість працездатного населення країни у 2004 р. становила 176,6 млн. осіб, з яких на частку чоловіків припадає понад 60 %. Майже 30 % зайняті у сільському господарстві, 25 % — у промисловості, решта (45 %) — у сфері послуг. Рівень безробіття зменшився з 37 % у 2001 р. до 26 % у 2004 р. Істотним є надходження до ПАР робочої сили із сусідніх африканських країн. ПАР є найрозвинутішою індустріально-аграрною країною Африки, якій властиві ознаки як промислово розвинутих держав, так і країн «третього світу».

Нині ПАР має потужну національну економіку, ВВП якої утричі перевищує показники таких відносно розвинутих країн континенту, як Нігерія і Єгипет. Економіка ПАР базується на виробництві високоякісних промислових товарів, що забезпечують майже чверть ВВП. У країні розвинута інфраструктура, масштабною є діяльність фондової біржі. ВВП країни у 2004 р. становив 491,4 млрд. дол., або 11 100 дол. на душу населення. Сфера послуг надає 65 % національного прибутку, промисловість — 31 %, сільське господарство — лише 4 %. ПАР стала розвинутою країною завдяки гірничовидобувному сектору: 52 % прибутків від експорту дають мінеральні ресурси.

У країні поширені державно-монополістичні відносини. Так, власністю держави є запаси благородних і радіоактивних металів, дорогоцінних каменів, лісові масиви, а також пошта, радіо, телефон і телеграф, залізничний, повітряний і морський транспорт, трубопроводи та порти, енергетика, металургія, хімічний комплекс. Державі належить монополія на торгівлю деякими товарами, насамперед немонетарним золотом. З 2000 р. реалізується програма приватизації державної власності, вживаються заходи щодо скорочення державних витрат. Під контролем приватних корпорацій перебувають гірничовидобувна промисловість і деякі галузі обробної промисловості. Іноземний капітал відіграє провідну роль у розвитку низки галузей машинобудування, передусім в автоскладальній, побутової електроніки, нафтопереробній.

На ПАР припадає 5 % території і 9 % населення континенту, 25 % ВВП і понад 40 % обсягу промислової продукції Африки, значною є частка у виробництві провідних галузей промисловості і сільського господарства. Це країна з розвинутим транспортом і зв'язком. Вона славиться надійністю банківського обслуговування і страхового бізнесу, є потужним інвестором.

Загальна характеристика промисловості. У ПАР після Другої світової війни створено потужну чорну металургію і обробну промисловість, яка переважає гірничовидобувну за вартістю продукції і кількістю зайнятих.

Гірничовидобувна промисловість. Ця галузь країни є експортною і найбільшим постачальником іноземної валюти. ПАР експортує до 85 % продукції, що становить половину загального експорту країни. Найважливішим районом галузі є Вітватерранд (Ранд) у провінції Гаутенг, де видобувають золото, уран тощо. У 1867 р. було відкрито алмазні родовища у долині р. Вааль, а в 1870 р. на місці сучасного м. Кімберлі розвідано найбільше у світі родовище алмазів, тому саме видобувна промисловість є рушійною силою розвитку країни. Тут видобувають й експортують платину (140 т), залізну руду (29 млн. т), марганцеву руду (2,46 млн. т), фосфорити (3 млн. т), уран (1669 т), мідь, свинець, цинк, нікель, кобальт, титан, сурму. Видобуток золота становить 613 т на рік (21 % світового виробництва), алмазів — приблизно 10,1 млн. каратів. Південноафриканський транснаціональний концерн «Де Бірс» контролює світові ціни і виробництво алмазів.

Паливно-енергетичний комплекс. Країна володіє потужними покладами високоякісного кам'яного вугілля (видобуток — 182 млн. т), який є головним її енергоресурсом. Частину вугілля (15—20 %) експортують до Японії. За запасами уранової руди ПАР посідає третє місце у світі.

Велика частка (92 %) усієї електроенергії виробляється на ТЕС (найпотужніші в світі), що працюють на місцевому антрациті. Загальне виробництво електроенергії країни 202,6 млрд. кВт-год. У ПАР є кілька ГЕС, однак їх значення в енергобалансі незначне (0,7 %). Нині велика увага приділяється розвитку атомної енергетики, тому поблизу Кейптауна (у Куберзі) побудовано єдину в Африці АЕС. Водночас ПАР майже на 100 % задовольняє потреби в електроенергії Ботсвани, Лесото, Свазіленду і частково — Зімбабве й Мозамбіку. Однак система національної енергетики не є досконалою, наприклад лише 45 % помешкань південноафриканців електрифіковано. Монопольна компанія «Еском» контролює 90 % виробництва електроенергії.

У цій галузі важливе місце посідає чорна металургія. Щороку виплавляють приблизно 10 млн. т сталі і 5,5 млн. т чавуну. Основну частину цієї продукції (85 %) виготовляють на металургійних комбінатах корпорації «ІСКОР» у містах Преторія, Фандербейлпарк, Ньюкасл. Експортне значення має виробництво ферохрому і феромарганцю. Кольорова металургія представлена заводами з виплавки міді, первинного алюмінію у м. Річардс-Бей, цинку у Спрінг-сі та найбільшим у світі центром з виплавки золота ум. Джермістон.

На підприємствах важкого машинобудування ПАР виготовляють гірниче обладнання, технологічне устаткування для хімічної і нафтохімічної промисловості, обладнання для електростанцій. Розвивається виробництво двигунів, локомотивів і вагонів.

Автомобілебудування є передовою з науково-технічного погляду галуззю господарства ПАР. Ще у 20-ті роки ХХ ст. у країні було засновано філії американських автомобільних компаній «Форд» і «Дженерал Моторс» у Порт-Елізабеті. У 70-ті роки ХХ ст. з'явилися філії західнонімецьких, французьких, італійських та японських фірм. Центрами галузі є також Кейптаун, Іст-Лондон і Дурбан. Судноремонтні заводи знаходяться у Дурбані і Кейптауні. Електротехнічну й електронну промисловість контролюють західноєвропейські корпорації «Сіменс», «Філіпс», «Плессі» тощо.

Під час «холодної війни» в країні було створено потужний військово-промисловий комплекс з виробництва (за західними ліцензіями) літаків, ракет, бронеавтомобілів, танків, зброї та військового спорядження. Тривають роботи зі створення власної ядерної зброї.

Підприємства легкої промисловості країни забезпечують продукцією внутрішній ринок, а також ринки сусідніх країн. Текстильна галузь виробляє бавовняні, вовняні і синтетичні тканини, ковдри і трикотаж.

Експортними галузями ПАР є виробництво консервованих овочів і фруктів, варення, джемів, тростинного цукру, рибних консервів. ПАР є центром виноробства (952 млн. л). Виноробну промисловість започаткували французькі і німецькі переселенці у 1656 р. Крім високоякісних вин, у ПАР виготовляють також якісні фруктові соки.

Сільське господарство. Ця галузь майже повністю задовольняє потреби країни у продовольстві і відіграє важливу роль в експорті. Майже 80 % території відведено під потреби сільського господарства, однак тільки 15 % з них є родючими землями, на інших 85 % випасають худобу. Агропромисловий сектор має важливе значення в економіці ПАР. У ньому зайнято понад 1 млн. осіб. Сільське господарство представлене великими високотоварними фермами, або плантаціями, і примітивними господарствами африканців. Середній розмір господарств становить до 900 га, вони характеризуються високою товарністю і впровадженням сучасної сільськогосподарської техніки. Ферми у «хо- умлендах» (території мешкання корінних національностей, переважно негрів) є низькопродуктивними і площею не перевищують 20 га.

На рослинництво припадає 65% вартості сільськогосподарської продукції. Найбільші орні площі країни зайняті під зерновими культурами: кукурудзу (збір — 10 млн. т), пшеницею (2,7 млн. т), вівсом, кафрським і звичайним сорго. Приблизно 25 % врожаю кукурудзи

експортують до Європи й у сусідні країни. Пшеницю, площі посівів якої становлять 1,8—2 млн. га, вирощують переважно для внутрішнього ринку у великих фермерських господарствах. Вирощують також такі технічні культури, як бавовник, тютюн, арахіс. У прибережних районах провінції Квазулу-Натал культивують цукрову тростину. Традиційно розвинуті овочівництво і садівництво на південному заході країни, де ростуть ананаси, цитрусові, банани. Біля великих міст культивують томати, цибулю, капусту, огірки тощо. Традиційним є вирощування винних сортів винограду у радіусі 240 км від Кейптауна.

Провідне місце у цій галузі належить екстенсивному пасовищному вівчарству вовняного напрямку. За настригом овечої вовни ПАР посідає четверте місце у світі після Австралії, Нової Зеландії й Аргентини. Загальне поголів'я отари овець — 29 млн. Експортується приблизно 80 % від усієї вовни. Велике значення надається також розведенню кіз (6,5 млн.). З огляду на цінність мохеру місцеві породи кіз витісняються ангорською породою. Велика рогата худоба не є експортним товаром ПАР, тому розводять її переважно для задоволення місцевих потреб (13 млн. голів).

ПАР — єдина країна Африки південніше Сахари, в якій помітну роль у забезпеченні продуктами харчування відіграє рибальство. Рибу виловлюють здебільшого уздовж західного узбережжя. Основні промислові морепродукти: анчоуси, оселедець і сардини. Щорічний вилов становить 575 тис. т риби. Частину продукції експортують у консервованому або замороженому вигляді. Нині рибу промисловість інтенсивно реформують.

Лісові ресурси ПАР є незначними. Загальна площа лісів становить 47 тис. км², або 3 % території країни. Тому меблева і деревообробна промисловість майже не розвинуті. Заготівля промислової деревини сягає 12,6 млн. м³.

Внутрішнє транспортне сполучення ПАР здійснюється за допомогою залізниць й автомобільних доріг, а також літаками, у країні відсутні судноплавні ріки. ПАР має розгалужену систему шосейних доріг, будівництво яких розпочалося у 1936 р. Загальна протяжність автошляхів становить 275,9 тис. км, з яких понад 60 тис. км асфальтовано. Громадський транспорт не задовольняє потреб населення, передусім на маршрутах, що з'єднують великі міста із сільськими районами. Кількість легкових автомобілів сягає 3,95 млн., вантажних — 2 млн. Протяжність залізниць становить 22,3 тис. км, з них електрифіковано — 10,4 тис. км.

Морський флот країни має тоннажність 271,6 тис. бр.-реєстр. т. Основними портами є Кейптаун, Дурбан, Іст-Лондон, Мосселбай, Порт-Елізабет. У 70-ті роки ХХ ст. було побудовано спеціалізовані порти для експорту вугілля (Рі-чардс-Бей) і залізної руди (Салданья). Провідна національна авіакомпанія «Саус Африкен Еруейз» забезпечує внутрішні і міжнародні авіап перевезення, також на авіапросторі діють 20 приватних компаній. Міжнародні аеропорти розташовано поблизу Йоганнесбурга у м. Кемптон-Парк («Ян Сметс»), у Кейптауні і Дурбані.

Трубопровідний транспорт ПАР забезпечує доставку нафти і нафтопродуктів від портів до промислових центрів. Загальна довжина нафтопроводів становить 847 км, газопроводів — 1052 км.

Сучасний розвиток економіки ПАР неможливий без розвитку і розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Хоча ПАР здійснює жорстку протекціоністську політику, спрямовану на захист національних виробників, у 2004 р. вартість експорту становила 41,9 млрд. дол., водночас витрати на імпорт сягали 39,4 млрд. дол. На частку золота припадало 20 % від загальної суми експорту. Іншими статтями експорту є корисні копалини (алмази, хром, платина), метали і продукція металообробки, машини і транспортне устаткування тощо. Основні статті імпорту ПАР — машини і обладнання, мінеральне паливо, продовольчі товари, алкогольні напої, тютюнові вироби. Зовнішній борг країни сягнув 27 млрд. дол. у 2004 р.

Основними торговельними партнерами ПАР є Німеччина, США, Велика Британія та Японія. Торговельні відносини між Україною та ПАР нестабільні. Товарообіг між двома країнами у 2003 р. оцінювався у 28,4 млн. дол.

Зовнішня політика ПАР на сучасному етапі

З 1910 року заснування Південно-Африканського Союзу, до 1961 р. коли вона стала незалежною державою, Південна Африка грала, помітну роль у світовій політиці. При цьому на зовнішньополітичну сферу величезний вплив зробили наслідки англо-бурської війни - боротьба між націоналістами і тією частиною правлячих кіл, які виступали за зміцнення зв'язків з метрополією і підтримку зовнішньополітичної лінії Британської імперії.

У вересні 1990 р відбулася перша за останні 50 років зустріч глав держав США і ПАР. Визнавши, що ПАР все ще не виконала в повному обсязі вимоги всеосяжного закону проти апартеїду, прийнятого конгресом США, який передбачав комплекс необхідних для скасування санкцій умов, тодішній президент Сполучених Штатів Дж. Буш заявив про свою готовність послабити режим санкцій і закликав інші держави надати допомогу розвитку демократії в Південній Африці. Новим напрямком зовнішньої політики ПАР у другій половині 80-х - початку 90-х років стало встановлення офіційних контактів з Радянським Союзом, а пізніше з Росією, іншими членами СНД. Протягом всієї історії існування Південної Африки антикомуністичний курс був характерною рисою її зовнішньополітичної діяльності. Зі свого боку, Радянський Союз, розірвавши консульські відносини з ПАР в 50-х роках, незмінно проводив політику засудження режиму апартеїду, надавав політичну і військово-політичну допомогу силам національного звільнення на Півдні Африки, активно підтримував антирасистські і антиколоніальні тенденції у світовій політиці, розвивав всебічну співпрацю з країнами, що розвиваються в цій галузі. При цьому радянська політика була пофарбована в тони протиборства двох світових громадських систем. Зміна внутрішньополітичної ситуації в Радянському Союзі відкрила шлях до конструктивних дипломатичних контактів з урядом ПАР.

Перш за все потрібно визнати, що ПАР досі страждає від наслідків колоніального минулого і що багато з проблем, з якими країни Півдня Африки стикаються сьогодні, в тому числі і в ПАР, сягають корінням в колоніальне минуле. Якщо звернути свій погляд на південну або центральну частину Африки, ми побачимо, що саме воно лежить в основі проблем цих регіонів. Тому Президент ПАР вважає, що країни Півночі повинні взяти на себе зобов'язання з надання допомоги у вирішенні цих проблем. Рівень життя населення країн набагато нижче, ніж у жителів більшості інших країн світу. Континент роздирають конфлікти. Країни Південної Африки чекають з боку світової спільноти негайних узгоджених дій, а не тривалих затримок, якими характеризується реакція, коли мова йде про проблеми Африки.

ПАР активно виступає за вирішення міжнародних проблем в рамках існуючих міжнародних організацій. Країни Африки повинні зіграти свою роль в цьому процесі, але вони потребують підтримки міжнародного співтовариства, щоб реагувати якомога швидше і вирішувати проблеми віддалених районів Африки, де населення живе гірше, ніж решта, як це має місце і в деяких європейських країнах. Африка стикається з проблемою СНІДу. ПАР - одна з тих країн, де ця проблема стоїть особливо гостро. Якщо, наприклад, подивитися, яким чином багаті країни сприймають ці проблеми, то ми побачимо, що багато людей і країни говорять про надання допомоги, а сьогодні потрібні не розмови, а реальні дії. Світові фармацевтичні компанії випробовують зараз великі труднощі. Уряд ПАР спробував організувати розподіл ліків в ПАР за мінімальними цінами, але, як тільки приступили до обговорення конкретних кроків, виникли проблеми. Саме для вирішення цих питань необхідно більше розуміння з боку урядів та інших країн світу. Тоді не знадобляться два роки, як це було в Америці, для того щоб пояснити, чому необхідно продавати ліки за нижчими цінами на ринках ПАР або інших африканських держав, де уряд ПАР стикається з подібними проблемами.

У ПАР вже був досвід переговорів з Європейським союзом щодо торгової угоди. Але при обговоренні навіть найдрібніших деталей, як тільки справа доходила до надання самих незначних пільг цій африканській країні, якій необхідно поліпшити життя свого народу і яка може зробити це тільки шляхом розширення торгівлі, цей великий торговий блок, на боці якого так багато переваг, висловлював заперечення, ініціатором чого виступав його потужний сільськогосподарський сектор. Таким чином напрашується висновок про те, що ПАР

необхідно, щоб ці країни не просто говорили гарні слова, а підкріплювали їх реальними діями. В Африці також чекають пропозицій щодо підтримки в області виконання міжнародних угод, що стосуються, зокрема, конфліктів, стрілецької зброї, а саме необхідність боротьби з незаконною торгівлею вогнепальною зброєю, та інших численних проблем.

Розвиток економіки африканського континенту за останні два десятиліття породив розчарування. Боротьба проти бідності, за поліпшення умов життя практично не принесла ніяких результатів. Від імпульсів, доданих глобалізацією, Африка виграла менше, ніж інші регіони світу. Хоча успіхи є, але з'явилися і нові проблеми. До вирішального перелому ще далеко. Південна Африка не є виключенням. До Спільноти з питань розвитку країн Півдня Африки САДК входять в даний час 14 держав-членів Ангола, Ботсвана, Демократична Республіка Конго, Замбія, Зімбабве, Лесото, Маврикій, Малаві, Мозамбік, Намібія, Свазіленд, Сейшельські Острови, Танзанія і Південно-Африканська Республіка. Валовий внутрішній продукт у розрахунку на душу населення скорочувався щорічно на 0,8 - частка держав Спільноти з питань розвитку країн Півдня Африки в глобальному валовому внутрішньому продукті зменшилася з 1,7 в 1980 році до 1,2 у 2000 році, тобто майже на 30 - їх частка у всесвітньому експорті знизилася в той же період з 1,9 до 0,8, їхня частка в прямих інвестиціях ще менше, у 2000 році вона сягала 0,5. Чисельність населення держав-членів Спільноти з питань розвитку країн Півдня Африки становила торік 200 мільйонів чоловік стільки ж, скільки в Бразилії та Аргентині разом узятих, а їх валовий внутрішній продукт дорівнював 180 мільярдам доларів, це становить 30 від ВВП Бразилії. 20% населення припадає на Південно-Африканську Республіку, в якій зосереджено майже 70 економічних потужностей регіону. Економічна вага, перевага в структурі і міжнародний авторитет перетворюють Південно-Африканську Республіку в головну силу і в самій Південній Африці, і також за її межами.

Хоча недостатньо динамічно розвивається Південно-Африканська Республіка, вона була досі не в змозі надати сильні імпульси розвитку сусідніх країн, але в політичному плані і в аспекті економічної політики вона відіграє все більш важливу роль зразка. Південна Африка має зразкову економічну політику, їй не тільки вдалося зробити плавний перехід до демократії, а й - всупереч поширеним тоді побоюванням - взяти курс на рішучі ринкові перетворення. З тих пір ПАР підтримує бюджетну дисципліну і проводить обережну грошову політику. На незалежність Резервного банку ніхто не робить замах. Після довгих років ізоляції, викликаній апартеїдом і санкціями, відбулося масштабне розкриття республіки назустріч світу, яке сприяло стійкого підвищення продуктивності економіки. Базові народногосподарські показники по перевазі сприятливі і ще більше покращилися за останній час. Міжнародний валютний фонд офіційно підтверджує великі успіхи уряду в бюджетному плануванні, податковій системі і в реструктуризації бюджетних витрат на користь таких галузей, як освіта, охорона здоров'я та соціальна сфера. Державний борг, що становить 47 від ВВП, є за міжнародними мірками помірним. Частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті скорочується. Інфляція за останні десять років помітно пішла на спад, чому сприяла орієнтована на досягнення стабільності кредитно-грошова і податкова політика. Починаючи з 1994 року, економічне зростання становить у середньому 2,6 на рік.

Наряду з багатьма позитивними моментами потенційні інвестори бачать також і тіньові сторони. Південно-Африканська Республіка є однією з країн, в яких пролягла прірва між багатими і бідними. Що стосується злочинності, то за цим показником Південна Африка знаходиться на одному з перших місць у світі в негативному, зрозуміло, сенсі. Незважаючи на високий рівень безробіття, в країні гостро не вистачає кваліфікованої робочої сили. Ринок праці недостатньо гнучкий, реформи затягнулися. Перешкоди створюють, серед іншого, квоти при прийомі на роботу, встановлені на користь чорношкірих претендентів на робочі місця. Незважаючи на брак кваліфікованої робочої сили, іноземцю досить важко отримати дозвіл на роботу. До цього додається такий фактор ризику, як ВІЛ-інфекція. В даний час тінь на Південно-Африканську Республіку кидає також криза в сусідній Зімбабве. Ще одним негативним моментом є постійно виникаючі затримки з приватизацією великої державної власності у вигляді підприємств. Безробітні здебільшого не мають освіти і кваліфікації, при

тому, що одночасно існує дефіцит кваліфікованої робочої сили, підмайстрів і майстрів. Тому для зниження безробіття буде недостатньо одного лише великого економічного зростання. У сформованих умовах стимулювання економічного зростання призвело б, в першу чергу, до подальшого збільшення дефіциту і подорожчання кваліфікованої робочої сили, підмайстрів і майстрів. Необхідно, швидше, поліпшити професійне навчання, однак це можливо тільки в середньо- або довгостроковій перспективі.

ПАР багатопланово підходить до реалізації зовнішньої політики на світовій арені: з одного боку, вона використовує всі можливості існуючої системи міжнародних організацій, з іншого - є активним учасником її реформування. Південно-Африканська Республіка після падіння режиму апартеїду відновила членство у всіх основних міжнародних організаціях (ОАЄ, Рух неприєднаних держав). Зовнішньополітичне керівництво ПАР вважає за необхідне здійснення модернізації існуючих структур підтримки миру і міжнародної безпеки і, насамперед, ООН. Основними міжнародними інститутами, які вимагають реформування, ПАР вважає СБ ООН, МВФ, СОТ.

Незважаючи на серйозність загроз регіонального та глобального масштабу, що відзначаються на Африканському континенті, світовий порядок, що складається на межі третього тисячоліття, визначається не тільки тими факторами, які цілком очевидні сьогодні, але й новими перспективними тенденціями. Хоча 90-і роки були важким і суперечливим періодом еволюції африканських країн, до другої половини поточного десятиліття в переважній більшості держав намітилися позитивні зрушення. Внутрішньополітичні і міжнародні відносини в Африці поступово входять у нормальне русло.

Позитивні зміни стали можливі насамперед завдяки врегулюванню великих збройних конфліктів в Африці. Ліквідація режиму апартеїду в ПАР благотворно позначилася на обстановці в південній частині континенту. Припинилася затяжна політична боротьба в Намібії, Мозамбіку та Анголі. Нормалізувалися відносини між Угандою, Кенією та Танзанією.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте економічний розвиток ПАР.
2. Охарактеризуйте політичний розвиток ПАР.
3. Проаналізуйте зовнішню політику ПАР на сучасному етапі.

Лекція 10. Країни Африки в системі сучасних міжнародних відносин. Особливості інтеграційних процесів в Африці

[4 с. 74-80; 15, с. 119-129]; [16] с.68-84].

1. Загальні аспекти інтеграційних процесів в Африці.
2. Економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки. КОМЕСА, COMESA
3. Організація Африканської єдності (ОАЄ) – основне інтеграційне об'єднання регіону. Перетворення ОАЄ в Африканський Союз (АС). Особливості діяльності АС на сучасному етапі.
4. Африка – регіон конфліктів. Основні причини африканських конфліктів.
5. Політика Лівії стосовно арабських, африканських і європейських проблем. М. Кадаффі.
6. Міжплеменна боротьба між хуту і тутсі в Руанді і сусідніх країнах.
7. Проблема мусульманського фундаменталізму в Алжирі. Перетворення ПАР на лідера Півдня Африки. Розвиток відносин “нової” ПАР з країнами Заходу.

Загальні аспекти інтеграційних процесів в Африці

Інтеграційні процеси в Африці почалися ще на початку 1960-х рр. Країни цього континенту мали різний рівень економічного розвитку. Якщо порівнювати його з світовим, то

він був і залишається низьким. І тоді, і в даний час відзначається широкий розкид у доходах, по фінансовому потенціалові, транспортним можливостям і т. д. До початку 1990-х рр. з чотирьох десятків країн, які відносяться до розряду так званих слаборозвинених, 25 розташовані на африканському континенті. При цьому ВВП на душу населення коливається від 80 доларів в Мозамбіку до 500 доларів в Мавританії. Після 1960 р. на континенті виникло близько 40 різних міжнародних організацій економічного та фінансового профілю, які виступали за розвиток інтеграції як з широкого кола економічних сфер діяльності, так і в рамках окремих галузей, хоча в основоположних документах не завжди були присутні дефініції «інтеграція» або «міжнародний поділ праці».

У 1961 р. Гана, Гвінея, Малі, Алжир, Марокко і ОАР створили так звану Касабланкську групу. Її члени виступили за об'єднання всіх африканських держав на основі антиколоніальних і «антиімперіалістичних» принципів. На противагу цій групі в 1959-1961 рр. був створений політико-економічний і військовий Афро-Малагасійський союз, котрий залежав від Франції та її політики. У союз увійшли колишні французькі колонії, пов'язані з «Спільним ринком», Берег Слонової Кістки, Верхня Вольта, Дагомея, Нігер, Того, Габон, Камерун, Конго (Браззавіль), Мавританія, Мадагаскар, Сенегал, Центральноафриканська Республіка, Чад.

Об'єктивні чинники, які штовхали до об'єднання Африки, виявилися сильнішими політики її розколу. У травні 1963 р після тривалих переговорів в столиці Ефіопії Аддіс-Абебі була заснована Організація африканської єдності (ОАЄ), що об'єднала понад 30 держав, і підписана Хартія єдності, яка проголосила основними цілями ОАЄ розвиток всебічного співробітництва між незалежними державами Африки, захист їх суверенітету і територіальної цілісності, боротьбу проти всіх видів колоніалізму, невтручання у внутрішні справи, мирне врегулювання спірних питань. В області зовнішньополітичної члени ОАЄ проголосили неприєднання до блоків і заохочення міжнародного співробітництва відповідно до Статуту ООН. Члени Організації зобов'язалися надавати підтримку справі визволення всіх африканських територій від колоніальної залежності.

Організація африканської єдності являє собою консультативний орган. Вона не завжди послідовно дотримувалася принципів, проголошених у Хартії. Створення ОАЄ, безсумнівно, є серйозним завоюванням африканських народів. Ця Організація сприяла вирішенню багатьох спірних питань між африканськими державами, справила благотворний вплив на їх діяльність в ООН та на нарадах неприєднаних країн.

Поряд з політичним об'єднанням африканські держави з кінця 60-х років прагнуть до встановлення економічного співробітництва з метою прискорити економічний розвиток, координувати народногосподарські плани по індустріалізації і здійснювати спільну політику в галузі транспорту. Такі об'єднання ще не прийняли загальноконтинентального характеру, вони створюються на регіональній основі.

У 1967 р було створено Східноафриканське економічне співтовариство у складі Кенії, Уганди і Танзанії. Інтерес до співпраці з цим співтовариством проявили Замбія, Сомалі та Ефіопія. У 1968 р було оголошено про створення регіонального угруповання в Західній Африці - Організації держав басейну річки Сенегал, до якої увійшли Гвінея, Малі, Мавританія і Сенегал. У Центральній Африці в 1968 р Конго (Кіншаса), Центральноафриканська Республіка (ЦАР) і Чад проголосили створення союзу держав і утворення спільного ринку (ЦАР, однак, незабаром вийшла з цього об'єднання).

Великий вплив на розвиток інтеграційних процесів в Африці надавали колишні метрополії, але, як правило, такий вплив використовувалося для досягнення відомих цілей - не випускати з сфери інтересів і т. д. Прикладом можуть служити різні угруповання франкомовних, англомовних країн та ін

На початковому етапі з'являлися організації, притаманні африканським умовам, наприклад сім організацій так званого «Річкового профілю»: ОМВГ (Організація з освоєння басейну річки Гамбія), ОМВС (Організація по освоєнню басейну річки Сенегал), Організація з експлуатації та розвитку басейну річки Катери та ін.. Виникнення цих організацій -

природний процес, властивий даному континенту, специфічним і економічним умовам, наявним на той момент в Африці.

Були також створені структури, які згідно з оцінками африканських дослідників могли цілком стати свого роду центрами для «концентрації процесів і перетворення їх в інтеграційні»: Африканська лісопромислова організація, Міжнародний союз країн-виробників какао, Асоціація з розвитку рисівництва в Західній Африці і ін.

Саме такий процес міг мати продовження, так як країни в загальному мали монокультурну структуру виробництва, а інші економічні складові, які могли б в чомусь перешкоджати зближенню, кооперації, розширенню торгівлі, таки не переважали.

Економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки КОМЕСА, COMESA

Історія КОМЕСА починається в грудні 1994 року, коли вона була створена, щоб замінити колишню зону преференційної торгівлі (ЗПТ), яка існувала з 1981 року. COMESA (як визначено в договорі) була створена як організація вільних незалежних суверенних держав, які погодилися співпрацювати в розвитку їх природних і людських ресурсів на благо всіх людей, і як така вона має широке коло завдань, які обов'язково включають зміцнення миру і безпеки в регіоні. Однак, у зв'язку з економічною історією КОМЕСА, основний упор робиться на формування широкого економічного і торгового співробітництва, яке здатне подолати деякі бар'єри, з якими стикаються окремі держави.

В рамках КОМЕСА діють 12 Технічних комітетів, курують питання співпраці в різних галузях, створено також декілька спеціалізованих інститутів: Банк торгівлі та розвитку (Найробі); Клірингова палата (Хараре), Асоціація комерційних банків (Хараре); Інститут шкіряного виробництва (Аддіс-Абеба), Центр металургійних технологій (Хараре), Бізнес-асоціація Східної та Південної Африки (Найробі), Африканське агентство по страхуванню торгових операцій і ін

Здійснюються програми і проекти по лібералізації торгівлі, митного співробітництва (включаючи створення єдиної комп'ютерної інформаційної мережі), оптимізації управління транспортними потоками, створенню правової бази для інвестиційної діяльності та розвитку приватного сектору. Розробляються заходи по переходу до єдиної системи стандартів, формуванню загальної промислової політики, запровадження системи взаємопов'язаних курсів національних валют а також з розвитку прикордонної торгівлі. Робляються зусилля з розширення спеціально створеного при КОМЕСА Фонду співробітництва, покликаного фінансувати проекти і програми, що сприяють регіональній інтеграції.

Важливе місце в роботі КОМЕСА відводиться питанням енергетики. У липні 2005 р. в Лусаці відбулося перше засідання комітету з проблем енергопостачання КОМЕСА. В рамках комітету розробляється програма спільного використання енергетичних ресурсів країн Спільного ринку. У лютому 2005 р. сформований Східно-африканський енергетичний пул зі штаб-квартирою в Аддіс-Абебі.

Поряд з питаннями економічної інтеграції в КОМЕСА приділяється зростаюча увага і політичній проблематики, забезпеченню регіональної стабільності, врегулювання та попередження кризових ситуацій, розвитку демократичних інститутів та громадянського суспільства. В якості інструментарію прийняття рішень з конкретних проблем у цій сфері на саміті Організації в Джібуті в 2006 р. розроблений консультаційний механізм і створена спеціальна робоча група.

Провідним донором КОМЕСА виступає Євросоюз; обсяг наданої допомоги - 324 млн.євро, а в період 2008-2013 рр.. вона складе 465 млн. євро. На друге місце в 2006 р. вийшов Китай (20 млн. дол.), далі йдуть США (10 млн. дол.), Великобританія (4 млн. дол.), Індія, Японія, Канада, а також Світовий банк і АфБР.

Організація Африканської єдності (ОАЄ) – основне інтеграційне об'єднання регіону. Перетворення ОАЄ в Африканський Союз (АС). Особливості діяльності АС на сучасному етапі.

Африканський Союз (далі – АС) – міжнародна міжурядова організація, заснована 9 липня 2002 АС, яка наразі об'єднує 55 держав Африки, є правонаступницею Організації Африканської Єдності (ОАЄ). Штаб-квартира АС, побудована винятково за китайські кошти у 2012 році, як подарунок від Китаю, розташована у столиці Ефіопії – Аддис-Абебі.

25 травня відзначається День Африки – день заснування ОАЄ (25.05.1963 р., Аддис-Абеба).

Робочі мови АС: англійська, арабська, португальська, французька.

Створення АС стало реакцією африканських країн на безпекові виклики, численні війни і конфлікти на континенті у контексті процесів глобалізації.

Головні договірно-правові акти, що регулюють роботу АС:

- Договір про створення Африканського економічного співтовариства (1991);
- Установчий акт Африканського союзу (набув чинності у 2001).

Основними завданнями та принципами Африканського Союзу є:

- розбудова процвітаючої Африки для забезпечення вагомому місця континенту в глобальній економіці;
- політична інтеграція континенту на основі ідей панафриканізму та відродження Африки;
- розвиток демократії, забезпечення прав і свобод населення країн континенту, верховенство права;
- мир та безпека континенту;
- збереження культурної ідентичності, спільної спадщини і цінностей;
- сприяння міжнародному співробітництву відповідно до Статуту ООН та Загальної декларації прав людини.

Структуру Африканського Союзу становлять:

Асамблея – вищий орган АС, до складу якої входять глави держав та урядів членів Союзу. Асамблея визначає політику АС, встановлює пріоритети, схвалює щорічну програму діяльності, бюджет організації, контролює виконання рішень на самітах глав держав, які скликаються раз на рік (у січні – лютому календарного року) або позачергово. Голова Асамблеї АС обирається на щорічній ротаційній основі.

Виконавча рада – підзвітний Асамблеї головний, виконавчий, постійно діючий орган АС. До її складу входять міністри закордонних справ держав-членів. Засідання Ради скликаються двічі на рік перед проведенням чергової Асамблеї, або позачергово. Рішення приймають консенсусом або, у разі не досягнення консенсусу, двома третинами голосів. До сфери компетенції Виконавчої ради входить попередження, відслідковування та розв'язання конфліктів, проведення миротворчих операцій, застосування санкційних механізмів тощо.

Панафриканський парламент – (знаходиться у м. Мідранд – Південно-Африканська Республіка) складається з 255 представників, обраних законодавчими органами 51 з 55 африканських країн, які ратифікували Протокол про створення АС. Виконує консультативні функції. Основним завданням інституції є всеохоплююча участь Африканських народів у розвитку та економічній інтеграції континенту. Парламент є платформою для участі громадян усіх африканських держав у дискусіях та процесах прийняття рішень щодо проблем і викликів континенту. До його складу входять п'ять кокусів, які представляють Західний, Південний, Північний, Східний та Центральний африканські регіони.

Комісія – постійно діючий секретаріат організації, що складається з Голови, його заступника та восьми членів (комісарів), які постійно працюють у штаб-квартирі АС та виконують адміністративні функції. Комісари обираються на чотирирічній термін. За ними закріплені такі галузі співробітництва, як мир та безпека, політичні питання, торгівля та промисловість, енергетика та інфраструктура, соціальна сфера, питання науки та технології, економічні питання.

Комітет постійних представників є допоміжним та консультативним органом Виконавчої ради, який складається з постійних представників країн-членів АС при Союзі (як

правило – послів цих держав в Аддис-Абебі), засідає раз на місяць. Опікується підготовкою порядку денного засідань Виконавчої ради та проектів її рішень.

Спеціальні технічні (галузеві) комітети опрацьовують галузеві проекти та програми Африканського Союзу і передають їх на розгляд Виконавчої ради. Забезпечують координування, супровід та оцінювання імплементації рішень органів АС. До складу кожного комітету входять міністри країн-членів та високопосадові країн, відповідальні за окремі галузі співробітництва. Комітети підпорядковуються Виконавчій раді.

Рада миру та безпеки є органом у складі 15 виборних членів, кожен з яких обирається Виконавчою Радою АС. П'ять членів обираються терміном на три роки, десять членів - на два роки. Члени Ради обираються за принципом рівної регіональної представленості та ротації держав. Ротація держав погоджується між регіональними групами, які представлені за формулою: Західна група – 4 місця, Південна група – 3 місця, Північна група – 2 місця, Східна та Центральна африканські групи по 3 місця.

Основними функціями Ради є забезпечення колективної безпеки та превентивних заходів щодо підтримання миру, ефективного реагування на конфліктні та кризові ситуації, координація заходів із встановлення миру, утворення і проведення операцій з підтримання миру.

Фінансовими інституціями АС є Африканський центральний банк, Африканський монетарний фонд та Африканський інвестиційний банк. У Секретаріаті та різних регіональних установах АС працює 1,4 тис. службовців (з них понад чверть – громадяни Ефіопії). Бюджет Африканського Союзу формується за рахунок внесків країн-членів та іноземних країн. Серед найбільших контрибуторів до бюджету організації є Алжир, Єгипет, Марокко, Нігерія та Південно-Африканська Республіка.

Окремі країни та організації, зокрема Велика Британія, Канада, Німеччина та інші, а також ЄС, беруть участь у фінансуванні АС. Щорічний бюджет Африканського Союзу складає близько 700 млн. доларів США.

Співробітництво з Україною: 22 червня 2016 р. – Україна набула статус спостерігача в Африканському Союзі. **Лютий 2018 р.** – відбулася зустріч заступника Міністра закордонних справ України з Комісаром з політичних питань АС Мінатою Семате Сессумою в рамках 37-ї сесії Ради ООН з прав людини у Женеві. **Лютий 2020 р.** – українська делегація на чолі з Директором Департаменту країн Близького Сходу та Африки МЗС України взяла участь у роботі 36-ї сесії Виконавчої ради АС в Аддис-Абебі.

Африка – регіон конфліктів. Основні причини африканських конфліктів.

В останні десятиліття за *Африкою* міцно закріпилася репутація самого *конфліктонебезпечній регіону нашої планети*. Тому її все частіше стали іменувати континентом конфліктів, або, більш образно, киплячим континентом. Дійсно, за півстоліття, що минули з часу початку краху колоніальної системи, в Африці сталося 186 державних переворотів, 26 великомасштабних воєн і незліченну кількість різного роду конфліктів меншого масштабу. У цих війнах і конфліктах загинуло не менше 7 млн осіб, а загальний матеріальний збиток від них склав 250 млрд дол. Протягом багатьох років і навіть десятиліть больовими точками на континенті залишалися Ангола, Сомалі, Судан, Заїр (нині Демократична Республіка Конго), Руанда, Бурунді, Ліберія, Нігерія, Ефіопія, Мозамбік, Західна Сахара, Уганда, Чад, Мавританія, деякі інші країни. При цьому, на думку Генерального секретаря ООН Кофі Анана, Африка є єдиний район світу, де число конфліктів рік від року не тільки не зменшується, але навіть зростає.

Виникнення такої конфліктонебезпечній ситуації в Африці пояснюють цілою **комплексом причин** етнічного, конфесійного, політичного і геополітичного, соціально-економічного характеру. При цьому іноді ці причини поділяють на зовнішні і внутрішні (міждержавні і внутрішньодержавні), хоча чітку грань між ними провести, напевно, не так просто.

Все ж видається, що в основі більшості конфліктів лежать *причини етнічного характеру*. Це пояснюється тим, що етнічний склад населення Африки відрізняється великою

складністю. Етнографи виділяють на цьому континенті 300-500 народів (етносів). Станом на другу половину 1980-х рр. чисельність 11 з них перевищує 10 млн осіб, а 111 - 1 млн осіб (більш $\frac{4}{5}$ загальної кількості населення), але інша частина представлена переважно дрібними етнічними утвореннями. Як правило, великі багатомільйонні народи вже склалися в нації, а деякі нечисленні ще зберігають архаїчні форми соціальних відносин.

Великий вплив на історію формування етнічного складу населення Африки надали масові міграційні процеси (в першу чергу переселення арабів в Північну Африку в VII-XI ст.). Те ж можна сказати про древніх і середньовічних державах Африки - таких, як Гана, Малі, Бенін, Сонгай, Конго, Мономотапа, Імеріна і інші, в яких відбувалася вже консолідація споріднених племен в народності. Однак цей природний процес був порушений спочатку работоргівлею, яка привела до знелюднення величезних територій, а потім колоніальним розділом Африки, який привів до того, що розбіжність політичних і етнічних кордонів стало швидше правилом, ніж винятком. При цьому племінна роздробленість, етнічні та релігійні протиріччя нерідко штучно розпалилися і підтримувалися.

Після завоювання африканськими країнами політичної незалежності в їх етнокультурному розвитку настав новий етап. Помітно активізувалися процеси етнічного об'єднання - асиміляція, консолідація, міжетнічна інтеграція, відбувається зближення не тільки споріднених народів, а й народів, різних за мовою, культурою і рівнем соціально-економічного розвитку. Незважаючи на зберігається в багатьох країнах крайню етнічну строкатість, африканці все частіше називають себе не з тієї чи іншої етнічної спільності, а за назвою своєї держави - Нігерією, конголезцями, гвінейця, ганцями, малійцями, камерунцями і т. п. Сильний вплив на процеси етнічного об'єднання надає урбанізація, оскільки саме міське середовище відкриває найбільший простір для міжетнічних зв'язків.

Поряд з цим тривають і процеси етнічного поділу, племінного сепаратизму. Особливо ускладнює міжетнічні відносини в Африці дісталася їй у спадок від минулого невідповідність політичних і етнічних кордонів, в результаті якого багато великих етноси виявилися роздробленими на дрібні частини. В. А. Колосов у своїй книзі про політичну географію наводить дані про те, що нині різного роду територіальні суперечки в Африці стосуються приблизно 20 % всієї території континенту. До того ж 40 % всієї протяжності державних кордонів тут взагалі не демарковані; 44 % їх проведені по паралелях і меридіанах, 30 % - по дугоподібним і кривих ліній і тільки 26% - по природних рубежах, частково збігається з етнічними. В якійсь мірі до спадщини колоніалізму можна віднести і те, що до сих пір в 17 країнах Африки офіційною мовою вважається французька, в 11 - англійська, а ще в багатьох країнах вони поєднуються з місцевими мовами.

В результаті етнічний фактор в Африці сильно впливає на всю її політичне та громадське життя, знаходить широке відображення в клановій системі і в настільки характерному для Чорної Африки явище, як *трайбалізм* (від англ. Tribe - плем'я). Так називають міжплемінні протиріччя і ворожнечу, витоки яких сягають епосі родоплемінних відносин. Потім трайбалізм отримав розвиток в епоху перетворення Африки в колоніальний материк. І нині в умовах етнічного калейдоскопа і постійної міжетнічної боротьби за владу він зберігає свій негативний вплив на суспільні процеси, сприяючи консервації національно-племінної відособленості.

Чимале значення мають і *причини релігійного характеру*. Адже в Африці дві світові релігії - іслам ($\frac{2}{5}$ всіх віруючих) і християнство ($\frac{1}{5}$) - У багатьох районах химерно переплітаються з різноманітними місцевими релігіями. Все це, в особливості з урахуванням посилення останнім часом в світі ісламського фундаменталізму та екстремізму, ще більш загострює виникають конфлікти, перетворюючи деякі з них в етноконфесійні.

Нарешті, не можна не враховувати і того, що ці конфлікти відбуваються на тлі крайньої соціально-економічної відсталості більшості країн Тропічної Африки, переважання в них бідного і найбільш необхідного населення, дефіциту фінансових і матеріальних ресурсів, величезний зовнішній борг. Все це також загострює міжетнічні конфлікти і боротьбу за владу. Хоча нині

в основі більшості конфліктів лежать внутрішні чинники, потрібно пам'ятати і про те, що ще в порівняно недавній період з ними поєднувався фактор протидіювання двох світових систем.

Негативні **наслідки** такої вибухонебезпечної конфліктної ситуації теж досить різноманітні. Вона збільшує політичну нестабільність у багатьох африканських країнах, провокує часті військові заколоти і державні перевороти, підсилює сепаратистські настрої. Одним з абсолютно конкретних проявів такої підвищеної конфліктності можна вважати зростання чисельності біженців і переміщених осіб. У середині 1990-х рр. в Африці налічувалося 7 млн біженців і 20 млн переміщених осіб, а за іншими даними, навіть більше.

Відзначимо, що можна виокремити **наступні причини виникнення конфліктів в Африці:**

Перша група — суперечності, що виникають при встановленні й регулюванні відносин сили на різних рівнях. На міжнародному рівні йдеться про вплив великих держав на виникнення конфліктів, що було притаманним для біполярного світу. США та СРСР заради збереження балансу сил або його порушення на власну користь підтримували дружні їм режими чи угруповання (наприклад, в Анголі, Мозамбіку, Ефіопії тощо). Такі втручання часто провокували загострення конфліктів.

У 90-ті роки склалася протилежна ситуація — конфлікти та війни спалахували через зникнення страху перед втручанням наддержав. В Африці розгорнулася боротьба за лідерство на регіональному рівні, формувалися нові центри сили, що могло призвести до сутичок між ними (конфлікти між Угандою та Суданом, прагнення Нігерії перетворитися на чільну державу Західної Африки тощо). На внутрішньодержавному рівні чинник сили виявляється у тому, що багато країн Африки ще перебувають на етапі свого становлення, не досягли позитивного суверенітету (негативний суверенітет — формально-правове визнання держави членами світового співтовариства; позитивний суверенітет — здатність уряду нової держави до ефективного громадянського управління суспільством, що гарантує стабільність, законність, громадянський мир та правопорядок).

Друга група — соціально-економічні чинники. Ідеться про боротьбу за матеріальні ресурси, які часто стають причиною конфлікту. До них можуть відноситись як природні багатства певної території, так і сама територія. Виникненню прикордонних конфліктів сприяє невизначеність певних ділянок офіційних кордонів колишніх колоній. Боротьба за терени та природні багатства спричинює і внутрішні конфлікти. Сепаратистські рухи етнічних груп прагнуть одержати у власне розпорядження певну територію з її ресурсами (боротьба населення провінції Казаманс (Сенегал), де зосереджено вирощування рису, в Шабі (Демократична Республіка Конго), де знаходяться великі поклади міді та інших корисних копалин тощо). Тяжке економічне становище робить боротьбу за владу, а відповідно за контроль над ресурсами дуже жорстокою.

Остання група — соціально-психологічні чинники, тісно пов'язані з другою. Ідеться про трайбалізм і міжетнічні відносини, адже трайбалізм спричинюється побоюваннями етнічної групи за власні існування та безпеку, і прагнення верхівки цієї групи до привілейованого становища.

Перейдемо тепер безпосередньо до **географії конфліктів** в Африці.

У Північній Африці цілому їх значно менше, оскільки вона відрізняється набагато більшим етнічною єдністю. Народи цієї частини континенту говорять на арабській мові, який вже став основою для консолідації таких великих націй, як єгиптяни, тунісці, алжирці, марокканці, лівійці. Те саме можна сказати і до релігійним складом населення Північної Африки, де фактично єдиною релігією був і залишається іслам. Але, незважаючи на це, конфліктні ситуації мають місце і тут.

В якості головного вогнища тривалих збройних конфліктів можна привести Судан, де існують два конфліктних району, що виникли переважно на етноконфесійній основі. Перший з них - Південний Судан, де визвольна армія місцевого негроїдного населення вже давно веде боротьбу за незалежність з націоналістично налаштованими арабськими ісламськими фундаменталістами, які перебувають при владі в цій країні. Другий конфліктний район виник

у 2003 р в районі Дарфур на заході країни. Цей район населяють різні народності, але в принципі їх можна об'єднати в дві групи - чорношкірих африканців-хліборобів і арабських племен, що займаються скотарством. Ці дві групи вже давно ведуть між собою боротьбу за земельні і водні ресурси, до яких нещодавно додалася боротьба за доходи від відкритих тут великих запасів нафти. Центральний уряд в Хартумі, спираючись на озброєні арабські загони в Дарфурі, почало проводити етнічні чистки, що призвели до чималих людських втрат і змусили більш 1 млн місцевих жителів шукати притулку в сусідньому Чаді. Все це призвело до серйозної гуманітарної кризи. Незважаючи на втручання Ради Безпеки ООН, Євросоюзу, Африканського союзу, конфлікт в Дарфурі поки не подолана. Як приклад внутрішньополітичних конфліктів можна привести терористичну діяльність ісламських екстремістів в Алжирі та Єгипті проти світських форм державності. А прикладом гострого зовнішньополітичного конфлікту може служити ситуація навколо Сахарської Арабської Демократичної Республіки, про яку вже йшлося.

Але все ж епіцентр конфліктних ситуацій знаходиться в **Чорній Африці**, т. е. Африці, розташованій на південь від Сахари.

Почнемо з *Західної Африки* - Субрегіону, який не тільки включає в себе найбільшу кількість незалежних держав, але і відрізняється найбільшою етнічною строкатістю. Тут живуть переважно народи нігеро-кордофанська сім'ї, в тому числі такі великі, як йоруба, фульбе, моси, ашанти, волоф, бам-бару, Малинці. Але при розділі Західної Африки європейськими колонізаторами фактично всі вони виявилися розділеними між окремими володіннями Франції і Великобританії. Після краху колоніальної системи ці кордони були успадковані вивільненими країнами.

Наприклад, народ фульбе, колись широко розселився в Тропічній Африці, нині опинився розчленованим між приблизно 16 країнами. У XIX ст. територія його проживання виявилася розчленованою між французькими колоніями Мавританією, Сенегалом, Гвінеєю, Нігером, Суданом (нині Малі), Верхньою Вольтою (нині Буркіна-Фасо), Дагомея (нині Бенін), Камеруном, а також Нігерією і деякими іншими англійськими колоніями. Етнічна територія народу Малинці була розділена між колишніми французькими колоніями Сенегалом, Суданом, Гвінеєю, Берегом Слонової Кістки (нині Кот-д'Івуар) і англійською колонією Гамбія. В результаті і виникла та дивовижна етнічна черезсмужжя, яка і в наші дні відрізняє всю цю частину Тропічної Африки. Тут немає жодного однорідного в етнічному відношенні держави, всі вони – поліетнічні.

У роки незалежного розвитку збройні конфлікти відбувалися і відбуваються в багатьох країнах Західної Африки - в Нігерії, Сенегалі, Ліберії, Сьєрра-Леоне та ін. Так, в Нігерії в кінці 1960-х рр. відбувалася міжусобна війна, яка велася федеральними військами проти сепаратистів, які проголосили в східній частині країни своє «державу Біафра»; вона забрала понад 1 млн людських життів. У цій країні, де близько 40 млн чоловік сповідують християнство і приблизно 45 млн - іслам, постійно відбуваються зіткнення на релігійному ґрунті. У Ліберії громадянська війна на міжплемінній основі тривала з 1989 до 1996 р, викликавши результат в сусідні країни майже півмільйона біженців.

Ареною багатьох конфліктів в останні десятиліття була і залишається *Східна Африка*, де проживають народи афразійської, нігеро-кордофанська і нило-сахарської мовних сімей, які сповідують іслам, християнство і місцеві релігії.

Тут головними осередками тривалих військових конфліктів давно вже стали країни Африканського Рогу - Ефіопія, Еритрея та Сомалі. Колишня італійська, а потім англійська Еритрея в 1952-1991 рр. входила до складу Ефіопії, але в результаті тривалої війни з нею в 2003 р домоглася незалежності. Але прикордонні суперечки між двома країнами досі не вирішені. Та й в самій Ефіопії в 80-х рр. йшла громадянська війна. Що ж стосується Сомалі, то ця країна вже не раз - під гаслом створення Великого Сомалі - вела збройну боротьбу з сусідніми державами, в першу чергу з Ефіопією, через області Огаден, а також пред'являла територіальні претензії до Джибуті і Кенії. Однак в 1990-х рр. стався фактичний розпад самого Сомалі з виділенням двох самопроголошених держав - Сомаліленд і Пунтленд. Незважаючи

на наявність президента і тимчасового уряду в Могадішо, централізована влада в країні фактично відсутній і тепер. Відсутні і єдина армія, єдина валюта. Реальна влада знаходиться в руках самопроголошених держав і польових командирів.

А в середині 1990-х рр. весь світ був приголомшений самим кровопролитним зіткненням на етнічному ґрунті, яке мало місце в невеликому, але густонаселеному (понад 9 млн жителів) державі Руанда в районі Великих озер. Те, що сталося в цій країні, в літературі нерідко порівнюють з геноцидом вірмен в Туреччині в 1915 р, з діями фашистської Німеччини в багатьох окупованих нею країнах або «червоних кхмерів» Пол Пота в Камбоджі. Цей геноцид почався на тлі тривала вже четвертий рік громадянської війни між народами тутсі і хуту, коли тутсі, які складають лише 15 % населення країни, влаштували криваву «етнічну чистку», винищивши за два місяці півмільйона хуту.

Колишня бельгійська колонія Руанда в 1962 р отримала незалежність. Однак це не привело до примирення двох населення її і постійно ворогували етнічних груп - хліборобів хуту і скотарів тутсі, в різний час розселилися в тутешньої савані. Тутсі прийшли сюди пізніше хуту, але саме вони зайняли панівне становище у феодальному Руандійській державі XVI-XIX ст. Це положення їм вдалося зберегти і в колоніальний період. Перші криваві зіткнення між тутсі і хуту в незалежній Руанді відбулися ще в 1963-1965 рр. Але особливо трагічні події на міжетнічному ґрунті мали тут місце в 1994 р

До цього переліку можна додати конфліктні ситуації, які час від часу виникають в Кенії, на Коморських островах, в інших країнах. Деякі з них викликали масовий вихід біженців. Тільки з Руанди втекли понад 2 млн осіб, а в результаті чи не найбільші в світі табору біженців виникли на північному заході Танзанії. Приблизно 400 тис. Чоловік покинули Бурунді, а ще раніше понад 1,5 млн мігрували з охопленого громадянською війною Мозамбіку.

Центральна Африка в етнічному відношенні щодо однорідна. Це сфера поширення народів банту, що відносяться до нігеро-кордофанська сім'ї і говорять на родинних мовах. Однорідна вона і в конфесійному відношенні: тут зазвичай місцеві релігії поєднуються з ісламом і набагато рідше (Габон) - з християнством. Проте і в цьому субрегіоні протягом останніх десятиліть неодноразово спалахували збройні конфлікти, які в першу чергу відображали боротьбу за владу між партіями, угрупованнями або кланами, однак здебільшого мали і певну етноконфесійних основу. Найбільш яскраві приклади такого роду - Ангола та ДР Конго, де збройна боротьба між військово-політичними угрупованнями МПЛА і УНІТА продовжилася з 1960 по 1992 р

Важкі випробування випали і на частку сусідньої Демократичної Республіки Конго. У колишньому Бельгійському Конго, яке після досягнення незалежності в Рік Африки стало незалежною державою Заір, незабаром ж почалося сепаратистський рух в найбагатшій на корисні копалини провінції Катанга, і це призвело до громадянської війни і введення в країну військ ООН. З середини 1960-х рр. в Заїрі встановився авторитарний, диктаторський режим президента Мобуту. Але в другій половині 1990-х рр. його політика розпалювання етнічних конфліктів біля кордонів своєї країни привела до збройного повстання племен тутсі, що населяють східну частину Заїру. Це повстання, яке переросло в громадянську війну, в кінцевому рахунку призвело до повалення режиму президента Мобуту в 1997 р і утворення Демократичної Республіки Конго (ДРК), президентом якої став вождь національного руху Лоран Кабіла.

Однак уже незабаром почалася друга конголезька війна, яка тривала з 1992 по 2002 р Витоки її сягають геноциду в Руанді в 1994 р, коли величезна кількість біженців тутсі виявилася на території Заїру. Вони брали активну участь у громадянській війні на боці Л. Кабіли, але потім, відповідаючи на зміну політики президента, виступили проти нього. Всього в другій конголезької війні взяли участь 20 озброєних груп - як місцевих, так і представляли 8 інших держав (на стороні Кабіли виступили Ангола, Зімбабве, Намібія, Судан і Чад, проти - Руанда, Бурунда і Уганда). У 2001 р Лоран Кабіла був убитий, і новим президентом став його син Жозеф. У цій війні, головним чином від епідемій і голоду, загинуло 4 млн осіб. З 1999 р

на території ДРК знаходиться контингент «блакитних касок» ООН. Але повне врегулювання ще далеко не досягнуто.

А в *Південній Африці* протягом багатьох десятиліть головним осередком постійних кровопролитних расово-етнічних конфліктів була ЮАР, де білою меншістю (18 % загальної кількості населення) здійснювалася державна політика *апартеїду*, що на мові африкаанс означає «відокремлення», «роздільне проживання». Парламент ПАР прийняв закони «Про владі банту» (1951), «Про розвиток самоврядування банту» (1959), «Про хоумленда» (1971) і ін., Відповідно до яких в країні були створені бантустані, або хоумленда («національні батьківщини»). Деякі з них були оголошені повністю незалежними, інші перебували на різних стадіях самоврядування. Але фактично це були псевдодержавні освіти, хоча і мали кожне свій гімн і прапор, але позбавлені можливості вирішувати зовнішньополітичні, фінансові та інші питання.

Всього до початку 1990-х рр. бантустанів в ПАР було десять. Вони займали 14% території країни, причому, як правило, самі посушливі і неродючі землі, до того ж розчленовані на окремі більш дрібні ділянки; раніше тут перебували негритянські резервації. Населення бантустанів юридично становило 15 млн осіб, але фактично в них жили тільки 7-8 млн, а решта працювали в «білої» частини країни, мешкаючи там в спеціальних гетто. Проте все чорні африканці ПАР, незалежно від реального місця проживання, були приписані до одного з бантустанів, кожен з яких був оголошений «національним батьківщиною» тієї чи іншої народності.

Але в кінці 1980-х-початку 1990-х рр. режим апартеїду в ПАР був спочатку пом'якшений, а потім фактично ліквідований. Після 342 років монополії білого населення в травні 1994 р відбулися перші в історії країни вільні вибори за участю чорних жителів. Перемогу на них здобуло чорне більшість, а новим президентом ПАР став лідер найстарішої визвольної організації Африканський національний конгрес (АНК) Нельсон Мандела. Одночасно відбулася повна зміна і інших державних структур - парламенту, уряду. Тимчасова конституція країни, прийнята в липні 1994 р ліквідувала бантустані. Однак міжетнічні відносини в ПАР продовжують залишатися складними. Тим більше що до суперечностей між білим і «кольоровим» населенням додалися гострі суперечності між різними націоналістичними угрупованнями самих африканців. Наприклад, повної автономії вимагає провінція Квазулу - Наталь, де як і раніше періодично відбуваються зіткнення між народами зулу і коса.

В Африці є молоді незалежні держави, яким вдалося уникнути гострих міжетнічних конфліктів. Як приклади такого роду зазвичай призводять Гвінею, Нігер, Танзанію. Що ж стосується найбільш радикального шляху вирішення цієї складної проблеми, то не раз вже висувалася пропозиція перекроїти що дісталася в спадок від колоніальної епохи політичну карту Африки, створивши на континенті, по можливості, Одноетнічні (однонаціональні) держави. Але практично це абсолютно неможливо.

Політика Лівії стосовно арабських, африканських і європейських проблем. М. Кадаффі.

Як в Сирії, Ємені, так і в Лівії громадянська війна триває вже десятий рік. Головним чином через те, що зовнішні сили, замість того, щоб сприяти національному діалогу, відновленню миру і стабільності, підтримують конфліктуючі між собою політичні угруповання, прагнучи посилити свої позиції в цих країнах, що важливі за своїм геополітичним і гео економічним положенням на Близькому Сході.

У Лівії дев'ятирічна громадянська війна викликала повний колапс. Тому лівійці чекають, коли до влади прийде така політична сила, яка нарешті наведе лад і зміцнить державу. Переважна більшість лівійських громадян ще пам'ятає той високий рівень життя, який понад 42 роки забезпечував «авторитарний» режим Муаммара Кадаффі, і вони не проти, щоб такий режим відновився у тій чи іншій формі. Але в Лівії сьогодні в ідеологічному і політичному плані не спостерігається такої політичної партії, якій би весь лівійський народ довіряв так, як це було при М. Кадаффі.

Після 2011 року Лівія стала головним транзитним простором для сотень тисяч мігрантів з африканських країн через Середземне море в Європу, що накладає додаткове навантаження на її і без того мізерні соціальні та економічні ресурси. Останнім часом работорівля там сягнула катастрофічних масштабів. У деяких районах, контрольованих різними збройними угрупованнями, фіксується безпрецедентно високий рівень кримінальних злочинів, сексуального насильства, утисків в правах жінок і дітей. Значна частина корінного населення Лівії опинилася на межі гуманітарної катастрофи.

Двовладдя — основна причина лівійської кризи

Найбільшою політичною проблемою Лівії залишається двовладдя з центрами влади на сході — у Тобруку і на заході — у Триполі. З 2012 року Лівією керував тимчасовий парламент — Загальний національний конгрес (ЗНК), який незабаром підпав під вплив ісламістів, переважно «братів-мусульман». У грудні 2013 року ЗНК прийняв шаріат у якості основи державного законодавства, що викликало незадоволення значної частини лівійського суспільства. 25 червня 2014 року відбулися вибори до нового парламенту — Палати представників Лівії (ППЛ), де більшість із 200 місць дісталася світським депутатам, а ісламісти отримали лише 30 мандатів. Хоча у цих виборах брало участь не більше 20 % від усіх виборців, втім, незважаючи на це, ООН визнала ППЛ легітимною. Спікер палати — Агіла Салех Іса аль-Убейді (76 років). Однак згодом через захоплення Триполі ісламістськими угрупованнями «Світанок Лівії», які поновили діяльність ЗНК, ППЛ була змушена перебратися до Тобруку, що на сході країни поблизу лівійсько-єгипетського кордону, за 1300 км від Триполі. Втім, в ППЛ немає повної єдності щодо ситуації країні. За деякими даними, близько 40 депутатів, налаштованих проти Х. Хафтара, втекли з Тобруку до Триполі. У вересні 2014 року у Тобруку також було сформовано тимчасовий уряд під керівництвом Абдалли ат-Тані.

Палата представників 2 березня 2015 року призначила колишнього соратника М. Каддафі полковника **Халіфу Белькасема Хафтара** (77 років) верховним головнокомандувачем Лівійської національної армії (ЛНА) і у вересні 2016 року присвоїла йому військове звання фельдмаршал.

Х. Хафтар народився у 1943 році в Адждабії, походить з племені аль-Фарджані. Закінчив Військовий університет у Бенгазі. У 1969 році брав участь у військовому перевороті на чолі з М. Каддафі, який скинув короля Ідріса І. У 1978 році закінчив військові курси «Выстрел» в СРСР, а в 1983 році був слухачем курсів в академії М. Фрунзе, володіє російською мовою. У 1987 році невдало керував бойовими діями лівійських військ у Чаді, де потрапив у полон разом з 400 лівійськими військовослужбовцями. М. Каддафі назвав його зрадником і відкрісся від колишнього соратника. За допомогою ЦРУ США Х. Хафтар звільнили з полону і евакуювали спочатку до Заїру і Кенії, потім до США, де на початку 90-х років минулого століття він отримав американське громадянство, оселився у Вієнні, штат Вірджинія, де і жив 20 років. На початку 1990-х років Х. Хафтар очолив Фронт національного порятунку для боротьби з режимом М. Каддафі.

У березні 2011 року Х. Хафтар прибув до Бенгазі, а вже у квітні його призначили командувачем сухопутними силами повстанських військ у званні генерал-лейтенанта. У липні 2017 року війська Х. Хафтара за допомогою французького спецназу взяли під контроль Бенгазі з його нафтовими терміналами.

Отримавши звання фельдмаршала, Х. Хафтар, за сприяння Росії, ОАЕ, Саудівської Аравії, Єгипту, а також опосередковано Франції, Італії і США, почав претендувати на роль нового лівійського диктатора — «другого Каддафі», що виглядає досить сумнівно хоча б тому що, на відміну від М. Каддафі, який прийшов до влади у 1969 році у віці 27 років і був самодостатнім і незалежним лідером, похилого віку Х. Хафтар залежить від багатьох зовнішніх акторів.

На думку деяких експертів, йому так і не вдалося реформувати різні загони і угруповання озброєних ополченців, щоб вони дійсно стали тим, чим вони поки що безпідставно називаються — Лівійською національною армією. Насправді згадані

угруповання ополченців більше нагадують розрізнені партизанські загони, що діють на свій розсуд і без належної взаємодії, переслідуючи часто протилежні цілі. При цьому найвищий авторитет у них мають не офіцери і генерали, а вожді їхніх племен.



Довідково:

Лівійська національна армія створена у 2011 році і підпорядковується Палаті представників Лівії у Тобруку. В лавах ЛНА налічується близько 7–10 тис. регулярних військ із залишків армії М. Каддафі і близько 18 тис. іррегулярних племінних ополчень, а також загонів радикальних ісламістів-салафітів. У складі ЛНА також налічується кілька тисяч найманців із Судану, Чаду, Нігеру і РФ (група «Вагнера»). ЛНА складається з сухопутних військ, військово-повітряних сил і військово-морських сил. Структурно сухопутні війська ЛНА складаються з кількох бригад і окремих батальйонів.

Озброєння і військова техніка (ОВТ) в основному російського або радянського походження. Є також ОВТ (танки, системи залпового вогню, артилерія, військова авіація і різні системи ППО), поставлені зі США, Італії, ФРН, Бельгії, Китаю, Сербії, Йорданії та ОАЕ.

Відповідно до угоди, досягнутої на саміті G8 в Лох-Ерні у червні 2013 року, деякі країни НАТО — Велика Британія, Італія, Туреччина та США — зобов'язалися надати допомогу ЛНА в підготовці близько 15 тис. військовослужбовців протягом дворічного періоду.

У серпні 2015 року представники ісламістських партій, які зазнали поразки на виборах до Палати представників, сформували нелегітимний паралельний законодавчий орган під назвою «Новий Загальний національний конгрес» (НЗНК) на чолі з Нурі Абу Сахмейном. Згідно з політичним договором, підписаним 17 грудня 2015 року у Схираті (Марокко), сформовано Уряд національної згоди (УНЗ) — легітимний тимчасовий уряд Лівії, який підтримується ООН.

Глава уряду — **Фаїз Мустафа Сарадж** (60 років) народився у Триполі в сім'ї одного із засновників сучасної Лівії. У 1982 році Ф. Сарадж закінчив університет Аль-Фатіх, отримавши ступінь бакалавра архітектури і містобудування. В епоху М. Каддафі працював в міністерстві житлового будівництва. Після подій 2011 року входив до комісії, яка займалася питаннями національного примирення. У 2012 році став депутатом ЗНК в Триполі. Входив до комітетів з енергетики та житлово-комунального господарства.

Ф. Сарадж і міністри його уряду прибули до Триполі 30 березня 2016 року. 6 квітня 2016 року уряд НЗНК в Триполі передав владу УНЗ. Таким чином, НЗНК припинив свої повноваження. Крім того, в Триполі діє так звана Президентська рада, колективний орган із 9 осіб, який має повноваження президента країни. Головою цієї ради є очільник національного уряду Ф. Сарадж.

Основна проблема двовладдя в Лівії полягає в тому, що Палата представників у Тобруку не визнає УНЗ у Триполі. Зі свого боку Ф. Сарадж та інші політичні діячі Західної Лівії вбачають в особі Х. Хафтари серйозного конкурента в боротьбі за владу і сприймають його негативно, називаючи військовим злочинцем...

Розпочинаючи з квітня 2019 року, Триполі стійко утримують місцеві повстанські формування, які завдяки щедрій фінансовій допомозі Катару продовжують чинити запеклий опір ЛНА. Уряд в Триполі також контролює кілька стратегічно важливих міст Лівії на середземноморському узбережжі, зокрема Сирт і Місурату, що допомагає йому уникати повної ізоляції чи оточення військами Х. Хафтара. У ЛНА утворився дефіцит сил, який

Х. Хафтар намагався компенсувати шляхом залучення найманців із Судану, Чаду, Нігеру і РФ, а також проводячи маневрування своїми силами на кількох напрямках, розтягуючи тим самим резерви супротивника, і досягаючи своєї переваги завдяки авіаційній підтримці і використанню БПЛА та дронів.

13 лютого 2020 року за 30 км на південь від Триполі в районі Машруу аль-Хадба поновилися бої між протиборчими сторонами. 18 лютого реактивними снарядами обстріляно другий за значимістю порт Триполі — аш-Шааб. Він використовувався для торгівлі, а також в інтересах лівійської морської прикордонної служби. 27 лютого вкотре ракетами обстріляли аеродром Маатіга.

У період з 13 по 15 березня, використовуючи міномети, танки, бронетехніку і найманців з числа «джанджавідів» (суданських найманців), війська ЛНА намагалися організувати черговий наступ на місто аз-Завія, де розташований великий НПЗ, що забезпечує бензином столицю і один з експортних морських терміналів. До аз-Завії сходяться нитки нафтопроводу, що йде від південних родовищ в районах Мурзука і Убара. Однак спроби військ ЛНА захопити це місто провалилися. Збройні загони УНЗ змусили їх відступити подекуди на 40–50 км, кинувши на полі бою озброєння, бойову техніку і близько 150–200 поранених і вбитих бойовиків.

В цілому у лютому–березні ц. р. серйозних змін в обстановці навколо Триполі не сталося. Переважно виникали спорадичні бойові зіткнення малої інтенсивності. Силам ЛНА не вистачало особового складу і можливостей вогневого придушення оборони супротивника з повітря, оскільки їх повітряні нальоти досить успішно придушувалися турецькими засобами ППО, зокрема корабельними. З іншого боку, у підрозділах УНЗ також відчувався дефіцит живої сили, тим більше, що вони були змушені вести оборонні дії одночасно на кількох напрямках. При цьому рівень підготовки і дисципліни особового складу загонів УНЗ досить низький. Частина загонів приходить на передову і йде з неї не за розпорядженням центрального командування, а на власний розсуд. Таким чином, у першому кварталі ц. р. між військами УНЗ і ЛНА спостерігається хитка рівновага взаємного безсилля. Жодна зі сторін не мала і не має достатнього потенціалу для досягнення вирішальної військової переваги.

4 квітня 2020 року виповнився рік облоги Триполі військами ЛНА. Як повідомив 5 квітня Національний лівійський комітет з прав людини, за рік боїв за столицю жертвами стали майже 4,4 тис. осіб, в тому числі понад 500 цивільних, поранення дістали понад 12,7 тис., біженців — понад 140 тис. осіб. У квітні бойові дії в районі навколо Триполі дещо активізувались. Так, 10 квітня командування ЛНА оголосило про взяття міста Абу Грейн, розташованого між містами Сирт і Місурата. Але незабаром сили УЗН швидко відновили контроль над цим містом. 13 квітня сили УНЗ відбили у ЛНА два міста на заході Лівії поблизу кордону з Тунісом — Сорман і Сабрату за 60 і 70 км на захід від Триполі відповідно. Раніше ці міста контролювала союзна з ЛНА міліція салафітів. За оцінками спостерігачів, ці успіхи сил УЗН були досягнуті завдяки турецькій артилерії і турецьким ударним безпілотникам, які запанували у повітрі. 27 квітня Х. Хафтар виступив із заявою, в якій в черговий раз стверджував, що нібито отримав «мандат народу» на управління Лівією. При цьому він повідомив, що «Схиратська угода» втратила силу. Одночасно він пообіцяв продовжити наступ на Триполі. США, Євросоюз і навіть РФ засудили цю заяву Х. Хафтара.

У міру посилення військової допомоги силам уряду Ф. Сараджа з боку Туреччини і Катару, починаючи з травня і протягом червня та липня ц. р. війська ЛНА почали втрачати свої позиції і відступати від Триполі у східному напрямку. Роль Туреччини в лівійському конфлікті ми спробуємо розкрити в подальших публікаціях, а зараз слід зупинитися на основних причинах невдач ЛНА. Не будемо поки що говорити про повну поразку ЛНА. Спонсори Х. Хафтара, скоріш за все, цього не дозволять.

По-перше, слід зазначити, що ЛНА переважно складається з іррегулярних формувань і по суті представляє собою слабо підготовлені у військовому відношенні і недисципліновані угруповання або племінні ополчення, які за першого ж серйозного бойового зіткнення з більш навченим супротивником панікують і зазнають поразки. Саме так сталося з турецьким

військовим контингентом, професійні навички якого і застосування ним нових засобів розвідки і планування бойових операцій на порядок перевершили можливості бойовиків ЛНА.

По-друге, відсутність єдиноначальності, низький рівень організації штабної роботи, розвідки, зв'язку і управління також неминуче призводить до поразки.

По-третє, недооцінка супротивника і переоцінка власних сил і можливостей не сприяють успішним бойовим діям.

По-четверте, наявність великої кількості іноземних найманців з африканських країн (Судану, Чаду та Нігеру), а також найманців російської ПВК «Вагнера», які воюють лише за грошову винагороду, зазвичай призводить до малоістотних досягнень.

По-п'яте, ідеологічна мотивація наступу армії Х. Хафтара на Триполі часто змінювалася: спочатку це була «боротьба з ісламістами і терористами», потім Х. Хафтар почав претендувати на роль верховного правителя (другого Каддафі) на всій території Лівії. І, нарешті, останнім часом висувається ідея національно-визвольної боротьби проти «турецьких окупантів». Однак слід зазначити, що для більшості населення Триполітанії, і особливо Місурати, де проживає до 80 % етнічних тюрків («кьодемени» і «жероглу»), турки аж ніяк не є ворогами, а співвітчизниками. Ще М. Каддафі свого часу гордо сповіщав: «Всі ми — османці! Туреччина — наш союзник!».

* * * * *

18 липня 2020 р. в кулуарах саміту ЄС в Брюсселі канцлер ФРН А. Меркель, президент Франції Е. Макрон і прем'єр-міністр Італії Дж. Конте заявили про свою готовність розглянути можливість запровадження санкцій проти тих країн, які порушуватимуть ембарго на поставки ОБТ в Лівію по морю, суходолу або повітрям. Найчастіше в цьому звинувачують Туреччину. Проте, мені важко зрозуміти як саме згадані країни НАТО застосовуватимуть санкції проти Туреччини, яка є найбільш потужним членом Альянсу після США? Як, наприклад, буде оглядатися вантажне турецьке судно, яке прямує в Триполі чи Місурату, якщо воно супроводжується кораблями і гелікоптерами ВМС Туреччини? Схоже, що операція IRINI перетвориться, швидше за все, в чергову профанацію і імітацію активності ЄС. До того ж, крім морських шляхів доставки ОБТ до Лівії, є ще сухопутні і повітряні шляхи, які ЄС і НАТО аж ніяк не здатні контролювати, оскільки територія Лівії дуже велика і межує з 6 країнами — Тунісом, Алжиром, Нігером, Чадом, Суданом і Єгиптом. Загальна довжина сухопутних кордонів Лівії становить 4383 км...

Зважаючи на динаміку бойових дій і на втручання у справи Лівії низки світових та регіональних акторів, в короткостроковій перспективі політичне розв'язання лівійського конфлікту неможливе. В умовах подальшого розпаду і фрагментації лівійської держави, продовження війни «всіх проти всіх» президентські і парламентські вибори у Лівії вкотре відкладаються на невизначений час. Тому проблеми багатостраждального лівійського народу не усунуться через злочинні амбіції певних лівійських високопосадовців і політиків, а також деяких світових і регіональних лідерів, які діють в дусі неоколоніалізму.

Сподівання Росії, Єгипту, ОАЕ і Франції, що Х. Хафтар як сильний лідер зможе швидко об'єднати Лівію, поки що примарні і навряд чи стануть реальними. Видається, що військова кампанія Х. Хафтара, незважаючи на потужну зовнішню підтримку, починає буксувати і втрачати легітимність в очах пересічних лівійців, які дедалі більше зазнають страждань внаслідок гуманітарної катастрофи і збільшення числа жертв конфлікту серед цивільних осіб.

На наш погляд, спроби в ближчій перспективі відродити лівійську державність у федеральному, конфедеративному чи унітарному форматі при збереженні на своїх постах Х. Хафтара і Ф. Сараджа малоймовірні. В основному зважаючи на великий пласт недовіри і ворожнечі між ними, який утворився протягом останніх років і через який їм буде важко переступити. Видається, що вони обоє вичерпали свій потенціал лідерів лівійської нації. Схоже, що це вже починають розуміти і їх спонсори. Очевидно, що скоро вони шукатимуть більш надійних і більш перспективних лідерів серед молодого покоління лівійських політиків. На жаль, внаслідок десятирічної громадянської війни лівійський народ опинився в лещатах неоколоніалізму і протягом найближчих десятиліть навряд чи зможе сам собі зарадити. А надії

на ООН, ЛАД та АС є безпідставними, зважаючи на очевидну неспроможність цих світових і регіональних інституцій розв'язувати міжнародні і внутрішні конфлікти.

Майбутньому врегулюванню тривалого конфлікту в Лівії сприяє та обставина, що у лівійському конфлікті, на відміну від сирійського чи єменського, набагато менше антагонізмів релігійного, політичного чи етнічного характеру. Лівійці переймаються більш прозаїчними, так би мовити, меркантильними інтересами. З огляду на те, що в Лівії проживає близько 140 племен, кожне з них бореться за присутність у регіональних чи центральних владних структурах, що дає можливість наблизитися до розподілу дивідендів від реалізації головного багатства країни — нафти. Власне, так звана Лівійська революція 2011 року відбулася в країні не тому, що лівійцям погано жилося, а тому що М. Каддафі надто довго затримався у владі і деяким вождям племен захотілося «покерувати країною» і мати можливість розподіляти доходи від продажу нафти. Крім цього, кожне лівійське плем'я переймається більше не стільки долею всієї країни, скільки можливістю збереження свого домінування на певній обмеженій території, успадкованої від дідів-прадідів. Тому лівійці готові воювати і захищати переважно лише територію свого племені. Виходячи з цього, для них, очевидно, буде досить прийнятним конфедеративний або федеральний устрій майбутньої лівійської держави. Очевидно також, що майбутні лівійські збройні сили повинні будуватися за територіальним принципом, особливо що стосується сухопутних військ.

Неспроможність жодної зі сторін лівійського конфлікту однозначно перемогти і підпорядкувати собі інших певним чином сприяє зниженню рівня інтенсивності конфронтації і змушує шукати вихід в примиренні і співіснуванні. Саме така патова ситуація, точніше рівновага безсилля між військами ЛНА і УНЗ, виникла в Лівії і саме Туреччина у першій половині 2020 року змогла змінити цю рівновагу на користь УНЗ. А чи надовго? Напевно, могутні спонсори ЛНА зроблять все можливе для посилення її боєздатності, результатом чого стане продовження конфронтації у Лівії. Про це матимете можливість прочитати в нашій наступній статті під заголовком «**Туреччина — Лівія: новий етап відносин**». Як відомо, крім Туреччини помітна роль в лівійській громадянській війні належить РФ, Єгипту, ОАЕ, Катару, Саудії, США, Франції, Італії, а також до певної міри Алжиру і Тунісу, про що також розповідатиметься у наступних публікаціях.

Цілком очевидно, що країни Чорного континенту ще тривалий час роздиратиме сепаратизм. Список країн, на території яких активно діють сепаратистські рухи, вже зараз нараховує понад двадцять держав. Принциповою відмінністю африканського політичного регіоналізму від європейського є його радикалізм, агресивність, непередбачуваність, некерованість з боку таких авторитетних міжнародних організацій як ООН чи Африканський Союз. Лідери регіоналістських рухів рідко ставлять питання про надання столицею більших повноважень чи навіть здобуття автономного статусу. XXI століття може стати століттям ломки кордонів нині суверенних держав африканського континенту. А це вимагає зваженого вивчення теперішніх процесів їх суспільно-політичного розвитку та попередження несприятливих явищ за участю як самих держав, так і Політичні проблеми міжнародних відносин 11 міжнародної спільноти. Відтак і Україна, не дивлячись на відносну територіальну віддаленість від Чорного континенту, дбаючи про успішну реалізацію наших національних інтересів, мусить відслідковувати і адекватно реагувати на ці конфлікти та брати участь у їх попередженні чи врегулюванні.

Запитання для самоперевірки:

1. Визначте загальні аспекти інтеграційних процесів в Африці.
2. Охарактеризуйте економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки. КОМЕСА, COMESA
3. Охарактеризуйте Організацію Африканської єдності (ОАЄ) – основне інтеграційне об'єднання регіону. Перетворення ОАЄ в Африканський Союз (АС). Визначте особливості діяльності АС на сучасному етапі.
4. Опишіть міжплемінну боротьбу між хуту і тутсі в Руанді і сусідніх країнах.

5 Африка – регіон конфліктів. Проаналізуйте основні причини африканських конфліктів.

6. Проаналізуйте політику Лівії стосовно арабських, африканських і європейських проблем. М. Кадаффі.

7. Проаналізуйте проблему мусульманського фундаменталізму в Алжирі. Перетворення ПАР на лідера Півдня Африки. Розвиток відносин “нової” ПАР з країнами Заходу.

Змістовий модуль III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Лекція 11. Становлення та розвиток зовнішньої політики країн Латинської Америки

[4 с. 115-116; 15, с. 82-83; 16, с. 109-131].

1. Історія і зовнішня політика цивілізації доколумбової Латинської Америки.
2. Відкриття та колонізація Центральної й Південної Америки європейцями.
3. Війна за незалежність і утворення самостійних держав у Латинській Америці.
4. Латинська Америка після війни за незалежність (до початку ХХ ст.)

Історія і зовнішня політика цивілізації доколумбової Латинської Америки.

Більшість дослідників сьогодні дотримується думки про заселення території Латинської Америки біля 30-20 тис. років тому вихідцями з Північно-Східної Азії через “сухопутний міст” Берінгій на місці сучасної Берінгової протоки. Проте ряд учених вважає, що азійський шлях переселення був не єдиний, а в пізніші часи існували тісні зв’язки між Латинською Америкою і Океанією. Проте навряд чи вони могли відіграти суттєву роль у формуванні корінного населення континенту.

Поступово склалося два основних осередки ранніх цивілізацій: Мезоамерика (території сучасних центральної й південної Мексики, Гватемали, Белізу, західні райони Гондураса і Сальвадору) та Андська область (частина сучасної Колумбії, Еквадор, Перу, Болівія, північ Чилі).

Найдавнішою з відомих нині цивілізацій доколумбової Латинської Америки є культура ольмеків, яка існувала на південно-східному узбережжі Мексики в XIV-III ст. до н.е. Ольмеки володіли писемністю, але їхня мова невідома, і надписи розшифрувати й досі не вдається. Свої храми вони зводили на східчастих пірамідах, згодом цей архітектурний прийом у ольмеків запозичили й інші центральноамериканські цивілізації. У храмах жерці приносили богам людські жертви, ритуальні вбивства – спільна риса давньоіндіанських культур. Головним божеством був ягуар. Загадковими лишаються найхарактерніші пам’ятки ольмекської культури – величезні кам’яні “голови” висотою до 3 м і вагою до 40 т, їхні лиця мають явно африканські риси. Призначення “голів” незрозуміло, причому їх доставляли вручну за десятки кілометрів від каменоломень. Зате в руїнах ольмекського міста (сучасний Сан-Лоренсо, штат Веракрус) був виявлений найдавніший у Л.А. двохкілометровий кам’яний водопровід, схожий на римські аведуки.

З появою крупного міста-держави Теотіуакана (ацтекською – “місто, де жили боги”) (II ст. до н.е. – VII ст. н.е.) за півсотні кілометрів на північний схід від сучасного Мехіко почався так званий класичний період центральноамериканських культур. В епоху розквіту Теотіуакан мав площу до 28 кв. км і біля 80 тис. мешканців. Серед його споруд виділяються два головних храми, присвячених Сонцю (на піраміді висотою в 64,5 м) та Місяцю (висота піраміди – 42 м), а також грандіозне святилище *Кетцалькоатля* (Пернатого Змія) – одного з найшанованіших божеств Центральної Америки. Вчені підраховали, що на будівництві цих гігантів не менше 30 років працювало біля 20 тис. чол. Всі храми були прикрашені різнокольоровими розписами і статуями богів.

Протягом VII-VIII ст. цивілізації “класичного періоду” були зруйновані нашестям тольтеків, які прийшли з Північної Мексики і створили власну культуру, сповнену своєрідної морокової виразності. Серед руїн їхньої столиці Толлана й досі височіють 4-метрові статуї суворих воїнів із зображеннями метеликів на грудях, що символізували планету Венеру – одне з втілень Кетцалькоатля.

У цей час на південному сході Мексики й на території Белізу, Гондурасу та Гватемали найвищого розквіту досягла перша крупна міська цивілізація Ц.А. - майя, що налічувала біля 100 міст-держав (Паленке, Копан, Чичен-Іца, Тікаль та ін.). Їх очолювали правителі зі спадковою владою, котрі призначали начальників дрібніших містечок та селищ, зобов'язаних сплачувати данину та виставляти загони воїнів. Верховний жрець був радником правителя і призначав жреців у селища, які відігравали важливу роль у керівництві землеробськими роботами.

Майя володіли вражаючими математичними і астрономічними знаннями: тривалість сонячного року в календарі майя була визначена точніше, ніж у григоріанському, вчені майя прогнозували затемнення Сонця і Місяця й навіть розраховували траєкторію руху Венери. У них існувала оригінальна розвинена система ієрогліфічного письма, винайденого біля 2 тис. років тому, але розшифрованого лише в середині 50-х рр. XX ст. радянським ученим Юрієм Кнорозовим. Але майже всі книги майя були знищені після їхньої заборони католицькою церквою у XVI ст., збереглося лише 4 рукописи.

В X ст. прекрасні міста майя опустіли, при звістці про вторгнення тольтеків населення залишило їх. На півострові Юкатан виникла майя-тольтекська держава, столицею котрої в середині XI ст. став Чичен-Іца, а після його загибелі наприкінці наступного століття – Майяпан. Міжусобні війни привели до зруйнування найбільших міст майя, що значно полегшило завоювання регіону іспанськими конкістадорами.

Наприкінці XII ст. з півночі сучасної Мексики почали рух на південь ацтеки, які після довгих поневірянь поселились на оз.Тескоко, перейшли до землеробства і бл. 1325 р. на одному з островів заснували Теночтітлан (сучасний Мехіко) – “американську Венецію” за свідченнями іспанських конкістадорів. Через півтора століття місто стало центром царства, що охоплювало всю Центральну Мексику. Найвищого розквіту Ацтекське царство досягло при Моктесумі II (1503-1520 рр.), формально головний правитель держави був виборним вождем, але фактично його влада стала спадковою, вищі посади займали члени однієї сім'ї. Ацтекські міста мали правильне планування, частково пов'язане з роділом землі на між родами на прямокутні ділянки.

Як і в інших народів тогочасної Центральної Америки, величезне місце в житті ацтеків займала релігія, можливо найжорстокіша у Новому Світі. Боги ацтеків вимагали людських жертвоприношень щоденно – інакше світу загрожувала б загибель. Щоб добути потрібну кількість жертв, ацтеки здійснювали набіги на сусідні племена, - це називалося священною “війною квітів”.

Про ювелірне мистецтво ацтеків вражений свідок писав, що “вони можуть відлити птаха з рухомим язиком, головою і крилами або відлити мавпу чи іншу тварину з рухомим язиком, головою, і ногами, і руками, а в руки вкласти іграшку, так що здається, що вона танцює з нею. Більш того, вони беруть злиток, половина котрого із золота, а половина – із срібла, і відливають рибу з усіма її лусками, причому одна луска золота, а інша – срібна”. З XIV ст. відоме піктографічне з елементами ієрогліфіки ацтекське письмо, матеріалом для котрого слугували шкіра і паперові смужки, що склалися у вигляді ширми.

Оскільки люди заселяли Латинської Америки з півночі, поступово просуваючись на південь, перші цивілізації там виникли пізніше, хоча відомо про них набагато менше, ніж про центральноамериканські. Певну роль у цьому зіграли інки, які знищували культові споруди, будівлі, піраміди і пам'ятки мистецтва підкорених індіанських племен, витравлюючи з їхньої пам'яті все, що було до завоювання.

“Зіркою першої величини” доінкської історії Південної Америки була цивілізація Наска на пустельному південному узбережжі Перу (іспанська транскрипція індіанської назви далекої

країни – Біру), що існувала у VI-VIII ст. н.е. Багато хто вперше дізнався про неї з сенсаційного фільму Е.Денікена “Спогади про майбутнє”, в котрому були продемонстровані прокладені на високогірному плато від горизонту до горизонту гігантські прямі лінії, що сходяться, перетинаються, створюють загадкові комбінації та фігури фантастичних тварин на площі в 700 кв. км. Автор фільму стверджував, що це були рештки космодруму інопланетян. Але вчені довели, що малюнки на плато Наска повністю відповідають подібним стилізованим зображенням на кераміці та тканинах і призначалися Богам – Сонцю, Місяцю, зіркам, шляхи яких на небосхилі індіанці повторювали у вигляді ліній на поверхні землі.

Та найвідомішою з південноамериканських цивілізацій є імперія інків – Тауантінсуйу (мовою кечуа – чотири з’єднані між собою сторони світу, “сини Сонця” вважали, що всі ще не завойовані землі з часом підкоряться їм). Вона склалася протягом XII-XV ст. навколо гірської общини Куско (на південному сході сучасного Перу), охоплювала більшу частину сучасного Еквадору, Перу, значну частину Болівії, Чилі та Аргентини. Тауантінсуйу була державою типу східної деспотії з сильною централізованою владою – Верховний інка (історична традиція кечуа налічує 14 правителів) вважався Богом на землі з необмеженою владою.

Панівний клас складався з кількох *каст*: “інки по крові” (вони вважались прямими нащадками засновника держави – Манко Капака, на початок конквісти їх було 567), “інки за привілеєм”, курака (вожді підкорених громад та племен) та ін. Простолюдни також підрозділялися на касты: мітімає 1-ї категорії (привілейована частина общинників-військових поселенців у щойно завойованих областях), хатун руна (формально вільні общинники і ремісники), мітімає 2-ї категорії (переселенці із завойованих районів), раби, жриці – “Обранниці Сонця” та ін. Різномовне населення Тауантінсуйу складало, за різними даними, від 6 до 40 млн. чол., асиміляторська політика інків в області мови, релігії та методів ведення господарства поклала початок процесу злиття різних етнічних груп у єдину давньокечуанську народність.

Господарською основою Тауантінсуйу було террасне іригаційне землеробство, але імперія інків виявилася єдиною державою доколумбової Америки, в котрій існувало тваринництво як особлива галузь господарської діяльності (приручені лами і альпака). У релігії головне місце посідав культ Сонця, а також перехідний до монотеїзму культ “багатоєдиного” бога Віракочі, що уособлював Сонце. Напередодні іспанського завоювання інки будували витягнуті в довжину, геометрично строгі за формами, надзвичайно міцні споруди з ретельно обтесаного і викладеного чіткими рядами каміння, скріпленого пазами і шипами. В сучасному Куско збереглися нижні поверхи будівель, зведених в інкський час таким способом. І досі існують різні думки щодо призначення кіпу (на кечуа – вузол) – засіб кращого запам’ятовування, своєрідна форма письма чи звичайний атрибут поховання.

У 1530-1532 рр. Тауантінсуйу було послаблене міжусобною боротьбою за престол між братами Атауальпою (представником т.зв. династії Кіто) і Уаскаром (представником династії Куско), що полегшило захоплення імперії конкістадорами. Взагалі, теократичний (глава держави водночас є і її релігійним главою), одноособовий характер влади верховного правителя і міжусобна боротьба індіанських вождів, які вступали в союзи з чужоземними загарбниками проти своїх суперників, сприяли завоюванню Латинської Америки колонізаторами.

А відоме відставання у розвитку давньоамериканських цивілізацій від європейської було викликане передусім кастовим общинним ладом, відсутністю розвинених міжнародних зв’язків, труднощами освоєння нового континенту за переважання кам’яних знарядь і без тяглової худоби. Відкриваючи американський континент, досліджуючи його узбережжя та вигадуючи йому назву, європейці навіть гадки не мали, що там існують великі індіанські цивілізації та самобутні культури.

Відкриття та колонізація Центральної й Південної Америки європейцями

Зі шкільних років широко відомий парадокс: новий континент відкрив Христофор Колумб (вночі 12 жовтня 1492 р., о. Сан-Сальвадор з групи Багамських), але не усвідомив

цього; Америго Веспуччі не відкрив його, але першим висловив припущення, що відкриті землі – Новий Світ, однак цього було досить, щоб у назві нового континенту увічнилося його ім'я. Дійсно, лотарінгський картограф Мартін Вальдземюллер, запропонувавши в 1507 р. назвати четверту частину світу “країною Америго або Америкою” (тоді вважалося, що материкам слід давати жіночі імена), не мав на увазі применшити таким чином славу вже померлого Колумба, оскільки географи того часу не мали сумнівів, що генуезець і флорентієць відкрили різні землі (щоправда, сам Веспуччі ніколи не стверджував, ніби відкрив новий материк, але захоплююче описав його у листах про свої плавання до банкіра Медічі в 1503 р. та гонфалон'єра Флоренції Садеріні в 1504 р., що передруковувалися в багатьох країнах Європи).

Створюючи нову географічну карту, М.Вальдземюллер назвав спершу “Америкою” лише північно-східну частину Бразилії, яка у португальців уже мала назву Санта-Круш (Земля Святого Хреста), в Іспанії ще довгий час на картах вживалися назви “Індія”, “Вест-Індія”, а потім “Новий Світ”. Коли стало ясно, що Америка - єдина частина світу, картограф, можливо, зрозумівши помилку, спробував вилучити з повторного видання своєї книги “Вступ до космографії” ім'я Веспуччі. Але назва “Колумбія” вже не мала успіху, найменування “Америка” міцно закріпилося за новим континентом.

Він відразу ж став об'єктом колоніальної експансії Іспанії та Португалії, тому Папа римський *Олександр VI* у 1493 р. своєю буллою визначив лінію розділу сфер їхніх інтересів у Західній півкулі, уточнену 7 червня наступного року Тордесільяським договором. Межа проходила через обидва полюси і перетинала Атлантику на відстані 370 ліг (більше 2 тис. км) від найзахіднішої частини островів Зеленого Мису. Землі на схід від цієї лінії визнавалися володіннями Португалії, а на захід – Іспанії.

За умовами договору спеціальна іспано-португальська комісія мала точно визначити демаркаційну лінію до кінця 1495 р., але внаслідок постійних конфліктів це завдання не було виконане. Зрештою, в 1777 р. угода була відмінена Сан-Ільдефонським договором. Усе ж криваві експедиції Нуньєса де Бальбоа (1513 р.), Ернана Кортеса (1519-1521, 1524-1526 рр.), Франсіско Пісарро (1524, 1531-1537 рр.) та інших конкістадорів привели до утвердження іспанського панування на території Мексики, Центральної Америки та всього Південноамериканського материка, за виключенням Бразилії, котру завоювала Португалія, і Гвіани, захопленої Британією, Голандією і Францією. Конкіста супроводжувалася масовим винищенням індіанців і знищенням пам'яток їхньої культури.

Щоправда, колонізація внутрішніх районів Л.А. затягнулася на тривалий час унаслідок упертого опору корінного населення і біглих рабів: *новоінкської держави* 1535-1572 рр., *арауканів* південного Чилі та гірського Перу, негритянська *Республіка Палмаріс* 1630-1697 рр. на північному сході Бразилії та ін. Окрім уже зазначених причин поразок індіанців, злий жарт з ацтеками зіграла легенда про білошкірого бога Кетцалькоатля, що нібито навчив їх землеробству, металургії, наукам та управлінню державою. Коли бог Тескатліпока вигнав його з Мексики, Кетцалькоатль пророкував своє повернення разом із білошкірими людьми. Якщо зіставити календар ацтеків з християнським, то це мало статися в 1363, 1467 або 1519 р., коли Е. Кортес дійсно з'явився біля узбережжя Мексики.

Колонізація Латинської Америки була одним із найважливіших факторів первісного накопичення капіталу та формування всесвітнього ринку. Масовий вплив латиноамериканського золота і срібла до Західної Європи протягом XVI ст. спричинив загальну інфляцію і подорожчання товарів народного споживання на 1000-1400 %, що в свою чергу миттєво збільшило попит на сільськогосподарські продукти і сировину з Центрально-Східної Європи та сприяло утвердженню там кріпосницьких порядків. Але водночас колонізація Нового Світу прискорила процес розвитку капіталізму в Західній Європі та сприяла інтеграції безкраїх обширів колоній у світову систему господарювання.

У 1535 р. з іспанських володінь у Північній і Центральній Америці було сформовано *віце-королівство Нова Іспанія*, а колонії Іспанії у Південній Америці, за винятком її Карібського узбережжя, у 1542 р. були об'єднані у *віце-королівство Перу*. Окремі області, номінально підвладні віце-королю, фактично були самостійними політико-адміністративними

одинацями під керівництвом *генерал-капітанів*, які підпорядковувалися безпосередньо Мадриду. Наприклад, більшу частину Центральної Америки займало генерал-капітанство Гватемала, іспанські володіння у Вест-Індії та на карібському узбережжі склали генерал-капітанство Санто-Домінго, до складу віце-королівства Перу входило генерал-капітанство Нова Гранада. У 1776 р. було створено *віце-королівство Ла-Плата*, куди увійшли провінції сучасних Аргентини, Болівії, Парагваю та Уругваю. Управління португальською колонією Бразилія, головним містом котрої була Баїя, а з 1763 р. – Ріо-де-Жанейро, також здійснював віце-король, котрому були підпорядковані капітанства.

Відмінності у рівні суспільно-політичного розвитку індіанських племен і народностей на момент завоювання зумовили і відмінності в соціально-економічній організації колоній. Венесуела і Бразилія, індіанські племена котрих вчинили жорсткий опір колонізаторам, були перетворені в колонії переважно переселенського типу з переважанням плантаційного рабства. В районах старої землеробської культури, де існували індіанські територіальні общини, була запроваджена система енком'єди (іспанською – опіка, захист), при якій номінально вільні індіанці передавалися під “опіку” завойовниками, котрим були зобов'язані сплачувати оброк та відбувати панщину в рудниках і маєтках.

На території Парагваю і частково Аргентини та Бразилії місіонери-єзуїти створили систему експлуатації общин, яка відтворювала в загальних рисах кастову організацію держави інків (держава єзуїтів 1610-1767 рр.). Взагалі ж католицьке духовенство в Латинській Америці користувалося всілякими привілеями й було звільнене від податків та повинностей.

Поступово протягом XVII – XVIII ст. в американських колоніях Іспанії та Португалії склалася перехідна система, за котрої феодальні відносини (прикріплення індіанців-общинників до землі, трудова повинність, виконання колоніальною державою функцій сукупного феодала та ін.) поєднувалися з елементами капіталістичного підприємництва (часткове застосування найманої праці в землеробстві та на мануфактурах, товарний характер латифундій і їхня орієнтація на обслуговування світового ринку). Королівськими указами 1720-1791 рр. була скасована система енком'єди, що дозволило поміщикам привласнити значну частку общинної землі, котру вони почали здавати обезземеленим селянам у кабальну оренду (пеонаж).

Привілейовану верхівку колоніального суспільства склали уродженці метрополії – іспанці й португальці, які займали майже всі вищі адміністративні, військові та церковні посади. Володіючи номінально рівними з ними правами, нащадки європейців, які народилися в Латинській Америці (креоли), фактично зазнавали дискримінації й лише у вигляді винятку призначалися на високі посади. Поряд із бідними креолами існував прошарок багатих землевласників і підприємців. Численне населення, що утворилося в результаті змішання різних рас (метиси, мулати, самбо, ладіно та ін.), було позбавлене громадянських прав і займалося в основному дрібним ремеслом, торгівлею, виконувало роль прислуги і наглядачів у багатих поміщиків. В окремих областях існувало вільне селянство: індіанці-льянерос на рівнинах Венесуели і Нової Гранаді та метиси-гаучо в Південній Бразилії та на Ла-Платі.

Грабіжницька політика колонізаторів і різні обмеження, що гальмували розвиток продуктивних сил колоній (Мадрид і Ліссабон обмежували розвиток мануфактур і внутрішньої торгівлі, забороняли розведення ряду сільськогосподарських культур та ін.), викликали невдоволення широких верств населення. Протягом усієї колоніальної доби не припинялися народні виступи, котрі набули особливого розмаху в другій половині XVIII ст. Це й масові індіанські повстання під проводом Тупак Катарі в Болівії та Тупак Амару II в Перу в 1780-1781 рр., і повстання комунерос (іспанською – общинників) у Новій Гранаді в 1781-1782 рр., і змова військових бразильської армії під проводом Тірадентіса, викрита у 1789 р.

Часткові реформи, здійснені в 60-80-х рр. XVIII ст. іспанським урядом (розукрупнення віце-королівств, відміна деяких монополій, надання ряду портів Латинської Америки права вільної торгівлі з метрополією, вигнання єзуїтів та ін.), не усунули основних перешкод економічному розвитку колоній. Окремі представники опозиційної креольської верхівки сподівалися добитися відокремлення від Іспанії за допомогою ворожих їй держав. Таких

поглядів, зокрема, дотримувався національний герой Венесуели Франсіско Міранда (1750-1816 рр.), котрий у 1783-1806 рр. відвідав США, Росію (в тому числі й Україну в 1786-1787 рр., про що залишив цікаві щоденникові записи), Велику Британію та Францію з метою заручитися їхньою підтримкою. Піднесенню визвольного руху латиноамериканських колоній сприяли також Американська революція 1775-1783 рр. і Велика французька революція. Революційні та наполеонівські війни надовго відволікли сили європейських держав від Америки, що сприятливо відбилося на визвольній боротьбі іспанських, португальських і французьких колоній.

Війна за незалежність і утворення самостійних держав у Латинській Америці

У серпні 1791 р. під впливом Великої французької революції спалахнуло масове повстання негрів-рабів у французькій колонії Сан-Домінго (з кінця XVII ст. займала західну частину о. Гаїті, східна продовжувала належати Іспанії) під проводом колишнього невільника Туссена Лувертьюра. Іспанські власті східної частини Гаїті загравали з повсталими, розраховуючи використати їх для оволодіння французькою половиною острова. Комісари Конвента, що прибули в Сан-Домінго у 1794 р., проголосили відміну рабства, проте невдовзі на острові висадився британський десант. У результаті запеклої 4-річної боротьби рештки британських військ змушені були евакуюватися з Гаїті, генерал-губернатором усього острова (в 1795 р. Іспанія поступилася його східною частиною Франції) став Туссен Лувертьюр.

Наполеон Бонапарт після захоплення влади у Франції 9 листопада 1799 р. задумав створити обширну колоніальну імперію в Америці й, добившись від Іспанії поступки Луїзіани, відрядив у 1802 р. до Гаїті 20-тисячний корпус під командуванням генерала Леклерка. Пообіцявши мир, він заманив Туссена Лувертьюра на нараду і наказав схопити та вислати гаїтянського лідера до Франції, де той і помер в ув'язненні наступного року. Але під проводом соратника Туссена Лувертьюра Жана Жака Дессаліна армія повсталих здобула блискучу перемогу (в листопаді 1803 р. з 43 тис. французьких військ на батьківщину відбуло всього 8 тис. вцілілих солдат, та й ті потрапили у полон до британського флоту), і 1 січня 1804 р. було проголошено незалежність Гаїті (одна з індіанських назв острова, що означає "гористий"). Негри і мулати, що брали участь у війні за незалежність, отримали землі французьких колоністів.

Східна частина острова залишилася в руках Франції, у 1808 р. була повернута Іспанії, а в 1822 р. її зайняли гаїтянські війська. Після кількох безуспішних спроб відновити своє панування Париж у липні 1825 р. визнав незалежність Гаїті з умовою компенсації за експропрійовану власність французьких плантаторів. У 1844 р. у східній частині острова в результаті антигаїтянського повстання виникла самостійна Домініканська Республіка, яка швидко потрапила під фінансово-економічний контроль США. Особливістю ж політичного розвитку Республіки Гаїті стала гостра боротьба за владу між негритянською і мулатською верхівками.

Звістки про поразки іспанських військ у метрополії та окупацію більшої частини Іспанії французькими інтервентами стали сигналом до початку збройної визвольної боротьби в різних районах Іспанської Америки. 19 квітня 1810 р. революційна хунта (іспанською *junta* – колегія, об'єднання) захопила владу в Каракасі, а 5 липня наступного року скликаний нею Національний конгрес проголосив незалежність Венесуели і невдовзі ухвалив республіканську конституцію. Але індіанське населення тоді не отримало рівноправ'я і залишилося пасивним, керівник повстання Міранда, котрий пообіцяв свободу рабам, які вступали до республіканської армії, потрапив у полон до іспанських військ.

Майже одночасно з Венесуелою революційний рух охопив *Нову Гранаду*, в столиці котрої – Боготі 20 липня 1810 р. почалося повстання, а в березні наступного року там було проголошено створення держави *Кундінамарки*. Її верхівка виступала за об'єднання всіх провінцій Нової Гранادی на унітарних засадах, але зустріла спротив з боку місцевих хунт, які в листопаді 1811 р. підписали акт про створення конфедерації Об'єднані провінції Нової Гранادی з центром у Картахені. За підтримки урядів обох держав була звільнена від іспанських

військ більша частина Венесуели і в серпні 1813 р. створена 2-га Вернесуельська республіка на чолі з великим патріотом Л.А. Симоном Боліваром (1783-1830 рр.), якому муніципалітет Каракаса присвоїв почесне звання “Визволителя”.

23 травня 1810 р. паріотична Тимчасова хунта взяла владу в столиці віце-королівства Ла-Плата – Буенос-Айресі, але, як і на півночі, її спроби підпорядкувати всю територію колишнього віце-королівства наштовхнулися на опір окремих провінцій. У Парагваї та Уругваї до влади прийшли радикально-демократичні федералістські кола, що вороже ставилися до земельної аристократії та крупного монастирського землеволодіння і взяли курс на створення незалежних від Буенос-Айреса держав.

У Чилі іспанська адміністрація була зміщена 18 вересня 1810 р., але хунта, що прийшла до влади, не відважилась на повний розрив з Іспанією. Скориставшись цим, роялісти перекинули підкріплення з Перу і в жовтні 1814 р. розгромили чилійських патріотів та відновили колоніальний режим.

У Мексиці, на відміну від інших іспанських колоній, на боротьбу за незалежність під проводом 60-річного сільського священника Ідальго піднялися широкі маси індіанців і метисів. Біля 100 тис. повстанців з ножами і списами у вересні 1810 р. рушили на Мехіко, змітаючи на своєму шляху поміщицьку владу. Ідальго не відважився на штурм столиці Нової Іспанії й перейшов до Гвадалахари, де видав декрети про звільнення рабів, скасування подушного податку, ліквідацію торговельних монополій та повернення індіанцям віднятих у них земель. Це змусило креольську знать, яка спершу підтримувала повстання, перекинутися на бік колонізаторів, що полегшило розгром революційної армії. Та невдовзі патріоти продовжили боротьбу під керівництвом сина теслі Хосе Морелоса, скликаний з його ініціативи Національний конгрес 6 листопада 1813 р. прийняв Декларацію про суверенітет і незалежність Мексики, а через рік – першу в історії країни республіканську конституцію.

Але Реставрація Бурбонів в Іспанії у 1814 р., перекидання нових іспанських військ до Америки і розкол та незгоди серед повсталіх призвели до відновлення на початок 1816 р. колоніального режиму в усій Л.А., за винятком басейну р.Ла-Плата. *Тукуманський конгрес* Об'єднаних провінцій Ла-Плати, що групувалися навколо Буенос-Айреса, 9 липня того ж року одногосно проголосив незалежність країни від Іспанії (цей день став національним святом аргентинського народу). На початку наступного року визвольна армія під командуванням Хосе Сан-Мартіна (1778-1850 рр.) з неймовірними труднощами перейшла через Анди і розгромила іспанські війська у битві біля Чакабуко в Чилі. 12 лютого 1818 р. в ознаменування першої річниці цієї перемоги була проголошена незалежність країни.

Головний осередок іспанського владарювання в Південній америці знаходився в Перу, тому у вересні 1820 р. армія Сан-Мартіна на кораблях рушила до перуанського узбережжя. З її наближенням там спалахнуло повстання, після звільнення Ліми 28 липня 1821 р. Сан-Мартін проголосив незалежність Перу і став “протектором” нової держави, здійснивши низку реформ, які зміцнили економічне і військове становище країни. Іспанські війська трималися лише на півночі Перу.

С.Болівар, отримавши допомогу від президента Гаїті Олександра Петіона, протягом 1817-1818 рр. очистив від іспанських військ значну частину Венесуели, а в серпні наступного року, розгромивши колоніальну армію при Боякі, звільнив Нову Гранаду. Успіхам Болівара сприяли ініційовані ним відміна рабства і декрет про наділення солдат визвольної армії землею. У грудні 1819 р. скликаний Боліваром Ангостурський конгрес затвердив “Основний закон республіки Колумбії” (в літературі більше відомої як Велика Колумбія), що передбачав об'єднання територій колишніх генерал-капітанства Венесуели, віце-королівства Нової Гранаді і провінції Кіто у федеративну державу. Її тимчасовим президентом був обраний Болівар, до травня 1822 р. він завершив визволення узбережжя Карібського моря, Панами і Кіто.

Буржуазна революція 1820-1823 рр. в Іспанії позбавила Мадрид можливості перекинути до Америки нові війська, вона ж примусила крупних мексиканських поміщиків і купців, військово-бюрократичну верхівку, котрі побоювалися проведення новим іспанським

урядом ліберальних реформ, стати на шлях проголошення незалежності. Армія під командуванням полковника Ітурбіде, що брав активну участь у каральних операціях проти патріотів, у вересні 1821 р. раптово захопила всі важливі центри країни і вступила в Мехіко. Наступного року Ітурбіде оголосив себе імператором під іменем *Агустина I*, але невдовзі змушений був відректися від престолу, в Мексиці утвердився республіканський лад, закріплений конституцією 1824 р. Після краху режиму Ітурбіде було визнано незаконним приєднання до Мексики генерал-капітанства Гватемала, і 1 липня 1823 р. з'явилася федеративна республіка *Об'єднані провінції Центральної Америки* (з наступного року – Федерація Центральної Америки).

Оскільки в гірській частині Перу на початку 20-х рр. XIX ст. залишалися великі контингенти іспанських військ, постало питання про керівництво бойовими операціями ними. Секретні переговори в липні 1822 р. у Гуаякілі між Боліваром і Сан-Мартіном виявили суттєві розбіжності між обома лідерами визвольного руху з військових і політичних питань. Невдовзі після них Сан-Мартін добровільно залишив політичну діяльність і емігрував до Франції, а Болівар з вересня наступного року очолив бойові операції проти колонізаторів. 9 грудня 1824 р. у битві при Аячучо було розгромлене останнє їхнє крупне угруповання, а на початку 1825 р. патріоти звільнили все верхнє Перу, що після проголошення незалежності на честь Болівара було назване Болівією.

Одночасно з іспанськими колоніями дістала незалежність і Бразилія, де визвольний рух мав повільніший і більш локальний характер. Ще в 1807 р. після окупації Португалії наполеонівськими військами регент Жуан (у подальшому португальський король Жуан VI) з частиною своєї армії під охороною британського флоту втік до Ріо-де-Жанейро. Це призвело до лібералізації колоніального законодавства, зокрема, відкриття Бразильського банку та видання указу про свободу підприємницької діяльності в усіх галузях промисловості. В 1815 р. Бразилія стала формально рівноправною частиною "Об'єданого королівства Португалії, Бразилії і Алгарві (півд. частина Португалії)". Після перемоги буржуазної революції в Португалії Жуан VI на вимогу кортесів у 1821 р. повернувся на батьківщину, а його син Педру залишився в Бразилії регентом. Визвольний рух під гаслом "Свобода або смерть!" поширився по всій країні, не бажаючи підпорядковуватися лісабонським лібералам, Педру 7 вересня 1822 р. проголосив Бразилію незалежною імперією (до 1889 р.). Хоча в 1824 р. в країні було запроваджено конституцію, Педру I і його спадкоємці не рахувалися з нею і правили майже самодержавно, спираючись на армію і плантаторів-рабовласників.

Таким чином, у результаті Визвольної війни колоніальний режим був ліквідований в усій Л.А., за винятком Куби, Пуерто-Ріко, Гвіани та дрібних острівних володінь Британії й Франції у Карибському басейні. В ході війни на політичній карті світу з'явилися нові держави: Мексиканські Сполучені Штати, Федерація Центральної Америки, Велика Колумбія, Перу, Чилі, Болівія, Об'єднані провінції Ла-Плати (з 1826 р. – Федеративна Республіка Аргентина), Парагвай, Східна Республіка Уругвай, Бразилія.

Визвольний рух у цих країнах, за винятком Бразилії, був спрямований проти абсолютизму і зіграв роль буржуазної революції: в них утвердився республіканський лад і запроваджені ліберально-демократичні конституції; покінчено з торговельними монополіями, заборонами і обмеженнями на підприємницьку діяльність; відмінені подушний податок і трудова повинність; ліквідована інквізиція; майже повсюдно скасовані рабство, дворянські титули та інші атрибути феодалізму; активні учасники визвольної боротьби частково отримали землю.

Але Війна за визволення не привела (за рідкими винятками, наприклад, у Парагваї) до корінних змін соціально-економічної структури країн Латинської Америки. Велике землеволодіння загалом залишилося недоторканим, поміщики-латифундисти і католицька церква повністю зберегли свої політичні позиції, індіанці та метиси залишилися у пригнобленому становищі.

Латинська Америка після війни за незалежність (до початку XX ст.)

Міжнародне і внутрішньополітичне становище латиноамериканських держав після завершення Визвольної війни. 2. Зміцнення суверенітету і боротьба навколо вибору шляхів розвитку. 3. Латинська Америка в останній третині XIX ст. Ліквідація залишків іспанської колоніальної імперії.

Самостійний розвиток молодих латиноамериканських країн після Визвольної війни гальмували господарська розруха, пережитки феодалізму в економіці, масовий притік у регіон дешевих товарів із розвинених країн. Франція і особливо Британія, формально визнавши незалежність нових держав та уклавши з ними торгові договори, користувалися їхнім тяжким становищем для надання кабальних позик, отримання в оренду рудників і копалень та захоплення внутрішніх ринків. Формування національних держав у Латинській Америці відбувалося в обстановці запеклого суперництва за владу поміщицьких угруповань, що призводило до частих військових переворотів та генеральських диктатур.

І Болівар, і чимало його соратників на початку XIX ст. сподівалися на допомогу США – першої демократичної республіки у Західній півкулі, що виборола свою незалежність у кривавій війні з Британією. “Ми самотні, ми вимушені звернутися за допомогою до Півночі передусім тому, що вони наші сусіди і брати, а також у зв’язку з тим, що у нас немає ні засобів, ні можливостей для контактів з іншими країнами”, - писав Визволитель.

Дійсно, президент США Джеймс Монро у спеціальному посланні сенату від 8 березня 1822 р. запропонував офіційно визнати Буенос-Айрес, Велику Колумбію, Мексику, Чилі та Перу, а 2 грудня наступного року в посланні конгресу застеріг європейські держави і Росію, що США розглядатимуть будь-яку спробу втручання у справи Західної півкулі як загрозу власній безпеці. Це формулювання було спрямоване проти висунутих Священним союзом принципів “легітимізму” та “права” на інтервенцію з метою відновлення влади “законного монарха”.

Але, з іншого боку, Монро заявив, що США будуть триматися осторонь від європейських справ, включно з існуючими колоніями в Латинській Америці. Тому Вашингтон виступив проти створення пропагованої Боліваром латиноамериканської конфедерації та силового визволення Антільських островів від іноземних колонізаторів. “Подивіться уважно на карту, - говорив наприкінці Визвольної війни Болівар своєму ад’ютанту генералу О’Лірі. – На півночі ви побачите США, нашого могутнього сусіда, дружба котрого до нас заснована на арифметиці: даю тобі стільки-то, взамін хочу вдвічі більше. Сполучені Штати захопили Флориду... зазіхають на Кубу і Пуерто-Ріко. Якщо мексиканці дозволять, то вони приєднають Техас, та, мабуть, і всю Мексику”.

У червні-липні 1826 р. з ініціативи Болівара був скликаний Панамський конгрес, що мав визначитися із оформленням конфедерації латиноамериканських республік, але Чилі та Аргентина ухилилися від участі у ній. Усе ж після десяти пленарних засідань вдалося підписати 4 договори, найважливішим із котрих була угода “Про постійний союз, лігу і конфедерацію”. Її метою проголошувалася охорона суверенітету й незалежності всіх та кожної зокрема країн Латинської Америки проти іноземного панування, а також сприяння порозумінню між народами регіону. Положення про створення спільних військових частин і флоту були деталізовані у спеціальній угоді “Про контингенти збройних сил, які кожна країна має надати у користування для спільних цілей”.

Однак незважаючи на те, що пункт про створення верховного органу влади, до котрого увійшли б представники кожної країни, був вилючений із тексту договору, перший досвід встановлення тісного латиноамериканського співробітництва закінчився невдачею. Невдовзі сепаратистські виступи привели до повалення влади Болівара в Перу і Болівії, на початку 1830 р. під зливою звинувачень у прагненні до диктатури він пішов у відставку, що прискорило розпад *Великої Колумбії* на Венесуелу, Еквадор і Нову Гранаду (з 1863 р. – Сполучені Штати Колумбії). У 1838-1839 рр. внаслідок громадянської війни *Федеративна республіка Центральної Америки* також розпалася на Гватемалу, Гондурас, Коста-Ріку, Нікарагуа і Сальвадор.

Минуло лише півдесятиліття після смерті Болівара, як його найгірші побоювання щодо латиноамериканської політики США почали справджуватися. Рабовласники південних штатів організували вторгнення збройних загонів до Техасу і проголошення там “незалежної республіки”, в 1836 р. мексиканський президент генерал Санта Анна на чолі 6-тисячного війська рушив на їхнє приборкання, але потрапив у полон і підписав ганебну угоду про передачу США величезної території. У 1845 р. США остаточно анексували Техас, незважаючи на протести мексиканського уряду, а в травні наступного року, спровокувавши сутичку американських і мексиканських вершників на березі р.Ріо-Браво-дель-Норте, Вашингтон офіційно оголосив війну Мехіко.

Мексиканська армія вчинила стійкий опір загарбникам, в окупованих районах розгорнулася партизанська війна, проте коли уряд спробував конфіскувати на потреби оборони частину церковних багатств, клерикально-поміщицькі кола в лютому-березні 1847 р. організували заколот. Це допомогло американській армії потіснити партизан і висадити десент у мексиканському порту Веракрус, 14 вересня того ж року після кривавих боїв він захопив Мехіко. За мирним договором від 2 лютого 1848 р. до США відійшло 3/5 території Мексики – увесь Техас, Каліфорнія і Нова Мексика, загалом 2,3 млн. кв.км. В якості “компенсації” Вашингтон сплатив Мехіко 15 млн. дол. і взяв на себе задоволення фінансових претензій американських власників до мексиканського уряду на суму в 3,2 млн. дол. Учасник цієї війни (попри свою волю) майбутній президент США Улісс Грант назвав її “однією з найнесправедливіших війн, які коли-небудь сильна нація вела проти слабої”. В 1853 р. США примусили Мексику поступитися за мізерну суму ще частиною її території.

Збройні сили США висаджувались на узбережжі Перу (1833 р.) і Ла-Плати (1838-1856 рр.), з 1845 р. розгорнули широку кампанію за насильницьке приєднання Куби, в 1850 р. уклали з Британією договір про спільний контроль над зоною майбутнього каналу через Панаський перешийок, а в 1856 і 1860 рр. висаджували там свої війська. Британія в 1833 р. захопила у Аргентини *Фолклендські (Мальвінські) острови*, а в 1892 р. оголосила їх своєю колонією; анексувала частину території Нікарагуа і Гондурасу (1841-1860 рр.). Франція намагалась у 1843 р. встановити протекторат над Нікарагуа, спільно з Великою Британією блокувала аргентинські порти в 1838-1840 і 1845-1850 рр. Іспанія неодноразово робила спроби поновити своє колоніальне становище в регіоні (висадка іспанських військ на східному узбережжі Мексики у липні 1829 р., плани реставрації монархічного режиму на територіях Болівії, Перу та Еквадора в 1842-1847 рр.), але, наштотхнувшись на рішучий спротив латиноамериканських держав, змушена була визнати їх незалежність. Навіть крихітна Бельгія у 1842 р. заснувала колонію на гватемальському узбережжі й почала колонізацію Коста-Ріки і Сальвадора.

Під впливом Європейської революції 1848-1849 рр. в Латинській Америці активізувалися прихильники демократизації суспільно-економічного устрою та політичного ладу, що спиралися на ремісників, безземельних селян і робітників. У ході громадянських війн (Аргентина, 1851-1861 рр.; Нова Гранада, 1853-1888 рр.; Мексика, 1854-1860 рр.; Венесуела, 1859-1863 рр.) між ними і прибічниками консерваторів, які виражали інтереси реакційних поміщицьких кіл та військово-чиновницької верхівки, було завдано серйозного удару феодалним пережиткам, прийняті нові буржуазні конституції та цивільні кодекси, частково секуляризовані церковні землі.

Особливо глибокі демократичні перетворення відбулися в Мексиці, де фактично сталася справжня революція. Конституція 1857 р. оголосила країну демократичною республікою вільних штатів, заборонила боргове рабство, відмінила церковні привілеї та запровадила свободу підприємницької діяльності й преси. Наступного року уряд очолив відомий патріот, син індіанського селянина Беніто Хуарес (1806-1872 рр.), який користувався у народі величезною популярністю. Його війська розгромили конрреволюційні загони “крістеросів” (йшли у бій з кличем “Хай живе Христос!”), монастирі були закриті й почався розпродаж церковного майна.

Нестача коштів змусила Хуареса тимчасово призупинити виплату процентів за позиками іноземних банкірів, що стало приводом для збройної інтервенції з боку Франції, Великої Британії та Іспанії. У грудні 1861 р. перекинені з Куби іспанські війська захопили Веракрус, на початку січня наступного року до них приєдналися французькі та британські. Рішучий опір мексиканських патріотів і розбіжності між інтервентами привели до того, що Британія та Іспанія невдовзі відкликали свої війська з Мексики, але Франція 16 квітня 1862 р. офіційно оголосила президенту Хуаресу війну. В червні наступного року французькі інтервенти захопили Мехіко і спільно з реакційними поміщиками та духовенством проголосили її імперією, імператором став ставленик Наполеона III честолюбивий авантюрист австрійський ерцгерцог Фердинанд Максиміліан.

Але хоча всі основні центри Мексики були захоплені інтервентами, північ країни залишався опорою законного уряду Хуареса, що застосував революційні методи ведення війни, - конфіскував майно зрадників та монастирів та розпочав розпродаж державних земель на пільгових умовах. Масштаби партизанської війни невпинно розросталися, мексиканський генерал Сарагоса попередив інтервентів, що Мексика стане для них "другою Москвою". У березні 1867 р. Франція була змушена вивести свої війська з Мексики, а 15 травня "імператор" Максиміліан потрапив у полон і був розстріляний, незважаючи на заступництво європейських монархів.

Іспанія, усунувшись від участі у мексиканській авантурі, переключила свою увагу на Перу. Мадрид поставив вимогу сплати Лімою старої заборгованості, а іспанський флот у 1864 р. захопив острови Чінча й бомбардував порт Кальяо. На підтримку Перу виступили Чилі, Еквадор і Болівія, котрі в грудні наступного року уклали антиіспанський оборонний союз. Оскільки головні бойові дії розгорнулися на морі, війна отримала назву Тихоокеанської. Зазнавши великих втрат, Іспанія навесні 1866 р. відкликала свої військово-морські сили з південноамериканських вод, але мирна угода була укладена лише у серпні 1879 р.

Таким чином, на середину XIX ст. у зовнішній політиці латиноамериканських держав посилилась тенденція до спільного відпору іноземним агресорам. Так, Коста-Ріка у 1856 р. надала військову допомогу Нікарагуа у відбитті північноамериканського десанту, того ж року в Лімі відбувся конгрес представників Гватемали, Венесуели, Мексики, Нової Гранади, Перу і Сальвадора, що розробив проект договору про оборонний союз та недопущення встановлення іноземного протекторату над цими країнами чи частиною їхньої території. Всі латиноамериканські держави протестували з приводу франко-іспано-британської інтервенції до Мексики, а в 1862 р. Перу, Нова Гранада, Чилі, Мексика і країни Центральної Америки домовились про спільні санкції проти спроб іноземних держав втручатися у внутрішньополітичне життя цих країн та встановлювати над ними свій протекторат. У 1864 р. на конгресі в Лімі між Аргентиною, Болівією, Венесуелою, Гватемалою, Новою Гранатою, Перу і Сальвадором, Чилі та Еквадором велись переговори про урегулювання прикордонних конфліктів, розроблення спільної економічної політики та про укладення договору з гарантіями незалежності.

Але військово-дипломатичний і економічний тиск з боку США та провідних європейських держав, помножений на вузькокорисні інтереси латифундистів і торговельних кіл, зірвали спроби політичного закріплення ідеї латиноамериканської солідарності. Саме цим пояснюється слабка підтримка з боку країн регіону Десятилітньої визвольної війни кубинського народу (1868-1878 рр.), котра все ж значно підірвала іспанський колоніальний режим, та повстання на Пуерто-Ріко.

Крім того, звільнившись від колоніального гніту, країни Латинської Америки почали активний пошук ресурсів, із котрими вони могли б вийти на світові ринки, а оскільки природні багатства нерідко ховалися в надрах *прикордонних районів*, спалахнула низка військових конфліктів. Окремі з них, як перуансько-еквадорський, тривають і по наш час. А в 1864-1870 рр. жертвою агресії з боку Аргентини, Бразилії та Уругваю став прогресивний, але авторитарний режим Парагваю.

Вільні селяни країни, в більшості індіанці та метиси, чинили загарбникам відчайдушний спротив під гаслом “свобода або смерть”, лише криваве винищення мешканців та абсолютна перевага в силах принесли перемогу завойовникам. Чисельність селянського населення Парагваю зменшилася з 1 млн. до 200 тис. чол., землі селян захопили поміщики, країна мала сплатити 200 млн. песо контрибуції, близько половини її території анексувалося Бразилією та Аргентиною.

Чилі за підтримки Великої Британії, що отримала монопольне право на вивезення чилійської селітри, в 1879-1884 рр. вела другу Тихоокеанську (Селітряну) війну проти Болівії й Перу. Вчетверо менша за чисельністю, проте краще професійно підготовлена чилійська сухопутна армія захопила багату на селітряні родовища пустелю Атакама, що належала Болівії, й оволоділа перуанською столицею. В результаті переможної війни до Чилі відійшло 180 тис. кв. км багатой на селітру території Болівії, в результаті чого остання втратила вихід до Тихого океану, а Чилі посіла панівне становище на тихоокеанському узбережжі Південної Америки. Гірничовидобувна промисловість андських держав майже на століття потрапила в руки іноземних компаній, їхній соціально-економічний розвиток помітно загальмувався.

В останній третині XIX ст. швидко росла *залежність регіону від іноземного капіталу*, на 1876 р. заборгованість латиноамериканських республік лише британським банкірам становила 120 млн. ф ст. Розвинені капіталістичні держави були зацікавлені у збереженні в країнах Латинської Америки монокультурної економіки, заснованій на виробництві сировини. На селі консервувалися докапіталістичні форми виробничих відносин, загарбані у індіанців Ла-Плати, Чилі та Юкатану землі розпродувалися тільки крупними ділянками, що виключало можливість утворення прошарку фермерів. 90 % сільського населення залишилися безземельними і змушені були наймитувати в латифундіях, частина селян емігрувала до міста, сформувавши резервну армію праці.

Інтенсивний ріст промисловості відбувався лише в Аргентині, Уругваї, Чилі та Мексиці, що значно випереджали інші латиноамериканські країни за темпами соціально-економічного розвитку. В Чилі провідною галуззю економіки стала гірничовидобувна промисловість, експлуатація родовищ міді й монополія на цінну мінеральну сировину – натуральну селітру відкривали перед урядом можливість інвестування капіталів у нові промислові об’єкти. Аргентина, Мексика і Уругвай, що мали сприятливі природні умови для великотоварного сільськогосподарського виробництва, використовували його в цілях накопичення капіталу. Велику роль у формуванні національного обличчя цих країн відіграла масова європейська іміграція, лише в Аргентину протягом 1880-1900 рр. прибуло біля 1,5 млн. чол.

У більшості латиноамериканських на кінець XIX ст. контроль над політичною владою зберігав блок латифундистів, торговельної буржуазії, консервативних військових і клерикальної верхівки. Водночас дедалі активніше про себе заявляла на політичній арені реформаторськи налаштована національна буржуазія, що кинула виклик пануванню олігархічних угруповань. Створені нею політичні партії (*Прогресивна ліберальна, Демократична і Радикальна* – в Чилі, *Громадянський радикальний союз* – в Аргентині, партія “*Колорадо*” – в Уругваї) проголосили своєю метою здійснення глибоких демократичних реформ.

Однією з перших латиноамериканських країн, де представникам середнього класу вдалося легально потіснити олігархічні угруповання і добитися політичної влади, стала Чилі. Президент Хосе Бальмаседа (1886-1891 рр.) виступив проти експансії іноземного капіталу і висунув гасло “Чилі для чилійців”, за його правління були обмежені права католицької церкви, заохочувався розвиток освіти, розгорнулося будівництво залізниць, портів і громадських споруд. Але внутрішній реакції вдалося спровокувати антипрезидентський заколот і громадянську війну, Бальмаседа після поразки урядових військ покінчив життя самогубством.

В Аргентині, де протягом 70-х рр. завершилося створення централізованої держави, президент Домінго Сарм’єнто (1868-1874 рр.), прихильник ідей утопічного соціалізму, шляхом реформ у землеробстві, вівчарстві та будівництва шляхів намагався перетворити

країну в розвинену капіталістичну державу. Він заохочував іміграцію, впроваджував протекціоністські заходи для захисту національної промисловості, заснував Національний банк і Академію наук, збудував сотні шкіл, лікарень і публічних бібліотек. Коли в 1880 р. влада в Аргентині повернулася до рук земельної й торгово-посередницької олігархії, Громадянський радикальний союз Іполіто Ірігойена, майбутнього президента країни очолив масові виступи трудящих.

У Бразилії під тиском офіцерів-республіканців у 1888 р. був прийнятий закон про звільнення рабів без компенсації їхнім власникам (але і без землі), а 15 листопада наступного року імператор Педру II був скинутий, країна проголошена федеративною республікою. Право голосу було надане всім грамотним чоловікам, що досягли 21 року, у січні 1890 р. був виданий декрет про відділення церкви від держави.

На Кубі патріотичні сили об'єдналися в рядах створеної Хосе Марті *Кубинської революційної партії* (1892 р.), а 24 лютого 1895 р. на острові спалахнуло збройне повстання, що поклало початок національно-визвольній революції. Її рушійними силами стали середні верстви і селянство, вже у вересні 1895 р. Конституційна асамблея в одному із звільнених міст затвердила Основний закон, що проголошував відділення Куби від Іспанії та створення вільної й незалежної республіки. До початку 1898 р. Визвольна армія під командуванням ветерана попередньої війни за незалежність Антоніо Масео очистила від іспанських військ більшу частину острова.

США, звинувативши Іспанію в жорстоких репресіях проти повстанців і мирного населення Куби та у знищенні броненосця “Мейн” на гаванському рейді, пред’явили Мадриду ультиматум і 21 квітня 1898 р. почали бойові дії. 200-тисячна іспанська армія була блокована повстанцями і американським флотом, до кінця липня її опір було зламане. За Паризьким мирним договором від 10 грудня 1898 р. Іспанія передавала США Пуерто-Ріко, Гуам і (за 20 млн. дол.) Філіппіни та відмовилась від Куби. Але в січні наступного року американські війська окупували весь острів, а до конституції Куби 1901 р. під тиском Вашингтона було внесено поправку сенатора Платта, що надавала США “право” на окупацію острова з метою “захисту його незалежності”. Лише після цього американські війська залишили країну, а 20 травня 1902 р. офіційно було проголошено Кубинську республіку. Із завершенням іспано-американської війни Латинська Америка вступила в новий етап свого історичного розвитку.

Запитання для самоперевірки:

1. Розкрийте історію і зовнішню політику цивілізації доколумбової Латинської Америки.
2. Відкриття та колонізація Центральної й Південної Америки європейцями.
3. Опишіть війну за незалежність і утворення самостійних держав у Латинській Америці.
4. Охарактеризуйте Латинську Америку після війни за незалежність (до початку ХХ ст.)
5. Прокоментуйте військово-дипломатичний і економічний тиск з боку США та провідних європейських держав на Латинську Америку.

Лекція 12. Формування основних напрямів зовнішньої політики держав Латинської Америки. Інтеграційні процеси у Латинській Америці

[4 с. 117-126; 15, с. 82-83; 6, с. 109-131].

1. Становлення незалежних держав регіону та еволюція зовнішньополітичних відносин.
2. Перспективи зовнішньої політики держав Латинської Америки.
3. Розвиток інтеграційних процесів у Латинській Америці наприкінці ХХ ст.
4. Економічна інтеграція в Латинській Америці.

Становлення незалежних держав регіону та еволюція зовнішньополітичних відносин

Політична карта Латинської Америки формувалася протягом тривалого часу. З деякою мірою імовірності цей процес можна поділити на чотири послідовні етапи:

- 1) доєвропейської колонізації;
- 2) колоніальний;
- 3) післяколоніальний;
- 4) після Другої світової війни.

Характеризуючи **перший етап**, можна вести мову насамперед про три індіанських цивілізації, що мали державні утворення. Це цивілізація народів майя на п-ові Юкатан в нинішній Мексиці і в прилеглих до нього районах, де існували досить численні міста-держави. Це також цивілізація спочатку тольтеків, а потім ацтеків в центральному районі сучасної Мексики, яка теж володіла певною державністю. Це, нарешті, цивілізація інків у Південній Америці, яким в XV в. вдалося створити величезну державу Тауантінсуйу, що займала територію в 900 тис. км².

Другий етап пов'язаний з іспанською та португальською колонізацією Латинської Америки, яка привела до утворення двох великих колоніальних імперій. На руїнах майяської, ацтекської та інкської цивілізацій Іспанія в XVI-XVII ст. створила свою колоніальну імперію, спочатку підрозділивши її на два віце-королівства – Нову Іспанію і Перу, а потім ще збільшивши їх число. А Бразилія стала володінням Португалії.

Третій етап, що наступив на початку XIX в., був пов'язаний з посиленням в колоніях національно-визвольної боротьби, яка закінчилася повною їх перемогою. У 1810-1825 рр. політична карта Латинської Америки зовсім змінилася. На місці більшості іспанських колоній (крім Куби і Пуерто-Ріко) виникли 17 суверенних держав. Бразилія, яка відокремилася від Португалії, була проголошена імперією, а пізніше республікою. У самому кінці XIX в. хоча б формальну незалежність отримала Куба. Але політична влада в більшості країн регіону була нестійкою. Звідси і постійні державні перевороти, до яких можна додати територіальні суперечки, що нерідко супроводжувалися війнами.

Четвертий етап, що наступив після Другої світової війни, також призвів до суттєвих змін на політичній карті Латинської Америки. З одного боку, на ній знайшов відображення прогресивний післявоєнний процес деколонізації: у 1960-1980-х рр. отримали незалежність 13 колишніх колоній Великобританії, Франції та Нідерландів, головним чином в Карибському басейні. З іншого боку, загальна політична та геополітична обстановка в багатьох країнах продовжувала залишатися нестійкою. У деяких з них встановилися диктаторські режими – наприклад, Ф. Батісти на Кубі, А. Сомоси в Нікарагуа, А. Стресснера в Парагваї. Саме проти цих режимів були спрямовані революції на Кубі в 1959 р., в Нікарагуа в 1979 р.; режим Стресснера також був повалений в 1989 р. Але демократичні сили, траплялося, терпіли і поразки. Так, в 1973 р. в результаті військового путчу було повалено демократичне керівництво Чилі на чолі з президентом С. Альєнде, і до влади в цій країні прийшла військова диктатура генерала А. Піночета, яка правила до 1989 р.

Ще в 1980-х рр. політична обстановка в регіоні залишалася напруженою. Згадаймо про короткострокову війну Великобританії та Аргентини через Фолклендські о-ви в 1982 р., про фактично громадянські війни в Нікарагуа і Сальвадорі, за якими, з одного боку, стояли США, а з іншого – СРСР і Куба. Непроста обстановка складалася і навколо Куби, підданій політичній та економічній ізоляції з боку наймогутнішої країни Америки – США. Але в 1990-х рр. відбулися помітні зміни на краще. Деякі диктаторські режими поступилися місцем демократичним. У результаті політична карта регіону стала більш стабільною, хоча рецидиви минулого трапляються й досі.

На початку XXI в., як вже було сказано, в Латинській Америці існують 33 незалежних держави (з них 12 – у складі Співдружності, очолюваної Великобританією). Ще п'ять островів у Карибському басейні користуються самоврядуванням, будучи заморськими департаментами Франції чи заморськими частинами Королівства Нідерландів. Але вісім невеликих острівних

територій ще продовжують залишатися володіннями Великобританії (сім) і США (одна). Особливий статус «вільно приєднаної до США» держави з правом самоврядування має Пуерто-Ріко.

За формою правління незалежні країни Латинської Америки відрізняються від країн зарубіжної Європи та зарубіжної Азії набагато більшою однорідністю. Всі вони мають республіканський лад і все, за одним винятком, є президентськими республіками. До республік відносяться і три країни, що входять до складу Співдружності (Гайана, Домініка, Тринідад і Тобаго). Особливе місце займає Куба – єдина з країн регіону, що належить до числа соціалістичних держав.

За формою адміністративно-територіального устрою в Латинській Америці – як, втім, і в інших великих регіонах світу – переважають унітарні держави. Однак чотири найбільших її країн – Бразилія, Мексика, Аргентина і Венесуела – мають федеративний державний устрій. Тут є і одна зовсім маленька федерація – Сент-Кітс і Невіс, що складається з двох невеликих островів, кожен з яких має статус федеральної одиниці.

Перспективи зовнішньої політики держав Латинської Америки.

Геополітична стратегія країн Латинської Америки орієнтована на вирішення двох завдань:

- 1) усвідомлення необхідності об'єднання латиноамериканських держав для проведення загальної економічної політики та відстоювання спільних позицій на світовій арені;
- 2) створення противаги тиску США в регіоні шляхом вибудовування нових економічних і політичних відносин з Європейським Союзом і Росією.

Вирішення цих двох завдань взаємопов'язане і залежить від відносин з США. Незважаючи на зміну форм і методів геополітичного контролю, стратегія США щодо країн Латинської Америки в останні роки залишилася колишньою - прагнення до гегемонії на континенті. Якщо в першій половині ХХ в. переважало відверте політичний тиск і навіть військові інтервенції США в регіоні (в Мексику, на Гаїті, в Домініканську республіку), то сьогодні переважає більш м'який гео економічний тиск під демократичними гаслами гуманітарної допомоги та розвитку партнерських відносин. США стали приділяти увагу формуванню конструктивних відносин з Латинською Америкою в економічній і політичній сферах. Прагнення американців спрямовані на те, щоб латиноамериканські політичні та економічні структури набували все більша схожість із Заходом і були повністю підконтрольні. Цьому покликані служити регіональні інтеграційні утворення, через які США здійснюють вплив і контроль.

Важливим інструментом контролю США є ОАД, створена на 9-й Межамериканській конференції в Боготі в 1948 р ОАД об'єднує всі 35 держав Західної півкулі плюс США і Канаду (1994). У 1962 р під натиском США від участі в роботі органів ОАД було відсторонено нинішній уряд Куби. Для підвищення ефективності діяльності та сприяння ОАД в соціально-економічній сфері в 1996 р створена Міжамериканський рада з комплексного розвитку (СИДИ). Важливий напрямок діяльності ОАД - зміцнення демократії та забезпечення прав людини і проблеми континентальної безпеки. США прагнуть сформувати під своїм керівництвом нову модель військово-політичного співробітництва країн континенту. Набирає силу процес переосмислення концепції континентальної безпеки, її переорієнтації з завдань захисту від зовнішньої загрози на протидію новим викликам - проблеми боротьби з наркобізнесом, тероризмом, незаконним обігом зброї, корупцією, щодо попередження та ліквідації наслідків стихійних лих та іншими.

Прийом латиноамериканських країн в НАФТА (Північноамериканська асоціація вільної торгівлі) багато в чому спрямований на те, щоб створити противагу розширенню «внутрішніх» латиноамериканських торгово-економічних союзів, що мають антиамериканську спрямованість. У 1990 р була створена Група Ріо, що об'єднала 14 найбільш впливових держав регіону - Бразилію, Аргентину, Мексику, Венесуелу, Колумбію, Коста-Ріку, Чилі, Уругвай, Парагвай та ін. Група Ріо виступає з різким засудженням політики США,

спрямованої на торгово-економічну блокаду Куби. Така відверто антиамериканська позиція цієї організації свідчить про зростаюче прагнення латиноамериканських держав до самостійності.

У 1991 р був створений Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР), до якого увійшли Бразилія, Аргентина, Парагвай, Уругвай, Чилі. Основна його мета - сприяти більш тісній економічній інтеграції південноамериканських держав, почасти - у відповідь на підписання НАФТА (США, Канада, Мексика).

Кінець ХХ ст. вніс зміни до геополітичної системи силових полів континенту. Виникли й активізуються нові процеси в політиці, економіці, які багато в чому обумовлені прискоренням науково-технічного прогресу, формуванням транснаціональних компаній та іншими причинами. Важливою особливістю цих змін є те, що в їх орбіту втягуються всі країни світу. І Латинська Америка повною мірою відчуває на собі позитивний, а також і негативний вплив нової обстановки. Перспектива посилення незалежності Європи та Азії турбувала американських політичних стратегів з часів Другої світової війни. Це занепокоєння посилювало розвиток незалежності Латинської Америки.

Регіональна інтеграція в Латинській Америці є ключовим і все більш важливим питанням. Енергоресурси повсюдно залишаються визначальним чинником у міжнародних відносинах, у тому числі і в зовнішній політиці США по відношенню до Латинській Америці. На початку ХХІ ст. в Латинській Америці набирають чинності лівоцентристи, які приходять там до влади повсюдно - від Венесуели до Аргентини. Корінне населення стає все активнішим і впливовішим, особливо в Болівії та Еквадорі. У цих країнах вони хочуть або ввести національний контроль над видобутком нафти і газу, або, у ряді випадків, взагалі припинити таку здобич. Венесуела, що є провідним експортером нафти в Південній півкулі, налагодила найтісніші з латиноамериканських країн відносини з Китаєм. Вона має намір продавати йому все більшу кількість нафти, що є частиною зусиль цієї країни щодо зниження своєї залежності від американського уряду. Венесуела приєдналася до МЕРКОСУР. Зміцнюються і відносини між Венесуелою і Кубою, причому кожна з країн вносить в них свій вклад. Венесуела постачає дешеву нафту, а Куба натомість організовує програми в галузі освіти та охорони здоров'я, направляючи в цю країну тисячі висококваліфікованих професіоналів, вчителів та лікарів, які працюють в найбільш бідних і занедбаних районах. Куба робить це всюди в країнах третього світу. Кубинську медичну допомогу вітають всюди.

Внутрішніми причинами інтегрування стали: застій в економіці країн Латинської Америки (він характерний для більшості держав континенту), неконкурентоспроможність продукції на світовому ринку, нестійкий господарський розвиток, зростання безробіття, інфляції, соціальної напруженості та ін. Найважливішою зовнішньою причиною є глобалізація світової економіки, яка виступає однією з рушійних сил науково-технічного прогресу, оновлення виробництва і прискорення темпів зростання продуктивних сил, посилення взаємодії всіх форм міжнародного економічного обміну (світової торгівлі, вивозу капіталу, науково-технічного співробітництва і т.д.). Але глобалізація несе різке загострення конкуренції у всіх субрегіонах континенту, посилення економічної нестійкості: почастищення коливань господарської кон'юнктури, збільшення безробіття, зростання банкрутств, зниження оплати праці робітників і службовців.

Європейські експерти відзначають підвищення інтересу латиноамериканських країн до співпраці з ЄС, оскільки Латинська Америка не хоче посилення односторонньої залежності від США. В якості пріоритетів співпраці розглядалися програми регіональної інтеграції, економічних реформ, сприяння розвитку експортних можливостей, соціального розвитку, пом'якшення проблеми бідності, модернізації державного апарату і захисту навколишнього середовища. На реалізацію цих програм Аргентині, Бразилії, Парагваю, Уругваю виділялися мільйони євро. Крім розвитку економічного співробітництва, між ЄС і Латинською Америкою встановлені прямі зв'язки на рівні глав і урядів і прийнято угоду про стратегічне партнерство. Проте всередині латиноамериканської спільноти відносини з ЄС досить часто викликають хвилю критики. Це стосується затягування переговорів щодо зниження бар'єрів на шляху

латиноамериканського експорту сільськогосподарських товарів на ринки ЄС. Вперте небажання ЄС йти на поступки в цих питаннях цілком зрозуміло, оскільки в ряді країн ЄС аграрний сектор відіграє значну роль. Разом з тим, ЄС поступово перетворюється на найбільшого інвестора в регіоні, на противагу США.

Розвиток інтеграційних процесів у Латинській Америці наприкінці ХХ ст.

Особливість латиноамериканської інтеграції полягає в прагненні країн вийти із стану периферійності в системі світового господарства. Головним завданням для латиноамериканських країн на початку ХХІ ст. залишаються пошук і здійснення таких варіантів розвитку, які б відповідали місцевим умовам і дали б змісту країнам регіону поєднати оновлення економіки з інтересами більшості суспільства, інтеграцію у світове господарство — зі збереженням власних цивілізаційних підвалин.

Економічна інтеграція в Латинській Америці у 80—90-ті роки отримала нові стимули і дещо змінила свій зміст після переходу від політики державного протекціонізму до лібералізації економіки і зовнішньої торгівлі. Протекціонізм — економічна політика держави, спрямована на обмеження міжнародної торгівлі.

В економічній теорії одним із головних аргументів протекціонізму є критика теорії зовнішньої торгівлі з позицій захисту національного добробуту.

Особливо різко активізувалися інтеграційні процеси в 90-ті роки. Основною тенденцією стало приєднання регіону до єдиного світового господарського комплексу, який формувався.

Процеси інтеграції в Латинській Америці проходили в різних формах. **Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (ЛАВТ)**, яка об'єднувала 10 південноамериканських республік і Мексику, в 1980 р. перетворилася на Латиноамериканську асоціацію інтеграції (ЛАІ). Головна увага в ній зосереджувалася на промисловій кооперації в конкретних галузях і спільних програмах розвитку економіки та експорту. В червні 1990 р. члени ЛАІ вирішили зменшити взаємні мита на 10—20 % і скасувати низку протекціоністських заходів. З 1992 р. функціонує Латиноамериканський парламент зі штаб-квартирою в Сан-Паулу (Бразилія).

Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР) у 80-ті роки через конфліктну ситуацію в субрегіоні практично не функціонував. Але на межі 80—90-х років інтеграційні зв'язки в Центральній Америці відновилися. Їхньою характерною рисою стали часті зустрічі президентів центральноамериканських країн. Від 1990 р. в них брала участь і Панама. В червні 1990 р. на зустрічі президентів в Антигуа (Гватемала) був підписаний План розвитку для Центральної Америки, що передбачав спільні зусилля у сфері науково-технічного прогресу, в розвитку інфраструктури, у розв'язанні проблем зовнішнього боргу тощо.

90-ті роки характеризувалися подальшим функціонуванням усіх основних структур Андської групи. Проте найбільшу активність виявляли дипломатичні відомства. Рада міністрів закордонних справ блоку постійно виступає із спільними заявами з головних питань сучасності латиноамериканського континенту і світу. Щодо інших сторін своєї діяльності, особливо в економічному співробітництві, то Андська група не відіграла значної ролі. Як доказ цього можна навести той факт, що в економічних частинах такого авторитетного документа, як Голуба книга МЗС Японії, АГ навіть не згадується.

Стислий аналіз майже 30-річного існування Андської групи дає можливість зробити деякі висновки.

По-перше, завдяки зусиллям засновників створено чітку структуру субрегіонального співробітництва, яка за певних обставин може дати плідні результати. Проте надмірна інституціоналізація створеного об'єднання не завжди відповідала реальному життю.

По-друге, діяльність Андської групи свідчить, що в умовах тотожних економік, які не доповнюють одна одну, неможливо створити єдиний господарський комплекс різних держав. Тому для збереження об'єднання Андська група пройшла шлях від розробки широких

економічних планів до створення суто політичного угруповання, яке намагається спільно вирішувати проблеми міждержавних стосунків на континенті, а також у світі.

По-третє, незважаючи на декларативність більшості документів і рішень, а також відсутність у багатьох випадках серйозних результатів, Андська група стала своєрідною перешкодою тим відцентровим тенденціям, які традиційно існують в латиноамериканському світі.

У цілому ж досвід Андської групи може вважатися плідним, як і досвід такої субрегіональної організації, як АСЕАН у Південно-Східній Азії. Головним, і це має враховувати сучасна Україна, є те, що будь-яке регіональне чи субрегіональне об'єднання має будуватися на спільному інтересі, який ґрунтується не тільки на Ідейних чи політичних гаслах, а й на міцній основі економічного інтересу. Європейський парламент, Маастрихт стали можливими завдяки створенню міцних спільних економічних підвалин, а не тільки як результат загальноєвропейської ідеї.

На нараді в Тегусігалпі (Гватемала) у грудні 1991 р. президенти п'яти центральноамериканських республік і Панами досягли домовленості про заснування **Центральноамериканської системи інтеграції (ЦАСІ) в складі шести країн перешийка**. В 1992 р. утворено координуючі органи ЦАСІ й ухвалено програму конкретних дій. У жовтні 1991 р. в столиці Гватемали урочисто відкрилася перша сесія Центральноамериканського парламенту (договір про субрегіональний парламент підписали Гватемала, Гондурас, Сальвадор, Коста-Ріка та Нікарагуа).

Активніше домагались всебічної, в тому числі політичної, інтеграції три республіки в субрегіоні — Гватемала, Гондурас і Сальвадор. У жовтні 1992 р. їхні президенти висунули ідею політичного союзу і створення Центральноамериканської федерації. З лютого 1993 р. вони розпочали ліквідацію взаємних митних бар'єрів, здійснення єдиної митної політики та інтеграцію фінансових систем. Певний інтерес до планів трьох республік виявила Нікарагуа. Коста-Ріка підтримала лише ідею економічної інтеграції. Панама погодилася на їхню інтеграцію, розглядаючи її як проміжний етап до спільного співробітництва зі США і Мексикою.

Розвивалося співробітництво у межах Латиноамериканської економічної системи (ЛАЕС). Працювали її комітети і міжнаціональні комісії з виробництва і збуту продовольства та інших товарів, з водних ресурсів, судноплавства, енергетики.

Інтеграційні процеси розвивалися і в Карибському басейні, де з 1973 р. існувало Карибське співтовариство. До його складу ввійшли англомовні карибські держави і залежні від Великої Британії території.

У межах Карибського співтовариства функціонував Карибський спільний ринок, мета якого полягала в поступовому зниженні ліквідації згодом митних зборів між учасниками, вироблення єдиної митної політики та координування планів розвитку. В середині Карибського спільного ринку існував локальний Східнокарибський спільний ринок, який об'єднував найменш розвинені і дрібні острівні країни субрегіону. Чотири з них — Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Грє-надина, Сент-Люсія в 1991 р. вирішили утворити політичний інтеграційний союз.

З історичних та географічних причин економіка Південної Америки розвивалась переважно на узбережжі. Відсутність розвинутого транспортного сполучення між країнами (несприятливий рельєф) створили ускладнення для інтеграції, на відміну від компактною територією Західної Європи.

Більшість латиноамериканських країн у 90-ті роки проводили політику «відкритої економіки», але це не принесло їм відчутних результатів, оскільки знижувались ціни на сировину і необхідно було обслуговувати зовнішній борг.

Нова концепція інтеграції як основа для розвитку зв'язків Латинської Америки з іншими регіонами світу, отримала назву концепції «відкритого регіоналізму», тобто інтеграції, що ґрунтується на низьких митних бар'єрах та більш відкрита для світового ринку.

Причини прискорення інтеграції в регіоні:

1) конкуренція в торгівлі, з одного боку, та зростання доходів від використання нових технологій та інвестицій, з іншого боку, стимулювали створення більш крупних і відкритих ринків.

2) лібералізація зовнішньої торгівлі в 80-х роках.

3) радикальний перегляд механізмів інтеграції в регіоні.

Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ) – одне з великих інтеграційних об'єднань у регіоні. Включає 10 країн Південної Америки – Аргентину, Болівію, Бразилію, Венесуелу, Колумбію, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі, Еквадор та Мексику. Була створена згідно з Договором Монтевідео, підписаному в 1980 році. Цей договір створив загальні правові межі для регіональної інтеграції та надав державам-членам можливість вести переговори і укладати угоди щодо різноманітних економічних питань, що представляють взаємний інтерес. ЛАІ замінила Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (ЛАВТ), створену згідно з «Угодою Монтевідео» 1960 р. Тоді була створена жорстка тарифна система, яка в ряді випадків себе не виправдовувала, а з позиції сьогодення була просто не вигідною. Країни повинні були надати режим найбільшого сприяння для всіх країн ЛАВТ, а не тільки своїм партнерам, що в подальшому могло б привести до двосторонньої вигоди. На практиці країни перестали пропонувати своїм пріоритетним партнерам товари за пільговими тарифами, оскільки це автоматично розповсюджувалось і на інших членів ЛАВТ. Це стало спричиняти збитки національним економікам з боку конкурентів з інших країн.

Іншим великим інтеграційним угрупованням континенту є **МЕРКОСУР (Mercado Comun del Sur) – спільний ринок країн Південного конусу**. Створений в 1991 році. Налічує чотирьох повноправних – Аргентину, Парагвай, Уругвай, Бразилію та двох асоційованих членів – Болівію та Чилі. Це найбільший інтегрований ринок Латинської Америки, де сконцентровано:

- 45 % населення (більше 200 млн.);
- 50 % сукупного ВВП (більше 1 трлн. дол. США);
- 40 % прямих зарубіжних інвестицій;
- 60 % сукупного товарообігу;
- 33 % зовнішньої торгівлі регіону.

Для керівництва процесом інтеграції в 1994 році були створені такі інституції:

- Рада спільного ринку (в складі міністрів закордонних справ);
- Група спільного ринку – виконавчий орган, який постійно функціонує і має адміністративний секретаріат із штаб-квартирою в Монтевідео;
- 10 технічних комісій, які підпорядковані групі спільного ринку і займаються питаннями торгівлі, митного регулювання, технічних норм, валютно-фінансової політики, макроекономічної політики, наземного та морського транспорту, промислової технології, сільського господарства та енергетики. Відзначимо, що МЕРКОСУР – об'єднання, яке стабілізуючим чином впливає на економіку країн-членів блоку. Так, стримування інфляції здійснювалось зростанням імпорту, а регулювання тарифної політики сприяло «гальмуванню» темпів економічного падіння.

Проте, незважаючи на наявність істотних позитивних здобутків, на шляху розвитку цього інтеграційного об'єднання чимало проблем, серед яких можна виділити такі:

- а) не досягнута мета повної відміни тарифів у внутрішньорегіональній торгівлі.
- б) не вдалось узгодити в намічені терміни і єдині зовнішні тарифи на імпорт товарів з країн, що не входять до МЕРКОСУР;
- в) не завершена робота по відміні нетарифних обмежень.

У цілому перспективи МЕРКОСУР оцінюються як сприятливі.

Інші інтеграційні об'єднання континенту:

- Андський пакт (Болівія, Венесуела, Колумбія, Перу, Еквадор).
- Центральнаамериканський спільний ринок (Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Сальвадор).

– КАРИКОМ або Карибське співтовариство (налічує 14 англомовних країн Карибського басейну) – досить розвинуте інтеграційне угруповання, має низку єдиних зовнішніх тарифів.

Уже із середини 90-х років (тобто через 5 років після початку реформ) континент починають трясати фінансово-економічні кризи. У них виявилися утягнені провідні країни регіону (Аргентина, Мексика). У цілому політика Вашингтонського консенсусу привела до ще більшої залежності латиноамериканських країн від економіки США й інших провідних капіталістичних країн. Сукупний зовнішній борг країн Латинської Америки до 2002 року склав 800 млрд. доларів, на його обслуговування йшла більша частина їх і без того невеликих бюджетів. Кількість бідняків у регіоні виросло до 220 млн. чоловік і поляризація суспільства тривала.

У міру того, як кризь формули плану загальоамериканської інтеграції, запропонованого США, усе більше проступали їхні імперіалістичні замашки, у самій Латинській Америці виник альтернативний план об'єднання країн регіону. Основним застрільником Південноамериканського загального ринку (МЕРКОСУРА) виступила Бразилія й ряд інших країн Андського співтовариства. Причини їхньої особливої думки криються в економіці.

На відміну від країн Центральної Америки й Карибського басейну Бразилія мало залежить від торгівлі зі США, крім того, це практично єдина країна в регіоні, що володіє розвиненою промисловістю, що майже автоматично робить її джерелом альтернативної інтеграції в Латинській Америці. Маючи самодостатню економіку, Бразилія прагне об'єднати навколо себе латиноамериканські країни в рамках МЕРКОСУРА й по можливості - без участі США. Із приходом до влади лівоцентристського уряду Луїли Бразилія на якийсь момент перетворилася в лідера альтернативної інтеграції в Латинській Америці. Цьому сприяло вироблення т.зв. "консенсусу в Буенос-Айресі", що припускає збереження вільного ринку (як діючого інструмента економіки), але одночасно визнає відповідальність держави за соціальну сферу й згладжування нерівності в суспільстві. Прихід лівоцентристських політиків до влади в Аргентині, Уругваєві, Чилі й посилення близьких до них по поглядах політичних сил у Мексиці, Сальвадорі й Еквадорі зробили МЕРКОСУР реальною альтернативою плану об'єднання Латинської Америки в рамках ФТАА й під верховенством США.

Економічна інтеграція в Латинській Америці

Інтеграція цього регіону в глобальну економіку здійснюється швидкими темпами, особливо в сфері торгівлі і на ринках капіталів, а в Центральній Америці — через міжнародну міграцію.

У кінці 40-х років була організована Економічна комісія ООН для Латинської Америки (ЕКЛА), аналітики якої розробляли концепції структурної перебудови економіки, утому числі зовнішньоекономічного сектора регіону, реалізація яких дозволяла зміцнювати переговорні позиції цих країн при їх взаємодії із США. Не дивно, що США неодноразово виступали проти ЕКЛА, її рішень і конкретних дій.

У двох наступних десятиліттях в обох сторін (США і Латинської Америки) виникли господарські труднощі, однією з причин яких була дія на них, хоча і різна за глибиною, світової економічної кризи 1957-1958 рр. Реакцією на економічний спад був початок регіональної економічної інтеграції (підписання у 1960 р. Договору Монтевідео і Договору Манагуа), яка свідчить про прагнення країн Латинської Америки спільними зусиллями вирішити нові проблеми й означає своєрідний виклик північному сусіду.

У відповідь на це США приймають у 1961 р. першу комплексну довгострокову (10 років) програму співробітництва з новою, зміцнілою Латинською Америкою - "Союз заради прогресу".

У 80-ті роки в Латинській Америці розпочалось економічне відновлення. За умов торгової і інвестиційної лібералізації зріс імпорт та посилювався приток іноземного капіталу. До цього додалися значні надходження в казну засобів від приватизації, що все разом сприяло підвищенню темпів економічного піднесення. Внаслідок цього в країнах регіону посилювався рух за здійснення самостійнішої політики у відносинах з США.

Характеризуючи інтеграційні процеси в Латинській Америці, неможливо не згадати той факт, що в 1960 році в цьому регіоні паралельно утворилося два торговельно-економічні угруповання: Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (ЛАВТ) і Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР). Особливість інтеграційних процесів у Латинській Америці полягає в тому, що вони розвивались шляхом утворення нових угруповань, а не шляхом приєднання до вже існуючих.

Деяко пізніше через загострення суперечностей на основі ЛАВТ виникло два нових торговельно-економічних угруповання: Лаплатське (Атлантичне) й Андське (Тихоокеанське).

Протягом двох останніх десятиліть у Латинській Америці йшла боротьба між двома моделями економічної інтеграції. Одна модель, прикладом якої служить МЕРКОСУР, а також Андське співтовариство (які у випадку злиття утворюють, запропоноване Бразилією Південноамериканське співтовариство націй), припускає консолідацію південноамериканських економік перед перед загрозою з боку США і ЄС. Інша модель, що просуває США, припускає включення Латинської Америки в єдиний простір вільної торгівлі, що включало б і північноамериканського гіганта, природно на правах гегемона, тому що 70 % ВВП такого утворення доводилося б на США. Сама північна латиноамериканська країна Мексика вступила в Північноамериканську зону вільної торгівлі ще в 1994 р. Однак мексиканська економічна криза, що вибухнув у тому ж році, призупинив на час подальші просування на південь цього проекту (наступним кандидатом на вступ була Чилі).

Але з настання нового століття переговори по створенню Американської зони вільної торгівлі активізувалися, незважаючи на активні протести з боку лівої опозиції. Критики розглядали цей проект як інструмент зміцнення неоколоніального панування США в країнах Латинської Америки, економіки яких і без того випробували на собі руйнівні наслідки неоліберальних реформ, які проводилися в життя під егідою МВФ із кінця 1980-х і протягом 1990-х рр. Закономірним підсумком цих реформ став ріст соціальної нерівності й залежності від США.

Процес інтеграції латиноамериканських держав натрапляє на серйозні перешкоди з посиленням НАФТА, де провідну роль відіграють США.

Запитання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте становлення незалежних держав регіону та еволюція зовнішньополітичних відносин.
2. Проаналізуйте перспективи зовнішньої політики держав Латинської Америки.
3. Охарактеризуйте розвиток інтеграційних процесів у Латинській Америці наприкінці ХХ ст.
4. Проаналізуйте економічну інтеграцію в Латинській Америці.

Лекція 13. Країни Північної та Латинської Америки в системі сучасних міжнародних відносин

[4 с. 126-140; 15, с. 87-93; 16, с. 132-141].

1. США як провідна держава світу та геополітичний лідер Північної Америки.
2. Відносини США з Канадою і Мексикою.
3. Відносини США з країнами Латинської Америки. Національні інтереси США в різних регіонах світу.
4. Утворення і діяльність Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА).
5. Геополітична ситуація в Латинській Америці. Основні центри сили. Особливості розвитку латиноамериканської системи міжнародних відносин на поч. ХХІ ст.
6. Інтеграційні процеси в регіоні. МЕРКОСУР як основне інтеграційне об'єднання регіону.

7. Субрегіональні організації в Латинській Америці. Стан територіальних проблем у відносинах між латиноамериканськими країнами.
8. Збройна боротьба в Латинській Америці (Перу, Колумбія, Венесуела тощо).
9. Наркобізнес і США.
10. Роль Куби в Латинській Америці. Куба і США.

Ключові поняття:

Зовнішньополітичні пріоритети – перевага одних зовнішньополітичних інтересів і цінностей над іншими, їх гармонізація у процесі вироблення основних напрямів зовнішньої політики, визначення стратегічних партнерів і статусу держави у системі міжнародних відносин, вибір яких обумовлюється політичними цінностями, ідеологічними уподобаннями, політичною культурою, розстановкою політичних сил у країні.

Військові союзи – угода держав, з метою спільних дій для вирішення загальних політичних, економічних і військових завдань; угода у сфері безпеки, за умовами якої сторони обіцяють взаємну допомогу у разі необхідності.

Регіональні конфлікти – прояв у гострій формі протиріч економічного, політичного, ідеологічного характеру між групами держав на регіональному рівні; конфлікти, що виникають на основі протиріч, що складаються між окремими державами, коаліціями держав або окремими регіональними суб'єктами соціальної взаємодії всередині держави, й охоплюють великі географічні та соціальні простори.

Стратегічне партнерство – довготривала співпраця держав на міжнародному рівні щодо значної кількості питань, з метою отримання максимальних вигод для себе і партнера, досягнення спільних економічних, політичних і стратегічних цілей.

Територіальні суперечності – розбіжність щодо приналежності будьякої території; прагнення держави до встановлення свого суверенітету над спірною територією. Територіальні суперечності можуть бути двосторонніми та багатосторонніми (коли на одну і ту ж територію, точна приналежність якої не встановлена, претендують дві або кілька держав).

Ядерна програма – роботи, спрямовані на створення ядерної зброї.

Японсько-американський союз – основою двостороннього союзу є підписаний у 1951 р. Договір про взаємне співробітництво та гарантії безпеки між США та Японією, що був переглянутий у 1961 р. Договір не має чітко обумовленого терміну дії та щорічно автоматично продовжується.

Зовнішня політика і дипломатія країн Центральної і Південної Америки

Після Другої світової війни АТР залишався регіоном з мінімальним обсягом економічного та політичного співробітництва. Зберігалися великі перепони на шляху до регіонального співробітництва, а саме:

- багато країн перебували у колоніальній залежності, зокрема країни Південно-Східної Азії, основною ідеєю для них був антиколоніальний рух, а після отримання незалежності – прагнення до політики нейтралітету;
- низький рівень розвитку, політична нестабільність молодих незалежних держав Азії, однотипні економічні структури та залежність від світових держав розділяло країни для налагодження взаємного економічного співробітництва;
- вплив холодної війни, регіон був поділений на сфери впливу між двома наддержавами США і СРСР, військово-політична напруженість в окремих субрегіонах (Корея, В'єтнам), політичне протистояння (КНР – Тайвань);
- різні моделі національного розвитку, ідеологічні розбіжності;
- історичні та соціокультурні відмінності, відсутність єдиних цінностей, територіальні суперечки, психологічний бар'єр, зокрема через історичне минуле.

До того ж АТР виділяється значними розмірами, суттєвими перепадами у рівнях економічного розвитку, чисельністю населення.

Проголошена незалежність не гарантувала повну самостійність молодим державам. Низький рівень економічного розвитку більшості колишніх колоній, змусив їх співпрацювати з розвиненими державами, у тому числі і з колишніми метрополіями, що сприяло трансформації колоніалізму у неокolonіалізм. Елементами неокolonіальної політики стали кредити та позики, надання різних видів допомоги, контроль за цінами на сировину, продукцію на світових ринках, створення філій найбільших західних компаній і змішаних підприємств у колишніх колоніях тощо. Це дозволило економічно розвиненим країнам закріпитися на внутрішніх ринках колишніх колоній, використовувати дешеву працю місцевого населення, впливати на внутрішню та зовнішню політику цих країн. Молоді незалежні держави здійснювали певні кроки, спрямовані на зміцнення економічної самостійності. Прагнення цих держав до спільних дій проти неокolonіалізму сприяли виникненню міждержавних організацій економічного характеру у регіоні.

Отже, незважаючи на низку складнощів, у післявоєнний період відбувається процес економічної інтернаціоналізації, що є об'єктивним процесом глобальної економічної взаємодії, здебільшого у сфері торгівлі та інвестицій.

Центральна Америка в останнє десятиліття Холодної війни постійно перебувала у центрі уваги США. З початку 80-х років там істотно активізувалася діяльність прокомуністичних рухів, а ЦРУ обґрунтовано підозрювало, що майже вся Центральна Америка стала як метою, так і інструментом «активних заходів» СРСР проти демократичного світу взагалі, та США зокрема. Намагання США забезпечити свою ефективну присутність у Центральній та Південній Америці зумовило один з найгучніших скандалів 80-х років в американській політиці – розслідування Справи «Іран-контрас», де ПД посіла не останнє місце. Про те, що регіону вкрай не вистачає уваги у сфері ПД, у 1982 р. говорив своїм співробітникам голова АРА40 посол Лангхорн Мотлей. 40 АРА – Бюро з питань американських справ Держдепартаменту США: «Публічна дипломатія стала невід'ємним елементом зовнішньої політики, і ми маємо надати цьому особливого значення у АРА. Заходи у сфері публічної дипломатії розроблюються задля інформування, пояснення та комунікування, а також мовного залучення (speaking engagement) і контактів з пресою...

Імперативом для кожного офіцера в Бюро має стати розумінням того, що він чи вона особисто відповідальні за публічну дипломатію». Хоча NSDD-77 ухвалено лише у січні 1983 р., вже 9 лютого до членів ГСП звертається В. Кларк з меморандумом про ПД щодо Центральної Америки. Він зазначає, що Президент США просить членів ГСП звернути увагу на проблеми інформаційної роботи США в регіоні Центральної Америки (у листі від 12 липня того ж року він ще раз зазначає, що «зараз для Президента немає більшого пріоритету публічної дипломатії»). Для цього пропонувалося створити міжвідомчий комітет з питань ПД у Центральній Америці, який очолить сенатор Річард Стоун (Richard Stone) в якості Спеціального представника Президента США з ПД у Центральній Америці. До того моменту Р. Стоун був заступником голови Президентської комісії з радіомовлення для Куби. Сам же комітет мав розташовуватися на базі Держдепартаменту США, але працювати як складник Міжнародного політичного комітету ГСП. У тому ж 1983 р. робилися спроби комплексно оцінити інформаційний простір, в якому США доведеться реалізовувати свої заходи з ПД. Наприкінці 1983 р. (7 грудня) Спеціальний помічник Президента США з питань національної безпеки Волтер Реймонд звернувся до У. Кейсі з проханням пришвидшити роботу Міжвідомчої робочої групи з активних заходів, яка готує засекречений аналіз «активних заходів» комуністів у Латинській Америці.

Період правління Р. Рейгана характеризувався наймасштабнішою дискусією щодо тематики контролю й скорочення озброєнь – передусім стратегічних та ракет середньої / малої дальності. Жорстка антирадянська риторика та позиція Р. Рейгана у перші 3 роки президентства почала поступово трансформуватися вже на початку 1983 р.

У 1982 р. розпочалася підготовка великого візиту Р. Рейгана до Європи, який мав відбутися на початку 1983 р. Передбачалося, що Президент зустрінеться з політичними

лідерами та представниками медіаторів близько 7 європейських країн. Цей візит дійсно відбувся, але у значно спрощеному вигляді й значно раніше – у червні 1982 р. Р. Рейган відвідав Францію, Італію, Великобританію та ФРН. Напередодні візиту (у березні 1982 р.) тодішній Держсекретар США А. Хейг (Alexander Meigs Haig, Jr) та голова USICA Ч. Вік запропонували Р. Рейгану порушити перед європейськими урядами низку складних питань двосторонніх відносин і глобальних проблем миру. Одним з документів, поданих на розгляд Президенту США у цьому контексті, була доповідна Ч. Віка щодо можливостей використання ПД для роботи з європейською аудиторією. У документі зазначається: «Під час моєї подорожі Європою я був вражений тим прогресом, який спостерігається в розумінні європейцями політики США. Водночас потрібно ще більше зусиль із реалізації ПД. Найвищу позицію серед занепокоєнь європейців посідає гонка озброєнь та економіка... Ч. Вік особливо підкреслює, що тема «скорочення зброєнь» (водночас з підтвердженням готовності до жорсткої силової відповіді на дії СРСР) має стати постійною та довготривалою темою ПД США.

Наскільки ця проблема важлива для Адміністрації Рейгана, свідчить промовистий факт: у той самий день (14 січня 1983 р.), коли було прийнято NSDD-77, В. Кларк надіслав членам щойно утвореної ГСП Меморандум, присвячений питанню ПД США в Європі. У ньому підкреслюється, що «Президент підтверджує, що є два ключових пріоритети, на яких потрібно зосередитись: контроль над озброєннями та розміщення [американських стратегічних озброєнь] у Європі. Він попросив мене як голову ГСП призначити контактну особу, яка відповідатиме за розробку стратегії ПД з європейської безпеки та контролю над озброєннями, допоки Міжнародний політичний комітет не буде сформований». За це завдання відповідальним став посол США в Ірландії Пітер Дейлі (Peter Dailey).

12 липня 1983 р. В. Кларк розсилає членам ГСП лист, в якому інформує про порядок координування ПД у сфері контролю над озброєннями. З цією метою створено окремий Координаційний комітет з контролю над озброєннями та з оборонних питань (Arms Control & Defense Issues Coordinating Committee), очільниками якого стали співголови – один від Держдепартаменту, а другий – від USIA. Комітет зосереджувався на 4 основних напрямках: Європа (відповідальний – представник Держдепартаменту), проекти START / FREEZE / CBM (відповідальний – представник Держдепартаменту), CBW / YELLOW RAIN (відповідальний – представник USIA) та оборона (відповідальний – представник Міністерства оборони). І хоча тематика «контролю за озброєннями» постійно згадується в матеріалах Комітету, але переконливих підтверджень ефективності роботи саме цієї Групи знайти не вдалося. Незважаючи на прискіпливу увагу до тематики ПД на цьому напрямі в розсекречених документах, складно знайти які-небудь масштабні результати роботи з ПД принаймні до 1985 р.

Наприклад, 23 вересня 1984 р. Р. Рейган мав провести низку зустрічей, які Р. Макферлан вважав за потрібне використати і для заходів з ПД. Президенту США було підготовлено низку тем, які мали висвітлюватися в кожній зустрічі. Першим був блок питань, присвячених «контролю над озброєннями». Ключова ідея, яку планувалося впроваджувати, полягала в такому: «Посилення робочих відносин із США та рух уперед у критичних питаннях контролю над озброєннями, де сторони мають шукати шляхів зменшення ядерних і конвенційних сил для зменшення рівня занепокоєння, для зменшення й повного знищення запасів ядерної зброї, заборони хімічної зброї та зменшення ризику ядерної війни, а також посилення стабільності та миру».

Лише у лютому 1985 р. створили профільну Міжвідомчу групу з ПД щодо контролю над озброєннями. У листі, який інформує ключових міністрів про факт її створення, вказується, що мета групи – координувати дії уряду США з питань ПД щодо контролю над озброєннями. Ця група мала бути безпосередньо пов'язана з Групою високого рівня з контролю над озброєннями (Senior Arms Control Group), на вимогу якої і створювалася група з ПД.

Реалізація латиноамериканської стратегії Д. Трампа розпочиналася з критики Північноамериканської зони вільної торгівлі (NAFTA). Він зазначав, що Мексика і Канада

перетягли на свою територію потужні виробництва, через що з'явилася потреба переглянути та реформувати всі раніше ухвалені положення про торгівельно-митну зону. Реформування NAFTA в угоду «США-Мексика-Канада» (USMCA) завдало величезних збитків економіці Мексики, знецінилася її національна валюта та істотно погіршилися американсько-мексиканські відносини.

Радикально переглядалася політика США щодо Куби. Зокрема, зазнала критики стратегія Б. Обами стосовно «острова Свободи». Адміністрація Д. Трампа запропонувала нові принципи, за якими відмінялися раніше ухвалені домовленості між Гаваною і Вашингтоном і обмежувалися двосторонні економічні зав'язки.

Якщо говорити про Венесуелу, то сформована президентська «команда яструбів» повинна була вжити заходів для усунення Н. Мадуро від влади. Це і військовий заколот, і залякування, і санкції, і блокування рахунків найбільших нафтових компаній PDVSA та її американської філії Citgo Petroleum тощо. Але усунути від влади Н. Мадуро так і не вдалося. Щоправда, уряд Венесуели втратив контроль над значною частиною фінансів і, як наслідок, різко скоротилося ввезення на ринок США венесуельської нафти.

Загалом з одного боку розпочалася боротьба з лівоцентристськими режимами, а з іншого — зближення з режимами демократичними і правоцентристськими. Так, американська адміністрація схвалила державний переворот та вигнання з Болівії тамтешнього очільника Є. Моралеса. І привітала з перемогою в Бразилії ультрарадикального політика Ж. Болсонару, завдяки якому двосторонні, в тому числі і торгівельні відносини між США і Бразилією стали конструктивнішими.

Дж. Байден набув солідного політичного досвіду. Він тричі обіймав посаду голови сенатського комітету з міжнародних відносин, був віце-президентом при президентстві Б. Обами. Серйозно вивчаючи латиноамериканський напрям, відвідав цей регіон 16 разів. Досить показовими можна вважати розробку і реалізацію його масштабної програми Plan Colombia (2000–2015 рр.), якою передбачалася фінансова і військова допомога колумбійській владі для боротьби з FARC та місцевими наркокартелями. У 2006 році укладено американсько-колумбійський договір про вільну торгівлю. Нині Колумбія виступає в регіоні надійним партнером США.

Якою ж буде діяльність Білого дому на латиноамериканському напрямку за каденції нового президента США. Вже дещо можна передбачити, зважаючи на ту увагу, яку Сполучені Штати приділяють цьому регіонові. В своїх виступах Дж. Байден неодноразово різко критикував Д. Трампа за ті його кроки, що спричинили серйозну міграційну кризу на кордонах США. Не раз згадував і так звану трампівську «стіну» на південному кордоні, яка, за словами Дж. Байдена, зовсім не потрібна, бо не ефективна і марнотратна.

Майбутні нові напрями у зовнішній політиці США щодо країн Латинської Америки стосуватимуться і кліматичних змін, і активного розвитку «чистої та відновлювальної енергії», і дотримання прав людини, і боротьби з корупцією.

Сполучені Штати пропонуватимуть долучити американські держави, від Канади до Чилі, до реалізації програми випереджального розвитку «чистої енергії»; переглянути і лібералізувати міграційну політику та виділити додаткову допомогу в розмірі 4 млрд дол. США для економічного розвитку країн «Північного трикутника Центральної Америки» — Гватемали, Гондурасу, Сальвадору; посилити вжиті санкції до політиків та деяких членів уряду венесуельського режиму Н. Мадуро, які можуть приховувати свої активи як в країнах Латинської Америки, так і в Європі та США. Забезпечити вільні і справедливі президентські вибори у Венесуелі і надати підтримку латиноамериканським країнам, де проживає 5,1 млн венесуельських біженців; провести Саміт Америк в 2021 році у США з метою зміцнити міжамериканські зв'язки; приділити окрему увагу відносинам з Бразилією і Мексикою, оскільки там проживає половина всього населення Латинської Америки, а їх ВВП дорівнює такому продукту решти тамтешніх країн. На думку Дж. Байдена, президентипопулісти у цих двох країнах не лише не спроможні впоратися з сучасними викликами, а й

навіть посилюють існуючі проблеми. Так, у випадку з Мексикою, це вищезгадана наркоторгівля, у Бразилії — безконтрольне вирубування лісів, пандемія коронавірусу.

Таким чином, вже зараз можна стверджувати, що новий президент США формуватиме зовсім іншу, так звану, траєкторію відносин з латиноамериканським світом. Його стратегія буде чіткою, зрозумілою і прогнозованою. Тому більшість латиноамериканських країн позитивно сприймають перемогу на виборах Дж. Байдена, адже сподіваються, що він допоможе впоратися з пандемією коронавірусу, через яку сьогодні спостерігається спад у економіках, втрачаються робочі місця, вирує міграційна криза тощо.

Дипломатія і зовнішня політика Мексики.

Мексика як і більшість інших країн Латинської Америки являє собою президентську республіку. Форма мексиканського державного устрою після здобуття країною незалежності була багато в чому скопійована з Сполучених Штатів.

Сполучені Штати Америки та Мексика мають дуже інтегровані економічні відносини. Саме через те, що країни мають багато спільних економічних інтересів, пов'язаних з торгівлею, інвестиціями, туризмом, а також широкі взаємозв'язки через Мексиканську затоку, ці двосторонні відносини становлять ключовий інтерес, як для США, так і для Мексики.

Окрім цього, Сполучені Штати Америки та Мексика розвинули міцні економічні та торговельні відносини у рамках Північноамериканської угоди про зону вільної торгівлі (НАФТА). Перш за все, НАФТА є угодою між Канадою, Мексикою та США, згідно якої було вирішено з січня 1994 року розпочати формування найбільшого у світі ринку. Основні положення НАФТА вимагали поступового зниження тарифів, митних зборів та інших торгових бар'єрів між трьома країнами. Статус «національних продуктів» надавався продукції, що імпортується з інших країн НАФТА, забороняючи будь-якому уряду вводити податки або тарифи на такі товари.

Особливість угоди полягає у тому, що вперше у світовій практиці інтеграційне угруповання об'єднало найбільш високорозвинуті країни з однією з країн, що розвивається. Також цілі угоди полягають у тому, щоб позбутися перешкод у торгівлі, створити умови для справедливої конкуренції, збільшити інвестування, запровадити ефективний механізм співпраці і розв'язання суперечностей та розвивати тристоронню співпрацю. Основні торговельні та інвестиційні канали в межах угруповання спрямовані переважно зі США або до США. Щодо канадсько-мексиканських торговельних та інвестиційних зв'язків, то до останнього часу вони залишались доволі слабкими.

Незважаючи на численні негативні фактори, які вплинули на тенденції торгівлі між країнами, такі, як спроби Мексики щодо лібералізації торгівлі, економічні умови та коливання валюти, торгівля між США та Мексикою швидко зросла з часу заснування угруповання. Сполучені Штати Америки є провідним партнером Мексики у торгівлі товарами, а Мексика є третім за величиною торговельним партнером Сполучених Штатів після Китаю та Канади. Розширення торгівлі призвело до створення вертикальних відносин постачання, особливо уздовж кордону США-Мексика, а також зворотній потік готової продукції збільшив важливість прикордонного регіону США-Мексика як виробничого майданчика [3, С.4].

Прямі інвестиції також є невід'ємною частиною двосторонніх економічних відносин. Обсяг прямих інвестицій США в Мексику збільшився з 17 млрд дол. США у 1994 році до 87,6 млрд дол. США у 2018 році. У той час, коли у 2018 році мексиканські прямі інвестиції у США становили 16,8 млрд дол. США.

За ініціативою адміністрації колишнього президента США Б. Обама 20 вересня 2013 року було розпочато економічний діалог двох країн на високому рівні для того, щоб сприяти просуванню економічних пріоритетів США та Мексики, які є визначальними для взаємного економічного зростання, створення робочих місць та глобальної конкурентоспроможності. Основні цілі діалогу мають на меті побудувати, але не дублювати низку існуючих двосторонніх діалогів та робочих груп. Також Сполучені Штати та Мексика мають на меті сприяти підвищенню конкурентоспроможності (особливо в таких секторах, як транспорт, телекомунікації, енергетика) та сприяти збільшенню двосторонніх інвестицій.

Якщо узагальнити то, економічний діалог на високому рівні було організовано навколо **трьох основних напрямків:**

1. Підвищення конкурентоспроможності.
2. Сприяння економічному зростанню, продуктивності та інноваціям.
3. Партнерство для регіонального та глобального лідерства.

Проте, з приходом до влади у США нового президента ситуація змінилась. На думку президента США Д. Трампа, яку він розвивав ще у 1990-х роках та декларував протягом передвиборчої кампанії,

Північноамериканська угода про зону вільної торгівлі є «найгіршою угодою усіх часів». Основна його претензія до договору – те, що Сполучені Штати Америки втрачають через неї велику кількість робочих місць, а натомість бізнес переїжджає до Канади та Мексики. Протягом років, незважаючи, на позитивний прогрес у багатьох аспектах двосторонніх та тристоронніх економічних відносин, виникали торгові спори. Зокрема, 24 січня 2018 року Д. Трамп заявив про нові тарифи на імпортовані продукти, що надходять з Мексики. Також 23 травня 2018 року нова адміністрація США ініціювала розслідування щодо імпорту з Мексики автотранспортних засобів та їх запчастин для того, щоб визначити, чи загрожує це національній безпеці Сполучених Штатів Америки. Тому ми бачимо, що такі провокації використовував президент США та його адміністрація задля створення важелів впливу для майбутніх переговорів щодо НАФТА.

Політичні та економічні дискусії щодо ефективності НАФТА тривають стільки ж, скільки існує сама угода. Багато, хто критикував угоду в США.

Також навіть в Мексиці відбулось відоме «повстання сапатистів», спрямоване проти угоди НАФТА. Президент США Д. Трамп поділяє цю критику, стверджуючи, що угода складена так, що не вигідна Сполученим Штатам, а підсилює лише Канаду та Мексику. У результаті адміністрація Д. Трампа домоглася свого, оскільки 31 серпня 2018 року був підписаний окремий торговий договір з Мексикою, який фактично паралізував угоду НАФТА та, який буде переглядатись кожних шість років. Основні зміни в угоді стосуються автомобільної промисловості. Окрім цього, Мексика погодилась дотримуватись правил Міжнародної організації праці, а сторони заявили, що тепер перенесення продукції у більш дешеву країну стане неможливим. Було врегульовано питання захисту інтелектуальної власності, також Мексика відмовилась від обов'язковості судового порядку щодо вирішення торгових суперечок.

Отже, для Мексики підписання Північноамериканської угоди про зону вільної торгівлі із Сполученими Штатами Америки було способом закріплення реформ шляхом лібералізації торгівлі, залучення більших потоків іноземних інвестицій та стимулювання економічного зростання.

Водночас для США НАФТА надала можливість розширити експортний ринок на південь, також це була можливість покращити відносини з Мексикою.

Проте, сьогодні, якщо для США нова угода з мексиканцями означає політичний успіх нового президента, то для Мексики ця угода продемонструвала гнучкість їхнього керівництва. Нова угода створює сприятливі умови для розвитку малого бізнесу обох країн, проте для більшості мексиканців-робітників, враховуючи нову міграційну політику Д. Трампа та високий рівень протекціонізму, можливості використати цю угоду на свою користь є дуже незначними. Тим часом у Сполучених Штатах Америки нестача некваліфікованої робочої сили (наприклад, з Мексики) буде зростати через покращення системи освіти та старіння американського населення.

Тому, як саме нова угода буде вирішувати це питання, на даний час, незрозуміло.

Асиметрія означає становлення та існування в певних відносинах розходжень і протилежностей усередині єдності, цілісності явищ об'єктивної дійсності. Вона є випробуванням структурної стабільності системи, оскільки має експліцитний дисфункціональний характер. Також асиметрія є наслідком структурних змін і прискорювачем

подальших трансформацій і часто є інновацією, що дозволяє виявити нові типи системних антагонізмів.

Асиметрію в міжнародних відносинах можна дефініювати як відсутність рівнозначності, тотожності між державами, які володіють різними потенціалами, впливом на світові політичні процеси. Порівняно з нерівністю, яка часто має негативну конотацію, асиметрія – це більш ціннісно-нейтральний термін.

Асиметрія часто є складною сумішшю політичних, економічних, географічних, соціальних чинників. У контексті міжнародних відносин асиметрія між державами пов'язана з розмаїттям показників – валовим внутрішнім продуктом (ВВП), ВВП на душу населення, забезпеченістю природними ресурсами, рівнем розвитку технологій, чисельністю та оснащеністю збройних сил, розміром території, чисельністю населення. Різні конфігурації асиметрії можуть призвести до конкретних ефектів у рамках двосторонніх відносин.

Важливо зауважити, що перманентна трансформація величин могутності держав може призвести до зміни характеру відносин між ними. Тобто консеквентна зміна кількісних параметрів суб'єктів міжнародних відносин, зокрема силового, ресурсного, демографічного потенціалів призводить до виникнення нової ієрархії та нового порядку відносин між державами.

Відносини між США і Мексикою є показовим прикладом для вивчення причин і наслідків асиметричних відносин.

Двосторонні асиметричні американо-мексиканські відносини – це відображення реальних відмінностей в об'єктивно існуючій реальності.

Мексика, визначальною особливістю якої залишається її сусідство зі США, має безпосереднє відношення до внутрішньої, регіональної та глобальної політики Сполучених Штатів, незважаючи на історичні схильності останніх до домінування і зверхнього ставлення до Мексики. США мають перевагу над Мексикою практично за всіма параметрами, що показово свідчить про асиметричний характер відносин між країнами.

Загальний рівень економічного розвитку вважається одним з найбільш важливих вимірів асиметрії в міжнародних відносинах. Ступінь асиметрії між США і Мексикою з огляду на економічні параметри є досить високим. Порівняно з Мексикою (2,6 трлн дол.) рівень ВВП США (20,5 трлн дол.) вищий у 8 разів. За показниками ВВП на душу населення (ПКС), що визначає рівень соціально-економічного розвитку, Мексика (20,6 тис дол.) поступається США (62,6 тис дол.) трохи більше ніж у тричі. Отже, США за рівнем та масштабами економічного розвитку значно випереджають Мексику.

Асиметричний розрив між країнами спостерігається не лише в економічній площині, а й у географічній: площа США 9,5 млн кв. км, Мексики – 1,96 млн кв. км; демографічній: чисельність населення США – 329 млн осіб (2018), загальні трудові ресурси станом на 2017 р. становили 160,4 млн осіб (четверте місце у світі); у Мексиці, відповідно – 126 млн осіб (2018) і 54,51 млн осіб (2017, 13-те місце у світі); військово-оборонній: військові витрати США – 692 млрд дол., Мексики – 6,6 млрд дол., що тільки додає додаткові шари асиметричному зв'язку.

США і Мексика мають далеко не однакову вагу в геополітичному і економічному світовому просторі. Вони знаходяться на протилежних полюсах за рівнем могутності, впливовості, статусом. Якщо США спроможні ефективно діяти у глобальному масштабі та в усіх сферах міжнародних відносин, то Мексика здатна до дій лише у локальному масштабі.

США, з огляду на акумульовану ними могутність, займають найвищий щабель в ієрархії міжнародних систем та посідають домінуюче становище у ній. Вплив Мексики на зовнішньополітичну діяльність США можна інтерпретувати як незначний. Р. Мансбах стверджує, що "сильні держави насолоджуються автономією... Автономна держава може сформулювати і переслідувати власні цілі зовнішньої політики".

Спектр американо-мексиканських відносин досить широкий і виходить за межі дипломатичних і службових контактів. США і Мексику пов'язують широкі комерційні, культурні та освітні зв'язки, але водночас соціально-економічний розвиток Мексики став надзвичайно залежним від США.

Мексиканський політик і дипломат Хорхе Кастаньєда та історик Ектор Камін стверджують, що "серце Мексики знаходиться у Латинській Америці, тоді як її гаманець, думки та десята частина населення – у США".

Відносини між США і Мексикою, попри різні зовнішньополітичні та економічні потенціали, характеризуються високим рівнем взаємозалежності, який був утворений в результаті історичних точок дотику. Але найточніше їх взаємодію відображає формула асиметричної взаємозалежності.

Асиметричність є характерною рисою взаємозалежності, яка виникає за умови, коли контроль і інтереси держав нерівномірно розподілені між ними.

Розглядаючи даний тип взаємовідносин, слід зауважити, що економічна стабільність одного актора нерозривно пов'язана з діями іншої держави, політика якої знаходиться поза його контролем. Менш залежні актори можуть використовувати взаємозалежність як інструмент тиску тоді, коли стоїть питання про врегулювання конфлікту на свою користь або існує необхідність впливу з метою розв'язання певної проблеми, тобто для менш залежної держави асиметрична взаємозалежність може виступати джерелом влади.

Глибока взаємозалежність між США і Мексикою детермінована існуванням спільного кордону протяжністю майже 3,2 тис км, високим рівнем політичного і торговельно-економічного співробітництва, партнерством в рамках інтеграційного об'єднання НАФТА, а також загальними проблемами нелегальної міграції та організованої злочинності, які потрібно розв'язувати комплексно і спільними зусиллями.

Широкомасштабне торговельно-економічне співробітництво, спільні виробничі ланцюги є свідченням того, що структури господарств двох країн щільно переплетені та взаємопов'язані. Взаємодія між обома країнами є інтенсивною і включає як легальні, так і нелегальні потоки людей і товарів, що створює чималі труднощі для США і Мексики.

Виключну роль у двосторонніх економічних відносинах США і Мексики відіграє Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА). Співпраця у рамках інтеграційного угруповання НАФТА суттєво позначилась на обсягах торгівлі між країнами.

З посиленням процесу інтеграції відбулося не лише поглиблення економічного співробітництва між двома країнами, а й суттєво зросла асиметрична взаємозалежність двох країн. На тлі жорстких заяв президента Дональда Трампа на економічну ситуацію в Мексиці впливає сам фактор невизначеності щодо неї політики Сполучених Штатів.

Як свідчить базовий постулат політичного реалізму, взаємовигідна співпраця можлива лише за умови встановлення балансу сил. Адже успішність процесу міжнародної економічної інтеграції залежить від розвитку симетрії у взаємозалежності та зниження можливостей одного учасника домагатися не вигідних для іншого учасника політичних поступок.

США є головним торговельно-економічним партнером Мексики, яка є не лише постачальником сировини для США як будь-яка інша країна третього світу, а й важливим виробничим майданчиком для американських компаній. Вашингтон зацікавлений у поглибленні економічної співпраці з Мексикою, господарські структури якої справляють чималий вплив на американську економіку.

Це дає змогу стверджувати про посилення значення Мексики для США, особливо в постбіполярний період.

Станом на 2017 р. частка США в експорті Мексики сягала 73 % (307 млрд дол.), в імпорті – 51 % (181 млрд дол.), тоді як мексиканська частка у структурі експорту імпорту США становила відповідно 15 та 14 %.

Вищевказані статистичні показники дають чітке уявлення про переваги й обмеження сторін в асиметричній взаємодії. Обидві держави неоднаково залежать одна від одної. Існуюча асиметрична взаємозалежність створює для США як менш залежного актора спокусу встановлювати сприятливі для себе економічні умови й отримувати політичні поступки від більш залежної держави – Мексики.

Диференціюючи держави на центр і периферію, тобто виділяючи сильних і слабких суб'єктів міжнародних відносин, можна стверджувати, що існуюча у світі асиметрія відносин

зумовлює посилення впливу найсильніших і перманентні поступки слабкіших у дипломатичному діалозі.

Реально оцінюючи ситуацію, Мексика усвідомлює драматичність асиметричної залежності від США. Асиметрія між двома країнами також генерує фрустрацію, яка посилюється серед тих, хто вважає себе жертвою цієї диспропорції. Асиметричні відносини сприяють розвитку почуття розчарування й обману і з часом можуть стати двигуном насильства.

Асиметричний формат відносин між країнами-сусідами певною мірою проявляється при розв'язанні суперечливих питань, виробленні політичного курсу та ухваленні рішень.

На тлі асиметрії сторони дотримуються щодо одна одної діаметрально протилежних поглядів. Незважаючи на зростаючу інтеграцію і співпрацю, що зберігається між країнами, асиметрія змушує політичний істеблішмент США, як і раніше, сприймати Мексику як другорядну і потенційно небезпечну політичну одиницю.

Однак у цілому США часто розглядають Латинську Америку, особливо Мексику, як "безпечну" зону, якою можна знехтувати за певних умов. Адже Вашингтон упевнений у тому, що жоден полюс сили не зазіхне на принципи доктрини Монро.

Мексика може вважатися для США не надто важливою через культурні упередження або через її незначну матеріальну значущість. Мексику Вашингтон не сприймає категорично негативно, вона розглядається не як ворог, а як залежний партнер. Дослідник міжнародних відносин Хуан Габріель Токатлян називає таке політичне явище "синдромом розчарованої наддержави", який часто зачіпає Мексику.

Якщо політичні лідери США розглядають Мексику як несуттєву для інтересів США і концентрують увагу на інших пріоритетах, то офіційний Мехіко зосереджується на Сполучених Штатах як на своїй найбільш важливій зовнішньополітичній проблемі. Це дає можливість Мексиці часто краще розуміти динаміку двосторонніх відносин і використовувати її у власних інтересах.

Посол США у Мексиці у 1993–1997 рр. Джеймс Джонс писав: "Проблема з політикою США щодо Латинської Америки в цілому, і в тому числі Мексики, полягає в ігноруванні та відсутності уваги до цих відносин, крім випадків, коли нам щось потрібно, – тоді ми поводимося як зверхній партнер, на відміну від справжнього партнерства".

Отже, Мексика відіграє невелику роль у зовнішньополітичному світогляді США, тоді як Сполучені Штати посідають найважливіше місце в системі зовнішньополітичних орієнтирів Мексики, з якими нерозривно пов'язується благополуччя та майбутнє країни.

Однак слід зауважити, що тісна близькість і взаємозв'язок критичних проблем змушують США і Мексику знаходити оптимальні шляхи для створення сприятливого клімату у відносинах. Соціальна дисгармонія уздовж спільного кордону між США і Мексикою, спільне історичне минуле ілюструють важливість і необхідність конструктивного діалогу.

На практиці США, які істотно впливають на характер еволюції системи міжнародних відносин і світового політичного процесу, не використовують свої можливості, направлені на активне зниження асиметрії, якою пронизані двосторонні відносини з Мексикою. Ця обставина безпосередньо сприяла зростанню соціальної поляризації в мексиканському суспільстві та зuboжінню вразливих верств населення.

Нездатність США ефективно співпрацювати з Мексикою має особливо важкі наслідки в імміграційній сфері. Зрештою, наддержави не має наміру переосмислювати свої відносини з Мексикою, щоб вивести їх на якісно новий рівень. Невиразна політика США щодо Мексики – це швидше логічний продукт простої істини: велетенська асиметрія влади між країнами.

Як зазначає Б. Уомак: "Сполучені Штати відчують спокусу бути нечутливими до проблем і вразливості інших держав, і що вони ігнорують або неправильно інтерпретують тривогу, яку викликає нерівність сил порівняно з ними. Тим не менш також вірно, що Сполучені Штати не є всемогутніми, і, таким чином, було б взаємно вигідніше для всіх, у тому числі для них самих, якщо б їхні асиметричні відносини краще управлялися".

Модель асиметричного американо-мексиканського партнерства обмежена у своїх масштабах і в деяких випадках викликає негативні побічні ефекти в Мексиці. Зовнішньополітична поведінка США щодо Мексики, як і раніше, зациклена на однобічному підході та примусовій дипломатії. США часто проводять щодо південного сусіда недалекоглядну односторонню політику, яка завдає певних втрат Мексиці. Остання, з огляду на досить високу залежність від США, особливо в економічній сфері, заради збереження стабільних відносин з Вашингтоном підтримує його сценарії розвитку двосторонніх відносин.

США, жертвуючи відносинами заради внутрішніх політичних цілей, просувають найбільш вигідні для себе формати взаємодії. Рационально-логічне пояснення такої політики США може бути засноване на ефектах самої асиметрії, яка використовується, особливо консервативними аналітиками, як важливий елемент переваги і винятковості США. У міжнародній політиці така позиція вимагає від Вашингтона односторонніх кроків, які ігнорують мексиканські інтереси, як це було продемонстровано в дебатах про імміграційну реформу.

Висока траєкторія розвитку торговельно-економічного співробітництва ще не здатна здолати стіну взаємної підозри і недовіри. Інтенсивні неформальні обміни часто відбуваються поза рамками закону. Заспокійлива дипломатична комунікація маскує напруженість у відносинах між країнами і не створює основ для прогресу двостороннього співробітництва.

Не заперечуючи необхідності гармонізації міжнародних відносин, Моргентау і його прихильники (А. Уолферс, К. Томпсон, Е. Карр, Дж. Шварценбергер та ін.) вважають, що сучасний світ міждержавних взаємодій ще дуже далекий від міжнародного порядку, заснованого на універсальних політичних, економічних цінностях та приматі права, натомість він залишається світом, у якому міжнародна політика може бути визначена "як безперервне зусилля, спрямоване на збереження і збільшення потужності власної нації та послаблення і підірив могутності інших націй".

Під час "холодної війни" політичні кола Мексики намагалися обмежити свої контакти з Вашингтоном з огляду на неоднозначність його політики в Латинській Америці. У мексиканського керівництва існували небезпідставні побоювання, що відносини зі Сполученими Штатами в різних сферах неодмінно матимуть асиметричний характер.

У двосторонніх американо-мексиканських відносинах, ураховуючи широкий спектр викликів та загроз, велика частка уваги приділяється питанням безпеки. У свій час це офіційно визнавав колишній президент США Барак Обама: "Ми провели стільки часу за розв'язанням питань безпеки між Сполученими Штатами і Мексикою, що я інколи думаю, ми забуваємо, що це величезний торговий партнер, на якого припадає значна кількість комерції та велика кількість робочих місць по обидва боки кордону.

Ми хочемо подивитися, як ми можемо це поглибити, як ми можемо покращити це і підтримувати цей економічний діалог упродовж тривалого часу".

У системі міжнародних відносин США і Мексика однаково стурбовані проблемою забезпечення безпеки, яку прагнуть будувати на основі взаємовигідної співпраці, де підвищення рівня економічного розвитку держави практично нівелює фактор загрози.

Як слушно зауважує Брентлі Уомак, досліджуючи феномен асиметрії міжнародних відносин, "ефект асиметрії більш значущий для сусідніх держав, оскільки близькість збільшує значення асиметрії через зростання важливості відносин. Це є вірним навіть для найбільш мирних асиметричних відносин".

Висновок. Розмаїття теоретичних поглядів на характер сучасних міжнародних відносин вкотре доводить, що політичні та економічні інтеракції сильних і слабких акторів часто зумовлюють тріумф сильних і повну невдачу слабкіших.

Американо-мексиканські відносини можна розглядати як один з унікальних феноменів глобальної політики, коли дві країни, що суттєво відрізняються рівнями могутності й перебувають на різних щаблях у ієрархії міжнародної системи, змушені взаємодіяти й навіть іти шляхом широкомасштабного торговельно-економічного співробітництва, зважаючи на географічну близькість.

Міжнародні реалії експліцитно свідчать про мирне співіснування США і Мексики – держав-сусідів із нерівнозначними параметрами могутності та впливом на міжнародні відносини, що підтверджує постулат: асиметрія вихідних позицій не завжди спричинює асиметрію кінцевих результатів.

В асиметричних відносинах із Мексикою США безумовно є домінуючим партнером, з огляду на величезну нерівність в економічній і військово-політичній сферах між країнами. В американських політичних колах Мексику сприймають переважно тільки з погляду економічної співпраці, оскільки вона не здатна кинути виклик могутності США або поставити під сумнів можливість односторонніх дій.

Відносини США з Канадою і Мексикою.

Канада та Мексика поряд зі США є партнерами по інтеграційному об'єднанню НАФТА (Північноамериканська угода про вільну торгівлю) і за своєю економічною вагою ці дві країни значно поступаються єдиній світовій наддержаві, що дає підстави вважати їх периферійними в рамках цього утворення.

Основними факторами, що впливали на двосторонні відносини між Мексикою і Канадою були, *по-перше*, вплив третіх держав, а саме Великої Британії та США, що обмежував але іноді й прискорював розвиток цих відносин. *По-друге*, регіональна та світова економічна кон'юнктура, адже саме економічна та боргова криза в Мексиці 1982 р. дуже сильно загальмувала розвиток зв'язків між Канадою та Мексикою. *По-третє*, на двосторонні відносини між країнами значний вплив мало ставлення до них політичних еліт та керівництва обох держав.

Якщо ж поглянути на специфіку канадсько-мексиканських відносин до початку 1990-х рр., то можемо помітити, що першопочатково вони мали переважно економічну спрямованість, потім додалася політико-дипломатична складова, проте зв'язки між країнами мали непослідовний характер аж до завершення розглянутого нами періоду, а на стратегічний рівень партнерство між ними так і не вийшло.

Мексиканськоканадські відносини є моделлю, яка демонструє зміну складних відносин між країнами, які входять до Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА). Характерною рисою відносин у рамках НАФТА є тісні торговельно-економічні, політичні, соціальні відносини обох країн із США. І в той час як США є найважливішим партнером на світовому ринку і для Канади, і для Мексики, відносини між самими країнами формувалися та проявилися лише в ході реалізації проекту НАФТА, який, у свою чергу, вплинув на форми двосторонньої взаємодії. Асиметрія потенціалів двох країн (різниця природних ресурсів та економічних показників) зумовила характер інтеграційного об'єднання, а його аналіз демонструє моделі поведінки держав, а також їх вплив на комплекс міждержавних відносин.

За прогнозами фахівців міжнародної мережі компаній PwC, до 2030 року економіка Мексики стане восьмою економікою світу за рахунок її участі в північноамериканській зоні вільної торгівлі НАФТА: вона забезпечує і буде забезпечувати далі канадський бізнес перевагами попиту ринку, що розвивається, з низькими ризиками, маючи два десятиліття досвіду інтегрованих торгових правил та практик. Таким чином, саме економіка Мексики може стати платформою для підвищення глобальної північноамериканської конкурентоспроможності.

При цьому, наприкінці ХХ століття економіка Мексики пройшла складний і суперечливий шлях розвитку. Ще з початку 1990-х років Мексика зіткнулася з суттєвими економічними проблемами:

- 1) неефективність державних механізмів контролю над ключовими галузями економіки;
- 2) залежність державного бюджету від нафтової ренти, яка різко змінюється через волатильність цін на нафту;
- 3) зовнішній борг і валютна криза;
- 4) бідність населення та нерівність доходів;
- 5) неконкурентоспроможність та ізолюваність вітчизняних галузей промисловості;

б) відсутність довіри з боку зовнішніх інвесторів.

Мексиканський уряд почав вирішувати ці проблеми через проведення внутрішніх реформ у поєднанні з зовнішньоекономічною спрямованістю, яка включала членство в Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (ГАТТ), і встановленні більш тісних економічних і торговельних зв'язків із США. Ці дії та фінансові гарантії з боку США допомогли заспокоїти міжнародних кредиторів і стабілізувати песо (національна валюта Мексики). Мексика також отримала пільговий доступ до ринків для своєї експортної індустрії (яка тільки почала зароджуватися) завдяки підписанню договору про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі.

Країна провела серйозні неоліберальні реформи і перейшла до політики інтеграції в рамках глобальної економіки і усвідомлення необхідності регіональної економічної взаємодії. Інтеграція Мексики в світову економіку зажадала проведення серії перетворень у всіх сферах національного господарства, а також серйозний перегляд зовнішньоекономічної стратегії.

В той же час зовнішньоекономічна політика Канади в 1980-х роках включала зниження протекціоністських торговельних бар'єрів, щоб дати можливість канадській промисловості проникнути на міжнародні ринки, стати конкурентоспроможною і розширити доступ на внутрішній ринок найбільшого торгового партнера – США. Вже до середини 1990-х років Канада здійснила перехід до більшої відкритості зовнішньої торгівлі, і з 1987 по 1996 рр. канадський експорт товарів і послуг подвоївся, обсяг канадських прямих іноземних інвестицій зріс із 11 млрд до 37 трлн дол. США, а ВВП Канади збільшився на 33 %.

Структура канадського експорту також змінюється: частка сировинних товарів знизилася, у той час як частка наукомістких товарів і послуг збільшилася. У виробничому секторі також збільшилося виробництво, що вимагало високого рівня спеціалізації – промислової і сільськогосподарської техніки і літаків.

Більше ніж 80 % канадського експорту направлялося до США, тому Канада була мало зацікавлена в мексиканському ринку. Крім того, канадська влада була стурбована тим, що, додавши Мексику до зони вільної торгівлі, Канада втратить своїх покупців на американському ринку. Однак США вирішили, що створення північноамериканської зони вільної торгівлі є їх пріоритетом для безмитного доступу США на ринки Канади і Мексики.

В умовах, коли США залишаються основним торговельним партнером Канади, підписання в 1994 році договору про північноамериканську зону вільної торгівлі істотно стимулювало динаміку двосторонніх мексикансько-канадських торговельних відносин. В договорі країнам надавалися наступні можливості: зменшення або усунення (за деякими статтями) тарифів у взаємній торгівлі, встановлення загальних стандартів і вимог до технічних бар'єрів, зниження ризиків завдяки прозорим механізмам врегулювання спорів.

Створення НАФТА стимулювало зростання двосторонніх мексикансько-канадських торговельних відносин за такими секторами, як аерокосмічний, автомобільний і агропромисловий комплекси, фінансові послуги, інформаційні та комунікаційні технології, сприяло зниженню ризиків для канадських інвесторів у банківському та видобувному секторах Мексики.

Роль договору про створення північноамериканської зони вільної торгівлі для розвитку двосторонніх мексикансько-канадських торговельних відносин важко переоцінити. Сьогодні дуже незначна частка продукції в цьому регіоні повністю виробляється в одній країні і повністю споживається в іншій, оскільки виробничий цикл включає в себе не тільки добування корисних копалин, збір врожаю або виробничі завдання, але й багато видів афілійованих послуг, від бухгалтерського обліку до транспортування. Загальне виробництво розбите за країнами, щоб мінімізувати витрати. Для Канади в регіональному поділі праці головними перевагами є наявність досвіду у виробництві товарів з великою доданою вартістю та запаси капіталу. Для Мексики в якості переваг виступають велика кількість дешевої робочої сили та ємкість внутрішнього ринку.

Таким чином, поставки між країнами-партнерами формують дієву економічну систему, в якій кінцевий результат залежить від якості роботи окремих ланок виробництва,

розташованих в різних країнах: відомі канадські фірми розташовують виробництва по збірці своєї продукції в Мексиці, що забезпечує зниження її собівартості.

При цьому вже існує конкуренція між підприємствами Канади і Мексики в низці галузей на американському ринку. Сьогодні, як і раніше, США залишаються основним торговим партнером Канади: більше ніж 70 % канадського експорту нап равляється на американський ринок. Тор говельні відносини Мексики зі США отримали сильний поштовх до розвитку саме зі створенням НАФТА і продовжують набирати силу дотепер, хоча й досі знаходяться в різкому контрасті з масштабами торговельних відносин між Канадою та США.

Що ж до динаміки двосторонніх торговельних відносин між Мексикою та Канадою, то вона вже зазнала значних змін і має всі умови для розвитку.

У 2014 році Мексика була четвертим найбільшим експортним ринком для канадських продуктів, імпортуючи більше товарів лише зі Сполучених Штатів, Китаю та Великої Британії. У вартісному вираженні обсяг продажів з Канади до Мексики склав 10,1 млрд дол., що на 755 % вище, ніж у 1993 році. Середньорічний темп зростання експорту з Канади до Мексики між 1993 і 2014 рр. склав 10,8 %. Мексика продовжує бути третім за величиною постачальником товарів у Канаду після США та Китаю. Мексика експортує в Канаду товарів на суму 26 млрд дол., що в 10 разів більше, ніж у 1993 році. Середньорічний темп зростання експорту з Мексики в Канаду в період існування НАФТА склав 11,1 %.

Висновки. Таким чином, надійні відносини з Мексикою в рамках НАФТА забезпечили Канаду доступом до зростаючого мексиканського ринку товарів та послуг, дозволили державам побудувати на вже існуючих зв'язках між країнами-партнерами менш ризиковане та % вигідніше торговельно-економічне середовище, що сприятиме подальшому економічному процвітання разом, ніж країни б могли досягти самотійно. Взаємовигідна торгівля в рамках НАФТА є фундаментом для подальшого розвитку економік обох країн. За роки членства в НАФТА Мексика стала найбільшим експортером в Латинській Америці, що експортує більше промислових товарів, ніж всі країни Латинської Америки. Країна як і раніше залежить від експорту в США, але стала на шлях диверсифікації економіки та зовнішньої торгівлі.

Економіка Канади розвивалася іншим шляхом, але ж співпраця з Мексикою дала нові поштовхи для встановлення більш тісних відносин у рамках НАФТА і можливості для подальшого економічного розвитку.

Для інтересів Сполучених Штатів Америки АТР має важливе стратегічне значення і традиційно залишається у сфері їх зовнішньополітичних пріоритетів.

Політика США, зокрема, і нинішньої Адміністрації Б. Обама (з 2009 р., у листопаді 2012 р. переобраний на пост президента) спрямована на укріплення американського впливу та збереження стабільності в АТР. Фундаментальними напрямками американської політики у регіоні продовжують залишатися: підтримка США союзницьких зобов'язань, збереження американської військової присутності, дотримання демократичних свобод і прав людини.

Демократичною адміністрацією був ініційований курс «повернення в Азію», спрямований на відновлення американського впливу в АТР.

Б. Обама проголосив себе першим тихоокеанським президентом, наголошуючи, що США були та є тихоокеанською нацією. Завадити планам США може Китай, який збільшує військову міць (економічну та політичну) та може змінити баланс сил у регіоні. У документі «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для ХХІ століття» згадується КНР як зростаюча регіональна держава, документ визначає Китай як державу, що здатна створити загрози військовій безпеці США та їх союзникам.

Активна зовнішня політика Пекіна турбує політичні кола Вашингтона та стимулює до пошуку ефективних інструментів стримування КНР. У контексті цього, вони укріплюють співпрацю з Японією та Республікою Кореєю (РК), зберігаючи американську військову присутність у цих державах. Активність Китаю створює додаткові можливості для розвитку військово-політичних відносин США з Японією і РК, їх тристоронньої співпраці. Так, США розгортається спільно з цими країнами система ПРО у регіоні. У той же час, Вашингтон прагне

до взаємодії з Китаєм (політика залучення), адже для вирішення багатьох питань є важливою співпраця між державами.

В американо-китайських відносинах є традиційні двосторонні протиріччя, що призводять до кризових моментів у взаєминах. До них належать суперечності з тайванського і тибетського питань, військовотехнічного співробітництва США з Тайванем, з правозахисної проблематики щодо прав людини, політичних свобод, з широкого спектру питань у торговельно-економічній сфері, через спроби США долучитися до врегулювання територіальних суперечок у Південно-Китайському та Східно-Китайському морях тощо.

Окремо необхідно зазначити про політику США щодо Тайваню.

Проводячи політику «одного Китаю» відповідно до трьох комюніке, виданих спільно США і КНР у 1972, 1979 і 1982 роках, і Законом про відносини з Тайванем (1979 р.), Вашингтон не виступає за незалежність Тайваню та протистоїть одностороннім крокам КНР, Тайваню, які б змінили статус-кво, закликає обидві сторони вести діалог, щоб мирно врегулювати розбіжності. Розірвавши у 1979 р. офіційні зв'язки з Тайванем, США продовжують зберігати з тайванською адміністрацією тісні контакти, забезпечуючи безпеку острова та продаючи йому американське озброєння.

Вашингтон намагається знайти основу для конструктивного політичного діалогу з Пекіном і з його допомогою нейтралізувати гегемоністичні настрої керівництва КНР. У Стратегії національної безпеки 2010 р. США визнають необхідність домовлятися з КНР для досягнення миру та стабільності. Зазначається, що прагматичні й ефективні американо-китайські відносини є запорукою подолання викликів ХХІ ст. США зацікавлені, щоб китайське керівництво здійснювало зважений міжнародний курс і продовжує тиснути на Китай, намагаючись досягти від нього розширення міжнародної відповідальності й об'єднання з Вашингтоном зусиль задля протидії викликам сучасності.

США декларують позитивне відношення до становлення сильного, мирного Китаю та не зважаючи на складності у відносинах, держави використовують риторику партнерства, наголошуючи на необхідності розвитку співробітницьких відносин.

Вищезазначене свідчить про подвійність китайської політики США: у ній продовжують співіснувати елементи стримування та залучення. З одного боку, КНР необхідно як відповідального учасника залучати до співробітництва із США у заходи, що сприяють укріпленню спільної безпеки, з іншого боку, його необхідно стримувати (не допускати ведення Китаєм незалежної гри, якщо вона суперечить американським інтересам) за допомогою зміцнення відносин з союзниками та посилення військової могутності американців у регіоні. Друга складова стає більш помітною в американській політиці. За часів Б. Обама активізувалась військова політика у регіоні. США намагаються не лише зберегти військову перевагу, а й посилити військові альянси та свою вагу у військовому балансі АТР.

У січні 2012 р. Б. Обама проголосив нову стратегію США «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для ХХІ століття», в якій вказано про переорієнтацію американської військової присутності в АТР при певному згортанні в інших районах світу. Планувалося посилення американських сил на Тихому океані; розгортання системи ПРО; зміцнення військових баз на о. Гуамі на Окінаві; збільшення військової допомоги регіональним союзникам. Баланс ВМС розподілу між Тихим та Атлантичним океанами складе «60:40» до 2020 р. з нинішніх «50:50».

Пентагон збільшить кількість військових навчань і посилить міць новітнім високотехнологічним озброєнням.

Частина країн (враховуючи зростання Китаю) сприймають присутність США у регіоні позитивно, як стабілізуючий фактор. З іншого боку, низка держав, особливо Китай, що сам прагне до регіонального лідерства, неоднозначно відноситься до американської присутності.

Вашингтон, окрім нарощування військ у регіоні, удосконалює систему співробітництва з Японією та РК. Зміцнення альянсів є важливим завданням для США. Незважаючи на певні протиріччя між США та Японією, зокрема щодо розміщення військових баз на Окінаві і періодичні намагання Японії проводити незалежну від США політику, у двосторонніх

відносинах відбувається процес збільшення взаємозалежності й укріплення союзу. В умовах загострення ситуації на Корейському півострові й японсько-китайських відносин у зв'язку із суперечкою щодо приналежності о. Сенкаку, США та Японія ще активніше взаємодіють у військово-політичній сфері. Штати підтримали Японію у територіальному спорі з Китаєм, підтвердивши, що дія статті 5 Договору про безпеку поширюється на о. Сенкаку. Вашингтон залучає Японію до військово-технічного співробітництва. Створення американсько-японської системи ПРО є одним з головних компонентів нарощування військової присутності США у регіоні.

Вашингтон намагається перекласти на Японію та РК більшу відповідальність щодо контролю ситуації у регіоні та підвищити рівень їх залученості у вирішення завдань підтримки стратегічної стабільності у регіоні. Нові тенденції у стратегії США в АТР визначається терміном «розподіл зобов'язань», «перебалансування зобов'язань у Східній Азії».

Задля досягнення цієї мети, США оснащують військові сили своїх союзників надсучасними системами озброєнь, відбувається інтенсифікація спільних військових навчань.

Не лише фактор стрімко зростаючого Китаю є причиною посилення взаємодії США з Японією і РК, ще однією причиною є північнокорейська ядерна проблема. Американські експерти вказують, що американояпонський союз має принципове значення для стримування спроб Китаю встановити лідерство у регіоні та підтримки військ США і РК у разі війни з Північною Кореєю. Запобігання конфлікту на Корейському півострові та вирішення ядерної проблеми КНДР є одним із пріоритетів політики США.

Демократи продемонстрували, що є прихильниками мирного розв'язання питання, не раз висловлювалися за налагодження співпраці з Північною Кореєю та вирішення ядерного питання у рамках шестисторонніх переговорів (спочатку КНДР ліквідує ядерну зброю, а потім США прагнутимуть до нормалізації двосторонніх відносин, заміни угоди від 1953 р. про перемир'я мирним договором і нададуть економічну допомогу). Така позиція США не влаштувала КНДР і вона обрала шлях загострення ситуації.

Ядерне питання не вирішено до сьогодні, а ситуація на півострові ускладнилася (Північна Корея припинила переговори з ядерного роззброєння, загострилися відносини між РК і КНДР). Вже за часів правління нового лідера КНДР Кім Чен Ина, Пхеньян здійснив кроки (випробування у 2012 р. ракетної та ядерної зброї, третє ядерне випробування у 2013 р., проголошення себе ядерною державою), які загострили ситуацію на півострові. Незважаючи на провокаційні дії КНДР, США поводять себе стримано, не йдуть на поступки, дотримуються вищезгаданих позицій, але нарощують військову міць. Так, оголошено про плани розміщення на Алясці ракетоперехоплювачів, а в Японії другого радару для стеження за балістичними ракетами. 24 березня 2013 р. США і РК підписали Спільний план боротьби з провокаціями Пхеньяну.

Міжкорейське загострення відносин (через загибель південнокорейського фрегату «Чхонан», артобстріл у 2010 р. КНДР о. Енпхендо) змусили Сеул і Вашингтон згуртуватися у питанні безпеки, зокрема ще 16 травня 2009 р. Б. Обама та Лі Мен Баг підписали угоду про ядерний захист РК від КНДР. США, РК, Японія активізували тристоронню співпрацю. Регулярно відбуваються спільні військові навчання. Сеул розпочав реформи у сфері оборони, а США взяли зобов'язання не скорочувати рівень військової присутності на півдні півострова.

Сучасне американсько-південнокорейське партнерство не обмежується безпековим і політичними аспектами, не менш важливий його сегмент економічний. За часів Б. Обама відносини між державами покращилися. У вирішенні ядерного питання, США намагалися мінімізувати відмінності з Сеулом. Уряди Лі Мен Бага, Пак Кин Хе також розглядають відносини зі США як основний напрям зовнішньої політики РК.

Розуміючи, що політика стримування та дотримання балансу у регіоні значною мірою залежить від підтримки країн АТР, США не лише традиційно укріплюють альянси з Японією, РК, Австралією, Новою Зеландією, а й формують відносини співробітництва з іншими регіональними державами. США укріплюють відносини з такими союзниками та партнерами, як Індонезія, Малайзія, В'єтнам. Прагнуть залучити до взаємодії й інші держави

АТР, знайти нових стратегічних партнерів, які стурбовані зміцненням КНР, поширюючи при цьому власний військово-політичний вплив. Так, у лютому 2013 р. Адміністрація Б. Обама підтвердила готовність США до активної взаємодії з країнами АТР та «відновлення регіонального стратегічного балансу» (rebalance).

Сфера їх стратегічних інтересів в АТР має бути розширеною за рахунок Південної Азії.

У політиці США простежуються оновлені методи досягнення зовнішньополітичних цілей, де в якості пріоритету визнаються не військово-силові дії й односторонність, а дипломатія та співробітництво міжнародної спільноти. Адміністрація Б. Обама демонструвала прагнення до корпоративного вирішення регіональних проблем і використання «м'якої сили» у цілях забезпечення національних інтересів.

США встановили партнерські відносини з Індією та Сінгапуром. Особливу увагу приділено підтримці становлення Індії як «лідуючої та стабілізуючої сили у Південній Азії», контрбалансирі КНР. Проводяться (з 2011 р.) тристоронні консультації з регіональних проблем безпеки між США, Японією й Індією, держави домовились про спільні військоморські навчання. 1-2 грудня 2011 р. відбувся історичний візит Х. Клінтон (перша поїздка держсекретаря США за останні 50 років) до М'янми – традиційного сателіта Пекіну. У 2012 р. вперше Президент США відвідав М'янму. 16 листопада 2011 р. між США і Філіппінами була підписана Манільська декларація, що зміцнила оборонний союз між країнами. У січні 2012 р. у результаті переговорів Пентагон отримав право розширити свою військову присутність на території Філіппін. Також з 2013 р. американські бойові кораблі розміщені у Сінгапурі.

У листопаді 2011 р. між США й Австралією досягнуто згоду про розміщення у м. Дарвін американської військової бази, на якій буде розміщено 2,5 тис. морських піхотинців. На півночі Австралії буде збільшене число розміщених американських бойових літаків. Планується і проведення спільних навчань. У червні 2010 р. президенти США й Індонезії оголосили про формування стратегічного партнерства двох країн, підписано угоду, що має поглибити існуюче співробітництво між ними у галузі оборони. Укріплюються військові зв'язки з Малайзією, США ведуть переговори, щодо посилення військово-політичної взаємодії з В'єтнамом, Таїландом, Камбоджею. Вищезазначене підтверджує, що США намагаються розширити число військово-політичних союзників у регіоні та свою військову присутність. Метою США також є запобігти домінуванню у регіоні недружніх сил та утворенню нових союзів такими державами, зокрема, не допустити укріплення союзу/створення політиковійськового альянсу КНР з сусідами – Росією та Індією.

Мережа угод з різними державами АТР дозволяють США реалізовувати роль гаранта стабільності у регіоні. Адже збереження лідерства вимагає від США завоювання довіри інших країн шляхом вирішення регіональних проблем, активної політики у регіоні, спрямованої на збереження миру та безпеки. Вашингтон залучений як посередник у врегулювання конфліктів і згладжування дисбалансів сил між потенційними суперниками. Так, США залучені як посередник у врегулювання територіальних спорів між Китаєм і країнами АСЕАН у Південно-Китайському морі. Територіальні суперечки сприяють Вашингтону у реалізації політики «повернення в Азію», оскільки на тлі територіальних домагань КНР, США укріплюють відносини (збільшують і військову співпрацю) з Філіппінами, В'єтнамом, розширюють взаємодію з АСЕАН. Формально США зберігають нейтралітет у територіальних суперечках, не висловлюють конкретну позицію щодо приналежності островів, обмежуючись заявами про необхідність мирного врегулювання та закликів до компромісів. Проте, США чітко вказують, що багатостороннє рішення диспутів у Південно-Китайському морі є сферою їх національних інтересів.

Окрім двосторонніх відносин, США беруть участь у багатосторонній дипломатії, не ігнорують інтеграційні тенденції регіону, що активізувалися. США розширили свою участь у багатосторонніх регіональних інститутах і спільній роботі з ними, перш за все, співпраці з АСЕАН. За часів Б. Обама, багатосторонні механізми регіональної інтеграції почали розглядатися, як один з пріоритетних напрямків взаємодії з країнами регіону. Метою США є

реалізація поточних проектів економічної інтеграції та створення нових, у розвитку яких США (а не КНР) відіграватимуть головну роль. Завдання мінімум є не допустити блокування/інтегрування держав АТР без їх участі. У напрямку регіональної інтеграції демократична адміністрація здійснила низку важливих кроків: відновила щорічний діалог США – АСЕАН (2009 р.), відкрила місії США до АСЕАН (2010 р.), призначила першого посла до АСЕАН (квітень 2011 р.); вступ США до Східноазійського саміту; заходи щодо посилення значення багатосторонніх регіональних форумів за участю США та їх союзників; посилення АТЕС у процесах економічної інтеграції; просування проекту Транс-тихоокеанського партнерства. США беруть активну участь у роботі форуму АТЕС; у Регіональному форумі АСЕАН (АРФ), активно сприяють програмам у Тихоокеанському регіоні, через регіональні організації такі як Секретаріат Тихоокеанського співтовариства та Форум островів Тихого океану.

Латиноамериканський вектор завжди був одним із найпріоритетніших у зовнішній політиці США, однак зазнавав змін залежно від ситуації на міжнародній арені. Адміністрація Барака Обама зіткнулася із величезною кількістю невирішених проблем у Латинській Америці, оскільки попередня влада США не приділяла значної уваги регіону через те, що усі зусилля спрямовувались на вирішення основних проблем регіональної безпеки, перш за все – на ситуацію в Іраку та Афганістані.

Варто відзначити, що у більшості країн Латинської Америки прихід до влади в США Б. Обама був сприйнятий позитивно. Справа у парадоксі, на який звернув увагу видатний політичний діяч Чилі, С. Бітар. Він писав, що при тому, що зовнішню політику США загалом оцінюють негативно і критично, ставлення латиноамериканців особисто до Президента Обама є, як не дивно, виключно позитивним. Більше того, Б. Обама став найпопулярнішим іноземним лідером у Латинській Америці. На думку С. Бітара, мешканцям регіону імponує образ Обама як політика нової формації, близького до простих людей, який зумів у важкій боротьбі перемогти сильних представників старих вашингтонських еліт.

Ставлення південноамериканців до США стало більш сприятливим, аніж будь-коли раніше в історії. Варто відзначити, що через неоднозначний досвід у відносинах із США, серед населення країн Південної Америки досі прослідковується зневажливе ставлення до представників США, при цьому латиноамериканці позиціонують себе на міжнародній арені не американцями, а «латинос».

Крім того, деякі вчені наголошують на своєрідній «заздрості» латиноамериканців до існуючої у США матеріалістичної культури та добробуту, що підштовхує жителів країн Латинської Америки до прагнення користуватися перевагами ринкової економіки. Щорічно близько мільйона нелегальних мігрантів прибувають з країн Латинської Америки у Сполучені Штати, в основному через те, що вони не можуть реалізуватися у своєму регіоні.

Практично всі країни регіону офіційно є демократіями, або перебувають у перехідній стадії демократизації. Провал комунізму в межах колишнього Радянського Союзу та Східної Європи мав потужний демонстраційний ефект в Південній Америці, і в регіоні підтвердилася думка про те, що капіталізм і демократія є найбільш «життєздатними» економічними та політичними альтернативами.

У Південній Америці станом на сьогодні США розглядається як модель економічного та політичного розвитку: відкрита вільна економіка США доповнюється демократичною формою правління. Однак, у країнах регіону не залишилися непоміченими успішні економічні реформи, продемонстровані Тихоокеанським регіоном і економічне зростання, досягнуте авторитарними правліннями. Жорсткі вимоги США щодо подальшої примусової демократизації Латинської Америки можуть призвести до того, що країни регіону звернуться саме до авторитарних методів ведення політики, що безумовно призведе до нестабільності у регіоні.

Щоправда, існує й інше твердження: за винятком Європи і деяких азійських країн (Індія, Японія і Філіппіни), жоден регіон ніколи настільки не прагнув до демократії та відкритої економіки, як Латинська Америка. Проте, права людини, свободи вибору і рівні

можливості співіснують із ранніми традиціями нав'язаних правил і корпоративним поділом на економічні класи та етнічні групи. Без впровадження реформ, спрямованих на легітимні вибори і вільну торгівлю, прогрес демократії в регіоні може відбуватися лише із змінним успіхом.

Незважаючи на те, що середній рівень бідності становить близько 50 %, влада в країнах Латинської Америки не надто прагне до проведення реформ. Іноземна допомога і кредити сприяють підтримуванню status quo. Крім того, окремі країни, наприклад Китай, готові співпрацювати із корумпованими урядами, що контролюють внутрішні ринки.

Близько 30 років тому при владі у більшості країн регіону перебували військові диктатури. Сьогодні у всіх країнах Латинської Америки, крім Куби та Гаїті, відбуваються конкурентні вибори і запроваджені окремі ринкові реформи. Чилі навіть вдалося стати світовим лідером в галузі торгівлі та лібералізації ринку, а Колумбії, із допомогою ззовні, вдалося уникнути колапсу.

Варто відзначити, що ринки країн Латинської Америки, на частку яких припадає менше 6 % зовнішньої торгівлі США, не є надто пріоритетними для Америки. Але мир і безпека США залежить від стабільних, благополучних сусідів, які здійснюють політику добросусідства. Завдання, із якими в даний час стикаються американські політики полягають не стільки у підтримці існуючих економічних, політичних і соціальних відносин у Південній Америці, скільки у заохоченні ненасильницьких реформ і прогресу цих суспільств. Зникнення антикомунізму як керівного принципу зовнішньої політики США і нові можливості, викликані міжнародними трансформаціями, відкривають для США більш ефективні засоби для позитивних перетворень у країнах третього світу.

Сьогодні латиноамериканський курс США визначають три геополітичних інтереси: економічний, «моральний» та інтерес безпеки. Очевидно, що вони визначатимуть і майбутні відносини між двома Америками.

Місце країн Південної Америки на міжнародній арені завжди визначала економіка, як результат їхнього колоніального минулого і відсталості, що була занадто залежною від ресурсів. У світовій економіці за латиноамериканськими державами закріпилася роль експортерів мінеральної сировини та продуктів сільського господарства. Кожна країна спеціалізується на експорті окремих видів сировини і продуктів, від яких безпосередньо залежить її добробут. Еквадор експортує нафту і банани, Болівія – олово і природний газ, Колумбія постачає в інші країни каву і нафту, Перу – руди кольорових металів, Венесуела – нафту, Чилі – мідь і фрукти, Аргентина – м'ясо, шерсть і пшеницю, Бразилія – залізну руду, каву, какао і сою.

На жаль, сьогодні Південна Америка не може самостійно подолати несправедливий економічний порядок, лише шляхом залучення іноземної допомоги. А політика протекціонізму, яка здійснювалася ними протягом останніх двохсот років призвела до поділу держав регіону на багатші і бідніші.

Ключові економічні рішення в країнах Латинської Америки приймаються радниками із університетів і приватних науково-дослідних інститутів за погодженням із експертами МВФ, Світового банку, Федерального казначейства США і ТНК. Ані політичні партії, ані законодавчі органи не здійснюють помітного впливу на проведення торговельної політики. Винятком є хіба що Венесуела, провідний експортер нафти у Південній півкулі, яка налагодила тісні зв'язки латиноамериканських країн із Китаєм і, таким чином, частково зменшила залежність від відкрито негативно налаштованого американського уряду.

Економіка є основним чинником, що визначає зовнішню політику США як у Латинській Америці, так і в інших частинах земної кулі. Південна Америка є економічно важливою як ринок збуту, джерело сировини та ресурсів, а також інвестиційний ринок для приватних і державних позик США, що особливо проявляється із поширенням глобалізаційних процесів.

Інтерес національної безпеки США є другою основною категорією, яка визначає політику щодо Латинської Америки. США зацікавлені у політичній стабільності в регіоні і в

підтвердження цьому з їхнього боку надавалася допомога урядам країн Латинської Америки у протистоянні повстанським угрупованням та сприянні насильницьким змінам у межах їх кордонів.

Шляхом збереження латиноамериканської політичної стабільності, США намагаються сприяти створенню сприятливих інвестиційних умов для американського бізнесу в регіоні. Національна безпека, тим самим, підкріплюється первинним елементом зовнішньої політики США – економічними інтересами. США в галузі національної політики безпеки в Південній Америці підтримує режим відкритих ринків та свободи торгівлі в усьому регіоні.

Основний курс національної безпеки США у регіоні, направлений на антикомуністичну діяльність в період Холодної війни, на теперішній час трансформувався у контроль над наркоторгівлею. Програми США направлені на скорочення потоку наркотиків до Сполучених Штатів шляхом вчинення атак на точки виробництва та обігу наркотиків у країнах походження і транзиту. Важливим завданням США у Латинській Америці стало викорінення наркотиків, у тому числі шляхом створення спеціальних поліцейських підрозділів з боротьби проти наркотиків.

Військову присутність США варто розглядати не як окремий від прагнення до домінування процес, а як економічну стратегію та елемент певного глобального проекту. Утворення військових баз США пов'язане із ключовими ресурсами, які є частиною американських економічних інтересів: нафта, вода і біологічне розмаїття. Таким чином, військові та стратегічні напрями діяльності залежать від розташування цих ресурсів.

США постійно акцентують на прагненні підтримувати політичну стабільність в регіоні. Однак, малоймовірним є те, що уряд США зможе трансформувати дії регіональних урядів у русло захисту прав людини та навколишнього середовища і демократизації.

Економічні інтереси і політична стабільність будуть, як і раніше, визначати політику США в Латинській Америці. Незважаючи на зміну форм і методів геополітичного контролю, стратегія США щодо країн Латинської Америки все ще залишається колишньою – прагнення до гегемонії на континенті. Якщо у першій половині ХХ ст. переважав відвертий політичний тиск з боку США і навіть військові інтервенції в регіоні, то сьогодні простежується більш м'який геоекономічний вплив під демократичними гаслами гуманітарної допомоги та розвитку партнерських відносин. США стали приділяти увагу формуванню конструктивних відносин із Латинською Америкою в економічній та політичній сферах. Ці прагнення спрямовані на те, щоб латиноамериканські політичні та економічні структури ставали все більш проамериканськими і були повністю підконтрольні.

Цьому покликані служити регіональні інтеграційні утворення, через які США здійснюють вплив і контроль.

Важливим інструментом контролю США є ОАД, що об'єднує держави Західної півкулі, США і Канаду. Важливим напрямком діяльності цієї організації є зміцнення демократії та забезпечення прав людини і проблем континентальної безпеки. США прагнуть сформувати нову модель військово-політичного співробітництва країн континенту та сприяти процесу переосмислення концепції континентальної безпеки, її переорієнтації із завдань захисту від зовнішньої загрози на протидію новим викликам – проблемі боротьби з наркобізнесом, тероризмом, незаконним обігом зброї, корупцією і т. д.

Питання приєднання латиноамериканських країн до НАФТА (Північноамериканської асоціації вільної торгівлі) багато в чому спрямоване на те, щоб створити противагу розширенню «внутрішніх» латиноамериканських торгово-економічних союзів, що мають антиамериканську спрямованість. Наприклад, була створена Група Ріо, члени якої засуджують політику США. Така відверто антиамериканська позиція цієї організації свідчить про прагнення латиноамериканських держав до самостійності. Також був створений Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР), основною метою якого було сприяти більш тісній економічній інтеграції південноамериканських держав, частково – у відповідь на підписання НАФТА.

«Моральні» інтереси США в Латинській Америці історично мають певний риторичний вимір, але насправді були послідовно підпорядковані економічним інтересам та інтересам національної безпеки. Сполучені Штати завжди були для інших країн півкулі прикладом капіталістичної демократії, яка гарантує багатство, свободу і права своїх громадян.

Як зазначав критик зовнішньої політики США, Ноам Хомський, права людини і демократизація історично ніколи не були пріоритетними в списку національних інтересів США в Латинській Америці чи в будь-якій іншій частині світу. США вважають своїм моральним обов'язком сприяти поширенню демократії у Західній півкулі, тому що їх політична система найкращим чином підготована до захисту людей від тиранії і здатна змушувати уряд поважати основні права людини. Розвиток справедливої, вільної від корупції судової системи має найважливіше значення для того, щоб влада забезпечувалася законними шляхами і користувалася повагою у маловпливових латиноамериканських демократіях.

Моральні інтереси Сполучених Штатів у Латинській Америці включають заохочення поваги прав людини, демократизації, справедливого економічного зростання, гуманітарної допомоги та захисту навколишнього середовища. Важливо відзначити, що уряд США керується не тільки моральним обов'язком «вести» півкулю у правильному напрямку, а й своїм національним інтересом.

Сьогодні гегемонія США і їх прагнення панувати над своїми південними сусідами набуває все чіткіших рис партнерства. Справа в тому, що відбулися чотири зміни у відносинах між двома Америками, які зробили партнерство півкулі не просто можливим, а навіть необхідним.

По-перше, проблеми, із якими зіткнулися Сполучені Штати та інші країни Західної півкулі (забезпечення сталого енергопостачання, адаптація до зміни клімату і боротьба з організованою злочинністю і незаконним обігом наркотиків) стали настільки складними і глибоко транснаціональними, що їх не можуть вирішити окремо взяті країни. Такій загрозі, як наркаторгівля можна протистояти лише шляхом скоординованих зусиль країн, зацікавлених у боротьбі проти контрабанди зброї, грошей, автомобілів і наркотиків.

Проблема зміни клімату також є прикладом необхідності у партнерстві півкулі. Всі рішення, починаючи від розробки альтернативних видів палива до адаптації до екологічних потрясінь, вимагають стабільної співпраці між країнами Західної півкулі.

Друга зміна полягає у диверсифікації міжнародних економічних відносин країн регіону. Їх вибір торгових та інвестиційних партнерів розширюється, Китай, зокрема, відіграє важливу роль у регіоні. Крім того, країни Карибського басейну підписали Угоду про економічне партнерство із Європейським Союзом.

У той же час, багато країн Латинської Америки подолали залежність від традиційних надходжень із Міжнародного Валютного фонду, Світового банку та Міжамериканського Банку розвитку. Чилі, Мексиці, Перу і Бразилії завдяки кредитам, наданим рейтинговими агентствами, вдалося збільшити обсяги своїх капіталів на міжнародних ринках. Те ж стосується і багатьох інших країн, зокрема, Колумбії, Сальвадору, Панами і Уругваю, які напередодні світової фінансової кризи користувалися повним доступом до міжнародного капіталу. На регіональному рівні, такі організації, як Андська корпорація розвитку та

Центральноамериканський банк економічної інтеграції, також сприяли скороченню залежності регіону від традиційних джерел капіталу. Багато латиноамериканських транснаціональних корпорацій, таких як бразильські Vale, Gerdau і Odebrecht та мексиканські CEMEX, America Movil і Grupo FEMSA, стали глобальними корпоративними гігантами.

Третя зміна полягає в тому, що країни диверсифікують свої політичні та дипломатичні відносини. Найбільш яскравим прикладом є Бразилія, котра за останній період відкрила близько чотирьох десятків посольств. Разом із Венесуелою, Бразилія сьогодні відіграє більш активну політичну роль у регіоні через Союз південноамериканських націй, в рамках якого активно відбуваються зустрічі на рівні глав держав і який повинен стати ключовим форумом

для обговорення питань оборони. Мексика, Перу і Чилі є активними членами Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва.

Зміцнення довіри до країн регіону і автономія на міжнародній арені сприяють тому, що Латинська Америка стає все менш чутливою до політики США. «Активізація» країн в міжнародних відносинах сприятиме тому, що США залучатимуть їх як партнерів з питань, які викликать взаємний інтерес. Крім того, Вашингтону доведеться конкурувати за вплив з урядами як зовні, так і в межах регіону. Зокрема, Бразилія і Каракас змагаються за лідерство в Південній Америці, крім того, у них різне бачення регіональної інтеграції і різні підходи до інших урядів, але сходяться вони в тому, що Вашингтону доведеться відігравати більш обмежену роль у регіоні.

Четверта зміна проявляється у тому, що сьогодні країнам Латинської Америки необхідно створити імідж надійних партнерів. Незважаючи на те, що проблема в управлінні державами залишається, більшість з них є стабільними демократіями. Групи громадянського суспільства цих країн в даний час беруть активну участь у процесі розробки політики, але проявляють все менше терпимості до насильства як засобу вираження своєї політичної позиції.

Щоб запобігти проблемам у майбутньому, Сполучені Штати повинні:

- реалізовувати більш всеосяжну стратегію країн регіону. Ця стратегія повинна базуватися на трьох «китах»: забезпечення стабільності шляхом більш демократичного правління, яке сприяло б розвитку більш відкритої економіки на основі верховенства закону і формування пробізнесової політики, а також підвищенню безпеки шляхом зміцнення поліції і військових можливостей. Всі дипломатичні програми, проекти зовнішньої допомоги і програми інформування населення повинні здійснюватися відповідно до цих цілей.

Участь у діяльності багатосторонніх інститутів, яка стосується питань півкулі не повинна витіснити двосторонні механізми співпраці;

- практика послідовної дипломатії. Уряд не може взяти на себе більше завдань, ніж здатний реалізувати, оскільки може втратити контроль над деякими з них. Однак, на сьогодні інтерес США більше спрямований у бік Сходу, що автоматично призводить до применшення ролі країн регіону, і відповідно, має негативні наслідки, в першу чергу - в економічній сфері. Водночас, про панамеріканізм та імперіалістичні апетити США йдеться все рідше;

- міцне партнерство. НАФТА (з Мексикою) і двосторонні торговельні відносини (з Чилі) створюють основу для спільного досвіду і призводять до економічного успіху для обох сторін. Стратегічні плани США полягають у підвищенні ефективності боротьби проти наркоторгівлі в Колумбії, допомоги в антитерористичній боротьбі і сприянні зміцненню державних інститутів. Сьогодні цей підхід стає все більш комплексним.

Висновки. Економічний прогрес сприяв тому, що країни Латинської Америки стали більш надійними партнерами на міжнародній арені. Більшість центральних банків країн регіону в даний час вже є незалежними, орієнтованими на контроль інфляції. Курси валют в значній мірі відображають ринкові сили. Більшість країн зараз готові до стійких партнерських відносин і можуть самостійно здійснювати свої обов'язки з регіональних та глобальних питань.

У цілому, країни регіону домоглися значних успіхів в економічному і соціальному розвитку і продовжать розвиватися, навіть якщо лідери США залишаться осторонь. Але, як показує досвід дослідження зовнішньої політики США, Білий дім завжди буде прагнути забезпечити свої інтереси всюди, у тому числі – у регіоні Латинської Америки.

Вплив фінансово-економічної кризи XXI ст. на АТР. Внаслідок кризи традиційно впливові світові економіки – США, Європейський Союз та Японія пережили глибокий спад і зіткнулися із серйозними структурними проблемами в економіці. У той же час, низка країн Східної Азії, у першу чергу Китай, подолавши падіння темпів зростання, змогли зберегти позитивну динаміку розвитку. США та Японія зберігають ще економічну перевагу у регіоні, проте вже не можуть її нарощувати на відміну від Китаю. Фінансова криза істотно не позначилася на темпах розвитку країн АТР. Навпаки, роль країн Східної Азії у світовій

економіці значно посилилася у результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., яка закріпила переміщення центру світового економічного розвитку у даний регіон, передусім за рахунок перетворення Китаю на двигун глобальної економіки, світового кредитора й інвестора.

Майже в усіх країнах регіону причину кризи вбачають не у недоліках їх економік, а у фінансовій політиці західних банків. Вважається, що ця політика мала на меті послабити азійських конкурентів. У ЗМІ, виступах економістів і відомих бізнесменів обговорюється ідея створення власної азійської фінансово-банківської системи, яка була б захищена від негативного впливу Заходу. Фінансова криза посилила інтеграційну економічну взаємодію у Східній Азії. Так, ще у жовтні 2008 р. КНР, РК та Японія прийняли рішення про створення регіонального фінансового регулятора поза рамками «Великої сімки».

Отже, кожна з великих тихоокеанських держав намагається зайняти провідне положення в АТР, як наслідок – збереження складних і неоднозначних відносин, непростої конфігурації взаємовідносин між ними. Водночас, найбільш важливим інтересом для кожної з держав є зміцнення миру та процвітання у регіоні. Держави зацікавлені у розвитку стабільних взаємовідносин, що пояснюється, насамперед, чисельними взаємними інтересами в економічній і торгівельній сферах. Характерною ознакою розвитку регіону є поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами за збереження геополітичного суперництва між ними.

Політичні й економічні протиріччя в АТР на початку XXI ст. Перспективи розвитку АТР

Країни Латинської Америки тривалий час залишались осторонь світової політики і не мали таких наслідків масштабних прикордонних конфліктів, як країни Європи чи Азії. Проте світові геополітичні зміни активно впливали на відносини між латиноамериканськими державами, супроводжуючи у XIX столітті процес формування незалежних утворень та їх кордонів. В XX столітті геополітичні міркування сприяли як виникненню між латиноамериканськими країнами численних територіальних суперечок, конфліктів та воєн, так і їх припинення.

Територіальні суперечки є своєрідною візитівкою латиноамериканської геополітики, адже жоден інший регіон планети не має такої кількості держав, які б висували один одному територіальні претензії. Разом з тим, особливістю цього явища є те, що воно має глибоке історичне підґрунтя, адже більшість конфліктів зародились в період, коли молоді латиноамериканські держави робили перші кроки в освоєнні світового простору в XIX столітті. Між новими незалежними державами виникали прикордонні інциденти, територіальні розбіжності, збройні конфлікти і війни.

В історії Латинської Америки XIX століття важливою подією стало створення незалежних латиноамериканських держав. Іспанія та Португалія стали першими європейськими країнами, що втратили багатющі колонії. Проте розпад колоніальної системи в Південній Америці, створеної європейцями, завершився тільки в другій половині XX століття.

Початок XIX століття для країн Латинської Америки ознаменувався активізацією визвольних змагань. В результаті війни за незалежність колишні іспанські колонії звільнились від чужоземної влади і перетворились на суверенні держави. В ході визвольного руху з'явилися республіки: Мексиканські Сполучені Штати, Федерація Центральної Америки, Колумбія, Перу, Чилі, Болівія, Парагвай. Трохи пізніше завершився процес створення незалежних держав в регіоні Ріо-де-ла-Плата, де ситуація ускладнювалась протиріччями між провінціями і втручанням ззовні. Проте згодом тут з'явилися Об'єднані провінції Ріо-де-ла-Плати. Деякі держави, що виникли на Латиноамериканському континенті, внаслідок внутрішніх суперечностей та боротьби за владу різноманітних угруповань, виявились недовговічними.

В Колумбії після закінчення визвольної війни загострились центровіддалені тенденції і розпочався сепаратистський рух, що призвело до розпаду Колумбійської федерації в 1830

році. На її території з'явилися республіки Венесуела, Еквадор і Нова Гранада. Недовго проіснувала і Федерація Центральної Америки. В 1839 році тут постали незалежні держави Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Сальвадор та Коста-Ріка. На початку 1820 року розпалися і фактично припинили існувати як єдина держава Об'єднані провінції Ріо-де-ла-Плати. З грудня 1826 року Конгрес Об'єднаних провінцій проголосив конституцію Аргентини, адже таку назву з цього часу отримали Об'єднані провінції.

Латинська Америка має певні характерні риси прикордонних суперечок і конфліктів, притаманні лише цьому регіону, що дає підстави виділити латиноамериканський тип прикордонних проблемних ситуацій. Причини виникнення прикордонних конфліктів у регіоні різноманітні. Умовно їх можна розділити на три групи: історичний чинник, географічний (ресурсний) фактор, політичні мотиви.

Конфліктогенний потенціал країн Латинської Америки доцільно розглядати в межах трьох геополітичних субрегіонів, що є на континенті – Ла-Платському, Андському та Амазонському. Кожен регіон має свої особливості прикордонних конфліктів та різну динаміку перебігу територіальних суперечок. У глобальному порівнянні Латинську Америку щодо конфліктогенності та ескалаційної здатності спірних питань вважають відносно мирним регіоном, принаймні що стосується організації міждержавних стосунків і врегулювання конфліктів з початку ХХ століття.

Ла-Платський субрегіон протягом ХІХ століття був найменш спокійним на латиноамериканському континенті, оскільки тут розгорілась боротьба за вплив в басейні рік Парана і Ла-Плата між потужними державами континенту – Бразилією та Аргентиною, а також присутністю в цьому геополітичному просторі слабких Уругваю та Парагваю, які стали об'єктами боротьби за вплив. Сукупність цих факторів не одноразово призводила до територіальних конфліктів та війн, спричиняючи гонку озброєнь.

Наймасштабнішим збройним конфліктом ХІХ століття не тільки в ЛаПлатському субрегіоні, а у всій Латинській Америці була Війна Потрійного альянсу (Парагвайська війна) 1864 – 1870 років, в результаті якої всі сторони зазнали численних людських втрат.

В ХХ столітті динаміка аргентино-бразильських відносин мало змінилася, адже суперництво двох держав двічі ледь не закінчилось загально регіональними війнами. Хронічну напругу вдалося зняти лише в середині 1990-х років.

Протягом ХІХ і ХХ століть в Андському і Амазонському субрегіонах неодноразово виникали територіальні суперечки, відбувались міждержавні конфлікти, головна причина яких полягала в бажанні здобути вихід до Тихого чи Атлантичного океану та природних ресурсів, отримати доступ до річки Амазонка, розмежування вод Венесуельської затоки в Карибському морі в зв'язку з відкриттям на шельфі навколо островів родовищ нафти. Основними протиборствами тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу, які і до нашого часу залишаються невирішеними і потенційно небезпечними.

У ХХ столітті у Південній Америці частота військових конфліктів зменшилась. Лише іноді територіальні претензії переростали у масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору. (Чакська війна, Перуано-еквадорські війни, Летисійський конфлікт). Решта прикордонних суперечок між країнами мають латентну форму. До них належать територіальний конфлікт Венесуели і Гаяни щодо території Ессекібо, провінції Гайани; напруженими залишаються стосунки через територіальні претензії Венесуели і Колумбії, Гаяни і Сурінам, Нікарагуа та Коста-Ріки.

У Ла-Платському районі прикордонні проблемні ситуації не створюють напружених відносин між країнами. Їх об'єднує неактуальність, а також вони мають дещо прихований характер. Причина цьому - посилення геокультурної та гео економічної взаємодії, що створила основу для утворення регіонального угруповання МЕРКОСУР.

Проте в Андському та Амазонському геополітичних просторах існує близько 20 вогнищ конфліктів, половина з яких є активними.

Окреме місце у цьому надрегіоні займають міждержавні конфлікти у Центральній Америці та Карибському басейні, оскільки ці субрегіони аж до глибокого ХХ століття

перебували під значно більшим впливом і тиском зовнішніх сил (насамперед США), аніж Південна Америка, яка, з огляду на суперечки між різними європейськими державами, а також між ними і США, залишилась відносно ізольованою від безпосередніх втручань з боку третіх сил. Завдяки цьому на Південноамериканському континенті вже у XIX столітті змогла сформуватись відносно незалежна стабільна система міждержавних відносин, яка попри початкові труднощі, сприяла розвитку регіональних інтеграційних процесів і таким чином перетворенню континенту на відносну зону миру.

Більшість латиноамериканських країн після здобуття незалежності від піренейських метрополій вкрай повільно набувала фундаментальних ознак суверенних національних держав. Це стосується як формування стабільних політичних інституцій і дієздатних національних урядів, так і точного встановлення територіальних кордонів. Якщо у колоніальний період перебіг меж між різними адміністративними одиницями не відігравав значної ролі, то після утворення незалежних держав він став предметом численних міждержавних конфліктів. Лінії розмежувань у колишніх іспанських та португальських колоніях часто проводили «на око», юридичні та фактичні кордони могли не збігатися. Цю проблему було перенесено на відносини між уже незалежними країнами Латинської Америки, коли вперше застосували юридичний принцип *uti possidetis juris*: держави отримали право утримувати те, що належало колоніюпопереднику. Успадковані адміністративні кордони іспанської та португальської колоніальних імперій були перетворені у міждержавні кордони в регіоні.

Деколонізаційні процеси у Латиноамериканському регіоні відбувались неоднорідно. Цілком особлива динаміка, не лише через відмінну від решти регіону португальську колоніальну історію та величезну площу країни, спостерігалась у Бразилії, якій вдалось здобути незалежність і перетворитись на відносно стабільну монархічну державу без значних зіткнень. У результаті зайняття Наполеонівським військом Португалії 1808 р. португальська королівська сім'я за підтримки Великої Британії перенесла свою офіційну резиденцію до Бразилії, яка 1815 р. отримала статус рівноправного королівства.

Після повернення португальського короля Дона Жуана VI до Лісабона 1821 р. і короткого періоду регентства його сина Педру I, Бразилія 7 вересня 1822 р. проголосила незалежність від Португалії, перетворившись на Бразильську імперію. Остання проіснувала до 1889 р., після чого була замінена на республіканську форму правління.

На відміну від португальської, іспанська колоніальна імперія розпалась на численні республіки, які навіть після достатньо затяжних і кривавих війн за незалежність залишались заручниками як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів. Багатьом країнам знадобилось чимало часу для остаточного визначення лінії державного кордону і встановлення відносно стабільного уряду. Яскравим прикладом таких процесів є сьогодення Аргентина, розвиток якої після здобуття незалежності впродовж десятиліть відзначався анархією, внутрішньою нестабільністю і громадянськими війнами. Лише у 1860-х роках, після включення провінції Буенос-Айрес у конфедерацію, Аргентині вдалось стабілізувати центральну владу.

На прикладі двосторонніх відносин між Аргентиною і Бразилією можна простежити загальну картину політичних і територіальних конфліктів у регіоні в XIX столітті. Після здобуття незалежності між обома країнами продовжились суперечності, які мали місце у колоніальну добу між Іспанією і Португалією.

Здебільшого йшлося про контроль за стратегічну у військовому і торговельному відношеннях територію, відому як *Banda Oriental* – «Східний Берег» (ріки ЛаПлата), що в основному збігається з межами сучасного Уругваю. Наприкінці колоніальної доби *Banda Oriental* належав до іспанського віце-королівства Ріоде-ла-Плата (сучасні Аргентина, Уругвай, Парагвай і Болівія), проте, скориставшись виром численних антиіспанських повстань на всій території колонії, португальські війська 1811 р. захопили «Східний Берег», який після низки збройних сутичок увійшов під назвою провінції Сісплатіна спершу до Португалії (1821), а згодом – до Бразильської імперії (1822). З метою повернути контроль над провінцією, Конфедерація Об'єднаних Провінцій Ріо-де-ла-Плата (Аргентина) переконала найсильнішу

політичну групу провінції (так званих Orientales) під керівництвом Хуана Антоніо Лаваєхи повстати проти бразильського уряду та надала їм політичну і матеріальну підтримку. Після кількох років партизанської боротьби із Бразилією 1825 року в місті Ла-Флорида було зібрано Конгрес, який проголосив незалежність провінції від Португалії і Бразильської імперії, підтверджуючи приналежність провінції до Об'єднаних Провінцій. У відповідь на це уряд Бразилії в грудні 1825 р. оголосив Об'єднаним Провінціям війну. Впродовж наступних років жодній зі сторін не вдалось здобути суттєвих військових переваг. За посередництвом Великої Британії та Франції розпочались мирні переговори, які завершилися підписанням 1828 р. Монтевідейського договору, який встановив незалежність Східного Берега, що отримав назву Східна Республіка Уругвай. У мирній угоді Аргентина і Бразилія визнавали незалежність нової держави, а також гарантували вільне судноплавство і безмитну торгівлю у стратегічному районі Ла-Плати.

Проте це не розв'язало усіх суперечностей між двома державами, відносини яких у середині XIX ст. характеризувались взаємною ворожістю, відкритою і прихованою підтримкою опозиційних політичних сил, сепаратистських рухів всередині кожної з країн. Стосунки між обома державами почали налагоджуватись з другої половини 1850-х років і дійшли максимального зближення під час наймасштабнішого збройного конфлікту в Латинській Америці – Парагвайської війни 1864–1870 рр. (Війни Потрійного Альянсу) – протистояння між Парагваєм і державами Потрійного альянсу (Аргентина, Бразилія, Уругвай) за контроль над стратегічним регіоном ріки Ла-Плата. Війна вибухнула в результаті антиурядового повстання в Уругваї, яке підтримали Аргентина і Бразилія, кожна з метою поширення сфери свого впливу в регіоні р. Ла-Плата. Натомість Парагвай, стурбований порушенням регіонального балансу сил і прагнучи реалізувати свої експансіоністські плани (зокрема, здобути вихід до світового океану за рахунок бразильської території), взяв сторону офіційного уряду Уругваю на чолі з президентом А. Агірре. У жовтні 1864 р. Бразилія здійснила інтервенцію в Уругвай під приводом примусу уругвайського уряду до сплати компенсації за збитки, завдані бразильським підданим під час прикордонних конфліктів у 1850-х роках. Президент Уругваю А. Агірре звернувся за допомогою до диктатора Парагваю Ф. Солано Лопеса, який 13 грудня 1864 р. оголосив війну Бразилії і направив війська у Південнобразильську провінцію Мату–Гросу. 20 лютого 1865 р. антиурядовим силам в Уругваї за підтримки бразильських військ вдалось захопити владу в країні. Для відновлення статус-кво в Уругваї Ф. С. Лопес звернувся до аргентинського президента Б. Мітре з вимогою надати право проходження парагвайських військ територією Аргентини, яка де-юре оголосила себе нейтральною у конфлікті, проте де-факто надавала підтримку Бразилії. Відмова аргентинського уряду зумовила оголошення Парагваєм війни Аргентині 18 березня 1865 р. Початкові воєнні успіхи парагвайців на бразильському (провінції Мату–Гросу і Ріу-Гранді-ду-Сул) та аргентинському (провінція Коррієнтес) фронтах, обумовлені більшою чисельністю і вищим рівнем підготовки регулярних військ Парагваю, змусили Аргентину, Бразилію і Уругвай на чолі з новим президентом В. Флоресом об'єднати свої зусилля і підписати 1 травня 1865 р. у Буенос-Айресі Договір про Потрійний альянс, згідно з яким держави-учасниці зобов'язувались вести бойові дії проти Парагваю до повалення президента Лопеса. Верховним головнокомандувачем коаліційних військ став Б. Мітре. Переломним моментом у війні стала битва біля Ріачуела на р. Парана 11 червня 1865 р., яка закінчилась перемогою бразильського флоту над парагвайським і змінила хід війни на користь Потрійного альянсу. Починаючи з середини 1866 р., бойові дії перемістились на територію Парагваю. Після важких поразок парагвайських військ біля Туюті (травень 1866 р.), Умаїти (липень 1868 р.), на р. Пікісірі (грудень 1868 р.), падіння Асунсьйона і встановлення там тимчасового уряду Парагваю (січень 1869 р.) та останньої битви біля Серро-Кора (березень 1870 р.), під час якої загинув Ф. С. Лопес, територія Парагваю була окупована військами союзників.

У результаті бойових дій сторони конфлікту зазнали величезних людських втрат (за оцінками, Парагвай – близько 300 тис. осіб, Бразилія – 18 тис., Аргентина – 18 тис., Уругвай – близько 5,5 тис.), значна частка яких припала на цивільне населення.

Після завершення Війни Потрійного альянсу далися ознаки протиріччя між Аргентиною і Бразилією стосовно повоєнного статусу Парагваю. Якщо перша пропонувала поділити його територію між обома країнами, претендуючи, зокрема, на багатий на корисні копалини регіон Гран-Чако, то друга вбачала у незалежній Парагвайській державі протидію загрози аргентинської гегемонії у Південній Америці. З цією метою Бразилія залишила на території Парагваю свої війська (перебували там до 1876 р.), 9 січня 1872 р. уклала з ним сепаратний мирний договір, згідно з яким кордон між обома державами встановлювався з урахуванням передвоєнних претензій Бразилії на спірні прикордонні території в районі р. Ла-Плата, а у грудні 1875 р. підписала договір про дружбу і співпрацю.

Державний кордон між Парагваем і Аргентиною було встановлено угодою 3 лютого 1876 р., згідно з якою Аргентині відійшла приблизно третина території, на яку вона претендувала (значна частина регіону Місьйонес і частина Гран-Чако), а також рішенням третейського суду на чолі з президентом США Р. Хейзом, згідно з яким решту спірних територій було передано парагвайській стороні. В результаті війни Парагвай, втративши майже половину своєї території і близько 4/5 свого населення, перетворився з регіональної потуги на одну з найбільш відсталих країн Латиноамериканського регіону.

Іншим конфліктним регіоном Південної Америки протягом XIX ст. було Тихоокеанське узбережжя континенту, де міждержавні відносини, як і в районі Ла-Плати, визначались інтенсивною політичною боротьбою і територіальними конфліктами. Основними протиборствами тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу. Якщо у 1820-х роках ці держави ще кооперували у їхній боротьбі проти іспанської метрополії, то вже у 1830-х роках далася ознаки зростаюча конкуренція за сферу впливу в межах цього субрегіону. У відповідь на проголошення Перуансько-Болівійської Конфедерації 1835 р. уряд Чилі, вбачаючи у цьому порушення рівноваги сил на Тихоокеанському узбережжі не на свою користь, оголосив новоствореному суб'єкту міжнародних відносин війну. Перемога Чилі 1838 р. призвела не лише до розпаду Конфедерації і відновлення незалежних держав Перу і Болівії, але й спричинила значне погіршення відносин останніх, яке зрештою вилилося у Перуансько-болівійську війну 1841–1842 рр., результат якої, щоправда, не змінив статус-кво.

У 1840-х роках вкотре далися ознаки суперечки між Чилі і знову зміцнілим у політичному й економічному відношеннях Перу. Втім зовнішні фактори змусили тихоокеанські держави тимчасово забути свої чвари і вдатися до тіснішої кооперації, зокрема у світлі загрози з боку Іспанії, яка прагнула відновити свій вплив у колишніх колоніях у Південноамериканському регіоні.

Врешті загострення конфронтації у першій половині 1860-х років обернулось на Першу тихоокеанську війну 1864–1866 рр. (Іспано-південноамериканська війна) між Іспанією, з одного боку та Перу, Чилі, Болівією і Еквадором (з 1866 р.) – з іншого. У серпні 1862 р. іспанська королева Ізабелла II надіслала до Південної Америки в рамках наукової експедиції військову ескадру, зокрема з офіційною метою зближення Іспанії з латиноамериканськими державами. В ході візиту до перуанського м. Кальяо далися ознаки спірні питання між обома державами: відмова Іспанії визнавати незалежність Перу (1821), боргові питання з колоніальних часів, захоплення перуанським флотом іспанського торгового судна в ході прикордонних зіткнень між Еквадором і Перу у 1857–1860 роках.

Ситуація загострилась внаслідок так званого інциденту Таламбо, коли у сутичці між іспанськими іммігрантами і місцевим населенням загинув підданий Іспанської корони. Після відмови перуанських властей виконати ультимативні вимоги іспанців (принесення офіційних вибачень Мадриду, компенсаційні виплати іспанським постраждалим під час інциденту Таламбо, виконання боргових зобов'язань з колоніальних часів) кораблі останніх захопили 14 квітня 1864 р. о-ви Чінча, які завдяки покладам дорогоцінного на той час добрива гуано, забезпечували до 60 % доходів Республіки Перу. Окрім того, у січні 1865 р. іспанська ескадра, стягнувши у зону конфлікту нові сили на чолі з віцеадміралом Парехою, блокувала Тихоокеанське узбережжя Перу. Врешті 27 січня 1865 р. перуанський президент Х. А. Песет був змушений прийняти умови ультиматуму іспанців і підписати договір Віванко-Пареха,

згідно з яким Перу зобов'язувалась виплатити Іспанії солідну грошову компенсацію в обмін на повернення їй о-вів Чінча. Підписання договору викликало хвилю масових протестів у країні, які вилились у повалення уряду Песета і встановлення в Лімі у листопаді 1865 р. військової диктатури М. І. Прадо. Тим часом антиіспанські настрої охопили також сусідню Чилі, яка відмовилась постачати іспанському флоту військові матеріали. У відповідь на це все більш незалежний від Мадрида у своїх діях Пареха, висунувши принизливі для чилійського уряду ультимативні вимоги, ініціював у вересні 1865 р. морську блокаду найбільших тихоокеанських портів Чилі. Остання відповіла на це оголошенням війни Іспанії 25 вересня 1865 р. Після поразки від чилійців у морській битві біля Папудо і самогубства 26 листопада віце-адмірала Парехи, укладення 5 грудня військового союзу Чилі і Перу, оголошення 14 січня новим перуанським урядом війни Мадриду, солідаризації інших латиноамериканських країн, зокрема вступу Еквадору (30 січня) і Болівії (22 березня) до антиіспанського воєнного альянсу, флот Іспанії опинився на рубежі 1865–1866 рр. перед непосильним завданням блокади Тихоокеанського узбережжя Південної Америки і протистояння єдиному фронту латиноамериканських держав. Після низки морських битв у південноамериканських портах (Абтао 7 лютого, Вальпараїсо 31 березня, Кальяо 2 травня) іспанські кораблі 10 травня 1866 р. звільнили о-ви Чінча і залишили Тихоокеанське узбережжя Південної Америки. Стан війни де-юре протривав до 11 квітня 1871 р., коли у Вашингтоні між усіма сторонами конфлікту було підписано перемир'я. 14 липня 1879 р. між Іспанією і Перу було підписано договір про мир і дружбу, згідно з яким Мадрид визнав незалежність Ліми та встановив з нею дипломатичні відносини. Аналогічні договори було підписано Іспанією з Болівією (21 серпня 1879 р.), Чилі (12 червня 1883 р.) і Еквадором (28 січня 1885 р.).

Втім після подолання спільного ворога тихоокеанські держави знову вдалися до з'ясування своїх внутрішньорегіональних протиріч. Кульмінацією протистояння стала Друга тихоокеанська війна 1879–1884 рр. – збройний конфлікт Чилі проти Перу і Болівії з приводу володіння малозаселеною північною частиною пустелі Атакама, де в середині XIX ст. було виявлено ознаки наявності значних покладів селітри (так звана Селітряна війна). Після завершення іспанського колоніального панування у Південній Америці регіон став об'єктом суперечок між новоутвореними державами Чилі (1817), Перу (1821) і Болівією (1825). Відкриття покладів селітри, експорт якої був на той час вагомим джерелом прибутку південноамериканських держав, експансія чилійських підприємств і масове заселення чилійцями зони видобутку сировини призвели до загострення болівійсько-чилійських стосунків і зближення Болівії з Перу, яка також вбачала в економічній експансії Чилі загрозу для своїх торговельних інтересів у регіоні. В лютому 1873 р. між перуанським і болівійським урядами було підписано таємний договір про взаємну оборону у випадку агресії проти однієї зі сторін. Паралельно болівійський уряд вів переговори з Чилі щодо врегулювання лінії кордону між обома державами, яку в договорах 1866 р. і 1874 р. було визначено по 24-й паралелі південної широти.

За додатковими умовами останнього договору, чилійські підприємства отримували право вільного видобутку селітри у зоні між 23-ю і 24-ю паралелями, однак підпадали під дію болівійського податкового законодавства із фіксованими ставками на 25 років. Втім в умовах гострої економічної кризи у другій половині 1870-х років болівійський уряд встановив 1878 р. додаткове мито на експорт селітри, а згодом, після відмови чилійських селітряних компаній сплачувати його, прийняв рішення про конфіскацію їхнього майна.

Уряд Чилі, сприйнявши це як відкрите порушення договору 1874 р., денонсував його і в лютому 1879 р. без опору захопив заселений переважно чилійцями (95 %) болівійський порт Антофагаста. Болівія відповіла на це оголошенням у березні війни Чилі. Остання, відкинувши мирне посередництво Перу, довідавшись про таємний болівійсько-перуанський союзний договір, оголосила 5 квітня 1879 р. війну обом державам. На порядок вищий кількісний і якісний склад, а також раптовість нападу чилійського флоту дозволили йому швидко захопити усе узбережжя Болівії і вийти до південних кордонів Перу. Здобуття повної переваги на морі (перемога у битві біля мису Ангамос 8 жовтня 1879 р.) дозволило Чилі перенести театр

бойових дій на територію Перу. Успішні наземні операції чилійських військ у перуанській частині пустелі Атакама – провінції Тарапака, захоплення міст Аріка і Такна, роз'єднання чилійцями болівійських і перуанських сил спричинили вихід з війни Болівії влітку 1880 р.

Уряд в Сантьяго збільшив тиск на Ліму, скерувавши наприкінці серпня 1880 р. до північного узбережжя Перу військову ескадру (так звану експедицію Лінча), яка успішно реалізувала кампанію щодо стягнення контрибуції з перуанських портів до кінця жовтня 1880 р. Після невдалої спроби мирного посередництва США 22 жовтня 1880 р. бойові дії продовжились, перемістившись у район столиці Перу – Ліми. Окупація останньої чилійськими військами 17 січня 1881 р. і повалення перуанського уряду спричинили початок партизанської війни та перенесення театру бойових дій з узбережжя на Перуанське високогір'я вглиб країни. Лише 10 липня 1883 р. у битві під Уамачуко чилійцям вдалось остаточно зламати рух партизанського опору на чолі з майбутнім президентом Перу генералом А. Касересом. 20 жовтня 1883 р. у м. Анкон між Чилі і Перу було підписано мирний договір, згідно з яким територія південного перуанського регіону Тарапака відходила у постійне володіння, а провінції Такна і Аріка – у тимчасове (на 10 років) володіння Сантьяго, після чого їхній подальший статус мав вирішити плебісцит. Втім у встановлений строк обом сторонам так і не вдалось погодити термін проведення референдуму, і лише у 1929 р. за посередництва амерканського президента Г. Гувера ними було досягнуто домовленості, згідно з якою Аріка залишалась у складі Чилі, в той час як Такна відходила до Перу. Водночас за умовами перемир'я між Чилі і Болівією, підписаного 4 квітня 1884 р. у м. Вальпараїзо, Сантьяго отримав болівійську тихоокеанську провінцію Антофагаста, що означало для Ла-Пасу не лише відмову від багатого на корисні копалини регіону, але й болісну втрату виходу до світового океану. Положення перемир'я були підтвержені мирним договором 1904 р., за яким Чилі погодилась збудувати залізницю між болівійською столицею Ла-Пас і тихоокеанським портом Аріка, а також гарантувати Болівії безперешкодний доступ до чилійських портів [6].

Попри досягнуті домовленості відносини між трьома державами і сьогодні залишаються доволі напруженими. Болівія, розглядаючи втрачену прибережну тихоокеанську територію як свій департамент Літорал, вимагає ревізії мирного договору і суверенного коридору до Тихого океану. Після неодноразових невдалих спроб досягнення компромісу, зокрема через блокування Лімою плану передачі Болівії коридору чилійської (колишньої перуанської) території вздовж кордону з Перу, болівійський уряд розірвав 1978 р. дипломатичні відносини з Чилі, підтримуючи відтоді офіційні стосунки на рівні консульських представництв. З 2006 р. на урядовому рівні були відновлені неформальні переговори щодо врегулювання «болівійської проблеми». У жовтні 2010 р. президенти обох держав вперше з часу розірвання дипломатичних відносин домовились про взаємний обмін дипломатичними представництвами.

Повертаючись до подій XIX ст., слід зауважити, що на рубежі XIX–XX ст. як у тихоокеанській, так і в атлантичній частинах південної Америки склались відносно хороші передумови для мирного розвитку міждержавних відносин.

Зокрема, джерелом стримування постколоніальних конфліктів та воєн виступив вже згаданий принцип *uti possidetis juris*. Дія цього принципу під час визначення метрополіями кордонів колоній у Латинській Америці хоч і сприяла виникненню суперечок уже між незалежними державами, проте, з іншого боку, все ж таки успадковані колоніальні адміністративні кордони достатньо поважали на практиці у Південній Америці, що сприяло процесу забезпечення структури внутрішньої та міжнародної законності. Ще одним чинником, що запобігав війнам у Латинській Америці, була угода, прийнята між елітами латиноамериканців, які були вихідцями з Іспанії. Вони прийняли норму, за якою вважали себе частиною великої культурної і, можливо, політичної спільноти.

Їхні країни не повинні були вдаватися до війн між собою. Як писав Мігель Ангель Сентено: «складне розуміння міжнародної ненависті було відсутнє – сусід моєї держави не є моїм ворогом».

Втім на континенті й досі залишилась нерозв'язаною ціла низка територіальних конфліктів. Лише Бразилії, завдяки умілій політиці міністра закордонних справ барона фон Ріо Бранко (1901–1912), вдалося мирно врегулювати зі своїми сусідами усі відкриті територіальні питання вздовж, як би там не було, 9000-мильної лінії кордону і у довгостроковій перспективі юридично консолідувати континентальні розміри країни, нейтралізувавши у такий спосіб потужний конфліктний потенціал відносно своїх іспаноамериканських сусідів. У ХХ ст. у Південній Америці лише зрідка виникали масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору.

Сюди належать Чакська війна між Болівією і Парагваєм (1931–1935), Летисійський конфлікт між Перу і Колумбією (1932), а також війни між Перу і Еквадором (1939–1941; 1981; 1995).

Війна Чако виникла між Болівією і Парагваєм за володіння малозаселеною прикордонною областю Гран-Чако, де 1928 р. було виявлено ознаки наявності покладів нафти. Після перших прикордонних сутичок наприкінці 1928 р. – на початку 1929 р. конфлікт з раптовим нападом болівійських військ на низку парагвайських укріплень у глибині Чако 1932 р. перейшов в ескалаційну фазу.

Усі посередницькі ініціативи, зокрема з боку Ліги Націй, Комісії нейтральних латиноамериканських держав, чилійського президента Мендеса, були відкинуті, і сторони вдалися до відкритих бойових дій. Протягом 1932–1934 рр. Боротьба здебільшого точилась за володіння укріпленими пунктами і фортами. Обидві сторони конфлікту широко використовували бойову авіацію, залучали іноземні командні кадри та військових спеціалістів (болівійці здебільшого німецьких, парагвайці – російських). До середини 1934 р. парагвайські війська оволоділи більшою частиною спірних територій, а в березні 1935 р. перенесли бойові дії на територію самої Болівії, атакувавши нафтоносний район біля м. Вілья-Монтес.

Після оточення наприкінці травня 1935 р. гарнізону цього міста і неспроможності організувати оборону на інших відрізках фронту Болівія звернулась до Ліги Націй з проханням про посередництво у врегулюванні конфлікту. 12 червня 1935 р. за посередництва США, Аргентини, Бразилії, Чилі, Перу, Уругваю було укладено перемир'я, а 28 жовтня підписано мирний договір. 21 липня 1938 р. в Буенос-Айресі підписали договір про кордони, підготовлений на основі рішення арбітражної комісії, згідно з яким Парагвай отримав близько $\frac{3}{4}$ спірних територій Гран-Чако, а Болівія – вихід до р. Парагвай.

Фактично паралельно з Чакським конфліктом відбувалась Колумбійськоперуанська війна 1932–1934 рр. (Летисійський конфлікт) – збройне протистояння між Колумбією і Перу за володіння стратегічною прикордонною областю навколо порту Летисія (так звана «Летисійська трапеція») на р. Амазонка. Перші прикордонні суперечки розпочались у 1920-х роках і завершилися підписанням 22 березня 1922 р. угоди Саломон-Лозано, згідно з якою спірна територія відійшла до Колумбії. Однак 1932 р. військова хунта в Перу на чолі з президентом Л. М. Санчесом Серро взяла курс на перегляд угоди і повернення «Летисійського коридору» Перуанській державі. 1 вересня 1932 р. група цивільних перуанців захопила м. Летисія з вимогою передачі міста владі Перу. Для захисту повстанців Ліма скерувала в регіон регулярні війська, а 30 вересня відкрито поставила вимогу ревізії договору про кордон.

3 жовтня Колумбія звернулась до Ліги Націй зі скаргою на дії Перу. Це не завадило перуанським військам продовжити наступ на території Колумбії і зайняти 1 листопада стратегічне м. Тарапака, заблокувавши у такий спосіб доступ колумбійським військам до спірної території. Бойові дії розпочались у лютому 1933 р., коли колумбійському річковому флоту, який прибув до Тарапаки через нейтральну бразильську територію, вдалось відбити у перуанців це стратегічне місто. Вже у березні 1933 р. колумбійці перенесли бойові дії на територію Перу.

Після низки перемог колумбійських військ, вбивства 30 квітня президента Л. М. С. Серро новий уряд Перу на чолі з О. Бенавідесом погодився розпочати за посередництва Ліги Націй мирні переговори з Колумбією, які завершилися укладенням 25 травня перемир'я.

Згідно з ним, “Летисійську трапецію” передавали терміном на один рік під управління міжнародної комісії Ліги Націй.

24 травня 1934 р. у Ріо-де-Жанейро представники Перу і Колумбії підписали мирний договір і протокол про кордон, згідно з яким спірну територію передавали Колумбії. Договір передбачав також демілітаризацію Летисійського району, вільний доступ Перу до прикордонних ділянок рік Амазонка і Путумайо, містив формальне вибачення Перу за інтервенцію 1932 р., а також підтвердив положення договору Саломон-Лозано 1922 р..

Ще одним територіальним протистоянням у Південній Америці стали Перуано-еквадорські війни – три масштабні збройні прикордонні конфлікти між Перу і Еквадором 1941 р., 1981 р. і 1995 р. Перші прикордонні суперечки мали місце ще у першій половині XIX ст., коли Еквадор, як у складі Великої Колумбії (1819–1830), так і після проголошення незалежності 1830 р., відмовився визнати лінію адміністративного кордону з Перу, визначену декретом іспанського короля Карла IV 1802 р., коли обидві країни перебували під короною Мадрида.

Декрет передбачав включення провінції Майнас у басейні р. Амазонка між Андами і р. Мараньйон (нині – здебільшого регіон Лорето), яка 1739 р. належала до іспанської Королівської Аудієнсії Кіто (Еквадор), до складу Віце-Королівства Перу. Ця провінція, увійшовши до складу незалежної Перуанської республіки 1821 р., стала об’єктом постійних, зокрема збройних (1857–1860, 1903–1904), прикордонних суперечок вже між незалежними Перу та Еквадором. Після численних спроб мирного врегулювання конфлікту, зокрема за посередництвом третіх держав (Іспанії, Бразилії та ін.), сторони погодились у Протоколі Кастро Оянгурен-Понсе (1924) і в уточненому Лімському документі (1936) визнати лінію кордону статус-кво, яку на заході утворила р. Сарумілья, а на сході – р. Сенепа і гірський хребет Кордильєра-дель-Кондор. Таким чином, спірна територія залишилась здебільшого за Перу, що не задовольняло Еквадор, який з приходом до влади військових на чолі з генералом А. Е. Галло (1937) обрав курс на конфронтацію із Перу. Обидві сторони почали стягувати свої війська у зону конфлікту, що призвело до низки прикордонних сутичок впродовж 1940–1941 років. Уже 5 липня 1941 р. вони переросли у відкриту війну. Звинувативши одна одну в агресії, обидві сторони з використанням авіації розпочали активні бойові дії вздовж р. Сарумільї. Завдяки більшій чисельності і сучаснішому оснащенню, перуанським військам вдалось захопити протягом липня 1941 р. еквадорську провінцію Ель-Оро і м. Пуерто-Болівар. Під тиском державпосередниць Бразилії, Аргентини, США, а згодом – і Чилі, які вимагали припинити бойові дії в знак єдності країн західної півкулі у боротьбі проти держав “осі” у Другій світовій війні 1939–1945 рр., сторонами 31 липня було укладено перемир’я, умови якого були здебільшого підтвержені Таларською угодою від 2 жовтня 1941 р. і, врешті, Протоколом про мир, дружбу і кордони (Протокол Ріо-де-Жанейро) 29 січня 1942 р. За умовами Протоколу, Еквадор відмовився від своїх попередніх територіальних претензій у районі рік

Мараньйон і Амазонка, перуанський уряд виводив свої війська із захопленої еквадорської території, а спірний регіон відходив до складу Перу. Остаточну лінію кордону встановлювали на основі лінії статус-кво 1936 р., за винятком незначних модифікацій на користь Перу. Гарантами дотримання Протоколу Ріо-де-Жанейро виступили Аргентина, Бразилія, США і Чилі. Втім під час демаркації кордону було виявлено розбіжності з лінією делімітації на 78-кілометровій ділянці вододілу (гірського хребта Кордильєра-дель-Кондор) між ріками Самора і Сантьяго, а саме – виявлення там не врахованого у процесі делімітації русла р. Сенепа. Це дало підставу Еквадору спершу ініціювати припинення процесу демаркації (1949), вийти з демаркаційної комісії через неможливість реалізації Протоколу у цій частині (1953), а 1960 р. взагалі проголосити недійсним Протокол Ріо-де-Жанейро, що призвело до чергового загострення конфлікту.

Другою з Перуано-еквадорських війн (так звана Війна Пакіша) став короткотривалий прикордонний збройний конфлікт у січні-лютому 1981 р., який вибухнув в результаті зайняття еквадорськими військовими трьох незайнятих перуанських прикордонних постів (Пакіша,

Майяіку, Мачіназа) на східних схилах недемаркованої ділянки гір Кордильєра-дель-Кондор (так званий «пакішський інцидент»). 28 січня 1981 р. перуанська армія розпочала операцію з видворення еквадорців із так званих «лжепостів». Активні бойові дії за участі авіації обох сторін були припинені під тиском держав-гарантів Протоколу Ріоде-Жанейро підписанням 19 лютого 1981 р. перемир'я, за умовами якого було відновлено статус-кво.

Подальше небажання Еквадору визнавати чинність Протоколу 1942 р., незавершеність процесу демаркації кордону, мілітаризація спірної території з боку обох сторін з 1981 р., низка прикордонних сутичок, пов'язаних із обоюсторонніми звинуваченнями сторін в інфільтрації військ і встановленні ворожих постів на спірній території (зокрема, «пачакутекський інцидент» 1991 р.), сприяли наростанню напруженості в регіоні та призвели 1995 р. до третьої з Перуано-еквадорських війн (так звана Війна Альто-Сенепа). Приводом стало зіткнення між перуанським патрулем і еквадорським форпостом «База Сур» у верхів'ї р. Сенепа в межах спірної ділянки кордону в листопаді 1994 р.

Після цього інциденту обидві сторони почали інтенсивно нарощувати військову присутність в регіоні, а наприкінці січня 1995 р. після оголошення загальної мобілізації перейшли до відкритих бойових дій. Війна з активним використанням авіації продовжувалась до 17 лютого, коли представники конфліктуючих сторін підписали у Бразилії за присутності держав-гарантів Протоколу Ріо-де-Жанейро угоду про перемир'я, роз'єднання сил, демобілізацію та введення у зону конфлікту миротворчих військ – Місії військових спостерігачів Еквадор-Перу (МОМЕР). Попри прибуття миротворців сутички між військами супротивників не припинялись аж до 28 лютого, коли уряди Еквадору і Перу остаточно оголосили у Декларації Монтевідео про завершення війни. Виведення військ завершилось у травні 1995 р., а після встановлення меж демілітаризованої зони обидві сторони відновили переговорний процес з демаркації кордону. 26 жовтня 1998 р. в м. Бразилія президенти Еквадору і Перу Х. Мауад і А. Фухіморі, а також президенти Аргентини, Бразилії, Чилі й спеціальний представник президента США підписали Президентський акт, який проголошував остаточне вирішення територіальної проблеми між обома країнами. За умовами акту, було підтверджено лінію кордону за Протоколом Ріо-де-Жанейро 1942 р., Еквадор відмовився від претензій на східні схили гірського хребта Кордильєра-дель-Кондор і всієї західної ділянки верхів'я р. Сенепа, а Перу надало в користування Еквадору без права встановлення суверенітету 1 кв. км своєї території в районі стратегічної еквадорської бази Тівінца. Демаркація кордону, яка розпочалась після підписання обома сторонами 13 травня 1999 р. Заключного демаркаційного акту про спільний кордон, завершилась у жовтні 1999 р..

Аналіз конфліктних ситуацій у Латиноамериканському регіоні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дає підставу зробити висновок, що ймовірність виникнення воєн зменшилась, однак територіальні та прикордонні конфлікти й досі існують, створюючи виклики сучасним державам. Сьогодні між латиноамериканськими країнами існує близько 20 проблемних ситуацій, половина з яких залишається активною, проте лише одна з них у досліджуваний період призвела до війни (1995 р. між Еквадором і Перу). Найсерйозніші міждержавні конфлікти, безпосередньо пов'язані з територіальними чи прикордонними суперечками, відбулися в останній третині ХХ ст. Зокрема, 1969 р. відбулася так звана «футбольна» війна через прикордонні та міграційні проблеми між Сальвадором та Гондурасом, а 1982 р. – між Аргентиною й Великобританією за Фолклендські (Мальвінські) острови. Близькими від війни були військовий конфлікт між Аргентиною і Чилі 1978 р., напружені відносини між Чилі, з одного боку, та Болівією і Перу, з іншого, на початку 1970-х років; військово-морське зіткнення між Колумбією і Венесуелою 1987 р.

Здебільшого причини сучасних прикордонних проблемних ситуацій у Південній Америці сягають своїм корінням історичного минулого. Проте частина з них виникла вперше або в руслі технологічного, або міжнародноправового розвитку в останній третині ХХ ст. Так, зміни в Міжнародному морському праві, відображені в конвенції ООН з Морського права 1982 р., яка встановила новий вид морського простору – виключну економічну зону (ВЕЗ), а також новий порядок визначення зовнішньої межі континентального шельфу (можуть простягатися,

відповідно, до 200 і 350 морських миль), зумовили потребу перенесення кордонів і спровокували нові прикордонні суперечки.

Розвиток нових технологій із видобутку ресурсів морського дна спричинив необхідність чіткого визначення морських кордонів. Сьогодні найчисленніші демаркаційні проблеми існують між острівними країнами Карибського басейну; щодо Південноамериканського регіону, то тут присутні певні прикордонні морські суперечки між Колумбією і Венесуелою щодо розмежування вод Венесуельської затоки у зв'язку з виявленням на шельфі значних запасів нафти і газу.

Останніми роками на виникнення й ескалацію прикордонних конфліктів усе частіше, поряд з іншими, почали впливати геоекономічні та геокультурні, а також ідеологічні чинники. Зокрема, до керівництва ряду південноамериканських держав прийшли так звані «ліві» лідери (Венесуела, Бразилія, Чилі, Уругвай), які разом із феноменом «індіанського ренесансу» в Болівії, Еквадорі, Перу дають підставу говорити про особливий південноамериканський політичний контекст. Зазначимо, що прикордонні конфлікти можуть як пом'якшитися чи навіть нейтралізуватися завдяки цим чинникам, так і загостритися, адже усі ці так звані «ліві» уряди є за своєю природою аж ніяк не гомогенними. Такі ідеологічні розбіжності приховують передусім тоді небезпечний конфліктний потенціал, коли йдуть нога в ногу з політичним стилем, де домінує протиставлення «ворог–друг», «свій–чужий», а також у світлі існування історично зумовлених проблем між окремими країнами.

Міждержавна співпраця у Південній Америці перебуває сьогодні перед серйозними викликами у сферах безпеки, торгівлі, технології та інновацій, міграції, охорони довкілля та адаптації до змін клімату, які надають багато можливостей для інтенсифікованої кооперації на регіональному і субрегіональному рівнях. Втім вищезазначені тематичні комплекси можуть призвести і до виникнення нових міждержавних конфліктів, адже для Південної Америки характерна загальна тенденція, яка супроводжується як різноманітними новими імпульсами і підходами до співпраці, так і зворотними процесами фрагментації. Які тенденції візьмуть гору в середній і далекій перспективі, залежатиме також від того, чи вдасться поставити міждержавне співробітництво на стабільну та міцну інституційну основу. Попереднім регіональним коопераційним та інтеграційним підходам часто бракувало необхідної послідовності, що частково можна пояснити нестабільними і персоналізованими політичними інституціями в південноамериканських державах, коли зміна влади автоматично спричиняє переосмислення зовнішньої політики.

Таким чином, в Латинській Америці напрацьовані, хоч і не універсальні, проте достатньо ефективні механізми врегулювання територіальних проблем дипломатичними методами. Латиноамериканці тримають лідерство у розробці інструментарію засобів і методів мирного вирішення прикордонних суперечок: від переговорів і „добрих послуг” до човникової дипломатії, посередництва і арбітражу.

Свідченням цього є тенденція до зменшення напруги та згладжування суперечностей в міждержавних відносинах у регіоні наприкінці 1990 років.

Спільне історичне минуле, схожість економічних процесів, мовна і культурна близькість стали підґрунтям, на якому після Другої світової війни активно розгортались інтеграційні процеси в Латинській Америці, які частково згладжували територіальні конфлікти.

Найпотужнішими субрегіональними інтеграційними об'єднаннями Латинської Америки є МЕРКОСУР та Андське співтовариство націй.

Особливістю Андського співтовариства націй є створення інституціональної структури з наднаціональними функціями за моделлю ЄС, тоді як МЕРКОСУР відрізняється децентралізованою організаційною структурою, в основу якої покладений принцип консенсусу.

Серед основних політичних об'єднань Латинської Америки домінують Співтовариство Латиноамериканських і Карибських держав, а також Союз Південноамериканських націй.

Не зважаючи на те, що латиноамериканська інтеграція в останні роки відбувалася досить непросто й суперечливо, з окремими періодами спаду і піднесення, її основною ідеєю залишається створення сильної латиноамериканської спільноти та поглиблення міжнародних зв'язків між країнами.

ВИСНОВКИ: Початок XIX століття позначився в Латинській Америці початком визвольного руху, що призвів до звільнення майже всього континенту від колонізаційної залежності і появи незалежних держав. До основних причин деколонізації регіону належать:

1. Поразка Іспанії у війні з наполеонівською Францією, що призвела до хаосу в державному управлінні та в іспанських колоніях;

2. Зовнішньополітичний фактор: приклад північного сусіда – США, які довели можливість перемоги над метрополією;

3. Підйом власного визвольного руху, адже в Латиноамериканському регіоні з'явилась власна еліта, що прагнула змін.

Більшість латиноамериканських країн після здобуття незалежності від піренейських метрополій вкрай повільно набувала фундаментальних ознак суверенних національних держав. Це стосується як формування стабільних політичних інституцій і дієздатних національних урядів, так і точного встановлення територіальних кордонів. Якщо у колоніальний період перебіг меж між різними адміністративними одиницями не відіграв значної ролі, то після утворення незалежних держав він став предметом численних міждержавних конфліктів.

Конфліктогенний потенціал Латинської Америки доцільно розглядати в межах *трьох її великих геополітичних субрегіонів – Андського, Амазонського й Ла-Платського*. Протягом останніх двох століть в Андському й Амазонському субрегіонах неодноразово спалахували територіальні й інші спори, а також розгорялися міждержавні конфлікти, породжені боротьбою за контроль над узбережжям Тихого й Атлантичного океанів та природними ресурсами континентального шельфу (приміром, 2-га Тихоокеанська війна 1879-1883 рр. Чилі проти Перу й Болівії, внаслідок якої остання втратила вихід до моря), а також за доступ до судноплавних верхів'їв Амазонки (Перуансько-еквадорська війна 1941 р., що призвела до втрати Еквадором 278 тис. км² території) та вигідне розмежування вод Венесуельської затоки в Карибському морі в зв'язку з виявленням там крупних запасів нафти й ін.

За винятком «чакської проблеми», остаточно вирішеної підписанням у Буенос-Айресі 27 квітня 2009 р. президентом Болівії Ево Моралесом і його парагвайським колегою Фернандо Луго договору про міждержавний кордон, який підтвердив перехід ще в 1938 р. $\frac{3}{4}$ спірної території до Парагваю (хоча нафти там так і не знайшли), та перуансько-еквадорської територіальної суперечки, наслідки якої вдалося врегулювати мирною угодою, підписаною в столиці Бразилії лише 26 жовтня 1998 р., решта конфліктів – «релікти». Серед них – спори між Колумбією і Нікарагуа через низку островів у Карибському морі й між Венесуелою та Гайаною щодо регіону останньої - Ессекібо. Болівія знову почала домагатися повернення їй виходу до Тихого океану, що був втрачений за Договором про мир і дружбу з Чилі від 20 жовтня 1904 р., а Венесуела – сваритися з Колумбією, також через прикордонні території. Але поряд із традиційними конфліктогенними чинниками останнім часом дедалі більше почав даватися взнаки так званий «лівий тренд», помножений на феномен «індіанського ренесансу» в політиці Аргентини й Бразилії, Болівії й Венесуели, Еквадору й Парагваю та ін.

Латинська Америка має певні характерні риси прикордонних суперечок і конфліктів, притаманні лише цьому регіону, що дає підстави виділити латиноамериканський тип прикордонних проблемних ситуацій. Причини виникнення прикордонних суперечок в регіоні різноманітні. Умовно їх можна розділити на три групи: конфлікти, спричинені наслідками колоніального минулого (історичний чинник), ресурсні конфлікти (географічний фактор) та конфлікти, що мають політичні мотиви. Більшість прикордонних проблемних ситуацій між країнами Латинської Америки криються в колоніальному минулому цих держав, адже в колишніх іспанських колоніях лінія кордону зазвичай проводилась „на око” і фактичні

кордони могли не збігатись. Згодом такий розподіл кордонів в «спадок» отримали вже незалежні держави. Проте успадковані колоніальні адміністративні кордони достатньо поважаються на практиці у Південній Америці.

Невизначеність кордонів часто ставала приводом претендувати на сусідні території, які мали стратегічне та інфраструктурне значення, були багаті на природні ресурси, володіли рекреаційним потенціалом. Іноді ескалація конфліктів використовувалася владою з метою „відволікання” уваги громадськості від напруженої внутрішньополітичної ситуації.

Ла-Платський субрегіон тривалий час був найменш спокійним, оскільки тут розгорілась боротьба за вплив в басейні рік Парана і Ла-Плата між потужними державами континенту – Бразилією та Аргентиною, що ускладнювалась відмінностями в їх етнокультурних та мовних характеристиках, а також присутністю в цьому геополітичному просторі слабких Уругваю та Парагваю, які стали об’єктами боротьби за вплив. В ХІХ столітті сукупність цих факторів неодноразово призводила до війн, серед яких наймасштабнішим збройним конфліктом стала Війна Потрійного Альянсу – протистояння між Парагваєм і державами Потрійного альянсу (Аргентина, Бразилія, Уругвай) за контроль над стратегічним регіоном ріки Ла-Плата. Бойові дії, що тривали протягом 1864 – 1870-го років завершилися для Парагваю втратою майже половини своєї території і близько 4/5 свого населення, внаслідок чого країна перетворилась на одну з найбільш відсталих країн латиноамериканського регіону.

В ХХ столітті аргентино-бразильське суперництво двічі ледь не закінчилось загально регіональними війнами. Хронічну напругу вдалося зняти лише в середині 1990-х років під впливом факторів глобального і регіонального масштабу.

Іншими конфліктними регіонами Латинської Америки є Андський і Амазонський, де міждержавні відносини, як і в районі Ла-Плати, визначаються інтенсивною політичною боротьбою і територіальними конфліктами. Основними тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу.

Апогеєм напруженості між країнами стала Друга Тихоокеанська війна (1879 – 1884 рр.) – збройний конфлікт Чилі проти Перу і Болівії з приводу володіння малозаселеною північною частиною пустелі Атакама, або так звана Селітряна війна. Результати Тихоокеанської війни, переможні для Чилі, драматичні для Перу, стали трагічними для Болівії. Після нищівної поразки, вона була практично ізольована від інших держав регіону. Окрім економічного занепаду, Болівія втратила південно-західні території та вихід до Тихого океану. Територіальні суперечки між Чилі, Болівією і Перу в Латинській Америці до цього часу є одними із найбільш потенційно небезпечних і стали постійним вогнищем конфронтації в прибережній зоні Андського регіону.

У ХХ столітті в Латинській Америці лише зрідка виникали масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору. Сюди належать Чакська війна між Болівією і Парагваєм (1931 – 1935 рр.) за володіння малозаселеною прикордонною областю Гран-Чако, де було виявлено ознаки наявності запасів нафти, Летисійський конфлікт між Перу і Колумбією (1932) за володіння стратегічною прикордонною областю навколо порту Летисія на річці Амазонка, а також війни між Перу і Еквадором – три масштабні збройні прикордонні конфлікти (1939 – 1941; 1981; 1995 рр.), через претензії Еквадору на території в басейні ріки Амазонка, що належали Перу.

Решта конфліктів перебували в стадії територіальних претензій і прикордонних інцидентів, що не переростали у збройне протистояння. Серед них претензії Аргентини до Чилі щодо врегулювання питання про приналежність 520 км² на південь від озера Лагуна-дель-Десієрто. Складними є взаємини Колумбії з Нікарагуа, яка претендує на острови Сан-Андрес і Провіденсія, що належать Колумбії. Напружені стосунки у Венесуелі залишаються із Гайаною, адже Венесуела заявляє претензії на всю територію на захід від річки Ессекібо. Існують прикордонні суперечки між державамисусідами Гондурасом і Нікарагуа, Гайаною і Сурінам.

Аналіз конфліктних ситуацій у латиноамериканському регіоні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття дає підставу зробити висновок, що ймовірність виникнення воєн зменшилась, однак територіальні та прикордонні конфлікти й досі існують, створюючи виклики сучасним державам. Сьогодні між латиноамериканськими країнами існує близько 20 проблемних ситуацій, половина з яких залишається активною, проте лише одна з них у досліджуваний період у 1995 році призвела до війни між Еквадором і Перу. Найсерйозніші міждержавні конфлікти, безпосередньо пов'язані з територіальними чи прикордонними суперечками, відбулися в останній третині ХХ століття: в 1969 році відбулася „футбольна” війна через прикордонні проблеми між Сальвадором та Гондурасом; у 1982 році суперечка між Аргентиною і Великобританією, що переросла у збройне протистояння. Близькими до війни був військовий конфлікт між Аргентиною і Чилі в 1978 році та військово-морське зіткнення між Колумбією і Венесуелою в 1987 році.

Нині Ла-Платський субрегіон перестав бути генератором напруженості на південноамериканському політичному полі, а періодичні тертя, що виникають між його країнами мають тимчасовий характер. Хоча район „потрійного кордону” між Аргентиною, Бразилією та Парагваєм на річці Ігуасу, як і раніше, залишається потенційно неспокійним, домінантою розвитку взаємин цих країн є не суперництво, а співпраця. Проте в Андському та Амазонському геополітичних просторах продовжують існувати кілька „заморожених” вогнищ конфліктів.

В Латинській Америці напрацьовані достатньо ефективні механізми врегулювання територіальних проблем дипломатичними методами.

Латиноамериканці тримають лідерство у розробці інструментарію засобів і методів мирного вирішення прикордонних суперечок: від переговорів і „добрих послуг” до човникової дипломатії, посередництва і арбітражу.

Латиноамериканські країни активно послуговуються допомогою міжнародних організацій (ОАД, ООН), Міжнародного суду, посередництвом країн гарантів і, навіть, католицької церкви. Свідченням цього є тенденція до зменшення напруги та згладжування суперечностей в міждержавних відносинах у регіоні наприкінці 1990 років. Зокрема, були врегульовані дві значних територіальні суперечки – еквадорсько-перуанська та чилійськоаргентинська, які мали досить активний характер протягом багатьох десятиліть. Ще декілька спорів (гватемальсько-белізький, венесуельськогайянський, та нікарагуансько-костариканський) вдалося перевести в „латентну” стадію.

Разом з тим, до цього часу в регіоні налагоджене лише екстрену постфактумну реакцію на конфлікти, мова не йде про їх попередження.

Незважаючи на труднощі, протиріччя, дискусійні питання, інтеграція є дуже значимою тенденцією для латиноамериканських держав. В значній мірі вона сприяє згладжуванню територіальних претензій та прикордонних конфліктів. З іншого боку, наявність прикордонної суперечки між країнами сусідами зовсім не заважають інтеграції, не зменшують рівень їх економічної співпраці. Конфлікти щодо кордонів виникають навіть між партнерами, які мають заключені преференційні торговельні угоди. В цивілізаційному контексті об'єднаним тенденціям латиноамериканців сприяє мовна та релігійна диференціація країн по економічному потенціалу та рівню розвитку.

Свою роль можуть зіграти і політичні орієнтації, що постійно змінюються.

Регіональна інтеграція країн Латинської Америки розпочалася в 50-х роках ХХ століття. Тоді в регіоні з'явилися Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі та Центральноамериканський спільний ринок. Згодом постали нові проекти такі як МЕРКОСУР, заснований в 1991 році та Андське співтовариство націй (створене 1996 року на основі реформованої Антської групи), що стали найпотужнішими економічними інтеграційними об'єднаннями континенту. Стратегічною метою МЕРКОСУР є створення об'єднання, яке здатне гарантувати економічне зростання його учасників на основі інтенсивної взаємної торгівлі та ефективного використання інвестицій, а також підвищення міжнародної конкурентоспроможності економік субрегіону. Основними цілями Андського співтовариства

націй є розвиток андського економічного простору; поглиблення міжнародних зв'язків країн Андської групи; внесок у єдність Латинської Америки.

Серед основних політичних об'єднань Латинської Америки домінують Співтовариство Латиноамериканських і Карибських держав (СЕЛАК) та Союз Південноамериканських націй (УНАСУР). План дій СЕЛАК передбачає інтенсифікацію інтеграційних процесів у регіоні і, незважаючи на досить серйозні ідеологічні та політичні розбіжності між лідерами багатьох держав об'єднання, основні документи на установчому самміті були ухвалені одноставно. УНАСУР визначило своїми головними пріоритетами зміцнення політичного діалогу між державами-членами організації та поглиблення регіональної інтеграції.

Розвиток міждержавного співробітництва заклав реальні передумови для регіонального зближення латиноамериканських країн. Незважаючи на труднощі геополітичного, гео економічного та геокультурного характеру, щовпливають на специфіку відносин південноамериканських держав в ХХІ столітті, необхідність розв'язання питань їх спільної безпеки є стимулом до створення нових форм співпраці. Давні міждержавні конфлікти поступово вирішуються і згладжуються в контексті спільного освоєння нових економічних і цивілізаційних можливостей.

Наркобізнес і США.

На початку ХХІ ст. у світі відбуваються бурхливі процеси глобалізації, які охоплюють різні сфери (політичну, фінансову, інформаційну тощо). Зазначені зміни в цілому носять позитивний характер. Однак глобалізація має і тіньову сторону. Її притаманна активізація незаконних видів діяльності, таких як організована злочинність, міжнародний тероризм і наркобізнес.

Використовуючи величезні прибутки від продажу наркотиків, міжнародні злочинні синдикати впливають на політику і економіку як окремих країн, так і цілих регіонів (Латинська Америка, Південно-Східна Азія). За оцінками експертів, своєю надрентабельністю наркобізнес значно перевершує інші види організованої злочинності.

Проблема незаконного обігу наркотиків на сучасному етапі набула глобального характеру та гостро стоїть практично перед усіма державами, не маючи територіальних, національних, релігійних та класових кордонів. За приблизними підрахунками, на сьогоднішній день у світі нараховується більше 200 млн осіб, що вживають наркотики різних видів. У тому числі приблизно 140 млн осіб курять марихуану – найпоширеніший наркотик, кокаїн уживають 13 млн, героїн – 8 млн і 30 млн зловживають стимуляторами амфітамінічного ряду.

Незаконний обіг наркотичних засобів та його організований сегмент – наркобізнес – у світі мають тенденцію до зростання і є одними з найнебезпечніших видів організованої злочинності, що загрожує безпеці окремої країни й планетарній загалом. Їм притаманні транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки й контррозвідки, володіння новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам. Окрім цього, наркобізнес спричиняє збільшення кількості хворих на наркоманію, розростання корисливо-насильницької злочинності.

Кількість споживачів наркотиків збільшується з кожним роком за рахунок ураження наркотиками переважно найбільш вразливої частини населення – молоді. В деяких країнах число школярів і повнолітніх молодих людей, які, за власним визнанням, пробували споживати марихуану, становить 37 %.

Не обійшла стороною проблема незаконного обігу та зловживання наркотиками і США. Близько половини випускників шкіл пробують наркотики. Близько 40 млрд доларів направляється щорічно в кримінальний світ, у тому числі корумпованим політикам і, навіть, терористам.

Війну наркотикам у країні, яка триває і сьогодні, оголосив американський президент Ніксон ще в 1971 році. На даний час у США щорічно на війну з наркотиками лише на федеральному рівні витрачається 19 млрд доларів. Однак, незважаючи на такі вражаючі

витрати, результати цієї війни ведуть до зворотних, по відношенню до її декларованих цілей, результатам.

За звинуваченнями, пов'язаними з наркотиками, затримують більше 1,5 млн чоловік щорічно. З 1989 р. за наркобізнес потрапило за ґрати більше людей, ніж за звинуваченнями у всіх насильницьких злочинах. У 2004 році у в'язницях США порушники антинаркотичних законів становили 400 тис. ув'язнених або понад 60 % ув'язнених федеральних в'язниць країни.

Поширеність злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, вимагає постійного вдосконалення діяльності правоохоронних органів і розвитку національного законодавства в окресленій сфері. Зважаючи на викладене, необхідно врахувати досвід зарубіжних держав, які, зіткнувшись з проблемою незаконного обігу наркотиків, розробляли і впроваджували на своїх територіях комплекс заходів боротьби з наркозагрозою. Аналіз даних заходів дозволяє поділити більшість держав на **три основні групи протидії наркобізнесу**.

Перша група – «група жорсткої політики». До цієї групи країн можна віднести Малайзію, Іран, Пакистан, Китай та ін., де боротьба ведеться найжорсткішими засобами, аж до смертної кари, і законодавство в частині, що стосується розповсюджувачів наркотиків, максимально посилено. Наприклад, в Ірані тільки за півтора року відповідно до Закону 1989 р. було публічно страчено понад тисячі осіб.

У Гонконзі, регіоні, особливо враженому наркобізнесом, довічне ув'язнення призначається особам, викритим у торгівлі одним з 97 видів наркотиків, а також у посередництві, виготовленні наркотиків або володінні ними з метою торгівлі. До 15 років позбавлення волі може бути призначено покарання за підготовку до торгівлі наркотиками або за участь в імпорті-експорті наркотичної сировини, а також за керівництво або участь в консорціумах, що займаються імпортом-експортом. До 10 років позбавлення волі призначається іншим співучасникам злочинів, пов'язаних з торгівлею наркотиками, і до 3 років – винним у володінні наркотиками або їх споживанні.

У Китаї норми, спрямовані на боротьбу з незаконним обігом, закріплені у Кримінальному кодексі, який в новій редакції набув чинності з 1 жовтня 1997 р. КК КНР передбачає одинадцять складів, спрямованих на боротьбу з наркотизмом (ст. 347-357), які містяться в § 7 «Злочини, пов'язані з контрабандою, продажем, транспортуванням та виготовленням наркотиків» глави 6 «Злочини проти порядку громадського управління». Згідно зі ст. 348 КК КНР відповідальність настає за незаконне володіння опіумом в кількості понад 1000 г, героїном або метілфеніламіном в кількості понад 50 г або іншими наркотиками у великому обсязі та карається позбавленням волі на строк понад семи років або довічним позбавленням волі.

Однак вважається, що для України шлях жорсткої політики стосовно осіб, причетних до протиправної діяльності з наркотичними засобами, є малопридатним. Загальнополітична ситуація в країні і масштаби проблеми не дозволяють в боротьбі з розповсюдженням наркотиків ефективно використовувати силові методи і розглядати їх як винятковий спосіб вирішення проблеми. За офіційними даними, за 10 місяців поточного року в Україні зареєстровано понад 140 тис. наркозалежних, однак, на думку експертів, реальна цифра є вищою в 4-5 разів.

Друга група – «ліберальна». До цієї групи країн можна віднести такі, в яких частково були дозволені деякі види «легких» наркотиків. Найбільш відомим її представником є Голландія. Однак, проаналізувавши голландський варіант вирішення окресленого питання, можна виявити, що досвіду протидії обігу наркотиків у цій країні практично немає. Існує подвійний стандарт стосовно наркотиків, який дозволяє, з одного боку, експортувати до Західної Європи марихуану, вирощену на території держави, а з іншого – стимулює потік «наркотуристів». Більш того, Голландія, в першу чергу Амстердам, перетворилася на «наркотичну яму Європи».

Третя група – «група жорсткого контролю». Для країн, які входять до цієї групи (США, Великобританія, Франція та ін.), притаманним є те, що державними органами

здійснюється жорсткий контроль за обігом будь-яких видів наркотичних засобів, йде активне протистояння наркомафії, але найбільш радикальні заходи не вживаються. У США в більшості штатів існує покарання не тільки за зберігання і вживання, але навіть за спробу придбання наркотиків. В Англії та Франції наркоманів в судовому порядку відправляють на примусове лікування (в роки радянської влади у нас також існувала така форма медичної і трудової реабілітації наркоманів і алкоголіків). Одночасно в зазначених країнах боротьба з наркотиками на законодавчому рівні поєднується з потужною антинаркотичною пропагандою, спрямованою, насамперед, на найбільш вразливі категорії населення – безробітних, учнів та студентів.

За оцінками Управління з наркотиків і злочинності Організації Об'єднаних Націй, найбільших успіхів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків домоглися США, де за останнє десятиліття кількість наркоспоживачів скоротилася вдвічі. Основною причиною цього є те, що в країні боротьба з наркотиками стала дійсно загальнонаціональною і включає в себе зусилля як по урядовій лінії, так і по лінії неурядових структур. Ключовими елементами цієї роботи є вироблення довгострокових стратегій, широке міжнародне співробітництво з метою запобігання надходження наркотиків на територію США, залучення до кампанії проти наркотиків найбільш значущих політичних і громадських діячів.

За оцінками експертів, приблизно 80 % всіх наркотиків, що продаються в США, надходять з-за кордону: кокаїн і героїн – з південноамериканських держав, синтетичні наркотики – із Західної Європи.

У 1973 році в США було створено Адміністрацію по боротьбі з наркотиками (DEA), в якій працює близько 20 тис. чоловік. Крім DEA функції боротьби з наркотогівлею покладені на всі спецслужби США. Такого роду діяльністю займаються ЦРУ, ФБР, Держдепартамент, митні органи, берегова охорона, податкові служби, поліція і т.д. За роки свого існування DEA відкрила кілька десятків представництв у різних країнах світу, працівники яких спільно з місцевими правоохоронними органами виявляють шляхи транспортування і основних постачальників наркотиків в США.

Керівництвом країни проводиться активна політика реалізації та фінансування програм з надання допомоги антинаркотичним службам країн, з яких до США йде основний потік наркотиків. Так, починаючи з 2000 р., США в рамках так званого «Плану Колумбія» з метою протидії транзитним постачанням в країну кокаїну через Центральну Америку та Мексику виділили уряду Колумбії за різними оцінками від 1,3 до 8 мільярдів доларів, які призначалися для оснащення підрозділів колумбійської армії і фінансування програм «заміщення», в рамках яких колумбійським селянам була надана можливість замість вирощування нарковмісних рослин займатися виробництвом альтернативної сільськогосподарської продукції, яку держава закуповує за високими фіксованими цінами.

Така політика призвела до того, що понад 150 тисяч селян перестали вирощувати коку, яка скуповувалася наркокартелями для виробництва кокаїну в підпільних лабораторіях.

США розробили основні елементи стратегії боротьби з наркобізнесом, що включають: – визнання проблеми наркоманії як загальнонаціональної та вироблення довгострокової програми-стратегії – на десять років;

– виділення необхідних фінансових ресурсів для правоохоронних структур; ведення активної боротьби як усередині країни, так і за її межами;

– широке міжнародне співробітництво з метою запобігання надходження наркотиків на територію США;

– чітко орієнтована пропагандистсько-інформаційна кампанія (передусім на молодь, починаючи з дев'яти років) за принципом

– легше запобігти вживання наркотиків, чим займатися лікуванням хворих;

– цілеспрямоване і широке підключення громадських рухів і структур на всіх рівнях – від загальнонаціонального до комун;

– залучення до кампанії проти наркотиків найбільш значущих політичних (включаючи Президента США) і громадських діячів (зокрема зірок кіноі шоу-бізнесу, спортсменів);

- максимально можливе використання сім'ї як основи протидії наркотикам;
- стимулювання комерційних та фінансових структур, які беруть участь у боротьбі проти наркотиків.

Зважаючи на те, що значна частина наркотиків виробляється не безпосередньо на території Сполучених Штатів, а імпортується в країну, американці проявляють дуже високу активність у боротьбі з наркотиками і в глобальному вимірі. Зусилля США на боротьбу з наркобізнесом направляються головним чином на основні країни-виробники та країнипостачальники в Латинській Америці, оскільки ринок США є основним для збуту латиноамериканських наркотиків.

Широку популярність отримав так званий «План Колумбія», який було підписано в 2000 році президентом США Б. Клінтоном. Його основу склали 5 розділів, що визначили основні проблеми, з якими стикається країна: внутрішній конфлікт, слабкість колумбійської економіки та юридичної системи, наркотики, а також проблема з демократією та соціальним розвитком. На реалізацію цього плану американський уряд виділив 4 млрд дол, а останні кошти на виконання семи з половиною мільярдного проекту повинно було надати світове співтовариство. Таким чином, США стали основним іноземним донором «Плану Колумбія». Левова частка допомоги була направлена саме на боротьбу з наркотиками.

Продовженням «Плану Колумбія» стала Андська регіональна ініціатива, що була розроблена США в 2001 році. В даній ініціативі було збалансовано підхід до витрати коштів на військові та соціальні потреби. В 2002 році бюджет Андської регіональної ініціативи склав 782,321 млн дол, з них 45 % призначалося Колумбії та 55 % – сусіднім країнам. Відповідно до цієї ініціативи 384,821 млн дол планувалося використати для підтримки інститутів демократії в регіоні, що, безсумнівно, було кроком у правильному напрямі. З 2001 до 2003 року США виділили на цілі Андської регіональної ініціативи більше 3 млрд дол. У бюджеті США на 2004 рік у рамках цієї програми планувалося виділити Колумбії 463 млн дол із загальної суми в 731 млн, при цьому із коштів, призначених цій латиноамериканській країні, 313 млн дол планувалося направити саме на боротьбу з наркотиками.

Поряд із наданням військової допомоги на удосконалення військової техніки в Колумбії для боротьби з наркобізнесом із боку США в рамках «Плану Колумбія» необхідно було також направити зусилля на поліпшення соціально-економічного становища селян, єдиним джерелом прибутку яких продовжує залишатися вирощування коки. Допомога, яку в даному випадку можуть надати США, була б більшим внеском у справу встановлення миру в цій країні, ніж надання військової допомоги, корисність якої в стратегічному плані викликає серйозні сумніви та перестороги як в самій Колумбії, так і в усьому регіоні. Спірність корисності від «військової компоненти» коріниться в переконанні, що вона позбавляє Колумбію самостійності у визначенні своєї військової політики, що є однією з основ суверенітету країни. А з точки зору сусідів по континенту, участь американських військових у бойових операціях у Колумбії створює небезпечний прецедент прямого втручання США у внутрішні справи країн Латинської Америки.

Ініціатива Меріда, або як її ще називають – «План Мексика», найбільша програма взаємодії США і Мексики в області боротьби з наркоторгівлею, була укладена в жовтні 2007 року. Дана ініціатива розрахована на трирічний термін та передбачає надання Мексиці та Латиноамериканським країнам близько 1,7 млрд дол на боротьбу з наркокартелями.

З жовтня 2007 р. США у співпраці з Мексикою реалізує програму «Меріда», спрямовану на протидію незаконному обігу наркотиків і пов'язаним з ним видам організованої злочинності. Програмою передбачені поставки із США до Мексики устаткування і техніки для боротьби з наркокартелями.

У липні 2011 р. адміністрацією США представлено нову стратегію боротьби з незаконним обігом наркотиків на американо-мексиканському кордоні, в рамках якої планується підвищити ступінь поінформованості місцевих властей по обидва боки кордону, вдосконалити технологічне оснащення прикордонних установ, домогтися більш широкого використання біометричних систем розпізнавання особистості, підвищити рівень кваліфікації

прикордонників і слідчих. Також згідно зі стратегією передбачено боротьбу з корупцією в США, співпрацю з Мексикою в судовому переслідуванні наркодилерів, введення фінансових санкцій щодо наркокартелів, а також скорочення потоку нелегальних поставок зброї із США до Мексики.

У листопаді 2011 р. США спільно з Бразилією і Болівією створено ще один альянс, спрямований на боротьбу з міжнародним наркотрафіком. Три країни домовилися про спільні дії проти виробництва і розповсюдження кокаїну і про знищення нових плантацій коки. Йдеться, зокрема, про посилений контроль над перекиданням нелегальних вантажів наркотиків на кордонах з Чилі, Перу і Аргентиною.

Зважаючи на бурхливий розвиток наркобізнесу, стає очевидним, що жодна країна самостійно не може успішно вирішувати проблемні питання, пов'язані з його попередження та подолання. Уже з початку ХХ ст. міжнародне співтовариство стало створювати механізми глобального контролю, спрямованого на обмеження доступу до наркотиків. У період з 1912 по 1972 рр. було укладено понад 12 багатосторонніх договорів у сфері контролю за розповсюдженням наркотичних засобів.

Першим кроком в цьому напрямі стало проведення Шанхайської опіумної комісії у 1909 р., участь у засіданні якої взяли представники 13 держав. Ця комісія розпочала перший етап у міжнародно-правовому врегулюванні поширення наркотичних речовин.

У 1912 р. у Гаазі відбулася Міжнародна конференція з опіуму, на якій було вироблено першу в світі Конвенцію про наркотики – Міжнародну конвенцію з опіуму. Учасники, які ратифікували Конвенцію, домовилися: обмежити виробництво, торгівлю та використання наркотиків у медичних цілях; співпрацювати між собою з метою обмеження використання та вироблення ефективного механізму обмежень на використання наркотиків; ввести покарання за володіння наркотиками та заборонити їх продаж стороннім особам. В Конвенції також передбачалися заходи, спрямовані на згорання виробництва, торгівлі та вживання опіуму.

Такі програми є значним кроком вперед у напрямку боротьби з незаконним виробленням, обігом та вживанням наркотиків. У 2011 році США планують виділити 207 млн дол на програми реформування судової системи та покращення якості правління в країнах Латинської Америки, оскільки, щоб забезпечити безпеку, необхідно починати з внутрішніх структур. Без законослухняних виконавців закону та їх ефективної роботи неможливо якісно провести реформування правоохоронних органів та судової системи. Варто посилити державні інститути та позбавитися від представників організованої злочинності в державних органах та поліції.

Ще однією ініціативою США в боротьбі з наркобізнесом та наркотрафіком можна назвати механізм «сертифікації» країн Латинської Америки. Сутністю «сертифікації» є визначення трьох списків країн: «схвалених» та сертифікованих; «несхвалених», але сертифікованих і несертифікованих.

До несертифікованих держав Сполучені Штати застосовували низку заходів впливу, наприклад, припинялася американська допомога у всіх сферах, окрім гуманітарної та боротьби з наркобізнесом. США бойкотували надання цим державам кредитів по лінії МВФ та Міжамериканського банку розвитку. Крім того, Вашингтон міг відмовити громадянам цієї держави у в'їзних візах до Сполучених Штатів.

Проте сертифікація не мала значних успіхів, оскільки здійснювалася необ'єктивно і більшість латиноамериканських країн виступала проти такої політики з боку США. Так Сполучені Штати використовували подвійні стандарти й оцінювали країни не стільки за рівнем ефективності в боротьбі з наркобізнесом, скільки за рівнем співробітництва із США в досягненні головної для них цілі – скорочення доступу наркотиків на американську територію.

Однак, з іншого боку, загроза десертифікації являла собою достатньо могутній засіб тиску й особливо у випадках з країнами, які залежали від американської допомоги, до таких можна віднести Болівію, Колумбію, Ямаїку, Барбадос.

Не всі американські ініціативи, націлені на викорінення такого явища як наркобізнес, мають позитивні результати. Так, наприклад, у Латинській Америці США активно

використовують інструменти субсидіювання розведення сільськогосподарських культур альтернативних наркотичним. Наслідком являється фактичне субсидіювання виробництва наркотиків. Кока – дуже непримхлива рослина, тому в Перу і Болівії наприклад, лише 5-10 % площі, зайнятих плантаціями коки, можуть бути зайняті альтернативними легальними культурами. В результаті учасники програм перепрофілювання сільськогосподарських угідь використовують додаткові кошти для розведення плантацій коки там, де неможливе вирощування легальних культур.

Колумбійські наркотики стали в зростаючих об'ємах поступати на «споживчий ринок» у США. Найчастіше використовувалися канали перекидання кокаїну, героїну і марихуани через країни Центральної Америки, Карибського басейну і Мексику. Експерти і пропагандисти DEA (Поліції по боротьбі з наркотиками США) прагнули не акцентувати увагу «світової громадськості» на цих маршрутах. Політично вигідно було використовувати тему наркотиків для нападок на режими лівого спрямування. Представництва DEA, які діяли у Венесуелі, Болівії, Еквадорі й інших «ідеологічно недружніх» державах, вдавалися до проблематики боротьби з наркотиками для створення мінливого іміджу неприйнятних для адміністрації США урядів, звинувачення їх у таємному заступництві «наркогеррілье» і «наркобізнесу». Агенти DEA ставили під сумнів ефективність антинаркотичних служб у цих країнах, а нерідко свідомо перешкоджали їх роботі. Так, з 1999 року конгресом США було виділено на «План Колумбію» не менше 6 млрд. доларів. Проте підсумки його реалізації виявилися негативними. Незалежний від операторів DEA наркобізнес у Колумбії в 2008 році розширив посіви чагарнику коки на 26 % і збільшив виробництво кокаїну в своїх секретних лабораторіях на 16 %. Щорічне виробництво кокаїну в країні «Планом» намічалось скоротити удвічі, тобто до 300 тонн. Не вийшло, цифра в 600 тонн фігурує в багатьох аналітичних документах по Колумбії за 2008-2009 рр.

На все це латиноамериканці не могли не реагувати. Першим припинив діяльність DEA в своїй країні президент Венесуели Уго Чавес. За його прикладом президент Болівії Ево Моралес зробив те саме. У Еквадорі Рафаель Корреа закриває в поточному році базу в Манте, яка подається американцями як регіональний центр по контролю за наркотрафіком. Болівійський лідер, виступаючи нещодавно в Національній академії поліції, був чіткий в оцінці співпраці з американцями: «Найгірше те, що DEA не боролася з наркотрафіком, а заохочувала його». Так було всі 30 років діяльності DEA в Болівії. Моралес нагадав, що американці використовували доходи від реалізації болівійського кокаїну для фінансування брудної війни загонів контраст у Центральній Америці. Практично всі великі фабрики по виробництву наркотиків в департаменті Санта-Крус знаходилися під заступництвом DEA.

Після закінчення першої Світової війни наркоманія стала серйозною соціальною проблемою. У зв'язку з цим на міжнародному рівні неодноразово робилися спроби врегулювати зазначене явище. Однак будь-яка спеціалізована центральна організація з міжнародного контролю за наркотиками не була утворена до появи в 1920 р. Ліги Націй, коли було засновано Консультативний комітет з нелегальної торгівлі опіумом та іншими сильнодіючими засобами. Ліга Націй протягом всього існування уклала три основні міжнародні конвенції. Першу міжнародну Конвенцію з опіуму було прийнято в 1925 р., із введенням системи звітності та утворенням Постійного комітету з контролю, в подальшому перейменованого на Постійний центральний комітет. До складу цього Комітету входили незалежні експерти, які займалися наглядом за виконанням завдань Конвенції. У 1931 р. прийнято другу Конвенцію про обмеження виробництва і про регламентацію розподілення наркотичних засобів. Відповідно до Конвенції утворено контрольний орган з наркотиків. Третю Конвенцію по боротьбі з незаконним обігом шкідливих лікарських засобів прийнято у 1936 р., а основним її завданням став заклик до суворого покарання осіб, які займаються незаконною торгівлею наркотичними засобами.

З 1946 р. Організація Об'єднаних Націй стала правонаступником Ліги Націй, прийнявши на себе всі її повноваження та обов'язки, в тому числі й у сфері боротьби з наркотичною навалюю. Сьогодні ООН має ефективну систему спеціалізованих закладів, що

займаються питаннями боротьби з незаконним обігом наркотиків. У Конвенціях 1961 і 1971 рр. боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів передбачалася в непрямій формі, тому що вони були орієнтовані, в основному, на регулювання законного обігу наркотиків і психотропних речовин і створення ефективної системи контролю, яка не допускає їхніх витоків у канали незаконного обігу.

З початку 80-х рр. почалася розробка нової міжнародної Конвенції, спрямованої на боротьбу проти незаконного обігу наркотичних і психотропних речовин. Тобто можна дійти висновку, що міжнародне співтовариство поєднує зусилля з попередження поширення зловживання наркотичними і психотропними речовинами, виробляючи уніфіковані форми контролю за ними. Подальшим кроком у цьому напрямку стало прийняття в 1988 р. міжнародної Конвенції «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин».

Отже, аналіз міжнародного законодавства і практики щодо боротьби з незаконним обігом наркотиків дозволяє дійти таких **висновків**:

– у зарубіжних країнах існує практика законодавчого регулювання основних аспектів боротьби з нелегальним обігом наркотиків;

– зважаючи на глобалізацію наркобізнесу, більшість держав посилює відповідальність за протиправні діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів. При цьому суворіша відповідальність передбачена за виробництво наркотиків, а особливо з метою наживи та у великих кількостях, а також незаконну торгівлю, особливо організовану. Простежується тенденція до жорсткого покарання організаторів злочинних організацій, осіб-рецидивістів і осіб, які втягують неповнолітніх у наркобізнес;

– світовий досвід законодавчих форм боротьби з незаконним обігом наркотиків (при відповідному критичному підході) може бути використаний і в Україні в ході вдосконаленні національного законодавства та реформування правової системи;

– загальна стратегія боротьби з поширенням наркоманії має передбачати одночасну діяльність за двома напрямками. По-перше, необхідно, щоб вона розроблялася і здійснювалася одночасно на двох рівнях: верхньому (державна політика та законодавче регулювання) і нижньому (регулярні пропозиції до законодавства і законодавча ініціатива відомств, установ та організацій, в першу чергу правоохоронних органів; планування конкретних антинаркотичних заходів тощо). По-друге, вона повинна відповідним чином впливати на всі етапи незаконного обігу наркотиків: попит – виробництво – пропозиція – поширення.

Обамі необхідно координувати дії з боротьби з наркотиками з урядами країн Латинської Америки. Президент США визнав, що його країна є найбільшим споживачем наркотиків у світі. «Нарковійна» в Мексиці набуває запеклішого характеру, обертаючись кровопролиттям у багатьох прикордонних містах. Минулого тижня Washington Post повідомила: «З тих пір як на початку 2007 р. президент Феліпе Кальдерон направив війська і поліцію на боротьбу з картелями і корумпованими чиновниками, війна з наркотиками забрала більше 4500 життів».

США здійснюють значний тиск на уряди латиноамериканських країн з метою проведення політики знищення посівів наркокультур. Якщо уряди активно проводять таку політику, то вони стикаються з неприйняттям цього факту селянством, яке починає активно підтримувати радикальних політичних лідерів і різного роду повстанські рухи. Останні самі активно включаються в операції з наркотиками. У результаті США або створюють дуже серйозні проблеми дружнім урядам (яким надалі до того ж доведеться постійно надавати додаткову допомогу на боротьбу з повстанцями), або приводять до влади тих самих лідерів, з якими вони менш за все хотіли б мати справу.

Крім того, скорочення посівів наркокультур і виробництва наркотиків в одній країні є стимулом до їх розширення в інших, де вони раніше істотно поступалися легальним культурам. Окремі успіхи у боротьбі з наркобізнесом у Перу і Болівії сприяли істотному приросту виробництва наркокультур у Венесуелі, Еквадорі, Бразилії та Аргентині. В результаті виникає серйозна загроза «колумбізації» усієї Латинської Америки.

За останні роки витрати на антинаркотичну кампанію в США щорічно склали близько одного мільярда доларів. Створюючи стратегію по боротьбі з наркотиками, США, окрім стратегій для боротьби з наркотиками всередині країни, приділили також увагу загальнонаціональному характеру даної проблеми та об'єднанню зусиль як по урядовій лінії, так і по лінії неурядових структур.

Зважаючи на кількість ініціатив, націлених на боротьбу з міжнародним наркобізнесом розроблених США, та на масштаби фінансування реалізації даних програм, можна зробити висновок, що ні одна держава світу не вживає таких гігантських зусиль у боротьбі з виробництвом, транспортуванням та вживанням наркотиків.

Роль Куби в Латинській Америці. Куба і США.

XXI століття характеризується істотно новими рисами розвитку сучасних міжнародних відносин. Зростання кількості локальних війн, загострення етнічної та релігійної нетерпимості, політична нестабільність та нестримні процеси глобалізації обумовлюють риси нового світоустрою. Ринкова економічна модель, що протягом XX століття була основним механізмом відбудови післявоєнного світового господарства, втрачає свою ефективність на сучасному етапі розвитку нового міжнародного порядку. За умов глобалізації економіки діяльність людства вийшла за межі національно-державних кордонів, а новостворена система взаємозалежних господарських зв'язків не відповідає інтересам переважної більшості країн, що розвиваються.

Прорахунки світових фінансових інститутів та індиферентність держав до прогнозів аналітиків призвели до масштабної міжнародної кризи, першим етапом якої став крах фондової біржі наприкінці 2008 року, що й викликало спад національних економік за принципом доміно. Однак, не дивлячись на всю глобальність процесів, найбільших втрат зазнали США, так як фінансова криза максимально загострила і без того напружені відносини країни з рештою світу. Ще на зламі XX та XXI століть позиції Сполучених Штатів почали слабшати майже в усіх стратегічно важливих для них регіонах світу.

Так, наприкінці 1990-х років європейські країни починають активну розбудову власної автономної системи безпеки. З початку XXI століття Японія та Корея все більше наголошують на потребі виведення американських військ зі своїх територій. Але найбільш кардинально налаштовані країни Латинської Америки, які майже єдиним фронтом виступають проти імперської зовнішньої політики США. Таким чином, трансформація зовнішньополітичних векторів латиноамериканських країн стає черговим гвинтиком у формуванні нового світового порядку, зміщення полюсів тяжіння з Півночі на Південь. У геополітичному сенсі це означає фактичну міграцію політичної ваги від північно-західної цивілізації до країн, що розвиваються.

Основними свідченнями цих зрушень є низка факторів. По-перше, в 2009 році головними донорами Міжнародного Валютного Фонду стають Японія та Китай, а не західно-атлантичні країни, як це було протягом XX століття. Крім того, у 2006 році Японія, Китай та Південна Корея дійшли згоди щодо поступового введення на своїх ринках єдиної азійської валюти, що в контексті сучасних міжнародних обставин може призвести до заміни долара у світових грошових розрахунках на новий еквівалент — АКЮ.

По-друге, на міжнародній арені з'являється нова політична сила у складі Росії, Індії, Бразилії та Китаю, так званий БРІК. В майбутньому ці країни можуть стати впливовішим політичним блоком завдяки об'єднанню значних інтелектуальних, господарських, енергетичних і військових потенціалів.

По-третє, регіон Латинської Америки послідовно закріплює свої позиції, як один з центрів впливу та 143 господарського зростання у біполярному світі, що проходить етап свого становлення. Це 33 незалежні держави з населенням 600 млн. чоловік, ВВП у більш ніж 2 трлн. доларів та об'ємом зовнішньої торгівлі приблизно у 1,2 трлн. доларів. Звичайно, на сьогодні жодна з країн Латинської Америки не входить до групи найпотужніших держав світу, але в сукупності цей регіон суттєво впливає на глобальну політику й економіку завдяки зростаючому господарському потенціалу, чисельному населенню, яке постійно збільшується,

та значним покладам корисних копалин. Сучасний імідж Бразилії, як однієї з нових країн-гігантів, потужна зовнішньоторговельна експансія Мексики, значна вага агропромислового комплексу Аргентини та енергетичного комплексу Венесуели, загальноновизнані економічні успіхи Чилі — всі ці фактори зумовлюють зміцнення позицій латиноамериканського регіону на світовій шахівниці політики.

Більшість латиноамериканських країн вступила в XXI століття на хвилі глибоких зрушень у всіх без виключення сферах суспільного життя. Знакові зміни відбуваються як в економіці, так і у внутрішній та зовнішній політиці. Все це в сукупності створює вельми неординарну ситуацію, яка стрімко трансформує сталий політичний імідж Латинської Америки, відкриває перед її народами нові альтернативні перспективи, але, одночасно, породжує і додаткові виклики, на які латиноамериканські еліти і суспільства в цілому повинні дати переконливі відповіді. На сьогоднішній день у розвитку регіону чітко простежуються наступні тенденції: 1. зміна політичної орієнтації більшості країн регіону; 2. перегляд пріоритетів міжамериканських відносин; 3. проблема наркотрафіку у діалозі США – Латинська Америка; 4. нова динаміка інтеграційних процесів в середині континенту; 5. підвищення активності країн Латинської Америки на світовій політичній арені.

Починаючи з XIX століття більшість країн регіону орієнтувались на амбіційну зовнішню політику США, які, переслідуючи свої національні інтереси, неодноразово використовували політичний та економічний тиск на ці країни. З метою державного збагачення та перетворення регіону в сферу свого впливу, США часто ігнорувала позиції латиноамериканських урядів щодо встановлення власної моделі соціального, політичного, економічного та військового розвитку.

Однак 1990-ті роки стали поворотним етапом історії двосторонніх відносин. Цей період відзначився впровадженням під впливом США неоліберальних реформ у межах майже всього латиноамериканського суспільства. Новітні перетворення справили кардинальний вплив на економічний розвиток багатьох країн і призвели до глибокої диференціації соціальної структури. Керуючись головними ідеями неоліберальної політики, уряди латиноамериканських держав несвідомо створили умови для виникнення невеликої групи осіб, які, виходячи із своїх приватних інтересів використовували національні багатства не на користь своєму народу, продаючи стратегічно важливі промислові об'єкти закордонним підприємцям. Таким чином вони змогли поставити під контроль економічно-соціальний вимір життя населення, що зумовило зникнення середнього прошарку суспільства та збільшення кількості бідних.

Наслідком цих глобальних процесів стало й поступове формування антиамериканських настроїв серед латиноамериканських народів. Тут найуразливіші елементи почали шукати підтримку серед радикально налаштованих політичних сил, що зумовило появу такого феномену, як «лівизна». Перемозі лівих сил у низці латиноамериканських держав передували зміни виборчого законодавства, а саме, перехід від непрямих виборів до прямого волевиявлення та реформи, які торкнулися формування виборчих округів.

Одна за одною країни Латинської Америки змінюють свою політичну орієнтацію в бік лівого радикалізму. Так, у Венесуелі в 1998 році до влади приходять Уго Чавес, за ним у 2002 році Інасіо Лула де Сільва в Бразилії, потім в Аргентині в 2003 р. Нестор Кіршнер (з 2007 р. його політику продовжує Кристина Кіршнер). Далі значні зрушення відбуваються в Уругваї, Панамі та Чилі. У Болівії в результаті потужного тиску знизу перемагає ліворадикальний лідер Ево Моралес, що представляє індіанську більшість населення. У Коста-Ріці державу очолює соціал-демократ Аріас. У Перу так само, як в Мексиці 2006 рік відмічений гострим політичним протистоянням. Так, у Мехіко, кандидат лівих сил Лопес Обрадор з малою різницею поступається Кальдерону, представникові правих. У тому ж році, цю естафету перехопили ліві в Нікарагуа та Еквадорі: у першому випадку переміг лідер сандиністів Даніель Ортега, в другому — близький Уго Чавесу економіст Рафаель Корреа. На початку 2009 року в Сальвадорі, як вважають експерти, на хвилі соціального протесту та безконтрольного зростання злочинності, до влади приходять кандидат від лівих сил Маурісіо Фунес (проте на

останніх президентських виборах у Панамі 3 травня 2009 року переміг політик консервативного спрямування мультимільйонер Рікардо Мартінееллі).

У *лівих урядів* багато *спільних рис*: • усі вони прагматично ставляться до питань макроекономічної політики; • намагаються знайти рівновагу між державою і ринком; • роблять акцент на соціальні пріоритети, досягнення національного консенсусу та стабільності в суспільстві; • ведуть боротьбу з бідністю і соціальною маргіналізацією, прагнуть реформувати соціальну сферу поступовими, обережними кроками; • зберігають демократичні інститути, дотримуючись прав людини і захищаючи свої національні інтереси; • прагнуть звести до мінімуму негативні наслідки глобалізації й інтеграції.

Проте не можна говорити про однорідність лівого управління в Латинській Америці. «Шкала лівизни» варіюється від ліберальної демократії до неприкритого популізму. Якщо уряди Чилі та Уругваю є прикладами впровадження більш ліберальної політики, а Венесуела і Болівія (при постійній присутності Куби) — представниками більш радикально налаштованих сил, то на даний момент Бразилія і Аргентина знаходяться між цими двома полюсами.

Однак, не дивлячись на розбіжності в політичних поглядах, ліві сили латиноамериканських держав дійшли консенсусу щодо зменшення залежності від північноамериканського капіталу та його військових структур, а також налагодження відносин із найбільш впливовими гравцями сучасної міжнародної системи. Теоретично, ці завдання можуть значно полегшитись з приходом до влади у США Барака Обами, відомого своїми ліберальними поглядами щодо потепління відносин між двома регіонами. Проте на сьогодні факти свідчать дещо про інше.

Починаючи з президентської кампанії в США 2008 р. Латинській Америці не приділялося достатньої уваги, хоча Обама постійно критикував принцип свободи торгівлі та виступав проти укладення договору про вільну торгівлю з Колумбією. Відомо також, що він обіцяв збільшити американську економічну допомогу Латинській Америці. Офіційні кола в регіоні сподіваються, що його анти фритредерська позиція — не більше, ніж передвиборна риторика, бо в умовах світової фінансової кризи США навряд чи зможуть здійснити на практиці свої широкомасштабні плани.

Неоднозначною залишається й ситуація з **Кубою**, яка протягом більш ніж півстоліття перебувала під економічною блокадою США, що на сьогодні досить негативно відбивається на міжамериканських відносинах. Яскравим прикладом чого стала безрезультатність останнього самміту Америк, що мав місце 17-19 квітня 2009 року в Тринідад і Тобаго.

У XIX ст. у процесі становлення американської державності і під впливом політичних ідей того часу, Куба розглядалася як потенційна складова частина самих Сполучених Штатів Америки, а основними методами, які застосовувалися до неї з боку США, були спроби викупу острова у Іспанії або можлива його анексія. Наприкінці XIX – на початку XX ст., через зміну політичної ситуації у Латинській Америці, Сполучені Штати були змушені відмовитися від намірів включити острів до свого складу. Основними методами їх політики відносно молодій республіки було застосування політичного і економічного впливу та, як результат, практично повний контроль над внутрішньою та зовнішньою політикою Куби, яка стала розглядатися з боку США вже у загальному контексті їх латиноамериканської політики.

Перемога Кубинської революції 1959 р. спричинила істотні зміни у зовнішньополітичному курсі США стосовно нового кубинського уряду, політика якого призвела до активного залучення СРСР до традиційно американської сфери впливу. Тим самим, з початку 1960-х рр. Куба вийшла з латиноамериканського контексту зовнішньої політики США і зайняла одне з ключових місць серед американських національних інтересів, але вже у вимірі американсько-радянського протистояння в рамках Холодної війни.

Слід зазначити, що успіх революції на Кубі у 1959 р. і прорадянські настрої її політичного керівництва змусили Сполучені Штати переглянути свої підходи до країн Латинської Америки і повернути регіон в орбіту пріоритетних напрямків своєї зовнішньої політики. При цьому сама Куба, як форпост СРСР у Західній півкулі, вийшла з

латиноамериканського контексту зовнішньої політики США. З початку 1960-х рр. вона стала займати одне з ключових місць серед американських національних інтересів і потребувала формування окремих зовнішньополітичних стратегій.

Через політичну маргіналізацію Куби в латиноамериканському регіоні, Нікарагуа, Болівія, Венесуела та Гватемала відмовились підписувати підсумкову декларацію без її участі.

Єдина поступка на яку погодився Президент США Барак Обама — це пом'якшення економічних санкції США відносно Куби. Тепер громадяни США, що мають близьких родичів на Кубі, зможуть відвідувати їх не раз в три роки, як раніше, а щороку. Обама також заявив, що він готовий до діалогу з кубинськими лідерами, але, як і попередні президенти США, піде на повне зняття з Куби торговельного ембарго лише в тому випадку, якщо кубинський комуністичний уряд продемонструє свою готовність до демократії.

Важливим елементом впливу на тенденції розвитку Латинської Америки виступає зацікавленість США в регіональній енергетичній сфері. Так, усе більшу роль з точки зору нафтових інтересів США починає відігравати Колумбія. США прагнуть скоротити свою залежність від близькосхідної нафти, і тому щоденний видобуток нафти в Колумбії зріс з 100 000 барелей у 1980 р. до 850 000 барелей — у 1999 р.

Через енергетичну зацікавленість США північноамериканський уряд протягом останніх років намагається створити єдиний економічний простір з країнами Латинської Америки. Однак головні актори регіону, не задоволені вимогами північноамериканської політики, все більш орієнтуються на латиноамериканську інтеграцію. Наприкінці ХХ ст. починається масивна кооперація та побудова спільних інституцій з метою співпраці та підтримки розвитку економік. Не дивлячись на те, що за приклад була взята модель побудови Європейського союзу, країни Латинської Америки мають набагато більше шансів інтегруватися не тільки на економічному, але й на політичному рівні. На відміну від ЄС, цей регіон у культурному, традиційному, політичному й історичному відношеннях представляє собою більш монолітне об'єднання.

Неодноразово латиноамериканці намагалися об'єднати свої зусилля для побудови міцної та стабільної економічної системи на континенті. У цьому напрямі вже було зроблено декілька спроб. Остання з них — це **створення представниками 12 країн Південної Америки політичного і соціальноекономічного блоку Південноамериканська співдружність націй** (далі CSN), який повинен утворити спільний ринок з єдиними правилами, відповідно до яких велася б торгівля з рештою світу. А з часом у громадян нового союзу повинні з'явитися ідентичні паспорти, валюта, парламент і суд. Блок CSN був створений на основі двох основних торговельних організацій регіону — Співдружності Анд, куди входять Болівія, Колумбія, Перу, Еквадор і Венесуела, та Південноамериканського спільного ринку (далі Меркосур), до якого належать Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай. Окрім цих країн, у CSN увійшли Чилі, Суринам і Гайана.

Найрадикальнішою була ініціатива Уго Чавеса та Фіделя Кастро, які на противагу ідеї США щодо створення зони вільної торгівлі, в 2004 р. заснували організацію Боліваріанська альтернатива для Америк (далі ALBA), членами якої стали Венесуела, Болівія, Куба та Гондурас. Це стало першою хвилею консолідації радикально налаштованих латиноамериканських країн. На останньому самміті ALBA 16 квітня 2009 року Уго Чавес запропонував ввести з січня 2010 року єдину валюту для Латинської Америки, яка буде мати назву сукре. В умовах фінансової кризи багатьох країн, що розвиваються, запропонували створити чи єдину резервну світову валюту, чи декілька регіональних валют.

Іншою характерною рисою ХХІ століття є посилення боротьби за енергоресурси між державами, які виснажили власні сировинні запаси, та тими, що переслідуючи національні інтереси, консервують власну сировину і надають перевагу імпорту іноземних нафти та газу. Тому багатий на корисні копалини регіон Латинської Америки набирає все більшого стратегічного значення для головних акторів міжнародних відносин. Вже сьогодні цей регіон сприймається не тільки як постачальник продукції аграрного сектору та легкої промисловості,

але й як перспективний партнер в інвестиційній співпраці, енергетиці, космічній, атомній і військово-технічній сферах.

Постійне втручання США у внутрішні справи країн Латинської Америки за допомогою військових та економічних факторів змусило країни регіону розпочати активну співпрацю з Китаєм, Росією та Євросоюзом.

Відповідно до затвердженої президентом Росії Д. А. Медведевим Концепції зовнішньої політики, розвиток політичної, торгово-економічної та культурної співпраці з латиноамериканськими державами входить до розряду пріоритетів міжнародної діяльності. В квітні 2004 року було підписано міжурядову угоду Росії та Перу щодо співпраці у військово-технічній сфері. Це стало основою розвитку взаємовигідних зв'язків у цьому напрямку, включаючи модернізацію військової техніки, що була доставлена раніше.

На початку грудня 2008 року ВМС Росії провели спільні з Венесуелою навчання та вперше з 1991 року відвідали Кубу. У політичних та інформаційних колах ця акція Росії в західній півкулі була розцінена як демонстрація Москвою сили Вашингтону. Крім того, об'єм товарообігу між Росією та Латинською Америкою щороку зростає на 25-30 %.

Окрім зміцнення військової співпраці з латиноамериканськими країнами, Росія також приділяє велику увагу енергетичній кооперації з цими державами. Деякі країни Латинської Америки - Венесуела, Болівія і Еквадор — володіють багатими запасами нафти і природного газу. І якщо Росія поглибить енергетичне співробітництво з ними і створить організацію на зразок газового ОПЕК, підсиливши свій вплив в енергетичному питанні, то козирів у Росії в протистоянні США і Європі, природно, стане більше. У випадку якщо стосунки між Росією і західними країнами не зазнають істотного поліпшення, боротьба між США і Росією за вплив в цьому регіоні стане жорсткішою.

У тому ж 2008 році у Лімі Д. А. Медведев взяв участь у самміті країн Азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва. Інший учасник самміту — глава КНР Ху Цзіньтао заявив, що Китай та Південна Америка вже стали надзвичайно близькими друзями і партнерами. Він також відвідав Кубу, де підписав ряд економічних угод і зустрівся з Раулем та Фіделем Кастро. Як відзначає Associated Press, Китай є другим за значенням (після Венесуели) торговельним партнером Куби, а його загальний товарообіг з країнами Латинської Америки з 2000 по 2007 р. виріс з 10 до 103 мільярдів доларів.

Загалом КНР здійснила величезні капіталовкладення в Венесуелу (більш \$500 млн.) і на Кубу (біля \$500 млн.), переслідуючи при цьому різні завдання, пов'язані з енергетичною безпекою (Венесуела) або чисто політичні (Куба). Крім того, у вересні 2008 року Уго Чавес побував у Пекіні й домовився про надходження 24 військових літаків К-8. У ході цього візиту Венесуела та Китай також досягли згоди щодо розширення співпраці в енергетичній сфері. Вже на сьогодні Каракас поставляє Пекіну по 500000 барелей нафти на добу, а до 2012 року ця цифра зростає до мільйона барелей.

Інтерес Європейського союзу до Латиноамериканського регіону зумовлений історичним розвитком їх відносин. Культурно-політичні зв'язки Іспанії та Португалії в контексті сучасних міжнародних перетворень все більш актуалізуються, особливо з огляду на прихід до влади в Іспанії політичних сил лівого спрямування. Країни-члени ЄС є мабуть найбільш зацікавленими в сировинному потенціалі своїх іспаномовних партнерів. В умовах виснаження власних ресурсів корисних копалин та газової кризи 2009 року, коли надійність Росії як постачальника похитнулася, Європейський Союз починає активний пошук нових більш стабільних партнерів у цій галузі.

Загалом можна виокремити такі **найважливіші тенденції розвитку країн латиноамериканського регіону на сучасному етапі еволюції системи міжнародних відносин**. Перша — посилення політичного спектру країн Латинської Америки. Друга — поглиблення соціального розшарування та суспільної структуризації, у тому числі і під впливом світової фінансово-економічної кризи. Третя — посилення антиамериканських настроїв. Четверта — зростання ролі енергетичного чинника. П'ята — зростання впливу наркоторгівлі на всі сфери суспільного життя. Шоста — зміцнення відносин з новими

потужними міжнародними акторами (Росія, Китай, ЄС). Сьома — Латинська Америка займає все важливіше місце у світових геополітичних процесах.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте США як провідну державу світу та геополітичний лідер Північної Америки.
2. Проаналізуйте зовнішньополітичні зв'язки США з провідними державами АТР.
3. Проаналізуйте відносини США з Канадою і Мексикою.
4. Проаналізуйте відносини США з країнами Латинської Америки. Національні інтереси США в різних регіонах світу.
5. Окресліть зовнішньополітичну стратегію та регіональні пріоритети США у Північно-Східній Азії.
6. Проаналізуйте утворення і діяльність Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА).
7. Охарактеризуйте геополітичну ситуацію в Латинській Америці. Основні центри сили. Особливості розвитку латиноамериканської системи міжнародних відносин на поч. ХХІ ст.
8. Проаналізуйте інтеграційні процеси в регіоні. МЕРКОСУР як основне інтеграційне об'єднання регіону.
9. Охарактеризуйте субрегіональні організації в Латинській Америці. Стан територіальних проблем у відносинах між латиноамериканськими країнами.
10. Охарактеризуйте збройну боротьбу в Латинській Америці (Перу, Колумбія, Венесуела тощо).
11. Охарактеризуйте наркобізнес і США.
12. Охарактеризуйте зовнішню політику Мексики у 1990-х – 2000-х рр.
13. Проаналізуйте співробітництво Мексика – АТР.
14. Визначте роль Мексики у створенні НАФТА.
15. Охарактеризуйте відносини Мексики та США.
16. Зробіть характеристику зовнішньополітичного курсу Куби на початку ХХІ ст.
17. Охарактеризуйте відносини Куби та США.
18. Охарактеризуйте відносини Куби та країн Латинської Америки.

Лекція 14. Зовнішньополітична стратегія окремих держав латиноамериканського регіону Зовнішня політика держав Андського регіону (Венесуела, Колумбія, Чилі, Перу, Болівія та ін.)

[4 с. 116-124; 15, с. 87-99; 16, с. 134-151].

1. Особливості зовнішньополітичної діяльності Аргентини.
2. Основні напрямки зовнішньої політики Бразилії.
3. Зовнішньополітична стратегія Венесуели.
4. Зовнішньополітична стратегія Мексики.
5. Зовнішньополітична стратегія Чилі.

Особливості зовнішньополітичної діяльності Аргентини

Оглядаючи зміни, що здійснюються в Латинській Америці в 80-90-х рр. ХХ ст., варто акцентувати увагу на змінах у сфері зовнішньої політики. На даному етапі історії країн латиноамериканського регіону зміни в цій області символізували розрив з авторитарним минулим. Слід зазначити, що саме ця латиноамериканська країна найбільш динамічно розвивала свою зовнішню політику.

Зовнішня політика латиноамериканських країн, у тому числі Аргентини, аналізувалася як закордонною, так і вітчизняною історіографією. На сучасному етапі закордонні дослідники

найбільш детально охарактеризували зовнішньополітичну діяльність латиноамериканських країн, у тому числі Аргентини. Російський латиноамериканист К. А. Хачатуров у книзі “Латиноамериканські уроки для Росії” присвятив розділ зовнішньополітичним орієнтирам держав регіону. К. А. Хачатуров особливу увагу приділяє регіональним центрам сили, до цієї категорії відносяться Бразилія, Мексика, Аргентина. Автор книги акцентує увагу на основних характеристиках діяльності латиноамериканських країн у цій сфері. У роботі Пітера Кальвокорессі “Світова політика після 1945 року” особлива увага приділяється конфлікту між Великобританією й Аргентиною, що прискорив перехід від авторитаризму до демократії. П. Кальвокорессі розглядає не тільки зіткнення Великобританії з Аргентиною, але акцентує увагу на причині поліпшення відносин між двома країнами. Однією з найбільш важливих складових зовнішньополітичної активності Аргентини в 80-90-ті рр. є відносини зі США. В. П. Сударєв у книзі “Взаємозалежність і конфлікт інтересів. США і Латинська Америка (друга половина ХХ століття)” проаналізував саме цю складову. В. П. Сударєв розглянув не тільки контакти Аргентини зі США, але і міжамериканські відносини в історичній ретроспективі, відносини США і Латинської Америки в новому глобальному контексті кінця ХХ століття, а також ряд інших проблем. Вітчизняні дослідники акцентували увагу на інтеграційних процесах у Латинській Америці. Необхідно відзначити, що даний напрямок зовнішньої політики недостатньо вивчено. Загальну характеристику інтеграційних процесів сформулював старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин В. Проненко.

Поразка у війні з Великобританією привела не тільки до переходу від авторитаризму до демократії, але й обумовила серйозні зміни в зовнішній політиці Аргентини. Операція “Суверенітет”, розпочата Аргентиною, привела до розриву дипломатичних відносин з Великобританією. Маргарет Тетчер оголосила район Фолклендських (Мальвінських) островів районом бойових дій і направила туди військово-морський флот і десантників британського експедиційного корпусу. Глава держави Гальтієрі невірно оцінив тендітний баланс, що створився у Вашингтоні між прихильниками Великобританії і захисниками інтересів Аргентини, він також недооцінив виняткову важливість морських розвідданих, що Рейган мав можливість передавати Тетчер. Через три дні після перемоги Великобританії генерал Леопольдо Гальтієрі був змушений піти у відставку. Після цього в країні було відновлено цивільне правління. Це означало не тільки відновлення представницької демократії, але і визнання того, що Латинська Америка в цілому й Аргентина, зокрема, можуть забезпечити політичну, економічну стабільність, тільки беручи активну участь у глобальних процесах. Реалізація подібної установки вимагала кардинального реформування зовнішньої політики. Ці зміни відбулися в 80-х рр. Необхідно відзначити, що це був досить тривалий процес, суперечливий за своїм характером.

Сучасна зовнішня політика латиноамериканських держав, що зазнала якісних змін, характеризується такими ознаками:

- відкритість, передбачуваність, дотримання норм міжнародного права, цивілізоване поведіння;
- деідеологізація зовнішньої політики, відмова від доктрин “ідеологічних кордонів” і переходу на позиції “відповідального прагматизму”, активність, прагнення уникнути ризику маргіналізації у світовій політиці;
- зовнішня політика насамперед як інструмент зміцнення зовнішньоекономічних позицій з метою росту експорту, одержання закордонних інвестицій і довгострокових кредитів для розвитку національних відкритих ринкових економік, інтегрованих у світове господарство;
- реалізація миротворчого потенціалу, відмовлення від військових блоків і гонки озброєнь;
- практичні заходи з метою врегулювання на континенті міждержавних і регіональних конфліктів, у тому числі на колективній основі; готовність до компромісу при рішенні територіальних суперечок; заміна недавньої ворожості і підозрливості добросусідством і всебічним співробітництвом;

– відмова від беззастережного рівняння на США, прагнення до рівноправних партнерських відносин з великим північним сусідом; захист суверенних прав, особливо у зв'язку з дискримінаційними економічними заходами США;

– зміцнення зв'язків, насамперед торгово- економічних, з провідними європейськими державами, співробітництво, що зростає з ЄС; усвідомлення іberoамериканської ідентичності; тихоокеанський напрямок зовнішньополітичної й особливо зовнішньоекономічної діяльності.

Орієнтуючись на відзначені вище установки, Аргентина стала співвідносити себе з регіональними центрами сили Латинської Америки. Поряд з Аргентиною, до них відносяться Бразилія, Мексика, Венесуела, Колумбія. На нашу думку, саме ця риса визначає зовнішню політику Аргентини. Не випадково, саме ця латиноамериканська країна в більшій мірі, ніж інші держави, активізувала свою закордонну діяльність.

На наш погляд, наступною рисою, що обумовила політику Аргентини, є відмова від концепції національної винятковості – “архентинідад”. Як відомо, дана концепція декларує самотність аргентинського національного духу.

Прикордонні конфлікти виникли у зв'язку з непередуманими діями колоніальних адміністрацій, урядів національних держав і рядом інших причин. Тому дані конфлікти тривали протягом десятиліть, періодично набуваючи гострого характеру. У 1977-1978 рр. Територіальні суперечки між Аргентиною і Чилі ледь не привели до війни. Аргентина і Чилі вживали заходів, пов'язаних з підготовкою до можливого нападу однієї з конфліктуючих сторін.

Передача влади цивільному уряду сприяла врегулюванню конфлікту. У 1991 р. Аргентина і Чилі підписали договір про мир і дружбу. У 1996 р. був підписаний договір про континентальні льодовики, це означало вирішення останнього прикордонного конфлікту. У багатьох випадках воєнним спалахам з обох сторін передували випуск поштових марок; так, у 1936 р. у Буенос-Айресі з'явилася поштова марка з зображенням карти Південної Америки. Аргентинські картографи “помилково” приєднали до своєї країни і Фолклендські острови і частину Антарктиди, що належить Чилі.

Як вже було відзначено, основною причиною рішення прикордонних конфліктів між двома латиноамериканськими країнами став вступ у поставторитарний етап своєї історії. Разом з тим необхідно підкреслити, що врегулюванню конфліктів сприяли і ряд інших факторів. Лідери держав регіону, у тому числі Аргентини, вдаючись до спроб грати більш самостійну роль у світовій політиці, вирішували прикордонні конфлікти. Під самостійністю мається на увазі насамперед мінімізація впливу США на зовнішню політику Аргентини й інших країн латиноамериканського регіону. Необхідно відзначити те, що Сполучені Штати намагалися використовувати протиріччя між латиноамериканськими країнами у своїх інтересах, окрема, під час конфлікту Аргентини з Великобританією Чилі була втягнута у війну: беручи участь в ній на стороні Великобританії. Чилі надал британським військам базу Пунта-Аренас, в країні розгорнулася антиаргентинська компанія. При цьому Чилі і США були солідарні у своїх діях у період зіткнення між Аргентиною і Великобританією.

Наступний напрямок – відносини з США. Поставторитарний період, що почався в 1983 р. США розвивали відносини з Латинською Америкою, виходячи зі своїх доктрин. “Доктрина Рейгана” ґрунтувалася на запобіганні посиленню позицій СРСР у регіоні, боротьбі з міжнародним тероризмом. Наступний президент США Дж. Буш запропонував “ініціативу для Америки”, у її основу була покладена ідея утворення континентальної зони процвітання, єдиного економічного простору. Зміст цієї доктрини свідчив про те, що її автори зрозуміли необоротність змін, зв'язаних із закінченням “холодної війни”. Білл Клінтон не проголосив власну доктрину, хоча представники його адміністрації заявили про необхідність поширення демократії, що не вимагало створення програмного документу.

Розглядаючи міжамериканські відносини, слід зазначити те, що суперництво між Аргентиною і Бразилією носило традиційний характер. Воно менш гостре, чим зіткнення Аргентини з Чилі, проте, воно впливало на ситуацію в регіоні. Тому, коли Аргентина і Бразилія стали активно взаємодіяти в рамках МЕРКОСУР, підсилюючи тим самим свої позиції в

Латинській Америці, США вирішили втрутитися. Розвиток подій прискорила зустріч двох президентів - Р.Альфонсіна і Ж.Сорнея, що відбулася в грудні 1985 р. у прикордонному містечку Ігуасу. Лідери Аргентини і Бразилії підписали “Декларацію Ігуасу”, що проголосила курс на зміцнення політичного й економічного співробітництва і посилення інтеграційних процесів. Завдяки цьому документу Аргентина і Бразилія стали розвивати контакти в різних сферах, у тому числі військово-технічній, що викликало особливу стурбованість Сполучених Штатів. Незважаючи на негативні аспекти зближення зі США, К.Менем продовжував розвивати цей курс. Зокрема, він направив війська до Перської затоки для участі у війні 1991 р., аргентинський військовий континент у складі “блакитних касок” у 90-ті рр. взяв участь у миротворчих операціях у Боснії і Хорватії.

Наступний напрямок зовнішньополітичних зусиль Аргентини у розглянутий період – участь в інтеграційних процесах. Найбільш динамічно Аргентина співробітничала і продовжує співробітничати з МЕРКОСУР. У 1986 р. президент Аргентини Р. Альфонсін підписав з лідером Бразилії програму двостороннього економічного співробітництва. Цей документ послужив фундаментом для МЕРКОСУР. К.Менем продовжив справу, розпочату Р.Альфонсіном. У 1991 р. було підписано Договір Асунсьйона – механізм, що визначив і структуру загального ринку держав. Створена організація охопила територію в 12 млн. кв. км із населенням у 200 млн. чоловік і сумарних обсягів валового внутрішнього продукту, що наближається до 1 трлн. дол., це близько 50% ВВП Латинської Америки, майже 60% її території і 50% її населення. Споконвічно ставка була зроблена на економічну кооперацію, відповідно менше уваги приділялося фінансовій і соціальній сфері. Діяльність МЕРКОСУР припускає розгляд питань безпеки. Одним з найбільш важливих напрямків у сфері безпеки є врегулювання територіальних конфліктів і стабілізація військових.

Основні напрямки зовнішньої політики Бразилії.

Бразилія має великий політичний та економічний вплив у Латинській Америці, також є важливим гравцем на світовій арені. За її зовнішню політику відповідає міністерство закордонних справ. Політика Бразилії становить сильну конкуренцію США у відносинах з іншими країнами Латинської Америки. Бразилія бере участь у багатосторонній дипломатії в рамках Організації американських держав і Організації Об'єднаних Націй, а також покращує зв'язки з країнами Африки та Азії. Бразилія підтримує дипломатичні відносини з усіма державами-членами ООН, за винятком: Бутан, Гондурас - дипломатичні відносини були припинені 29 червня 2009 у зв'язку з державним переворотом, Маршаллові Острови, Мікронезія, Тонга, Тувалу.

Також Бразилія не визнає незалежність Косово і Китайської Республіки. Бразилія має спірні території з Уругваєм.

У 1986 році Бразилія оголосила сектор між 28° W до 53° W «бразильської Антарктидою» (порт. Antártica Brasileira). У 2004 році Бразилія представила свої вимоги Комісії ООН з меж Континентального шельфу (CLCS) з метою розширення її морського кордону. Бразильське агентство зі співробітництва (Agência Brasileira de Cooperação) надає допомогу різним країнам Африки та Латинської Америки. Бразилія бере участь у 73 міжнародних організаціях. Бразилія відмовилася від ядерної зброї, підписавши Договір Тлателолько про створення без'ядерної зони в Латинській Америці (1967) і Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1997). Бразилія була однією з перших держав, яка відмовилася від покровительства Великобританії і встановило відносини з США. Пізніше, в 1960-і роки, вона спробувала домогтися економічної незалежності від США. У наступні роки конституційні уряди сусідніх країн один за іншим ставали жертвами військових путчів, які відбувалися найчастіше зі схвалення бразильського уряду. Рух за створення відкритого суспільства, що почався в кінці 1970-х років, продемонструвало провідну роль Бразилії, яка стала проводити незалежну зовнішню політику. На початку 1990-х років економіка Бразилії була обтяжена гіперінфляцією і зовнішнім боргом близько 115 млрд. дол. (За цим показником країна посідала третє місце у світі). Проте сама Бразилія виконувала роль кредитора по відношенню до сусідніх країн, займаючи дев'яте місце в світі за рівнем розвитку економіки.

Між військовими відомствами США та Бразилії в 1960-і роки встановилися тісні зв'язки, але в 1970-і роки відносини зіпсувалися через розбіжності з низки питань, зокрема - через домагань Бразилії на широку зону територіальних вод, підписання угоди між Бразилією і ФРН про використання атомної енергії, виступи президента США Джиммі Картера з приводу порушень прав людини в Бразилії. Крім того, у військових колах наростало невдоволення прагненням США зміцнити свої позиції в Бразилії.

З кінця 1980-х років відносини між США і Бразилією розвивалися переважно по лінії зовнішньої торгівлі, але захмарювалися взаємними звинуваченнями в протекціонізмі. США, протестуючи проти встановлених Бразилією митних зборів і квот, експортних субсидій і імпорتنних обмежень, відсутності захисту патентних і авторських прав і обмеження іноземних інвестицій в комп'ютерну промисловість, в 1988-1989 наклали ембарго на торгівлю з цією країною. У жовтні 1991 Коллор підписав указ про скасування митних зборів на комп'ютерну продукцію.

Бразилія послідовно розширювала дипломатичні і торгові відносини, особливо з країнами Африки та Близького Сходу. Угоди, укладені з Аргентиною і Уругваєм в 1986, дозволили значно розширити торгівлю в цьому регіоні, а будівництво спільно з Парагваєм найбільшого в світі гідроенергетичного комплексу Ітайпу сприяло зміцненню зв'язків двох країн. Бразилія почала співпрацювати з Аргентиною (своїм традиційним суперником у Південній Америці) в галузі атомної енергетики. У 1991 Бразилія, Аргентина, Уругвай і Парагвай підписали меморандум про організацію Південноамериканського спільного ринку, який набув чинності в 1995. Згодом до цієї організації на правах асоційованих членів увійшли Чилі і Болівія. Бразилія також проголосила повну прихильність Тлателолькському договору, проголошували Латинську Америку і Карибський регіон без'ядерною зоною. У 1997 Бразилія підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї.

У міжрегіональному співробітництві Бразилії виділяються наступні пріоритетні напрямки: відносини із Співдружністю португаломовних країн, відносини з партнерами по БРІКС, відносини з США і відносини з Європейським союзом. З них зараз найбільш швидко розвиваються відносини в рамках БРІКС і бразильсько-американські відносини. Співпраця з Співдружністю португаломовних країн зараз проходить в основному у сфері культури, проте в найближчій перспективі країни-учасниці планують розвиток економічних зв'язків. Що ж стосується співпраці Бразилії і ЄС, то обидві сторони бачать у ньому безумовну вигоду, тому незабаром варто чекати зміцнення двосторонніх відносин і розвитку тісного співробітництва, насамперед в економічній сфері. Таким чином, на сучасному етапі зовнішня політика Бразилії є багатовекторною і має значні перспективи розвитку. Зараз зовнішньополітичний курс цієї держави спрямований на укріплення позицій в якості регіонального лідера і можливі претензії на світове лідерство в майбутньому.

Зовнішньополітична стратегія Венесуели.

У 70 - 80-х роках роль Венесуели на міжнародній арені значно зросла, а серед латиноамериканських країн вона зайняла провідне місце поряд з Мексикою, Бразилією та Аргентиною. Зовнішня політика країни стала базуватися на концепціях незалежності, єдності та інтеграції латиноамериканських країн, які були висунуті ще Франсиско де Мірандою і Симоном Боліваром в період визвольної боротьби на початку ХІХ ст. Ця політика отримала подальший розвиток при президентах К.А. Пересі (1974 - 1979) і Л. Еррера Кампінса (1979 - 1984). У 1976 р латиноамериканські країни і такі міжнародні організації, як ООН і ЮНЕСКО, відзначили 150-річну річницю Панамського конгресу, а з кінця 70-х років почалася підготовка до урочистостей 1983 з нагоди 200-річчя від дня народження Симона Болівара. У зв'язку з цими подіями велика увага приділялася ідеям, концепціям і доктринам Франсиско де Міранди, Симона Болівара і Андре Бельо, висунутим ними в період боротьби за незалежність країн Латинської Америки, в якій Венесуела зіграла визначну роль.

Ці ідеї та концепції мали велике значення і в 90-і роки, коли Венесуела та інші країни Латинської Америки боролися за зміцнення своєї незалежності. Короткий огляд

зовнішньополітичних концепцій і доктрин Венесуели свідчить, зокрема, про те, що і Соціал-християнська партія, і партія Демократична з кінця 60-х років відмовилися від збанкрутілої доктрини Бетанкур і з тих пір уряду країни на основі нових концепцій і доктрин безперервно розширювали і зміцнювали дипломатичні, економічні та культурні відносини як з капіталістичними, так і з соціалістичними країнами незалежно від їх соціально-політичних систем. Венесуела представляє особливий інтерес для Сполучених Штатів як держава, що займає одне з провідних місць серед країн, що розвиваються в ОПЕК, ООН, в Латинській Америці і Карибському басейні. Це має важливе значення для уряду США, який розглядає Венесуелу як посередника у відносинах між Заходом і країнами ОПЕК і як важливого партнера у відносинах з країнами Карибського басейну та Центральної Америки.

Венесуела, у свою чергу, використовувала своє становище для виступу перед Сполученими Штатами від імені латиноамериканських та інших країн, що розвиваються при обговоренні окремих важливих проблем, як, наприклад, питання про захист інтересів Панамі в переговорах про Панамський канал або питання про ціни на нафту. Разом з тим слід зазначити, що через непослідовність у зовнішній політиці наприкінці 70-х - початку 80-х років уряду Венесуели не вдалося зайняти позицію лідера в Латинській Америці і Андської групі, яку займала Перу в першій половині 70-х років при президенті Х. Веласко Альварардо. Тенденції внутрішнього розвитку зумовили і зовнішньополітичну лінію країни, яка у результаті прийшла до формули розвитку відносин з усіма державами незалежно від їх суспільно-політичної системи і до інших позитивним принципами, що і визначило помітне зростання ролі Венесуели на міжнародній арені.

Венесуела є членом ООН і Організації американських держав (ОАД) і бере активну участь в їх роботі. Вона була також в числі країн-засновників Організації країн - експортерів нафти (ОПЕК), створеної в 1960. Венесуела входить до Латиноамериканську асоціацію інтеграції і разом з Болівією, Колумбією, Еквадором і Перу - в Андській пакт і в Русі неприєднання, де Венесуела проводить активну політику, вважаючи, що за допомогою своєї участі в цьому русі вона може підвищити свій вплив на міжнародній арені. Крім цього, Венесуела є учасником наступних організацій та міжнародних форумів: СОТ, Група 77, Група 15 та Асоціація Карибського басейну (КАРІКОМ).

Каракас проводить лінію на прискорену і багатопланову інтеграцію країн Латинської Америки. Президент У. Чавес висував і активно пропагував «Боліваріанської альтернативу для Америки» (замість проекту Міжамериканської зони вільної торгівлі), конкретним втіленням якої має бути формування Південноамериканського співтовариства націй.

Каракас продовжує нарощувати свої торговельні та інші зв'язки з Кубою, розглядаючи острів в якості свого стратегічного партнера і одного з найближчих ідеологічних союзників.

Політичні відносини Венесуели з США характеризуються крайньою напруженістю і взаємною недовірою.

Одним з найважливіших напрямків своєї зовнішньої політики У. Чавес вважає розвиток відносин з Росією, Китаєм, Індією, Іраном, яких розглядає як своїх стратегічних партнерів.

З початку ХХ століття зовнішня політика Венесуели була орієнтована на США. З приходом до влади Уго Чавеса в 1998 році зовнішні відносини різко активізувалися, при цьому Венесуела відійшла від традиційно прозахідного курсу. Уго Чавес піддав різкій критиці політику США в Латинській Америці і в іншому світі. Венесуела є одним з творців Боліваріанського альянсу (ALBA). Боліваріанський альянс для народів нашої Америки (ісп. *Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*; скорочено АЛБА, ісп. ALBA) - соціалістичний альянс країн Латинської Америки і Карибського басейну. До складу АЛБА на початок 2015 входять 11 країн: Болівія, Венесуела, Куба, Еквадор, Нікарагуа, Домініка, Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Люсія, Гренада і Сент-Кітс і Невіс. Як міжнародна організація і субрегіональне інтеграційне об'єднання, був створений в 2004 році з ініціативи Уго Чавеса і Фіделя Кастро. Мета альянсу - економічна інтеграція і спільний розвиток її учасників на основі соціалізму і колективного захисту незалежності. Створені і працюють економічні, політичні та Соціальний поради альянсу. 31 липня 2012 країна стала

повноправним членом МЕРКОСУР. У галузі торгівлі та закупівлі озброєнь уряд Уго Чавеса і його наступника Ніколаса Мадуро орієнтується на Росію і Китай.

Зовнішньополітична стратегія Мексики

Мексика - індустріально-аграрна країна, одна з найбільш економічно розвинених в Латинській Америці. З видобутку нафти, природного газу Мексика займає одне з провідних місць не тільки в Латинській Америці, а й у світі. За чисельністю населення Мексика займає 11-е місце в світі (оцінка на липень 2010 становила 112,5 млн чол.), Поступаючись у своєму регіоні лише Бразилії. За об'єктивними показниками - розмірами ВВП, обсягом промислового виробництва і зовнішньої торгівлі - країна здатна претендувати на видну роль в процесі глобального регулювання. При цьому слід визнати той факт, що, володіючи багатою історією і величезним потенціалом, Мексика не є активним актором міжнародних відносин. Приміром, колишній президент Бразилії Луїс Інасіо Лула да Сілва почав поступово перетворювати свою країну в регіонального лідера, намагався навіть сприяти врегулюванню кризи навколо ядерної програми Ірану. Або лідер Венесуели Уго Чавес, на слуху у світових ЗМІ. Імена президентів Мексики відомі лише невеликому колу фахівців з іспаномовних країн. В епоху глобалізації зовнішня політика більше, ніж коли б то не було, стає світовою внутрішньою політикою. Держави, суспільства, економічні простори об'єднуються в мережі. Мексика займає особливе місце на світовій політичній мапі. Мексиканці пройшли складний і багато в чому унікальний історичний шлях з крутими поворотами.

14 вересня 1821 країна отримала незалежність, але вже в 1848 р в результаті війни з США Мексика втратила більше половини своєї території, а саме сучасні американські штати Техас, Нью-Мексико, Арізона, Каліфорнія і ін. У середині 1860-х рр. Мексика стала об'єктом збройної агресії з боку Франції, війська якої скинули законний уряд президента Беніто Хуареса, проголосили країну імперією і вручили корону австрійському ерцгерцогові Максиміліану. Тільки завзята боротьба мексиканського народу дозволила вигнати загарбників і відновити національний суверенітет. У новітній час Мексика заявила про себе як про прихильника зміцнення солідарності латиноамериканських та інших країн, що розвиваються, послідовно виступала на користь миру і загального роззброєння.

Мексика стала ініціатором створення в Латинській Америці без'ядерної зони – Договір Тлателолко 1967, неодноразово демонструвала самостійну позицію в міжнародних справах. Зміна зовнішньополітичного дискурсу відбулося в 1990-х рр. як під впливом світових подій (розпад СРСР, різке посилення впливу США, розгортання процесів глобалізації), так і в силу внутрішніх факторів, головними з яких стали проведення неоліберальних реформ і курс на торгово-економічну інтеграцію зі Сполученими Штатами і Канадою. Мексиканські правлячі кола розраховували, що стратегічний «поворот на північ» вирішить проблеми соціально-економічного розвитку країни, забезпечить її перехід в групу високорозвинених держав. Дійсність виявилася складніше. Пріоритетне зближення з північними сусідами супроводжувалося загостренням внутрішньополітичної обстановки, а світова фінансова криза 2008-2009 рр. зачепила Мексику особливо сильно, оголивши вразливість її положення в глобальній економіці. Сучасна зовнішня політика Мексики і мексиканська дипломатія ґрунтуються на формуванні збалансованої системи міжнародних відносин, інтенсифікації багатостороннього співробітництва при строгому дотриманні міжнародного права і балансу інтересів.

Мексика твердо висловлюється на користь зміцнення центральної ролі ООН у системі міжнародних відносин, особливо у вирішенні міжнародних криз, адаптації організації до оперативного реагування на нові виклики і загрози. Також мексиканське керівництво при президенті Фокса сприяло просуванню міжнародних ініціатив по універсалізації Договору про загальну заборону ядерних випробувань, розвитку освіти з питань роззброєння. Мехіко надає великого значення зміцненню міжнародного антитерористичного співробітництва, підписало Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму. У центрі зовнішньополітичної активності залишається проблема прав і свобод людини. Мехіко бере

активну участь у реалізації програм боротьби з виробництвом та трафіком наркотичних речовин.

Керівництво Мексики активно реагує на близькосхідні події, неодноразово засуджувало як терористичні акти на ізраїльській території, так і репресалії з боку Тель-Авіва. Визнаючи безумовне право будь-якої держави на мирне використання атома, Мехіко виступає за реалізацію ядерної програми Ірану виключно під егідою МАГАТЕ. Зовнішня політика уряду Мексики ґрунтується на верховенстві принципів Міжнародного права, закріплені в Конституції держави.

Таким чином, основні принципи зовнішньої політики Мексики повністю збігаються з 10 принципами міжнародного права, які закріплені в Статуті ООН. Зовнішня політика Мексики заснована на захисті національних інтересів, по-перше, на захисті всіх громадян Мексики. По-друге, в інтересах добробуту мексиканців Мехіко в умовах глобалізації повинна стати активним учасником міжнародних відносин. Тому на зовнішню політику держави покладені великі завдання. Національна безпека країни спонукає до активної зовнішньої політики, яка передбачає превентивні методи для визначення можливих ризиків, загроз і викликів сучасності. Зовнішня політика також повинна активно захищати і відстоювати права громад мексиканців, які проживають за кордоном.

Згідно офіційної публікації уряду, в даний час те місце, яке займає Мехіко на міжнародній арені, не відповідає можливостям країни. Мова йде про економічний потенціал, багатстві природними ресурсами і привілейованому становищу на континенті, які зумовлюють той факт, що Мехіко може і повинна зайняти гідне місце в міжнародному співтоваристві. Протягом короткого проміжку часу Мехіко змогла диверсифікувати, по суті, закриту економіку, відкривши ринок для міжнародних потоків товарів і капіталів, значно збільшивши ВВП з 263 млн дол. В 1990 р, до 840 млн дол. В 2006 р Мехіко підписала 12 угод про вільну торгівлю з 42 країнами в Північній Америці, Європі, Південній Америці та Азії. Країна є активним учасником більшості міжнародних організацій. Також за розміром внеску в ООН Мехіко є десятим за величиною вкладником в світі і першим серед країн Латинської Америки і Карибського басейну (2,25 % - 61,3 млн дол).

Головний напрямок у зовнішній політиці Мексиці займають країни Латинської Америки і Карибського басейну, зважаючи географічної близькості, спільності історії та культурних цінностей. Тому вибудовування добросусідських відносин завжди буде в пріоритеті. Мехіко також визнає свою відповідальність перед сусідами в Південній і Центральній Америці, зокрема, з метою сприяння соціально-економічному розвитку регіону. Також сприяє у вирішенні спільних проблем, таких як бідність, маргіналізація і величезні втрати людського капіталу шляхом міграції. Наступне стратегічний напрям пов'язаний з Північною Америкою. Північна Америка є регіоном світу, яка має більший вплив для добробуту і майбутнього Мексики як з економічної, так і політичної точки зору.

Участь Мексики в НАФТА довело свою ефективність у розвитку та диверсифікації економіки країни. Також даний напрямок, а саме взаємини з США є пріоритетним напрямком, зважаючи проблеми міграції та проживанні численної іспанської діаспори в США. Для Мексики співпраця з Європейськими країнами є третім стратегічним напрямком. Існує безліч передумов і можливостей для розвитку торгівлі, туризму та залучення інвестицій. Європа є природним джерелом знань, технологій і передових методів управління в багатьох областях. Наприклад, Мехіко, є одним з важливих торговельних партнерів ФРН і займає 4 місце, після США, Китаю і Японії. Товарообіг становить близько 10 млрд євро. У Мексиці понад 10 тисяч фірм з німецьким участю. Крім цього Німеччина сприяє у вирішенні низки проблем, серед яких бідність, боротьба з корупцією. Також уряд Мексики у визначенні основних зовнішньополітичних векторів відводить важливе значення розвитку відносин з країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону і Близького Сходу.

В останні десятиліття в Мексиці відбулися якісні економічні та політичні зміни, що змінили її роль на світовій арені. Країна є членом ОЕСР і «Великої двадцятки» і претендує на

місце в групі так званих «висхідних гігантів», нових великих світових гравців. Але процес мексиканського сходження протікає непросто.

Зовнішньополітична стратегія Чилі

У 1973 році в Чилі стався військовий переворот. Підсумком перевороту стала політична ізоляція країни через масових порушень прав людини. У 1990 році в Чилі відбулися демократичні зміни, країна знову стала брати участь у світовій політиці. Президент Патрісіо Ейльвін відвідав з офіційним візитом Європу, Північну Америку та Азію з метою відновлення політичних та економічних зв'язків. Особливо важливим стало налагодження відносин з Японією, яка стала однією з найбільших торгових партнерів Чилі. Відносини Чилі з іншими країнами Латинської Америки значно покращилися після демократичних змін у державі. Тим не менш, серйозні прикордонні суперечки все ще ускладнюють відносини з трьома сусідніми країнами (Перу, Болівія, Аргентина).

В середині 1980-х років у Чилі розпочався процес стабільного економічного зростання завдяки встановленню сприятливого режиму для надходження іноземних інвестицій, стимулюванню національного експорту, проведенню ряду фінансових та соціально-економічних реформ. Інтеграція в світову економіку не обмежується зовнішньою торгівлею, а починає охоплювати виробничу галузь та сферу послуг.

Зовнішня політика урядів була підпорядкована створенню сприятливих зовнішніх умов для економічних реформ, а також забезпеченню готовності країни до глобалізації економічного життя.

Основними завданнями зовнішньої політики країни визначається: закріплення в групі лідерів у міжамериканських відносинах, використовуючи статус "політичного партнера" США;

забезпечення лідерства в процесах Азіатсько-тихоокеанської інтеграції, забезпечення реалізації економічних інтересів країни шляхом безпосередньої участі в інтеграційних процесах, як регіональних, так і міжрегіональних; стимулювання національного експорту.

В питаннях міжнародної безпеки Чилі виступила за безстрокове продовження універсального Договору про нерозповсюдження ядерної зброї і взаємодію між Договором і регіональними угодами типу "Договір Тлателолко". Чилі бере участь в діяльності миротворчих сил ООН, віддаючи перевагу невійськовим місіям спостерігачів. Загальна чисельність персоналу - близько 100 військових, цивільних та поліцейських. В оцінці головних проблем сучасності Чилі знаходиться на позиціях, близьких США. Має договори про військове співробітництво з Бразилією і Еквадором. В квітні 1995 р. Чилі відновила дипломатичні відносини з Кубою. Країна надає виключну увагу просуванню своїх кандидатур до міжнародних організацій. Значним успіхом чилійської дипломатії були 1996-1999 рр.: представники країни були обрані до вищих керівних органів різних міжнародних організацій, серед них посада голови Міжнародної Організації Праці, членство в керівництві Міжамериканського Суду з прав людини. Комісії ООН з прав людини. Всесвітньої Організації охорони здоров'я, Раді ФАО, Комісії ООН з питань використання навколосемного простору (Відень), тощо.

Відносини з сусідніми країнами залишаються пріоритетними у зовнішній політиці Чилі. Їх реалізація проходить у двох площинах: в рамках регіональних об'єднань - Організації Американських Держав (ОАД), "Групи Ріо" (Група Ріо (ісп. Grupo de Río) - постійно діючий механізм політичних консультацій для узгодження єдиних латиноамериканських позицій з ключових регіональних і міжнародних проблемах, що включає в себе щорічні наради президентів країн-членів, періодичні зустрічі на рівні міністрів закордонних справ і, при необхідності, контакти міністрів по інших напрямках. Група Ріо була утворена в 1986 році), Латиноамериканського парламенту, МЕРКОСУР, тощо і на двосторонньому рівні. Особливого значення надається розвитку відносин з Аргентиною, яким надається статус стратегічних. Після президентських виборів 1999 р., в обох країнах прийшли до влади близькі

за ідеологічним спрямуванням лівоцентристські уряди, що стало підставою для проголошення початку нового етапу двосторонніх відносин.

В 1996 р. Чилі набула статус асоційованого члена МЕРКОСУР, маючи на меті утворення з цим економічним угрупованням зони вільної торгівлі, але не входить до нього у якості повноправного члена.

Реальність вступу Чилі в створювані інтеграційні угруповання була обумовлена успішною діяльністю демократичних урядів, яким вдавалося зберегти стабільне економічне зростання, зміцнити політичні та торговельні позиції Чилі за кордоном, розширити і відкрити нові ринки збуту чилійської продукції. Чилі стає ланкою, що зв'язує регіони завдяки своєму тісному співробітництву з декількома регіональними організаціями – країна, наприклад, активізує зв'язки з ЄС, НАФТА, будучи повноправним членом АТЕС і асоційованим членом Ради Тихоокеанського економічного співробітництва. З іншого боку, членство Чилі в МЕРКОСУР (з 1996 р. - асоційоване) з геостратегічної точки зору як би відкриває цьому об'єднанню ворота в Тихоокеанський регіон, в АТЕС. Крім того, Чилі досягла порівняно високого (порівняно з іншими південноамериканськими державами) рівня демократизації. Якщо в інтеграційно-економічному плані провідні країни Латинської Америки відстають від країн Заходу - насамперед, країн ЄС - на 20-30 років, то за демократичними стандартами вже впритул наближаються до них. При цьому Чилі - в числі лідерів демократизації. Показово, що ця країна і Бразилія взяли на себе роль координаторів у сфері розвитку демократії та дотримання прав людини на континенті.

Запитання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте особливості зовнішньополітичної діяльності Аргентини.
2. Охарактеризуйте основні напрямки зовнішньої політики Бразилії.
3. Проаналізуйте зовнішньополітичну стратегію Венесуели.
4. Проаналізуйте зовнішньополітичну стратегію Мексики.
5. Проаналізуйте зовнішньополітичну стратегію Чилі.

Лекція 15. Український напрямок у зовнішній політиці держав Азії, Африки та Латинської Америки

[4 с. 125-146; 15, с. 99-113; 6, с. 152-173]

1. Можливості України в Азіатському регіоні
2. Історія формування міжнародних відносин України з державами Латинської Америки.
3. Історія формування міжнародних відносин України з державами Африки.
4. Співробітництво України з окремими державами регіону

Можливості України в Азіатському регіоні:

Сукупний ринок країн Східної Азії є значним і має тенденцію до дальшого зростання. Експерти прогнозують середнє зростання ВВП для країн регіону в 2011 р. на рівні 5 % (з коливаннями для Китаю - 10 %, Японії - 1,8 %, за даними МВФ). Це дає підстави стверджувати, що попит на імпорт певних видів продукції буде збільшуватися, а відтак Україна має можливості збільшити експорт традиційних груп товарів до країн АСЕАН і, принаймні, зберегти існуючі рівень товарообігу з Китаєм та Японією.

В умовах глобальної кризи та зменшення сукупного українського експорту, обсяги поставань українських товарів в Азію скоротилися найменше – на 14 % (в цілому на 28 %). У 2010 р. частка країн Азії у загальному експорті товарів зросла на 5 % - до 28 %. Таке збільшення обумовлене традиційно значними обсягами поставок металургійної продукції, однак спостерігається зростання також експорту продукції аграрного та машинобудівного секторів.

Несприятливою тенденцією є зростання китайського експорту на ринки країн АСЕАН, в тому числі тих категорій товарів, які є конкурентними українським. В умовах функціонування зони вільної торгівлі Китай-АСЕАН, регіоналізації китайської валюти та зміцнення китайсько-асеанівських економічних зв'язків в цілому, українські товари відчують більшу дискримінацію на східноазійських ринках. Так, ринки країн АСЕАН є значними споживачами сталі – щорічний обсяг споживання перевищує 40 млн т, з якого більше половини складають імпорتنі поставки. Запровадження режиму вільної торгівлі АСЕАН-Китай надало істотних переваг китайській металургійній продукції.

Співробітництво в сфері машинобудування є перспективним з цілою низкою країн АСЕАН (на відміну від того ж Китаю, де рівень конкуренції є високим, а держава захищає національне виробництво). Саме в цьому регіоні зберігається стійкий попит на машини й устаткування для будівельної промисловості, нафтохімії, нафто- і газовидобутку, переробки сільгосппродукції тощо. Дальша лібералізація регіонального ринку була б сприятливою для створення виробничих мереж в регіоні. Звичайно, це потребуватиме значних капіталовкладень, а також врахування фактору нарощування аналогічної продукції з Індії та Китаю.

Особливо перспективним видається співробітництво у цій галузі з В'єтнамом – країною, яка має чи не найбільш високі показники економічного зростання в регіоні. Сприятливим чинником двостороннього співробітництва є історична пам'ять (українські спеціалісти закладали основи в'єтнамської промисловості, багато в'єтнамських кваліфікованих кадрів здобували освіту в СРСР). Країна наразі переживає період індустріальної модернізації, яка охоплює галузі важкої та легкої промисловості, будівництва. Але слід зазначити, що рівень зовнішньоторговельних обмежень В'єтнаму вищий ніж в інших країнах АСЕАН. Крім того, такі країни як Японія, Китай, Республіка Корея, Тайвань належать до провідних у сфері машинобудування, а, з урахуванням створення ними зон вільної торгівлі з країнами АСЕАН, конкуренція для українських товарів значно збільшується. Для України залишається відкритим сегмент недорогої технічної продукції.

Затребуваною на ринках Південно-Східної Азії є українська агропромислова продукція. З огляду на зростання населення регіону, а також урізноманітнення продовольчих вподобань (відхід від споживання суто рису і кукурудзи) потреба в зерновому імпорті зростатиме. За прогнозами експертів, попит на пшеницю в регіоні до 2018 р. зросте до 36 млн т щорічно у порівнянні із нинішніми 20-23 млн т. І ці показники не враховують такі величезні ринки як китайський та індійський. Потенціал України для забезпечення азійських країн зерновими може бути реалізований вже в найближчі роки. Через повінь на початку 2011 р. один із основних постачальників зернових в регіоні – Австралія значно скоротила обсяги експорту. Україна могла б наростити тут свою присутність, однак подовження експортних обмежень на вивіз зернових, а також поступове скорочення площ посівів зернових на користь технічних культур, зокрема, рапсу не дозволяють цього зробити.

Країни Східної Азії традиційно є значними споживачами української продукції ОПК. Регіон стабільно утримує перші місця за імпортом зброї (за даними СІПРІ, на нього припадає 41 % світового збройного трансферу). Особливе місце тут належить Китаю. Очікується, що через три роки обсяг торгівлі зброєю з ним сягне позначки 1,2 млрд дол. Паралельно, Китай сам перетворюється на конкурента України на збройових ринках Південно-Східної Азії. Фактично, за даними Kanwa Asian Defence тільки В'єтнам, Філіппіни та Бруней не є покупцями китайської зброї. Всі інші країни ПСА більшою або меншою мірою вже зав'язані на китайські поставки.

Таким чином, за основними статтями українського експорту до країн Південно-Східної Азії, Китай перетворюється на потужного конкурента України, що вже зараз можна віднести до ризиків для вітчизняної економіки, яка має чітко виражений експортоорієнтований характер.

Висновки: Найчастіше офшорами є країни, що розвиваються. Влада такої держави бере певну плату за реєстрацію офшору й так поповнює місцевий національний бюджет. З

одного боку, офшори не впливають на внутрішню економіку цих країн, оскільки не ведуть бізнес на їхній території, а з іншого – вони є постійним джерелом доходу, тому що сплачують, як мінімум, установлені мита. У бюджетах деяких держав це джерело доходу навіть становить основу економіки і є фундаментом національного добробуту. Багато країн, які потребують інвестицій для розвитку, створюють пільгові умови для залучення прямих та портфельних іноземних інвестицій. А низка держав для залучення іноземних інвестицій створює в себе спеціальні економічні зони в різних формах або дозволяє проживання тим іноземцям, які куплять на значну суму нерухомість у цій країні чи вкладуть певні кошти в її цінні папери. Актуальність вивчення особливостей функціонування інвестиційних офшорів пояснюється потребою розуміння специфіки боротьби з виведенням коштів в офшори, чому зараз в Україні приділяють значну увагу, особливо після оприлюднення так званих панамських паперів.

Інвестиційні офшорні зони характеризуються спрощеним і прискореним процесом реєстрації іноземних осіб, у ході якого сплачується певна сума збору в бюджет країни. Нерезидентам установлюють знижені ставки зі сплати податку з прибутку та прибуткового податку з фізичних осіб. Інвестиційні офшорні компанії звільняються від державного валютного контролю, тому можуть бути впевнені в конфіденційності своєї діяльності, що реалізується веденням закритих реєстрів акціонерів і директорів та відсутністю необхідності в здаванні фінансової звітності. Дохід офшорної зони представлений зборами за реєстрацію й перереєстрацію, податковими надходженнями, витратами на утримання представництв офшорних компаній. Останні складаються з оплати оренди приміщення, зв'язку, електроенергії, харчування та проживання, транспорту, дозвілля, заробітної плати й низки соціальних компенсацій і виплат. В останні роки в Східній Азії оформилась поліцентрична регіональна система навколо Китаю і Японії. Суттєвий вплив на ситуацію в регіоні мають і деякі позарегіональні гравці, у першу чергу США. Основними економічними мотивами їх активізації в регіоні є: забезпечення привілейованого доступу до ресурсів ПСА, контроль над транспортними перевезеннями й розміщення виробництв транснаціональними корпораціями (ТНК) на ресурсній базі країн регіону. Малі та середні країни АСЕАН, використовуючи суперечність інтересів, намагаються проводити збалансований і незалежний курс, який не дозволяв би надмірно посилюватися жодній із провідних сил.

Аналіз стану інтеграційних процесів в Східній Азії дозволяє дійти ***висновку про динамічність перерозподілу ринків і формування преференційних торговельних режимів у регіоні, а також наявності конкуруючих моделей регіоналізму.*** Успішність інтеграційних процесів у Східній Азії значної мірою буде залежати від того, як різні за своєю вагою країни зможуть гармонізувати свої економічні та політичні інтереси. Наразі все свідчить про те, що регіон і надалі буде стрімко розвиватися в економічному відношенні безвідносно до того, який саме формат інтеграційного об'єднання виявиться більш життєздатним.

- Говорити про набуття повноправного членства Україною в одному із інтеграційних об'єднань ПСА наразі доцільно стосовно АСЕМ. Приєднання України до цього форуму доцільне з точки зору географічного розташування, яке робить Україну природною зв'язувальною ланкою між Європою та Азією. Членство в АСЕМ дозволить Україні приєднатися до перспективних економічних, фінансових та інфраструктурних проектів євразійського масштабу.

- Україні слід вивчити можливість підписання Договору про дружбу і співробітництво з країнами Південно-Східної Азії, який відкриє перспективи тіснішої взаємодії з АСЕАН. Заслугує на увагу досвід Туреччини як позарегіональної держави, яка у 2010 р. підписала подібний договір. Активізація всебічного діалогу з інтеграційними структурами в Східній Азії вже зараз потребує створення механізму представництва України при секретаріатах організацій, розгляду можливості набуття статусу партнера по діалогу. Це надасть можливість розробляти довгострокові плани співробітництва, вчасно схоплювати та реагувати на економічні потреби і можливості регіону, у відповідності з ними перебудовувати систему пріоритетів у зовнішньоекономічній діяльності, бути готовою до будь-яких економічних регіональних змін.

- Створення в регіоні численних зон вільної торгівлі та встановлення преференційних відносин в середині інтеграційних структур в ПСА не відповідає інтересам України з точки зору нарощування та диверсифікації експорту. В цьому контексті очікуване підписання угоди про вільну торгівлю із Сінгапуром, переговори про що тривають, також не є механізмом збільшення українського експорту, оскільки після приєднання України до СОТ для українських виробників фактично діє режим вільної торгівлі на території Сінгапуру. Підписання угоди покликане відкрити український ринок для товарів походженням із Сінгапуру або тих, які він реекспортує (здебільшого походженням із Китаю). Ефективнішим для України було б створення зони вільної торгівлі не з окремими країнами, а з азійськими інтеграційними структурами. Втім це питання потребує вивчення з огляду на специфіку експорту країн ПСА та їх взаємодоповнюваність з українським експортом.

- Враховуючи жорстку конкуренцію на ринках машинобудування, металургії та озброєнь Південно-Східної Азії, Україні слід опрацювати пропозиції щодо реалізації привабливих комплексних проектів виробничої кооперації, залучення України до реконструкції та модернізації у відповідних галузях. Особливу увагу слід звернути на розвиток відносин з В'єтнамом і Брунеєм як країнами, які мають потужний економічний потенціал та зацікавлені у диверсифікації своїх економічних зв'язків.

Історія формування міжнародних відносин України з державами Латинської Америки та Африки

Перші спроби встановлення дипломатичних відносин України з державами Латинської Америки мали місце ще на завершальному етапі національно-демократичної революції 1917-1921 рр. На початку 1921 р. Аргентина визнала УНР і вже *31 березня* Голова Директорії та Головний Отаман Військ УНР С. Петлюра у Тарнові підписав Миколі Шумицькому (радник Дипломатичної місії УНР у Парижі) призначення бути “Дипломатичним Представником Уряду УНР до Високого Уряду Республіки Аргентини”. Він був уповноважений вносити до аргентинського уряду та інших офіційних представників “заяви, ноти, меморандуми і ін. в справах політично-дипломатичних, економічно-торговельних та фінансових, вести в тих справах з відповідними Представниками Аргентинського Уряду переговори і заключати та підписувати у вищенаведених справах договори – конвенції, представивши їх на попереднє затвердження Урядові УНР”.

М. Шумицькому доручалося й “повісти відповідну акцію в справі визнання УНР також з боку Урядів других Республік Південної та Центральної Америки, куди в випадку позитивного вирішення справи будуть делеговані Урядом УНР відповідні Представництва” (ЩДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.286, арк.80-81). Але з об'єктивних обставин український дипломат не приступив до виконання своїх обов'язків у Буенос-Айресі.

У *1922-1923 рр.* дипломатичним представником уряду ЗУНР у Бразилії був Петро Карманський (1878-1956), викладач гімназії та поет-лірик і перекладач. Про свою діяльність він залишив спогади “Між рідними в Південній Америці”. На засіданні III сесії Асамблеї Ліги Націй 13 вересня 1922 р. головуєчий - представник Бразилії Да Гама у виступі з питання державного статусу Східної Галичини підтримав протест західноукраїнської делегації щодо незаконності проведення там виборів до польського Сейму.

В 1991 р. першими з латиноамериканських держав визнали незалежність України і висловили готовність встановити з нею дипломатичні відносини Аргентина (5 грудня), Куба (6 грудня), Коста-Ріка (20 грудня) і Мексика (25 грудня). На кінець 2000 р. українські посольства діяли в Аргентині (за сумісництвом – у Республіці Чилі, Східній Республіці Уругвай та Республіці Парагвай), Федеративній Республіці Бразилія (за сумісництвом – у Республіці Болівія, Боліварській Республіці Венесуела та Республіці Еквадор, генеральне консульство – в Куритибі), Республіці Куба та Мексиканських Сполучених Штатах.

Політичний прорив незалежної України в Латинську Америку відбувся, коли після участі у спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, присвяченій 50-річному ювілею її заснування, Л.Кучма здійснив офіційні візити до Бразилії (25-26 жовтня 1995 р.), Аргентини

(26-29 жовтня) і Чилі (29-31 жовтня). В ході них відбулися його зустрічі та переговори з президентами Фернандо Енріке Кардозо, Карлосем Саулем Менемом і Едуардо Фреєм Руїс-Тагле, керівниками парламентів, Верховних Судів, міністрами, підприємцями і представниками місцевих українських громад. За підсумками візитів були підписані “Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і ФРБ” (25 жовтня, перша угода такого рівня з європейською державою), “Декларація про принципи відносин між Україною і АР” (27 жовтня) і Спільна українсько-чилійська декларація (30 жовтня), а також угоди про торговельно-економічне співробітництво (аналогічні договори зі США були укладені лише в 1994-1995 рр.).

12-13 квітня 1997 р. відбувся офіційний візит делегації Верховної Ради на чолі з О.Морозом до Республіки Куба, а 24-26 вересня того ж року на запрошення президента Мексики Ернесто Седильйо Понсе де Леона Мехіко з державним візитом відвідав Л. Кучма. Тоді була підписана “Декларація про принципи відносин між Україною та МСШ”, Меморандум про взаєморозуміння щодо створення механізму консультацій з питань, що становлять взаємний інтерес та інші документи.

Наступного місяця у Львові й Києві побувала урядова делегація бразильського штату Парана, де мешкає близько 300 тис. вихідців з України та їхніх нащадків. В ході перебування гостей було підписано протокол про наміри щодо співробітництва між Львівщиною і штатом Парана. 28-30 червня 1998 р. в Україні з державним візитом перебував президент Аргентини Карлос Менем. Під час візиту були підписані “Договір про дружні відносини і співробітництво” та Угода про науково-технічну співпрацю, відзначено, що Україна і Аргентина виступили ініціаторами розвитку з’язків між Організацією ЧЕС та Спільним ринком країн Південної Америки (МЕРКОСУР).

Важливим фактором у налагодженні відносин нашої держави з країнами Латинської Америки виступає наявність у них численної української діаспори, особливо в Бразилії та Аргентині. Українське населення мешкає переважно в Буенос-Айресі та суміжних аргентинській провінції Місіонес і бразильському штаті Парана. Після того як у новій конституції цього штату 1988 р. з’явилася стаття, що гарантувала вільний вибір вивчення мов, в університеті Куритиби почалося викладання української мови, літератури й історії. На початку 1992 р. в Буенос-Айресі з’явилася Аргентино-українська торгова палата, що об’єднує півсотні місцевих підприємців.

Щодо співпраці України з державами Африки треба відзначити, що на всьому Африканському континенті діє лише 11 дипломатичних представництв України, натомість більша частина африканських країн мають свої представництва в Москві і лише так співпрацюють з Україною. На економічному всесвітньому ринку африканські країни і Україна не є конкурентами. Вони взаємно доповнюють один одного. Це теж створює особливе підґрунтя для подальшого розвитку взаємин.

Розвідані запаси нафти в регіоні збільшилися на 120%, природного газу - на 140%. Регіон є значним споживачем іноземних інвестицій. За оцінками експертів Бюро з питань народонаселення, протягом 2015-2050 рр. на Африканському континенті відбуватиметься найбільший в історії людства приріст населення – 2,4 млрд. осіб.

У 2015 р. загальний обсяг торгівлі України з країнами Африки становив 4,4 млрд дол., із яких експорт українських товарів – 3,8 млрд доларів. Україна продовжує зберігати значне позитивне сальдо в торгівлі з Африканським континентом – 3,2 млрд доларів. Країни Африканського континенту є нашими традиційними партнерами у сфері військово-технічного співробітництва. Україна бере активну участь в операціях ООН з підтримання миру в п’яти країнах Африки: Ліберії, Кот-д’Івуарі, ДРК, Судані та Південному Судані.

Великою популярністю на континенті користуються українські товари харчової промисловості: молочна продукція, зернові (пшениця, ячмінь), олія, майонез. Основними товарними групами українського експорту є чорні метали (75,9%), залізничні локомотиви (7,9%), тютюн і промислові замітники тютюну (5,7%). З Африки імпортують банани, каву, рис, арахіс, какао боби. А також руди, шлаки і золу (99,9%).

Також щорічно у ВНЗ України навчається близько 2 тис. студентів з Республіки Гвінея. У 2015 р. обсяг двостороннього товарообігу із цією країною становив 123 млн дол., у тому числі український експорт – 120,8 млн дол., імпорт – 2,2 млн доларів.

Також українські інженери беруть участь у багатьох нігерійських проектах. У 2014 р. Нігерія стала найбільшим покупцем української зброї. Зважаючи на те, що Нігерія має найбільші запаси газу в регіоні, можливі домовленості між двома країнами і в газовій сфері.

Нещодавно було проведено українсько-африканський форум, на якому обговорювалися питання побудови співпраці українських бізнесменів у країнах Африки. А в травні в столиці Нігерії Абуджа пройшов другий раунд українсько-нігерійських політичних консультацій, у якому взяли участь заступник Міністра закордонних справ України та Державний Міністр закордонних справ Федеративної Республіки Нігерія. У ході консультацій сторони обговорили питання активізації політичного діалогу, розширення співробітництва в торговельно-економічній сфері, а також співробітництво в рамках ООН, зокрема в контексті членства України в Раді Безпеки ООН. Домовилися про пріоритетні напрями співробітництва у галузях промислового потенціалу та інфраструктури, проекти в галузі освіти та відновлювальної енергії.

Технологічний розвиток Африки співвідноситься із можливостями нашої держави, тому Україна в Африці могли би споруджувати об'єкти з переробки сільськогосподарської продукції, сховища для аграрної сировини, будувати базову інфраструктуру, деревообробку, гідро- і теплоелектростанції. Підійшли б послуги українців і в галузі видобутку корисних копалин та виготовлення найпростіших сільськогосподарських знарядь.

Африканці закликають партнерів створювати спільні з ними підприємства і отримати можливість звільнення від сплати податків, доступ до місцевого кредиту та інші пільги.

Не значних затрат і величезної користі можна досягнути, створивши регулярні лінії морських перевезень і особливо експортно-імпортних вантажів між країнами Субсахарської Африки та Україною.

Африканців цікавить український метал і пшениця, кукурудза, горох, борошно, маргарин, крохмаль, яйця. Імпортують вони багато м'яса птиці. Свинину туди возять європейці. Лише 5% із імпорту молочної продукції забезпечує Україна. Потребують багато сирів, особливо сирних продуктів, через низьку купівельну спроможність. Комплектуючі і запчастини до залізниці, авіадвигуни і вантажівки.

Співробітництво України з окремими державами регіону

Величезні перспективи для політичної, економічної, науково-технічної та культурної співпраці відкриваються перед Україною в державах Латинської Америки. Серед них особливий інтерес становить Бразилія, найпотужніша і найвпливовіша держава в регіоні, яка за обсягом валового внутрішнього продукту входить до десятки провідних країн світу. Українсько-бразильські відносини мають значну політико-правову основу, закладену під час численних взаємних візитів представницьких делегацій обох держав, зокрема під час переговорів на найвищому рівні між Президентом Л. Кучмою та Ф. Е. Кардозо. Ними укладені Договір про дружні відносини та співробітництво (1995), Угода про торговельно-економічне співробітництво та низка інших міждержавних і міжурядових угод. Інтенсивно розвиваються двосторонні контакти парламентарів обох країн, керівників центральних міністерств і відомств, а також прямі зв'язки між окремими бразильськими штатами і українськими областями. Лише за останніх два роки сторони обмінялися 64-ма делегаціями, що засвідчує посилення взаємовигідного діалогу в різних галузях. Сприяє цьому і наявність численної української діаспори в Бразилії: лише в штаті Парана мешкає 400 тис. етнічних українців, і 1996 р. Україна відкрила тут Генеральне консульство. Бразилія першою підтримала кандидатуру міністра закордонних справ України Г. Удовенка на посаду голови 52-ї сесії Генеральної асамблеї ООН; першою у Латинській Америці заявила про підтримку України на виборах до Ради Безпеки ООН на 2000-2001 рр.; проголосувала за українських представників до складу Комісії з міжнародного права, Комітету з прав людини; виступила за

переведення України з групи "В" до групи "С" схеми розподілу видатків на фінансування операцій з підтримки миру ООН. У свою чергу Україна підтримала бразильських кандидатів до Міжнародного суду, а також кандидатуру представника Бразилії на посаду голови 29-ї Конференції ЮНЕСКО.

Плідно розвиваються й українсько-бразильські економічні взаємини. ВАТ "Запоріжтрансформатор" виграло (першим з українських підприємств) міжнародний тендер на території Бразилії на постачання електротехнічного обладнання на суму понад 15 млн доларів. Укладено контракт на поставку бразильській компанії "Гонейр" літаків Л-410, що пройшли повний ремонт на Харківському авіабудівельному об'єднанні. До співпраці з бразильськими партнерами активно долучаються українські підприємства енергетичного машинобудування та паливно-енергетичного комплексу, чорної металургії, залізничної промисловості, літакобудування та ін. Загалом очевидно є тенденція до зростання торговельного обороту між Україною та Бразилією, проте загальний обсяг його (140 млн доларів у 2000 р.) залишається недостатнім і не відповідає інтересам та можливостям обох країн. Ретельне вивчення цих можливостей і розробка конкретних програм взаємовигідної співпраці є важливим завданням розвитку українсько-бразильських відносин.

Надзвичайно перспективним напрямом є співпраця в космічній галузі. Основи її співробітництва були закладені ще у червні 1996 р. під час відвідин українськими представниками космодрому Алькантара. Актуальними для обох країн стали домовленості про співпрацю з питань будівництва бразильських космічних кораблів, участі українських експертів у науково-консультативній підтримці Бразильської космічної програми, запуску з Алькантара українських транспортних ракет "Циклон". Широку програму співробітництва в галузі космічних досліджень було намічено під час візиту в Україну президента Бразилії Ф. Е. Кордози в січні 2002 р. Додаткові перспективи для українського товаровиробника створює активна розбудова Бразилією залізниць. Це дасть змогу для постачання транспортних засобів та рейок, що і було підтверджено урядовими делегаціями штатів Ріо-де-Жанейро та Парана в Україні. Певні можливості для просування українського експорту на бразильський ринок створює розвиток судноплавства по Амазонці. Українська пропозиція – це самохідні баржі з автоматизованою системою вантажно-розвантажувальних робіт, сучасні рибальські засоби, пасажирські кораблі, навігаційна техніка, вузли.

Перспективність Бразилії – "гіганта Південної Америки", торговельно-економічного партнера спонукає Україну до активізації дій на бразильському ринку. Значну зацікавленість у співпраці з Україною висловлюють і керівники провідних бразильських нафтогазових, електроенергетичних, приладобудівних та інших компаній.

У Палаті Депутатів Національного конгресу Бразилії діє Група міжпарламентських зв'язків «Бразилія-Україна». У Верховній Раді України діє Група з міжпарламентських зв'язків з Бразилією.

У 2014 році загальний обсяг взаємної торгівлі товарами становив 371,4 млн. дол. США. Експорт до Бразилії склав 110,2 млн. дол. США, а імпорт до України 261,2 млн. дол. США.

Негативне для України сальдо торгівлі товарами склало 150,9 млн. дол. США.

Основні статті українського експорту до Бразилії: інсулін, сталевий прокат, шини для пасажирських автомобілів, вугілля антрацитне.

Основні статті імпорту з Бразилії: тютюнова сировина, кава, свинина, феросплави.

У I півріччі 2015 р. обсяг взаємної торгівлі товарами склав 101,8 млн. дол. США. Експорт до Бразилії склав 24,0 млн. дол. США, а імпорт до України – 77,8 млн. дол. США.

У Бразилії діє представництво українського підприємства ВАТ «Мотор Січ».

З 2001 року діє Міжурядова українсько-бразильська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва.

Культурно-гуманітарна співпраця: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова забезпечує дистанційне вивчення української мови у Бразилії. Бразилія організує в Україні фестивалі бразильського кіно.

Наукове та освітнє співробітництво: Значні перспективи відкриває реалізація спільного «інсулінового проекту» щодо промислового виробництва на території Бразилії інсуліну на основі української технології. Здійснюється обмін науковим та практичним досвідом з протидії поширенню ВІЛ/СНІД та інших захворювань. Розширюється співпраця між вищими навчальними закладами двох країн в рамках угод про наукове та академічне співробітництво.

Договірно-правова база двосторонніх відносин нараховує 52 документи.

Ключові документи: Угода про встановлення дипломатичних відносин (11.02.1992 р.), Договір про дружні відносини і співробітництво (12.11.1996 р.), Угода про торговельно-економічне співробітництво (30.12.1996 р.), Угода про наукове і технологічне співробітництво (27.05.2009 р.).

Українська громада: Кількість етнічних українців у Бразилії, за оцінками дослідників, складає 600 тис. осіб, переважна більшість яких мешкає у штаті Паранá – понад 400 тис., а також у штатах Сан-Паулу, Санта-Катаріна та Ріо-Гранде-ду-Сул. Представницьким органом українських громадських організацій в Бразилії є Українсько-Бразильська Центральна Репрезентація. Українські релігійні громади об'єднуються навколо 24 парафій (понад 200 церков) Української греко-католицької церкви та 16 парафій Української автокефальної православної церкви. Згідно із Законом Федеративної Республіки Бразилія №4324/2008, 24 серпня проголошено Національним Днем української громади Бразилії. У 2016 р. відзначатиметься 125-а річниця з початку української імміграції до Бразилії.

У Бразилії регулярно проходять фестивалі української культури, виступи українських мистецьких колективів, виставки та презентації. До 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря перевидано двомовну книгу «Тарас Шевченко: поет України».

Задовільно розвиваються відносини України з **Аргентиною**. Вона однією з перших визнала незалежність України – 5 грудня 1991 р. У подальшому неодноразово проводилися аргентино-українські зустрічі на найвищому рівні. Одна з них відбулася під час офіційного візиту Президента Аргентини К. Менема в Україну 28-30 червня 1998 р., під час якої було укладено Договір про дружні відносини і співробітництво між Аргентиною та Україною, а також Угоду про науково-технічне співробітництво. Українська пропозиція економіці Аргентини – модернізація залізничного транспорту, портового господарства, участь у будівництві мостів і каналів, створення вантажного автотранспорту, систем транспортних авіап перевезень, лісового пожежогасіння, розвиток гірничорудної промисловості.

У Палаті депутатів Національного конгресу Аргентини з 2014 р. діє Парламентська група дружби з Україною.

У 2014 році обсяг двосторонньої торгівлі між Україною та Аргентиною становив 94,2 млн. дол. США.

Український експорт до Аргентини у 2014 році склав 19,9 млн. дол. США. Імпорт до України за цей період становив 72 млн. дол. США.

За перше півріччя 2015 року обсяг двосторонньої торгівлі склав 38,2 млн. дол. США, український експорт: 7,1 млн. дол. США, імпорт з Аргентини: 31,1 млн. дол. США.

Основні групи товарів експорту: добрива, чорні метали, машини.

Основні групи товарів імпорту: риба і ракоподібні, їстівні плоди та горіхи, насіння і плоди олійних рослин, тютюн і промислові замітники тютюну.

Культурно-гуманітарна співпраця: Українські співаки, музиканти та артисти балету беруть участь у культурних заходах, які проводяться в Аргентинській Республіці.

Столиці України та Аргентини є містами-побратимами.

Договірно-правова база: Договірно-правова база двосторонніх відносин нараховує 51 документ.

Ключові документи: Договір про дружні відносини і співробітництво (11.04.2000 р.), Угода про торговельно-економічне співробітництво (30.12.1996 р.), Угода про скасування віз (02.10.2011 р.).

Українська громада: В Аргентині проживає друга за чисельністю в Латинській Америці українська громада (близько 250 тисяч етнічних українців). Місцями їх компактного проживання є м. Буенос-Айрес, а також провінції Буенос-Айрес, Кордоба, Коррієнтес, Мендоса, Місьйонес, Ріо-Негро, Формоса і Чако. Українська центральна репрезентація в Аргентинській Республіці об'єднує понад 30 товариств української громади. Найбільшими колективними членами УЦР є Українське культурне товариство «Просвіта» та Українське товариство «Відродження».

Мають тенденцію до поступового відновлення українсько-кубинські відносини. Під час візиту на Кубу в червні 2000 р. Президента України Л.Кучми були накреслені такі напрями розвитку двосторонніх торговельних відносин: продаж літаків нових моделей, ремонт діючого авіапарку, продаж тракторних двигунів тощо.

31 березня 2015 р. у Верховній Раді VIII скликання створена депутатська група Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Республікою Куба. У Національній Асамблеї народної влади Куби створена Група дружби «Куба-Україна».

Торговельно-економічні відносини: У 2014 р. обсяги двосторонньої торгівлі товарами та послугами склали 87,4 млн. дол. США. При цьому український експорт до Куби склав 85,1 млн. дол. США., а імпорт з Куби становив 2,2 млн. дол. США. Позитивне для України сальдо склало 82,9 млн. дол. США.

У I півріччі 2015 р. обсяги двосторонньої торгівлі склали 31,7 млн. дол. США. При цьому експорт до Куби склав 31,3 млн. дол. США., а імпорт з Куби – 0,4 млн. дол. США. Сальдо позитивне – 30,9 млн. дол. США.

У структурі українського експорту до Куби переважають літальні апарати, машини, зернові культури, мінеральні добрива. Основними статтями імпорту з Куби є кава, соки, табак.

Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України з Куби становлять 2,1 млн. дол. США., які розміщені переважно у сфері охорони здоров'я та фармацевтичній галузі.

Завдяки експорту Україною у 2014-2015 рр. чотирьох літаків Ан-158 флот цих авіалайнерів на Кубі зріс до 6 одиниць.

На Кубі діє спільне підприємство з ремонту та модернізації вантажівок «КрАЗ».

Культурно-гуманітарна співпраця: Відповідно до статистики кубинської сторони, 24 тис. українських пацієнтів, у т.ч. 20 тис. дітей, пройшли курс лікування та оздоровлення в рамках двосторонньої Програми «Діти Чорнобиля».

Договірно-правова база: Кількість чинних документів: 61.

Ключові документи: Угода про торговельно-економічне співробітництво (11.08.1999); Консульська конвенція (15.01.2004).

Помітний інтерес до розвитку взаємовигідної співпраці з Україною виявляє **Венесуела**. За оцінками венесуельських бізнесових кіл, це перспективна та багатообіцяюча справа, адже Україна володіє передовими технологіями в галузі нафто- та газодобування, транспортування енергоносіїв, суднобудування тощо.

Наявність в Україні високих технологій і розвинутої бази окремих галузей машинобудування при відносній слабкості їх в окремих країнах Латинської Америки дає змогу, на думку українських фахівців, розраховувати на суттєве розширення експорту туди української машинотехнічної продукції. Наприклад, Еквадор поставляє в Україну банани, каву, какао, квіти. Натомість Україна має реальну можливість реалізовувати на еквадорському ринку продукцію енергетичного та сільського машинобудування. Перспективним напрямом співпраці з Болівією можуть стати гірничодобувна та гірничопереробна галузі. Аналогічна ситуація у торгівлі з іншими країнами Південної Америки, які мають труднощі з реалізацією їх традиційних експортних товарів – кави, бананів, цукру-сирцю, борошна тощо – і бажають диверсифікувати свої експортні поставки, висловлюючи водночас готовність імпортувати вантажівок-самоскиди, трактори, енергетичне та гірничодобувне устаткування, шляхобудівельну техніку, літаки, сільськогосподарські машини тощо. Існують і реальні можливості залучення українських спеціалістів до реалізації в цих країнах національних

програм розвитку енергетики, транспортної інфраструктури, а також проектів розбудови рибного господарства та харчової промисловості.

Мексика визнала Україну: 25 грудня 1991 року.

Встановлення дипломатичних відносин: 14 січня 1992 року.

Політичні відносини: Мексика послідовно підтримує суверенітет і територіальну цілісність України на міжнародній арені.

Торговельно-економічні відносини: Мексика є одним з найбільших торговельних партнерів України в Латинській Америці та Карибському басейні.

У 2014 році обсяг двосторонньої торгівлі між Україною та Мексикою склав 249,8 млн. дол. США при позитивному для України сальдо у 56,9 млн. дол. При цьому український експорт до Мексики склав 153,4 млн. дол., а імпорт з Мексики становив 96,4 млн. дол.

У I півріччі 2015 року обсяг двосторонньої торгівлі склав 92,1 млн. дол. США. Експорт склав 60,8 млн. дол. США. Імпорт мексиканських товарів становив 31,3 млн. дол. США. Позитивне для України сальдо за цей період становило 29,5 млн. дол. США.

Найважливіші статті експорту до Мексики: чорні метали, добрива, зернові культури, обладнання, мінеральні палива та продукти нафтопереробки.

Найважливіші статті мексиканського експорту до України: електричні машини, обладнання, транспортні засоби, фармацевтична продукція, оптичні прилади, алкогольні і безалкогольні напої, різноманітна хімічна продукція, риба та кава.

Обсяг мексиканських інвестицій в економіку України становить 9 млн. дол. США.

У 2007 році створено Українсько-Мексиканську Міжурядову Комісію.

Культурно-гуманітарна співпраця: У першому півріччі 2015 року на міжнародних фестивалях, що проводилися в Мексиці, Україна була представлена документальним фільмом «Майдан» С. Лозниці та короткометражною стрічкою «Інтеграція» О.Радинського, а також київським музичним етно-гуртом «Дахабраха». Мексикою проводяться тижні мексиканського кіно в Україні.

Наукове та освітнє співробітництво: У липні 2015 року започатковано співробітництво між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Національним автономним університетом Мексики.

Договірні-правова база: Кількість чинних документів: 23.

Ключові документи: Декларація про принципи відносин та співробітництво (25.09.1997); Угода про співробітництво в галузі науки, техніки та технологій (20.02.1998); Угода про торговельно-економічне співробітництво (19.12.2004); Конвенція про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи і майно (23.01.2012).

Українська зовнішня політика не може обмежуватися лише питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції. Враховуючи нагальні потреби української держави на міжнародному напрямку (консолідація міжнародної підтримки у протидії агресії, економізація дипломатії, пошук нових ринків збуту особливо для сільськогосподарської та військово-технічної продукції, захист прав українців за кордоном), важливим є розширення географії співробітництва, особливо в регіонах, які мають значний потенціал розвитку.

Україна не обтяжена колоніальним минулим або агресивним сучасним, водночас, добре знайома багатьом в Африці чи Азії завдяки контактам радянських часів. Нехтування формуванням прагматичних та взаємовигідних відносин з країнами поза ЄС та НАТО у середньостроковій перспективі може призвести не тільки до втрати потенційних ринків, а й до схилення Росією цих країн на власний бік в рамках міжнародних організацій. Міжпарламентські контакти можуть стати позитивним елементом вибудови довіри між країнами.

АФРИКА Поточні міжнародні процеси засвідчують зростання значущості Африканського регіону для усієї системи міжнародних відносин. Попри певну напруженість у сфері безпеки, геополітична стабільність континенту залишається поза загрозами, а відтак увага глобальних акторів не знижується, а посилюється. Помітним є певне економічне

зростання, посилення багатовимірної інтеграції, а також спостерігається стрімкий демографічний приріст населення, його омолодження та урбанізація.

Міжнародні актори, такі, як ЄС, Китай, США, Індія, Ізраїль, ОАЕ, Саудівська Аравія, Канада істотно конкурують між собою за закріплення свого впливу в Африці.

Варто відмітити, що країни Африки - це 28 % голосів в ООН, що робить їх підтримку вирішальною для проведення важливих міжнародних ініціатив. Через це триває надзвичайно висока за інтенсивністю розбудова мережі іноземних представництв в регіоні: за період з 2010 по 2016 рр. в країнах Африки було відкрито 320 нових дипломатичних місій. Мережа іноземних місій Китаю тепер охоплює 52 країни регіону, США – 49, Франції – 47, ФРН – 43, Росії – 40, Туреччини – 38. Водночас, Україна має лише 10 не повністю функціональних посольств.

При цьому товарообіг країн ЄС з Африкою за останні 12 років зріс на 41 % та сукупно склав \$156 млрд. На другій позиції Китай - \$120 млрд., а приріст торгівлі досяг 226 % (2006-2018 рр.). Важливо відзначити, що не лише великі гравці мають успіхи на континенті. Яскравим прикладом цього є ОАЄ, що стали четвертим за значенням торговельним партнером країн Африки – \$20 млрд. (+221 % за минулі 12 років).

В економічному плані країни Субсахарської Африки демонструють найвищі у світі показники проросту ВВП – 4,1 % (2018 р.). У 2018 році до Африки надійшло \$42 млрд. прямих іноземних інвестицій. У 2019 році очікується збільшення ПІІ до регіону, оскільки уряд КНР у вересні 2018 р. схвалив рішення про додаткове інвестування \$60 млрд. Одночасно США, з метою протидії «хижацьким китайським інвестиціям», у жовтні 2018 р. схвалили аналогічний за обсягом фінансовий пакет для країн Африки з метою протидії експансії Пекіну.

В країнах Африки через демографічний вибух збільшується споживання продовольства, що вкрай важливо для українських виробників аграрної продукції.

Загалом населення континенту, що складає 1,21 млрд. осіб щороку споживає продукції на \$1,6 трлн. Україні також варто мати на увазі, що регіон відіграє все більше значення для іноземних гірничо-видобувних гігантів: африканські нафто-газові ресурси, колтан, літєві руди, боксити, хром, марганець, залізна руда, урановий концентрат, алмази, цінні породи деревини користуються підвищеним попитом в країнах Заходу, Китаї та Індії.

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА Ресурсний та людський потенціал регіону Латинської Америки недооцінений у зовнішній політиці України. Між тим, ці країни мають місткі ринки. Для України привабливим може бути експорт до країн регіону продукції авіа- та машинобудування, сільськогосподарська та важка автомобільна техніка, співпраця у космічній галузі. Окрім економічного інтересу, який був визначальний для України в цьому регіоні до 2014 року, нині активізується і політична складова співпраці - міжнародна підтримка України у протистоянні російській агресії.

На сьогодні спостерігається не лише низький рівень проникнення України в регіон Латинської Америки, а й вкрай низький рівень обізнаності як щодо російської агресії, так і щодо українського потенціалу. Непоодинокі випадки представлення української промисловості через РФ (літаки, ВПК).

КИТАЙ Впродовж останніх десятиліть в рамках зміни парадигми глобальної політики Китаю, екстраполяції економічного потенціалу КНР, нарощування його лідерських амбіцій, Європа стала предметом пріоритетної зацікавленості Пекіну. Загальна сума китайських інвестицій у держави Європи впродовж останніх 10 років склала понад 272 млрд. євро, а тематика співпраці охоплює широкий спектр питань: від інфраструктурних проєктів та торгівлі, до спільних зусиль у боротьбі з тероризмом та ісламським екстремізмом, а також енергетику (включно з відновлюваною), військову промисловість та космос, будівництво та хімічну промисловість, харчові технології.

Поступово зростає інтерес КНР і до держав Центральної та Східної Європи, який можна пояснити прагненням посилити інфраструктурний потенціал транс-євразійської Ініціативи «Пояс і шлях», а також до окремих держав Східного партнерства (приміром, Грузії, з якою

Китай у 2017 році підписав Угоду про зону вільної торгівлі). Інтерес викликає також формат «17+1», який поєднує Китай з сімнадцятьма державами ЦСЄ, Балтії, Балкан та Грецією.

Приділяє свою увагу Пекін й Україні. Зокрема, у грудні 2017 року Китай та Україна схвалили план дій, згідно якого передбачається залучення китайських інвестицій до України у обсязі, що сягатиме \$7 млрд. Зростає рівень торгівельного обороту – КНР входить до десятки країн з найвищим з Україною товарообігом.

Сучасний стан справ

АФРИКА Відносини України з країнами Африки за останні п'ять років демонструють різнопланових характер. Україна диверсифікує імпорт, розширюючи торгові майданчики у т. ч. і на ринках країн Африки. За даними Держкомстату, товарообіг України з країнами Африки у 2017 році склав \$4,7 млрд., тобто перевищив обсяги торгівлі з Росією (\$3,9 млрд.). Країни Африки зацікавлені у придбанні широкого асортименту української продукції з високим рівнем доданої вартості (продукція машинобудування, озброєння, ліки, харчові продукти).

Водночас, Київ не приділяє належної уваги розвитку відносин з африканськими партнерами, і контакти підтримуються переважно на рівні українських посольств, мережа яких не відповідає нинішнім потребам і потенціалу політичного та торговельного характеру. В даний час функціонують 10 посольств (Алжир, Єгипет, Туніс, Марокко, Сенегал, Ефіопія, Нігерія, Кенія, Ангола, ПАР).

22 червня 2016 року Україна набула статусу спостерігача в Африканському Союзі, який об'єднує усі держави африканського континенту, проте використання цього майданчику є нефективним.

Україна робить вагомий внесок у підтримку миру та безпеки в країнах Африки. Станом на початок 2019 року кількість українських миротворців на африканському континенті склала 274 особи, що беруть участь у 3 місіях (ДРК, Південний Судан, регіон Аб'ей) – це 81% українських військових у міжнародних операціях з підтримки миру і безпеки. У 2017-2018 р. були виведені українські миротворчі контингенти з Ліберії та Кот д'Івуару. Натомість планується долучення 20 українських військових до складу Багатопрофільної комплексної місії ООН із стабілізації у Малі (МІНУСМА).

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА На сьогодні в Центральній та Латинській Америках діють шість диппредставництв України (Аргентина, Бразилія, Куба, Мексика, Перу, Чилі). Натомість в Україні діють чотири посольства латиноамериканських країн (Аргентини, Бразилії, Куби та Мексики). До 2014 року більшість латиноамериканських країн були представлені через свої посольства в Москві, що обмежувало комунікацію і мало вплив на сприйняття України.

За ці роки спостерігаємо падіння політичної підтримки України у питанні протистояння російській агресії з боку владних еліт країн регіону. Так, якщо у 2014 році резолюцію ГА ООН про територіальну цілісність України підтримали 13 країн (4 проголосували «проти», серед яких, зокрема, Куба, а 14 – «утрималися», серед них Аргентина і Бразилія), то резолюцію про «Стан із правами людини в АР Крим (Україна) та м. Севастополі (Україна)» у 2016 році підтримали лише 6 країн, у 2017 році – 8, у 2018 – знов 6 країн. Резолюція «Проблема мілітаризації АР Крим та м. Севастополь і частини Чорного та Азовського морів» (2018) знайшла підтримку тільки 6 країн (4 традиційно проголосували «проти», а 17 – «утрималися»). Серед тих, хто із 2016 року «утримується» під час голосування за українські резолюції незмінно присутні Аргентина, Бразилія, Мексика, Перу, де діють українські диппредставництва.

З 2014 року відбулося стрімке падіння показників українського торгового експорту до країн регіону. Його пік припав на 2015-2016 роки, а у 2017-2018 роках спостерігається позитивна динаміка нарощування експорту. Разом з тим, у 2014-2018 роках не відбулося засідання жодної із 6 спільних міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва (українсько-аргентинської, українсько-бразильської, українсько-парагвайської, українсько-перуанської, українсько-мексиканської та українсько-чилійської) без оприлюднення причин.

Регіон загалом та жодна країна регіону не потрапили до розробленої МЕРТ Експортної стратегії України на 2017-2021 роки. Маємо і прямі фінансові втрати: через односторонню денонсацію Бразилією договору про довгострокове використання української ракети-носія "Циклон-4" на космодромі Алкантара у 2015 році фінансові збитки України можуть сягати \$800 млн. (сума кредитів під державні гарантії становила \$400 млн). Україна навіть не позивалася до бразильців, хоча нині маємо позови міжнародних інвесторів проти України через недоотримання ними прибутків.

Крім того, існує проблема із поставками 6 літаків АН-158 на Кубу у 2013-2015 роках. За договором, літаки збирали в Україні, їхнє подальше технічне обслуговування під час експлуатації також мають робити українські спеціалісти. Втім, 61% комплектуючих має надходити із РФ, що в умовах російської агресії проти України стало вкрай проблемним, на чому постійно наголошує кубинська сторона.

За умови реалізації політичних завдань та економічних інтересів в регіоні, українськими лобістами можуть бути представники діаспори. Вона складає за приблизними підрахунками до 800 тис. осіб. Необхідним є залучення до економічної та політичної співпраці вихідців із країн регіону, які навчалися в Україні. Переважно це громадяни Перу, Куби, Мексики, Колумбії, Венесуели, Аргентини, Бразилії, Чилі.

КИТАЙ Події в Україні 2014 року викликали в Китаї неоднозначне ставлення. Частина китайського істеблішменту сприйняла ситуацію як результат втручання у внутрішні справи України з боку Заходу та Росії. Водночас, подальші події Китай сприймав з вибіркової позиції і лише у жовтні 2014 року відбулась зустріч міністра закордонних справ України Павла Клімкіна та його китайського колеги Ван Ї на саміті АSEM. Зустріч президента України Петра Порошенка та глави уряду КНР Лі Кецяна відбулась у січні 2015 року на Світовому економічному форумі у Давосі, а зустріч лідерів двох держав – Петра Порошенка та Сі Цзіньпіна лише у квітні 2016 року на саміті з ядерної безпеки у Вашингтоні.

Починаючи з 2014 року спостерігалось зниження обсягу двосторонньої торгівлі, яка досягнула свого мінімуму у 2015 році

Упродовж 2016 року, після налагодження двосторонніх контактів на найвищому рівні, економічні відносини почали інтенсифікуватися, особливо у сфері сільського господарства, енергетичному секторі, інфраструктурних проектах, тощо.

Україна залишається для КНР перспективним та цікавим партнером у галузі високих технологій. Серед пріоритетних напрямів – співпраця у сфері космосу та військово-технічного співробітництва. У квітні 2016 року було ухвалено Довгострокову програму українсько-китайської співпраці в космічній галузі на 2016-2020 роки з урахуванням реалізації КНР Місячної програми та місії з дослідження планет Сонячної системи і включно з розробкою частин ракет-носіїв та космічних апаратів. Поза тим, за останні п'ять років 20 % українського експорту військової техніки припадає на Китай (\$485 млн).

Водночас перспективним є розвиток співпраці з розгортання Балто-Чорноморського співробітництва, в основі якого буде співпраця з країнами В4, ГУАМ та ОЧЕС.

Що робилося ВРУ

АФРИКА Верховна Рада України виступає одним з провідних державних інститутів України, що забезпечує розвиток відносин з країнами Африки протягом останніх п'яти років. Це відображається в діяльності Комітету у закордонних справах, голови ВРУ та депутатських груп ВРУ з міжпарламентських зв'язків із африканськими країнами.

Зокрема, на рівні комітету у закордонних справах відбувалися зустрічі з послами країн Африки, акредитованими в Україні; проведено «круглі столи», що стосувалися питань розвитку торговельно-економічних відносин Україна-Африка (2016 р.) та питань співробітництва у сфері освіти (2018 р.); організовано спеціальні парламентські слухання щодо економізації зовнішньої політики (2016 р.), започатковано організацію щорічних урочистих засідань з нагоди «Дня Африки» (2015-2016 рр.). Комітет піднімав питання

розробки цілісної економічної моделі для розвитку відносин з країнами Африки, що має замінити комплекс розрізнених законодавчих актів.

Важливим заходом у рамках реалізації міжпарламентської дипломатії стала зустріч голови ВРУ А. Парубія з головою Національної Асамблеї Парламенту Республіки Кенія Дж. Мутурі у травні 2019 року. Зокрема, було досягнуто домовленості, що найближчим часом в Парламенті Кенії буде створена група дружби з Україною та відкрито посольство Кенії в Україні.

Відносно механізму депутатських груп ВРУ з міжпарламентських зв'язків із зарубіжними країнами, то в період 2015-2019 рр. було укомплектовано 11 депутатських груп, що стосувалися Африканського регіону - з Алжиром, ДР Конго, Республікою Конго (Браззавіль), Марокко, Єгиптом, Ефіопією, Нігерією, ПАР, Тунісом та Танзанією. Останньою у 2019 році стала група зв'язків з Кенією. Водночас їх ефективність не є високою, більшість залишаються формальними.

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА Упродовж 2015-2018 років у ВРУ було створено депутатські групи з міжпарламентських зв'язків із Аргентиною, Бразилією, Кубою, Чилі, Мексикою та Колумбією.

2015 року було ратифіковано Договір про дружні відносини та співробітництво між Україною та Республікою Парагвай (від 26.04.2012); у 2016 році ратифіковано угоду із Аргентиною про взаємну допомогу щодо розслідувань митних правопорушень, а 2018 року із Аргентиною підписано три міждержавні договори у галузі кримінальної юстиції.

У квітні 2018 року відбувся значимий візит першого віце-спікера ВРУ І. Геращенко до Колумбії, під час якого вона ознайомилася із досвідом реінтеграції зруйнованих тривалим внутрішнім конфліктом територій та особливостями постконфліктного діалогу. У 2017 році вперше молоді українські діаспоряни з Аргентини і Бразилії взяли участь у програмі стажування у ВРУ.

КИТАЙ Депутатська група Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з КНР створена 11 березня 2015 року і є найбільш чисельною - поєднує 237 депутатів. Проте, кількісні показники не відповідають якісному рівню співпраці та здобуткам у міжпарламентській взаємодії. Парламентська група є лише доповненням до урядових та президентських ініціатив, оскільки переважає співпраця міжгалузевого урядового рівня.

Деякий інтерес до співпраці з Китаєм проявляв спікер Верховної Ради України Андрій Парубій. Ще у 2016 році під час зустрічі з на той час новопризначеним послом КНР в Україні Ду Веєм Голова ВР висловився за приєднання України до започаткованого Китаєм формату «16+1» (нині «17+1»), а також «Нового шовкового шляху», який охоплює країни Центральної та Східної Європи. .

Основні проблеми та ризики

АФРИКА На сьогодні до числа основних проблем розвитку українсько-африканських відносин відноситься брак уваги та ігнорування потенціалу співпраці. Відносини України з державами Африки залишаються поза стратегічними розробками як політичного, так й економічного характеру.

Разом з тим, Києву варто мати на увазі деструктивну і компрометаційну (конкуруючу) роль проросійського лобі, що зацікавлене в стагнації та цілковитій руйнації української присутності в країнах Африки.

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА Просування українських інтересів в регіоні може наразитися на певні ризики та проблеми:

Політичні. Наявність в регіоні лівих та популістських режимів (Куба, Венесуела, Нікарагуа, Болівія), які, хоча і не є впливовими в регіональному контексті, на міжнародній арені солідаризуються із позицією РФ щодо Криму та окупації частини території України в обмін на політичну підтримку та економічну допомогу. Їхня позиція сприяє легітимізації дій РФ, а факт визнання свого часу з боку Нікарагуа та Венесуели незалежності Абхазії та Південної Осетії створив небезпечний прецедент і щодо потенційного визнання терористичних режимів ДНР/ЛНР в ОРДЛО

Інформаційні. Регіональні інформагентства проявляють слабкий інтерес до «українського питання», тому беруть інформацію від своїх позаштатних (асоційованих) співробітників у корпунктах у Москві або із інформаційних повідомлень російських новинних агентств, у т. ч. SPUTNIK, телеканалу RT та відеоагенства RUPTLY, які мають іспаномовний, португальський, французький та англійський контент, та самостійно присутні в регіональному інформаційному просторі та телекомунікаційних мережах. Активно співпрацює із ними, зокрема, латиноамериканський телеканал TELESUR, який веде мовлення на Південну Америку та Карибський басейн.

Іміджеві. Російська пропаганда через свої інформресурси намагається представити нинішню ситуацію в Україні як «громадянський конфлікт». Як наслідок, резолюцію РФ щодо боротьби із «героїзацією нацизму, неонацизму» під час голосування в Третньому Комітеті ГА ООН 15.11.2018 року підтримали усі країни Латинської Америки та Карибського басейну, за винятком відсутніх на голосуванні представників Гренади та Домініки. Під впливом російської пропаганди та за матеріальну винагороду на боці ОРДЛО воюють/ли вихідці із країн регіону. Це не тільки, за задумом РФ, інтернаціоналізує конфлікт, але й має позначитися на наших двосторонніх відносинах із країнами регіону. Резонансним стало затримання в Києві та засудження до 13 років позбавлення волі громадянина Бразилії, який має російське коріння та отримав освіту в РФ.

Безпекові. Через наявність в регіоні офшорних зон для України зберігаються ризики недоотримання податків та легалізації через ці зони «брудних грошей». Також країни регіону використовуються як притулок для українців, які тікають від відповідальності за порушення закону.

КИТАЙ Серед ризиків та можливих негативних наслідків у разі більш активного залучення України до співпраці з КНР слід віднести ризики трьох основних категорій:

Ризики першої категорії ґрунтуються на агресивній моделі китайської економічної поведінки та тісному взаємозв'язку економічних та політичних інтересів КНР. Досвід держав Південно-Східної Азії, а також окремих балканських держав демонструє – надмірна відкритість до китайських кредитних програм та подальша неспроможність виконувати свої боргові зобов'язання може призводити до втрати важливих інфраструктурних об'єктів на користь КНР або загроз державного дефолту. Китайська сторона жорстко захищає свої економічні інтереси і не проявляє рис благодійника. Разом з тим, у разі реалізації багатосторонніх проектів, китайські кредити та інвестиції мають помітну «додану вартість».

Інша категорія ризиків ґрунтується на поступовому погіршенні відносин між США, ЄС та КНР. За таких умов підвищення динаміки відносин з Китаєм може призвести до занепокоєння і відповідних кроків з боку Вашингтону та Брюсселю. В безпековому плані це може призвести до негативних наслідків, адже саме США та європейські члени НАТО виступають найбільш вагомими безпековими партнерами України. Відтак, у випадках, коли ЄС та НАТО виступатимуть із солідарних позицій і обґрунтовано вказуватимуть на ризики, які походять від співпраці з Китаєм, Київ має враховувати думку західних союзників. Водночас, нещодавно почало спостерігатися чергове потепління в американо-китайській відносинах.

Іміджеві. Російська пропаганда через свої інформресурси намагається представити нинішню ситуацію в Україні як «громадянський конфлікт». Як наслідок, резолюцію РФ щодо боротьби із «героїзацією нацизму, неонацизму» під час голосування в Третньому Комітеті ГА ООН 15.11.2018 року підтримали усі країни Латинської Америки та Карибського басейну, за винятком відсутніх на голосуванні представників Гренади та Домініки. Під впливом російської пропаганди та за матеріальну винагороду на боці ОРДЛО воюють/ли вихідці із країн регіону. Це не тільки, за задумом РФ, інтернаціоналізує конфлікт, але й має позначитися на наших двосторонніх відносинах із країнами регіону. Резонансним стало затримання в Києві та засудження до 13 років позбавлення волі громадянина Бразилії, який має російське коріння та отримав освіту в РФ.

Третя категорія ризиків – можливість зближення КНР та РФ. Росія зацікавлена у послабленні двосторонніх зв'язків України з Китаєм, дискредитації України як стабільного та надійного партнера

Рекомендації

АФРИКА

1 Провести Парламентські слухання на тему «Поточний стан та перспективи розвитку відносин України з країнами Африки»

2 Опрацювати через Посольство України в Ефіопії (яке вже 9 років без Посла) можливість візиту парламентської делегації ВРУ до Панафриканського парламенту та провести зустріч з його керівництвом

3 Укомплектувати депутатські групи зв'язків з Анголою, Гвінеєю-Бісау, Мадагаскаром та Мозамбіком

4 Створити нові депутатські групи, перш за все з Сенегалом, Суданом, Кот д'Івуаром, Республікою Того, Ганою, Руандою

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА

1 В рамках Комітету у закордонних справах ВР України провести «круглий стіл» з аналізом стану справ у сфері політичної та економічної співпраці, де за участі представників МЗС, МЕРТ, ТППУ, МОН, дипломатичних представників цих країн та бізнесменів-вихідців із країн регіону, які працюють в Україні, виявити проблеми у двосторонніх відносинах, у т.ч. і законодавчі норми, які заважають інтенсифікації співробітництва

2 До Коаліційної угоди у переліку перспективних ринків зазначити і регіон Латинської Америки та Карибського басейну (Центральної Америки), та державну підтримку національних експортерів в цьому регіоні

3 Активізувати роботу відповідних депутатських груп з міжпарламентських зв'язків ВРУ з парламентами країн регіону та сприяти роботі там «груп дружби» з Україною

КИТАЙ

1 З огляду на політичну та економічну значимість для України співпраці з Китаєм, питання стратегічного партнерства Україна-Китай доцільно винести на обговорення в ході підготовки Коаліційної угоди, запланувати окреме Парламентське слухання, де мали б бути представленні відповідні спеціальні відомчі Доповіді щодо оцінки стану та перспектив відносин

2 Окрім торговельного напрямку відносин України з Китаєм, про що зазначалось вище, важливими для української сторони галузями співпраці є розвиток в Україні спільних з КНР виробництв, інвестиційне залучення, технологічна та наукова співпраця

3 Беручи до уваги те, що до пріоритетних сфер інвестування у КНР віднесено електроенергетику, нафтогазову промисловість, розбудову інфраструктури, цивільну авіацію, телекомунікації, військову промисловість, необхідно зосередитись на взаємовигідній співпраці у згаданих сферах, врахувати у Коаліційній угоді та забезпечити на практиці патронат Прем'єр-міністра України над спільними проектами у пріоритетних галузях.

4 Зважаючи на динаміку розвитку агропромислового сектору КНР, доречно провести консультації з представниками Українсько-китайської ради торгівельно-економічного розвитку на предмет забезпечення інтересів українського аграрного сектору у торгівельно-економічних відносинах з КНР.

5 Ще одним пріоритетним напрямом двосторонніх відносин виступає подальший розвиток довірливого політичного діалогу та співпраця на міжнародній арені, заручення підтримкою китайської сторони у міжнародних організаціях (та неформальних майданчиках). Провідну роль у такому розвитку гратиме встановлення діалогу на рівні очільників парламентів.

6 На регіональному рівні доречно провести консультації з представниками об'єднання «17+1» щодо співпраці у формуванні порядку денного економічних відносин з Китаєм та піднімати цю тему у діалозі з представниками відповідних Посольств в Україні. Доречно також розробити механізми координації позицій держав Східного партнерства (щонайменше

держав, що підписали Угоду про Асоціацію з ЄС) щодо перспектив регіональної співпраці з КНР.

7 Україні слід вивчити можливість долучення до Азійського банку інфраструктурних інвестицій (Asian Infrastructure Investment Bank), який разом з Фондом Шовкового шляху є основним фінансовим інструментом у рамках Ініціативи «Пояс і шлях» (окремі держави ЄС, в тому числі «ядра ЄС» вже тепер отримують вигоди від співпраці зі згаданими фінансовими інституціями).

8 Беззаперечним інтересом України є співпраця з КНР у глобальних питаннях, щодо яких позиції Пекіну співпадають з ЄС або США: у питаннях нерозповсюдження, ратифікації Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), протидії кліматичним змінам та вироблення взаємоприйнятних правил економічної взаємодії.

30 липня 2021 р. Рада національної безпеки і оборони схвалила Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, і 26 серпня цей документ було введено в дію відповідним указом Президента. На фоні саміту "Кримської платформи" і святкування 30-річчя незалежності ця подія певною мірою залишилася "поза кадром" і не набула широкого резонансу. Однак, очевидно, що оприлюднення зовнішньополітичної Стратегії держави факт знаковий і безумовно важливий.

Можна стверджувати, що Україна вперше отримала цілісний і комплексний план дій на світовій арені. Але, очевидно, що Стратегія виникла не на пустому місці — зокрема, варто згадати про Постанову Верховної Ради "Про основні напрями зовнішньої політики України" від 2 липня 1993 р., про ряд інших концептуальних документів з питань зовнішньої політики, про Закон "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" (2010 р.), про зміни в Конституції (2019 р.), що зафіксували курс України до ЄС і НАТО. Деякі з них — це вже історія, а згаданий Закон є чинним, але, на жаль, безнадійно застарілим.

Отже, нову Стратегію можна розглядати і як певну кодифікацію масиву нормативно-правових актів у сфері зовнішньої політики і як розробку нових підходів і інструментарію з огляду на сучасні геополітичні реалії.

У цьому документі здійснене комплексне нормативно-правове упорядкування засад зовнішньої політики України, класифіковані її національні інтереси і пріоритети на світовій арені. У Стратегії надається аналіз зовнішньополітичного середовища, окреслюються виклики і загрози, визначаються цілі і напрями зовнішньополітичної діяльності України. У максимально спрощеному вигляді головна теза Стратегії виглядає наступним чином: для досягнення основної мети — безпеки і процвітання України — необхідне відновлення миру і територіальної цілісності, ефективна протидія країні-агресору, набуття повноправного членства в ЄС і НАТО, забезпечення соціально-економічного розвитку тощо.

У Стратегії виокремлюється п'ять країн, відносини з якими мають пріоритетний стратегічний характер — це США, Велика Британія, Канада, Німеччина і Франція. Тобто, як пояснюється в документі, розбудова відносин з цими країнами здійснюється відповідно до пріоритетів зовнішньої політики, відображає особливий характер і рівень співробітництва, ґрунтується на спільних інтересах і ключовими елементами є співробітництво у політичній, безпековій і військовій сферах, зокрема з метою протидії російській агресії. Очевидно, що і в цьому переліку країн, і в змісті партнерства з ними є геополітична логіка і практичний сенс для країни, що потерпає від тривалої гібридної агресії.

Водночас, коло стратегічних партнерів цим не обмежується. Згідно документу стратегічними партнерами України визначаються: Польща, Туреччина, Азербайджан, Грузія, Литва, Румунія, Китай, Бразилія. Також йдеться про глобальне партнерство з Японією і важливість співробітництва з Індією. У свою чергу наголошується на пріоритетності розвитку відносин з країнами-сусідами, зокрема, виведення на стратегічний рівень контактів з Молдовою.

З точки зору національних інтересів, світових реалій і стану двостороннього співробітництва такий вибір загалом є виправданим і прагматичним. Можна сперечатися і доповнювати цей перелік, але слід зрозуміти, що по-перше, стратегічних партнерів не може

бути багато, тоді розмивається сенс стратегічного партнерства. По-друге, Україна має обмежені можливості на світовій арені, у т.ч. наявні дипломатичні ресурси. У цьому контексті доречно згадати про нещодавній період "багатовекторності" на початку 2000-х років, коли, м'яко кажучи, не завжди обґрунтовано визначалися "стратегічними партнерами" понад два десятки країн світу.

В узагальненому вигляді можна виокремити кілька ключових положень Стратегії, які складають кістяк зовнішньої політики країни.

По-перше, чітко визначений курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Це наскрізна тема, що так чи інакше простежується в різних частинах документа і наповнюється конкретним змістом і практичними заходами у відповідних тематичних підрозділах, які містять загалом 33 статті. Тобто йдеться про логічне поєднання стратегічних і тактичних завдань на шляху набуття членства в ЄС і НАТО. Документ утверджує і закріплює як базовий пріоритет прозахідний курс України.

По-друге, ключовою темою Стратегії є російська агресія. Протидія державі-агресору, відновлення територіальної цілісності України визнається найвищим пріоритетом. У документі міститься комплекс заходів з опору експансії РФ. Зокрема йдеться про розширення кола держав, що підтримують Україну, збереження на міжнародному порядку денному питання збройної агресії Кремля, донесення до світової спільноти правди про російські злочини, використання різних міжнародних механізмів протидії агресору, утримання і зміцнення санкційного режиму колективного Заходу, притягнення РФ до міжнародно-правової відповідальності тощо. Водночас, можливо надто обережно в підрозділі про багатостороннє співробітництво "вшита" теза про те, що "на порядку денному залишається звернення України до Організації Об'єднаних Націй про розгортання на тимчасово окупованих територіях міжнародної операції з підтримання миру і безпеки".

Важливим є те, що в Стратегії окреслюються чіткі умови переходу від конфронтації до мирного співіснування з Росією.

По-третє, серед пріоритетів Стратегії визначається економічна складова зовнішньополітичної діяльності. Ідеться про захист і просування інтересів вітчизняних товаровиробників (у т.ч. в рамках багатосторонніх договірних систем і міжнародних проєктів), сприяння зміцненню позицій українських експортерів на зовнішніх ринках, залучення інвестицій в українську економіку і фінансової допомоги для внутрішніх реформ. Важливими напрямками є розширення участі у науково-технічному співробітництві, міжнародній кооперації у високотехнологічних галузях. Водночас посилюється роль нещодавно створеної Ради експортерів та інвесторів при МЗС України як платформи для українського та іноземного бізнесу. Тобто метою економічної дипломатії є забезпечення сприятливих зовнішніх умов для сталого розвитку національної економіки і зростання добробуту громадян України.

Зрозуміло, що цим не вичерпується перелік важливих напрямів зовнішньополітичної діяльності. У Стратегії географія відносин охоплює різні регіони світу — йдеться про розвиток партнерства з країнами Індо-Тихоокеанського регіону, Центральної Азії, Близького Сходу, Африки, Латинської Америки. Окрема тема — багатостороннє співробітництво в рамках міжнародних організації на глобальному і регіональному рівнях. У свою чергу, значна увага приділяється публічній дипломатії, захисту прав українців за кордоном, трудовій міграції тощо.

Загалом Стратегія справляє враження концептуально цілісного і збалансованого документу, який поєднує чітко визначені стратегічні завдання і практичні заходи їх реалізації. Водночас, слід звернути увагу на кілька важливих обставин.

Стратегія не є канонічним текстом. Геополітична турбулентність, швидкість і непередбачуваність подій на світовій арені вимагатиме корекції, внесення нових акцентів і доповнень. Це природний процес. Більше того, в заключних положеннях підкреслюється, що це — "документ середньострокового планування".

Стратегія має переважно мірою рамковий характер і її складовими мають бути чітко визначені, збалансовані і координовані адресні середньострокові плани дій (державні

політики) у визначених пріоритетними напрямках зовнішніх зносин. Такі адресні програми дій мають містити комплексне бачення мети, завдань, алгоритму діяльності з визначенням відповідних механізмів, засобів і ресурсів. Вони повинні охоплювати всі важливі сфери взаємовідносин і слугувати дороговказом для українських акторів на відповідному зовнішньому напрямі.

Необхідною умовою ефективної реалізації Стратегії є зосередження політико-дипломатичних ресурсів на ключових найбільш важливих для країни зовнішніх напрямках, які, образно кажучи, стали би зовнішніми "локомотивами" розвитку країни. Це зовсім не означає, що інші сфери або регіони (на зразок Африки чи Латинської Америки) залишатимуться "поза кадром". Однак, очевидно, що для розвитку партнерства і співробітництва, забезпечення солідарності і підтримки інших країн потрібні не лише спільні декларації і візити на вищому і високому рівнях, а й серйозна фінансово-економічна участь. Сучасний світ достатньо меркантильний. Відтак Україна має діяти на світовій арені прагматично, орієнтуючись на власні ресурси і можливості. (Зрозуміло, що за рівнем політико-дипломатичної присутності і впливу на світовій арені Київ знаходиться в іншій ваговій категорії порівняно з Вашингтоном або Пекіном).

Запитання для самоперевірки:

1. Прокоментуйте можливості України в Азіатському регіоні
2. Розкрийте історію формування міжнародних відносин України з державами Латинської Америки.
3. Розкрийте історію формування міжнародних відносин України з державами Африки.
4. Охарактеризуйте співробітництво України з окремими державами регіону
5. Проаналізуйте зовнішню політику України
6. Прокоментуйте Стратегію зовнішньополітичної діяльності України та проаналізуйте її основні положення,

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Колективна монографія за ред. В. Шведа. К.: Друкарня ДУС, 2008. 222 с.
2. Бовсунівський П. В. Участь арабської республіки Єгипет в урегулюванні етно-політичних конфліктів у Судані / П. В. Бовсунівський // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 55–57.
3. Борділовська О.А. Республіка Індія: у пошуках власного шляху. Начальний посібник. Київ, 2004.
4. Бродський Р. М. Нова історія країн Азії та Африки / Р. М. Бродський, З. А. Енольський. К., 1979. 287 с.
5. Бутенко Р. К. Країни Латинської Америки після Другої світової війни / Р. К. Бутенко, О. І. Овчаренко, Л. Д. Статі // Бутенко Р. К. Всесвітня історія ХХ ст. Черкаси, 1998. С. 211–218.
6. Бутенко Р. К. Японія в 40–90-х рр. // Бутенко, Р. К. Всесвітня історія ХХ ст. / Р. К. Бутенко, О. І. Овчаренко, Л. Д. Статі. Черкаси, 1998. С. 149–152.
7. Вишньов В. Еволюція доктринальних підходів до застосування ядерної зброї Індією і Пакистаном / В. Вишньов // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 98 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 9–12.
8. Военні конфлікти другої половини ХХ століття : зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН Укр., Нац. акад. оборони України. К. : Видавництво Інституту історії України, 2004. 98 с.

9. Головченко В. І. Нова історія Азії та Африки : колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / В. І. Головченко, В. А. Рубель ; голов. ред. С. В. Головка. К. : Либідь, 2010. 520 с.
10. Гончар Б.М. Концепція американського світового лідерства у зовнішній політиці Б. Обама / Борис Михайлович Гончар // США і світ: XXI століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. К.: «Центр вільної преси», 2012. 557 с.
11. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті XXI ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. Вип. 50. К., 2010. С. 198-227.
12. Гон М. Новітня історія країн Азії в повоєнний період / М. Гон. Рівне, 2000. 120 с.
13. Гримська М. І. Японія у зовнішній політиці КНР : нові чинники і тенденції / М. І. Гримська // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 58–60.
14. Дністрянський М. С. Геополітика : Навчальний посібник / М. С. Дністрянський. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 436 с.
15. Дудко І. Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі / Ірина Дмитрівна Дудко. К.: КНЕУ, 2003. 208 с.
16. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель [Пер. з фр. Є.Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського].К.: Основи,2005. 903 с
17. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз. К. : Центр учбової літератури, 2008. 463 с.
18. Ерман Г. «Мавританський синдром» повернення військових еліт до влади в Африці / Г. Ерман // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 61–64.
19. Іваницька О. П. Країни Латинської Америки (1918–1939) [Мексика, Бразилія, Куба] / О. П. Іваницька // Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–1945). К., 2001. С. 259–294.
20. Іваницька О. П. Зовнішня політика країн Західної Європи та Північної Америки у постбіполярний період (1990-і - 2000-і роки) : навчальний посібник / О. П. Іваницька. Київ : Слово, 2012 . 719 с.
21. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії / П. М. Ігнат'єв. Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. 424 с.
22. Інформаційне законодавство країн Європи і Азії. М., 2005. 378 с.
23. Історія світової культури. Культурні регіони : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / Л. Т. Левчук, В. С. Гриценко, В. В. Єфименко та ін. ; голов. ред. : С. В. К. : Либідь, 2000. 519 с.
24. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV - XXст.: Навч. посібник / За ред. Ю. А. Горбаня. К.: Вікар, 2003. 435 с.
25. Кияниця Л. Вплив революційних подій в країнах Близького Сходу та Північної Африки на конфігурацію співвідношення сил у регіоні / Л. Кияниця // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 98 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 57–58.
26. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / А. М. Козицький. Л. : Афіша, 2005. 430 с.
27. Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.). Курс лекцій / А. М. Козицький. Львів : Афіша, 2009. 248 с.
28. Колесникова В. Неприєднання як різновид політики нейтралітету / В. Колесникова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 23–26.

Додаткова література

29. Коріненко П. С. Країни Латинської Америки (у міжвоєнний період) / П. С. Коріненко // Коріненко П. С. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–1945) pp.). Тернопіль, 2002. С. 224–226.
30. Локальні війни сучасності : зб. наук. ст. / НАН України; Ін-т історії України та ін. К. : Видавництво інституту історії України, 2004. 116 с.
31. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки) : підручник для студентів гуманітарних спец. вищ. навч. закладів / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков. К. : Либідь, 2003. 558 с.
32. Міжнародні відносини та світова політика : підручник / [В. А. Манжола та ін.; за ред. В. А. Манжоли] Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Київ. ун-т, 2010. 863 с. : іл., портр.
33. Міжнародні організації: Навч. Посібник / За ред. Козака Ю. Г., Ковалевського В. В., Логвінової Н. С. К.: Центр навчальної літератури, 2009. 223 с
34. Міжнародні системи і глобальний розвиток : підручник / Кер. авт. колективу О. А. Коппель; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжоли. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 606 с.
35. Мішин О. В. Особливості функціонування субрегіональних інститутів безпеки в Африці / О. В. Мішин // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч.1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 3–10.
36. Мішин О. Миротворча діяльність Африканського союзу / О. Мішин // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 98 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 3–5.
37. Мельничук Н. Лідерство США в умовах глобальних трансформацій / Н. Мельничук // Політичний менеджмент, 2013. № 1-2 (57-58). 244 с.
38. Пірлік А. Поліпшення становища жінок в системі Організації Об'єднаних Націй / А. Пірлік // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 98 Ч. 1 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 115–118.
39. Полянський П. Країни Латинської Америки (1900–1945) / П. Полянський // Історія в школі. 1997. № 6. С. 10–14.
40. Поп Ю. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI – поч. XX ст.) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. І. Поп. К. : Академія, 2012. 374 с.
41. Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.) : Навч. посібник для студентів іст. спец. вищ. навч. закладів / І. М. Сергійчук. Суми : Університетська книга, 2002. 284 с.
42. Стрілко А. Франціско де Міранда в Україні : (лідер визвольного руху Латинської Америки) / А. Стрілко // Український історичний журнал. 2000. № 2. С. 102–112.
43. Теорія міжнародних відносин : Підручник / Мальський М. З., Мацян М. М. : К. : Знання, 2007. 461 с.
44. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин: підручник / В. А. Манжола, В. Ю. Константинов, С. В. Андрущенко та ін.; кер. авт. кол. В. А. Манжола; за ред. Л. В. Губерського. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 512 с.
45. Ярошенко Є. Міжнародно-політичні наслідки поділу Судану в контексті вирішення етнопонаціональних конфліктів / Є. Ярошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 98 Ч. 1. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 89–91.
46. Ястремська І. Вплив явища нелегальної торгівлі ядерними матеріалами на регіональну стабільність / І. Ястремська. // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 98 Ч. 1. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 6–8.

47. Ястремська І. Палестино-ізраїльське протистояння в рамках близькосхідної системи безпеки на сучасному етапі / І. Ястремська. // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 15–22.

Інформаційні ресурси

48. Міністерство закордонних справ - <http://mfa.gov.ua/ua>
49. Міністерство юстиції - <https://minjust.gov.ua/ua>
50. Конституційний Суд України - <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>
51. Організація Об'єднаних Націй - <http://www.un.org/>
52. Європейський суд з прав людини - <http://echr.coe.int/>
53. Північно-атлантичний союз - <http://www.nato.int/>
54. Міжнародне агентство з атомної енергетики - <https://www.iaea.org/>
55. Міжнародний валютний фонд - <https://www.imf.org/external/index.htm>
56. Міжнародна організація праці - <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
57. UT-LANIC, University of Texas – Latin American Network Information Center [Електронний ресурс]. URL: <http://lanic.utexas.edu/>
58. Азіатська нація Eng [Електронний ресурс] / Сайт присвячений азіатській частині населення Америки, тобто. про етнічні групи, що міцно влаштувалися в США, з Бангладеша, Індії, Філіппін, Японії, Північної Кореї та інших країн. Розглядаються культурні особливості азіатів, їх історія та причини імміграції. Тематичні посилання. Форум. Сайт добре ілюстрований. URL: // <http://www.asian-nation.org/>
59. Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин URL: <http://sshdir.org.ua/>
60. ASEAN VISION 2020 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.aseansec.org/5228.htm>

Інформаційні ресурси

1. Електронна бібліотека: URL: <http://www.info-library.com.ua/> .
2. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія URL: <http://www.ials.sas.ac.uk/library/library.htm> .
3. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка URL: www.library.univ.kiev.ua
4. Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” URL: <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib> .
5. Національна Парламентська бібліотека України URL: <http://www.nplu.org/> ; <http://www.nplu.kiev.ua/> .
6. Німецькі бібліотеки URL: <http://www.ddb.de/> .
7. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Національна парламентська бібліотека України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>
9. Бібліотека з прав людини (Університет Міннесоти). URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/index.html> (серед доступних мов – англійська та російська)
10. Одеська національна наукова бібліотека. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.odnb.odessa.ua/>